ANTANAS RUBŠYS

RAKTAS Į SENĄJĮ TESTAMENTĄ

TREČIOJI DALIS
TILTAI AR SIENOS?

NIHIL OBSTAT
Vytautas Balčiūnas, CISS, S.T.D.
Censor deputatus

IMPRIMI POTEST
Vincentas Brizgys
Episcopus tit. Bosanensis
in servitio pro Lituanis
extra Europam
Chicago, IL, die 25 februarii 1984

KRIKŠČIONIS GYVENIME

KNYGŲ SERIJA Nr. 24

Redakcinė vadovybė: *Prel. dr. Vytautas Balčiūnas*, Thompson, CT, JAV. *Kun. dr. Valdemaras Cukuras*, Putnam, CT, JAV. *Dr. Juozas Girnius*, Boston, MA, JAV. *Kun. dr. Jonas Gutauskas*, Toronto, Ont., Kanada. *Prof. dr. Antanas Maceina*, Muenster, Vokietija. *Kun. dr. Juozas Prunskis*, Chicago, IL, JAV. *Kun. prof. Antanas Rubšys, S.T.L., S.S.L., C.D.*, Riverdale, NY, JAV. *Prof. Simas Sužiedėlis*, Brockton, MA, JAV.

A KEY TO THE OLD TESTAMENT

PART THREE

BRIDGES OR WALLS?

BY

ANTANAS L. RUBŠYS

Kalbą tikrino *Petras Balčiūnas*
Įrašus piešė *Paulius Jurkus*
Žemėlapius paruošė *S. A. Romano*
Meniškai apipavidalino *ses. Onutė Mikailaitė*
Nuotraukos *Antano Rubšio* ir *E. A. Johnson*
Išleido *Krikščionis Gyvenime*, 1985
Spausdino *N. Pr. Marijos Seserys*
I. C. C., Putnam, CT 06260
Kaina $10.00

TURINYS

Šv. Rašto knygų ir santrumpų sąrašas 6
Autoriaus žodis 9
Skaitytojo žodis 13
I skyrius
TREMTIS IR TIKĖJIMO KRAITIS 17
II skyrius
ANTRASIS IZAIJAS: ŠVIESA TAUTOMS 75
III skyrius
TREMTIES PRANAŠAS: JAHVĖS TARNO GIESMĖS 119
IV skyrius
SANDOROS BENDRIJA: KUNIGIŠKA KARALYSTĖ 153
V skyrius
PSALMYNAS: ŠV. RAŠTAS GIESMĖJE 207
VI skyrius
ŽMOGUS PASAULYJE: IŠMINTIES PRADŽIA . 251
VII skyrius
KOHELETAS IR JOBAS: ŽMOGUS NERIME .. 279
VIII skyrius
DILEMA: TILTAI AR SIENOS? 327
IX skyrius
BŪTI SANDOROS BENDRIJA PASAULYJE ... 391
X skyrius
TARP DVIEJŲ TESTAMENTŲ 447
Svarbesnė literatūra 477
Naudotų Šv. Rašto skaitinių rodyklė 487
Dalykų ir vardų rodyklė 503
Krikščionis gyvenime leidiniai 523

Abėcėlinis Šv. Rašto knygų ir jų santrumpų sąrašas

Abd	—	Abdijo pranašystė	— ST
Ag	—	Agėjo pranašystė	— ST
Am	—	Amoso pranašystė	— ST
Apd	—	Apaštalų darbai	— NT
Apr	—	Apreiškimas Jonui	— NT
Bar	—	Barucho pranašystė	— ST
Dan	—	Danieliaus knyga (apokalipsė)	— ST
Ef	—	Laiškas efeziečiams	— NT
Est	—	Esteros knyga	— ST
Ez	—	Ezechielio pranašystė	— ST
Ezd	—	Ezdro knyga	— ST
Fil	—	Laiškas filipiečiams	— NT
Fm	—	Laiškas Filemonui	— NT
Gal	—	Laiškas galatams	— NT
Gg	—	Giesmių giesmė	— ST
Hab	—	Habakuko pranašystė	— ST
Iš	—	Išėjimo knyga	— ST
Išm	—	Išminties knyga	— ST
Iz	—	Izaijo pranašystė	— ST
Įst	—	Pakartoto Įstatymo knyga	— ST
Jdt	—	Juditos knyga	— ST
Jer	—	Jeremijo pranašystė	— ST
Jl	—	Joelio pranašystė	— ST
Jn	—	Evangelija pagal Joną	— NT
1 Jn	—	1-sis Jono laiškas	— NT
2 Jn	—	2-sis Jono laiškas	— NT
3 Jn	—	3-sis Jono laiškas	— NT
Job	—	Jobo knyga	— ST
Jok	—	Jokūbo laiškas	— NT
Jon	—	Jonos pranašystė	— ST
Joz	—	Jozuės knyga	— ST
Jud	—	Judo laiškas	— NT
1 Kar	—	1-oji Karalių knyga (pagal arkivysk. J. Skvirecko vertimą 3-oji Kar)	— ST
2 Kar	—	2-oji Karalių knyga (pagal arkivysk. J. Skvirecko vertimą 4-oji Kar)	— ST

Koh	—	Koheleto (Ekleziasto) knyga	— ST
Kol	—	Laiškas kolosiečiams	— NT
1 Kor	—	1-sis laiškas korintiečiams	— NT
2 Kor	—	2-sis laiškas korintiečiams	— NT
1 Kr	—	1-oji Kronikų knyga	— ST
2 Kr	—	2-oji Kronikų knyga	— ST
Lk	—	Evangelija pagal Luką	— NT
1 Mak	—	1-oji Makabėjų knyga	— ST
2 Mak	—	2-oji Makabėjų knyga	— ST
Mal	—	Malachijo pranašystė	— ST
Mch	—	Michėjo pranašystė	— ST
Mk	—	Evangelija pagal Morkų	— NT
Mt	—	Evangelija pagal Matą	— NT
Nah	—	Nahumo pranašystė	— ST
Neh	—	Nehemijo knyga	— ST
Oz	—	Ozėjo pranašystė	— ST
Pat	—	Patarlių knyga	— ST
Pr	—	Pradžios knyga	— ST
Ps	—	Psalmių knyga	— ST
1 Pt	—	1-sis Petro laiškas	— NT
2 Pt	—	2-sis Petro laiškas	— NT
Rd	—	Raudų knyga	— ST
Rom	—	Laiškas romiečiams	— NT
Rut	—	Rutos knyga	— ST
1 Sam	—	1-oji Samuelio knyga (pagal arkivysk. J. Skvirecką 1 Kar)	— ST
2 Sam	—	2-oji Samuelio knyga (pagal arkivysk. J. Skvirecką 2 Kar)	— ST
Sir	—	Siracido (Ekleziastiko) knyga	— ST
Sk	—	Skaičių knyga	— ST
Sof	—	Sofonijo pranašystė	— ST
1 Tes	—	1-sis laiškas tesalonikiečiams	— NT
2 Tes	—	2-sis laiškas tesalonikiečiams	— NT
1 Tim	—	1-sis laiškas Timotiejui	— NT
2 Tim	—	2-sis laiškas Timotiejui	— NT
Tit	—	Laiškas Titui	— NT
Tob	—	Tobijo knyga	— ST
Ts	—	Teisėjų knyga	— ST
Zch	—	Zacharijo pranašystė	— ST
Žyd	—	Laiškas Žydams	— NT

Skaitmenys po santrumpų žymi knygos ar laiško skyrius ir eilutes. Pavyzdžiui, Lk 1,47-55 — **Evangelija pagal Luką**, 1-sis skyrius, nuo 47 iki 55 eilutės; Pr 2,8; 5,5-6.10.13-15 — **Pradžios knyga**, 2-sis skyrius, 8-oji eilutė; 5-sis skyrius, 5-oji ir 6-oji eilutės, 10-oji eilutė, 13-oji iki 15-osios eilutės; Mt 1,21s.25ss — **Evangelija pagal Matą**, 1-sis skyrius, 21-oji ir sekančioji eilutė, 25-oji ir sekančios eilutės; Mk 2,2a — **Evangelija pagal Morkų**, 2-sis skyrius, 2-osios eilutės pirmoji pusė.
Psalmių knygos nuorodose be skliaustelių pateikiamas psalmės numeris pagal lotyniškąją, graikiškąją numeraciją, skliausteliuose gi — pagal hebrajiškąją.

Naudotos santrumpos:

a.	amžius
D	Deuteronomistas
E	Elohistas
gr.	graikiškai
J	Jahvistas
m. pr. Kr.	metai prieš Kristų
m. po Kr.	metai po Kristaus
mždg.	maždaug
NT	Naujasis Testamentas
P	Kunigiškasis (Penkiaknygės) autorius
p.	puslapis
pan.	panašiai
plg.	palygink
red.	redaktorius
ST	Senasis Testamentas
t.t.	taip toliau
vns.	vienaskaita
žr.	žiūrėk

AUTORIAUS ŽODIS

Rakto į Senąjį Testamentą yra trys dalys: Sandora ir Mesijas, Pranašai ir Karaliai, Tiltai ar Sienos? Ši trečioji — baigminė *Rakto* dalis — Tiltai ar Sienos? Joje nagrinėjama Sandoros bendrija ir tikėjimo istorija nuo Izraelio tremties Babilonijoje VI a. prieš Kristų iki Senojo Testamento užsklandos su Jėzaus Nazariečio veikla — Mesijo atėjimu I kristiniame amžiuje.

Potremtiniame laikotarpyje Sandoros bendrijos gyvenime reiškėsi du poreikiai: *išlikti* savitai ir *tarnauti* visuotiniam Dievo užmojui. Pasaulinės imperijos — Persija, Graikija ir Roma — kūrė vieną pasaulį. Nenuostabu, kad Sandoros bendrija ieškojo saugumo savo savitumui, statydama aplink save sienas, ir drįso svajoti apie visuotinę — visą pasaulį ir visas tautas apimančią — Dievo karalystę, statydama tiltus.

Sandoros bendrija — tikėjimas susidūrė akis į akį su istorine buitimi, nuo kurios pabėgti nebuvo įmanoma. Istorinė buitis yra arena, kur išbandoma tikėjimo viltis ateitimi, karas, kuriam nėra paliaubų. Stengiantis išlikti savitai, Sandoros bendrijai reikėjo sienų, o stengiantis tarnauti visuotiniam Dievo užmojui, — Sandoros bendrijai reikėjo tiltų. Potremtinė istorinė buitis atvėrė tikėjimą ateities svajonei.

Svajonė, didesnė ar mažesnė, lydi pavienį žmogų ir tautas. Siekiai ir galimybės kelia nerimą. Svajonė nuskaidrina gyvenimą ir suteikia paspirtį kasdienoje. Sva-

jone žmogus yra gražus. Žmogus be svajonės — ne žmogus, tauta be ateities vilties — ne tauta. Būdinga, kad potremtiniame laikotarpyje Sandoros bendrijoje kunigas reiškėsi vadu, išminčius, — mokytoju, o pranašas — svajotoju, apokaliptiku, baigminės Dievo karalystės pranešėju. Visi trys dalinosi su Sandoros bendrija Dievo — Kūrėjo Svajone pasauliui ir žmonijai.

Nūdienis pasaulis — Vakarai, Rytai ir Trečiasis — giliai jaučia ir išgyvena istorinę žmogaus ir tautų dilemą — saugoti savitumą ir gyventi "vieno pasaulio" svajone — regme. Sienas ir tiltus tarp asmenų ir tautų nūdien liudija mūsų tautos nerimas ir kančia.

Pirmosios dvi *Rakto* dalys susilaukė daug dėmesio mūsų visuomenėje. Teigiami aprašai spaudoje, asmeniški laiškai ir žodžiai buvo gausūs. Antroji *Rakto* dalis Pranašai ir Karaliai buvo atžymėta JAV Lietuvių Bendruomenės Kultūros Tarybos religinės literatūros premija IV Premijų šventėje Detroite. Dėmesys *Raktui* yra teigiamas poveikis Šv. Rašto pažinimui. Kun. dr. Juozas Prunskis buvo premijos mecenatas. Esu labai dėkingas, nes jūsų dėka mūsų visuomenė susidomi iki šiol mažai pažinta tikėjimo Knyga — Senuoju Testamentu.

Didelė autoriaus padėka priklauso trečiosios *Rakto* dalies leidimo talkininkams. Lituanisto Petro Balčiūno įnašas liečia jos kalbinį veidą. Jis padarė veikalą patrauklų skaitytojui, o patį autorių pajėgesnį lietuviškai rašyti. Mūsų kūrybingasis Paulius Jurkus praturtino veikalą savo įžvalgiomis vinjetėmis. Ir šią veikalo dalį patraukliai apipavidalino išradingoji ses. Onutė Mikailaitė. Nekalto Marijos Prasidėjimo seserų spaustuvė — vedėja ses. M. Apolinara Urnikaitė ir personalas — ses. M. Consolata Paplauskaitė su Vytautu Abromaičiu — kantriu meistriškumu paruošė veikalą kelionei pas skaitytoją. Eiklioji "Krikščionio Gyvenime" administratoriaus pareigas ei-

nanti Ona Žalionytė padėjo veikalui iškeliauti pas skaitytoją. Trūkumai ir spragos, nors ir neplanuoti, priklauso autoriui. Stengtasi būti atsakomingam šiuolaikiniam Šv. Rašto pažinimui ir prieinamam skaitytojui.

Su baigmine *Rakto* dalimi norisi garsiai pagalvoti — prisiminti asmenis ir aplinkybes, padėjusius ruošti visą Raktą į Šv. Raštą. Menu studijų pabaigą Romoje 1951 metais. Popiežiškosios šv. Kazimiero kolegijos Dvasios Tėvas prel. dr. Vytautas Balčiūnas pakartotinai kėlė mintį jaunųjų kunigų ratelyje rūpintis religine raštija lietuvių kalba. Jis buvo šios minties pradininkas ir puoselėtojas. Apvaizda išskirstė jaunuosius kunigus po Europos ir Amerikos žemynus. Religine raštija lietuvių kalba nebuvo įmanoma rūpintis. Tik prel. Balčiūnas su saujele kitų pradininkų savo minties neatsisakė. II Vatikano Susirinkimo padrąsinti, 1967 metais jie nustebino lietuviškąją visuomenę savo sukurtos "Krikščionio Gyvenime" knygų leidyklos pirmuoju leidiniu *II Vatikano Susirinkimo dokumentai*, I dalis. Prel. Balčiūnui vadovaujant, mintis buvo įgyvendinta: "Krikščionio Gyvenime" knygų serijos leidiniai rikiavosi vienas po kito. Kone tuo pačiu metu Apvaizda davė mūsų išeivijai jauną dvasios milžiną — daug žadantį vysk. Pranciškų Brazį. Tai buvo nuostabus asmuo. Jis sielojosi dėl mūsų tautos dabarties ir ateities. Nesuprantami Dievo keliai! Nūdien dedame prieš jo vardą A.A. Tačiau nors ir trumpu laiku, bet daug padarė. Ir mane jis "atvertė". Vysk. Brazio sielojimasis ir planai, esu tikras, palietė daugelį. 1973 metais buvau pakviestas paskaitos skaityti Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime Bostone, MA. Paskaita buvo apie "Naująjį Testamentą ir mitą". Teologijos sekcijoje, kuriai vadovavo prel. Balčiūnas, dalyvavo ir nemarus mirtingasis kun. prof. S. Yla. Pirmusyk gyvenime kalbėjau lietuviškai apie Šv. Raštą! Buvau "silpnas ir virpantis iš baimės"

(1 Kor2,3). Tačiau kun. Yla ne tik teigiamai vertino paskaitą, bet ir apie ją kalbėjo dr. Juozui Girniui, tuometiniam "Aidų" redaktoriui. Netrukus gavau laišką iš dr. Girniaus su pasiūlymu paskaitą paskelbti "Aiduose". Tais pačiais 1973 metais kartu su kurso draugais švenčiau 25-erių Kunigystės šventimų sukaktį pas kun. dr. Juozą Grabį, St. Bridget parapijos kleboną Watervliet, NY. Susirinkome kone visi kurso draugai. Trūko tik prel. dr. S. Žilio. Žinoma, dabar jau sunkūs ir svarūs! Sambūrio proga kilo klausimas: Kuo galėtume atžymėti savo 25-erių Kunigystės metų sukaktį? Prel. Balčiūno kadaise kelta mintis praturtinti religinę raštiją lietuvių kalba tapo tikroviška. Kurso draugai davė man įgaliojimą sėsti prie darbo ir paruošti knygą apie Naująjį Testamentą, pasižadėdami padengti išleidimo išlaidas. *Rakto į Naująjį Testamentą* pirmoji dalis Bendrija — Sąjūdis buvo išspausdinta 1978 metais. Su *Rakto į Senąjį Testamentą* trečiąja dalimi Tiltai ar Sienos? baigiamas Raktas į visą Šv. Raštą.

Pabaigęs Rakto į Šv. Raštą rašymą, skaitau su gilesniu pomėgiu II Vatikano Susirinkimo žodžius: "Šventasis Raštas slepia savyje Dievo žodį; kadangi įkvėptas, jis tikrai yra Dievo žodis. Todėl šventųjų skaitinių studijos yra tarsi teologijos siela. Šventasis Raštas taip pat gaivina ir šventai brandina žodžio tarnybą... Šventasis Susirinkimas karštai ir pabrėžtinai ragina... visus krikščionis... dažnai skaityti Šventąjį Raštą ir tuo būdu įsigyti 'kilnaus Viešpaties Jėzaus Kristaus pažinimo' (Fil 3,8). 'Juk nepažinti Šventojo Rašto reiškia nepažinti Kristaus'" (Dogminė konstitucija "Dieviškasis Apreiškimas", VI, 24-25).

Manhattan College
Šv. Kazimiero šventė
1984 kovo 4

SKAITYTOJO ŽODIS

II Vatikano Susirinkimo dogminė konstitucija apie Bendriją (III,28) nusako, kokia yra kunigų misija Bendrijoje. Štai kaip ten yra grindžiami jų darbai ir pareigos: "Jie tiki tai, ką Viešpaties įstatyme mąstydami skaito; moko, ką tiki; vykdo gyvenime tai, ką moko".

Tai nuostabiai tinka prelato dr. Vytauto Balčiūno kunigystei apibūdinti. Savo kasdieninėje maldoje rytui brėkštant, skaitydamas ir apmąstydamas dienos Liturgijos pateikiamus Šv. Rašto ir Bendrijos Tėvų bei Mokytojų žodžius, jis grindžia apaštalavimo darbą giliu tikėjimu, didžia pagarba ir džiaugsmingai viltinga nuotaika.

Dar studijuodamas seminarijoje Lietuvoje, jis įsijungė į "tomistų" būrelį, kurio tikslas buvo padėti vienas kitam siekti krikščioniškojo tobulumo ir įtakoti aplinką. Jis ypač domėjosi lietuvių katalikiškos dvasios augimu bei brendimu ir todėl įsijungė į "Gyvosios Dvasios" sąjūdį, kurio tikslas buvo dinamiškas tikėjimo skleidimas.

Tai jį parengė gaiviu dvasios vadu miesto mokyklų vaikams, krikščionims darbininkams, katalikėms moterims ir kaliniams, su kuriais jis darbavosi, žengdamas pirmuosius kunigo žingsnius. Ypatingai tai prisidėjo prie sėkmingos jo — dvasios vadovo — veiklos su akademiniu jaunimu, susitelkusiu po "Ateities" vėliava, kai jis buvo gimnazijos kapelionas.

Jis visada domėjosi tikėjimo, liturgijos bei jiems artimų mokslų pažanga bei plėtote. Tuo jis domisi ir šiandien, stebėdamas viską, kas tobulina asmenį, ugdo individą ir padeda apvaldyti aplinką. Ne tik žmogaus sielai,

jo dvasiai reikia ugdymosi, bet ir kūno lavybos yra būtinos visiškam subrendimui: sveikame kūne, sveika siela. Prelatas visada domėjosi sportu, į jį jungėsi ir šiandien dar tebesijungia, kiek amžius ir laikas leidžia.

Tai jį padarė labai prieinamą, nuoširdžiai suprantantį visus ir atjaučiantį dvasios tėvą. Būdamas dar jaunas jis buvo paskirtas dvasios tėvo pareigoms į Kauno Tarpdiocezinę kunigų seminariją. Karo išblokštas iš tėvų žemės, jis ir vėl buvo paskirtas eiti tokias pat dvasinio gyvenimo vadovo pareigas ką tik įkurtoje Pontifikalinėje Šv. Kazimiero Kolegijoje Romoje.

Pirmasis 20 klierikų būrelis, įskaitant ir vėliau atvykusius studentus, ypač turėjo laimės semtis jo dinamiškos nuotaikos tikėjimo ir kartu pažinti Bendrijoje nuolat rusenančią Gyvąją Dvasią. Jei pirmieji 20 klierikų visi iki vieno tapo kunigais ir net vėliau nenubyrėjo, tai nebuvo be prelato Vytauto Balčiūno nuopelno. Jo tėviški patarimai, rūpestingas mokymas ir maldinga liturginė Dievo meilės dvasia buvo atrama ir užtikrinimas sunkiose valandose.

Romoje ir jis pats tęsė savo studijas. Kiekvienas naujas pozityvus reiškinys ar sąjūdis Bendrijos gyvenime jo buvo pastebėtas, su juo buvo supažindinti klierikai bei kiti Kolegijos auklėtiniai.

Prelatas ir toliau vystė ir gvildeno Gyvosios Dvasios mintis, aiškino apie Belgijos Žosistų veiklą, supažindino su Italijos Focolare būrelių gyvenimo būdu. Tuomet gimęs ir greitai plintąs "Geresnio Pasaulio" sąjūdis įnešė daug naujos dvasios. Sąlytis su gyvastinga ano meto "Pax Romana" akademinio jaunimo veikla prisidėjo ypač prie supratimo, kaip tikėjimas veikia visuomeninį gyvenimą. Tuo pat metu pradėjo augti susidomėjimas dvasinio gyvenimo mokslu, kaip garsiojo domininkono t. Garigu-Lagranžo Angelikumo universitete šeštadieninės paskaitos;

naujai įsteigtieji Dvasinės teologijos institutai, Pasauliečių apaštalavimo kongresai buvo tik viena iš daugelio kitų katalikiškojo tikėjimo dinamikos apraiškų. Visa tai, prelatui Balčiūnui tinkamai nušviečiant, turtino visų Kolegijos auklėtinių dvasią.

Būdamas arti įvairių šventųjų vietovių bei juos atskleidžiančių šaltinių, — ypač tų šventųjų, kurių kanonizacijos tuo metu vyko Romoje, — Prelatas pasinaudojo šiais gyvais pavyzdžiais tikėjimo skelbimui pagyvinti. Jo iniciatyva pasiaukota Marijai pagal šv. Liudviką Grinjon de Monfortą, įsijungta į Švenčiausios Širdies Kunigų Apaštalavimo sąjungą kasdienei tobulėjimo praktikai palaikyti, atgaivintas ir "tomistų" būrelis, nors ir nebesivadinęs tuo vardu, bet vistiek skatinęs darniai ugdyti dvasinį ir intelektualinį gyvenimą.

Išvykęs iš Romos, prelatas Balčiūnas ir toliau tebetęsia savo darbą. Jis vis jieško geresnio, aiškiau išreikšto ir stipriau gyvenimą paveikiančio tikėjimo. J. A. V-bėse jis ėmėsi milžiniško darbo — leisti "Krikščionio Gyvenime" knygų seriją ir jai lėšų telkti. Jis prisidėjo prie Sekmadienių ir dabar prie Šiokiadienių mišiolėlių paruošimo. Savo sukauptus dvasios turtus jis ypač dosniai perduoda kitiems, vesdamas rekolekcijas ir susikaupimo dienas pasauliečiams, vienuolėms, vienuoliams ir kunigams. Tuo tikslu jis yra beveik pusę pasaulio apkeliavęs.

Tegu jo jau 51-ri turtingos apaštalinės veiklos metai nelieka užmiršti, bet būna įamžinti ne tik šiuo vienu "K.G." tomu, kuris jo buvusių auklėtinių jam dedikuojamas, bet taip pat ir visa šių knygų serija.

Romos Pontifikalinės Šv. Kazimiero Kolegijos auklėtiniai yra Jums, Prelate, amžinai dėkingi. Ad multos annos!

Kolegijos auklėtinių vardu
Kun. Juozas Grabys

Šv. Kazimiero, Lietuvos Šventojo,
500 metų sukakčiai paminėti
trečiąją dalį —
šią Senojo Testamento Rakto
Tiltai ar Sienos? —
Popiežiškosios šv. Kazimiero kolegijos Romoje
alumnai
su nuoširdžia pagarba ir giliu dėkingumu
skiria
Prel. dr. Vytautui Balčiūnui —
kunigų Kunigui
ilgamečiam Kolegijos Dvasios Tėvui
Auksinio Kunigystės jubiliejaus proga.

I SKYRIUS

TREMTIS IR TIKĖJIMO KRAITIS

Mes ausimis savo esam girdėję, o Dieve,
byloja mums protėviai mūsų,
kokius nuostabius darbus jų dienomis
esi daręs,
dienomis garbingos senovės.
. . .
Ko dėlei miegi? Viešpatie, kelkis!
Pabuski! Neleisk amžinai mums
paniekintiems būti!
Kodėl vis slepi savo veidą?
Kodėl užmiršai mūsų priespaudą, skurdą?
(Ps 43/44,2.24-25)

Tikėjimo istorija Senajame Testamente remiasi dviem Dievo darbais: išvedimu iš Egipto ir pažadu Dovydui. Sandora ir Mesijas yra dvi tikėjimo istorijos gijos. Dievas dusyk ypatingu būdu įsijungė į Izraelio — Sandoros bendrijos istoriją. Abu Dievo darbai turėjo likiminę

Skaitymai iš Šv. Rašto:
Pr 1,1-2,4a; 9,1-17; 17; 23
Iš 6; 25-31; 35-40.
Kun 17-26.
Visi skaitiniai yra iš Kunigiškojo autoriaus šaltinio (P).

reikšmę. Izraeliečių istorijos vingiai — kilimai ir puolimai — vedė į vis gilesnę ir gilesnę Dievo darbų įžvalgą ir sąlygojo įkvėptųjų autorių raštus. Jahvistas, Elohistas, Deuteronominis istorikas ir pranašai liudija Sandoros bendrijos pastangas įsiminti tikėjimo kraitį istorijos vingiuose.[1] Tremtis Babilonijoje[2] vedė Sandoros bendriją į dar gilesnį Dievo darbų supratimą ir likiminės gyvenimo prasmės bei laimės išraišką.

GYVENIMAS TREMTYJE

Tremtis išblaško tautas ir neišvengiamai sužlugdo žmonių buitį, siekius ir viltis ateičiai. Ir izraeliečiai — Sandoros bendrija buvo išsklaidyta, — žmonių buitis, siekiai ir viltys ateičiai iššarstyti.

Ezechielis, pranašas tremtyje, svajojo apie izraeliečių karalysčių — pietinių ir šiaurinių giminių susijungimą (Ez 37,15-28). Tačiau ši pranašo svajonė netapo tikrove. Šiaurinių giminių — Izraelio atliekos, — ilgainiui pavadintos samariečiais, ir pietinių giminių — Judo karalystės likučiai tapo piktais varžovais Palestinoje. Anot Naujojo Testamento, buvo sakoma, kad "žydai nebendrauja su samariečiais" (Jn 4,9). Mat judėjai — žydai, naudodami Izraelio vardą ne politine, bet religine prasme, tvirtino, kad tik jie yra tikrasis *Izraelis*—Sandoros Tauta.

Žodis *judaizmas* naudojamas paženklinti judėjų, arba žydų, religiją, išreikštą Babilonijos tremtyje. Sandoros tikėjimo įžvalgos tremties sąlygomis prasiveržė nauja ir įtaigia išraiška.

Tremtis taurina bendrijinį žmogaus jausmą. Mat vienišumas atskleidžia žmogui jo trapumą ir atveria jį arti-

[1] Žr. *Rakto į Senąjį Testamentą*, I-II.
[2] Žr. *Rakto į Senąjį Testamentą*, II, p. 445-481.

mui. Nenuostabu, kad išvietintų izraeliečių bendrijinis jausmas ne tik nebuvo tremties sąlygų užglušintas, bet tapo tremtyje gyvesnis ir gilesnis. Tiesa, izraeliečių tremtyje nebejungė į viena atsidavimas savo valstybei — karalystei. Tremties vienišume jie pradėjo labiau nuvokti, negu bet kada savo istorijoje, kad jie turi bendrą atmintį — praeitį ir bendrą kraitį — tikėjimą. Tremtiniai, belaukdami šviesos iš Dievo tremtyje, rėmėsi *Tora* — Mokymu apie likiminį Įvykį ir Sandorą. Jie su uolia aistra puolė mokytis tikėjimo kraičio, gilintis į jo reikšmę ir užrašyti jį ateities kartoms. Savaime aišku, ne visi tremtiniai buvo paruošti šiam uždaviniui. Senovės Rytuose buvo įprasta, kad kunigai žinotų tikėjimo kraitį atmintinai. Izraeliečių kunigai atsinešė į tremtį tikėjimo kraitį ne tik savo atminties saugykloje, bet ir šventuosius Raštus savo tremtinių maišuose. Tikėjimo kraitis juos vienijo, jungė, skaidrino jų tremties dalią ir atodūsius. Izraeliečiai jau buvo įpratę laukti tikėjimo paaiškinimo iš savo kunigų. Tikėjimo aiškinime ypatingą vaidmenį turėjo kunigijos grupė — levitai, Levio (Levi) giminės palikuoniai, iš kurios buvo kilęs pats Mozė.[3] Prieš tremtį Babilonijoje levitai buvo žemesnio rango kunigija Jeruzalės Šventyklos

---

[3] Žr. B. T. Dahlberg, "Levi", *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, kurį redagavo G.A. Buttrick *et al.* (Nashville, TN: Abingdon Press, 1962), III, p. 115-116; R. Abba, "Priests and Levites", *ten pat*, p. 876-889. Kunigystė šventraštinėje savimonėje atspindi Izraelio — Sandoros bendrijos ryšį su Dievu. Bendrijos šventumas, reikalingas Dievo užmojo tarnyboje, išreiškiamas kunigyste. Užtat kunigija buvo laikoma Sandoros tarpininke. Potremtiniame judaizmo laikotarpyje, atstatytos Šventyklos tarnyboje, sutinkama trejopa pavaldumo sąranga pamaldų poreikiuose: Vyriausias kunigas, kunigai ir *levitai*. Taigi eina kalba apie tris skirtingus kunigijos rangus. Kiekvienas jų turėjo savo pareigas ir teises. Vienas iš levitų uždavinių buvo mokyti ir aiškinti *Torą* — Mozės Įstatymą (žr. Neh 8,7.9; 2 Kr 17,7-9 35,3). Graikiškasis Septuaginta Senojo Testamento vertimas vieną Penkiagnygės knygų vadina *Kunigų* knyga.

tarnyboje. Daugumas jų buvo kunigai-mokytojai (2 Kr 15,3; 17,9; 35,3).[4] Jų pareiga buvo atsidėti Toros—Sandoros įpareigojimų mokymui. Mat jų pažinimas sąlygojo Dievo garbinimą ir klusnumą jam. Jošijo reformos metu levitai — kunigai-mokytojai dalinai prarado savo įtaką, nes Jeruzalės Šventyklos kunigija užėmė Sandoros įpareigojimų mokymo pirmaujančią vietą.[5] Tačiau levitai nebuvo visiškai išstumti iš gyvenimo. Atrodo, kad ir jie reiškėsi Jeruzalės Šventykloje. O tremtyje levitai — kunigai-mokytojai savo domesiu ir atsidėjimu tikėjimo kraičiui pralenkė Šventyklos kunigiją.

Tikėjimo kraičio puoselėtojai. Tremties laikotarpis buvo izraeliečių atgimimo ir tikėjimo kraičio puoselėjimo metas. Domesys tikėjimo kraičiui, religiniam Izraelio palikimui, telkėsi šviežia atida ir gyvu pasišventimu. Įkvėpti redaktoriai "paruošė spaudai" pranašų knygas ir istorinę Sandoros raštiją. Jie buvo bevardžiai tikėjimo kraičio puoselėtojai. Šiuolaikinis Šv. Rašto moksliškas tyrinėjimas dažnokai praeina pro juos tylomis. Tačiau jų vaidmuo buvo reikšmingas. Tikėjimo kraičio jie nedarkė. Aiškindami šventąjį palikimą, jie kreipė dėmesį į jo svarbą savo amžiui. Mat tikėjimo kraitis jiems nebuvo praeities atliekos, skirtos muziejui, bet dabarties iššūkis, kuriuo Dievas kreipiasi į tremtinių kartą.

Įkvėptųjų tikėjimo kraičio redaktorių — "ruošėjų spaudai" — poslinkį, atrodo, lydi mesijinė pranašystė Amoso knygos užsklandoje. Am 9,11-12 skaitinyje pranašaujama apie "sugriautos Dovydo palapinės" atstatymą. Nuoseklu daryti išvadą, kad pranašystė kilo tuo me-

---

[4] Žr. *Rakto* II, p. 343-345.

[5] Žr. *Rakto* II, p. 362-363.

tu, kai Babilonijos tremtyje[6] Dovydo dinastija jau buvo sugriuvusi. Am 9,12 skaitinyje užsimenama, kad Izraelis paveldės "Edomo likutį". Ir čia nuvokiama vėlesnės izraeliečių kartos apmaudas dėl nekaimyniško Edomo elgesio po Jeruzalės sunaikinimo. Edomiečiai užgrobė Judo karalystės žemes. Aiškėja, kad pranašų raštai buvo skaitomi ir aiškinami šviesoje įvykių, kurie lydėjo tremtinius Babilonijoje. Mat įvykiai įtaigiai rodė, kad pranašų žodis iš Dievo yra patvirtintas. Tuo pačiu pranašų žodžiai iš Dievo davė tremtiniams ir ateities vilties pagrindą.

Tremtyje buvo baigta užrašyti Deuteronominė istorija.[7] Ji buvo pradėta rašyti dar prieš Jeruzalės sugriovimą 587 metais. Atrodo, kad pirmoji Deuteronominės istorijos laida yra datuotina prieš pat Jošijo žuvimą Megido perėjoje — 609 metais. Pirmoji laida, atrodo, baigėsi gerojo karaliaus Jošijo pagyrimu (2 Kar 23,25). Deuteronominis istorikas vargu būtų gyręs karalių po jo tragiškos mirties, nes tuo būtų paneigęs savo teologinį požiūrį, kad Jahvė visuomet atlygina klusnumą sėkme ir gerove. Mat pagal įkvėptojo istoriko mastą, Jošijas buvo klusnumo pavyzdys. Pirmoji Deuteronominės istorijos laida negalėjo būti užsklęsta dabartine *2 Karalių* knygos

---

[6] Žr. P. J. King, "Amos" veikale *The Jerome Biblical Commentary*, kurį redagavo R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1968) 14:27-28. Toliau šis veikalas bus cituojamas santrumpa *JBC*. Egzegetai nesutaria, kas yra tikrasis Am 9,8-15 skaitinio autorius: pranašas Amosas ar vėlesnis knygos redaktorius. Tačiau Am 9,11-12 skaitinys turi aiškų ryšį su tremtimi ar ankstyvu potremtiniu laikotarpiu. Todėl galima kalbėti apie įkvėptą vėlesnį priedą: Amoso žodžio Dievo vardu aiškinimą tremtinių kartai.

[7] Ją sudaro Ankstyvieji pranašai, t.y. *Jozuės, Teisėjų, 1-2 Samuelio* ir *1-2 Karalių* knygos. Deuteronomine istorija vadinama dėl to, kad įvykių prasmę aiškina pagal Deuteronominį teologijos požiūrį: klusnumas veda į gerovę, o neklusnumas baigiasi bėda. Deuteronominis teologijos požiūris vyrauja *Pakartoto Įstatymo* knygoje.

užsklanda apie Jehoiachino — tremtinio karaliaus paleidimą iš kalėjimo Babilone ir 561 metais pagerbimą karališkajame babiloniečių dvare (žr. 2 Kar 25,27-30). Užsklandos turinys liudija, kad paskutiniai *2 Karalių* skyriai —Deuteronominės istorijos pabaiga — tremties metu[8] buvo pridurti prie pirmosios laidos.

Įkvėptasis Deuteronominės istorijos autorius kreipėsi į visą izraeliečių tautą tremtyje. Jis laiko savaime suprantama, kad Sandoros bendrija yra politinė karalystė, sujungta į viena su dovydiškuoju karaliumi, su centru Jeruzalės Šventykloje. Tačiau jau pirmaisiais tremties metais pranašas Ezechielis, vienas iš Šventyklos tremtinių - kunigų, buvo skleidęs skirtingą Sandoros bendrijos sampratą. Tiesa, ir Ezechielis ateities regmėje nuvokė "karališką vadą" (Ez 44,3), tačiau tvirtino, kad Izraelis savo esme bus "kunigiška karalystė" (Iš 19,6), religinė bendrija, vadovaujama "[kunigo] Zadoko sūnų" (Ez 44,15). Kunigo Zadoko (Zadok)sūnūs buvo Jeruzalės kunigija. Ji didžiavosi savo tiesiogine kilme iš Aarono (Ez 44,13-15) ir Jeruzalės Šventyklos priežiūra nuo Saliamono amžiaus. Pranašo Ezechielio požiūrį puoselėjo ir kiti tremtiniai-kunigai. Tai buvo itin ryšku po antrosios tremties bangos, sekusios visišką Šventyklos sunaikinimą 587 metais.[9]

Kunigiškasis tikėjimo kraitis (P). Senojo Testamento kunigija turėjo savitą Izraelio — Sandoros bendrijos istorijos sampratą. Ji yra užrašyta Penkiaknygėje — *Pra-*

---

[8] Labai galima, kad tai įvyko apie 550 m. prieš Kristų. Žr. F. M. Cross, "The Themes of the Book of Kings and the Structure of the Deuteronomistic History" veikale *Canaanite Myth and Hebrew Epic* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973), p. 274-289.

[9] Žr. *Rakto* II, p. 421-426.

džios, Išėjimo, Kunigų ir *Skaičių* knygose.[10] Atskyrus Penkiaknygėje Jahvisto (J) ir Elohisto (E) pasakojimus ir nukirpus *Pakartoto Įstatymo* (D) knygą, lieka medžiaga, kuri priklauso Kunigiškajam tikėjimo kraičiui. Penkiaknygės tyrinėtojai šią medžiagą ženklina raide "P".[11]

Penkiaknygės įkvėpimo istorija ir kai kurie jos rašytiniai šaltiniai — Jahvistas, Elohistas ir Deuteronomistas — jau yra mums pažįstami.[12] Ir apie Kunigų šaltinį — Kunigiškąjį Penkiaknygės autorių daug kur užsiminta. Dabar svarbu išsamiau susipažinti su šiuo įkvėptuoju autoriumi.

Kadaise buvo manyta, kad Kunigiškasis tikėjimo kraitis (P) yra seniausia Penkiaknygės dalis. Kiti rašytiniai Penkiaknygės šaltiniai — Jahvistinis ir Elohistinis — buvo laikomi lyg mūryte įmūryti į Kunigiškojo autoriaus medžiagą. Ši pažiūra pasirodė ne vispusiškai pakankama. Mat Kunigų šaltinis (P), stiliumi ir teologine galvosena, atspindi tremties ar net potremtinę Sandoros bendriją.[13] Todėl reikia daryti skirtumą Kunigų šaltinyje tarp paties tikėjimo kraičio ir įžvalgos į tikėjimo kraitį.

---

[10] Žr. *Rakto* I, p. 55. Taip pat E. H. Maly, "Introduction to the Pentateuch", *JBC* 1:17.

[11] Raidė "P" Kunigiškajam tikėjimo kraičiui paženklinti turi ryšį su vokiečių kalbos žodžiu *Priester*, nes yra pirmoji šio žodžio raidė. Penkiaknygės tyrinėjime vokiečių mokslininkai turėjo didelį vaidmenį. Jų naudoti ženklai tapo tarptautinio ir tarptikybinio Penkiaknygės tyrinėjimo priemone. Žr. *Rakto* I, p. 54.

[12] Žr. *Rakto* I-II.

[13] Du apžvalginiai veikalai padeda susipažinti su šiuolaikine Penkiaknygės tyrinėjimo padėtimi: R. E. Clements, "Pentateuchal Problems" veikale *Tradition and Interpretation*, kurį redagavo G. W Anderson (Oxford: Clarendon Press, 1979), p. 96-124 ir B. S. Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture* (Philadelphia, PA: Fortress Press, 1979), p. 109-135. Y. Kaufman, žydų Šv. Rašto mokslininkas, teigia, kad visa Penkiaknygė yra prieštremtinė knyga. Žr. *The Religion of Israel* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1960).

Sandoros bendrija yra jos istorija, nes suvokė save istorine būtimi. Per istorinius vingius, būdama ant lūžių ir pervartų kurpalio, platėjo ir gilėjo jos istorinė savimonė. Buvimas namie — savame krašte ir buvimas svetur — tremtyje turi skirtingus poreikius. Tremtis ir apiplėšė ir praturtino Sandoros bendrijos savimonę. Tremtiniai, stengdamiesi suvokti kur eiti, jautė būtinumą pažinti, iš kur jie buvo atėję.

Mums čia gali daug įžvalgos duoti mūsų tautos patirtis. Mat nesiremti tuo, kas buvo, nei tuo, kas bus, bet remtis tik tuo, kas madinga ar ko norima, daro žmogų paklydėlį — istorijos klajoklį.

Judo karalystės tremtiniai netapo istorijos klajokliais, nes ryžosi su*dabar*tinti tikėjimo kraitį tremtyje. Tikėjimo kraitis buvo tremties sklaidos inkaras. Dėl to jie pajėgė svajoti apie geresnį rytojų. Rytojaus viltis su šaknimis praeityje reiškėsi būsimuoju laiku. Būsimasis laikas yra priemonė vilčiai išsireikšti. Tai liudija įkvėptasis Kunigiškasis Penkiaknygės autorius. Jam rūpi mokyti praeities tikėjimo kraitį tremtinių kartai į Dievo ateitį įjungti. Kunigų šaltinio turinį sudaro pasakojimas apie Sandoros tikėjimą.

Kunigiškasis Penkiaknygės pasakojimas savo kilme priklauso Mozės — Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros amžiui. Jo įkvėptajam autoriui rūpi ne tik perduoti žinias apie praeitį, bet ir įteisinti vėlesnę Jeruzalės kunigijos Sandoros sampratą, požiūrius ir poreikius. Tai padaroma susiejant Jeruzalės kunigiją su įvykiais prie Sinajaus kalno. Pasakojimu perduodama daug istorinių duomenų iš praeities. Kartu parodoma, kad tikėjimo kraitis, puoselėtas istorinėje Mozės amžiaus ir Giminių lygos patirtyje, buvo saugomas Jeruzalės Šventykloje. Aiškėja, kad užrašymo metas nebūtinai turi rodyti pasakojimo turinio amžių.

Užrašydamas Šventyklos kunigijos tikėjimo kraitį, Kunigiškasis tremties autorius naudojosi kunigų kraičiu, puoselėtu Šventykloje. Pavyzdžiu galime imti *Kunigų* knygos Šventumo teisyną (Kun 17-26). Ši Penkiaknygės dalis vadinama Šventumo teisynu dėl to, kad jame nuolat kartojamas iššūkis Sandoros bendrijai būti šventa Tauta, — taip šventa, kaip pat Dievas yra šventas. Tuo pačiu iššūkiu švyti apeiginiai potvarkiai ir doros įsakymai (Kun 20,1-27). Šventumo teisynas yra kunigiškoji Tora — Mokymas, t.y. Sandoros tikėjimo ir įpareigojimų paaiškinimas.

Kun 19 skaitinys raiškiai ir įtaigiai susumuoja Šventumo teisyną. Vienas šio skaitinio įsakymas yra cituojamas Naujajame Testamente kaip antro svarbumo Dievo įsakymas:

Nekeršyk savo tautiečiams
ir užmiršk jų nuoskaudas.
Mylėk savo artimą [*tautietį*]
kaip pats save.
Aš esu Jahvė! (Kun 19,18).[14]

Šventumo teisyno užrašymo data nesiduoda lengvai nustatoma. Domesys šventumui liudija pranašo Ezechielio įtaką, o dažnas raginimas rinktis tai, kas gera, ir vengti to, kas bloga, primena Deuteronomisto stilių (pvz. Kun 19,33-37). Labai galima, kad Šventumo teisynas buvo užrašytas dar Jeruzalėje prieš pat Judo karalystės žlugimą. Kaip jau dažnai minėta, jis yra kur kas senesnio turinio, nes perduoda Sandoros bendrijos kraitį.

---

[14] Žr. Mt 5,43. Luko evangelijoj yra Jėzaus palyginimas apie Gerąjį samarietį (Lk 10,25-37). Į klausimą "Kas yra mano artimas?" Jėzus atsako palyginimu, kuris moko, jog artimas nėra vien tik tautietis, bet kiekvienas žmogus bėdoje.

Kunigiškojo tikėjimo kraičio turinys ir išraiška nesiriboja viena Sandoros bendrijos karta. Jis atspindi daugelį Sandoros kartų ir jų pastangas perimti tikėjimo turinį istorijos raidoje. Pavyzdžiu galime imti šiuolaikinį Bendrijos mišiolą ir Sakramentų apeigas. Nūdien naudojamų knygų turinio ir išraiškos šaknys yra istorinėje Jėzaus Kristaus tarnyboje. Panašiai ir Kunigiškojo Penkiaknygės kraičio turinys ir išraiška atspindi ilgą perdavimo istoriją. Tai itin ryšku daugumoje nurodymų kunigijai antroje *Išėjimo* knygos dalyje (Iš 25-31; 35-40), visoje *Kunigų* knygoje ir iš dalies *Skaičių* knygoje. Kunigiškasis tikėjimo kraitis ištremtiesiems Jeruzalės kunigams buvo po ranka. Jo išraiška iš dalies žodinė bei rašytinė ir turinys dalinai iš senovės bei iš vėlesnės praeities.

PENKIAKNYGĖ BAIGIAMA RAŠYTI

Penkiaknygė buvo užbaigta rašyti ir redaguoti Babilonijos tremtyje. Sandoros tikėjimas tuo metu jautėsi apgulos padėtyje. Ši padėtis buvo ne tik kunigiškosios Toros užrašymo, bet ir Penkiaknygės užbaigimo fonas.

Kunigiškoji Tora žėri įsitikinimu, kad Sandoros bendrija turi būti šventa, atskirta nuo tautų ir nesuteršta, nes Jahvė — Sandoros Dievas yra šventas. Šis požiūris padeda suprasti apeiginį ir teisinį tyrumą puoselėjančius potvarkius. Norima padėti tremtiniams įsiminti, kad jie turi laukti grįžimo į Jeruzalę, kur jie vėl švęs Jahvę — Sandoros Dievą Šventyklos liturgija. Todėl Kunigiškasis autorius padažo visą tikėjimo istoriją liturginiu poreikiu. Likiminiu Išėjimu iš Egipto kadaise bėgliai tapo Jahvę — Sandoros Dievą garbinančia liturgine bendrija — *'adat Jisra'el* (Iš 12,3), nauju Dievo kūriniu. Šis istorinis šventos Tautos kūrimas yra ženklus idealas vienišiems tremtiniams.

Kunigiškojo autoriaus įnašas. Keturių rašytinių šaltinių — Jahvistinio (J), Elohistinio (E), Deuteronomistinio (D) ir Kunigiškojo (P) — tyrinėjimas padeda suprasti Senojo Testamento istorijos ilgaamžį Apreiškimą. Kunigiškojo autoriaus įnašas į Penkiaknygės rašymo istoriją yra baigminis.

Sandoros bendrijos tikėjimas, būdamas glaudžiame ryšyje su gyvenimu, reiškėsi gyvenimiškai. Jis buvo reiklus ir gyvenimo bei istorijos vingiuose reiškėsi įžvalga į Dievo užmojį ir veiklą. Visi keturi Dievo įkvėpti ir užrašyti Penkiaknygės šaltiniai liudija prieškristinėje išganymo istorijoje gyvą ir gyvenimišką pokalbį tarp Dievo ir žmonijos.[15] Apie Jahvistą, Elohistą ir Deuteronomistą išsamiai parašyta pirmoje ir antroje *Rakto* dalyje. Dabar pasidomėkime įkvėptuoju Kunigiškuoju autoriumi.

Kunigiškasis autorius savo įkvėptąjį rašinį sukūrė ne iš nieko. Jo amžiuje Sandoros bendrija jau turėjo net keletą rašytų pasakojimų apie tikėjimo istoriją. Turimi pasakojimai jau rišo į teminę jungtį vingiuotą ir šakotą izraeliečių kelionę per istoriją. Senasis tikėjimo epas — šiaurinis "E" ir pietinis "J" — tikėjimo pasakojimo variantai — jau buvo suaustas į vieną pasakojimą: JE. Jahvistinė išganymo istorija turėjo jame pirmumą.[16] Šių dviejų tikėjimo pasakojimų suaudimas į viena įvyko po Šiaurinės karalystės — Izraelio žlugimo (721 m. pr. Kr.). Kunigiškasis autorius buvo ir Penkiaknygės redaktorius, nes savo tikėjimo istorijai praturtinti naudojosi suaustuoju tikėjimo pasakojimu. Atrodo, vadovavosi įsitikinimu, kad, su*dabar*tindamas tikėjimo kraitį, jis tremties sąlygomis padeda tremtinių kartai perimti tikėjimo kraitį. Pa-

[15] Žr. E. H. Maly, "Introduction to the Pentateuch", *JBC* 1:17-25.
[16] Žr. *Rakto* II, p. 39-40.

vyzdžiui, savo pasakojimą apie Kūrimą (Pr 1,1-2,4a) jis papildė pasakojimais iš senojo tikėjimo epo (JE) apie Rojų ir Nuodėmę — prarastą Rojų (Pr 2,4b-3,24), savo pasakojimą apie Tvaną jis praturtino medžiaga iš senojo tikėjimo epo (žr. Pr 6-9),[17] o pasakojimui apie Dievo sandorą su Abraomu (Pr 17) jis rado Abraomo pašaukimo įvadą ir pažado aprašą—senojo tikėjimo epe (Pr 12-16).[18] Vadinasi, įkvėptasis Penkiaknygės redaktorius norėjo pateikti tikėjimo istoriją kaip išsamų baigminį pasakojimą. Todėl jis ir pradeda su pasaulio kūrimu "Pradžioje" (žr. Pr 1,1) ir pabaigia su Izraelio — liturginės bendrijos sukūrimu prie Sinajaus kalno (žr. Iš 19,3-6).

Kunigiškojo autoriaus tikėjimo istoriją nūdien skaitome keturiose Penkiaknygės dalyse: *Pradžios, Išėjimo, Kunigų* ir *Skaičių* knygose. Vėliau prie Penkiaknygės buvo prijungta *Pakartoto Įstatymo* knyga, nes ir ji aprašo likiminį tikėjimo amžių, kuris baigėsi su Mozės mirtimi.[19]

---

[17] Žr. *Rakto* II, p. 86-91.

[18] Žr. P. F. Ellis, *The Men and the Message of the Old Testament* (Collegeville, MN: Liturgical Press, 1976) p. 58-72.

[19] *Pakartoto Įstatymo* knyga duoda teologinį požiūrį Deuteronominei istorijai, kuri apima *Jozuės, Teisėjų, 1-2 Samuelio, 1-2 Karalių* knygas. Deuteronominė įtaka nėra jaučiama prieš *Pakartoto Įstatymo* knygą. Todėl Kunigiškojo redaktoriaus knyga yra iš tikrųjų Keturknygė, arba Tetrateuchas: *Pradžios-Išėjimo-Kunigų-Skaičių* knygos. Keturknygę reikia skirti nuo Deuteronominės istorijos: *Pakartoto Įstatymo-Jozuės-Teisėjų-1-2 Samuelio-1-2 Karalių* knygų junginio. Šią įžvalgą nepriklausomai vienas nuo kito puoselėjo du mokslininkai: skandinavas I. Engnell, *Rigorous Scrutiny: Critical Essays on the Old Testament* (Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 1969) ir vokietis M. Noth, *Überlieferungsgeschichtliche Studien* (Halle: Niemeyer, 1943), I. Išsamiau apie šią pažiūrą rašo amerikietis F.M. Cross, "The Priestly Work" veikale *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 293-295. Pravartu skirti du būdvardžius: "deuteronominį" ir "deuteronomistinį". "Deuteronominis" yra tolygus *Pakartoto Įstatymo* knygos šerdžiai, o "Deuteronomistinis" turi ryšį su Deuteronomine istorija, — *Jozuės, Teisėjų, 1-2 Samuelio* ir *1-2 Karalių* knygų junginiu.

Prijungus *Pakartoto Įstatymo* knygą, Sandoros bendrija turėjo nūdien skaitomą Penkiaknygę.

Penkiaknygės užrašymas brėžinyje.[20] Tikėjimo kraitis buvo perduotas dvejopu būdu: žodžiu ir raštu. Perdavimą sąlygojo Sandoros bendrijos istorija: Giminių lygos poreikiai ir Jungtinės bei Padalintos karalystės politiniai veiksniai. Brėžinyje brūkšnelių linija pažymi žodinį tikėjimo kraitį, o vientisas brūkšnys — tikėjimo kraičio perdavimą raštu. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad visos tikėjimo kraičio gijos turi ištaką likiminiuose praeities įvykiuose ir rutuliojasi lygiagrečiai, sąlygojamos bendrijinių poreikių ir politinių veiksnių istorijos raidoje. Ilgainiui jos buvo suaustos į tikėjimo kraičio audeklą Kunigiškajame Penkiaknygės leidinyje.

Penkiaknygės įkvėpimas turi bendrijinį pobūdį ir apima daug įkvėptų autorių ir redaktorių.

---

[20] Žr. B. V. Anderson, *Understanding the Old Testament* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, [3]1975), p. 424.

ŠIAURINIŲ IR PIETINIŲ GIMINIŲ KRAITIS

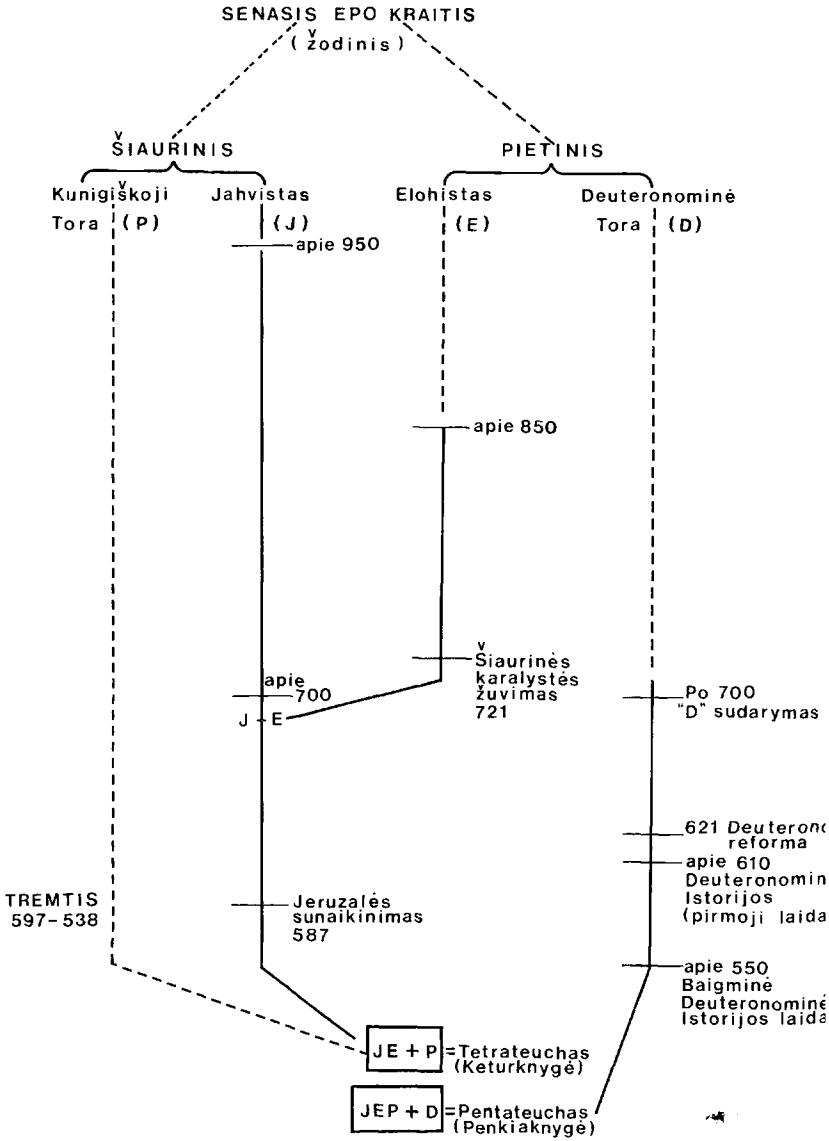

Kunigų šaltinį Penkiaknygėje yra lengva atpažinti, nes jis rodo didelį dėmesį kunigijos poreikiams ir apeiginiam Dievo garbinimui. Be to, tikslinga savimonė atspindi kunigišką galvoseną. Nuoseklu Kunigiškojo autoriaus požiūrį pavadinti liturginiu pomėgiu. Jis švyti šventimo — Kūrėjo garbinimo nuotaika. Pasaulis čia yra Visatos katedra, o žmogus yra kviečiamas garbinti Dievą — Visatos Kūrėją.

Šv. Raštas, apčiuopiamiau sakant, jo autoriai ir skaitytojai yra žmonės, kurie klausosi ir girdi. Klausymo ir girdėjimo polinkiui čia yra pajungtas ir rašymas. Tai labai ryšku Kunigiškojo autoriaus raštuose. Jis yra kunigiškai santūrus ir gyvenimo patirties pravėdintas. Skaitydamas jo įnašą Penkiaknygėje, jautiesi orioje aplinkoje. Darnūs vaizdai ir brandūs religiniai įvaizdžiai, pašventinti šimtmetiniu naudojimu Dievo garbinimo pamaldose, sukuria iškilų Dievo šventumo ir didybės jausmą. Žinoma, jo nepajus iš karto šiuolaikinis skaitytojas, nes jam tenka skverbtis per aukų aprašus, Padangtės bei altoriaus detales ir išsamius potvarkius kunigijai ir pasauliečiams.

Kunigų knyga apima medžiagą, kuri buvo perimta iš kunigijos tikėjimo kraičio. Joje maža panašumo į mums įprastas Dievo garbinimo pamaldas. Kad ir tokia, visa *Kunigų* knyga liudija ilgaamžę Dievo garbinimo istoriją ir gyvybinės svarbos patirtį apie "Artumą padangtėje",— Sandoros Dievą Šventykloje. Mat įkvėptasis autorius nori padėti suvokti, kad visa istorija nuo pat pasaulio Kūrimo "Pradžios" (Pr 1,1) turi savo tikslą — Izraelio — Sandoros bendrijos išrinkimą *tarnauti* Dievui ir jį garbinti. Izraelis čia suprantamas kaip *surinkimas*, t.y. religinė bendrija, kuri ir liudija Išėjimo įvykį — Dievo atpirki-

mą ir pareiškia Kūrinijos pagarbą Kūrėjui.[21] Visas Izraelio — Dievo *surinkimo* gyvenimas turėjo būti *liturgija* — tarnyba Dievui. Kunigiškasis Aarono ir jo "sūnų"[22] palaiminimas *surinktai* bendrijai tarnauti Dievui buvo ir yra sutinkamas su pagarbia tyla, — jo klausomasi, ir jis girdimas:

Telaimina ir tesaugo tave Jahvė:
Tesišypso tau Jahvė savo veidu
ir tebūnie tau malonus.
Tepažvelgia į tave Jahvė visu veidu
ir teduoda tau ramybę (Sk 6,24-26).

Dievo užmojis istorijoje. Kunigiškasis autorius yra asmuo, kuris dalyvauja *surinktoje* tarnauti Dievui Sandoros bendrijoje. Sandoros bendrija buvo sukurta per nuostabius Dievo darbus Išėjimo iš Egipto metu. *Surinkta* tarnauti Kūrėjui, Sandoros bendrija žiūri atgal į pačią pasaulio ir istorijos pradžią — Kūrimą. Nuo pat Kūrimo Dievas turi planą, kuris apreiškiamas per keturis, vienas kitą sekančius, laikotarpius. Kiekvienas laikotarpis turi sau būdingą teisių ir pareigų sąrangą. Kunigiškasis autorius, kaip ir Jahvistas, pradeda su hebrajų — Izraelio priešistore (Pr 1-11). Praturtinti ir papildyti savo pasakojimui jis pasinaudoja senuoju tikėjimo epu (JE), kuris prasideda *Pradžios* knyga ir baigiasi *Skaičių* knyga.

I. NUO KŪRIMO IKI TVANO

Pirmasis planingo Dievo užmojo laikotarpis prasidėjo su Kūrimu ir truko iki Nojaus. Šio laikotarpio esminė šerdis yra pasakojimas apie pasaulio Kūrimą (Pr 1,1-

---

[21] Tai labai ryšku psalmėse. Žr. Ps 103/104.

[22] Jeruzalės kunigija buvo Aarono įpėdiniai per kunigą Zadoką (Zadok).

2,4a). Pasakojimas papildo Jahvisto pasakojimą apie Rojų (Pr 2,4b-25). Savo iškiliu stiliumi ir turinio orumu jis yra vienas iš Šv. Rašto deimančiukų. Didingas ritmas ir skambūs refrenai liudija, kad pasakojimas ilgą laiką buvo naudotas Šventykloje. Čia jis būdavo iškilmingai atpasakojamas. Ilgainiui jis buvo apipavidalintas nūdiene liturgine išraiška. Vadinasi, nors pasakojimas ir buvo užrašytas tik Babilonijos tremtyje, bet jis atspindi ilgalaikį liturginį naudojimą ir švyti daugelio kartų tikėjimo įžvalga.[23] Ir nūdien pasakojimo ritmingumas, kone poetiškai taupiu žodžiu, iššaukia lakų jausmą, nes prašnekina nuostabia Kūrinijos paslaptimi.[24]

Ko moko pasakojimas apie Kūrimą? Kunigiškojo autoriaus pasakojimas apie pasaulio pradžią nemokslišKas. Moksliškai galvosenai net keista klausytis teigimo, kad Žemė buvo sukurta prieš Saulę, o šviesa prieš dangaus skliauto žiburius — Saulę, Mėnulį, žvaigždes. Bandymas derinti pasakojimą apie Kūrimą su šiuolaikinio mokslo įžvalgomis yra tik laiko gaišinimas. O bandymų derinti būta. Pavyzdžiu galima imti šešių Kūrimo dienų pavertimą šešiais geologiniais laikotarpiais ir teigimą, kad gyvūnų sukūrimas sekė evoliucinį modelį. Visatos samprata, kuri glūdi Kūrimo pasakojimo fone, yra paimta iš tuolaikinės kultūrinės aplinkos. Nenuostabu, kad ji yra perdėm skirtinga nuo šiuolaikinės Visatos sampratos. Visata Derlingojo pusmėnulio aplinkoje buvo lai-

---

[23] Žr. R. H. Pfeiffer, *Introduction to the Old Testament* (New York, NY: Harper & Row, 1949), p. 190-196.

[24] Amerikietis astronautas, F. A. Borman, 1968 m. Kūčių vakarą, pirmusyk žmogui pasiekus Mėnulį, perskaitė per radiją pirmąsias dešimt Kūrimo pasakojimo eilutes milijonams žmonių Žemėje. Skaitymas sustabdė gatvėse judėjimą, nutildė triukšmą, nustebino... "Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę..." (Pr 1,1).

koma triaukščiu statiniu: "dangus aukštai, žemė apačioje ir vandenys po žeme" (Įst 5,8).[25] Pagal pasakojimą, Žemė buvo sukurta, atskiriant "vandenis nuo vandenų" dangaus skliautu ir sutvardant pirmykštį Vandenyną (Pr 1, 6). Aišku, buvo galvojama, kad žmonijos pasaulį iš visų pusių supa grasūs vandenys. Todėl žmonijos pasaulis yra jų grėsmėje. Tik Dievo kūrėjiška jėga valdo grasiuosius vandenis.[26]

Pradžios knygos pasaulio samprata yra daug kuo panaši į Babilonijos pasaulio sampratą, apie kurią skaitome *Enuma eliš* (Kai aukštybėse...) epe. Tačiau svarbu laikyti mintyje ir esminį skirtumą tarp jų. Pagal *Enuma eliš* epą pasaulis yra padarinys nuožmių grumtynių tarp dievo Marduko (Marduk) ir vandenų chaoso Tiamatos (Tiamat).[27] Tuo tarpu *Pradžios* knygoje Kūrėjas nesigrumia su chaosu, bet yra Visagalis.

Kaip jau užsiminta, Kunigiškasis autorius nerašo mokslinio darbo apie pasaulio ir žmonijos pradžią. Jo

---

[25] Žr. Piešinį "Hebrajų pasaulio samprata". p. 37.

[26] Tai labai ryšku Tvano pasakojime (Pr 6-9). Žr. taip pat Job 38, 8-11; Ps 103/104/,5-9.

[27] Žr. J. B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (Princeton, NJ: Princeton University Press, ^{3}1969), p. 60-72; A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose* (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1982), p. 108-111; B. Vawter, *On Genesis: A New Reading* (Garden City, NY: Doubleday, 1979), p. 37-63; E. A. Speiser, *Genesis* (Anchor Bible 1; Garden City, NY: Doubleday, 1964), p. 3-13. Hebraiškasis žodis *Tehom* — Bedugnė yra tolygus babiloniškajam *Tiamat*. *Pradžios* knygos pasakojime apie Kūrimą aidi senovės pasaulio mitas. Apie Babilonijos mitologinę pasaulio sampratą taikliai rašo H. A. Frankfort *et al.*, *Before Philosophy*. The Intellectual Adventure of Ancient Man (Baltimore, MD: Penguin, 1949). Įkvėptieji autoriai *numitino* savo kaimynų pasaulio sampratą. Žr. B. S. Childs, *Myth and Reality in the Old Testament* (Studies *in Biblical Theology*, Nr. 27; Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1960), p. 30-42; B. W. Anderson, *Creation versus Chaos: The Reinterpretation of Mythical Symbolism in the Bible*. (New York, NY: Association Press, 1967), I skyrius.

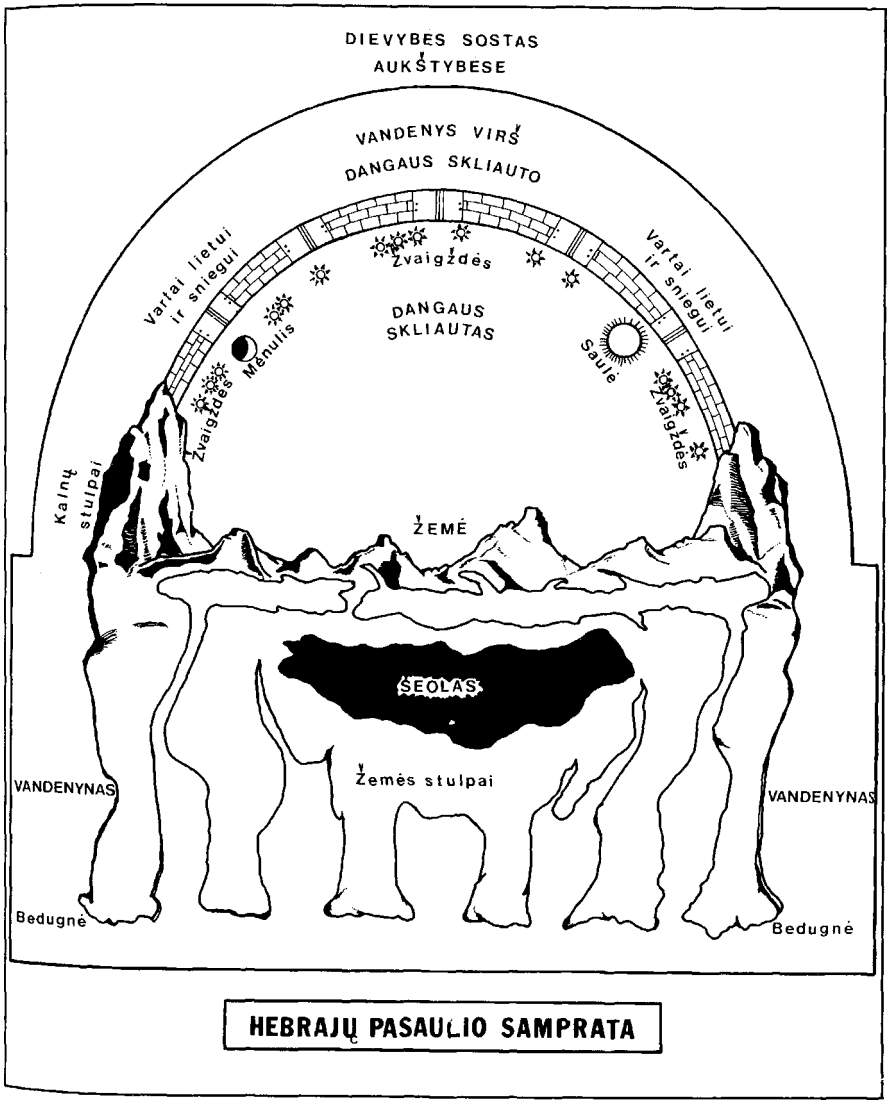

HEBRAJŲ PASAULIO SAMPRATA

pasakojime reiškiasi tikėjimas. Taupia poetine išraiška jis kalba apie dalykus, kurie yra anapus žmogaus akiračio — apie pasaulio pradžią ir darną, bet turi ir savo pagrindą — laisvą ir visagalę Kūrėjo valią (Job 38,4-7). Priešingai savo kaimynų kultūrai, kuri daugiadieviais mitais vaizdavo pačių dievų pradžią per grasių vandenų grumtynes, Kunigiškasis autorius teigia, kad Kūrėjas yra šventai anapus ir kad jis davė pradžią pasauliui "Pradžioje" (Pr 1,1).[28] Nuo laisvos ir visagalės Kūrėjo valios priklauso visų kūrinių būtis. Padangės šlovina Dievą — Kūrėją (Ps 18/19,1-7). Dievas nėra nei dalis pasaulio sandaroje, nei Kūrinijos raida. Anapusiškasis Kūrėjas savo visagalybe liečia, — kuria ir palaiko pasaulyje kiekvieną kūrinį. Anapusiškasis Kūrėjas yra pradžia ir gajumas kiekvieno kūrinio pasaulyje. Be jo Artumo pasaulis grįžtų į beprasmį chaosą.

Kūrėjas ir pasaulio Kūrimas. Pr 1,1-2,4a skaitinys mums yra gerai žinomas. Dievas sutvėrė pasaulį per šešias dienas, o septintą dieną ilsėjosi. Savaitės rėmai yra vaizdi priemonė mokyti, kad pasaulio Kūrėjas yra Sandoros Dievas, o subatos šventimas — šventa Sandoros bendrijos pareiga. Dienos pasakojime suprantamos kaip įprasti 24 valandų laikotarpiai. Kūrimo darbai yra dvejopi: vienuose vyrauja *atskyrimas*, o kituose — *puošimas.* Skaitome, kad pirmąją Kūrimo dieną Dievas sukuria šviesą, — tamsa atskiriama nuo šviesos (Pr 1,3). Tamsa kelia žmogui baimę. Tremtis yra tamsa. Ji kėlė tremtiniams baimę. Nenuostabu, kad Kunigiškasis autorius moko, jog tamsa yra Kūrėjo apribota, — naktis turi nenumaldomas vakaro ir ryto ribas (Pr 1,5). Antrąją Kū-

[28] Hebrajų kalba "*BeRešit*". Tanakas *BeRešit* vardu ženklina pirmąją Penkiaknygės dalį — *Pradžios* knygą.

rimo dieną Dievas sukuria standžią tvirtumą — dangaus skliautą. Grasūs chaoso vandenys atskiriami i vandenis viršuje — virš standžios tvirtumos ir vandenis apačioje. "Dievas pavadino tvirtumą dangumi" (Pr 1,8). Vandenų telkinys virš dangaus skliauto paaiškina lietaus, šlapdribos ir sniego kilmę.[29] Tarp vandenų, esančių virš dangaus skliauto ir žemai, yra oras. Ir trečiąją Kūrimo dieną Dievas tęsia *atskyrimo* darbus. Šį kartą sausuma atskiriama nuo vandenų. Sausumą Dievas pavadina žeme (Pr 1, 10). Aprašydamas atskyrimo darbus, Kunigiškasis autorius nupiešia pojūčiams prieinamą pasaulį: vandenų telkinį virš dangaus skliauto, patį dangaus skliautą — tvirtumą, orą po tvirtuma, vandenų telkinį žemai su žeme, kyšojančia iš vandenyno.

Pirmosios trys Kūrimo dienos liudija visagalį Dievą, kuris savo įsakmiu žodžiu yra pasaulio Kūrėjas. Augmenija sukuriama netiesioginiai per pačios žemės derlingą našumą. Tačiau žemės našumas, taip akivaizdus senovės žmogui, nekyla iš pačios žemės, bet iš Dievo. Todėl žemės derlingumo nereikia garbinti. Kunigiškasis autorius laiko augmeniją, kaip gyvūniją ir patį žmogų, gyvą (Pr 1,11-12).

Antroji Kūrimo dienu trejukė apima *puošimo* darbus. Ketvirtąją Kūrimo dieną Dievas įrengia ir išpuošia dangaus skliautą. Puošimo darbai prasideda su dangaus skliauto šviesuliu — Saulės, Mėnulio ir žvaigždžių kūrimu. Būdinga, kad Saulė ir Mėnulis nėra vadinami vardais. Mat Saulė ir Mėnulis semitams buvo dievai. Todėl jų įvardinimas primintų pagonių dievus, kurių garbinimas kartkartėmis suvedžiojo ir izraeliečius (žr. 2 Kar 23,11). Be to, Saulė — *Šemeš* ir Mėnulis — *Sin* buvo Babilonijos

[29] Būdinga, kad hebraiškai vanduo yra vadinamas *majim*, o dangaus skliautas *šamajim*, t.y. "*ten*-[irgi]vanduo".

dievai. Nesunku atpažinti Kunigiškojo autoriaus taiklų norą parodyti, kad pagonys garbina Kūriniją, kurią izraeliečių Dievas sukūrė savo įsakmiu žodžiu (Pr 1,14-19).

Nėra abejonės, kad izraeliečiai laikė dangaus šviesulius šviesos šaltiniais. Tačiau pasakojime šviesa sukuriama pirmąją Kūrimo dieną, o Saulė ir Mėnulis tik ketvirtąją. Todėl nuoseklu teigti, kad pasakojimas nėra moksliškas, bet — tikėjimo pareiškimas apie pasaulio Kūrėją. Pirmoji ir ketvirtoji Kūrimo dienos turi ryšį: pirmąją dieną šviesa apriboja tamsą vakaro ir ryto riba, o ketvirtąją — dangaus šviesuliai pradeda tarnauti, atskirdami dieną nuo nakties, pažymėdami metų laikus ir paskelbdami šventes (Pr 1,14-18).

Penktąją Kūrimo dieną pasirodo dangaus sparnuočiai ir vandenų gyvūnai (Pr 1,20-22). Skaitytojas grąžinamas į antrąją Kūrimo dieną. Tada tvirtuma — dangaus skliautų pasaulis buvo padalintas į dvi sritis: orą ir vandenis. Dabar — penktąją Kūrimo dieną šios sritys gauna savo gyventojus: oras — paukščius, o vandenys — žuvis.

Šeštąją Kūrimo dieną Dievas sukuria gyvūniją ir žmogų — vyrą ir moterį — žemei apgyventi. Šeštoji diena siejama su trečiąja. Kūrimo pasakojimas rodo, kad įkvėptasis autorius yra menininkas.[30] Pirmoji Kūrimo dienų trejukė kalba apie *atskyrimą*, o antroji — apie *puošimą*. Ką Dievas atskiria pirmąją dieną — išpuošia ketvirtąją; ką jis atskiria antrąją — išpuošia penktąją; ką jis atskiria trečiąją — išpuošia šeštąją. Atskyrimo ir puošimo sugretinimai rodo, kad pasakojimas yra vaizdi tikėjimo poezija, o ne istorija.

Kūrimo pasakojime yra ir daugiau poetišku bruožų. Išsireiškimai kartojasi lyg priedainiai dainoje: "Tebūnie

---

[30] Garsusis italų menininkas Michelangelo tai nuostabiai išryškina Vatikano Capella Sistina lubose.

šviesa!" ir "Taip įvyko!" Dievas mato, kad gera. Tada jis pramena kūrinį vardu. Seka vakaras ir rytas, nauja diena.[31] Kunigiškasis autorius yra iškilus teologas su poeto įžvalga ir menininko širdimi. Kūrimo pasakojimas yra įdomus, patrauklus ir lengvai atsimenamas. Kūrėjo darbų sugretinimas ir tų pačių išsireiškimų pakartojimas daro jo pasakojimą lengvai prieinamą klausytojui. Savaitės rėmai—šešios darbo dienos ir septyntadienis-subata—buvo izraeliečių darbo savaitė. Kunigiškasis autorius nori pamokyti savo tautiečius, kad ir jie turi ilsėtis subatos dieną, kaip ir pats Dievas kad ilsėjosi.[32]

Aiškėja, kad Kunigiškojo autoriaus pasakojimas nemoko mokslo, bet prašnekina tikėjimo išmintimi. Mokslas apšviečia žmogaus protą, o tikėjimo išmintis prašnekina *visą* žmogų, — protą ir širdį. Nenuostabu, kad pasakojimas ir nūdieniam skaitytojui atrodo gyvenimiškas. Įkvėptasis autorius kalba apie pasaulį savo bendraamžių kalba. Tačiau begalinė mėlynė virš galvų — dangaus skliautas ir jiems ir mums atrodo kaip kupolas. Nėra abejonės, kad pasaulio samprata, slypinti pasakojime, nėra Dievo apreiškimas, bet atspindi tuolaikinę mokslo įžvalgą. Tačiau jam nerūpėjo moksliški pasaulio pradžios aiškinimai. Jis kalbėjo apie Kūrėją — Sandoros Dievą tremtiniams, akis akin susidūrusiems su įmantriu Babilonijos mokslu ir prašmatniais dievais. Jeigu įkvėptasis autorius būtų gavęs iš Dievo tikslų mokslišką pasaulio kilmės pažinimą ir jį užrašęs, vargu ar kas nors jį būtų supratęs. Jam pakako savo amžiaus mokslinės įžvalgos kalbėti apie Kūrėją — Sandoros Dievą.

---

[31] Pagal Šv. Rašto galvoseną, diena prasideda vakaru, o ne vidurnakčiu.

[32] Žr. N. Lohfink, *Bibelauslegung im Wandel* (Frankfurt am Main: J. Knecht, ²1967), p. 76-106.

Kūrimo pasakojimas brėžinyje:

ATSKYRIMO DARBAI		PUOŠIMO DARBAI	
I DIENA	Dievas atskiria tamsą nuo šviesos	IV DIENA	Dievas sukuria šviesulius — Saulę, Mėnulį, žvaigždes
II DIENA	Dievas atskiria vandenis viršuje nuo vandenų apačioje	V DIENA	Dievas sukuria sparnuočius orui ir žuvis-gyvūnus vandeniui
III DIENA	Dievas atskiria sausumą nuo vandenų apačioje	VI DIENA	Dievas papuošia žemę gyvūnija ir žmogumi

VII
DIENA
DIEVAS — KŪRĖJAS ILSISI SUBATOJE
ŽMOGUS — KŪRINYS TURI ŠVĘSTI SUBATĄ

Kūrimo pasakojimas ir nūdienis skaitytojas. Trys įžvalgos padeda suprasti Kunigiškojo autoriaus Kūrimo pasakojimą:

1. Įkvėptasis autorius kalba religijos, o ne mokslo, vardu. Jam rūpi atsakyti į klausimus "Kas?" ir "Kodėl?", o ne "Kaip?"

2. Įkvėptasis autorius rašo pagal savo amžiaus rašymo būdą ir stilių. Norint įkvėptąjį autorių suprasti, reikia susipažinti su jo amžiaus raštija.

3. Šv. Rašte mokslas ir Apreiškimas negali prieštarauti vienas kitam, nes Dievas yra abiejų autorius.

Į klausimą, kurių religijos tiesų moko Kunigiškasis autorius savo pasakojime apie Kūrimą, atsakymas yra aiškus. Pasakojimu mokoma, kad tėra tik vienui vienas Dievas. Šis vienui vienas Dievas yra geras ir pasaulio — visos Kūrinijos Kūrėjas. Jis sukūrė ir žmogų — vyrą ir moterį — pagal savo paveikslą ir panašumą viešpatauti Dievo vardu Kūrinijai.

Į klausimą, kurių mokslo įžvalgų moko Kunigiškasis autorius atsakymas irgi aiškus ir paprastas. Jis nemoko, *kaip* buvo pasaulis sukurtas. Ir tai dėl dviejų priežasčių: viena, jis pats nežino, *kaip* buvo pasaulis sukurtas, — Dievas jam nedavė apreiškimo apie pasaulio sukūrimą, o antra, jis izraeliečius tremtyje prašnekina *tikėjimo išmintimi*, o ne mokslu.

Kūrimo pasakojimo moksliškas fonas yra mums svetimas. Tačiau įkvėptojo autoriaus metu jis padėjo suprasti pasaulį Derlingojo pusmėnulio gyventojams: babiloniečiams, finikiečiams, egiptiečiams. Drąsu teigti, kad tai buvo geriausia tuometinė mokslo įžvalga. Artimųjų Rytų kultūra ja naudojosi per tūkstantmečius prieš Kristų ir per šimtmečius po Kristaus. Aišku, kad ji nebuvo moksliška, nes pagrįsta tik tuo, kas matoma akimis. Pavyzdžiui, Žemė buvo laikoma plūduriuojančia sala viduryje ją supančio Vandenyno. Kadangi Žemė buvo tvirta, tai buvo tikima, kad ji, kaip ir tvirtas pastatas, turi pamatus, — stovi ant tvirtų stulpų. Tik žemės drebėjimų metu ji purtėsi, nes jos pamatai buvo pajudinti (Ps 23/24,2; Job 38,4-11). Kadangi lietus, sniegas ir šlapdriba krito iš dangaus skliauto, buvo tikima, kad viršuje yra vandenų telkinys, kurio dugnas yra standžioji tvirtuma, — pats dangaus skliautas. Akims jis atrodė standus ir metalinis. Atidarius dangaus skliauto vartus, krisdavo lietus ir sniegas (Job 37,18; 38,22; Pat 8,27; Pr 7,11; Ps 77/78,23). Saulė, Mėnulis ir žvaigždės, akims žiūrint, atrodo, juda

ant dangaus skliauto paviršiaus. Liaudis juos vadino "dangaus kariuomene" — galybėmis. Kadangi šviesa buvo matoma prieš "dangaus galybių" patekėjimą, ji buvo laikoma atskira nuo Saulės, Mėnulio ir žvaigždžių (Pr 1, 3; Job 38,12.19.24).

Senasis Testamentas kalba ne apie "dangų", bet apie "dangus" daugiskaitoje, — triaukštį pastatą virš žemės.[33] Pirmajame aukšte yra oras — atmosfera, čia skraido sparnuočiai; antrasis yra judančių "dangaus galybių" aukštas su saule, mėnuliu ir žvaigždėmis; o tretysis aukštas yra antgamtiškas — Anapus *aukštybės* virš vandenų telkinio. Jame yra Dievas. Iš čia jis viešpatauja Visatai ir siunčia savo angelus atverti dangaus vartus lietui, sniegui, krušai ir žaibams (Job 37,2-5; 38,22.35.37).[34]

Kūrimas ir mokslas. Egipto ir Mesopotamijos raštija liudija, kad Derlingajame pusmėnulyje Šv. Rašto pasaulio samprata yra vispusiškai namie. Šv. Rašto rašytojai turi daug bendro su savo kaimynų pasaulėjauta ir sąvokomis apie pasaulį (Job 38; Pat 8,23ss.; Ps 18/19; 103/104). Tai itin ryšku Kunigiškojo autoriaus pasakojime apie Kūrimą.

Kunigiškasis autorius liaudies kalba — savo bendraamžiams prieinamu išsireiškimo būdu — moko tikėjimo kraičio. Nenuoseklu jį apkaltinti nemokšliškumu, primetant, kad šviesa negalėjo būti sukurta pirmąją dieną, o saulė tik ketvirtąją, kad augalai ir medžiai, sukurti trečiąją dieną, negalėjo gyvuoti be saulės šviesos, sukurtos tik ketvirtąją dieną. Būtų neišmintinga Kunigiškąjį auto-

[33] Ir Naujasis Testamentas tai liudija. Tautų apaštalas Paulius sakosi "Aš pažįstu žmogų Kristuje, kuris prieš keturiolika metų, — ar kūne, ar šalia kūno — nežinau, Dievas žino, — buvo pagautas ir iškeltas iki *trečiojo dangaus*" (2 Kor 12,2).

[34] Žr. Lk 2,14; 2 Kor 12,2; Ps 103/104/,1-4.

rių ginti ir už jį atsiprašinėti. Reikia jį suprasti jo amžiaus fone. Ir šiuolaikinė, kasdien naudojama kalba, liudija, kad esame savo amžiaus vaikai. Nors ir puikiai žinodami, kad tai nėra moksliška tiesa, nevengiame sakyti, kad "Saulė teka", "Saulė leidžiasi", "Pasirodo žvaigždės danguje"... Panašiai nėra jokios prasmės teigti, kad įkvėptasis autorius moko, jog Žemė buvo sukurta per šešias dienas. Šešios dienos pasakojime yra dirbtinė sąranga ir būdas įrėmuoti tikėjimo išmintį. Nūdien gal darytume sąrašą nuo "a" iki "f" ar nuo "1" iki "6". Kadangi pasakojimu nemokoma apie tikrą Kūrimo laiką, negali būti jokio prieštaravimo tarp šešių dienu pasakojimo sąrangos *Pradžios* knygoje ir milžiniškos geologinių erų trukmės Visatos kilmėje, apie kurią rašo šiuolaikiniai mokslininkai. Pasakojimo autorius nežinojo, *kaip* buvo pasaulis sukurtas *iš nieko.* Gal kada nors mokslas šį "*kaip?*" paaiškins, nes Dievas to savo Apreiškimu nepaaiškino.

Sakoma, kad klaida kyla proto sprendime. Įkvėptasis autorius nedaro sprendimo apie akimis matomu reiškiniu prigimtį ir esmę. Šis sprendimas priklauso mokslui. Todėl įkvėptasis autorius nemoko klaidos, nes "Apreiškimu Dievas norėjo atskleisti *save ir tai, kas jo amžinai nuspręsta apie žmonių išganymą*".[35]

Kunigiškasis autorius ir mitai. Labai galima, kad Kunigiškasis autorius, naudodamas savaitės sąrangą,[36] turėjo tikslą duoti Sandoros bendrijai tremtyje teologiškai teisingą pasakojimą apie Kūrimą. Mat tremtinius masino teologiškai netikslus Babilonijos mitas, vardu *Enuma eliš*

---

[35] Dogminė konstitucija "Dieviškasis Apreiškimas", I,6. Vertė V. Balčiūnas ir A. Tamošaitis. *II Vatikano Susirinkimo dokumentai* (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1967), I, p. 106.

[36] Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose,* p. 108.

(Kai aukštybėse), apie pasaulio kilmę. Pastatyti į savo vietą prašmatnių dievų kupiną mitą ir prašnekinti savuosius tikėjimo išmintimi suprantamu būdu reikalavo iš autoriaus neįprasto guvumo. Aprašydamas mito dievus — Saulę, Mėnulį, žvaigždes — tik dangaus šviesuoliais, tikrojo Dievo sukurtais tarnauti, — duoti žmonėms šviesą, padėti jiems skaičiuoti laiką bei atskirti metų laikus, — jis pastato mito dievus į savo vietą. Vadinasi, jis visiškai ir šmaikščiai paneigia jų dievystę.

Ir kiti daugdievystės — politeizmo bruožai šmaikščiai paneigiami šventraštiniame Kūrimo pasakojime. Judėjų kaimynai tarė dievus ir pasaulį kilus iš bendro pirmapradžio chaoso. Tuo tarpu Kunigiškasis autorius tvirtai ir be jokio dvejojimo moko tikėjimo išmintį: "Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę" (Pr 1,1).[37] Dievas pagal Šv. Rašto autorių yra vienas, amžinas ir nepriklauso nuo medžiaginio pasaulio.

Pagal *Enuma eliš* politeizmą, pradinė kūrimo medžiaga buvo skysta ir apėmė du dievus — pradus: vyrišką gėlo vandens Apsu ir moterišką jūros vandens Tiamat. Kunigiškasis autorius į Apsu nekreipia jokio dėmesio, — jo net nemini, — o Tiamatą išjungia iš savo pasakojimo. Užsimena apie ją savo vardu bedugniui Vandenynui — hebraiškai Tehom. Vadinasi, Tiamata jam yra tas pat kaip mums tėvas Neptūnas!

Sandoros bendrijai tremtyje, lygiai kaip ir jų bendraamžiams pagonims, žmogaus, arba žmonijos, sukūrimas buvo svarbus. Pagal *Enuma eliš* mitą dievai susirinko pasitarti žmonijos kūrimo reikalu. Vienas iš dievų, vardu Enlil, sukūrė žmogų iš nužudyto dievo kraujo ir purvo. Ir Kunigiškasis autorius rašo apie Dievą, besitariantį su

[37] "Dangūs ir žemė" yra pasaulis, arba Visata. Hebrajų kalba naudoja du žodžius Visatai paženklinti.

savimi, prieš žmogaus sukūrimą (Pr 1,26). Vadinasi, jis, kaip ir *Enuma eliš* mitas, teigia, kad žmogus yra svarbus Dievo kūrinys. Iš kitos pusės, jis atmeta grubų mito žmogaus sukūrimo aprašą.

Tikėjimo protėvio Abraomo tėviškė yra Mesopotamija. Nenuostabu, kad yra panašumų tarp Kunigiškojo autoriaus Kūrimo pasakojimo ir Abraomo tėviškės mitų. Kokie yra tarpusavio ryšiai tarp *Pradžios* knygos ir mitų? Ar *Pradžios* knygos pasakojimas turi pagrindą Mesopotamijos mituose? Reikia skirti du dalykus: pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą. Pasaulėjautos požiūriu *Pradžios* knyga ir Mesopotamijos mitai yra panašūs, tačiau pasaulėžiūros požiūriu jie yra iš esmės skirtingi. Nuoseklu teigti, kad *Pradžios* knygos Dievo-Kūrėjo samprata yra perdėm savita, nes Šv. Rašto Dievas yra perdėm savitas. O Kūrimo darbų aprašas turi daug bendrumo ir panašumų, nes jis atspindi panašią pasaulėjautą, — semitinę galvoseną ir vaizduotę.

Pasaulio amžius. Šiuolaikinė žydų religija amžių raidą skaičiuoja nuo pasaulio Kūrimo. Užuot gyvenę II tūkstantmetyje po Kristaus, jie gyvena VI tūkstantmetyje po pasaulio Kūrimo.[38]

XIX a. geologai ir paleontologai pradėjo teigti, kad Žemė yra keleto milijonų metų senumo. XX a. astronomai ir astrofizikai milijonus metų padarė milijardais metų. Pijus XII 1951 lapkričio 22, kalbėdamas Popiežiškosios mokslų akademijos nariams, Visatos gimtadienį bandė aptarti mokslo duomenimis. Pagal mokslo įžvalgas, kalbėjo Pijus XII, Žemė gali būti nuo penketo iki dešimties milijardų metų senumo.[39]

---

[38] 1984 m. po Kristaus yra tolygūs 5744 m. nuo Pasaulio kūrimo.

[39] Žr. P. F. Ellis, *The Men and the Message of the Old Testament*, p. 89-90.

Kunigiškojo autoriaus žmogaus samprata. Visagalis Dievo iškilumas Kūrimo pasakojime pasiekia viršūnę: žmogaus — vyro ir moters — sukūrime. Žmogus — *'Adam* yra žmonija. Kunigiškasis autorius žmonijos sukūrimą deda į šeštąją Kūrimo dieną (Pr 1,26-27). Laikydamas žmonijos sukūrimą baigminiu Kūrėjo darbu, Kunigiškasis autorius moko, kad žmogus — vyras ir moteris — yra Dievo Kūrinijos viršūnė.

Kaip jau minėta, Kunigiškajam autoriui Kūrinija yra katedra, o žmogus — kūrinys su pašaukimu garbinti Kūrėją. Be to, jam Izraelis yra Kūrėją garbinanti bendrija. Būdinga, kad jo Sandoros bendrijos samprata yra labiau anapusiška negu šiapusiška, labiau teocentrinė — Dievu paremta negu antropocentrinė — pasikliaunanti žmogumi. Jahvisto Kūrimo pasakojime apie Kūrimą, Dievas vaikščioja Sode su Žmogumi (Pr 2,4b-25), o Kunigiškasis autorius savo pasakojime pabrėžia atstumą tarp Dievo ir Žmogaus (Pr 1,26-2,4a). Anot jo, žmonės eina Dievo linkui. Dievas lieka Anapus aukštybėse, — jis nebendrauja su žmonija žmonių būdu.

Jahvisto išganymo istorija pasakoja apie Dievą, kuris bendrauja su žmogumi kaip nusidėjėliu. Bendravimas yra draugiškas, jautriai švelnus ir švyti atleidimu. O tuo tarpu Kunigiškasis autorius savo pasakojime apie Kūrimą nieku neužsimena apie žmogaus nuodėmę. Jis laiko savaime suprantamu dalyku, kad visi žmonės nori įeiti į Kūrinijos katedrą pagarbinti Dievo, nes taip dera kūriniui, sukurtam pagal Dievo "paveikslą ir panašumą" (Pr 1,26-27). Kūrėjas švyti gerumu, gera yra ir Kūrinija (Pr 1,31). Žmogus — Dievo "paveikslas ir panašumas" yra Dievo gerumo viršūnė Kūrinijoje. Kunigiškajam autoriui būdinga teigti Kūrinijos gerumą.

Kūrinijos gerumo teologiją išryškina trys bruožai: 1. Visa, ką Dievas sukūrė, yra gera, 2. Dievas, gerumo

vedamas, sukūrė lytinio dvilypumo Žmogų pagal savo "paveikslą ir panašumą", — būti savo vietininku ir atstovu Žemėje, rūpinantis Žeme ir Kūrinija, ir 3. Žmogus, Dievo vietininkas ir atstovas Žemėje, turi teisę, galią ir užduotį rūpintis Žeme ir Kūrinija taip, kaip pats Dievas ja rūpintųsi.

Kūrinijos gerumas. Kunigiškasis autorius moko apie Kūrinijos gerumą pirmajame *Pradžios* knygos skyriuje visiškai semitišku būdu. Kaip jau matėme, jis savo Kūrimo pasakojime pabrėžia aštuonis kūrinius: Pirmąją dieną — vieną: šviesą; antrąją dieną — vieną: dangaus skliautą, arba standžią tvirtumą; trečiąją dieną — du: jūrą ir sausumą — Žemę su augmenija; ketvirtąją dieną — vieną: šviesuolius dangaus skliaute; penktąją dieną — vieną: žuvis vandenims ir sparnuočius orui; šeštąją dieną — du: gyvūniją ir Žmogų lytiniame dvilypume. Septintąją Kūrimo dieną Kūrėjas ilsisi. Dėmesin krinta pareiškimas, kad Kūrėjas patikrino savo darbą ir džiaugėsi kūriniu, nes "matė, kad buvo geras". Šis pareiškimas dedamas į Dievo lūpas septynis kartus (Pr 1,4.10.12.18. 21.25.31). Septyni yra tobulas skaičius ir tobulybės ženklas Šv. Rašte. Vadinasi, nėra tik atsitiktinumas, kad ir po aštuonių darbų pabrėžiama, jog Dievas matė Kūriniją esant gerą ne aštuonis, bet *septynis* kartus. Septyni pažymi Kūrinijos gerumą, — nesuterštą gerumą kūrinių, kilusių iš Kūrėjo gerumo. Nuoseklu galvoti, kad ir septintasis pareiškimas, kad "Dievas apžvelgė visa, ką buvo sukūręs, ir visa iš tikrųjų buvo *labai* gera" (Pr 1,31), nėra tik atsitiktinumas. Kūrinija turi pradžią iš Dievo ir dalyvauja jo gerume.

Nuoseklu galvoti, kad pagal Kunigiškąjį autorių, nėra Dievo pasaulyje blogos prigimties kūrinio — visa Kūrinija yra Dievo sukurta. Jahvistas, kaip jau rašyta

antroje *Rakto* dalyje,[40] moko, kad blogis pasaulyje kilo su nuodėme, — žmogaus, trapaus ir didingo Dievo kūrinio, nuosprendyje būti "kaip Dievas" Kūrėjo sąskaita (Pr 2,4b-3,24).

Žmogaus gerumas. Anot Kunigiškojo autoriaus, žmogus yra Kūrinijos gerumo viršūnė. Žmogaus — vyro ir moters — iškili vieta Kūrinijoje aprašoma drąsiais brūkšniais ir besąlygiškai net keturiuose Kunigiškojo autoriaus skaitiniuose:

1. Pr 1,26-27 skaitinyje Dievas kalba: "Padarykime žmogų[41] pagal mūsų paveikslą ir panašumą. Tevaldo jis jūros žuvis, oro sparnuočius, galvijus, visą žemę ir visus žemės roplius. Ir sukūrė Dievas žmogų pagal savo paveikslą. Pagal savo paveikslą jį sukūrė. Vyrą ir moterį sukūrė juodu".[42]

2. Pr 5,1-2 skaitinyje pakartojama tas pats mokymas apie žmones: "Kada Dievas sukūrė žmogų, jis padarė jį pagal savo panašumą. Vyrą ir moterį sukūrė juodu..."

3. Pr 9,6 skaitinyje, kalbėdamas apie žmogžudystę, Kunigiškasis autorius deda į Dievo lūpas mokymą: "Kadangi žmogus buvo padarytas pagal Dievo paveikslą, todėl tas, kuris nužudo žmogų bus kito žmogaus nužudytas".

4. Kun 19,18 skaitinyje Kunigiškasis autorius užrašo Dievo įsakymą: "Mylėk savo artimą kaip pats save!"[43]

---

[40] Žr. *Rakto* II, p. 70-76.

[41] *Žmogus*, hebraiškai *'Adam*, yra bendrinis daiktavardis Kūrimo pasakojime. Todėl jį galima versti ir žodžiu "žmonija" ar "žmonės".

[42] Skaitinį galima versti ir paprasčiau: "Padarykime žmones. Jie bus kaip mes ir panašūs į mus. Tevaldo jie žuvis vandenyse, sparnuočius ore, gyvulius — naminius ir laukinius, didelius ir mažus".

[43] *Artimas* Senajame Testamente buvo suprantamas kaip tautietis. Žr. Jėzaus Gerojo samariečio palyginimą (Lk 10,25-37).

Visi keturi skaitiniai pabrėžia iškilią žmogaus vietą — orumą Kūrinijoje. Ketvirtasis yra savaime suprantamas. Tretysis moko, kad žmogžudys turi būti baudžiamas mirtimi, nes jis nužudė žmogų, sukurtą pagal Dievo paveikslą.

Norint suprasti draudimą užmušti žmogų ir įsakymą mylėti artimą, reikia pažinti Dievo "paveikslo ir panašumo" prasmę.

Žmogus: Dievo "paveikslas ir panašumas". Žmogaus vyro ir moters — orumas Kūrimo pasakojime išryškinamas iškilmingu Dievo nutarimu, paskelbtu Dangaus Taryboje:[44] žmogus turi būti sukurtas pagal Dievo "paveikslą ir panašumą".

Mūsų galvosena remiasi graikų galvosena. Pagal ją žmogus yra sudėtas iš kūno ir sielos. Dievo "paveikslą ir panašumą" žmoguje įprasta riboti dvasine žmogaus prigimties puse, jo protu ir valia. Šiuolaikinė Dievo "paveikslo ir panašumo" žmoguje samprata remiasi įžvalga, kad įkvėptieji autoriai nebuvo graikai ir negalvojo nei nerašė kaip graikai. Izraeliečiai nematė žmoguje kūno ir sielos, bet tik savitą "aš" — asmenį. Todėl Dievo "paveikslas ir panašumas" nesiriboja tik dvasine žmogaus prigimtimi — protu ir valia. Aiškėja, kad žmogaus panašumas į Dievą turi būti suvokiamas ne graikų filosofine galvosena, bet VI a. prieš Kristų Kunigiškojo autoriaus kultūros įtaka.

Semitinė galvosena nedalijo žmogaus į dvi dalis — kūną ir sielą, nes žmogus yra nedalijamas. Anot Šv. Raš-

---

[44] Pr 1,26 yra daugiskaitos veiksmažodis "Padarykime" ir įvardis "savo, t.y. mūsų". Kunigiškasis autorius, tiesioginiai ar netiesioginiai, priklauso nuo *Enuma eliš* mito pasakojimo, kuriame kalbama apie dievų Tarybą.

to, Dievas nesukūrė kūno ir sielos, bet žmogų — vyrą ir moterį (Pr 1,26-27; 2,7.18-25). Hebraiškasis žodis *tselem* (mūsiškai — lietuviškai — "paveikslas") hebraiškai reiškia tikslią kopiją. Šiuo žodžiu Šv. Rašte įprasta vadinti stabą, dievo paveikslą ir karaliaus atvaizdą bei statulą. Kunigiškasis autorius Dievo "paveikslą" žmoguje patikslina žodžiu "panašumas" — hebraiškai *demut*. Taigi jis jungia abu žodžius žmogaus orumui reikšti: "... pagal mūsų paveikslą [, kuris yra] mūsų panašumas" (Pr 1,26). Atrodo, kad žodis "paveikslas" — "tikslí [Dievo] kopija" — pasirodė perdrąsus, todėl jį sušvelnina žodžiu "panašumas". Taigi antruoju žodžiu patikslina pirmąjį. Patikslinimas dar labiau pabrėžia žmogaus orumo paslaptį.

Žmogus — vyras ir moteris — visa savo būtimi yra Dievo "paveikslas ir panašumas".[45] Šv. Raštui būdinga aprašyti Dievą žmogiškai — antropomorfiškai, o žmogų dieviškai — teomorfiškai. Žmogus Kūrėjo užmoju atspindi patį Kūrėją — Dievą. Ši įžvalga leidžia perimti įkvėptojo autoriaus teiginio prasmę: žmogus buvo sukurtas pasaulyje būti gyvu Kūrėjo atspindžiu. Tai liudija Artimųjų Rytų pomėgis paveikslu ar statula su*dabar*tinti savo dievus ir karalius. Archeologija rodo, kad didžiųjų imperijų karaliai tolimose imperijos provincijose save su*dabar*tindavo paveikslu ar statula. Vadinasi, paveikslo ar statulos prasmė ir tikslas buvo būti karaliumi. Paveikslas ar statula būdavo karaliaus "antrasis aš" — antrininkas. Kadangi žmogus yra sukurtas pagal Dievo "paveikslą ir panašumą", tai jis yra Dievo "antrasis aš" pasaulyje, — Dievo vietininkas,-ė

---

[45] Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology* (Edinburgh: Oliver and Boyd, 1968), I, p. 144-147 ir *Genesis* (Philadelphia, PA: Westminster, 1972), p. 57-61.

Pagal Kunigiškąjį autorių, iškilioji žmogaus vieta pasaulyje — orumas slypi pašaukime būti Kūrinijos karaliumi. Būdamas kūriniu, jis nėra savavaldis ir negali prievartauti Kūrinijos savanaudžiu įžūlumu, nes, pagal Kūrimo pasakojimą, žmogus ir gyvūnija turi dalintis prie to paties stalo daržovėmis ir vaisiais (Pr 1,28-30). Kūrėjo didybę ir žmogaus orumą Kūrinijoje su nuostaba išreiškia Senojo Testamento poetas:

Viešpatie, mūsų Valdove,
koks įstabus tavo vardas pasauly!
Tavo šlovė pranoksta žvaigždėtąjį skliautą;
ją skelbia lūpos vaikučių, mažutėlaičių.
Iš savo tvirtovės tu sugėdini priešus,
maištautojų užmačias tramdai.
Kai pasižiūrim į tavo dangų, tavo rankų sukurtą,
į mėnulį, žvaigždes, tvariai padarytas,
tariam: "Kas gi žmogus, kad tu jį dar atmintum,
kas tas Adomo sūnus, kad jį belankytum?!"
Jį padarei menkesnį tik už Dievą,[46]
garbe ir grožiu jį vainikuoji.
Jis viešpatauja tavo rankų sukurtajam pasauliui.
Jam po kojų tu visa paklojai:
jaučius, avis — visus aliai vieno,
net lauko žvėris,
padangių paukščius ir žuvis jūrų giliųjų —
visa, kas marių platybėse plauko.
Viešpatie, mūsų Valdove,
koks įstabus tavo vardas pasauly! (Ps 8).[47]

---

[46] Lietuviškasis *Psalmynas* seka graikiškąją Septuagintą ir verčia "Jį padarei ne ką menkesnį už angelus".

[47] Žr. Taip pat Ps 18/19 ir 103/104. Psalmėse jaučiama gilus susižavėjimas Dievo — Kūrėjo darbais pasaulyje.

Šiaurinės Mesopotamijos gamtovaizdis.

Piliakalniai tebesaugo praeities istoriškumą ateičiai.

Bandos ganosi šiaurinėje Mesopotamijoje.

Senovės Lydijos karaliaus Krezo rūmus atkasa šių laikų archeologai.

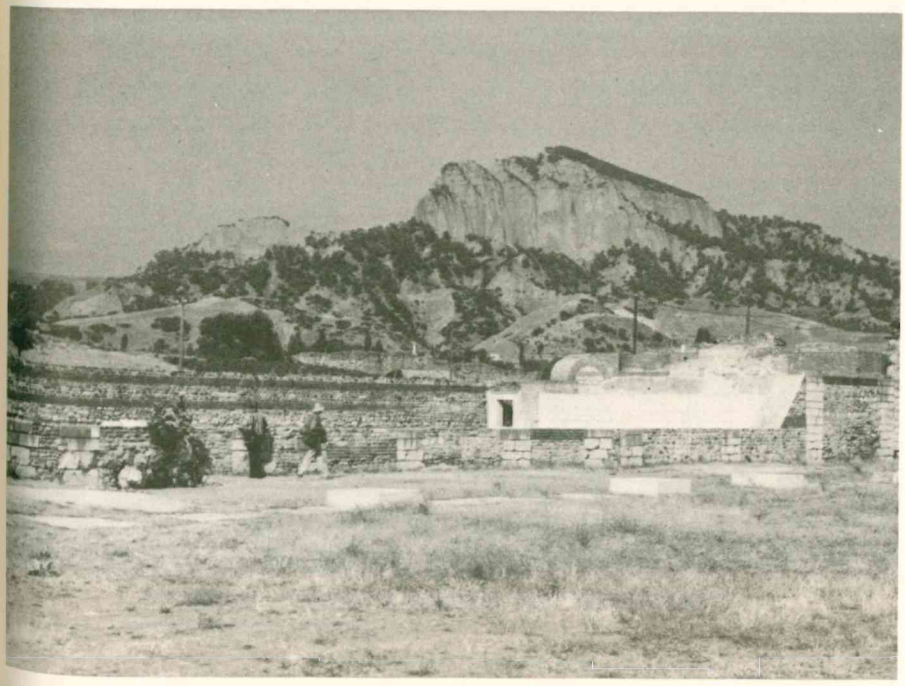

Šiuolaikiniai Tigro aukštupio gyventojai — turkai.

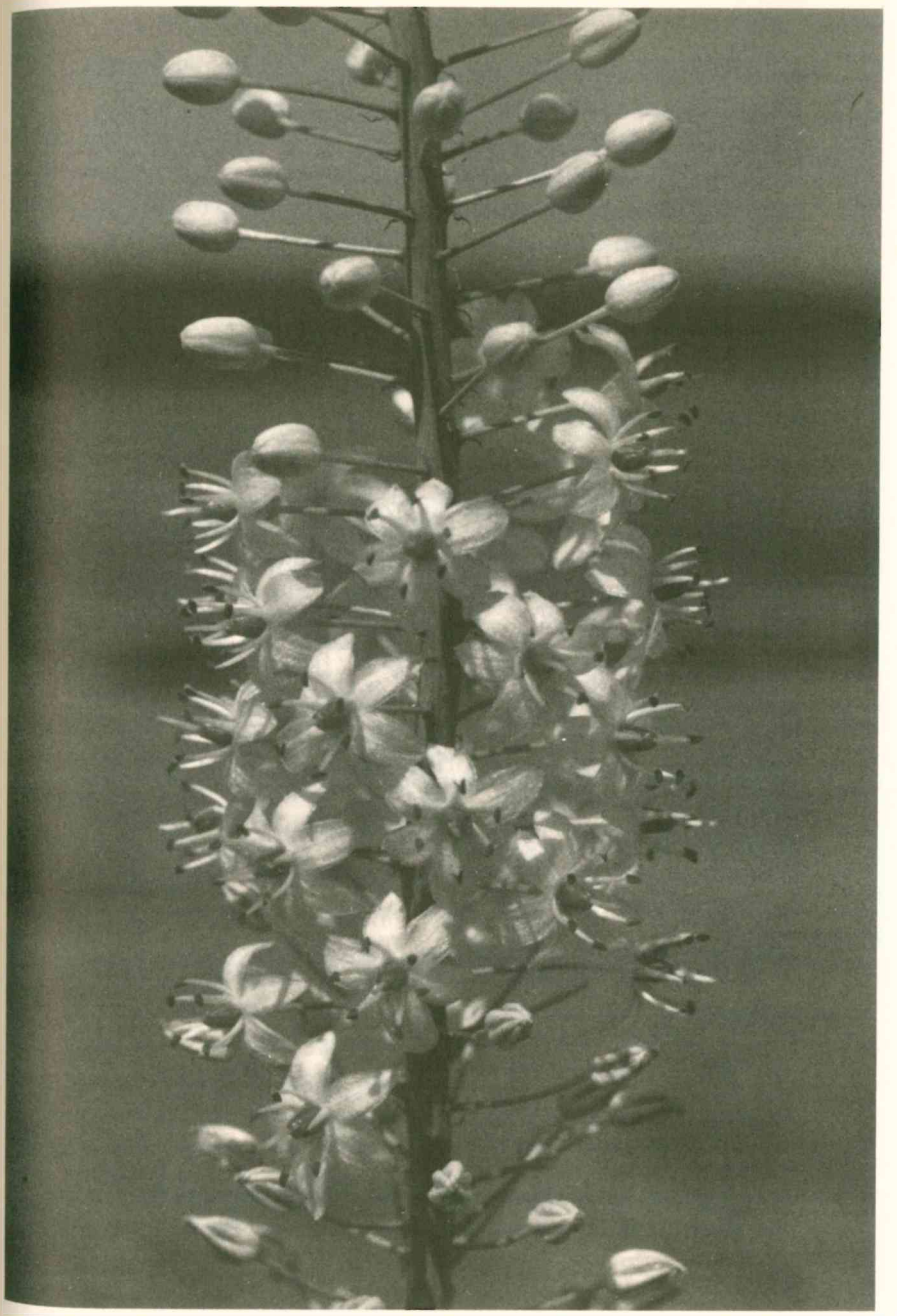

"Žmogus yra lyg gėlė" (Iz 40,6-7). Drąsuolė gėlė pavasarį Mesopotamijos dykynėje.

Kadangi žmogus iš tikrųjų yra Dievo vietininkas pasaulyje, — "antrasis aš", — tai mylėdamas save, o kitus kaip pats save, jis myli Dievą. Kunigiškasis autorius tvirtina, kad žmogaus vaidmuo Kūrinijoje ir jo orumas remiasi Dievu, todėl jis turi būti atviras Dievui. Jis turi valdyti Kūriniją taip, kaip pats Dievas ją valdytų. Vadinasi, žmogus turi pažinti Kūriniją, jos sąrangą, jos prigimtį ir dėsnius. Nepažindamas Kūrinijos, žmogus nemoka valdyti Kūrinijos ir laikyti ją atvirą Dievui. Savaime aišku, žmogus privalo pagerbti kitame žmoguje tą orumą, kuris priklauso Dievo vietininkui,-ei.

Naujajame Testamente pats Jėzus yra tobulas "Dievo paveikslas ir panašumas". Jis yra Antrasis Adomas (Rom 5,12-19; Kol 1,15), tobulas Dievo "Antrasis Aš", vispusiškas žmogaus orumas, išreikštas gerumu. Jėzus Kristus — Naujasis Adomas sutvardė Senojo Adomo įžūlumą Dievo — Kūrėjo sąskaita (2 Kor 5,17-21).

Pagal Kunigiškojo autoriaus tikėjimo priešistorę, pirmasis išganymo istorijos laikotarpis buvo pradėtas Dievo — Elohimo[48] palaiminimu, kuris įgalino žmoniją "turėti daug palikuonių, pripildyti žemę, apvaldyti ją ir viešpatauti jūros žuvims, padangių sparnuočiams, gyvuliams ir ropliams" (Pr 1,28). Šį palaiminimą lydi ir apribojimas: žmogus turi maitintis augaliniu maistu ir nevalgyti mėsos (Pr 1,29; žr. 9,2-3).

Kūrimo pasakojimo užsklanda. Kunigiškasis autorius užsklendžia Kūrimo pasakojimą "subatos poilsiu" (Pr 2, 1-4a). Po šešių Kūrimo dienų Dievas "ilsėjosi" — *šabat* (Pr 2,2-3; Iš 20,11; 31,17). Tiesa, pasakojama apie žmoniją hebrajų priešistorėje, bet mintyje turima istorinė San-

[48] *Elohim* yra semitinis Dievo vardas Senajame Testamente ir reiškia "Jėga".

doros bendrija Babilonijos tremtyje.[49] Mat Kunigiškasis autorius aprašo istorinę subatos šventimo pradžią *Išėjimo* knygoje ir sieja ją su Mozės amžiumi (Iš 16). Vadinasi, Kūrimo pasakojime jis suriša išganymo istoriją su priešistore. Be to, jis moko, kad savaitės dienos nėra tuščias "rytoj-poryt-užporyt" ratas, bet laikas su reikšme. Dievas, padarydamas septintąją dieną šventu "subatos poilsiu", duoda visoms savaitės dienoms linijinę prasmę.

II. NUO TVANO IKI ABRAOMO[50]

Pagal Kunigiškojo autoriaus priešistorę, Tvanas užbaigia pirmąjį išganymo istorijos laikotarpį ir pradeda naują laiką. Nūdien skaitomas Penkiaknygėje pasakojimas apie Tvaną yra glaudžiai suaustas iš dviejų šaltinių: Kunigiškojo autoriaus ir Jahvisto išganymo istorijos. Pagal Jahvistą, Tvaną Dievas sukėlė smarkia liūtimi (Pr 7,4.12), o pagal Kunigiškąjį autorių, "didžiosios Bedugnės [Tehom] šaltiniai" ir "dangaus [skliauto] vartai" buvo atidaryti (Pr 7,11). Taigi pagal Kunigiškojo autoriaus pasaulio sampratą, pasauliui vėl grėsė chaoso pavojus. Ši baisi stichija — gamtos katastrofa buvo iššaukta žmonijos nuodėmės. Nuodėmės banga — ištvirkavimas ir jėgos smurtas — hebraiškai *hamas* (Pr 6,11) siautėjo pasaulyje.

Kunigiškasis autorius, redaguodamas Penkiaknygę, į savo priešistorę įjungia Jahvisto pasakojimą apie pirmąją nuodėmę ir jos padarinius (Pr 2,4b-3,24).[51]

---

[49] Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 16; 79; 83-84; 148.

[50] Žr. *Rakto* II, p. 86-91.

[51] Tai yra labai būdinga, nes jis turi savitą pradinės — gimtosios nuodėmės sampratą. Jai yra saviti trys pradai: 1. *Žmonija* ištvirksta ir naudoja smurtą (žr. Pr 6,11), 2. *Sandoros bendrija* paniekina Pažado Žemės dovaną (žr. Sk 13-14) ir 3. Izraeliečių *vadai* netiki Dievo galybe išganyti (žr. Sk 20). Antrasis ir tretysis pradas išreiškiamas pasakojimais,

Pagal Kunigiškąjį autorių, Tvano pabaigoje Dievas sudaro *amžiną Sandorą — Berit 'olam*, t.y. besąlyginę sutartį, su Nojumi ir visa gyvūnija, pažadėdamas niekuomet nebegrasinti pasaulio chaoso grėsme.

Besąlyginės sandoros įvade atnaujinamas Kūrimo metu duotas žmonijai palaiminimas turėti palikuonių gausą ir valdyti gyvūniją (Pr 9,1-3). Be to, leidžiama valgyti gyvulių mėsą. Tuo palengvinamas sunkus gyvenimas šalia Rojaus (Pr 1,29; 9,2-3). Leidimui nužymimos ribos. Ir toliau draudžiama valgyti mėsą gyvulio, kuris nebuvo tinkamai paskerstas. Tinkamai paskersti gyvulį, vadinasi, ištekinti iš jo kraują. Mat kraujas yra tas pat kaip ir gyvybė. Gyvybė yra šventas dalykas ir priklauso tik Dievui. Kraujas yra gyvybė, o gyvybė yra šventa ir priklauso Dievui. Todėl griežtai draudžiama lengvabūdiškai išlieti gyvulio, ypač žmogaus, kraują, nes žmogus yra sukurtas pagal Dievo "paveikslą ir panašumą" (Pr 9,4-6). Taigi vėl pabrėžiamas žmogaus orumas. Žmogus yra Dievo vietininkas ir turi valdžią Dievo pasaulyje.

Sandora su Nojumi yra visuotinė — su žmonija ir visa gyvūnija: sparnuočiais, žvėrimis, gyvuliais. Ir Sandoros ženklas yra visuotinis, — vaivorykštė yra visiems matomas Dievo įsipareigojimo įvaizdis (Pr 9,8-17). Vaivoryštė seks audrą, ir bus Elohimo ženklas, nes ženklins atlaidžią Dievo visagalybę pasaulyje (Pr 9,8-17). Būdinga, kad vaivorykštė bus ženklas Dievui ir žmonijai. Derlingojo pusmėnulio tautos nuvokė vaivorykštėje dievų lanką žmonėms bausti.[52] Nuo dabar ji liudys taiką tarp Dievo ir žmonijos.

Šv. Rašto fone Nojaus Sandoros lengvatos ir drau-

---

kurie yra suredaguoti iš J ir P. Žr. P. F. Ellis, *The Men and the Message...*, p. 70-71.

[52] Žr. E. H. Maly, "Genesis", *JBC* 2:43.

dimai saisto visas tautas, nes Sandora sudaryta ne su Izraeliu, bet su Nojumi — Šemo, Hamo ir Jafeto tėvu (Apd 15,20; 21,25). Nojaus sūnūs davė pradžią visoms tautoms (Pr 10,32). Šemas, pagal Kunigiškąjį autorių, buvo semitų protėvis.

III. NUO ABRAOMO IKI MOZĖS

Trečiasis išganymo istorijos laikotarpis, pagal Kunigiškąjį autorių, prasideda su tikėjimo protėviu Abraomu. Jis, kaip ir Nojus priešistorėje, laikomas "be priekaišto" savo kartoje (Pr 17). Abraomui pakartojamas dieviškas palaiminimas. *El Šaddai*, — Dievas, [kuris yra] Visagalis, pažada Abraomui palikuonių gausą. El Šaddai yra senovinės tikėjimo protėvių religijos vardas dievybei. Ta pačia proga senasis tikėjimo protėvio vardas *Abram* — "[Dieviškasis] Tėvas išaukštintas" pakeičiamas į *Abraham* — "Daugybės tėvas", nes jis tinkamiau išreiškia naująjį santykį tarp Dievo ir tikėjimo protėvio Abraomo.

Sandora su Abraomu, kaip ir Sandora su Nojumi, yra amžina Sandora, — *Berit 'olam*. Ji yra besąlygiška. El Šaddai užtikrina, kad jis duos Žemę Abraomui kaip "amžiną nuosavybę" ir bus "Dievas" Abraomui ir jo palikuoniams. Šiuo užtikrinimu paankstinamas Sinajaus kalno apreiškimas. Prie Sinajaus kalno bus apreikštas asmeniškas Dievo vardas *Jahvė* (Iš 6,2-9).

Kunigiškasis autorius paaiškina apipjaustymo reikšmę (Pr 17,10-14; Iš 12,48-49).[53] Apipjaustymas nėra Sandoros sąlyga, bet fizinis Sandoros bendrijos nario ženklas. Tiesiai pareiškiama, kad kiekvienas vyriškos lyties žmogus, nesilaikąs apipjaustymo įsakymo, turi būti

[53] Žr. J.P. Hyatt, "Circumcision" veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, I, p. 629-631.

pašalintas iš izraeliečių tautos. Mat jis sulaužo Sandorą ir neturi teisės į Dievo pažadus. Tačiau Sandoros santykio tarp Dievo ir žmogaus pagrindas yra tik Dievo malonė — negali būti atšauktas ar panaikintas (žr. Gal 3,16-18).

Kunigiškasis autorius Sandoros su Abraomu aprašo įvadu panaudoja senojo tikėjimo epo pasakojimą apie šią Sandorą (žr. Pr 15,17-21). Ir šiame pasakojime Sandoros pagrindas yra Dievo priesaika, o ne žmogaus darbas.[54]

Dievo pažadas Abraomui pabrėžiamas ir pasakojime apie olos pirkimą kapinėms prie Hebrono (Pr 23). Abraomo ir Saros palaidojimas Makpelos oloje yra Dievo užstatas, nes užtikrina, kad Dievo pažadas duoti Žemę Abraomo palikuoniams ilgainiui bus įvykdytas. Pats Abraomas nesulaukė tos dienos, bet ir jis *įėjo* į Žemę per laidotuves Makpelos oloje. Spėjama, kad čia buvo palaidoti ir Izaokas su Rebeka bei Jokūbas su Lea. Tradicinis Rachelės kapas yra prie Betliejaus, o Juozapo — prie Šechemo.

Nūdien Makpelos olą, tikėjimo protėvių kapus Hebrone, saugo musulmonų mečetė. Ji nuolat pilna lankytojų. Mat musulmonai, žydai ir krikščionys laiko save Abraomo palikuoniais. Abraomas yra jų visų tikėjimo tėvas ("tėvas tikėjimu"). Pro siaurą angą mečetės asloje galima pasižvalgyti po apytamsę šventąją olą. Hebrono mečetę musulmonai vadina Haram al-Khalil — "Šventuoju [Dievo] draugo aptvaru". Abraomas pagal Šv. Raštą yra "Dievo draugas" (2 Kr 20,7; Iz 41,8).

IV. APREIŠKIMAS PER MOZĘ PRIE SINAJAUS

Kunigiškasis autorius ir Penkiaknygės baigminis redaktorius žingsnis po žingsnio veda prie Apreiškimo

[54] Žr. *Rakto* I, p. 101-102.

viršūnės — per Mozę prie Sinajaus kalno. Kaip jau dažnai užsiminta, Kunigiškojo autoriaus išganymo istorija prasideda su iškiliu Kūrimo pasakojimu. Jo tikėjimo akiratis yra visuotinis. Pasakojimas apie Kūrimą pabrėžia žmoniją, o Sandora su Nojumi apima visas tautas. Tačiau šis visuotinis tikėjimo akiratis Kunigiškojo autoriaus išganymo istorijoje palengva siaurėja ir susitelkia Apreiškime per Mozę prie Sinajaus kalno. Čia, moko Kunigiškasis autorius, Dievas davė Izraeliui — savo Sandoros bendrijai ypatingą Apreiškimą.

Senasis tikėjimo epas — Jahvistas ir Elohistas (JE) skiria daug vietos Sinajaus Sandorai.[55] O Kunigiškasis autorius neturi savarankiško pasakojimo apie Sandorą per Mozę. Tai stebina. Priežastis, atrodo, yra jo bemaž vispusiškas pasikliovimas tikėjimo kraičiu, užrašytu senajame epe (žr. Iš 19-24; 32-34). Tačiau Kunigiškasis autorius, įjungdamas senąjį epą į savo išganymo istoriją, duoda jam šviežią teologinį paaiškinimą. Kaip jau pastebėta, jam Sandora su Abraomu buvo "amžina Sandora", užtikrinusi, kad El Šaddai — "Dievas, [kuris yra] Visagalis", duos savo Tautai Kanaano žemę kaip "amžiną palikimą". Kunigiškasis autorius, perimdamas senąjį epą apie Sinajaus Sandorą, paaiškina, kad Mozės Sandora yra ta pati "amžina Sandora", nors jos savitas ženklas ir yra Subatos šventimas (Iš 31,12-17). Jis pabrėžia, kad ši Sandora yra taip pat amžina — *Berit 'olam* (Iš 31, 16) — neatšaukiama, nes jos pagrindas — kadaise Dievo duota Abraomui priesaika. Raktinis Kunigiškojo autoriaus skaitinys primena, kad El Šaddai, apreikšdamas Mozei savo asmenišką Jahvės vardą (Iš 6,2-9), įėjo į asmenišką santykį su savo Tauta, nes įvykdė savo pažadą: "Aš būsiu jūsų Dievas" (Pr 17,7-8).

---

[55] Žr. *Rakto* I, p. 197-211.

Šiame Kunigiškojo teologinio paaiškinimo fone galima nuvokti, kodėl Padangtė — *miškan* buvo jam taip svarbus veiksnys ir tapo izraeliečių stovyklos centru (žr. Sk 2). Kunigiškasis autorius perima senąjį tikėjimo kraitį apie Susitikimo padangtę[56] ir paaiškina, kad senoji dykumos šventovė yra Jahvės Padangtė savo Tautoje:

> *Aš gyvensiu* [*Padangtėje*] *tarp izraeliečių* [*Izraelio vaikų*] *ir būsiu jiems* [*jų*] *Dievas. Tada jie žinos, kad aš esu Jahvė, jų Dievas, kuris išvedžiau juos iš Egipto žemės, kad gyvenčiau* [*Padangtėje*] *tarp jų. Aš esu Jahvė, jų Dievas* (Iš 29,45-46).

Dievo Artumas Padangtėje yra Sinajaus Sandoros kraitis, nes Jahvė per ją tapo ne tik izraeliečių Dievu, bet ir buvo Dievas tarp jų.[57] Ir kitas Kunigiškojo autoriaus skaitinys pabrėžia tą pačią tikėjimo įžvalgą: šventasis Sandoros Dievas "vaikštinėja tarp jų" (Kun 26, 11-13).

Jahvės buvimas Padangtėje tarp savo Sandoros bendrijos žėri reiklumu: Sandoros bendrija turi būti šventa, tyra. Dorovinės ar apeiginės dėmės neturi joje vietos, nes ji yra Dievo surinkimas.

Kunigiškasis autorius jaučiasi kaip gydytojas. Būti šventam jam reiškia būti sveikam. Gydytojas išrašo receptą ligoniui, kad įgalintų jį pasveikti. Kunigiškasis autorius švyti įsitikinimu, kad Dievas apreiškė savo įsakymus ir bendrijinę santvarką, kad įgalintų savo Tautą būti šventą — sveiką. Todėl jo požiūriu, Tora — Mozės Įstatymas yra kelias į sveikatą, — paties Dievo apreikšta priemonė į žmogų gydančią malonę, — nieku būdu jis

---

[56] Žr. *Rakto* I, p. 242-243.

[57] Žr. F. M. Cross, "The Priestly Work" veikale *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 298-300.

nėra našta. Dievas gerumu lydi savo duotuosius įsakymus ir potvarkius bendrijinei santvarkai. Užtat Kunigiškasis autorius skubėte skuba vesti skaitytoją nuo laikotarpio į laikotarpį iki Apreiškimo per Mozę. Jis skuba, nes Apreiškimas per Mozę yra maloni kelio dovana į sveikatą. Todėl jis prijungia prie senojo tikėjimo epo (JE), aprašiusio likiminį buvojimą Sinajaus dykumoje, stambų aprašą apie Padangtę bei jos įrengimą, Sandoros Skrynią, įvairias aukas, potvarkius apie *košer*, t.y. leistiną maistą, švenčių kalendorių ir kt. Trumpai išsireiškiant, visą tą medžiagą, kurią nūdien skaitome tarp Sandoros sudarymo (Iš 24) ir pajudėjimo nuo Sinajaus kalno (Sk 10,11).

Kunigiškojo autoriaus apraše daug domesio skiriama aukoms. Kunigų tikėjimo krąstyje auka nebuvo laikoma priemone Dievo pykčiui numalšinti ar meilikavimu paveikti Dievą, kad būtų malonus. *Kunigų* knyga aprašo aukas kaip priemonę sutaikinti žmogų su Dievu (Kun 1-7).[58] Auka atitaisoma sudarkytas Sandoros santykis, ir žmogus gražinamas į bendravimą su Dievu. Auką galėjo sudaryti gyvuliai — jų kraujas, ir javai — maisto dalykai. Auka reiškė aukotoją — žmogų, ieškantį susitaikinimo, t.y. dvasios pusiausvyros ir išgijimo. Senajam Testamentui būdinga — laikyti auką Dievo duota malonės priemone, per kurią atleidžiama kaltė, o kaltininkas įgalinamas gyventi Artume Dievo, kuris yra šventas. Magiška aukos samprata Senajam Testamentui yra svetima. Nei gyvulių kraujuje, nei maisto dalykuose neslypi jokia magiška jėga (žr. Kun 17,11).

Kunigiškasis tikėjimo kraitis yra jautrus Sandoros bendrijos nuodėmingumui, nes nuodėmingumas žaloja

---

[58] Apie aukas Senajame Testamente išsamiai rašo R. de Vaux, *Ancient Israel: Its Life and Institutions* (New York, NY: McGraw-Hill Book Co., 1961), p. 415-467.

dvasinę žmonių pusiausvyrą ir teršia jų gyvenimą. Be abejo, šis jautrumas turėjo šaknis pranašų iššūkyje ruoštis Dievui teismui. Tremtis buvo Dievo teismas, kuris užgriuvo Sandoros bendriją baisia pervarta. Nuodėmės jausmą, sąžinės graužimą ir gailestį skatino pranašai ir pačių tremtinių išgyvenimas. Tai atspindi ir Senojo Testamento švenčių kalendorius.[59] Pagal Kunigiškąjį autorių, viena iš švenčiausių dienų kalendoriuje yra Sutaikinimo diena (Kun 16), kuri laikytina Senojo Testamento Didžiuoju Penktadieniu. Sutaikinimo diena buvo proga suvokti bendrijinį bei asmenišką nuodėmingumą ir grįžti pas Dievą, kuris gali atleisti ir atleidžia.

Būdinga, kad Kunigų tikėjimo kraitis pabrėžia, jog auka savaime nėra veiksminga, — vien apeiginė auka neatveria žmogaus Dievui ir neveda i *šalom* — dvasios pusiausvyrą. Apeiginė auka nesunaikina sąmoningos kaltės, — sąmoningo įžūlumo prieš Dievą ar jo įsakymus (Sk 15,30). Auka, mokė kunigai, yra veiksminga "nežiniomis" padarytos *klaidos* atveju:

> . . .
> *Bet kas gi savo pastebi klaidą?*
> *Tad nuplauki kaltes mano slaptąsias!*
> *Tu savo tarną ir nuo puikybės apsaugok,*
> *tegul ji manęs nepavergia.*
> *Tada būsu grynas,*
> *švarus — be sunkiųjų kaltybių* (Ps 18/19,12-14).

Tačiau net ir "nežiniomis" įvykusių klaidų atveju, auką turi lydėti atgaila ir nuodėmės išpažinimas.

---

[59] Žr. R. de Vaux, *ten pat*, p. 468-517.

Apreiškimo raida. Aišku, kad, Kunigiškojo autoriaus požiūriu, Apreiškimas vyko palaipsniui. Vienas paskui kitą sekantys laikotarpiai apibūdinami Dievybės vardų seka. Pirmieji du laikotarpiai yra Kunigiškojo autoriaus priešistorės akiratis ir apima visą žmoniją. Jų metu Dievybė pažįstama kaip *Elohim*(as) — Dievas.[60] El vienaskaitoje arba Elohim daugiskaitoje apibūdina Dievą kaip Jėgą. Trečiame Apreiškimo laikotarpyje Dievybė yra pažįstama kaip *El Šaddai* — "Dievas, [kuris yra] Visagalis".[61] *Jahvės* vardą Dievui apibūdinti Kunigiškasis autorius pradeda naudoti tik nuo Mozės laikotarpio (Iš 6,2-3).[62] Vardas *Jahvė* yra taip šventas — atskirus, kad jis neturi būti sukasdienintas. Kadangi Jahvė yra žmonių kalba neaptariamas Dievas, draudžiama tarti jo vardą be reikalo. Kunigiškasis autorius moko, kad Šventasis Vardas buvo apreikštas pačioje istorinio Dievo užmojo viršūnėje — Atpirkime iš Egipto vergijos. Šis įvykis yra likiminis. Su juo prasidėjo naujas ir ypatingas santykis tarp Dievo ir izraeliečių.

Apreiškimo raida yra istorinė. Nuo kosminio Kūrimo akiračio *Pradžioje* iki istorinio Apreiškimo per Mozę izraeliečiams išganymo užmojis darosi raiškesnis ir įtaigesnis per Dievo įsijungimą į žmonijos istoriją. Kunigiškąją Apreiškimo sampratą galima išryškinti brėžiniu su ketvertu laikotarpių. Pasakojimas apie priešistorę yra atkurta istorija, o pasakojimas apie Abraomo ir Mozės laikotarpį yra iš dalies atsiminta istorija.[63]

---

[60] Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 186-187.

[61] Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo įsakymų: Žmonijos nuojauta ir Apreiškimas", *Aidai* (5-6: 1980) 260-271; 338-346.

[62] Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, II, p. 10; 18-19; 179-187.

[63] B. W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 433.

KŪRIMAS
(Pr 1,1-2,4a)

DIEVAS — ELOHIM JĖGA

Du bruožai:

1. Palaiminimas: Žmonija turi užduotį rūpintis Dievo pasauliu.
2. Draudimas: Žmonija negali būti mėsėdė.

SUBATOS POILSIS

SANDORA SU NOJUMI
(Pr 9)
Ženklas: Vaivorykštė

DIEVAS — ELOHIM JĖGA

Du bruožai:

1. Pažadas: Dievas neleis, kad Žemė grįžtų į chaosą.
2. Leidžiama valgyti gyvulių mėsą, tačiau draudžiama lieti be reikalo gyvulių kraują ar užmušti žmogų.

AUKA

SANDORA SU ABRAOMU
(Pr 17)
Ženklas: Apipjaustymas

DIEVAS — EL ŠADDAI VISAGALIS

Du bruožai:

1. Pažadas: Dievas bus su jo palikuoniais ir duos Kanaano žemę kaip palikimą.
2. Bausmė už neapipjaustymą.

APIPJAUSTYMAS

APREIŠKIMAS PER MOZĘ
Ženklas: Subata (Iš 31)

DIEVAS — JAHVĖ ASMUO

Apeiginės aukos. Jahvė **yra** Padangtėje tarp izraeliečių — Sandoros bendrijos.

PADANGTĖ

Laikas yra kūrinių mastas, — Kūrimo vyksmas. Dievas yra šalia laiko, nes yra amžinas. Kūrinių mastas Dievo nesaisto. Istorija yra galima, susiejus laiką su žmogumi. Laikas veikia žmogų ir jį sąlygoja, o žmogus sąlygoja laiką, padarydamas jį prasmingą — istorišką. Laiką padaro istorišką žmogaus prasmės ir laimės pėdsakai bei atmintis.

Kunigiškojo autoriaus istorijos samprata yra daug kuo panaši į senąjį tikėjimo epą (JE), kurį jis įjungia į savo išsamiąją istoriją. Apskritai kalbant, jo istorija stokoja dramatiško gyvumo, kuriuo yra turtingas senasis tikėjimo epas (JE). Ir savo istorijos sąrangą jis rikiuoja lyg teologinis architektas. Jam trūksta domesio Dievo draugiškumui su žmonėmis kasdienėje patirtyje ir gyvenimo pervartose. Kunigiškasis autorius nesidomi žmogiškuoju istorijos veidu, — žmonių sankirčių, nerimo, rūpesčių ir baimės jis lyg nepastebi. O tuo kaip tik domisi senasis tikėjimo epas (JE). Jahvistas pasižymi dėmesiu žmogui, pasakodamas apie prarastą Rojų (Pr 3) ar dramatišką Abraomo bandymą (Pr 22). Kunigiškajam autoriui labiau rūpi Mozės perduoto izraeliečiams Apreiškimo laikotarpio teisėtvarka ir bendrijinė santvarka. Net pats Mozė savo išganymo istorijoje tėra tik įmantriai aprengta statula. O Jahvistui ir Elohistui Mozė yra milžinas, kuris grumiasi su Dievu ir yra sąlygojamas abejonių, rūpesčių bei nerimo. Mozės vaidmuo, pagal Kunigiškąjį autorių, yra perduoti iš Dievo gautąją *Torą* — Mokymą izraeliečiams. Anot jo, šalia Mozės visuomet stovi kunigas Aaronas.

Ar Kunigiškojo autoriaus samprata yra tikroviška?

Nėra abejonės, kad šis įkvėptasis autorius žiūri į tikėjimo kraitį per savo kunigiškus akinius ir sukuria iš

dalies dirbtinį Mozės laikotarpio aprašą. Į klausimą reikia atsakyti klausimu: Ar iš viso yra įmanoma rašyti apie praeitį — istoriją be savitų akinių? Būdamas tremties pervartoje, Kunigiškasis autorius buvo Dievo įkvėptas suvokti, kodėl Izraelis sugriuvo, ir duoti gaires Sandoros bendrijos ateičiai. Su*dabar*tindamas likiminio Mozės laikotarpio reikšmę, jis davė tremtinių kartai gaires grįžimui į Pažado Žemę — Sandoros bendrijos "amžinąjį palikimą". Todėl nesistebėtina, kad jis ir atpasakoja išganymo istoriją skirtingai nuo Jahvisto atpasakojimo. Ir Jahvisto išganymo istorija atspindi jo amžiaus rūpesčius, lūkesčius ir baimę.[64] Mūsų žodis "istorija", atrodo, būtų buvęs svetimas Kunigiškajam autoriui. Labai galima, kad jis būtu naudojęs žodį "genealogija" — kartų kilmė. Jam būdinga dalyti savo pasakojimą į skyrius su antraštėmis: "Šios yra [pvz.: dangaus ir žemės] kartos... (Pr 2,4a).[65] Kartų kilmės antraštėmis jis išreiškia laiko trukmę tarp keturių vienas kitą sekančių laikotarpių istorinio Dievo užmojo staklėse. Dievo užmojo staklės paliko prasmės ir laimės pėdsakus bei nuosėdas kartų sekoje.

Kunigiškasis autorius susieja tikėjimą į visuotinį Dievo rūpestį savo pasauliui su ypatingu Apreiškimu Izraeliui — Sandoros bendrijai. Jis moko, kad Dievas, žmonijos Kūrėjas ir Visatos Viešpats, išsirinko Izraelį iš visų tautu ir atskyrė jį ypatingai užduočiai, duodamas jam Torą — Mozės Mokymą, arba Įstatymą. Dievo rūpesčio savo pasauliui sugretinimas su ypatingu Apreiškimu Izraeliui yra ryškus. Visuotinis pasaulio ir žmonijos akiratis priešistorėje per Mozę sugretinamas su istoriniu

---

[64] Žr. *Rakto* II, p. 22-24.

[65] Arkivysk. J. Skvireckas verčia "Ta yra dangaus ir žemės istorija..." Žr. taip pat Pr 5,1; 6,9; 10,1; 11,10; 11,27.

Apreiškimu Sandoros bendrijai. Kunigiškojo autoriaus istorijos metmenys rodo, kad visuotinis akiratis susiaurėja per genealogijas — kartų kilmę, kuri atsekama per pirmagimį sūnų. Tik Jokūbo ir Esau atveju susiduriame su labai įtaigia išimtimi: Dievas išsirenka jaunesnįjį. Kiti kartos palikuoniai atidedami į šalį. Kunigiškojo autoriaus nedomina jų prasmės ir laimės pėdsakai. Kartų kilmė sąlygoja dvi įžvalgas:

1. Žiūrint *pirmyn* į ateitį, Kūrimas sudaro areną istoriniam Dievo užmojui, kuris pasiekia savo viršūnę per Mozei duotą Torą — Mokymą, arba Įstatymą.

2. Žiūrint *atgal* į praeitį, dabarties kartą galima susieti per kartų seką su žmonijos pradžia — Adomu.

(Žr. brėžinys 72 psl.)

Kunigiškasis autorius moko tremtinius, kad jų ateities pagrindas yra ypatingas jų išrinkimas tarnauti Kūrėjui rūpesčiu pasauliu ir žmonija. Jam svarbu parodyti, kad ypatingoji Izraelio — Sandoros bendrijos vieta Kūrėjo rūpestyje pasauliu ir žmonija nesiremia vien gimimu. Tai liudija Jokūbo ir Esau atvejis. Esau buvo pirmagimis ir teisėtas Dievo pažadų paveldėtojas, o ne Jokūbas. Jokūbo išrinkimas apreiškia įkvėptajam autoriui, kad Izraelio išrinkimas remiasi tik Dievo malone, nes Dievas išsirenka tą, ką jis nori.

Ilgainiui, žydams grįžus iš tremties Babilonijoje, buvo pradėta laikyti gimimą iš žydiškos šeimos su šaknimis kartų kilmėje — genealogijoje labai svarbiu veiksniu. Jonas Krikštytojas pasmerks šį perdėtą pasitikėjimą gimimu ir kartų kilme. Anot jo, Dievas gali pažadinti Abraomui vaikų net iš akmenų (Mt 3,9). Mat žmogaus padėtis Dievo Tautoje remiasi Dievo malone, o ne šeimos ar tautine kilme.

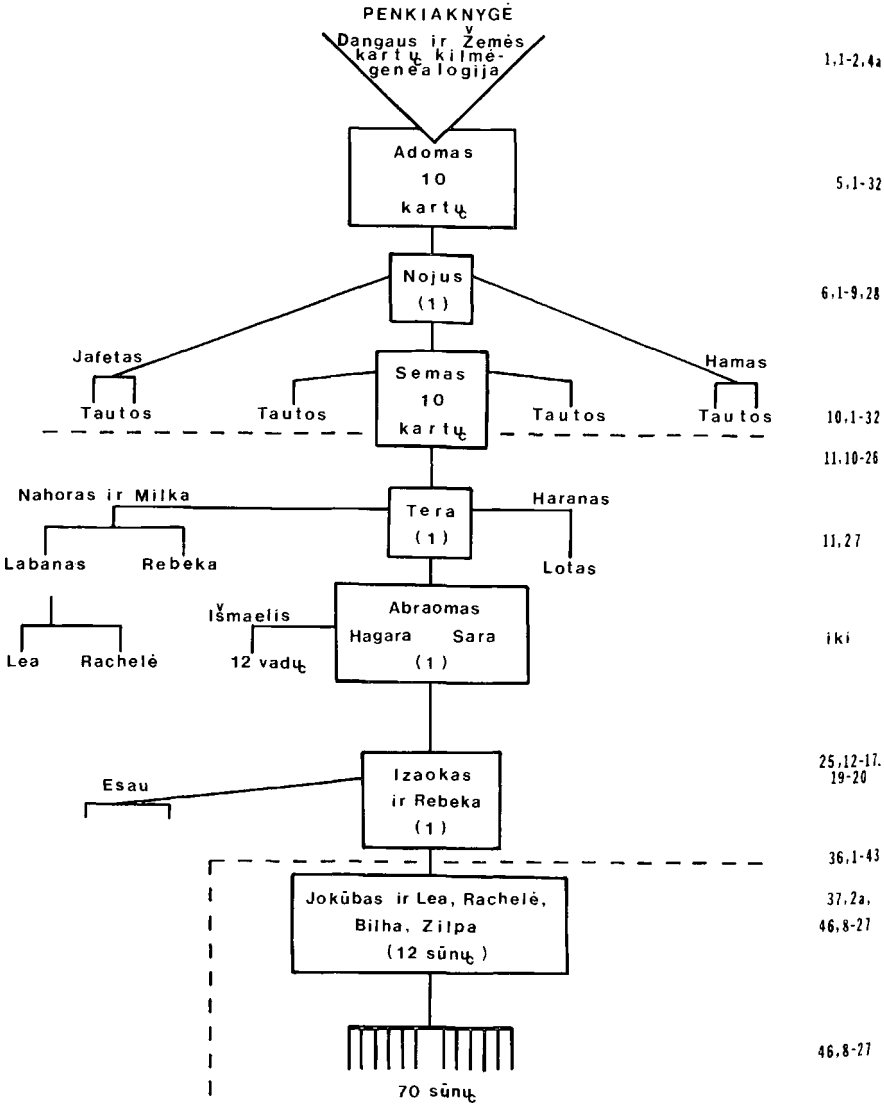

Kartų kilmė — genealogija yra Dievo staklės istorijoje. Jai būdinga du bruožai: 1. Šakojimasis ir 2. Palaipsnis siaurėjimas.

Babilonijos tremtyje izraeliečiai, laiko lūkesčių, rūpesčių ir baimių įaštrinti, atsivėrė į prasmę ir laimę nauju Sandoros bendrijos supratimu. Tautinis lūžis ir istorinė pervarta nenumaldomai vertė Sandoros tikėjimą iš naujo peržiūrėti kelią į pažadėtą, bet nežinomą ateitį. Būdinga, kad tremties dalia neužgožė išvietintų izraeliečių. Peržiūrėdami savo ligšiolinį tikėjimo kraitį, — žodinį ir rašytinį, — jie suprato, kad Sandoros bendrija nesiremia politine sąranga. Sandoros bendrija pradžioje nebuvo karalystė ir neturėjo karaliaus. Pats Dievas — Jahvė buvo Sandoros bendrijos Karalius, o Sandoros bendrija buvo Dievo valdoma — teokratinė.

Kunigija Babilonijos tremtyje būrė išvietintus izraeliečius į teokratinę — Dievo valdomą bendriją. Šventyklos kunigas, pranašas Ezechielis, buvo itin veiklus ir įtakingas tremtinių būrimui į Sandoros bendriją, kuri iš esmės jautėsi teokratinė — šventa Tauta, šventame Jeruzalės mieste, pašaukta į istoriją tarnauti Dievo garbinimui Šventykloje.

Judaizmas kerėjosi ir šakojosi Babilonijos tremtyje. Čia jis suvokė ir iššūkį — statyti tiltus visuotiniam Dievo rūpesčiui pasauliu ir žmonija; čia jis patyrė ir reikalą apsitverti tvoromis, kad išliktų tikrąjį Dievą garbinanti Sandoros bendrija. Iškilus tremties asmuo Ezra parneš į Palestiną Torą — Penkiaknygę, kuri buvo užbaigta tremtyje, ir padarys ją potremtinės Sandoros bendrijos pagrindu. Sandoros bendrija tapo Toros — Įstatymo bendrija. Torą — Įstatymą saugodami, judėjai tvėrė apie save tvoras. Tremtyje reiškėsi ir pranašiškas veiksnys su iššūkiu Sandoros bendrijai statyti tiltus visuotiniam Dievo rūpesčiui pasauliu ir žmonija.

Kitas skyrius supažindins mus su bevardžiu pranašu, kurio žodis iš Dievo buvo — "Šviesa tautoms".

II SKYRIUS

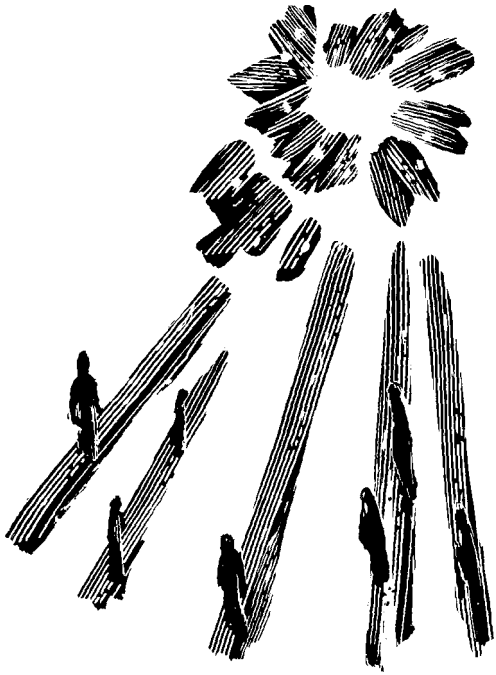

ANTRASIS IZAIJAS: ŠVIESA TAUTOMS

... Jahvės šlovė bus apreikšta!
Visa žmonija matys ją kartu!
Pats Jahvė tai pažadėjo!
...
"Paskelbk, kad žmonija yra kaip žolė, — trapi kaip laukų gėlės. Žolė nudžiūsta, o gėlės nuvysta, kai tik Jahvė pasiunčia ant jų vėją. Žmonės tėra tik žolė! Žmonės nudžiūsta, gėlės nuvysta, bet Dievo žodis trunka amžinai" (Iz 40,5.6b-8)

Gyvenimo lūžiai ir istorijos pervartos aitrina ir aštrina žmones. Lūžiai ir pervartos, lyg bitės žydinčius dobilus lauke, apiplėšia ir apvaisina žmones. Taip įvyko ir tremtyje su Sandoros bendrija. Nors tremtis iš karto ir buvo karti, bet ilgainiui ji padėjo suvokti, kad visa išeina į gera tiems, kurie myli Dievą. Pranašų žodis tapo tikrove: Dievas atvedė savo Tautą į dykumą — ne į paprastą dykumą, bet į nevilties tyrus, kad galėtų prašnekinti jos širdį. Nelaukta kelionė per nevilties tyrus į prasmę ir laimę buvo Sandoros bendrijos akistata su Istorijos Viešpačiu. Politinė žydų padėtis nebuvo jiems palanki: Dovydo karalystė buvo žlugusi, ir jos gyventojai buvo tremtyje. Tačiau žydų tikėjimas sušvito "Šviesos tautoms" nuostaba. Istorinė tragedija vedė Šv. Rašto tikėjimą į gilesnę įžvalgą.

Skaitymai iš Šv. Rašto:

Iz 40-55; 55-66.

Ps 46/47; 92/93; 95/96—98/99.

XX a. sklydi lūkesčiais ir baimėmis. Jo būvyje ir mūsų tauta, išgyvenusi laisvės dvidešimtmetį, su rūpesčiu išgyvena savo žemėje milžino kaimyno siautėjimą. Nesvetima ir mūsų tautai tremties dalia, išeivijos bėdos ir nevilties tyrai.

Pasaulinio masto pervartos sąlygoja žmones ir neigiamai ir teigiamai. Iš karto tai atrodo nesuderinama. Būdinga, kad pervartų metu tautos atgimsta ir praveria akis į pasaulį, — tiesa, platų pasaulį, bet tą patį pasaulį visoms tautoms. Tai patyrė Sandoros bendrija.

Netekimas savos valstybės — Dovydo karalystės žlugimas privertė Sandoros bendriją įsiminti į savo pašaukimo savitumą. Kaip jau minėta, šį požiūrį ypač pabrėžė pranašas Ezechielis ir Jeruzalės kunigija tremtyje. Ji paruošė Kunigiškąją Penkiaknygės laidą. Babilonijos kultūra atrodė pavojinga izraeliečių tikėjimui. Tai buvo ne naujiena. Istorijos raidoje tikėjimas ir kultūra grūmėsi patirties žaizdre ir kėlė įtampą izraeliečių visuomenėje. Iš vienos pusės, tremtyje tikėjimas aitrino izraeliečius būti bendrija, kuri garbina Sandoros Dievą ir pašventina visus gyvenimo poreikius Toros — Mozės Įstatymo šviesa. Nenuostabu, kad tremties Sandoros bendrija norėjo būti šventa Tauta, skirtis nuo kitų tautų savo tyru gyvenimu ir visur ir visada būti pavaldi Dievui. Iš kitos pusės, tremtyje tikėjimas susidūrė su plačiu pasauliu ir patyrė pasaulinę sąmonę. Neišvengiamai tremtinių tikėjimas atpažino naujus akiračius ir dar iki šiol nepatirtą ateities regmę. Net Saliamono amžius, švytėjęs apšvieta, nepajėgė taip sąlygoti Sandoros bendrijos tikėjimo. Tremtyje pradėta suvokti, kad, norint būti Jahvės šlovės ir užmojo įrankiu istorijoje, reikia drįsti išeiti iš tautinių poreikių į pasaulį — žmoniją su jos kultūra ir civilizacija. Tremtis brandino reikalą suprasti ir įsiminti Jahvisto moky-

mą, kad Dievo užmojis apima visus amžius nuo istorijos pradžios, o Sandoros bendrija yra pašaukta būti Dievo veiksniu duoti visai žmonijai palaiminimą.[66]

BEVARDIS PRANAŠAS: ANTRASIS IZAIJAS

Tikėjimo įžvalga į ypatingą Izraelio vaidmenį pasaulinėje istorijoje buvo išreikšta Babilonijos tremtyje. Būdinga, kad tai padarė Dievo vardu bevardis pranašas. Jo žodžiai iš Dievo yra užrašyti antroje *Izaijo* knygos dalyje (40-55/66?). Apie jo asmenišką gyvenimą nėra nieko žinoma. Savo žodžiais iš Dievo jis yra artimas Jeremijui ir net Ezechieliui. Be abejo, jis buvo šių didžiųjų pranašų įtakoje. Tačiau šis bevardis pranašas turėjo didelį vaidmenį tremtyje, o jo žodžiai iš Dievo padeda suprasti Jėzų — Kenčiantį Mesiją (žr. Lk 3,4-6; 4,18-19; Apd 8,26-40). Neturėdami geresnio vardo, Senojo Testamento mokslininkai jį vadina Antruoju Izaiju — Deutero Izaiju,[67] nes jo žodžiai iš Dievo apima antrąją pranašo *Izaijo* knygos dalį: Iz 1-39 priklauso Jeruzalės pranašui Izaijui, o Iz 40-55/66? — tremties pranašui — Antrajam Izaijui.[68] Nors ir nepažįstamas vardu, Antrasis Izaijas yra daugeliui Senojo Testamento mokslininkų ir skaitytoju vienas iš didžiausių — o gal net didžiausias! — pranašų.

BABILONIJOS GALAS

Antrojo Izaijo pranešimo iš Dievo istorinis fonas yra plačios apimties įvykių banga VI a. prieš Kristų vi-

---

[66] Žr. *Rakto* II, p. 36-40.

[67] Žr. J. L. McKenzie, *Second Isaiah* (Anchor Bible 20; Garden City, NY: Doubleday, 1968), p. XV-XXIII; C. Stuhlmueller, "Deutero-Isaiah", *JBC* 22:2-8.

[68] Žr. *Rakto* II, p. 279-281.

duryje. Svarbu prisiminti ir Derlingojo pusmėnulio vaidmenį tuolaikinėje pasaulio kultūroje. Viena po kitos čia viešpatavo semitinės imperijos. XVIII a. prieš Kristų, nuo Hamurabio laikų, hetitai ir egiptiečiai tik trumpą laiką tepajėgė pertraukti semitų viešpatavimą semitų sąskaita, įsiterpdami į pasaulinės imperijos kūrimą. Senąją Hamurabio imperiją, viešpatavusią Abraomo amžiuje, ilgainiui sekė Asirija, Ozėjo ir Izaijo dienomis sukėlusi daug nerimo ir kančios Sandoros bendrijai — Izraeliui. Asirija pajėgė viešpatauti ilgiau negu šimtmetį. Ją užgožė kiti semitai — kaldėjai arba pietinės Mesopotamijos babiloniečiai. Neobabiloniečių imperija netruko susidėvėti. Mat ji iškilo, tarpo ir pradėjo nykti su Nebuchadnezzaro, pirmojo ir šauniausiojo jos imperatoriaus, iškilimu ir mirtimi (605-562 m. pr. Kr.). Nebuchadnezzaro mirtis pažadino intrigas ir sukurstė imperijoje žudynių bangą. Imperatoriaus sostas per septynerius metus net triskart buvo intrigų auka. Intrigų ir kruvinu varžybų priežastis buvo Babilonijos kunigija. Mat Nebuchadnezzaras buvo padaręs ją pavaldžią sostui. Dabar, jam mirus, kunigija stengėsi atsigauti ir atkeršyti. Gandai apie maišatį sostinėje plito po visą imperiją. Nenuostabu, kad pavergtosios tautos pradėjo laukti Babilonijos galo ir savo išsilaisvinimo.

Judėjų viltis grįžti į Jeruzalę — Zioną buvo gyva. Net ganėtinos tremties sąlygos nepajėgė užgožti jų vilties. Deuteronominė istorija, užbaigta po Jeruzalės žlugimo (587 m. pr. Kr.), pabrėžia viltį, kad net Šventyklos sunaikinimas ir žmonių tremtis nepanaikina Jahvės pažado Dovydui. Būdinga, kad ši istorija baigiama su pareiškimu apie ištremtąjį Dovydo dinastijos karalių Jehoiachiną (2 Kar 25,27-30). Džiaugiamasi, kad jis ne tik gyvas, bet ir babiloniečių imperatoriaus gerbiamas! Pagal įkvėptąjį Deuteronominį istoriką, Amel-Mardukas (Amel-

Marduk),[69] Nebuchadnezzaro įpėdinis, išleido Jehoiachiną iš kalėjimo 561 metais ir pagerbė jį, duodamas jam vietą savo dvare. Be abejo, šis įvykis drąsino judėjų viltis. Tremtinio karaliaus pagerbimas skatino tremtinę tautą svajoti apie nepriklausomą karalystę Palestinoje su sostu Dovydo įpėdiniui. Vėliau, Šešbazzaras (Šešbazzar), vienas iš Jehoiachino sūnų, gaus leidimą iš persų vesti judėjus į jų tėvynę — Zioną (Ezd 1,11).[70]

Po septynerių metų intrigų ir imperatorių kaitos, į Babilonijos sostą atsisėdo Nabonidas (Nabonidus; 556-539 m. pr. Kr.). Nors ir nemėgiamas, bet Babiloniją valdė ilgiau negu jo pirmtakai. Nabonido labai nekentė dievo Marduko kunigija: mat Nabonidas pastatė mėnulio dievui Sin šventovę, kuri tapo Marduko šventovės varžove.

Nabonidas drąsiai tvardė maišatį Babilonijoje. Pirmasis žygis buvo prieš Temos (Tema) miestą Arabijoje. Sutvardęs maištininkus, Nabonidas padarė Temą savo karališko dvaro būstu. Imperijos valdžią dalinosi su sūnumi Belšazzaru (Belšazzar).[71] Politinė suirutė reiškėsi ir rytiniame imperijos šone, Irano plokščiakalnyje, tarp arijų kilmės tautų. Čia trys tautos buvo tapusios karalystėmis: Medija, Persija ir Elamas. Nabonido amžiuje Elamas jau buvo pavaldus Persijai. Vadinasi, Nabonidui grėsė pavojus iš dviejų arijų tautų — medų ir persų. Šiuo metu medai buvo politiškai pranašesni už persus. Neobabiloniečiai kadaise pasinaudojo jų pagalba pribaigti asirų imperiją ir net grobiu su jais dalinosi.

---

69 2 Kar 25,27-30 skaitinys jį vadina Evil-Merodacho (Evil-Merodach) vardu.

70 1 Kr 3,18 skaitinyje tarp Jehoiachino sūnų įvardinamą Šenazzarą (Šenazzar). Jis yra Šešbazzaras. Žr. W. F. Albright, *The Biblical Period from Abraham to Ezra* (Pittsburgh, PA: Biblical Colloquium, 1950), p. 48-49.

71 Apie Belšazzarą išsamiau rašoma VIII skyriuje.

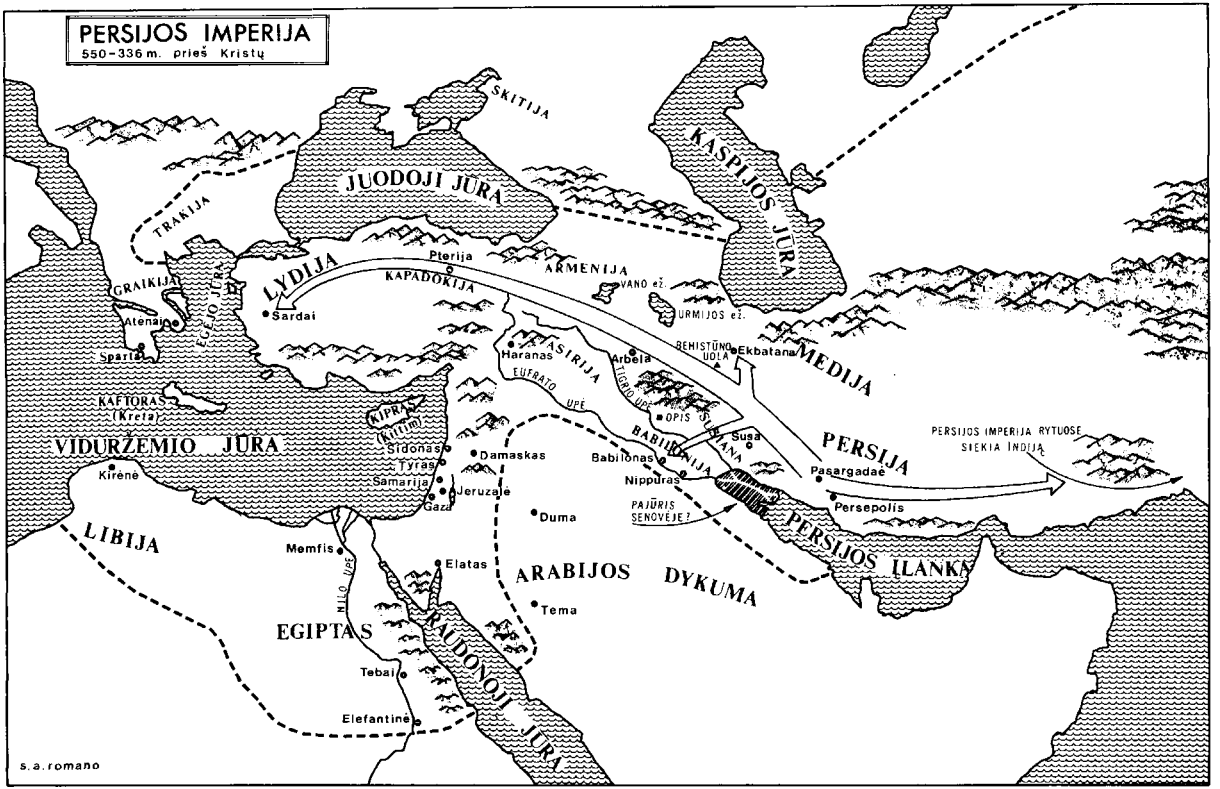
PERSIJOS IMPERIJA
550–336 m. prieš Kristų
SKITIJA
JUODOJI JŪRA
KASPIJOS JŪRA
TRAKIJA
EGĖJO JŪRA
GRAIKIJA
Atenai
Sparta
LYDIJA
Pterija
KAPADOKIJA
ARMENIJA
VANO ež.
URMIJOS ež.
Sardai
ASIRIJA
Haranas
Arbela
BEHISTŪNO UOLA
Ekbatana
MEDIJA
EUFRATO UPĖ
TIGRO UPĖ
OPIS
SUSIANA
Susa
PERSIJA
PERSIJOS IMPERIJA RYTUOSE SIEKIA INDIJĄ
KAFTORAS (Kreta)
KIPRAS
VIDURŽEMIO JŪRA
Sidonas
Damaskas
Babilonas
BABILONIJA
Pasargadae
Kirene
Tyras
Samarija
Jeruzalė
Gaza
Nippuras
Persepolis
PAJŪRIS SENOVĖJE?
Duma
PERSIJOS ĮLANKA
LIBIJA
Memfis
NILO UPĖ
Elatas
ARABIJOS DYKUMA
Tema
EGIPTAS
RAUDONOJI JŪRA
Tebai
Elefantinė
s.a.romano

Danieliaus knyga užsimena apie puotą Belšazzaro dvare (Dan 5,1). Anot skaitinio, puotos valiūkavimas virto nerimu. Mat staiga Belšazzarą ir jo svečius nugąsdino ant svetainės sienos rašanti ranka (Dan 5,1-9). Šis regėjimas puotos metu turi istorinę reikšmę. Belšazzaras su pavydžia baime sekė vis didėjančią medų grėsmę. Medijos karalystė tarpo šiuolaikiniame Irane ir centrinėje Mažojoje Azijoje. Atrodo, kad Babilonija drąsino persus — Kirą, persų karalių iš Anšano (Anšan) miesto Elame, pasipriešinti savo siuzerenui — Medijos karaliui. Jau buvo aišku, kad kadaise buvęs sąjungininkas turi būti apkarpytas. Kitaip, jis gali pakenkti Babilonijai. Tačiau įvykiai rutuliojosi nelaukta kryptimi. Per trejus metus Kiras nugalėjo medų karalių Astyagą (Astyages). Pergalės padrąsintas, jis veržėsi ir į kaimynų žemes. 546 metais užkariavo Krezo[72] valdomą Lydijos karalystę nūdienėje vakarų Turkijoje. Šmaikščių pergalių dėka, Kiras valdė plačią imperiją — nuo Persijos įlankos iki Egėjo jūros. Pagaliau ir Nabonidas suprato, kad jo imperija yra pavojuje. Iš Temos Arabijoje grįžo į Babiloną švęsti Naujųjų Metų. Tačiau jau buvo per vėlu sustabdyti imperijos irimą viduje ir pasipriešinti pergalingajam Kirui. 539 metais persai ir babiloniečiai susitiko lemtingam mūšiui prie Opis palei Tigrio upę (apie 30 km nuo šiuolaikinio Bagdado).[73] Kiras mūšį laimėjo. Babilonija padėjo ginklus. Keletai savaičių praėjus, ir sostinė Babilonas pasidavė Kirui be kovos.

Garsusis Kiro cilindras — paminklinis įrašas pasakoja apie Babilonijos nugalėjimą.[74] Įrašas prasideda Na-

[72] Jis buvo garsus auksu ir yra laikomas turtuolio įvaizdžiu.

[73] Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 139.

[74] Žr. J. B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts...*, p. 315-316.

bonido pasmerkimu už du nusikaltimus: Marduko šventovės apleidimą ir babiloniečių tautai vergijos jungo uždėjimą. Dėl tos priežasties "dievų viešpats [Mardukas] labai įširdo" ir, dievų lydimas, pasitraukė iš Babilono miesto. Tačiau, matydamas Babilonijos slinkimą į pražūtį, Mardukas, užuot pykęs, ima gailėtis Babilono:

> *Jis perbėgo akimis ir atidžiai pasižiūrėjo į visus kraštus, ieškodamas teisaus valdovo, kuris neštų jį [Marduko statulą per Naujųjų Metų šventimo apeigas]. [Tada] jis tarė Kiro, Anšano [Anšan miesto], vardą ir paskelbė jį viso pasaulio karaliumi.*[75]

Toliau cilindre aprašoma, kad Mardukas įsakė Kirui žygiuoti į mūšį prieš Babiloną, pats "eidamas kartu su juo, lyg tikras draugas", nes Mardukas buvo patenkintas Kiro padoriu elgesiu su žmonėmis. Todėl Mardukas leido Kirui užimti Babilono miestą "be mūšio", o visi Marduko miesto gyventojai "sveikino jį kaip valdovą, kurio pagalba jie buvo prikelti iš mirties".

Savo paminkliniame įraše Kiras didžiuojasi, kad didžiomis savo pastangomis grąžinęs Babilonijai ramybę. Jis tvirtina, kad panaikinęs krašte lažo prievolę, pagerinęs gyvenimo sąlygas Babilono mieste ir laimėjęs žmonių širdis. Įrašas baigiasi pareiškimu, kad Kiro vardas yra garsus visame pasaulyje.

Kiro vardą išgarsino jo galybė ir dosnumas. Pareiškiama, kad jis grąžino šventuosius daiktus ir statulas tautoms, iš kurių jie buvo kadaise babiloniečių pagrobti.

Nėra abejonės, kad Kiro cilindras yra nugalėtojo raštas — paminklinis įrašas ir turi daug tuščio gyriaus. Tačiau jame yra ir daug istorinės tiesos. Priešingai kitiems Artimųjų Rytų užkariautojams — asirams ir babi-

[75] Žr. J. B. Pritchard (red.), *ten pat.* A. Rubšys, *ten pat*, p. 202-203.

loniečiams — Kiras buvo nepaprastai geranoris ir žmoniškas. Užuot nužudęs Medijos Astyagą ir Lydijos Krezą, jis leido jiedviem pasilaikyti karališką palydą. Babilono kultūrinių turtų jis nesunaikino, bet juos apsaugojo. Jis rodė pagarbą ir babiloniečių religijai. Visa tai rodo, kad jam buvo svetimas semitų žiaurumas. Kiras panaikino ir asirų-babiloniečių politiką — išvežti užkariautųjų kraštų gyventojus į jiems svetimas žemes. Tremtiniai galėjo grįžti į savo gimtuosius kraštus. Nenuostabu, kad istorija jį vadina Didžiuoju ir laiko jį vienu iš pažangiausių senovės valdovų.

Su Kiru prasidėjo iškilioji persų imperija. Jai buvo lemta išsilaikyti du šimtmečius. Graikijos pažiba — Aleksandras Didysis išstūmė Persiją iš Art. Rytų istorijos.

Šiame įvykių fone, kruviname Babilonijos saulėlydyje ir žmoniškumą žadančiame Persijos saulėtekyje, Dievas kreipėsi į Sandoros bendriją per bevardį pranašą — Antrąjį Izaiją. Tarptautinė padėtis buvo lemtinga. Įvykiai tvenkėsi laukimu ir jaudrino tautas ir žmones. Šv. Rašto pasaulis ir Sandoros bendrija buvo tarpduryje į ateitį su neįprastai plačiu minties ir širdies akiračiu.

ANTROJO IZAIJO ŽODŽIAI IŠ DIEVO

Izaijo knygos tyrinėtojai atpažįsta joje skirtingus įkvėptus autorius. Tai liudija trys bruožai: istorinis fonas, stilistinės savybės ir teologinis požiūris. Ryškiausias jų yra istorinis fonas. Dėl to šiuolaikiniai *Izaijo* knygos tyrinėtojai dalina ją į dvi, — kai kurie net į tris, — dalis: Pirmąjį, arba Proto Izaiją — Iz 1-39, Antrąjį, arba Deutero Izaiją — Iz 40-55/66? ir Tretįjį, arba Trito Izaiją — Iz 56-66. Trečioji dalis[76] nevienodai aptariama.

[76] Žr. J. L. McKenzie, *Second Isaiah*..., p. XV-XXIII.

Pirmąją *Izaijo knygos* dalį sudaro Jeruzalės pranašo Izaijo žodžiai iš Dievo (Iz 1-39), jie turi savo istorinį foną — antrąją prieškristinio VIII a. pusę.[77] Judo karalystė dar tebegyvuoja, Jeruzalė dar tebėra Jahvės miestas, o Šventykla — Izaijo pašaukimo būti pranašu vieta — dar nesunaikinta. Asirija grasina Judo karalystei ir šventajam Jahvės miestui su Šventykla, tačiau gyvenama viltimi, kad bus išvengta tragedijos. Tuo tarpu antroji *Izaijo* knygos dalis, pradedant Iz 40 skyriumi, atspindi vispusiškai skirtingas istorines aplinkybes. Judo karalystė sunaikinta, šventasis miestas Jeruzalė ir Šventykla griuvėsiuose, o gyventojai yra Babilonijos tremtyje. Izraeliečių valstybė yra tik praeities atsiminimas. Šios istorinės aplinkybės nėra ateities grėsmė, bet dabarties sąlygos (Iz 44,26; 49,19; 51,3). Be to, asirų proveržis, apie kurį su siaubu kalbama pirmoje knygos dalyje, seniai užmirštas. Dabar Babilonija viešpatauja Derlingajame pusmėnulyje (Iz 47,1-15). Ir jos viešpatavimas jau priėjo liepto galą (Iz 48,14.20; 52,11-12). Persijos Kiras minimas vardu dusyk (Iz 44,28; 45,1; 52,7-10). Būdinga, kad Kiras sveikinamas kaip Jahvės "ganytojas", kuris greitu laiku duos įsaką atstatyti Jeruzalę ir Šventyklą. Netgi drįstama jį vadinti Jahvės "mesiju" — pateptuoju[78], nes jis yra pašventintas tarnauti istorijoje Dievo užmojui.

Ir stilius antrosios *Izaijo* knygos dalies skiriasi nuo pirmosios. Žodynas, poetinė sandara ir eiliavimo būdas čia yra skirtingi. Stilius yra autorius — autorystės mastas. Tai itin ryšku hebrajų kalboje, nors ir lietuviškajame vertime stiliaus skirtumai lengvai pastebimi. Jeruzalės Izaijas išreiškia žodžius iš Dievo pasverta, iškilia ir poetine

---

[77] Žr. *Rakto* II, p. 279-287.

[78] Tuo metu žodis "mesijas" dar neturėjo šiuolaikinės savo reikšmės. Žr. *Rakto* I, X skyrių.

kalba. Ji tiko padėties rimtumui, nes įspėjama apie artėjančią pražūtį. Tuo tarpu tremties pranašas — Antrasis Izaijas yra perdėm jautrus ir poetiškas. Čia nebeįspėjama, bet džiaugiamasi Dievo rūpesčio jėga. Nors jo šaknys ir yra Jeruzalės pranaše, tremties pranašas išsireiškia džiugia pergalės giesme. Pranašystė ir poezija jo pranešime iš Dievo yra augte suaugusios ir neatskiriamos.[79]

Trečioji ryški antrosios *Izaijo* knygos savybė yra jos nelauktas teologinis naujumas. Ji švyti visiškai šviežiu teologiniu požiūriu. Pirmasis Izaijas kalbėjo Dievo vardu tuo metu, kada Judo karalystė — Jeruzalė buvo įklimpusi į savo amžiaus politinius pelkynus. Todėl žodžiai iš Dievo buvo įspėjimas ir priekaištas. Anot jo, Teismo diena jau čia pat prie durų! Todėl jis ir šaukė žmones grįžti pas Sandoros Dievą, kol dar buvo laiko. Tuo tarpu Antrasis Izaijas yra kone priešingas savo pirmtakui. Pagal jį, Teismas jau įvyko! Izraelis gavo iš Jahvės "rankos dvigubai" už savo nuodėmes (Iz 40,2). Todėl pranašo uždavinys yra "kalbėti Jeruzalės širdžiai", — kalbėti švelniai tremtiniams be vilties, kad Dievas ateina Izraelio iš tremties paleisti ir nuniokoto gimtojo krašto atstatyti. Dievo teismas yra atleidimas! Juo Dievas sukuria naują padėtį tarp savęs ir žmogaus. Antrojo Izaijo pranešimo iš Dievo turinys yra atleidimas, išgelbėjimas, atstatymas ir malonė. Jis sklydi paguoda ir viltimi.

Istoriniai, stilistiniai ir teologiniai bruožai yra trys priežastys, kurios įgalina daryti išvadą, kad *Izaijo* knygos antrosios dalies (Iz 40-55/66?) diduma priklauso bevardžiam tremties pranašui, o ne Jeruzalės Izaijui, gyvenusiam apie 150 metų anksčiau. Tremties pranašas pažįsta Kirą, svarbų šio laikotarpio politinį veiksnį, žino apie jo

[79] Teisinga Antrąjį Izaiją vadinti vienu iš iškiliausių žmonijos poetų.

pergales — Lydijos karaliaus Krezo nugalėjimą (546 m. pr. Kr.) ir Babilonijos užkariavimą. Jis net aprašo pergalingą Kiro žygį (Iz 41,2-3.25). Kadangi Babilono miestas dar nebuvo pasidavęs Kirui, — tai įvyko 539 m. prieš Kristų, — nors to buvo tučtuojau laukiama, nuoseklu datuoti tremties pranašo žodžius iš Dievo apie 540 metus.

Vispusiškesniam suvokimui Dievo pranešimo prasmės, reikia jį skaityti jaudinančių laikotarpio įvykių fone. Kaip jau dažnai matyta, pranašai buvo Devo siųsti į Sandoros bendriją istorinių pervartų metu su žinia apie Dievo užmojį.[80] Per įvykius reiškėsi Dievo užmojis ateities jėga. Pranašai nebuvo su krištolu buriantys aiškiaregiai, nusaką iš anksto tolimus įvykius. Šv. Rašto pranašai kalba apie Dievo užmojo dinamiką — jėgą dabarties įvykiuose ir šaukia tikėjimą apsispręsti už Dievo ateitį *dabar*.

Verta kreipti dėmesį ir į tai, kad Iz 40-55/66? skyriai niekur neteigia, kad Jeruzalės pranašas Izaijas yra jų įkvėptasis autorius. Net Izaijo vardas nėra čia minimas. Tiesa, Naujasis Testamentas priskiria citatas iš šių skyrių "pranašui Izaijui" (žr. Mt 3,3; Lk 3,4; 4,17), tačiau tai neliudija jų autorystės. Mat tada Šv. Raštas dar nebuvo padalintas į skyrius ir eilutes. Todėl citatos priskyrimas "pranašui Izaijui" buvo tik parankus būdas pažymėti, kur galima ją rasti. Be to, Naujojo Testamento autoriai neturėjo mintyje citatų autorystės, bet jų turinį — teologinę reikšmę ir pranašystės vykimą Jėzuje iš Nazareto ir jo veikloje.

Pranašo Izaijo mokykla ir kraitis. Autorius ir jo rašinys yra istoriniai faktai. Taigi autorius ir jo rašinys yra

[80] Žr. *Rakto* II apie "Karalius ir Pranašus".

sąlygojami laiko ir vietos aplinkybių. Šis yra vienas iš pagrindinių Šv. Rašto aiškinimo — egzegezės dėsnių. Šiuolaikinė *Izaijo* knygos egzegezė, atpažinusi jos puslapiuose du savitus pranašus, susiduria su naujais klausimais. Jie liečia antrąją *Izaijo* knygos dalį — Antrąjį Izaiją (Iz 40-55/66?). Atrodo, kad ši knygos dalis nėra vientisa, bet yra dvisluoksnė. Mat Iz 56-66 skyriai turi skirtingą istorinį foną nuo Iz 40-55 skyrių. Antrasis Izaijas Dievo vardu kreipėsi į tremtinius Babilonijoje. Tai ryšku Iz 40-55 skyriuose. Tuo tarpu Iz 56-66 skyriai rodo, kad tremtiniai jau yra grįžę į gimtąjį kraštą — Jeruzalę ir grumiasi su krašto atstatymo bėdomis. Tiesa, šie skyriai yra artimesni Antrajam Izaijui, negu Antrasis Izaijas Pirmajam Izaijui. Kai kurie skaitiniai šiuose skyriuose atspindi Antrąjį Izaiją (pvz.: Iz 57,14-19; 61,1-3). Nūdien tarp *Izaijo* knygos tyrinėtojų galima užtikti pažiūrą, kad šie skyriai — Iz 56-66 — priklauso dar kitam pranašui. Įprasta jį vadinti Trečiuoju Izaiju, arba Trito Izaiju. Pagal šią pažiūrą, Tretysis Izaijas buvo pašauktas būti pranašu iš Antrojo Izaijo mokyklos ir kalbėjo Dievo vardu Sandoros bendrijai po grįžimo iš Babilonijos tremties.

Nūdien mums įprasta galvoti apie knygų autorystę pagal šiuolaikinę įstatymais saugomą teisėtvarką. Todėl mus gali stebinti, kad anas bevardis pranašas galėjo sukurti Dievo įkvėpimu taip iškilią knygą, niekur neužsimindamas apie save patį. Svarbu prisiminti tai, kas anksčiau sakyta apie įkvėptas pranašų knygas — pranešimų iš Dievo rinkinius. Aplamai imant, pranašų knygos yra antologijos — pranešimų iš Dievo rinkiniai, sutelkti apie kurį nors pranašą. Tai labai ryškiai liudija *Izaijo* knyga. Labai galima, kad jos kilmė siejasi su Jeruzalės pranašo Izaijo mokykla, kuri gyvavo net keletą kartų. Mat iš jo veiklos žinome, kad jis subūrė "Likutį" — ratelį moki-

nių, kurie jam padėjo "saugoti ir išlaikyti" Dievo žodžius ateities Sandoros bendrijai (Iz 8,16). Atrodo, kad ir Antrasis Izaijas laikė save vienu iš Jeruzalės pranašo Izaijo mokinių, kuriam buvo patikėta su*dabar*tinti savo mokytojui duotus Dievo žodžius tarp tremtinių ir prašnekinti juos Dievo ateities jėga. Ši galimybė paaiškina Antrojo Izaijo pranešimų iš Dievo būdingą bruožą. Pirmojo Izaijo pranešimai iš Dievo buvo duoti jam tiesiogiai. Tuo tarpu Antrojo Izaijo pranešimai iš Dievo nebuvo jam duoti tiesiogiai. Be to, jis kaip asmuo laikosi nuošaliai. Ši įžvalga padeda suprasti Antrojo Izaijo pranašystės turinį, — Jeruzalės Izaijo žodžių iš Dievo papildymą su*dabar*tinimu. Mat Antrasis Izaijas atplėšė nuo savo tolimo mokytojo pranašystės antspaudą ir papildė ją tremtinių dabarties reikšme. Jeruzalės pranašo kraitis buvo saugomas tarp jo mokinių *Likučio* net tremtyje.[81]

Antrasis Izaijas viršija Jeruzalės Izaiją. Mokinys yra iškilesnis už savo mokytoją! Mat jis nesiriboja su*dabar*tinti vien tik savo mokytojo pranešimą iš Dievo. Jis paveldėjo kur kas turtingesnį pranašų kraitį. Antrasis Izaijas atspindi Jeremijo ir Ezechielio žodžius iš Dievo. Be to, pranašų kraitį su*dabar*tindamas, jis nesiribojo kadaise Dievo duotu žodžiu. Antrasis Izaijas švyti šviežia ir savita pranašiška įžvalga. Per jį Dievo žodis išryškėjo nauja poetine jėga ir sušvito iki tol negirdėtu Dievo užmojo supratimu.

TREMTIES PRANAŠAS SU GERA NAUJIENA

Visa Antrojo Izaijo pranašystė yra kreipinys į Sandoros bendriją su gera Naujiena. Žmonės tremties naktį prašnekinami žinia apie greitą saulėtekį. Tremtiniams pa-

---

[81] Žr. M. Buber, *The Prophetic Faith* (New York, NY: Harper Torchbooks, 1960), p. 202-205.

skelbiama, kad ateina išgelbėjimas, — grįžimas į gimtąjį kraštą. Prislėgti tremtiniai yra paguodžiami.

Antrasis Izaijas yra iškilus ateities poetas. Kiekvienas skaitinys plyšte plyšta nepaprastų įvykių laukimu. Tai jausmina ir jaudina. Visos baimės užmirštos. Dievo užmojo jėga tučtuojau atvers duris į Dievo karalystę — ateitį. Nenuostabu, kad Naujasis Testamentas perima Antrojo Izaijo pranešimą iš Dievo skelbti Gerąją Naujieną: "Atėjo metas, prisiartino Dievo karalystė" (Mk 1,15).

Pranašas Dangaus Taryboje. Antrojo Izaijo pranašystė prasideda poema. Poemos fonas yra Dangaus Tarybos posėdis (Iz 40,1-11). Senajame Testamente pranašo įgaliojimas kalbėti Dievo vardu remiamas tiesioginiu Dievo išgyvenimu Dangaus Taryboje (žr. Jer 23,18; Am 3,7). Puikiu pavyzdžiu yra Jeruzalės Izaijo regėjimas Šventykloje (žr. Iz 6,1-13).[82] Ir Antrajam Izaijui pranašiškas įgaliojimas skelbti gerąją Naujieną duodamas Dangaus Taryboje. Poema, pradėta danguje, baigiama žemėje. Pirmoji Antrojo Izaijo poema yra įvadas i visą jo pranašystę. Užtat svarbu su ja artimiau susipažinti.[83]

Senovės babiloniečių požiūriu, Dangaus Taryboje buvo daromi likiminiai nuosprendžiai. Pagal babiloniečiu kūrimo mitą *Enuma eliš*, kuris būdavo atpasakojamas Babilono šventovėje Naujųjų Metų šventime, dievų Taryba suteikdavo Mardukui aukščiausią valdžią ir triukšmingai sveikindavo jį su šauksmu "Mardukas tapo karaliumi!" Mat jo metinė pergalė prieš pabaisą Tiamatą[84] ir jos są-

[82] Žr. *Rakto* II, p. 283-287. Taip pat F. M. Cross straipsnį "The Council of Yahweh in Second Isaiah", *Journal of Near Eastern Studies* 12 (1953) 274-277.

[83] Žr. J. Muilenburg, *The Interpreter's Bible*, red. G. A. Buttrick *et al.* (New York, NY: Abingdon, 1956), V, p. 422-434.

[84] *Tiamat* yra mitologinė pabaisa — Jūra, — sūrūs Persijos įlankos vandenys.

jungininkus užtikrindavo, kad Naujųjų Metų būvyje pasaulio likimas bus Marduko — didžiojo dievų dievo valdžioje. Antrasis Izaijas, atrodo, pažinojo babiloniečių mitą ir Naujųjų Metų šventimą. Tai liudija religinis Dangaus Tarybos fonas Jahvės viešpatavimo apraše. To aprašo turinys yra didžiųjų pranašų kraitis ir Sandoros bendrijos savimonė, išreikšta izraeliečių Dievo garbinimu Jeruzalėje — Zione. Savo Dangaus Tarybos apraše jis panaudoja giesmes ir prieštremtinio Dievo garbinimo apeigas Jeruzalės Šventykloje bei Rudens šventės metu. Pamaldose buvo giedamos psalmės pagarbinti Jahvei — tautų ir viso pasaulio Valdovui — Karaliui. Taigi Antrasis Izaijas Jahvės — tautų ir pasaulio Karaliaus — apraše pirmoje vietoje remiasi Sandoros bendrijos savimone. Tai liudija patys pirmieji poemos žodžiai: "Guoskite, guoskite..." (Iz 40,1). Jie neturi nieko bendro su *Enuma eliš* mitu. Dievas kalba daugiskaita, nes kreipiasi į savo dangiškus tarnus, apreikšdamas Izraelio — Sandoros bendrijos ir tautų ateitį.

Ateina Dievo karalystė. Žodžiai "Guoskite, guoskite..." (Iz 40,1) poemos pradžioje patraukia dėmesį. Kadaise Jeruzalės Izaijas buvo įgaliotas Dangaus Taryboje pranešti neimliai nutukusios širdies tautai apie Dievo Teismą (žr. Iz 6,9-13). O dabar tremties pranašas įgaliojamas Dangaus Taryboje kreiptis į bevilčius ir išvargintus tremtinius su paguodos žodžiais (Iz 40,1-2). Teismo grėsmė tėra tik aidas iš praeities. Pranešama tremtiniams, kad jie pakankamai ilgai kentėjo, — dvigubai atkentėjo už savo nuodėmes (Iz 40,2; 42,24-25; 48,17-19). Visa tai dabar jau tik praeities reikalas. Atėjo metas apie kurį kalbėjo Ozėjas: Jahvė "prašnekins širdį" (Oz 2,14), — įgalios pranašus guosti savo Tautą tremties varge. Be to, Izraelis — Sandoros bendrija bus išvesta iš kur kas di-

desnio vargo negu tremtis: iš kaltės pančių ir raizgyno. Pranašas įgaliojamas pranešti Dievo vardu apie atleidimą ir malonę. Atleidimas yra paslaptinga Dievo malonės jėga. Praeities kaltė atleidžiama, nes Dievas atleidimo dovana sukuria vispusiškai naują padėtį (Iz 43,25; Jer 31, 34). Atleidimas yra ir paslaptinga Dievo ateities jėga dabartyje, nes įgalina kalte užgautąjį Dievą ir kalte užgavusįjį žmogų pradėti iš naujo. Nenuostabu, kad Naujasis Testamentas skelbia, jog atleidimas yra Atpirkimo šerdis (Lk 15,1-32; Mt 6,14). Taigi Sandoros bendrija prašnekinama tremtyje su Nauju amžiumi.

Šventyklos regėjime Jeruzalės Izaijas matė serafinus, kurie skelbė, kad Jahvės garbė pripildo visą žemę (Iz 6,2-3). Ir tremties Izaijas kalba apie paslaptingą balsą Dangaus Taryboje (Iz 40,3-5), kuris liepia tiesti Jahvei kelią dykumoje:

Pasigirsta balsas:
"Dykumoje tieskite Jahvei kelią,
tyruose ištiesinkite mūsų Dievui vieškelį" (Iz 40,3).[85]

Hebraiška poezija yra raiškus minties sugretinimas dvieiliu. Dvieiliu raiškiai aprašomas Dievas, kuris ateina vesti savo Tautą į Sandoros bendrijos kraštą. Visos kliūtys turi būti pašalintos nuo kelio. Tremtiniai bus vedami per dykumą "Dievo vieškeliu". Dykuma primena likiminį izraeliečių Išėjimą iš Egipto priespaudos. *Naujasis Išėjimas*, skelbia balsas Dangaus Taryboje, apreikš "Jahvės garbę" visai žmonijai. Kitas tremties pranašas — Ezechielis buvo skelbęs, kad *Garbė*,[86] pasitraukusi iš Šventyklos griš į Naująją Jeruzalę (Ez 10,1-22; 43,1-12).

---

[85] Žr. Mk 1,3 skaitinys, sekdamas Septuagintos vertimą, nukelia dvitaškį: "Dykumoje šaukiančiojo balsas: 'Tieskite Viešpačiui kelią...'"

[86] Hebraiškai *Kabod*. Lietuviškai — "svarus žėresys".

Dangaus Taryboje apskelbiama, kad Jahvės garbė — svarus žėresys bus matomas visiems nuostabiame Įvykyje — Naujame Išėjime, vedančiame į Naują amžių.

Dievo žodis yra amžinas. Pasakojimas apie Antrojo Izaijo pašaukimą — skelbti Dievo užmojo jėgą tremtinių dabartyje yra dramatiškas. Pasigirsta naujas balsas Dangaus Taryboje: "Skelbk!" (Iz 40,6a). Staiga įsiterpia pranašas: "Ir aš tariau" (Iz 40,6b).[87] Antrasis Izaijas priima įgaliojimą iš Dievo — Karaliaus (plg.: Iz 6,1-13). Atsiliepdamas į Dievo įgaliojimą, jis klausia: "Ką turiu skelbti?" (Iz 40,6a).

Ką tik duotas pareiškimas Dangaus Taryboje, kad "visa žmonija" matys Jahvės garbę — svarųjį žėresį, sukelia liūdną nuotaiką, nes "visa žmonija" yra trapi ir laikina. Žmogaus gyvenimas yra panašus į laukų žolę ar pakelės gėlę. Žolė žaliuoja, o gėlė žavi kurį laiką, bet, tik pakilus karštam dykumos vėjui, tuoj nuvysta ir sustabarėja. Liūdna pranašo nuotaika yra šauksmas iš nevilties sietuvos. Žmogus yra ribotas — trumpalaikis ir trapus. Tai liudija niūri, bet gyvenimiška patirtis. Žmonių pasiekimai sunyksta ir yra greitai užmirštami. Ir pati žmogaus būtis tik laikina ir trapi. Liūdnoji pranašo nuotaika yra tik įvadas į džiuginanti tikėjimą Dievo žodžio jėga:

Žolė nudžiūsta, o gėlės nuvysta,
bet Dievo žodis trunka amžinai (Iz 40,8).

Žmogaus trapumas ir amžinas Dievo užmojis išryškinami sugretinimu. Tai padeda suvokti, ką reiškia "visai žmo-

[87] Priimtasis hebraiškasis tekstas skaito: "Ir jis tarė". Taigi eina kalba apie dar kitą balsą Dangaus Taryboje. Tačiau *Izaijo* ritinyje, atrastame Kumrane, skaitoma: "Ir aš tariau". Tą patį liudija ir graikiškasis Septuaginta vertimas.

nijai" matyti Dievo "garbę". Dievas reiškiasi istorijoje, bet yra anapusiškas, — netampa istorijos srauto ir vingių auka. Jo žodis — užmojis yra amžinas. Kaita ir trapumas, taip ryškūs žmogaus būtyje, neužgožia Dievo žodžio. Priešingai, Dievo žodis yra įvykių jėga (Iz 55,8-11) — jis apreiškia žmogaus buitinėje kaitoje ir trapume amžinąjį Dievą.

Geroji Naujiena: Dievo užmojo jėga. Poema apie Antrojo Izaijo įgaliojimą Dangaus Taryboje skelbti naują pradžią tremtiniams baigiasi džiaugsmu (Iz 40,9-11). Pranašas savo poetiška įžvalga nusileidžia iš dangaus žemėn, stebėdamasis Dievo užmojo jėga istorijoje. Pranašas regi ją sutelktą Jeruzalėje — mieste, kuris atstovauja Dievo tautai. Tai yra reikšminga. Pagal mesijinę Dovydo teologiją, Dievas išsirinko Ziono kalną — Jeruzalę savo užmojo jėgos buveine. Taigi Jeruzalė, nors ir griuvėsiuose, šaukiama skelbti gerąją Naujieną:

Zionai, palipk ant aukšto kalno
ir skelbk gerąją naujieną!
Jeruzale, garsink pakeltu balsu gerąją naujieną!
Kalbėk drąsiai ir nebijok!
Apsakyk Judo miestams, kad ateina jų Dievas
(Iz 40,9).

Kreipiamasi į Jeruzalę kaip i asmenį. Ji šaukiama pasilypėti ant aukšto kalno ir skelbti sugriautiems Judo karalystės miestams, kad Jahvė — jų Dievas ateina su jėga. Taigi Dievas vėl reikšis kaip anuomet kad reiškėsi "didžia jėga ir galybe", išvesdamas izraeliečius iš Egipto. Pranašas sulydo į viena abi didžiąsias Sandoros bendrijos įžvalgas į Dievo užmojį: atpirkimą per Išėjimo įvykį — Sandorą ir Dovydo (Ziono) išrinkimą — mesianizmą. Jos abi tarnauja gerajai Naujienai skelbti.

Babilonijos žlugimas ir Persijos pergalė eiliniam žmogui atrodė tik politinis įvykis su politiniais padariniais. Vienas jų buvo leidimas tremtiniams grįžti į gimtąjį kraštą. Antrasis Izaijas įžvelgia jame, kaip ir Išėjime iš Egipto, tikėjimui svarbų plataus užmojo įvykį. Jis tvirtina, kad Babilonijos žlugime ir Persijos pergalėje reiškiasi Dievo užmojo jėga, — Dievas ateina lyg užkariautojas pradėti Zione savo viešpatavimą Izraelyje ir pasaulyje. Poema, kaip matėme, baigiasi paguoda ir padrąsinimu. Pranašas jungia du įvaizdžius į vieną: Dievą-Karalių, kuris nugali visus priešus savo dieviška galybe, ir Dievą-Ganytoją, kuris rūpinasi savo kaimene. Pranašo minties akiratis — dangus ir visa žemė. Tačiau jis neišleidžia iš akių Izraelio — Sandoros bendrijos atpirkimo.

DIEVAS: KŪRĖJAS IR ATPIRKĖJAS

Tremties pranašo žodžiai iš Dievo yra poemos. Jos visos turi tematinę sąsają, nes vysto tą pačią, įvade išreikštą, temą: Jahvė ateina ir tuojau pradės savo karalystę žemėje (Iz 40,1-11). Pagrindinė tema susiejama ir praturtinama daugeliu šalutinių temų. Taip tematinė sąsaja platėja, nepastebimai darosi raiškesnė ir įtaigesnė, veržiasi į dramatišką atomazgą.[88]

Tremties pranašo Dievo samprata švyti nauja ižvalga. Tai itin ryšku varduose, kuriuos jis duoda Dievui. Dievas yra Kūrėjas ir Atpirkėjas. Abu vardai yra išraiškūs. Kūrimas ir Atpirkimas apreiškia visagalį Jahvės užmojį Izraelyje — Sandoros bendrijoje ir tarp tautų. Jahvisto išganymo istorija, rašyta Saliamono amžiuje, pabrė-

[88] Įvado rėmuose tenka pasitenkinti tik kai kuriomis pranašo temomis. Svarbu turėti mintyje, kad tik įkvėptų poemų *skaitymu* įmanoma vispusiškiau pažinti jo žodžius iš Dievo. Įvadas į pranašystę nėra jos pakaitalas. Skaitytina pačios poemos.

žia, kad Abraomo, tikėjimo protėvio, pašaukimas turi platų visos žmonijos akiratį (Pr 2,4b-12,3a). Kunigiškasis autorius pabrėžia ypatingą Dievo apreiškimą Izraeliui — Sandoros bendrijai Kūrimo fonu (Pr 1,1-2a). Nėra abejonės, kad Antrasis Izaijas buvo Jahvisto įtakoje ir pažinojo Kunigiškojo autoriaus pasakojimą apie Kūrimą (Pr 1,1-2,4a). Tačiau ryšį tarp Kūrimo ir Atpirkimo jis išreiškė giliau negu bet kuris kitas įkvėptas Senojo Testamento autorius.

Kartu su Kunigiškuoju autoriumi, Antrasis Izaijas moko, kad pasaulis — "dangūs ir žemė" — prasidėjo su Dievo-Kūrėjo darbu "Pradžioje". Tai išryškina pranašo pomėgis naudoti Kunigiškojo pasakojimo ypatingąjį veiksmažodį *bara'* — *kurti* (Pr 1,1.21.27) — aprašyti grakštų Dievo Kūrimą, kuris vėliau bus išreikštas "kūrimu iš nieko". Veiksmažodį *bara'* — *kurti* jis panaudoja 16 kartų, dėdamas šį žodį į paties Dievo lūpas. Taigi Kūrimas, anot Antrojo Izaijo, yra asmeniška Dievo veikla, kuri išreiškia jo valią — širdį. Dievas sukūrė dangaus skliauto galybes (Iz 40,26), "žemės pakraščius" (Iz 40,28) ir žmoniją (Iz 45,12).[89] Kadangi Dievas yra Kūrėjas, tai jis yra ir vienintelis visagalis Istorijos Viešpats. Nėra kito Kūrėjo šalia Dievo. Ši tema itin pabrėžiama iškilioje Iz 40,12-31 poemoje. Dievas atseikėjo vandenis savo rieškučiomis ir padalino dangaus skliautą savo rankos sprindžiu. Tautos yra tik "tarsi lašas kibire" (Iz 40,12.15). Jų įžūlusis noras valdyti istoriją verčia šypsotis. Palyginus jį su vispusiška Dievo galybe, tautų noras viešpatauti yra kvailas. Antrasis Izaijas pažįsta žmogaus rankomis padirbtus Babilonijos stabus — dievuku statulas. Jis traukia per dantį babiloniečių tikėjimą stabais ir stabų galią apspręsti tautų

[89] Žr. C. Stuhlmueller, "Deutero-Isaiah", *JBC* 22:4.11-15.

likimą (Iz 46,1-8). Dievas — Jahvė viešpatauja iš savo aukštybių sosto. Galybe ir garbe nėra jam lygaus. Dievo — Jahvės išreikšti paveikslu ar statula neįmanoma, nes jis yra Dievas, o ne žmogus (Iš 20,4; Įst 5,8). Jahvė yra "Izraelio Šventasis". Tremties pranašas atspindi gilesnę Dievo sampratą negu jo pirmtakas Jeruzalės Izaijas.

Kūrimas — istorijos rėmai. Tremties pranašas, remdamasis Dievo-Kūrėjo visagalybe, guodžia ir drąsina tremtinius. Mat tremtiniai buvo gundomi daryti išvadą, kad Dievas nebenori jų matyti bei rūpintis savo Tautos likimu. Daugiui tremtinių, iš šaligatvių stebint babiloniečių Naujųjų Metų šventės proga rengiamą stabų eiseną, turėjo atrodyti, kad šie žmonių pasidirbti dievukai liudija, jog Mardukas yra viešpats. Nenuostabu, kad pranašas į užguitus tremtinius kreipiasis su priekaištu:

Argi nežinai? Argi negirdėjai?
Jahvė yra amžinasis Dievas.
Jis sukūrė pasaulį,
jis nepailsta ir nenuvargsta, —
niekas nepajėgs suprasti jo minties.
Jis stiprina pailsusius ir
pavargusiems grąžina jėgas (Iz 40,28-29).

Antrojo Izaijo iššūkis — tremtiniams pasitikėti Dievu, remiasi įsitikinimu, kad Izraelio Dievas yra Kūrėjas ir Atpirkėjas. Todėl nuvargintieji tremtiniai ir šaukiami laukti su viltimi, kada Dievas ateis atpirkti ju iš tremties ir pradėti savo karalystę. Laukdami su pasitikėjimu artėjančio Dievo apsireiškimo per įvykius, jie turtės — darysis gajesni ir lyg ereliai skris per tremties užtvaras (Iz 40,30-31). Tiesa, Izraelis atrodo bejėgis milžiniškųjų tarptautinių jėgų sąveikoje, tačiau tremtiniai gali pasitikėti Dievu, nes jo užmojis apima istorijos įvykius nuo

pradžios iki galo — nuo pasaulio sukūrimo iki jo užsklandos.

Dievas, skelbia Antrasis Izaijas, yra Kūrėjas, o Kūrimas yra istorijos rėmai. Būdamas Kūrėjas, Dievas yra ir Atpirkėjas. Čia pranašo mintis išsiveržia už Izraelio istorijos ribų. Izraelio istorija, anot pranašo, baigėsi nesėkmingai, — ji yra nesėkmės istorija. Todėl ateities vilties pagrindas, anot pranašo, yra tik visavaldis Dievas, kuris buvo "pradžioje", lygiai kaip jis bus ir "pabaigoje" (Iz 41,4; 44,6; 48,12), nes jis "yra Dievas, Pirmasis, Paskutinis, vienui vienintelis Dievas" (Iz 48,12). Dievo užmojo akiratis yra nuo pačios Kūrinijos pradžios iki užsklandos pabaigos. Žmonijos istoriją valdo ne akla raida, ne žmonių svajonės, likimas ar atsitiktinumas. Žmonijos istoriją valdo "amžinasis Dievas" kuris, būdamas Kūrėjas, yra ir Atpirkėjas. Istorijos drama — žmogaus likiminės prasmės ir laimės ieškojimas — veržiasi į tikslą, kurio siekia Dievas. Šioje dramoje Izraelis — Sandoros bendrija turi svarbų vaidmenį.

Antrasis Izaijas į įvykius žiūri savo Dievo sampratos šviesoje. Pats Dievas veda nugalėtoją iš rytų, darydamas jį visur pergalingą (Iz 41,2-4.25-29; 46,11). Dievo ir nugalėtojo iš rytų sąveikos aprašymas yra gyvas ir vaizdus. Nugalėtojas iš rytų yra bevardis. Mes jį pažįstame kaip Kirą Didįjį. Jo pergalė palietė tautas nuo Irano plokščiakalnio iki Egėjo jūros. Pranašas šaunia poema šaukia tautas į teismą su iššūkiu įrodyti, kad jų dievai reiškiasi per Kiro žygdarbius, nešančius viltį ir ateities galimybes tremtiniams (Iz 41,1-29). Be to, atkakliai tvirtina, kad Dievas pažadino nugalėtoją iš rytų. Įvykiai, susiję su Kiru, yra dalis Dievo užmojo ir apreiškia jo ateities jėgą dabartyje. Taigi jie neužklupo Dievo nelauktai, bet buvo iš anksto pramatyti. Dievas tvarko istorijos raidą, — jo užmojis kreipia įvykius į atpirkimą iš tremties.

Persepolio kolonos tebeliudija persų imperijos galybę.

Persiškos statulos glaudžiasi prie sienos, tuo tarpu Atėnų skulptoriai savo statulas atkabino nuo sienų.

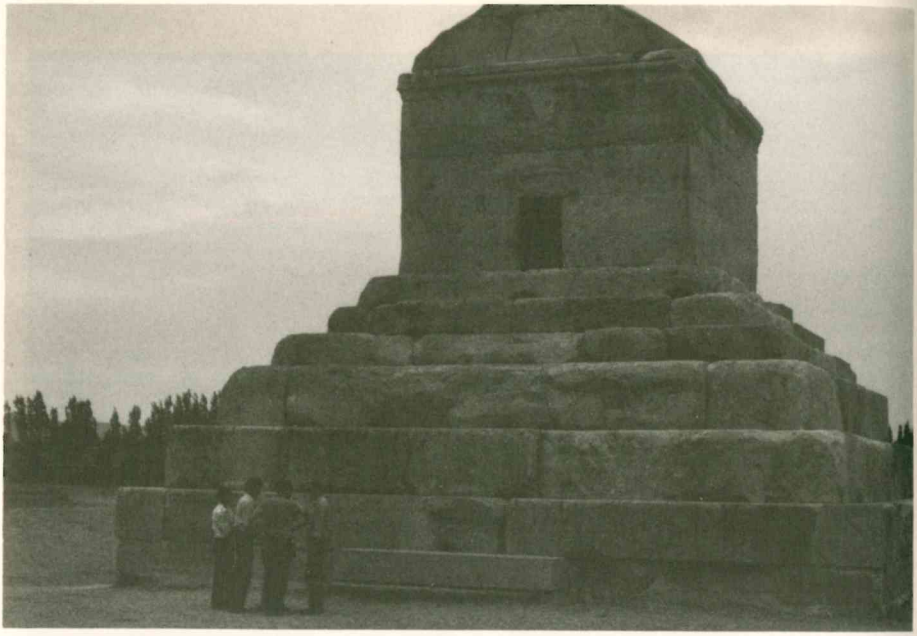

Kiro Didžiojo kapas jo sostinėje, Pasargadae, prie dabartinio Širaz miesto, Irane. Sostinės vardas reiškia "Persų kareivinės".

Kiro Didžiojo sostinės Pasargadae griuvėsiai.

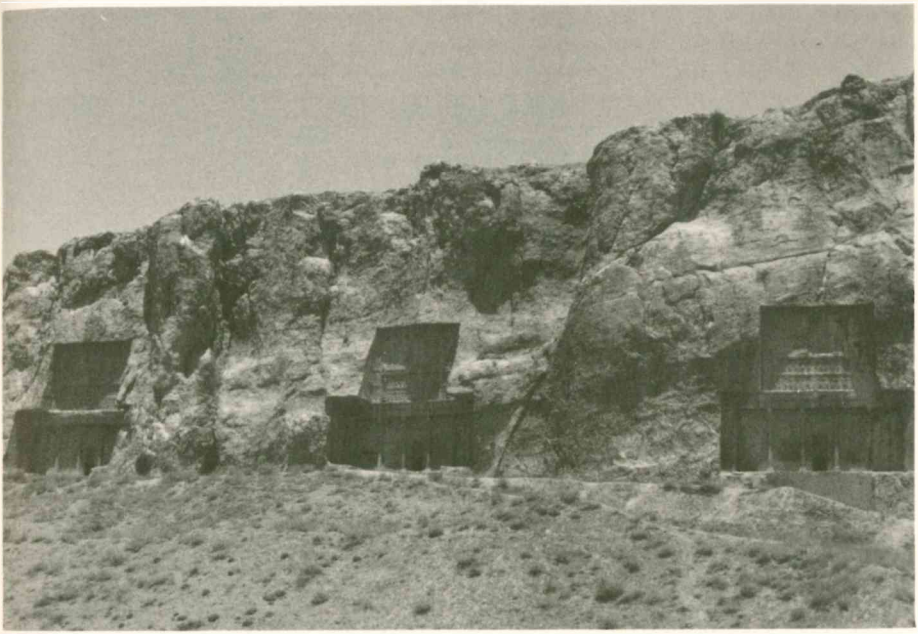

Achemenidų dinastijos karalių kapai Naqš-i-Rustam uoloje prie Persepolio.

Darijaus I rūmai Persepolyje.

Kserkso I vartai į Persepolį, Persijos karalių apeiginę sostinę.

Persepolio pastatų likučiai.

Persiškas reljefas: persų imperijos tautų atstovai neša karaliui dovanų.

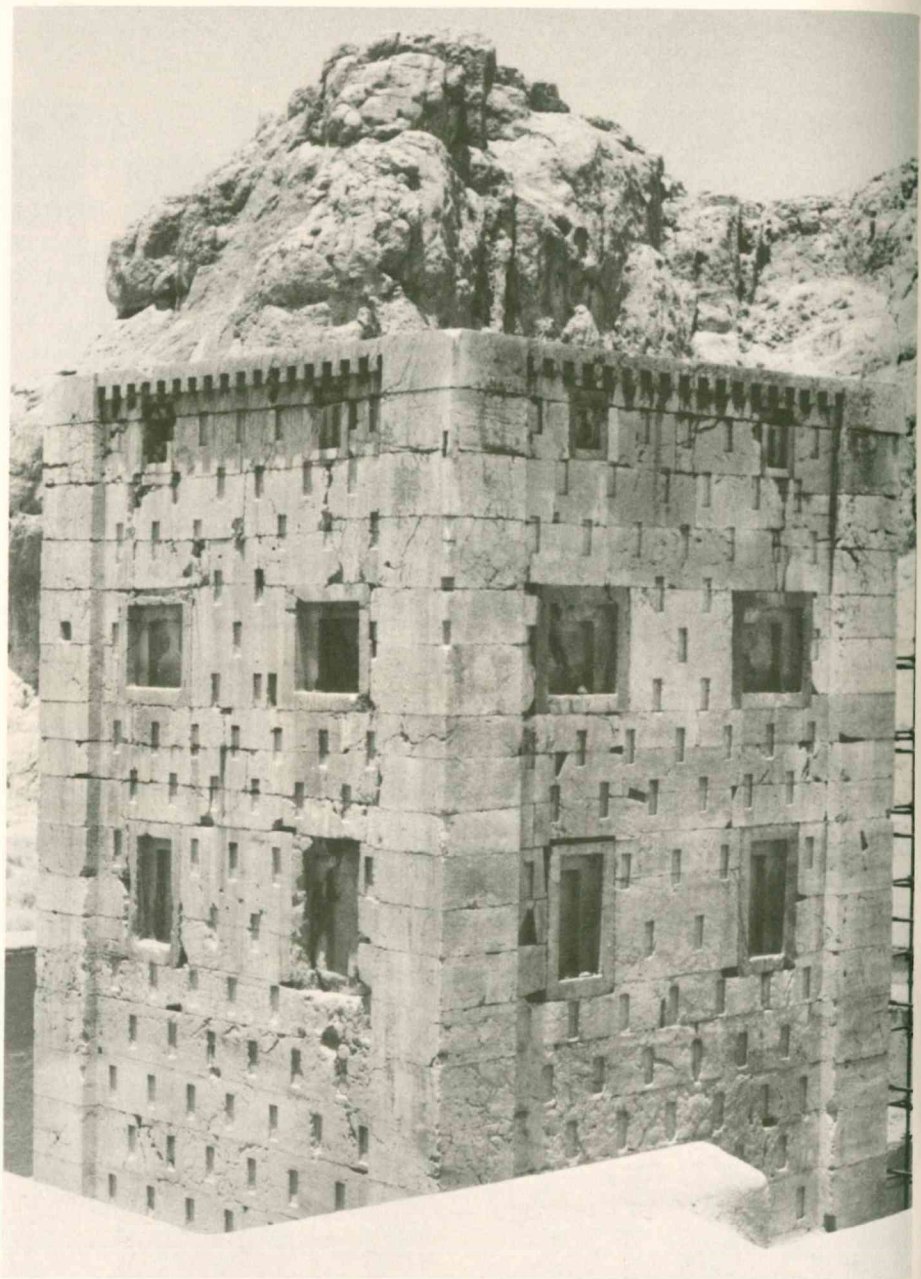

Ugnies bokštas Naqš-i-Rustam vietovėje iš achemenidų amžiaus liudija, kad čia būta Zaratustros šventovės.

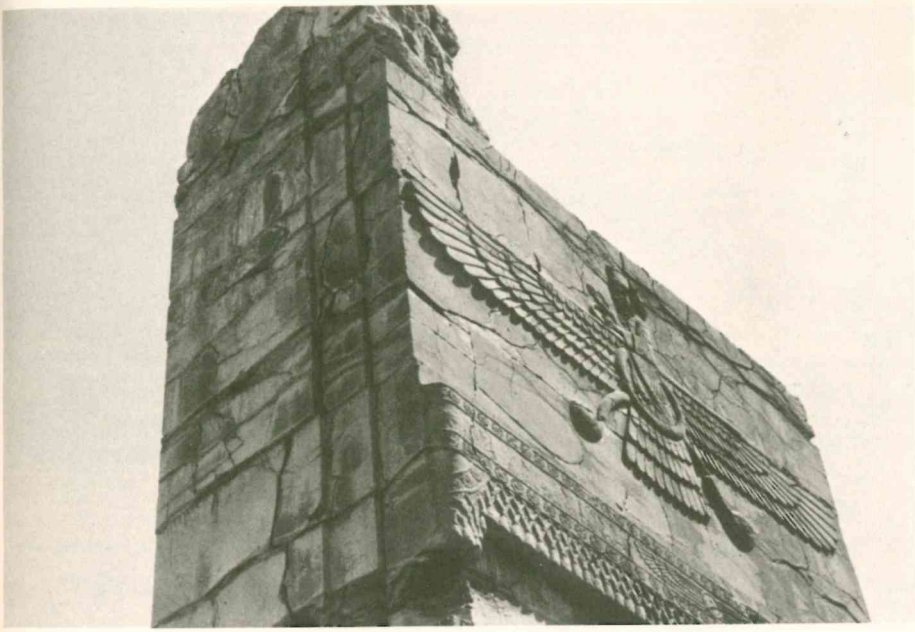

Sparnuota saulė — persų dievybės Ahurmazdah įvaizdis Persepolio griuvėsiuose.

Atvaizduoti persai ir medai — dvi pagrindinės Persijos tautos. Persai su apvaliais šalmais, o medai su bokšto pavidalo šalmais.

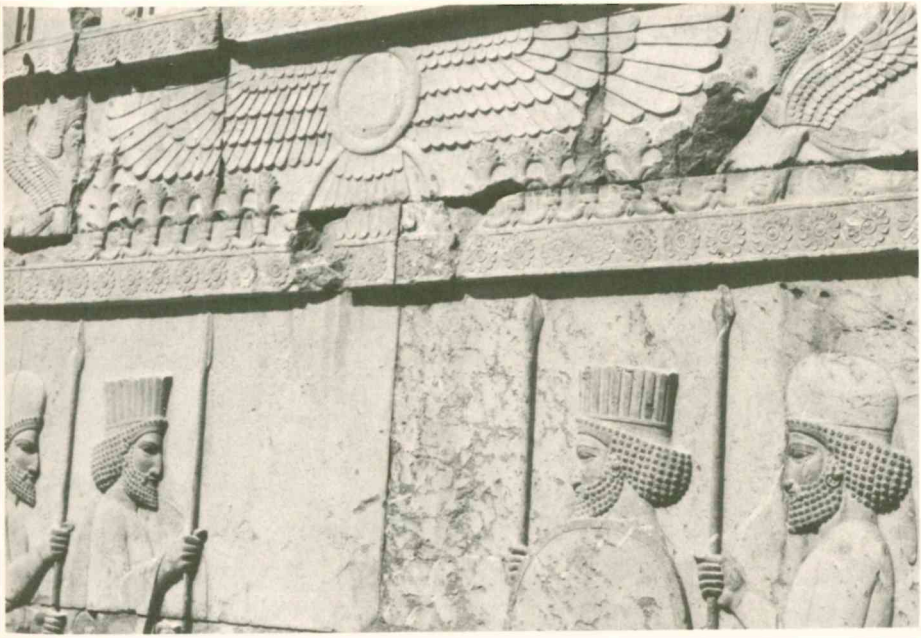

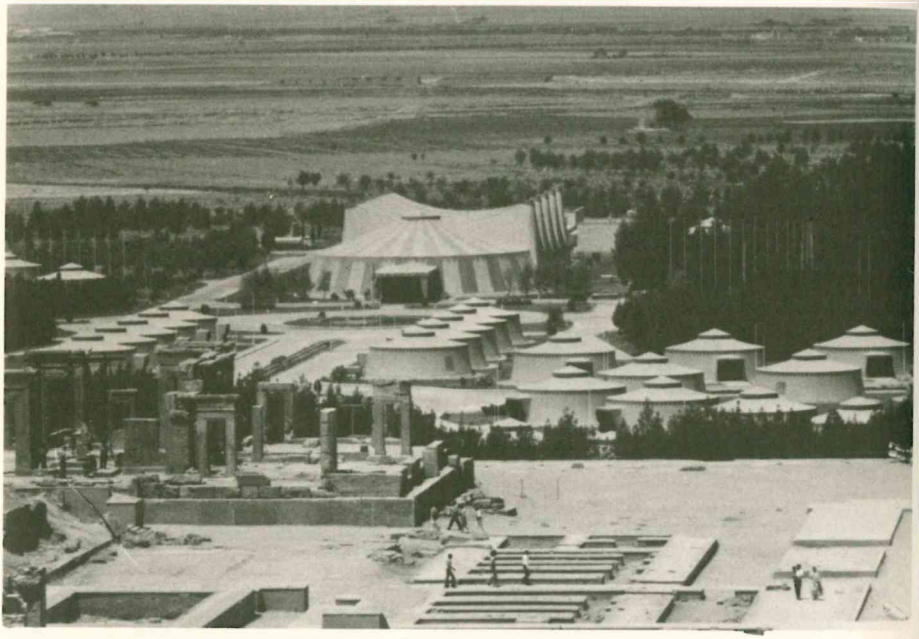

Senovės Persijos iždo rūmų, Tačara, likučiai ir šacho Reza Pahlavi rūmai, statyti 2500-jam persų sosto jubiliejui švęsti.

Persepolio kolonos

Pagal Antrąjį Izaiją, atpirkimo iš tremties įvykis turi ypatingą reikšmę Izraeliui. Tiesa, jis atrodo apgailėtinai silpnas ir bereikšmis tautų akyse. Tačiau šiuo "silpnu ir bereikšmiu" Izraeliu rūpinasi pats Jahvė (Iz 41,14). Jahvė yra Izraelio gynėjas — "Atpirkėjas".[90] Pats Jahvė išsirinko Izraelį tarnauti savo užmojui ir negali užmiršti to vaidmens (Iz 40,26-27; 43,6-7). Todėl pranašas ir pareiškia Jahvės vardu, kad Izraelis bus atnaujintas. Jahvė surinks savuosius iš šiaurės ir iš pietų (Iz 43,6-7); pasiųs kariuomenę į Babiloną ir sunaikins nelaisvės grandines (Iz 48,14-15; 48,14.20).

Pagaliau Antrasis Izaijas nugalėtoją iš rytų pavadina vardu. Jis yra Kiras (Iz 44,28-45,6). Kadaise Jeruzalės Izaijas vadino asirą užkariautoją "Jahvės pykčio spragilu". Dabar tremties pranašas tvirtina, kad persas Kiras nežiniomis darosi istorinis veiksnys, per kurį Dievas atpirks savo Tautą. Kiro cilindro ir pranašo skaitinio panašumas stebina (Iz 45,1-6.13). Labai galima, kad pranašas buvo susipažinęs su Kiro cilindru. Pavyzdžiui, Kiro cilindras rašo, kad Mardukas ieškojo teisaus valdovo tarp daugelio tautų, lydėjo Kirą kaip draugą ir vadino ji vardu. Antrasis Izaijas, kuriam Mardukas tėra tik bejėgis stabas, visa tai priskiria Jahvei, kuris *patepė*, — t.y. padarė persą Kirą "mesiju" tarnauti jo užmojui istorijoje. Pranašas Kirą vadina *mesiju* — pateptuoju (Iz 48,1-8).[91]

---

[90] "Atpirkėjas" hebraiškai reiškia *Go'el*, t.y. Artimiausias giminaitis. Kalbama apie senovinės šeimos teisinę sandarą. Artimiausio giminaičio — go'elio pareiga buvo rūpintis šeimos nario teisėmis ar šeimos nuosavybe. Žmogžudystės atveju, jo pareiga buvo atkeršyti, o nuosavybės atveju, — jai patekus į svetimas rankas, — ją atpirkti. Artimiausias giminaitis buvo artimiausias vyriškis šeimoje. Žr. Mt 22,23-33 skaitinį apie pareigą saugoti šeimą nuo išnykimo.

[91] Žr. S. Mowinckel, *He That Cometh* (New York, NY: Abingdon, n.d.), p. 3-9; C. Stuhlmueller, "Deutero-Isaiah", *JBC* 22:25.

Naujasis Išėjimo įvykis. Kita labai svarbi Antrojo Izaijo pranašystės tema yra Naujasis Išėjimas.[92] Jo teologiniu požiūriu, Išėjimas iš Egipto yra likiminis praeities įvykis, nes tada Dievas sukūrė Sandoros bendriją — Izraelį, atpirkdamas užguitus vergus iš Egipto vergijos. Nenuostabu, kad ir artėjantį išlaisvinimą iš tremties Babilonijoje jis aprašo vaizdais iš pasakojimo apie aną lemtingą įvykį: skubus pasitraukimas iš Egipto, nuostabus išgelbėjimas prie Nendrių jūros, baugi kelionė per dykumą, džiugus ėjimas Pažado Žemės linkui. Be to, pranašas jungia šiuos istorinio pasakojimo vaizdus su vaizdais iš babiloniečių mito apie Kūrimą. Pagal babiloniečių mitą, Kūrimas buvo padarinys nuožmaus sankirčio tarp chaoso Slibino — Tiamat ir dievų. Kaip jau dažnai pastebėta, Kūrimo mitas — *Enuma eliš* epas — turėjo didelį vaidmenį babiloniečių religijai ir pasiekė Sandoros bendriją jau per kanaaniečius. Tačiau Sandoros bendrija mitą perdirbo — *nu*mitino, praturtindama jo ribotą akiratį istorinių Jahvės darbų atpasakojimu. Antrasis Izaijas sugretina Nendrių jūros vandenis, per kuriuos kadaise Dievas pervedė izraeliečius, su priešiškais Kūrimui ir Atpirkimui Chaoso vandenimis. Kaip kadaise Jahvė buvo pergalingas sankirtyje su Chaoso vandenimis, taip dabartinėje istorijos pervartoje Jahvė ateina užguitu tremtiniu gelbėti. (Iz 44,1-28). Jahvė įsako Bedugnei "Išdžiūk!" (Iz 44,27) ir paruošia tremtiniams kelią tarp grasiu vandenų. Pranašas kalba apie Naująjį Išėjimą su iškiliu poeto džiūgavimu:

Pabusk, Jahve, ir padėk mums!
Apreikšk savo galybę ir išgelbėk mus;

---

92 Žr. B. W. Anderson, "Exodus Typology in Second Isaiah" veikale *Israel's Phophetic Heritage*, kurį redagavo B. W. Anderson ir W. Harrelson. Essays in Honor of James Muilenburg (New York, NY: Harper & Row, 1962), p. 177-195.

apsireikšk, kaip kadaise senovės kartose.
Argi ne tu sukapojai Rahabą,
nudūrei Slibiną?[93]
Argi ne tu išdžiovinai jūrą,
didžiosios Bedugnės (Tehom) vandenis,
padarei taką per jūrą,
kad pereitų atpirktieji?
Jahvės išgelbėtieji grįš, —
pareis į Zioną, džiūgaudami su giesme.
Jie bus laimingi amžinai, —
džiugesys ir linksmumas juos lydės,
o skausmas ir liūdesys nuo jų bėgs (Iz 51,9-11).

Būdinga, kad Antrasis Izaijas artėjantį atpirkimą iš tremties Babilonijoje laiko nauja pradžia — nauju Kūrimu. Anot pranašo, Kūrimas nėra tik įvykis praeityje. Todėl jis skelbia Naują amžių, kuriame Kūrėjas atnaujins visa. Dievo-Kūrėjo užmojyje gamta nėra atskirta nuo istorijos, nes abu — žmogus ir gamta bus nuostabiai permainyti. Judo dykynės taps sodu lyg Edenas (Iz 51,3; 41,17-20; 43,19-21). Sandoros bendrija bus Naujasis Izraelis, naujame santykyje su Jahve (Iz 54,4-10), su džiugiai nauja giesme lūpose (Iz 42,10-12).

ŠVIESA TAUTOMS

Antrojo Izaijo akiratis apima visą pasaulį ir visą istorijos raidą. Jis atspindi beribę panoramą, kuri atsivėrė žydų tautai, atvestai iš Palestinos koridoriaus į neaprėpiamas Mesopotamijos lygumas. Ir Kiro pergalės nuvedė tautų dėmesį į Egėjo jūrą. Dažnos Antrojo Izaijo užuo-

[93] *Rahab* yra legendarinis jūrų slibinas, chaoso ir blogio įvaizdis. Kartkartėmis Rahab yra ir Egipto įvaizdis (Ps 86/87/,4).Žr. B. W. Anderson, *Creation versus Chaos: The Reinterpretation of Mythical Symbolism in the Bible* (New York, NY: Association Press, 1967), IV skyrius.

minos apie "salas" ir "pajūrio kraštus", — Vidužemio pajūrį, — rodo, kad jo pasaulis buvo platesnis negu Derlingasis pusmėnulis. Tremties pranašo žodžiuose iš Dievo yra ryškus visuotinumo bruožas. Tačiau pranašas yra giliai įsitikinęs, kad Izraelis turi ypatingą vaidmenį istoriniame Dievo išganymo plane. Jau pačioje savo pranašystės pradžioje — įvade, jis vadina Izraelį "[Dievo] tauta" ir skelbia, kad Jahvė yra "[Izraelio] Dievas" (Iz 40,1). Pagrindinė Sandoros tikėjimo tiesa "Aš esu jūsų Dievas", o "jūs esate mano Tauta" kartojasi visose jo poemose. Ir poema apie atpirkimą iš tremties švyti Jahvės užtikrinimu:

Aš daviau tau savo mokymą [Torą]
ir saugojau tave savo rankos šešėliu.
Ištempdamas dangaus skliautą ir
padėdamas žemės pamatus,
aš sakau Zionui [Jeruzalei]:
"Tu esi mano tauta" (Iz 51,16).

Antrojo Izaijo pranešime iš Dievo Izraelio atpirkimas iš tremties yra dalis visos žmonijos Atpirkimo. Ši tema jau yra ryški Jahvisto išganymo istorijoje.[94] Ir Jahvistas, pabrėždamas Abraomo, t.y. Izraelio pašaukimą visuotinės istorijos fone, skelbia, kad palaiminimas per Izraelį pasieks visas pasaulio tautas (Pr 12,1-3). Tiesa, ši tema buvo ilgą laiką užgožta Senajame Testamente. Antrasis Izaijas ne tik atkreipia į ją dėmesį, bet ir praturtina nauju teologiniu akiračiu, Anot jo, Dievas, išsirinkdamas Izraelį savo Tauta, padarė jį savo pirmuoju žingsniu, išganymo ir malonės ženklu, ir paliudijo, kad Izraelis turi ypatingą uždavinį žmonijos išganyme. Todėl tremties pranašas ir skelbia, kad Izraelis turi būti "Šviesa

[94] Žr. *Rakto* II, p. 19-51.

tautoms" ir nušviesti pasaulio tamsą. Būdamas "Šviesa tautoms", Izraelis turi parodyti pagonims — kitoms tautoms, kad Dievo išganymo užmojis apima ir jas (Iz 42,5-9). Išrinktas būti ypatingu visagalio Dievo išganymo veiksniu, Izraelis turi liudyti, kad tik Jahvė valdo istorijos raidą ir yra visų tautų Išganytojas (Iz 45,20-21). Prieš Jahvę klaupiasi kiekvienas žmogus ir išpažįsta, kad jis yra Dievas, nes jis yra Viešpats (Iz 45,22-23).

Stabai yra tik žmonių rankų darbas. XIX a. Senojo Testamento tyrinėtojai mėgino rasti Šv. Rašto tikėjimo kraityje evoliucijos pradą.[95] Anot jų, Šv. Rašto tikėjimo savimonė išsivystė iš grubaus politeizmo — tikėjimo daugdievyste į sąmoningą ir gryną monoteizmą — tikėjimą viendievyste Izaijo pranašystėje (Iz 40-55). Ši pažiūra sukniužo gilesnio Artimųjų Rytų raštijos, archeologijos ir istorijos pažinimo šviesoje.[96] Apčiuopiami duomenys iš praeities liudijo prieš XIX a. Senojo Testamento tyrinėtojų išvadas. Prabilo akmenys ir plytos iš praeities apie praeitį! Pasirodė, kad evoliucinė Šv. Rašto tikėjimo raida atspindi ne Šv. Rašto tikėjimą, bet pačius Šv. Rašto tyrinėtojus. XIX a. — racionalizmo amžius: norėta tempti Šv. Raštą ant savito kurpalio. Šiuolaikinis Senojo Testamento tyrinėjimas yra atidus Artimųjų Rytų raštijai, istorijai ir archeologijai. Racionalistų kurpalis yra svetimas Šv. Rašto tikėjimo vystymuisi. Jau pats priėjimas prie klausimo apie Dievą yra skirtingas. Šv. Raštas neklausia,

---

[95] Žr. J. Wellhausen, *Prologomena der Geschichte Israels* (Berlin: Reimer, 1883). Anglų kalba *Prologomena to the History of Ancient Israel* New York, NY: Meridian Library, 1957). Taikliai XIX a. tyrinėjimą aprašo A. Suelzer, "Modern Old Testament Criticism", *JBC* 70:18-36.

[96] Žr. R. de Vaux, *The Early History of Israel* (Philadelphia, PA: Westminster, 1978); J. Bright, *A History of Israel* (Philadelphia, PA: Westminster, [3]1981).

"Ar Dievas yra?", bet nori paaiškinti, ką Dievas daro. Jam rūpi klausimas, "Ką Dievas daro per įvykius?", "Koks yra Dievo užmojis?", "Kokia yra Dievo valia?" Iš pat pradžios Tora — Mokymas pareiškia, kad Izraelio — Sandoros bendrijos gyvenimo pagrindas yra vispusiškas atsidavimas vienam Dievui, — Dievui, kuris apreiškė savo Atpirkimo jėgą ir užmojį Išėjimo įvykyje ir atskleidė save — savo vardą, arba tapatybę, izraeliečiams lemtingu jų istorijos metu. Vėlesniais amžiais, pranašai kovojo su izraeliečių poslinkiu į daugdievystę — politeizmą. Stabai — savi ir svetimųjų tautų pasidirbti dievai gundė izraeliečius sekti kaimynų religinę įžvalgą ir gyventi pagal jos poreikius. Pranašai smerkė Kanaano ir Derlingojo pusmėnulio dievų garbinimą, nes tai iš esmės laužė Sandoros su Dievu įpareigojimus. O Sandoros laužymas buvo tolygus sukilimui prieš *Tą, Kuris* savo galybe ir užmoju išlaikė Izraelį — Sandoros bendriją istorijoje. Pranašams nerūpėjo smerkti politeizmo kaip protu neapginamos klaidos. Dievo buvimo klausimas yra būdingas šiuolaikiniam žmogui.[97]

Antrasis Izaijas smerkia stabus, nes stabai yra bejėgiai istorijoje. Čia jis išvysto ir pagilina pranašiškąjį mokymą, kad Sandoros Dievas — Jahvė kuria ateiti per dabarties įvykius. Savo mokymu jis niekuo nesiskiria nuo Jahvisto, Amoso, Jeruzalės Izaijo, *Pakartoto Įstatymo* knygos, Jeremijo ir Kunigiškojo autoriaus. Ir jie visi atspindi tikėjimą, kuris suvokia, kad per dabarties šnabždesį ir triukšmą Dievas kuria ateiti. Antrasis Izaijas skiriasi tuo,

---

97 Būdinga Psalmistui išsireikšti, kad "Beprotis sau vienas nusprendė: 'Nėr Dievo'" (Ps 13/14/,1) ar "Neišmanėlis [kvailys] sau širdy tarė: "Nėra jokio Dievo'" (Ps 52/53/,1). Žr. E. Jüngel, *God as the Mystery of the World* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1983); S. Terrien, *The Elusive Presence* (New York, NY: Harper & Row, 1978).

kad pabrėžia, jog Dievas per dabarties įvykius kuria ne tik Izraelio, bet ir visų tautų ateitį. Pakartotinai jis šaukia tautas įrodyti, kad jų dievai turi ateities planą ir gali jį įgyvendinti istorijoje (Iz 42,5-17; 43,8-13; 44,6-8.21-23; 44,24-45,13; 46,1-13; 48). Antrasis Izaijas netiki stabais, nes jie yra bejėgiai istorijoje. Kadangi jie bejėgiai turėti planą ir jį vykdyti, todėl jie yra *niekas* — jų nėra. Pajuokdamas babiloniečių stabus, tremties pranašas traukia per dantį stabų dirbėjus (Iz 40,18-20; 44,9-20). Anot jo, stabai yra žmogaus rankų padarai ir išreiškia tik savo dirbėją, jo įgūdžius ir sumanumą. Žmogaus rankų padirbti stabai neturi jėgos reikštis istorijoje, nei vesti žmones nuo gimimo iki mirties į prasmę ir laimę. Pašiepiančia satyra jis išjuokia Belį (Bel) ir Nebo'ą (Nebo), dievus, kurie, Kiro įsakymu, buvo grąžinti į jų miestus. Asilai pakraunami Beliu ir Nebo'u, nes jie patys nepajėgia paeiti. Ir asilai turi temptis, juos nešdami. Babiloniečių dievai verti pasigailėjimo, sako pranašas, nes priklauso nuo asilų, kad galėtų nueiti į savo šventoves. Tuo tarpu Sandoros Dievas — Jahvė neša savo Tautą ir žmoniu naštas. Tik Dievas gali išganyti ir įvykdyti savo užmoji istorijoje (Iz 46,1-13).

Istorija ir Dievo užmojis. Antrasis Izaijas gynė istorinį monoteizmą — viendievystę. Anot jo, visa istorijos raida yra Jahvės užmojo galioje. Tik vienas Jahvė — Sandoros Dievas yra Kūrėjas ir Viešpats. Todėl nenuostabu, kad įprasta Antrąjį Izaiją laikyti pasaulinės istorijos teologu.[98]

Nagrinėdami Penkiaknygę, atkreipėme dėmesį į platų Jahvisto akiratį.[99] Jahvistas kreipėsi Dievo vardu į savo

[98] Žr. M. Buber, *The Prophetic Faith*, p. 208-217.
[99] Žr. *Rakto* II, p. 40-51.

amžiaus Sandoros bendriją su iššūkiu nepasimesti laiko vingiuose. Antrasis Izaijas švyti tikrojo ir vieno Dievo užmojo likimine svarba žmonijos istorijai. Pranašas kreipiasi į visą žmoniją, nes Dievo išganymo užmojis yra visuotinis. Todėl jo žodžiai iš Dievo su paguoda Izraelio tautai tremtyje yra skiriami visoms tautoms. Ir jos gali tikėjimu nuvokti, kad Kiro sėkmė ir artėjantis judėjų grįžimas į Pažado Žemę pradeda Naują amžių. Toje žemėje visos tautos turi dalį. Visa žmonija, suvokdama Jahvę esant viso pasaulio Kūrėju, supras, kad istorijoje nėra kito Išganytojo šalia Jahvės. Jo užmojis siekia išlaisvinti visas tautas iš dvasinės vergijos (Iz 42,7). Todėl pranašas ir kreipiasi Dievo vardu į tolimiausius anuometinio pasaulio kraštus:

Gręžkitės į mane, kad būtumėte išgelbėtos,
visos pasaulio šalys!
Nes aš esu Dievas.
Nėra kito šalia manęs! (Iz 45,22).

Tremties pranašo visuotinumo nuotaika yra giminiga Jeruzalės Izaijo ir Michėjo pranešimui iš Dievo apie Jahvės namų kalną (Iz 2,2-4; Mch 4,1-5). Pranešama, kad išganymo istorijos baigmės amžiuje Dievo Šventykla bus ant aukščiausio kalno pasaulyje ir "visos tautos", lyg galingos upės srautas, veršis jo linkui, kad išgirstų Jahvės Mokymą — Torą. Viltingai pabrėžiama, kad tautos, pripažinusios Zioną dvasiniu pasaulio centru, nusikals iš savo kalavijų arklus, o iš savo iečių pasidarys peilius vaismedžiams genėti. Tačiau tremties pranašo visuotinumo samprata yra gilesnė negu jo pirmtakų. Jis skelbia, kad Jahvė išganys pasaulį per Izraelį — Sandoros bendriją, savo išsirinktąjį įrankį išganymo istorijoje. Taigi Izraelio atpirkimas iš tremties — atleidimas praeities kalčių, kartėlio nuraminimas, grąžinimas į Zioną

ir Naujojo amžiaus pradžia nėra Dievo tikslas savyje. Izraelis yra atperkamas iš tremties tam, kad būtų Dievo įrankis — "Šviesa tautoms". Atpirktos Dievo Tautos uždavinys yra būti tarnu visuotiniame Dievo užmojyje žmonijai išganyti. Per Izraelio — Sandoros bendrijos istoriją visos pasaulio tautos patirs išganymo palaimą. Anot tremties pranašo, ši yra tikroji Izraelio išrinkimo prasmė būti Sandoros Tauta.

III SKYRIUS

TREMTIES PRANAŠAS: JAHVĖS TARNO GIESMĖS

Štai mano tarnas,
jį stiprinu.
Mano išrinktasis
yra man mielas.
Savo dvasia jį pripildžiau, —
jis neš teisumo nuosprendį tautoms.
Nerėkaus, nekels balso
ir nešūkaus gatvėse.
Palaužtos nendrės nenulauš
ir blėstančios dagties neužpūs.
Teisumo nuosprendį vykdys tiesa;
jis nepails, — nepuls į neviltį
ir rankų nenuleis, —
iki teisumo nuosprendį įgyvendins žemėje.
Su ilgesiu jo mokymo laukia
tolimosios salos (Iz 42,1-4)

Tremties pranašas — Antrasis Izaijas turi daug savitumo. Mat jis peraiškina tikėjimo kraitį iki šiol negirdėta drąsa. Kaip matėme, pasaulio Kūrimą jis laiko istorijos ištaka. Kadangi Jahvė turėjo galią suvaldyti chaosą, tai jis turi ir jėgą atpirkti iš istorinio raizgyno priespaudos savo Tautą (Iz 51,9-23). Tremties pranašui Kūrimas yra pirmasis nuostabus Jahvės darbas istorijoje, kuris liudija ir jo užmojį išganyti Kūriniją. Jahvė yra ir Izraelio

Skaitymai iš Šv. Rašto:
Iz 42,1-4; 49,1-6; 50,4-9(10); 52,13-53,12.

Kūrėjas, nes jis pasišaukė šią tautą į istorinę būtį, išsirinkdamas ją ir atpirkdamas. Kalbėdamas apie Izraelio kūrimą, pranašas turi mintyje istorinius Dievo darbus. Pasakojime apie likiminį Išėjimo įvykį jie yra priskiriami Jahvei — Izraelio Dievui. Būdinga, kad tremties pranašo skaitiniuose žodžiai "kurti"— *bara'* ir "atpirkti"— *ga'al* turi tą pačią prasmę. Todėl, vadindamas Jahvę Izraelio Kūrėju ir Atpirkėju, pranašas nekalba apie dvilypę Dievo veiklą, bet apie to paties Kūrimo tąsą, — Atpirkimas atnaujina Kūrimą.[100] Pranašo atsparos taškas yra ir jo veiksmingojo Jahvės žodžio samprata, — Jahvės žodis yra amžinas.[101] Kaip jau minėta, tremties pranašas rodo, kad Jahvės žodžio jėga ypatingu būdu reiškiasi Sandoros bendrijos ateities kūrime (Iz 55,10-11). Jis primygtinai ragina savo bendraamžius nesitenkinti įvykiais, kurie iki šiol yra buvę tikėjimo pagrindas, bet gręžtis į naujus ir svarbesnius likiminės reikšmės įvykius (Iz 41,22; 42,9; 43,9.18-19; 48,3). Ligšiolinis tikėjimo pagrindas buvo praeities likiminiai įvykiai prie Nendrių jūros ir Išėjimas iš Egipto. Naujasis *įvykis* tuojau pat prasidės: visuotinis Jahvės išganymo užmojis apgaubs ne tik Izraelį, bet ir visas pasaulio tautas. Pranašui aišku, kad pagonys, matydami Jahvės darbus savo Tautos atpirkimui, suvoks savųjų stabų bejėgį niekumą ir taps tikrojo Dievo Atpirkimo dalyviai (Iz 49,1; 51,5-9).

Dievas niekuomet nebuvo kalbėjęs taip, kaip jis kalbėjo per tremties pranašą. Jis kreipiasi į tremtinių širdį ir jausmus, jis įrodinėja ir liudija. Jis, viliodamas jų pa-

---

[100] G. von Rad rašo: "Is it not more likely that this great unknown, whom it is so difficult to imagine speaking in public, was not a prophet but a religious writer of the greatest skill?" veikale *Old Testament Theology*, II, p. 242.

[101] Hebraiškai "žodis" *dabar* reiškia ne tik ištartą žodį — garsų junginį su prasmeniu, bet ir darbą bei veiksmą.

vargusias širdis, net maldauja per pranašą drąsiai laukti "naujų" įvykių. Dievas be jokio drovėjimosi apreiškia per pranašą savo širdį (Iz 40,2; 42,14; 43,4; 50,1; 54,7):

Nebijok! Aš esu su tavimi!
Iš rytų parvesiu tavo vaikus
ir iš vakarų surinksiu tavuosius.
Liepsiu šiaurei: "Leisk jiems išeiti!"
ir pietums: "Nesulaikyk jų!
Leisk mano sūnums grįžti iš tolimų šalių,
o dukroms nuo žemės pakraščių.
Jie yra mano tauta;
aš sukūriau juos, kad neštų man garbę" (Iz 43,5-7).

Skaitytoją stebina, kad tremties pranašas neužsimena prieštremtinių pranašų kaltinimų Izraeliui — Sandoros bendrijai. Jo žodžiuose iš Dievo vyrauja veržlus Dievo gerumas. Šios naujos nuotaikos priežastis yra Dievo atleidimas. Pranašas laiko atleidimą netikėta staigmena. Būdinga, kad atleidimu Dievas sukuria vispusiškai naują padėtį, — patirti atleidimą ir pajėgti atleisti. Tuo jis sukuria naują galimybę tarp užgautojo ir užgavėjo.

DIEVO ATLEIDIMO TARNAS

Antrasis Izaijas stebina skaitytoją savo giesmėmis — skaitiniais apie Jahvės Tarną. Tarno giesmėmis yra vadinami keturi skaitiniai:

1. "Jis neš teisumo nuosprendį tautoms" — Iz 42,1-4, Jahvė kalba ir aptaria savo Tarną.
2. "Jahvė pašaukė mane dar įsčiose" — Iz 49,1-6,[102] Tarnas kalba ir aptaria save.

---

[102] Tiksli šios giesmės apimtis yra ginčijama tarp *Izaijo* knygos tyrinėtojų. Nesutinkama dėl eilutės, kuria ji užsibaigia. Plačiau apie tai rašo C. Stuhlmueller, "Deutero-Isaiah", *JBC* 22:35-36.

3. "Kas rytą jis mane žadina" — Iz 50,4-9,[103] Tarnas kalba apie savo užduotį.
4. "Kančios Vyras, širdgėlos auka" — Iz 52,13-53,12, kalba tautos ir Jahvė.

Tarno giesmės yra mįslingiausi Antrojo Izaijo žodžių iš Dievo skaitiniai. Tarnas tik aprašomas, — jo tapatybė nenustatoma.[104] Šiuolaikiniai Šv. Rašto mokslininkai tvirtina, kad Tarno giesmės tiek kilmės, tiek turinio ir išraiškos atžvilgiais yra savitos.[105]

Tarno giesmėse pasirodo Jahvės Tarnas. Žodis "Tarnas" nepanaudotas tik trečiojoje giesmėje. Izaijo knygos tyrinėtojai kelia aibę klausimų: Ar šios giesmės priklauso Antrajam Izaijui? Koks yra giesmių tarpusavio ryšys su tremties pranašo žodžiais iš Dievo? Kas yra Tarnas? Koks yra giesmių Tarno ryšys su kitais "tarnais", minimais pranašo žodžiuose iš Dievo? Kokia yra Tarno užduotis Dievo išganymo plane?

Tarno giesmės yra padrikai įterptos į Antrojo Izaijo pranešimą iš Dievo (Iz 40-55). Tačiau jos viena su kita turi glaudų ryšį. Pirmojoje giesmėje Dievas kreipiasi į Tarną (Iz 42,1-4). Dievas Tarną vadina savo išrinktuoju ir juo gėrisi. Tarnas ramia Dievo dvasios jėga įgyvendins teisumą visoje žemėje. Tarno teisumo darbai švyti jautrumu varguoliams. Juose nėra grubios jėgos. "Palaužtos nendrės nenulauš ir blėstančios dagties neužpūs" (Iz 42,3). Antrojoje giesmėje (Iz 49-1-6) pats Tarnas kreipiasi į tautas su pareiškimu, kad Dievas pašaukė jį, dar prieš jam gimstant, būti jo užmojo Tarnu. Dievo pa-

---

[103] Iz 50,10 eilutė turi užuominą apie Tarną.

[104] J. L. McKenzie, *Second Isaiah*, p. XXXVIII-XLII; B. Duhm, *Das Buch Jesaja* (Göttingen Handkommentar; Göttingen, 1914), p. XV; XX.

[105] Žr. J. L. McKenzie, *ten pat*, p. XXXVIII.

dedamas, jis ryžtingai atlieka savo užduotį nors ir atrodo, kad jo pastangos neduoda vaisių. Pagal šią giesmę, Tarnas yra Dievo siunčiamas visų pirma pas Izraelį, — "grąžinti Jokūbą [Izraelį] atgal pas jį", — grąžinti išblaškytą Sandoros bendriją pas Dievą (Iz 49,5). Tarnas prisimena savo ankstesnę pranašišką veiklą tarp izraeliečių. "Pavargau", sako Tarnas, "bet nieko nepasiekiau" (Iz 49,4). Ankstesnė pranašiška veikla nedavė vaisių, tačiau dabar Tarnas pasitiki Dievu, nes jis

> *Sakė man: "Turiu didesnį uždavinį tau, mano tarne. Tu ne tik atkursi Jokūbo [Izraelio] gimines ir surinksi Izraelio likučius, — aš padarysiu tave šviesa tautoms. Tu būsi mano išganymas visam pasauliui"* (Iz 49,6).

Šioje Tarno giesmėje judėjų tautiškumas ištirpsta Dievo išganymo visuotinume. Tarno uždavinys atkurti Izraelį tėra tik mažesnioji jo veiklos dalis visuotiniame Dievo užmojyje išganyti pasaulį. Tarnas, kalbėdamas Dievo vardu, yra šviesa ir neša išganymą tautoms.

Ir trečiojoje giesmėje kalba pats Tarnas (Iz 50,4-9). "Jahvė pamokė mane, ką skelbti" sako Tarnas (Iz 50,4). Tarnas ir čia atlieka savo užduotį žodžiu iš Dievo. Taigi jo veikla yra pranašiška. Per pranašo žodžius Dievas drąsina ir gaivina pavargusius (Iz 50,4). Tačiau pranašiška veikla stato pavojun patį pranašą. Pranašas pavojaus nevengia (Iz 50,5-6), bet su viltingu pasitikėjimu atsiduoda Dievui (Iz 50,7-9). Pasitikėdamas Dievu, pranašas meta savo priešams iššūkį stoti į teismą (Iz 50,8-9). Trečioji giesmė atspindi pranašo Jeremijo skundus, nes ir jie atspindi pranašo kančią su viltingu pasitikėjimu, kad Dievas padės.

Ketvirtoji Tarno giesmė yra ilgesnė už pirmąsias tris (Iz 52,13-53,12). Ji kelia dar daugiau klausimų *Izaijo*

knygos aiškintojui ir skaitytojui. Naujasis Testamentas ją naudoja, aprašydamas Jėzų ir jo veiklą (Apd 8,26-35; Fil 2,6-11). Ketvirtosios giesmės turinys ryškiai skiriasi ne tik nuo Senojo Testamento savimonės, bet ir nuo *Izaijo* knygos pažiūros į kančią. Ir pats skaitinys turi mįslingų vietų. Tačiau pagrindinė šios giesmės problema yra Tarno tapatybė.

Dievas savo žodžiu patvirtina, kad Tarnas yra jo išrinktasis (Iz 52,13).[106] Be to, Dievas užuomina apie Tarno pažeminimą užtikrina, kad Tarnas atliks savo užduotį sėkmingai ir bus išaukštintas (Iz 52,14-15). Dievo žodžiai yra įvadas į temą, kuria švyti bemaž visa giesmė: "Daugelis baisėjosi juo, nes jis buvo nežmoniškai sužalotas, — nebeatrodė kaip žmogus" (Iz 52,14).

Ankstesnėje Tarno giesmių trejukėje skelbiama, kad tautos ir jų karaliai patirs Jahvės išganymą. Ketvirtoji Tarno giesmė irgi mini karalius ir tautas (Iz 52,15). Todėl nuoseklu daryti išvadą, kad ir ketvirtosios Tarno giesmės turinys yra Jahvės išganymo veikla per Tarną. Jahvės veiklos bruožai yra tokie glušinantys, kad stebina tautas ir užčiaupia karalių burnas. Aišku, kad išganymas yra visuotinis, nes apima ne tik Izraelį, bet ir pasaulio tautas. Kaip matėme, jau ir ankstesnėse giesmėse Tarnas yra vadinamas "Šviesa tautoms" (Iz 42,6; 49,6).

Ketvirtojoje Tarno giesmėje į Dievo žodžius atsiliepia tautos:

Kas galėjo tikėti tai, ką mes pranešėme?
Kas galėjo įžiūrėti jame Jahvės ranką?
Jis augo lyg atžala jo akivaizdoje,
lyg šaknis iš sausos žemės.
Jame nebuvo nei patrauklumo, nei grožio:

---

[106] Žr. J. L. McKenzie, *ten pat*, p. XXXIX.

mes jį matėme, bet jis nieku mūsų nepatraukė.
Jis buvo paniekintas, nevertas žmogaus vardo, —
kančios vyras ir ligos bendras, —
nuo tokio paniekinto žmonės
nukreipia akis.
Mes laikėme jį nieku (Iz 53,1-3).

Jahvės ranka Tarno giesmėje yra Dievo išganymo jėga. Ji minima jau ir anksčiau (Iz 51,9; 52,10). Įžiūrėti išganymo jėgą — Jahvės ranką Tarne, kuris yra Kančios Vyras, apglušina. Mat Senajame Testamente vyrauja įsitikinimas, kad tik blogas žmogus kenčia. Tačiau Jahvės ranka ketvirtojoje giesmėje nėra atsitiktinumas, bet apreiškia glušinančią išganymo paslaptį per Tarno kančią. Tautos mato jame gilų pažeminimą ir laiko jį nevertą žmogaus vardo (Iz 53,1-3). Ūmai tautos atsipeikėja, nes įžiūri, kad Tarno kančia neša joms išganymą: "Visa tai įvyko dėl mūsų!" (Iz 53,4-5). Tarno kančioje tautos atpažįsta savo kaltės atpirkimą. Giliai sujaudintos, jos mąsto apie Tarno kelią, kuris veda net į mirtį — negarbingą mirtį (Iz 53,7-9). Tačiau jos dabar jau supranta, kad Dievas išaukštins savo Tarną per kančią, paniekinimą ir mirtį (Iz 53,10).

Ketvirtoji Tarno giesmė baigiasi Dievo žodžiu (Iz 53,11-12). Dievas paskelbia, kad jis išaukštins savo Tarną, atlygins jam už kančią ir mirtį dėl kitų.

Ketvirtoji Tarno giesmė yra krikščionims pažįstamiausia, nes ji buvo perimta iš Senojo Testamento aprašyti Jėzaus Kristaus — Mesijo kančią Naujajame Testamente. Krikščionių požiūriu, Jėzaus Kristaus kančia duoda ketvirtajai Tarno giesmei ne tik giliausią prasmę, bet ir ją įvykdo. Taigi Naujasis Testamentas atpažįsta joje mesijinę reikšmę. *Rakto* rėmuose svarbu susipažinti su Tarno giesmėmis Antrojo Izaijo pranašystės fone.

Tarno giesmės savo stiliumi priklauso Antrajam Izaijui. Be to, jos derinasi su įkvėptojo pranašo žodžiais iš Dievo. Bandykime pažiūrėti į Tarno giesmes pranašo žodžių iš Dievo rėmuose.[107]

Tarnas yra Izraelis — Sandoros bendrija. Antroji Tarno giesmė rodo kelią į Tarno paslaptį. Mat čia Tarnas yra aiškiai tapatinamas su Izraelio tauta:

> . . . [*Jahvė*] *man sakė: "Izraeli,*
> *tu esi mano tarnas. Dėl tavęs*
> *mane šlovins tautos. . ."* (Iz 49,3).

Tačiau Tarno paslaptis lieka mįslinga, nes toliau ta pati giesmė pareiškia, — pagal hebraiškąjį skaitymą,[108] — kad Tarnas yra siunčiamas į Izraelio tautą su uždaviniu (Iz 49,5-6). Vis tiek šis dviprasmiškumas padeda suprasti kitus Antrojo Izaijo skaitinius, kuriuose Izraelio tauta yra laikoma Jahvės užmojo Tarnu. Šiuo atveju Tarno asmuo yra siejamas su Izraelio pašaukimu būti išrinktąja Dievo Tauta. Tai itin ryšku sugretinimo kartojime: "Tu, Izraeli, mano tarne, — Jokūbe, kurį išsirinkau" (Iz 41,8-10; 43,8-13; 44,1-2.21; 45,4; 48,12). Susidaro įspūdis, kad Izraelio tauta savo pašaukimu atlieka išganymo istorijoje Tarno užduotį.

Tarno asmenybė pirmusyk pasirodo Antrojo Izaijo poemoje, kuri aprašo teismą (Iz 41,1-42,4). Ši poema yra ištisinis skaitinys (Iz 41,1-29), besibaigiantis pirmąja Tarno giesme (Iz 42,1-4). Tautos šaukiamos į teismą prieš Jahvę, Kūrėją ir Istorijos Viešpatį. Teisme reikalaujama iš tautų paaiškinti, kas pažadino iš rytų Persijos Kirą (Iz 41,1-4). Tautos to nepajėgia padaryti. Užuot davusios atsakymą į Jahvės klausimą teisme, jos drąsina

---

[107] Žr. J. L. McKenzie, *ten pat*, p. XXXIX-XLII.

[108] Žr. J. L. McKenzie, *ten pat*, p. 103-105.

viena kitą beverčiais stabais (Iz 41,5-7). Tada Jahvė prašnekina Izraelį:

Bet tu, Izraeli, mano tarne,
Jokūbai, kurį aš išsirinkau,
Abraomo, mano draugo, palikuoni!
Tu, kurį susiradau pasaulio pakraštyje,
kurį pasišaukiau iš toliausių užkampių,
prašnekindamas: "Tu esi mano tarnas".
Aš išsirinkau tave, todėl tavęs nepaliksiu.
Nebijok, nes aš esu su tavimi!
Nebūkštauk, nes aš esu tavo Dievas!
Aš tave stiprinsiu, — padėsiu tau,
remsiu tave savo pergalinga ranka [Iz 41,8-10].

Šiuo kreipiniu Antrasis Izaijas, pranašams būdingu keliu, — "pranešimu apie išganymą" ir raginimu "Nebijok!" (žr. Jer 1,8), — drąsina tremtinius gyventi pagal savo pašaukimą — būti Dievo Tauta. Būdinga, kad Antrasis Izaijas raginimą būti ištikimiems savo tikrajam pašaukimui sieja su tikėjimo protėviais. Anot jo, istorinės Izraelio pašaukimo šaknys — būti Dievo Tauta yra gilesnės negu Išėjimas iš Egipto. Jam būdinga Izraelio pašaukimą tarnauti Dievo išganymo užmojui atsekti į protėvių amžiu. Pačioje Izraelio istorijos užuomazgoje, judėjų tautai dar tebesant Saros įsčiose (Iz 51,1-2), Jahvė išsirinko ir sukūrė Izraelį savo istorinio išganymo užmojo Tarnu.

Tautos vėl šaukiamos įrodyti, kad jų dievai pajėgė pranešti joms apie Naująjį amžių, kuris prasidėjo su Kiro pergalėmis. Tautos nepajėgia to padaryti (Iz 41,21-29). Tada Jahvė antrusyk kreipiasi į savo Tarną.[109] Šį kartą

[109] Žr. J. Muilenburg veikale *The Interpreter's Bible*, red. A. G. Buttrick *et al.*, V, p. 406-414; 447-466. Taip pat J. L. McKenzie, *ten pat*, p. 36-41.

Tarnas nėra aiškiai tapatinamas su Izraelio tauta, bet antroji Tarno giesmė, kaip čia matysime, atrodo, remiasi šia prielaida:

Štai mano tarnas, kurį remiu,
mano išrinktasis, kuriuo gėriuosi.[110]
Aš apgaubiau jį savo dvasia, —
jis paskelbs teismą (mišpat) tautoms.
Ne šauksmu ar pakeltu balsu,
ne riksmu gatvėje.
Jis palaužtos nendrės nelauš ir
blėstančios dagties negesins.
Jis skelbs tikrą teismą tiesa.
Nepails ir nepasiduos nevilčiai, —
kol įvykdys nuosprendį žemėj (mišpat).
Jo ilgis tolimieji kraštai —
jo mokymo [toros] trokšta tolimos salos (Iz 42,1-4).

Antroji giesmė aprašo Tarną kur kas iškiliau. Čia Jahvė ne tik "remia" bei "padeda" savo Tarnui (Iz 41, 10; 42,1), bet padaro jį savo veiksniu, — apgaubia jį savo dvasia. Tarnas skelbs teismą — Dievo galia įgyvendins Dievo teisumą tautoms. Izraelio išrinkimas būti Dievo užmojo tarnyboje uždeda jiems atsakomybę. Giesmės Tarnas, kaip ir Kiras, yra istorinio Jahvės išganymo veiksnys. Tik būdinga, kad jiedu skirtingai atlieka savo uždavinį. Jahvės valia veikiančio giesmės Tarno Jahvės skelbiamas išganymo kelias ryškiai skiriasi nuo Kiro kelio. Mat Kiras, nors žmoniškas ir geranoris, tarnauja Jahvės užmojui triukšmingu karo žygiu.

Atrodo, kad iki šiol Antrasis Izaijas tapatina Tarną su Sandoros bendrija — Izraeliu. Giliai išgyvendamas

---

[110] Pažodžiui, "kuriame gėrisi mano siela". Žodžiu "siela" verčiama hebraiškas žodis *nefeš*. Tačiau *nefeš* reiškia *asmenį*. Žodis *nefeš* neturi mums įprastos "sielos" sampratos.

savo tautos žlugimo kančią, pranašas patiria, kad Jahvė apvalė savo Tautą iškilesnei tarnybai "vargo krosnyje" (Iz 48,10). Tautinė katastrofa apreiškė Dievo teismą Izraeliui. Pranašai buvo kalbėję apie šį teismą praeityje (Iz 42,18-25). Tačiau tremties pranašas Dievo vardu praneša, kad Izraelis jau atliko bausmę už kvailą praeities elgesį. Dievo atleidimu jis yra atnaujintas ir Dievui brangus (Iz 40,1-2; 43,22-44,5). Kaip ugnimi suminkštinta geležis gali priimti naują pavidalą ant priekalo, taip Jahvės Tauta, atkurta per kančią, taps veiksmingesniu įrankiu visagaliame Dievo užmojyje.

Tarnas yra atskiras asmuo. Antrojo Izaijo Tarno giesmės yra mįslingos. Tarno supratimas bendrijine prasme, kaip matome, nėra pakankamas. Mat Tarno giesmės kartu teigia, kad Tarnas yra ir pavienis žmogus — atskiras nuo Izraelio — Sandoros bendrijos asmuo. Tai ypač ryšku antrojoje Tarno giesmėje (Iz 49,1-6). Ši giesmė yra lemiamos reikšmės Tarno tapatybei nustatyti. Tiesa, šiame skaitinyje pabrėžiama, kad Tarnas yra Izraelis (Iz 49,3). Tačiau tuojau pat tvirtinama, kad Tarnas turi *užduotį Izraelyje* (Iz 49,5). Nuoseklu galvoti, kad kalbama apie atskirą asmenį, skirtingą nuo Izraelio — Sandoros bendrijos. Ir pats Tarnas pareiškia, kad Jahvė pašaukė jį dar motinos įsčiose surinkti Izraelį pas Jahvę. Be to, Tarnui duota užduotis būti "Šviesa tautoms", kad Jahvės išganymo užmojis pasiektų visas tautas (Iz 49,5-6).

Skaitant trečiąją Tarno giesmę, pajuntama panašumas tarp Tarno liudijimo ir Jeremijo skundų — kreipinių į Dievą.[111] Giesmėje naudojama "aš" įvardis. "Aš", kalbąs giesmėje, reiškiasi kaip asmuo. Šį įspūdį sustiprina apčiuopiamai asmeniškas Kančios Vyro aprašymas ket-

[111] Žr. *Rakto* II, p. 415-421.

virtojoje Tarno giesmėje (Iz 52,13-53,12). Susiduriame su labai mįslingu asmeniu: iš vienos pusės, panašumas tarp Izraelio — Sandoros bendrijos ir Tarno yra taip ryškus, kad reikia juos tapatinti; iš kitos pusės, skirtumas tarp Izraelio — Sandoros bendrijos ir Tarno yra taip aštrus, kad reikia juos skirti.

Kai kurie Antrojo Izaijo pranašystės aiškintojai teigia, kad skirtumai nusveria panašumus. Anot jų, Tarno samprata bendrijine prasme, — Sandoros bendrija ar ištikimuoju Likučiu, — užgožia Tarno *užduotį Izraelyje* ir tarp tautų. Be to, bendrijinė Tarno samprata sudarko labai apčiuopiamą Tarno-asmens aprašymą, kuris yra ypatingai ryškus Iz 52,13-53,12 skaitinyje. Todėl siūloma ilgokas sąrašas asmenų, kurie laikomi tinkami būti asmenišku Jahvės Tarnu išganymo istorijoje. Sąrašas prasideda Moze ir baigiasi pačiu tremties pranašu — Antruoju Izaiju.[112]

Kiti Šv. Rašto mokslininkai tvirtina, kad joks reikšmingas Izraelio asmuo nesiderina su Tarno aprašu giesmėse. Todėl jie ieško Tarno ateities akiratyje ir Dievo Tarną tapatina su ateisiančiu Mesiju. O dar kiti, atpažindami Antrojo Izaijo pranešime iš Dievo babiloniską foną, teigia, kad Dievo Tarno aprašą sąlygojo Artimųjų Rytų karaliaus vaidmuo. Buvo vadovaujamasi isitikinimu, kad karalius buvo tautos atstovas Tammuzo (Tammuz) apeigose — žemės derlingumo šventime. Karalius, apeiginiu pažeminimu, kentėdavo už tautą ir prisiimdavo atsakomybę už tautos nuodėmes.[113]

---

[112] Žr. W. Zimmerli, *The Servant of God* (Studies in Biblical Theology, Nr. 20; London: SCM Press, 1957); C. Stuhlmueller, "Deutero-Isaiah", *JBC* 22:5; J. L. McKenzie, *ten pat*, p. XXXVIII-LV.

[113] Žr. C. R. North, *The Suffering Servant in Deutero-Isaiah* (New York, NY: Oxford, ²1956); H. H. Rowley, *The Servant of the Lord and Other Essays on the Old Testament* (Oxford: Blackwell, ²1965), p. 3-60.

JAHVĖS TARNAS: SANDOROS BENDRIJA AR BEVARDIS ASMUO?

Tarnas — Izraelis Sandoros bendrija	Tarnas — bevardis Asmuo
Panašumai:	
1. Jahvės parinktas Iz 41,8-9, 43,10; 44,1; 45,4; 49,7	1. Jahvės parinktas Iz 42,1
2. Jahvės sukurtas dar įsčiose Iz 44,2.21.24	2. Jahvės sukurtas įsčiose Iz 49,1.5
3. Jahvės remiamas ir guodžiamas Iz 41,10 (žr.Iz 42,6)	3. Jahvės remiamas ir guodžiamas Iz 42,1
4. Saugomas Jahvės rankos šešėlio Iz 51,16	4. Saugomas Jahvės rankos šešėlio Iz 49,2
5. Apgaubtas Jahvės dvasia Iz 44,3	5. Apgaubtas Jahvės dvasia Iz 42,1
6. Jahvės išaukštintas Iz 43,4	6. Jahvės išaukštintas Iz 49,5
7. Šviesa tautoms Iz 42,6 (žr. Iz 51,4)	7. Šviesa tautoms Iz 49,6
8. Neša mokymą (torą) ir teismą (mišpat) tautoms Iz 51,4-8 (žr. Iz 42,21.24)	8. Neša mokymą (torą) tautoms ir įgyvendina teismą (mišpat) Iz 42,4
9. Jahvė išaukštinamas per Izraelį — Sandoros bendriją Iz 44,23	9. Jahvė išaukštinamas per Tarną Iz 53,10c (žr. Iz 49,3)
Skirtumai:	
1. Izraelis nustoja vilties Iz 40,27; 41,8-10; 49,14 . . .	1. Tarnas nenustoja drąsos Iz 42,4; 50,7-9 (žr. Iz 49,4)

2. Izraelis — neklusnus, maištingas ir nuodėmingas Iz 48,4 (žr. Iz 43,27)	2. Tarnas — klusnus, nemaištingas ir ištikimas Iz 50,5; 53,4-6.12
3. Izraelis yra aklas ir kurčias Iz 42,18-25	2. Tarnas yra atidus ir jautrus Iz 50,4-5
4. Izraelis kenčia nenoromis Iz 51,21-23 . . .	3. Tarnas kenčia noromis ir kantriai Iz 50,6; 53,4-9 (žr. Iz 50,7-9)
5. Izraelis kenčia už savo nuodėmes Iz 42,24-25; 43,22-28; 47,6; 50,1	4. Tarnas yra nekaltas ir kenčia už kitų nuodėmes Iz 52,13-53,12
6. Izraelis bus atpirktas Iz 43,1-7 . . .	5. Tarnas turi užduotį atpirkti Izraelį Iz 49,5

Asmuo ir Sandoros bendrija: Tarno paslaptis. Jahvės Tarno apybraiža Antrojo Izaijo pranešime iš Dievo kelia du klausimus:

1. Kas yra Tarnas? Pavienis asmuo ar visa Sandoros bendrija?

2. Kada atliks Tarnas savo užduotį? Sandoros bendrijos tremtyje ar "paskutinėse dienose", t.y. mesijinėje ateityje?

Skaitant bešališkai Antrojo Izaijo pranešimą iš Dievo Iz 40-55 skaitiniuose, pajuntama, kad tremties pranašas neatsako mums į šiuos dominančius klausimus. Tremties pranašui arčiau širdies paskelbti Tarno paslaptį, o ne atsakyti mums į dominančius klausimus.

Kas yra Tarnas? Kaip matome, šį klausimą neįmanoma atsakyti Babilonijos tremties fone. Tačiau įmanoma patį klausimą tiksliau aptarti ir vispusiškiau suprasti. Čia daug šviesos duoda pavienio asmens ir Sandoros

bendrijos santykio su Dievu samprata Senajame Testamente. Skaitydami Senąjį Testamentą, nuolat pastebime, kad pavienis asmuo įkūnija visą Sandoros bendriją — Izraelį ir, atvirkščiai, į visą Sandoros bendriją kreipiamasi kaip į pavienį asmenį tiesioginiame ir asmeniškame santykyje su Dievu. Mums būdinga kalbėti apie santykį su Dievu *arba* kaip asmeninį, *arba* kaip bendrijinį. Tuo tarpu Senojo Testamento santykio su Dievu samprata nepasitenkina ryškiu "arba-arba",— joje ryšku jungtis "bet ir". Imkime pavyzdžiu tikėjimo protėvį Abraomą. Nėra abejonės, kad jis buvo pavienis asmuo. Tačiau Protėvių sakmė atspindi *ne tik* asmenį Abraomą, *bet ir* visą Sandoros bendriją, laikančią jį savo protėviu. Taigi Protėvių sakmė nėra vienasluoksnė, bet daugiasluoksnė: Abraomas, pavienis asmuo, ir Abraomas — Sandoros bendrija, neatskiriamai jungiami į vieną bendrijinę asmenybę. Dievas, prašnekindamas Abraomą, prašnekina visus jo palikuonius — istorinę Sandoros bendriją su išganymo pažadu ir pašaukia dalyvauti išganymo istorijoje.[114]

Abraome, tikėjimo pradininke, Sandoros bendrija atpažįsta visą savo istorinę patirtį — tikėjimo odisėją. Tikėjimo tėvas yra gyvas savo vaikuose, nes sutelkia ir atspindi tikėjimo drąsą kurti ateitį su Dievu. "Vienas" apima "daugelį" tikėjimo vienybėje, kuri jungia palikuonių kartas. Todėl Antrasis Izaijas ir ragina Izraelį — Sandoros bendriją įsižiūrėti į tikėjimo protėvius, nes juose atsispindi istorinė tikėjimo reikšmė dabarčiai:

> *Įsižiūrėkite į uolą, nuo kurios esate nuskelti,*
> *ir į [akmenų] skaldyklą, iš kurios buvote paimti.*
> *Įsižiūrėkite į Abraomą, savo tėvą,*

---

[114] Žr. J. Pedersen, *Israel: Its Life and Culture* (New York, N.Y.: Oxford), I-II, p. 476; taip pat H. Wheeler Robinson, *Corporate Personality in Ancient Israel* (Facet Books; Philadelphia, PA: Fortress Press, 1964).

ir Sarą, kuri jus pagimdė,
nes, esant jam vienišam, jį pašaukiau, —
palaiminau jį, padarydamas jį daugeliu (Iz 51,1-2).

Istorinė Izraelio — Sandoros bendrijos tikėjimo patirtis atsispindi ir yra sutelkta tikėjimo protėvių asmenyse. Pažiūrėjus į šią įžvalgą iš atvirkščios pusės, krinta dėmesin būdingas bruožas. Izraelis — Sandoros bendrija yra dažnai suasmeninama ir laikoma bendrijine asmenybe.[115] Dievas bendrauja ne su pavienių žmonių krūva, bet su *tauta*. Ši Dievo surinkta Tauta yra taip glaudžiai suburta į vieną bendrą praeitį ir Sandoros įpareigojimus, kad istoriniame jos pokalbyje su Dievu naudojama "Aš" ir "Tu" — asmeniški įvardžiai. Kaip jau dažnai pastebėta, ir Sandoros tikėjimo kraitis Senajame Testamente išreiškiamas asmeniniais kreipiniais. Be to, Sandoros bendrija paženklinama perdėm apibrėžtais įvaizdžiais: sūnus santykyje su savo tėvu, žmona santykyje su savo vyru, tarnas santykyje su savo šeimininku (žr. Iz 46,3-4; 54,4-8). Sandoros bendrija yra laikoma asmeniu. Ši įžvalga padeda suvokti painų vienaskaitos ir daugiskaitos naudojimą. Tai liudija ne tik įvardžiai, bet ir veiksmažodžiai. Pavyzdžiui, Oz 11,1-2 skaitinys. Čia Dievas per pranašą Ozėją kreipiasi į Izraelį vienaskaitos įvardžiu: "Izraelis buvo mažylis, aš pamilau jį. Iš Egipto pašaukiau jį kaip savo sūnų" (Oz 11,1). Tačiau sekanti eilutė vienaskaitą pakeičia daugiskaita: "Kuo daugiau aš šaukiau, tuo labiau jie tolinosi nuo manęs" (Oz 11,2).

Todėl nėra reikalo aptarti Tarną kaip pavienį asmenį arba kaip Sandoros bendriją — Izraelį. Abi sampratos yra teisingos pagal Senojo Testamento savimonę. Aiškėja, kad Jahvės Tarno samprata svyruoja tarp: Tarnas yra

---

[115] Žr. H. Wheeler Robinson, *ten pat*, p. 1-20.

Izraelis — Sandoros bendrija, ir Tarnas yra asmuo. Pagal šią daugiasluoksnę sampratą, paslaptingasis Tarnas tobulai įvykdys Izraeliui — Sandoros bendrijai Dievo duotą užduotį.

Jahvės Tarno paveikslas Antrojo Izaijo pranešime iš Dievo yra piešiamas spalvomis, kurios yra imamos iš daugelio Izraelio istorijos šaltinių. Labai galima, kad Tarno pirmavaizdis yra Mozė, kuris, — ypač Deuteronominiame tikėjimo kraityje, — vaizduojamas tikruoju Dievo pranašu — Sandoros tarpininku, užtarusiu savo tautą ir mirusiu už savo tautos nuodėmes (žr. Įst 3,23-27; 4,23). Šiuo atveju Antrasis Izaijas, savo pranešime iš Dievo pabrėždamas *naują* išėjimą, pramato atėjimą pranašo *kaip* Mozė, kuris nuves Izraelį — Sandoros bendriją į *naują* Amžių.[116] Be abejo, ši tremties pranašo įžvalga stipriai įtaigavo jo pranešimą iš Dievo. Tačiau tremties pranašas buvo įtaigaujamas ir kitų tikėjimo Raštų, — ypač Jeremijo kreipinių į Dievą su skundu, — savo Jahvės Tarno aprašyme. Jo pranešime iš Dievo Tarnas yra asmuo, nors joks pavienis asmuo Izraelio praeityje ar tremties pranašo dabartyje ir nepajėgia jam vispusiškai atitikti. Mat Tarnas kaip asmuo atstovauja visam Izraeliui — Sandoros bendrijai, kuri tarnauja išganymo istorijoje.

Kada Tarnas atliks savo užduotį? Jahvės Tarnas yra *Tas, Kuris* ateina. Kada jis įvykdys savo užduotį — *dabar* — Babilonijos tremtyje *ar ateityje*? Šį klausimą padeda atsakyti Antrojo Izaijo požiūris į naująjį Amžių. Pagal jį, naujasis Amžius jau prasideda. Pranešime iš Dievo

[116] Šį požiūrį išryškina G. von Rad savo veikale *Old Testament Theology*, II, p. 260-262; 273-277. Jis kreipia ypatingą dėmesį į laukimą pranašo *kaip* Mozė (žr. Įst 18,15-19) ir tikėjimo kraitį ryšium su *kenčiančiu* pranašu *Jeremijo* ir *Ezechielio* knygose.

pranašas nekalba apie tolimą ateitį ir nepranašauja apie Tarną, kuris yra kaž kur anapus akiračio. Pranašas laikė savo uždaviniu skelbti Dievo vardu Sandoros bendrijai ateities viltį dabarties raizgyne, kurį sąlygojo Kiro — Persijos pergalės ir artėjantis Babilonijos galas. Politiniuose vingiuose — lūkesčiuose ir baimėse — pranašas nuvokė Dievo užmojį — atėjimą savo Tautos išlaisvinti ir savo karalystės sukurti. Jahvei atėjus, moko tremties pranašas, Tarnas, gimęs istoriniame Izraelio žaizdre, reikšis pasaulyje. Tarnas bus tautų išganymo veiksnys. Jahvė pasišaukė savo Tarną praeityje, — jį išbandė ir išugdė per kančią, slėpdamas lyg strėlę savo strėlinėje. Dabar atėjo metas. Tarno užduotis Dievo užmojyje tuojau pat prasidės. Dievo pergalė per savo Tarną sparčiai artinasi.

Metas, kuriame Tarnas įvykdys savo užduotį, svyruoja tarp dabarties ir ateities. Iš dalies Tarnas yra ateities asmuo. Tačiau jis yra ir dabarties veiksnys, nes yra jau čia pat lyg aušra po tamsios nakties. Senoji padėtis, tamsioji nakties nugara, dar tebegaišuoja, bet naujoji būklė, — aušros veidas — diena, — jau veržiasi iš anapus akiračio. Mums tai atrodo keista, nes esame įpratę matuoti laiko tėkmę chronologiškai, eidami iš dabarties į ateitį. Todėl ir teigiame, kad Tarno užduotis turi būti *arba* dabartyje, *arba* ateityje, — arba šiandien, arba rytoj. O pranašų žodžiuose iš Dievo istorinis laikas nėra matuojamas pagal žmonių kalendorių, bet pagal Dievo užmojį. Šiuo požiūriu Dievo ateitis yra jėga dabartyje, nes būsima Dievo karalystė jau dabar išgyvenama. Todėl Dievo Tarno užduotį reikia sieti su Izaijo naujiena apie išganymo istorijos baigmę. Būdinga, kad šiame fone tremties pranašas mato Izraelio — Sandoros bendrijos kančios prasmę ir Kenčiančio Tarno užduotį.

Antrojo Izaijo pranešimas iš Dievo turi ir Izraelio išaukštinimo temą. Ja pranašas pradeda ir užbaigia savo pranešimą (Iz 40; 55). Izraelio *teismas* (mišpat) — patirta kančia (Iz 40,27) turi prasmę Dievo užmojyje. Dievo tauta, patyrusi *teismą* tremtyje, kviečiama eiti keliu, kuris veda iš tremties į laisvę. Dievo užmojis veda tremtinę Sandoros bendriją į naujo gyvenimo laisvę.

Antrojo Izaijo pranešimas iš Dievo nesiriboja žinia apie išgelbėjimą iš tremties. Pranašas Dievo vardu skelbia, kad Dievas apreikš savo karalystę tautoms per Izraelio — tremties Sandoros bendrijos liudijimą. Izraelio didybė — jo užduotis Dievo išganymo užmojyje. Sandoros bendrija turėjo išgyventi, mokydamasi patirties mokykloje, tai, ką vėliau jos iškiliausias sūnus išgyvens. Jėzus Nazarietis mokė, kad mažutėliai yra Dievo karalystės didžiūnai, nes tas, kuris "pražudo savo gyvybę dėl... Evangelijos, tas ją išgelbės" (Mk 8,35), — ras gausų gyvenimą.

Tremties pranašas mokė savo bendraamžius, kad Sandoros bendrija bus didžiai išaukštinta per kančią. Išaukštinimas per kančią yra gilioji Sandoros bendrijos pašaukimo paslaptis. Kančios paslaptis paaiškinama Tarno asmeniu, kuris, priešingai Kirui, tarnaus Dievo užmojui, eidamas kančios keliu į pergalę.

Kaip matome, keturios Tarno giesmės aprašo neįprastą Dievo Tarno užduotį. Tarnas ją atlieka neįprastai. Palaužtos nendrės nenulaužia ir blėstančios dagties negesina, bet ramiu ir švelniu tvirtumu įgyvendina *teismą* (mišpat) visoje žemėje (Iz 42,1-4). Dievo teismas savo esme yra atleidimas. Per dažnai sviedžiamas akmuo į širdį! — neįsigilinus, nepasvėrus aplinkybių, sąlygų. Nepaklausus, kodėl žmogus šakotas, o ne tiesus. Kokie vėjai jį lankstė ir kokios audros jį daužė. Skubama nuteisti,

apkaltinti, pasmerkti, net pasiteisinti neduodant. Tai žmogiški teismai.[117] Antrajam Izaijui — tremties pranašui Dievo teismas yra atleidimas, — sukūrimas naujos padėties tarp Dievo ir Sandoros bendrijos. Jahvės Tarnas, nors ir nuogastaudamas, tiki, kad Jahvė jį saugiai slepia lyg strėlę strėlinėje iki nustatyto meto, kad jį pasiųs su jėga atlikti užduotį ne tik tarp savųjų, bet ir tarp tautų (Iz 49,1-6). Perėjęs vargo mokyklą gyvenime, Jahvės Tarnas yra arti Dievo ir pajėgia klusniai pakelti skaudžius užgavimus: mušimą, išniekinimą barzdos rovimu ir apspjovimą (Iz 50,4-9). Savo kančioje Jahvės Tarnas žino, kad Dievas išrinko jį eiti kančios keliu iki bus apgintas ir išaukštintas. Per savo Tarno kančią Dievas sukuria savo karalystę. Tautos dalinsis su Izraeliu — Sandoros bendrija gerąja pranašo naujiena: "Jūsų Dievas viešpatauja!" — Jahvė yra Karalius! (Iz 52,7).

Kančios Vyras: ketvirtoji Tarno giesmė. Jahvės Tarno išaukštinimo tema pasiekia baisingą atomazgą ketvirtojoje Tarno giesmėje (Iz 52,13-53,12). Tai dramatiška poema su gilia įtaka judaizmui ir krikščionybei — Naujajam Testamentui. Todėl ji verta ypatingos atidos ir nagrinėjimo.

Kančios Vyro giesmė turi penketą poetinių vienetų. Pirmajame ir paskutiniajame kalba pats Jahvė. Savo žodžiu jis apreiškia, kad Tarnas bus išaukštintas per kančią.

Pirmajame giesmės posme (Iz 52,13-15) Jahvė pristato savo Tarną ir praneša apie jo pergalę ir išaukštinimą. Nors pranešimas ir skiriamas Izraeliui, tačiau jo dėmesys krypsta ir į tautas. Aiškėja, kad Tarnas turi tarptautinį uždavinį. Tas pat ryšku ir kitose dviejose

[117] *Katalikų Kalendorius — Žinynas 1983.* Lietuvos Vyskupų Konferencijos leidinys (Kaunas-Vilnius, 1983), p. 63.

giesmėse: "tolimi kraštai laukia jo mokymo" (Iz 42,4), pats Tarnas kreipiasi į tautas iš tolio (Iz 49,1). Pirmajame Kančios Vyro giesmės posme teigiama, kad Tarno kančios paslaptis bus tautų suvokta. Kančia yra Tarno nužeminimo apdaras. Jis bus nuvilktas. Tautos suvoks, kas jis yra iš tikrųjų. Priešingybė tarp jo kančios dabar ir pergalės užduoties užsklandoje bus triuškinanti. Tarnas bus "sužalotas, nebepanašus į žmogų", — tautos stebėsis, o karaliai tyliai lenksis jam.

Pirmojo posmo mintimi švyti visas Antrojo Izaijo pranešimas iš Dievo (Iz 40-55). Sandoros bendrija išgelbėjama iš tremties nužeminimo, jos tremties varge atpažįstamas *teismas* (mišpat), — išryškėja jos tikrasis pašaukimas pasaulyje, kurį kuria ir valdo Dievas.

Trys sekantieji giesmės posmai kalba apie tautų nustebimą. Čia karaliai kalba už savo tautas. Antrajame posme (Iz 53,1-3) karaliai, matydami neįprastą reginį ir girdėdami niekad negirdėtus žodžius, krato galvas ir trauko pečius. Jiems Tarno vaidmuo atrodo neįtikimas dalykas — vaizduotės padaras. Tarnas buvo užaugęs Jahvės akivaizdoje, — galbūt "mūsų [t.y. tautų] akivaizdoje", — lyg gležnutis medelis, lyg šaknis iš išdžiūvusios ir bevaisės žemės. Šie žodžiai primena mesijinį pažadą, duotą Dovydui ir jo dinastijai. Nors Dovydo dinastija nukirsta ir jos karaliai užmiršti, Dievas atželdins medelį iš užslėptos šaknies (žr. Iz 11,1; Jer 23,5; Ez 17,6.22; Zch 3, 8; Mt 2,23). Dovydo dinastijos šaknis yra silpnutė ir nežymi. Toks yra ir Dievo Tarnas.[118] Mesijas yra vadinamas "šaka" ir Jišaijo kelmo "atžala" (Iz 11,1.10; Jer 23,5). Nenuostabu, kad karaliai stebisi Izraelio — Sandoros bendrijos perdėm kukliu vaidmeniu. Sekantieji pranešimo žodžiai rodo, kad karaliai yra sukrėsti. Raupsų ligos į-

[118] Žr. C. Stuhlmueller, "Deutero-Isaiah", *JBC* 22:44.

vaizdžiu pranašas aprašo Tarno "išvaizdą": "sužalotas, nebepanašus į žmogų". Žmonės užsidengia akis, negalėdami net pažvelgti į Tarną (žr. Kun 13,45). Karaliams net žadas užkrinta, — argi toks sužalotas ir į žmogų nebepanašus asmuo gali būti iš tikrųjų Dievo išsirinktas veiksnys jo atpirkimui apreikšti! Kančios skraistė jiems rodo, kad jis yra paniekintas.

Karaliai kalba ir trečiajame giesmės posme (Iz 53, 4-6). Tarno kančios užglušinti, jie nebepajėgia suvokti tikrąją Tarno kančios prasmę. Mat kančia, pagal prieštremtinę Senojo Testamento sampratą, buvo bausmė už nuodėmę. Staiga karaliai praregi, — jie suvokia, kad Tarnas kentėjo dėl jų — vietoj jų, prisiimdamas jų nuodėmes ir grąžindamas juos į *šalom* — gerovę ir ramybę. Karalius glušina Tarno kančia. Tarno kančios prasmės nuovoka juos stulbina:

> *Jis prisiėmė mūsų negalias ir nešė mūsų skausmus, o mes laikėm jį tarsi raupsuotą, Dievo nubaustą ir pažemintą.*
> *Jis buvo sužalotas už mūsų kaltes, sumuštas už mūsų nuodėmes; ant jo krito kirčiai dėl mūsų ramybės* [*šalom: gerovės ar sveikatos*] *ir jo randais mes esame pagydyti* (Iz 53,4-5).

Kenčiantis Tarnas yra nekaltas, bet kenčia dėl kitų! Tarnas nekentėjo už Izraelio kaltes. Tremties pranašas jau pačioje savo pranešimo iš Dievo pradžioje paskelbė, kad Izraelis iškentėjo daugiau negu turėjo kentėti už savo nuodėmes. Izraelio kančios "perteklius" buvo už tautų kaltes, — dėl kitų. Apstulbę karaliai tautų vardu pripažįsta, kad Tarno auka buvo Dievo atpirkimas, — Dievo darbas dėl jų išganymo — gerovės:

> *Mes visi lyg avys pasimetėme, kiekvienas eidamas*

savo keliu. Jahvė uždėjo ant jo mūsų bausmę, kurią mes užsitarnavome (Iz 53,6).

Atpirkimas per nekalto Tarno kančią yra nepaprasta naujovė. Ši tremties pranašo įžvalga į kančios prasmę neturi sau lygios Senajame Testamente.

Ir ketvirtajame giesmės posme kalba tautos (Iz 53, 7-9). Jame įtaigiai aprašoma Tarno laikysena kančioje dėl kitų (Iz 42,1-4; 50,4-9). Tarnas skiriasi nuo visų kitų, garsių savo kančia, asmenų Senajame Testamente. Jeremijas, gilusis kančios pranašas, kraujuojančia širdimi skundžiasi Dievui. Jo kančioje ryškus kartėlis. Tuo tarpu Tarnas kenčia be savęs gailėjimosi ir skundo Dievui. Jo kančioje nėra kartėlio. Tarnas neša savo kryžių tyliai, be skundo ir kerštо jausmo:

... kaip vedamas pjauti ėriukas, kaip kerpama avis jis buvo tylus ir neištarė žodžio (Iz 53,7).[119]

Tarno kančios aprašymas nėra smulkus. Aišku, kad Tarnas buvo uždarytas kalėjiman, teisiamas ir pasmerktas mirti (Iz 53,8a). Miršta vispusiškame vienišume, nes nėra kas rūpintųsi jo likimu.[120] "Jis buvo išplėštas iš gyvųjų šalies" dėl kitų (Iz 53,8c). Kiekvienos tautos karalius šiame posme kalba už "savo tautą" (Iz 53,8d).

Nekalto Tarno mirtį seka paniekinimas, nes jis palaidojamas su nedoraisiais ir pikta darančiais (Iz 53,9). Ketvirtasis giesmės posmas baigiasi su aukos avinėlio temos pakartojimu.

---

[119] Žr. Jer 11,19 skaitinį, kuris yra labai panašus į Iz 53,7. Skaitinyje apie Tarną jaučiama skirtingas atspalvis: Tarnas yra visiškai nekaltas ir švyti pasitikėjimu.

[120] Hebrajų žodis, kurį verčiame "likimu" yra *dor* — "karta". Skaitinio prasmė hebrajų kalba yra: "... nebuvo kas rūpintųsi jo karta", t.y. palikuoniais, kurie pratęstų jo gyvenimą.

Kenčiantis Tarnas įkūnija romiuosius, kurie paveldės žemę. Baigminis Kenčiančio Tarno giesmės posmas yra vėl paties Jahvės žodžiai (Iz 53,10-12). Taigi ketvirtoji Tarno giesmė pradedama ir baigiama žodžiais iš Dievo. Šiame posme nepaprastiems Tarno kančios bruožams priešpastatomas Tarno išaukštinimas. Aiškėja, kad Tarnas nėra tik paprastas kankinys. Tarno kančia nėra tik likimo bei žmonių ir aplinkybių užmesti smūgiai. Tarno kančia yra Dievo užmojis ir darbas. Ji apreiškia žmonijos atpirkimą: "[Tarną] užgauti buvo Jahvės valia, jis vedė Tarną į kančią" (Iz 53,10). Mūsų ausims pranašo žodžiai iš Dievo apie Tarno kančią gali atrodyti perdėm grubūs. Svarbu neišleisti iš minties, kad Dievas nesiekia kančia bausti savo nekaltą Tarną bei išlieti ant jo savo pyktį, kurį buvo užsitarnavusi žmonija. Dievo žodžiais apreiškiama, kad pats Jahvė tapatina save su savanoriška Tarno auka ir yra jo kančios dalyvis (žr. Oz 11). Pats Dievas dalyvauja Tarno kančioje! Tarno auka yra tarnyba Dievo išganymo užmojyje. Nenuostabu, kad tremties pranašas ir drįsta pabrėžti, jog Tarnas atperka žmoniją, nes paaukoja "save už nuodėmę", t.y. jo gyvybė yra auka už nuodėmę (Iz 53,10b).

Tarno auka dėl kitų. Kenčiančiojo Tarno auka Antrojo Izaijo pranešime iš Dievo turi didelį vaidmenį Naujajame Testamente. Skaitydami ketvirtąją Tarno giesmę, tuojau pat prisimename Naujojo Testamento skaitinius apie Jėzų iš Nazareto — Dievo užmojo Tarną. "Juk Žmogaus Sūnus atėjo, ne kad jam būtų tarnaujama, bet kad pats tarnautų ir savo gyvybės kaina daugybę[121] išpirktų" (Mk 10,45). Iz 53,10 skaitinyje pabrėžiama, kad Tarnas

---

121 "daugybė", arba "daug[elis]" yra hebraizmas, kuriuo paženklinama *visi* žmonės arba tautos. Mat "visi" yra "daug", o "daug" yra "visi".

paaukoja save — savo gyvybę kaip "auką už nuodėmę [kaltę]".[122] Be to, mokoma, kad jo auka neš atleidimą — nuteisinimą "daugeliui" (Iz 53,11). Taigi kalbama apie auką dėl kitų.

Auka kitų labui buvo plačiai pažįstama senoviniame Artimųjų Rytų pasaulyje. Aukos dėl kitų samprata izraeliečių visuomenėje buvo savita. Dėmesį patraukia spalvingoji apeiginė atpirkimo ožio auka (Kun 16,5-26). Atpirkimo ožys, sudėjus ant jo žmonių nuodėmes, buvo išvaromas į dykynes. Be to, senoviniame pasaulyje buvo plačiai tikima, kad gyvulių auka palaiko žmogaus gyvybę ir atstato nutrauktą ryšį su dievybe. Kaip jau anksčiau užsiminta, kai kurie Tarno giesmių išsireiškimai primena apeiginę babiloniečių Tammuzo (Tammuz) dramą, pagal kurią tautos karalius būdavo apeiginiu būdu nužeminamas is varginamas kaip auka už savo tautą.

Be abejo, izraeliečiai perėmė iš savo kaimynų daug apeiginių poreikių. Tačiau, perimdami iš kaimynų apeiginius poreikius, jie giliai perkeitė apeigas ir jų prasmę. Artimųjų Rytų religijų auka buvo svarbi priemonė dievų valiai paveikti ir juos valdyti. Tiksliai atliktos apeigos darė auką veiksmingą, nes apeigos sklydėjo magijos jėga. Tuo tarpu izraeliečių aukos samprata — teologija iš esmės skyrėsi nuo jų kaimynų aukos sampratos. Sandoros bendrija tikėjo, kad pats Dievas visavaliu rūpesčiu maloniai prisiartino prie savo Tautos, suteikdamas jai priemonę nugalėti nuodėmę ir išlaikyti bendrijinį šventumą. Čia auka buvo kelias ir Dievui, ir žmogui — dviejų krypčių kelias, kuriuo Dievas artinosi prie žmogaus su malone ir

---

[122] Hebraiškasis žodis, verčiamas "auka už nuodėmę [kaltę]" yra *ašam* (žr. Kun 5,14-6,7). Šiuo žodžiu paženklinama viena iš aukų, kuri sutaikydavo, t.y. atkurdavo ryšį su Dievu per paaukotą auką.

žmogus artinosi prie Dievo su jautriu tikėjimu.[123] Taigi auka buvo suprantama kaip malonės priemonė: Dievo rūpesčio žmogumi — malonės ir žmogaus jautraus tikėjimo Dievo malone susitikimas. Tiesa, Senojo Testamento aukos retai tepasiekdavo šį lygį. Kaip matėme, pranašai buvo aitrūs apeiginių aukų kritikai.

Antrojo Izaijo pranešime iš Dievo Kenčiančiojo Tarno paveikslas yra iškiliausia Senojo Testamento aukos sampratos — teologijos išraiška. Tiesa, Tarnas yra vedamas aukai lyg aukos avinėlis, bet jo auka turi kur kas didesnę jėgą, negu bet kokia gyvulių auka. Tarno auka yra savanoriška saviauka, — savęs paaukojimas dėl kitų. Nenuostabu, kad Tarno auka jaudina ir skatina tautas pripažinti, kad ji žėri jėga dėl kitų gerovės. Jos dėka tautos randa gerovę — nuteisinimą ir gauna vispusiškai naują asmenybę. Visa tai, tremties pranašo mokymu, įvyksta dėl to, kad Tarno auka yra paties Dievo atėjimas į Izraelį — Sandoros bendriją ir žmoniją su malonės jėga. Kenčiantis Tarnas nėra joks atpirkimo ožys, kurį būtų galima apkrauti žmogaus nuodėmėmis, nesirūpinant asmeniška atsakomybe. Priešingai, Kenčiančiojo Tarno auka yra veiksminga tada, kai sujudina tautas prisipažinti, jog savanaudiškumas jas paklaidino, o Tarnas kenčia dėl jų. Todėl ketvirtoji giesmė ir pabrėžia, kad Tarne ir jo aukoje veikia paties Dievo malonės užmojis — rūpestis žmogumi. Tarnas yra veiksnys, kurio tarnyba Dievas atkuria nutrauktą ryšį su žmonija ir sutaikina pasaulį su savimi.[124]

---

[123] Žr. R. de Vaux, *Studies in Old Testament Sacrifice* (Cardiff: University of Wa'es Press, 1964); H. H. Rowley, *The Unity of the Bible* (Philadelphia, PA: Westminster, 1953), p. 56.

[124] Tautų apaštalas Paulius rašys: "Taigi, kas yra Kristuje, tas yra naujas kūrinys. O visa tai iš Dievo, kuris mus per Kristų sutaikino su savimi..." (2 Kor 5,17).

Kenčiantis Tarnas garbėje. Baigminis Kenčiančiojo Tarno giesmės posmas apima Dievo žodį apie Tarno uždavinio užsklandą: Tarnui pasiseks, — jis laimės pergalę ir bus išaukštintas (Iz 53,10-12). Tremties pranašo mokymu, Tarno pergalė turi savo pagrindą Dievo malonės jėgoje, kuri išreiškiama Tarno saviauka. Tarnas nėra aplinkybių auka, bet nugalėtojo saviauka. Dievas pakeis padėtį: Tarno paniekinimas ir negarbė taps jo išaukštinimu ir garbe. Nužeminimo ir negarbės kančia neš *teisumą* visam pasauliui. Jahvės visagaliu sprendimu Tarnas turės palikuonių ir ilgą gyvenimą (Iz 53,10). Palikuoniai ir ilga gyvenimo trukmė, izraeliečių įsitikinimu, buvo Dievo malonės ženklai. Dievo užmojis tarps Tarno likime. O pats Tarnas žiūrės su pasitenkinimu į sėkmingą savo kančios užsklandą.

Pirmu žvilgsniu, peršasi mintis, kad tremties pranašas kalba apie asmenį — Tarną, kuris bus prikeltas iš mirties.[125]

> *... jis ilgai gyvens, matys savo ainiją ir per jį įvyks Jahvės valia.*
> *Dėl patirto vargo jis išvys šviesą ir bus patenkintas"* (Iz 53,11).

Atidžiau į skaitinį pasižiūrėjus, mintį apie prisikėlimą iš mirties teigti būtų per drąsu. Mat asmeniško prisikėlimo tiesa Senajame Testamente pasirodė vėlokai (žr. Dan 12, 1-2). Prisikėlimo iš mirties tiesa stebina ir šiuolaikinį žmogų, nes apreiškia baigminį Kūrėjo tikslą.[126] Nedrąsu

---

125 Žr. C. Stuhlmueller, "Deutero-Isaiah", *JBC* 22:46.

126 Žmogaus prikėlimą iš mirties reikia skirti nuo graikų sielos nemirtingumo sampratos. Šv. Raštas kalba apie Dievą, kuris prikelia žmogų iš mirties amžinam gyvenimui. Tuo tarpu graikų filosofija žino žmogų — žmogaus sielą esant nemirtingą. Anot graikų, žmogų sudaro kūnas ir siela. Kūnas savo prigimtimi turi dalis, todėl jis ir subyra; siela savo prigimtimi yra *vientisa*, be jokių dalių, todėl negali subirti, nes yra nemirtinga ir amžina.

prileisti, kad žmogaus prikėlimo iš mirties tiesa būtų buvusi apreikšta taip neryškiai ir miglotai. Labai galima, kad Kenčiančiojo Tarno giesmėje jau stovima žmogaus prikėlimo iš mirties apreiškimo aušroje. Vienintelę užuominą apie prikėlimą iš mirties iki šiol užtikome pranašo Ezechielio išdžiūvusių kaulų slėnio regėjime (Ez 37,1-14). Kaip matėme, Ezechielis kalba apie bendrijinį Dievo Tautos prikėlimą iš tremties. Turbūt šia prasme reikia suprasti ir Antrojo Izaijo užuominą apie "palikuonius" ir "ilgą gyvenimą" po kančios, kuri baigiasi mirtimi (Iz 53,10). Tremties pranašas aprašo Izraelio pašaukimą būti pergalingu veiksniu išganymo istorijos įvaizdžiais, kurie svyruoja tarp dviejų Jahvės sampratų — Tarnas kaip asmuo ir Tarnas kaip bendrija.

Ketvirtoji Tarno giesmė užsklendžiama jos pradine mintimi. Giesmės pradžioje Jahvė skelbė, kad galingi karaliai ir tautos stebėsis Tarnu; giesmės užsklandoje Jahvė paskelbia, kad jis išaukštins savo Tarną. Tarno išaukštinimas aprašomas izraeliečių galvosenai artimais vaizdais. Tarnas turės dalį su didžiūnais — dalinsis pergalės grobiu, nes jis yra Nugalėtojas, žygiuojąs karališku Dievo karalystės keliu.

JAHVĖS TARNAS IR MESIJAS

Antrojo Izaijo Kenčiančiojo Tarno paveikslas rodo, kad Izraelio — Sandoros bendrijos išrinkimas būti Dievo įrankiu išganymo istorijoje yra pats pagrindinis pranašo įsitikinimas. Tremties pranašas gyveno šiuo įsitikinimu vispusiškiau negu bet kuris iš jo pirmtakų. Todėl jis ir įtaigiau, negu bet kuris iš pranašų, išreiškia Jahvės Tarno visuotinį vaidmenį. Antrasis Izaijas lieka nuolat ištikimas savo požiūriui, kad Dievas išsirinko Izraelį — Sandoros bendriją ypatingam uždaviniui, kuris apima visą pasaulį.

Antrojo Izaijo pranešimas iš Dievo prasideda su "gerąja naujiena". Jahvė kreipiasi į tremtinius su paguoda ir malonės rūpesčiu (Iz 40,1-2). "Gerosios naujienos" tema, kaip matėme, kartojama ir turi daug atspalvių. Antrojo Izaijo žodžiai iš Dievo baigiasi galingu paguodos ir malonės rūpesčio išgyvenimu:

> *"Trumpam palikau tave, bet su gilia užuojauta surinksiu tave. Trumpam prasiveržė mano pyktis, — paslėpiau nuo tavęs savo veidą, — bet su amžina meile užjausiu tave," sako Jahvė, tavo Atpirkėjas* (Iz 54,7-8).[127]

Nuostabu, kad Antrasis Izaijas, aprašydamas ateinančią Dievo karalystę, nesieja Tarno su dovydiškuoju karaliumi. Turint mintyje mesijinės vilties atgimimą tarp grįžusių iš tremties į gimtąjį kraštą judėjų, šis reiškinys yra nelaukta staigmena. Atrodo, kad tremties pranašui Išėjimo iš Egipto vaidmuo buvo taip svarbus išganymo istorijai, kad jis nematė reikalo kreipti didesnio dėmesio į mesijinį teologijos požiūrį — Jahvės išsirinkimą Jeruzalės savo Artumo buveine ir sandorą su Dovydu. Tiesa, tremties pranašas dažnokai mini Jeruzalę — Šventąjį miestą, bet Jahvės sandorą su Dovydu mini tik vieną kartą — Jahvės kvietimą į baigminę puotą (Iz 55,1-5). Tačiau šiuo atveju, "amžinoji sutartis" sudaroma ne su dovydiškuoju karaliumi, bet su visais izraeliečiais, kurie tik atsako į Dievo pakvietimą:

> *Ausimis gaudykite ir ateikite pas mane;*
> *išgirsite ir gyvensite.*

---

127 "Atpirkėjas" hebrajų kalba yra *Go'el*, t.y. Artimiausias giminaitis. Antrasis Izaijas Jahvę vaizduoja Artimuoju giminaičiu su pareiga apsaugoti — atpirkti savo Tautą.

*Aš sudarysiu su jumis amžiną sandorą (*Berit 'Olam*)*
ir duosiu jums palaimą, kurią žadėjau Dovydui.
Štai aš padariau jį liudijimu tautoms, —
vadu ir vadovu tautoms.
Štai tu prašnekinsi tautas, kurių nepažįsti
dėl to, kad Jahvė, tavo Dievas ir Izraelio
Šventasis, tave išaukštino (Iz 55,3-5).[128]

Taigi, anot tremties pranašo, Jahvės malonės pažadas — "amžinoji sandora", duota Dovydui, negarantuoja jo dinastijos tąsos, bet priklauso Izraeliui — Sandoros bendrijai. Izraelis — Sandoros bendrija neša palaimą tautoms.

Judėjų teologija nelinko tapatinti Mesiją su Kenčiančiuoju Tarnu. Tapatinimas ilgainiui įvyko Naujajame Testamente (žr. Apd 8,26-35; Fil 2,6-11). Krikščionybės pradžioje kelią į tapatinimą iš dalies paruošė Kumrano esenų bendruomenė, laukusi Mesijo Judėjos dykumos pakraštyje, palei Negyvąją jūrą. Reikia pastebėti, kad pats tremties pranašo žodis iš Dievo buvo atviras ir didino ateities viltį. Tremtyje Sandoros bendrija susidūrė akis į akį su buitimi, nuo kurios pabėgti nebuvo įmanoma. Buitis — tai arena, kur išbandoma žmogaus tikėjimo viltis ateitimi, tai karas, kuriam nėra paliaubų. Dievo žodis tremties buityje atvėrė Sandoros bendriją ateities svajonei. O svajonė — didesnė ar mažesnė — turi lydėti žmogų, nerimaujantį dėl savo siekių ir galimybių. Svajonė nuskaidrina žmogaus gyvenimą, suteikia jam paspirtį kasdienybėje, — svajonėje žmogus yra gražus. Žmogus be ateities svajonės — ne žmogus. Tremties pranašas prasimuša prie

[128] Žr. O. Eissfeldt, "The Promises of Grace to David in Isaiah 55:1-5" veikale *Israel's Prophetic Heritage*, red. B. W. Anderson ir W. Harrelson (New York, NY: Harper & Row, 1962), p. 196-207. Eissfeldt sugretina Ps 88/89 su Iz 55,1-5. Anot jo, abu skaitiniai turi tą pačią temą: Dievo sandorą su Dovydu.

žmonių pro kasdienybės sluoksnius su tikėjimo svajone ateičiai. Kaip jau matėme, jis prašnekina tremtinius su gerąja naujiena apie naująjį Amžių. Nenuostabu, kad Mesijas ir Kenčiantysis Tarnas buvo sutapatinti, nes jie abu priklauso naujajam Amžiui.[129] Mesijas turi šaknis Dievo sandoroje su Dovydu (žr. 2 Sam 7,8-16). Tarno samprata svyruoja tarp Tarno asmens ir Tarno bendrijos. Tarnas atstovauja Sandoros bendrijai. Kada tik kuklus izraelietis, gyvendamas glaudžioje vienybėje su Dievu — Dievo svajone ateičiai, noriai pakelia savo kančią, jis yra Dievo jėga žmonijai atpirkti ir atnaujinti. Per buities ir tikėjimo svajonės sąveiką Sandoros bendrija įvykdo išganymo istorijoje savo užduotį. Taip Dievo Sandoros bendrijai patikėta ateities svajonė tampa apčiuopiama istorine tikrove. Dievo karalystė prasideda!

Apaštalų darbuose pasakojama apie etiopietį didiką, keliaujantį iš Jeruzalės vieškeliu į Gazą ir skaitantį *Izaijo* knygą (Apd 8,26-36). Skaitinys yra iš tremties pranašo pranešimo apie Kenčiantįjį Tarną (Iz 52,13-53,12). Apstulbintas, didikas prašo Pilypą, krikščionį diakoną, atsakyti į tą patį klausimą, kurį mes kėlėme šiame skyriuje: "Prašom paaiškinti, apie ką čionai pranašas kalba? Apie save ar apie ką kitą?" (Apd 8,34). *Apaštalų darbų* pasakojimas prideda, kad Pilipas, "pradėjęs tuo skyriumi" (Iz 52,13-53,12), paskelbia jam "gerąją naujieną apie Jėzų" (Apd 8,35).

Naujajame Testamente ir per visą Bendrijos istoriją Jėzaus Nazariečio tarnyba suprantama pagal Antrojo Iza-

---

[129] Žr. M. Buber, *The Prophetic Faith*, p. 218; 232; A. Heschel, *The Prophets* (New York, NY: Harper & Row, 1963), XII ir XVIII skyriai; J. Moltmann, "The Crucified God", *Theology Today* 31 (1974) 6-18.

ijo Tarno giesmių mintį.[130] Krikščionybė švyti tikėjimu, kad Tarno pašaukimas buvo vispusiškai įgyvendintas Jėzaus Nazariečio gyvenime, mirtyje ir Prisikėlime. Jėzus yra tikrasis Izraelietis — ištikimasis Izraelio — Sandoros bendrijos Likutis. Jo auka dėl kitų Dievas *surinko* apie jį naująjį Izraelį — Bendriją didžiąja raide ir atidarė visoms tautoms savo Karalystės duris. Visa Senojo Testamento tikėjimo istorija — svajonė apie Dievo ateitį sutelkiama Jėzuje ir randa jame pilnatvę. Pagal krikščionijos tikėjimo kraitį, Jėzus pradėjo savo tarnybą Nazarete, perskaitydamas skaitinį iš *Izaijo* knygos ir pareikšdamas, kad "Šiandien išsipildė ką tik jūsų girdėti Rašto žodžiai" (Lk 4,21). Skaitinys, kurį Jėzus perskaitė yra Iz 61-ojo skyriaus pradžia:

"Jahvės Dvasia su manim,
nes jis patepė mane,
kad neščiau gerą naujieną vargdieniams.
Pasiuntė mane paguosti prislėgtųjų,
skelbti belaisviams išvadavimą
ir atidaryti kalėjimą kaliniams.
Paskelbti Jahvės malonės metą, —
mūsų Dievo atpildo dieną,
paguosti visus, kurie liūdi..." (Iz 61,1-2).

---

[130] Žr. W. Zimmerli ir J. Jeremias, "Païs Theou", *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, red. G. Kittel (Stuttgart: Kohlhammer, 1954), V, p. 653-713.

IV SKYRIUS

SANDOROS BENDRIJA: KUNIGIŠKA KARALYSTĖ

Mokyk mane išminties ir buklumo, —
aš juk remiuos tavo žodžiais.
Buvau aš nuklydęs, todėlei kentėjau,
bet nūnai klausau tavo žodžio.
. . .
Naudinga man pakentėti,
kad tavo potvarkių tiesą suprasčiau.
Man tavo paskelbtasis Teisynas — didelis
brangesnis už auksą, sidabrą /turtas,
(Ps 118/119,66-67.71-72)

Kiro, Persijos karaliaus, kariuomenė buvo sutikta Babilonijoje kaip išlaisvintoja. Kaip užsiminta, Kiro cilindras yra svarbus istoriškas liudijimas apie tautų džiūgavimą, kurį sukėlė Kiro pergalės VI a. prieš Kristų. Mat jo nuolaidi laikysena kitoms tautoms skyrėsi nuo Babilonijos tironijos. Užguitos tautos atidarė jam savo širdis, o patys babiloniečiai, tironų valdovų nuvarginti — sostinės vartus. Atrodo, kad Kiras buvo įsitikinęs, jog botagu sukurti imperiją iš skirtingų tautų nėra įmanoma. Asirija ir Naujoji Babilonija, —Persijos pirmtakės, — buvo tapusios savo žiaurumo aukomis.

Skaitymai iš Šv. Rašto:

Potremtinę Šv. Rašto istoriją aprašo **Ezdro** ir **Nehemijo** knygos. Be to, pravartu perskaityti **Agėjo**, **Zacharijo** 1-8, **Malachijo** ir **Joelio** pranašystes. Jos yra trumputės. Mozės **Mokymo**, arba **Toros**, prasmę potremtiniam judaizmui išreiškia Ps 1; 18/19,8-14; 118/119.

Kiras kūrė pasaulinę persų imperiją. Politinės jėgos neatsisakė. Jo kariuomenė buvo šauni ir svarus politinis veiksnys. Nedelsdamas Kiras pradėjo kurti platų eiklių ryšių tinklą — net pirmąjį skubos paštą žmonijos istorijoje. Susižinojimo ryšių tinklas jam padėjo valdyti ir prižiūrėti plačią, į satrapijas, arba provincijas, padalintą Persijos imperiją.

Kiras Didysis buvo labai įdomus asmuo ir valdovas. Supratęs, kad grubi karalių jėga ilgainiui nuveda imperijas į žlugimą, jis stengėsi laimėti valdomųjų pagarbą ir atsidavimą. Taip Kiras didino ir savo politinę galią.[131]

KIRAS PASKELBIA IŠLAISVINIMĄ

Kiro tautų išlaisvinimo įsaką mums išsaugojo Kiro cilindras — paminklinis kyliaraščio įrašas ant molio. Cilindre Kiras, suminėjęs įvairias užkariautas tautas, sako: "Aš sugrąžinau [joms] šventuosius miestus kitoje Tigrio pusėje ir šventoves, kurios buvo ilgą laiką griuvėsiuose, statulas, kurios [kadaise] stovėjo [šventovėse], ir pastačiau joms pastovias šventoves. Aš [taip pat] surinkau visus jų [ankstyvesnius] gyventojus ir sugrąžinau [juos į] jų gyvenvietes".[132]

Nėra abejonės, kad Kiras nesekė asirų ir babiloniečių pomėgį — naikinti užkariautus kraštus ugnimi ir kalaviju. Kadaise asirai ir babiloniečiai buvo sunaikinę užkariautų kraštų miestus ir šventoves, apiplėšę šventovių iždus, išvežę gyventojus ir jų stabus į tremtį. Dabar Kiras leido užkariautųjų kraštų gyventojams gyventi pagal savo gyvenimo būdą, garbinti savo dievus, o Babilonijos tremtiniams grįžti į gimtąjį kraštą.

Ezdro ir *Nehemijo* knygos aprašo judėjų tremtinių

---

131 Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 192-206.

132 Žr. J. B. Pritchard (red.), *ten pat*, p. 316.

grįžimą į tėvų žemę. Išlaisvinimo įsakas buvo duotas pirmaisiais metais po Babilono žlugimo (538 m. pr. Kr.). Jis yra cituojamas dusyk skirtinga kalba: hebrajų — įprastine tremtinių kalba (Ezd 1,2-4) ir aramajų — Babilonijos tremtyje pramokta, hebraiškajai artima, kalba (Ezd 6,3-5).

Aramajų kalba ir Sandoros bendrija.[133] Aramajų kalbą tremtiniai vispusiškai išmoko jau grįžę į tėvų žemę. Potremtiniame laikotarpyje ji pamažu tapo bendrine judėjų kalba.

Aramajų kalba yra tolygaus senumo su hebrajų kalba. Abi priklauso bendrai semitinių kalbų šeimai. Jų panašumus ir skirtumus galima sugretinti su šiuolaikinių romaniškųjų kalbų panašumais ir skirtumais. Ispanų ir italų kalbos yra labai geras pavyzdys. Aramiečių tautos ir hebrajai buvo vieni kitiems artimai gimininga. Tai liudija pasakojimas apie Jokūbą ir Labaną Protėvių sakmėje.[134]

Senovės Artimųjų Rytų pasaulyje aramajų kalba buvo tarptautinė, — ja naudojosi ano meto diplomatai ir prekybininkai. Judo karaliaus Hezekijo valdymo metu, asirų pasiuntiniui Rabšakei reikalaujant, kad Jeruzalė pasiduotų asirams, jis buvo prašomas kalbėti aramaiškai (Iz 36,11). Persų imperijos įstaigos naudojo aramajų kalbą, nes ji padėjo rišti į vieną padrikusias ir daugiakalbes provincijas. Be abejo, tai skatino aramajų kalbos naudojimą ir pagarbą jai. Ilgainiui judėjai tapo dvikalbiai: hebrajų kalba buvo rašoma ir meldžiamasi, o aramajų kalba buvo kalbama gyvenime.

Potremtinė Sandoros bendrija ir toliau skaitė Raštus hebraiškai liturgijoje, tačiau paprasti žmonės jau nebe-

---

133 Žr. A. Jeffery, "Aramaic" veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, I, p. 185-190.

134 Žr. *Rakto* II, p. 115-118.

pajėgė jų suprasti. Hebraišką Raštų skaitymą turėjo lydėti aramaiški vertimai, arba *targumai* (targum). [135]

Kiro įsakas, kaip matėme, pakartojamas dusyk *Ezdro* knygoje. Pakartojimas liudija įsako istoriškumą ir jo reikšmę Senojo Testamento istorijai. Kai kurie istorikai yra linkę labiau vertinti Kiro įsaką aramajų kalba, nors jis bemaž nesiskiria nuo hebraiškojo.[136] Pagal hebraiškąjį įsaką, Kiras pareiškia, kad "Jahvė, dangaus Dievas", patikėjo jam visas pasaulio karalystes ir įpareigojo jį atstatyti Jahvės Šventyklą Jeruzalėje. Šis pareiškimas mums primena Antrąjį Izaiją, kuris laikė Kirą Jahvės veiksniu sugriautai Jeruzalei atstatyti (žr. Iz 44,28; 45,1-3.13). Atrodo, kad įkvėptasis istorikas patikslino Kiro įsaką pagal teologinį požiūrį. Mat pats Kiro cilindras kalba apie Marduką (Marduk) — Babilono dievą, patikėjusį Kirui pasaulinę valdžią. Nors ir su įkvėptojo istoriko teologine pataisa, vis tiek hebraiškasis įsako skaitinys derinasi su Kiro linija. Jam rūpėjo būti užkariautųjų tautų dievų globėju, grąžinti šventąsias dievų statulas į jų šventoves ir remti šventovių atstatymą. Abu Kiro įsako skaitiniai — hebraiškasis ir aramaiškasis — sako, kad Kiras leido judėjams grįžti į savo tėvų žemę, įsakė atstatyti Jeruzalės Šventyklą persų iždo lėšomis (Ezd 6,4) ir išleido potvarkį, kad šventieji indai, kadaise Nebuchadnezzaro pagrobti iš Šventyklos, būtų grąžinti (Ezd 1,7-11).

Grįžimas į tėvų kraštą. Kiras paskyrė Šešbazzarą (Šešbazzar) vadovauti judėjų grįžimui į tėvų žemę. Šeš-

---

[135] *Targumai* (targum) yra laisvi hebraiškojo Raštų skaitinio į aramajų kalbą vertimai. Juos galima laikyti skaitinių parafraze — atpasakojimu savais žodžiais.

[136] Įrodinėjama, kad hebraiškasis įsako vertimas atspindi šauklio žodinį įsako paskelbimą tremtiniams Babilonijoje, o aramaiškasis yra oficialus persų valdžios dokumentas. Žr. R. A. Bowman, *The Interpreter's Bible*, III, p. 571-573.

bazzaro paskyrimas buvo labai reikšmingas įvykis tremtiniams. Mat jis buvo Jehoiachino, tremtinio Judo karaliaus, sūnus. Tiesa, Šešbazzaras nepaliko gilesnių pėdsakų Senojo Testamento istorijoje — jį nustelbė kiti tremties vadai. Kaip anksčiau pastebėjome, tremtinį karalių Jehoiachiną daug kas laikė tikruoju Judo karaliumi.[137] Taigi Kiras, paskirdamas jo sūnų Šešbazzarą vadovauti grįžimui į tėvų žemę, pagerbė Dovydo dinastijos princą (Ezd 5, 14).[138]

Šešbazzarą sekė kitas, dar svarbesnis, Jehoiachino palikuonis — Zerubbabelis (Zerubbabel; 1 Kr 3,19). Atrodo, kad persų siekis buvo ne tik leisti judėjams gyventi pagal savo papročius, bet ir, persų valdžios priežiūroje, atstatyti judėjų tautinį savitumą. Nėra abejonės, kad persų valdžios laikysena džiugino tremtinius, nes žadėjo naują pradžią tėvų žemėje. Daugeliui atrodė, kad naujasis Amžius, kurio aušroje Dievo vardu kalbėjo Antrasis Izaijas, tuojau pat nušvis dienos šviesa.

Antrojo Izaijo naujojo Amžiaus paveikslas buvo iškilus ir žėrėjo šlove. Ateitis jo pranešime iš Dievo buvo perdėm persunkta amžinybės atspalviais. Istorinė tikrovė, į kurią atsidūrė tėvų žemėn grįžusieji tremtiniai, nebuvo nei iškili, nei atspindėjo amžinybės. Potremtinis judaizmas nieku būdu nepajėgė įgyvendinti Antrojo Izaijo — tremties pranašo regmės. Mat Antrasis Izaijas buvo kalbėjęs ne apie karalių iš Dovydo dinastijos, bet apie Jahvės Tarną, kurį Dievas išaukštino per kančią dėl kitų. Tremties pranašas nekalbėjo apie istorinę Jeruzalę, bet apie *naująją* Jeruzalę, — ženklą visai žmonijai, kad Jah-

---

137 Žr. *Rakto* II, p. 455-457.

138 1 Kr 3,18 skaitinyje tarp Jehoiachino palikuonių yra minimas Šenazzaras (Šenazzar). Atrodo, kad jis yra tas pats asmuo, kurį *Ezdro* knyga vadina Šešbazzaru (Ezd 5,14).

vė yra Karalius. Jis buvo kalbėjęs apie nuostabią permainą, kuri turėjo reikštis žmonių širdyse ir atsispindėti pasaulinėje istorijos dramoje ir Kūrinijoje. Antrojo Izaijo pranešimas iš Dievo apėmė "baigminius dalykus", — visos istorijos baigminę atomazgą Dievo atpirkimo užmojyje. Tremtiniai, ryžęsi sugrįžti į tėvų žemę, nerado joje pranašiškosios Antrojo Izaijo regmės, bet karčią ir nuožmią kovą už buitį.

Judėjų grįžimo į tėvų kraštą istorija buvo ilga ir paini. Trumpai ją atpasakodami, pasitenkinsime trimis vadais ir trimis įvykiais:

1. Zerubbabelis ir Šventyklos atstatymas.
2. Nehemijas ir Jeruzalės miesto sienų atstatymas.
3. Ezra ir Sandoros su Dievu atnaujinimas.

Be to, susipažinsime ir su potremtinio laikotarpio pranašais bei bandysime aptarti Ezros įtakoje kilusį judaizmą.

RAŠOMA IŠ NAUJO IŠGANYMO ISTORIJA: KRONISTAS

Prieš nagrinėdami potremtinį judaizmą, turime susipažinti su pagrindiniais šaltiniais apie judėjų gyvenimą Palestinoje persų valdymo metu, t.y. nuo Kiro (538 m. pr. Kr.) iki Aleksandro Didžiojo (333 m. pr. Kr.). Šaltiniai negausūs: teturime tik dvi retai skaitomas Senojo Testamento knygas: *Ezdro* ir *Nehemijo*. Jos aprašo tik pusę persų laikotarpio istorijos. Skaitant šias knygas, lengva pastebėti, kad po jaudinančių Antrojo Izaijo poemų *Ezdro* ir *Nehemijo* knygos nemasina: mat jos nulaipina nuo iškilaus kalno su nuostabiu akiračiu į niūrią ir pilką lygumą. Nors šios knygos ir nepatrauklios, bet aprašomoji istorija Sandoros bendrijai yra labai svarbi. Mat šiuo laikotarpiu buvo apsispręsta ką statyti: *Tiltus* į pasaulį tarp neramių Artimųjų Rytų tautų ar *Sienas*

apie Sandoros bendriją? Todėl *Ezdro* ir *Nehemijo* knygos yra labai reikšmingos: jos padeda suprasti dvasinį palikimą, giliai sąlygojusį Jėzų Nazarietį ir jo Bendriją.

Ezdro ir Nehemijo knygos. *Ezdro* ir *Nehemijo* knygose pasakojama apie Izraelio — Sandoros bendrijos istoriją nuo grįžimo iš tremties Babilonijoje (538 m. pr. Kr.) iki Nehemijo gubernatoriavimo užsklandos Judėjos provincijoje (prieš 400 m. pr. Kr.).

Ezdro ir *Nehemijo* knygose aprašoma istorija yra paini. Kadaise jos buvo viena knyga — ritinys. Atrodo, kad šv. Jeronimas, Vulgatos vertėjas, buvo pirmasis bandęs ją padalinti į dvi dalis. Tai įvyko IV pokristinio amžiaus užsklandoje. Šv. Jeronimas tai padarė, versdamas hebraiškąjį Tanaką į lotynų kalbą. Prieš šv. Jeronimą pasakojimas apie Sandoros bendriją po tremties Babilonijoje buvo viena knyga — ritinys. Tai liudija ankstyviausi hebraiški ir graikiški rankraščiai.[139]

Pirmaisiais krikščionijos amžiais norminis Tanako tekstas buvo rūpestingai saugomas žydų mokslininkų, kuriuos įprasta vadinti masoretais — Tanako puoselėtojais. Masoretų rūpestingumas buvo nuostabus. Jie suskaičiavo visus kiekvienos Tanako knygos žodžius, norėdami užkirsti kelią bet kokiai savavaliai pridėti ar išleisti žodžius. Remdamiesi žodžių skaičiavimu, masoretai pažymėjo, kad tikslus Ezros ir Nehemijo pasakojimo vidurys yra Neh 3,32. Tai nėra mūsų skaitomos *Nehemijo* knygos vidurys, bet vieno *Ezdro-Nehemijo* ritinio vidurys. Šio ritinio žodžius buvo suskaičiavę ir padalinę į dvi lygias dalis masoretai. Taigi pasakojimas apie Ezrą irgi buvo padalin-

[139] Septuagintoje — graikiškajame Senojo Testamento vertime tėra tik viena *Ezdro* knyga. Žr. R. North, "The Chronicler: 1-2 Chronicles, Ezra, Nehemiah", *JBC* 24:83.

tas: viena dalis yra mūsų skaitomoje *Ezdro*, o kita — *Nehemijo* knygoje (Neh 7,73b-10,39).[140]

Ezdro-Nehemijo ritinys hebraiškajame Tanake yra dalis plataus istorinio rašinio. Pirmoji šio rašinio dalis yra *1-2 Kronikų* knygos. *1-2 Kronikų, Ezdro* ir *Nehemijo* knygos turi tą patį teologinį požiūrį ir stilių. Be to, jose ryšku ir tematinė jungtis. Todėl daroma išvada, kad šios keturios knygos turi tą patį įkvėptą autorių. Įprasta jį vadinti Kronistu.[141] Jo tapatybė nėra žinoma. Atrodo, kad jis buvo Šventyklos darbuotojas. Turbūt vienas iš kunigų, vadinamų levitais.

1-2 Kronikų, Ezdro ir *Nehemijo* knygose susiduriame su dar vienu svarbiu istoriniu rašiniu apie Sandoros bendriją Senajame Testamente. Dažnai minėta, kad Jahvistinis (J), Elohistinis (E) tikėjimo kraitis Penkiaknygėje priklauso istoriniam Sandoros bendrijos epui. Pravartu turėti prieš akis visų Senojo Testamento įkvėptų istorinių rašinių sąrašą:

1. Deuteronominė istorija: *Jozuės - Teisėjų - 1* ir *2 Samuelio - 1* ir *2 Karalių* knygos.

2. Kunigiškoji išganymo istorija: ji yra *Pradžios, Išėjimo, Kunigų* ir *Skaičių* knygose.[142]

3. Kronisto istorija: *1* ir *2 Kronikų - Ezdro - Nehemijo* knygos.

Šį sąrašą galėtume sutrumpinti visu trečdaliu, nes, kaip matėme, Kunigiškoji išganymo istorija iš tikrųjų yra tik papildyta izraeliečių pradinio epo laidą (JE).

---

[140] Arkivysk. J. Skvireckas jas vadina *1-2 Ezdro* knygomis. Žr. R. A. Bowman, "The Book of Ezra and the Book of Nehemiah" veikale *The Interpreter's Bible*, III, p. 551-552.

[141] 2 Kr knyga baigiama ir Ezd knyga pradedama beveik tais pačiais žodžiais. Plg.: 2 Kr 36,22-23 su Ezd 1,1-3.

[142] Žr. *Rakto* I, p. 55; taip pat šios dalies I skyrių.

Todėl galime sakyti, kad Senajame Testamente turime du istorinius rašinius, kurie atpasakoja Izraelio — Sandoros bendrijos istoriją. Deuteronominė istorija prasideda su Mozės gyvenimo užsklanda ir baigiasi su Judo — Pietinės karalystės žlugimu bei tremtimi. O Kronisto istorija prasideda su Dovydo atėjimu į karaliaus sostą ir trunka iki maždaug 400 m. prieš Kristų.

Kunigiškas Kronisto požiūris. Dalis Kronisto istorijos yra lygiagretė su Deuteronomine istorija. *1-2 Kronikų* knygos aprašo tą patį istorinį laikotarpį kaip ir *1-2 Samuelio* bei *1-2 Karalių* knygos. Tik *Ezdro* ir *Nehemijo* knygų istorija neturi lygiagretės Deuteronominėje istorijoje, nes Deuteronominė istorija baigiasi su tremties pradžia (2 Kar 25,27-30). Lygiagretis pasakojimas įgalina mus palyginti du įkvėptus autorius ir jų požiūrius.

Deuteronominio istoriko ir Kronisto palyginimo pavyzdžiu paimkime jų pasakojimą apie karalių Dovydą. 1 Sam 15 iki 1 Kar 2 skaitiniai yra Deuteronominio istoriko pasakojimas apie Dovydą, o 1 Kr 10-29 yra Kronisto pasakojimas apie Dovydą. Juos palyginus, galima suvokti įkvėptojo autoriaus Kronisto Sandoros bendrijos sampratą.

Kartkartėmis Kronistas perima pažodžiui skaitinius iš 1 Sam 15 - 1 Kar 2 — Deuteronominės istorijos. Kartkartėmis Kronistas nekreipia dėmesio į skaitinio požiūrį Deuteronominėje istorijoje, bet perimtą skaitinį pritaiko savo požiūriui. Šis įkvėptojo autoriaus Kronisto elgesys atrodo įtartinas. Kodėl jis taip daro? Kaip jį galima suprasti? Visų pirma Kronistui rūpėjo perduoti dabarties kartai praeities prasmę. Tam tikslui jis atrinko medžiagą apie Sandoros bendrijos praeitį su raiškia ir įtaigia reikšme savo dabarties kartai. Nenuostabu, kad Kronistas, perduodamas šešeto šimtmečių praeities reikšmę savo

kartai, rinkosi ir vertino medžiagą pagal savo požiūrį. Kaip reikėtų vertinti Lietuvos istoriką — Šapoką, Ivinskį, Jakštą... — bandančius perduoti Lietuvos valstybingumo reikšmę nuo Mindaugo iki šiandien? Aišku, kad jiems neįmanoma *viską* įjungti į savo istoriją. Ir jiems tenka rinktis medžiagą bei ją pasverti savo rašomos istorijos požiūrio šviesoje.

Kronisto aprašomas istorijos laikotarpis — trukmė buvo ilga. Tačiau jo aprašymas yra trumpokas — vos hebraiškojo Senojo Testamento 150 puslapių. Teologinį Kronisto požiūrį — istorinį šališkumą lengva nuvokti, palyginant jo istoriją su Deuteronomine istorija. Perimdamas medžiagą ir 1 Sam 15 - 1 Kar 2, jis daro atranką: daug ką išleidžia, prideda, pakeičia. Visa tai atspindi jo rūpestį ir požiūrį, skelbiant Sandoros bendrijos praeities reikšmę dabarties poreikiams.[143]

Klaidinga daryti išvadą, kad Kronisto istorija yra jo paties pramanas, nes buvo parašyta kunigišku požiūriu. Kronistas rėmėsi ne tik *Samuelio-Karalių* knygomis, bet ir medžiaga iš šaltinių, kurie nebuvo panaudoti Deuteronominio istoriko. Be to, kai kurie šaltiniai buvo tik jam prieinami, nes buvo jo bendraamžių raštai. Puikus šitokių šaltinių panaudojimo pavyzdys yra medžiaga, kurią Kronistas įamžino *Ezdro-Nehemijo* ritinyje. Mat čia įkvėptasis autorius perima bemaž pažodžiui paties Nehemijo rašytus atsiminimus. Taigi sklinda kalba apie patikimiausius šaltinius judėjų istorijai iš persų laikotarpio. Ir Ezros atsiminimai yra svarbus istorinis liudininkas.

---

[143] Žr. E. Lemke, "The Synoptic Problem in the Chronicler's History", *Harvard Theological Review* 58 (1965) 349-363. Šiame straipsnyje teigiama, kad ne visi Kronisto nukrypimai nuo savo istorijos šaltinių priskirtini jo teologiniam požiūriui. Daugeliu atvejų skirtumai susidaro dėl to, kad mums nėra pažįstamas Kronisto naudotas 1 Sam 15-1 Kar 2 tekstas. Mat jo amžiuje Tanako tekstas dar nebuvo apibrėžtas.

Ezros ir Nehemijo atsiminimai yra Kronisto istorijoje:

1. Nehemijo atsiminimai: Neh 1,1-7,73a; 11,1-2; 12,27-43; 13,4-31.

2. Ezros atsiminimai: Ezd 7,27-9,15.[144]

Kronisto istorija iš esmės yra įkvėpta Izraelio — Sandoros bendrijos peržiūra — peraiškinimas. Todėl skaitytojui svarbu atpažinti jos visaapimantį tikslą, nes pasakojimas apie Ezrą-Nehemiją yra baigmė istorinės raidos, kuri prasidėjo su Dovydu. Autoriui yra būdingas įsitikinimas — požiūris: Izraelis yra pašauktas būti Dievo *surinkimu* — bendrija Dievo garbinimui. Dievas *surinko* sau bendriją, kuri yra "kunigiška karalystė ir šventa tauta" (Iš 19,6), t.y. tauta, kurios visas gyvenimas yra tarnyba Dievui — *liturgija*. Kunigiškoji Tauta buriasi Šventykloje, kur kunigija turi nepamainomą vaidmenį Dievo garbinimo liturgijoje.

Liturginis domesys yra pagrindinis Kronisto istorijos bruožas. Iš tikrųjų Kronisto istorija iš esmės ir yra pasakojimas apie Izraelio — Sandoros bendrijos Dievo garbinimą Jeruzalėje — šventajame mieste.

Dovydas ir Sandoros bendrijos liturgija. Deuteronominei istorijai būdinga Dovydą aprašyti kaip karalių, su žmogiškomis silpnybėmis ir pranašumais, padariusiais jį nemarų mirtingąjį savo tautoje. Dovydas yra pirmasis ir iškiliausias Izraelio karalius. O Kronistas savo istorijoje nesidomi Dovydo politine sėkme. Jo amžiuje Izraelis jau nebebuvo nepriklausoma karalystė. Tiesa, ir Kronistas didžiuojasi Dovydo karo žygiais bei jo karalystės šlo-

---

144 Sunku tiksliai nustatyti, kur baigiasi pasakojimas apie Ezrą ir kur prasideda Ezros atsiminimai (Ez 7,11-10,44; Neh 7,73b-9,5). Sunkumai kyla dėl to, kad kartkartėmis Ezra kalba pirmuoju asmeniu, o kartkartkartėmis kalbama apie jį trečiuoju asmeniu.

ve. Ir jis pabrėžia mesijinę Dovydo sandorą su Dievu (plg.: 1 Kr 17 su 2 Sam 7,8-16), užtikrinusią dovydiškosios dinastijos tąsą. Tačiau Kronistui kur kas labiau rūpi Dovydo vaidmuo Izraelio — Sandoros bendrijos liturgijoje. Dovydas, anot Kronisto, yra asmuo, kuris subūrė Izraelį į bendriją Dievui garbinti: Dovydas buvo tas, kuris padarė Jeruzalę, šventąjį miestą, savo religine sostine; Dovydas buvo tas, kuris sumanė statyti Šventyklą pagal paties Jahvės jam betarpiškai duotą planą (1 Kr 28,1-19); Dovydas buvo tas, kuris įvedė muziką bei psalmes į Šventyklos pamaldas ir paskirstė kunigijai pareigas. Trumpai tariant, Kronistas apvelka Dovydą šventumo rūbu ir paslepia jo žmogiškumą.

Sugretinus Kronisto pasakojimą apie Dovydą su Deuteronomine istorija, išryškėja, kad jis išleidžia pasakojimus apie Dovydą, kurie galėtų sumažinti pagarbą jam *bendrijoje*, kuri yra Dievo *surinkta* liturgijai. Užtat jis nieko nesako apie spalvingą Dovydo gyvenimą, būnant jam beteisiu bėgliu Sauliaus valdymo metu, apie jo svetimavimą su Betsabėja (Batšeba), apie klastingą sūnaus Absalomo (Absalom) sukilimą.[145] Nuostabiausia, kad Kronistas išgražina Dovydo žodžius prieš mirtį (1 Kr 29). Jis net neužsimena apie Dovydo įsakymą Saliamonui nubausti mirtimi Joabą (Joab) ir Šimeijį (žr. 1 Kar 2,5-9). Anot jo, mirties patale Dovydo širdis buvo užimta svajone apie būsimą Šventyklą (1 Kr 28-29). Kronistas deda į mirštančio Dovydo lūpas iškilią maldą (1 Kr 29,10-19). Nėra kito įkvėpto autoriaus Šv. Rašte, kuris būtų taip nuoširdžiai puošęs Dovydo galvą šventojo aureole.

O vis dėlto Kronistas viso to neprasimanė ir iš piršto neišlaužė. Duomenys iš praeities davė jam pagrindo

---

145 Žr. *Rakto* I, p. 366-399. Dvaro istorija yra svarus šaltinis Dovydui pažinti.

pabrėžti iškilų Dovydo vaidmenį Dievui garbinti bendrijos liturgijoje. Dovydas iš tikrųjų atnešdino į Jeruzalę Sandoros Skrynią, nupirko Araunos (Araunah) klojimą altoriui pastatyti ir davė pradžią Šventyklos statybai (2 Sam 24). Dovydo domesys Šventyklos muzikai bei psalmėms buvo plačiai žinomas. Jis buvo žinomas kaip "įgudęs arpininkas" (1 Sam 16,14-23; žr. Am 6,5) ir kaip psalmių bei raudų kūrėjas (2 Sam 1,17-27).[146] Žinoma, nereikia perdėti. Būtų klaidinga laikyti Dovydą viso *Psalmyno* autoriumi, nes psalmės atspindi šlovės giesmes, raudas ir prašymo maldas iš skirtingų Sandoros bendrijos laikotarpių.[147] Taigi *Psalmyno* giesmėse atpažįstame skirtingus nuo Dovydo psalmistus ir jų laikų sūkurius. Tačiau, turint omenyje Dovydo kaip poeto-muziko garsą, lengva suprasti, kodėl vėlesnės izraeliečių kartos priskyrė jam visą *Psalmyną*. Ir Kronisto teiginys, kad Dovydas įvedė daug naujovių į Dievo garbinimo, ypač muzikos srities, liturgiją yra teisingas (1 Kr 23-27).

Izraelio bendrijinė istorija. Įkvėptajam Kronistui nerūpi Izraelis-karalystė ir jos politinė istorija, bet Izraelis-bendrija ir jos vaidmuo Dievo garbinimui. Išryškinęs Izraelio-bendrijos, kuri garbina Dievą Šventyklos liturgija, kilmę Dovydo amžiuje, Kronistas imasi pasakoti apie Dievo garbinimo istoriją. Jis tvirtina, kad mesijinė Dovydo dinastijos užduotis remiasi Jahvės palaima (žr. 2 Sam 7,8-16; 1 Kr 17). Kadangi tik dovydiškoji dinastija yra teisėta, jis tylomis apeina Sauliaus patepimą karaliumi! Šiaurinė karalystė — Izraelis žlugo, anot Kro-

---

[146] Dovydo rauda, Sauliui ir Jonatanui žuvus mūšyje su filistinais, yra iškilus pavyzdys.

[147] Apie pusė 150-ties *Psalmyno* psalmių antraščių yra priskiriamos Dovydui. Apie *Psalmyną* išsamiau rašoma sekančiame skyriuje.

nisto, nes ji, Jeroboamo I suvedžiota, atsiskyrė nuo tikrosios bendrijos, kuri garbina Dievą. Pietinė karalystė — Judas ilgainiui irgi taip sugedo, kad Jahvė turėjo ją stipriai nubausti. Todėl šventasis miestas Jeruzalė ir Šventykla — Dovydo suplanuota būti "nepaprastai iškilaus garso ir garbės visame pasaulyje" (1 Kr 22,5) — buvo sunaikinta, o kunigija ir gyventojai išvesti į Babilonijos tremtį.

Čia Kronistas įjungia pasakojimą, rastą Ezros ir Nehemijo atsiminimuose. Kiro įsakas įgalino ištikimuosius judėjus grįžti Jeruzalėn. Sugrįžę į šventąjį miestą, jie nedelsė atstatyti altorių, kad galėtų atnašauti Izraelio Dievui aukas. Ilgainiui jie atstatė ir pačią Šventyklą. Tačiau ši grįžusiųjų bendrija vėl buvo pavojuje supagonėti. O supagonėjimas kadaise privedė prie pirmosios Šventyklos sunaikinimo ir tremties. Todėl, pagal įkvėptąjį Kronistą, kunigas Ezra atvyko iš Babilonijos su Tora — Mozės Įstatymu rankoje ir pradėjo didžią religinę reformą, stengdamasis palaikyti Dievą garbinančios bendrijos šventumą. Po to, sekant dabartinę pasakojimo eigą *Ezdro-Nehemijo* knygose, iš Babilonijos į Jeruzalę atvyko Nehemijas. Būdamas judėjų provincijos satrapu, jis atstatė Jeruzalės sienas ir įvedė visuomenines ir religines reformas.

Pagal įkvėptąjį autorių, judėjai grįžo iš tremties Babilonijoje ne kaip tauta, bet kaip religinė bendrija, kuri garbina Dievą. Šis Kronisto požiūris derinasi su potremtinio laikotarpio padėtimi. Tačiau įkvėptajam autoriui rūpi kur kas daugiau. Anot jo, ši gili permaina nebuvo tik atsakymas į politinius vingius, bet grįžimas į pirmykštį izraeliečių pašaukimą būti bendrija, kuri garbina Dievą. Pašaukimas būti religine bendrija, tvirtina Kronistas, buvo iššūkis izraeliečiams nuo pat Dovydo amžiaus.

Susipažinus su *Ezdro* ir *Nehemijo* knygomis įkvėptoje Kronisto istorijoje, reikia grįžti prie tremties pirmūnų, kurie, atsakydami Kiro įsakui, ryžosi keliauti į tėvų kraštą, dabar vadinamą Judėja. Grįžimas iš tremties nebuvo masinis išėjimas iš Babilonijos. *Ezdro* knyga cituoja grįžusiųjų sąrašą (Ezd 2; žr. Neh 7) ir nurodo jų skaičių: apie 50.000. Tačiau šie duomenys, atrodo, yra tik iš Nehemijo laikotarpio, — keletą kartų vėlesni negu grįžimas iš tremties. Neh 7,5 skaitinys teigia, kad Nehemijas paskelbė šį sąrašą.[148] Skaičius pirmūnų, kurių "dvasią Dievas išjudino grįžti ir atstatyti Jahvės Namą Jeruzalėje" (Ezd 1,5), buvo neabejotinai mažesnis. O pats grįžimas vyko per keletą kartų. Mat daug judėjų buvo patogiai įsigyvenę Babilonijoje ir puikiai vertėsi. Juozapas Flavijus, garsusis žydų istorikas, teisingai teigia, kad daug tremtinių nenorėjo palikti savo turtų.[149] Daugeliui atrodė kvailystė leistis į ilgą, pavojingą ir išlaidžią kelionę, kuri vedė į nesaugu ir mažai žadantį gyvenimą sunaikintoje tėvų žemėje.

Įtampa tarp samariečių ir judėjų. Istorija liudija, kad ilgainiui Jeruzalėje susibūrė mažutė judėju bendruomenė. Jai vadovavo vyriausias kunigas, vardu Ješua (Jozuė), ir Zerubbabelis. Pastarasis buvo Šešbazzaro įpėdinis. Pagal Kronisto pasakojimą, grįžusieji visų pirma pasistatė altorių, įvesdino į liturginę tarnybą kunigiją ir padėjo pamatus naujai Šventyklai. Dievo garbinimo pamaldos buvo atliekamos "pagal Dovydo, Izraelio karaliaus, potvarkius" (Ezd 3,10).

---

148 Žr. W. F. Albright, *The Biblical Period from Abraham to Ezra* (Pittsburgh, PA: Biblical Colloquium, 1950), p. 49.

149 Pats Juozapas Flavijus gyveno tarp maždaug 37-100 m. *po* Kristaus. Žr. *Antiquitates Iudaicae*, t.y. *Žydų senovė*, XI, 1,3.

Atstatymo darbai Judėjos provincijoje užsikirto Kiro karaliavimo užsklandoje. Priežastys glūdėjo ne persų valdžioje, bet "krašto gyventojuose" ir samariečiuose, — Samarijos provincijoje. Pirmukart susiduriame su grubia įtampa tarp judėjų ir samariečių Senajame Testamente. Ilgainiui ši įtampa tapo neapykanta, kuri reiškėsi abipusiu kandumu bei priešiškumu ir privedė prie samariečių šventyklos, varžovės Jeruzalės Šventyklai, pastatymo ant Garizimo kalno.

Judėjų požiūriu, samariečiai buvo suteršti svetimtaučiu, kuriuos kadaise asirai apgyvendino užkariautoje Izraelio žemėje (Ezd 4,2). Tuo tarpu patys samariečiai jautėsi esą ištikimi Mozės tikėjimo kraičiui. Jie nuoširdžiai pasisiūlė padėti atstatyti Šventyklą Jeruzalėje. Žinoma, būdami Samarijos, jau asiru amžiuje tapusios provincija, gyventojai, jie žiūrėjo su įtaringu nerimu į judėjų provincijos atgimimą palei savo namų slenkstį.

Kaip jau užsiminėme, pradžioje samariečiai šoko siūlytis bendradarbiauti su judėjais — Šventyklą atstatyti Jeruzalėje. Tačiau Zerubbabelis jų ištiestą ranką atmetė su panieka. Atrodo, jam samariečiai buvo neverti garbinti Dievą su judėjais. Nenuostabu, kad samariečių ranka, ištiesta pagelbėti, susitraukė į neapykantos kumštį. Žinoma, samariečių ir judėjų priešiškumą sąlygojo ir buitiniai bei politiniai abiejų bendruomenių poreikiai. Samariečiai, judėjų atstumti, trūks plyš dėjo visokias pastangas, kad tik sustabdytų Šventyklos atstatymą Jeruzalėje. Mat Šventykla, jų galvojimu, buvo tik atgimusio judėjų tautiškumo įvaizdis. Auganti abipusė neapykanta ir skundų sukurti politiniai vingiai sustabdė Šventyklos atstatymą dar Kiro valdymo metu (Kiras mirė 530 m. prieš Kristų). O Kambisui, Kiro įpėdiniui, valdant (530-522 m. pr. Kr.), ant Šventyklos griuvėsių jau vėl augo

usnys. Panaši padėtis buvo ir Darijaus I, arba Didžiojo, valdymo pradžioje (522-486 m. pr. Kr.).[150]

Du pranašai: Agėjas ir Zacharijas. Šventyklos atstatymo darbai vėl buvo pradėti antraisiais Darijaus I valdymo metais (522-486 m. pr. Kr.).[151] Taigi maždaug po aštuoniolikos metų. Zerubbabelio vadovavimą Judėjos provincijai reikia vertinti tuometinių įvykių srauto sąveikoj, sukrėtusioj pačius persų imperijos pamatus. Kambisas, Darijaus I pirmtakas, užkariavo net Egiptą ir įjungė tolimąjį Nilo kraštą į Persijos imperiją. Ilgainiui Kambisas išėjo iš proto ir nusižudė. Jo mirtį sekė sūnų intrigos su žudynėmis ir tautų sukilimai provincijose. Darijus I sutvardė intrigas ir sukilimus. Jo pergalę liudija milžiniškas trikalbis kyliaraščio įrašas Behistuno (Behistun) uoloje.[152] Tačiau antraisiais jo valdymo metais, Babilonijoje kažkoks Nebuchadnezzras, garsiojo imperatoriaus bendravardis, sukėlė maišatį. Vos mėnesiui tepraėjus po sukilimo Babilonijoje, judėjai Judėjos provincijoje, vedami dovydiškojo princo Zerubbabelio ir vyriausiojo kunigo Jozuės, vėl pradėjo Jeruzalės atstatymo darbus.

Ezd 5,1 skaitinio liudijimu, Šventyklos atstatymą stipriai puoselėjo du pranašai: Agėjas ir Zacharijas. Senajame Testamente skaitome jų trumputes knygas su žo-

---

150 Žr. Ezd 4,4-5,17. Ezd 4,6-23 skaitinys yra ne savo vietoje, nes jame kalbama apie Kserksą (Ahasuerus) ar Artakserksą I, Darijaus I įpėdinius. Žr. J. Finegan, *Light from the Ancient Past* (Princeton, NJ: Princeton University Press, ²1950), p. 193-205.

151 Kronistas, atrodo, klysta datuodamas Šventyklos pamatų dėjimą antraisiais Kiro valdymo metais. (Ezd 3,6-13), nes iš tikrųjų pamatai buvo padėti tik antraisiais Darijaus I metais (Ag 1,1-6).

152 Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 128-132.

džiais iš Dievo.[153] Pranašą Agėją drąsino Babilonijos sukilimas (520 m. pr. Kr.). Jo žodžiuose iš Dievo ryški tautiškumo aistra (žr. Ag 1,1-11). Agėjas primena saviesiems, kad buitinė padėtis krašte yra varginga dėl to, kad jie palieka Dievo Namą — Šventyklą griuvėsiuose, patys gyvendami šauniuose namuose. Nenuostabu, kad jo pats pirmasis pranešimas iš Dievo sukėlė judėjus ant kojų. Vildamiesi, kad Dievas bus jiems malonus, jeigu jie visų pirma rūpinsis jo Namu — Šventykla, judėjai ėmėsi darbo. Jiems vadovavo vyriausiasis kunigas Jozuė ir gubernatorius Zerubbabelis (Ag 1,12-15). Vos mėnesiu vėliau, žmonėms pavargus ir pradėjus lyginti savo atstatomą kuklų Dievo Namelį su iškiliąja kadaise sugriauta Saliamono Šventykla, Agėjas vėl kreipėsi į savuosius su žodžiais iš Dievo nenuleisti rankų. Jis tvirtino, kad atstatomas Jahvės Namas savo žėresiu nustelbs Saliamono Šventyklą. Agėjas kalbėjo apie netrukus įvyksiantį Dievo atėjimą ir pranašavo, kad Dievo atėjimas sudrebins dangų, žemę ir tautas (Ag 2,1-9). Tautos atneš savo turtus į naująją Šventyklą.

Pranašas Agėjas laukė Persijos žlugimo. Jo baigminis pranešimas iš Dievo sklydi judėjų tautiškumu. Agėjas kreipiasi į Zerubbabelį ir jam sako, kad jis — judėjų provincijos valdytojas ir Jehoiachino palikuonis — yra Jahvės Pateptasis, dovydiškasis Mesijas (Ag 2,20-23).

Zacharijo pranašystė yra truputį vėlesnė už Agėjo pranašystę (žr. Zch 1,1). Ji išreiškia tą pačią viltį apie judėjų valstybės atstatymą su vyriausiuoju kunigu ir dovydiškuoju princu. Pranešimai iš Dievo *Zacharijo* knygoje yra išreikšti savita išraiška, kuri vyravo vėlesniame

---

[153] Zacharijo žodžiai Dievo vardu yra Zch 1-8 skyriuose, nes Zch 9-14 priklauso vėlesniam įkvėptų Zacharijo mokinių būreliui. Žr. C. Stuhlmueller, "Haggai, Zechariah, Malachi", *JBC* 23:11-20.

potremtinio judaizmo laikotarpyje. Zacharijo pranašystės turinys yra panašus į Antrojo Izaijo pranašystės turinį. Mat ir ji kalba apie baigmę — laiko ir istorijos pilnatvę visagaliame Jahvės užmojyje. Tačiau Zacharijas skiriasi nuo Antrojo Izaijo išraiškos savitumu, — paslaptinga ir mįslingų įvaizdžių kupina kalba. Paslaptinga ateities regmė ir beatskubanti dramatiška istorijos baigmė su Dievo priešų sunaikinimu ir jo karalystės įkūrimu sudaro naują literatūrinę formą — žanrą.[154] Tikėdamas, kad Jahvė stebuklingai sutvardys tautas, pranašas įvardija Zerubbabelį dovydiškuoju Mesiju (Zch 3,8). "Mesijo" žodžio Zerubbabeliui pavadinti Zacharijas nenaudoja. "Mesijas" — "Pateptasis" gavo Mesijo vardui didžiąją — reikšmingąją raidę tik vėlesniame judaizmo laikotarpyje.[155]

Ankstesniame mesijinės pranašystės kraityje, ateisiantis dovydiškasis karalius yra vadinamas "atžala iš Jišaijo kelmo", "šaka", kuri "išaugs iš jo šaknų" (Iz 11, 1). Zacharijo pranašystėje "šaka" ženklinama mesijinis karalius, Dovydo dinastijos palikuonis. Pagal pranašą Zachariją, mesijinės Zerubbabelio reikšmės ženklas yra jo įnašas į Šventyklos atstatymą:

> *Sakyk jam [vyriausiajam kunigui Jozuei]: "Taip sako kareivijų Jahvė: 'Vyras, kurio vardas yra Šaka, klestės savo užduotyje ir atstatys Jahvės Šventyklą. Jis yra tas, kuris pastatys Jahvei Šventyklą! Dėl to jį sups karališka garbė, jis sėdės ant sosto ir viešpataus. Kunigas palaikys jo sostą. Abipusis taikus supratimas vyraus tarp jų'"* (Zch 6,12-13).

---

154 Ši pranašystės rūšis yra vadinama *apokalipse*,— graikų kalbos žodžiu, kuris reiškia "apreiškimas".

155 "Mesijas" yra iš hebrajų kalbos *Mašiah*; graikiškai "mesijas" yra *Christos*. Mesijas ir Kristus mūsų kalboje reiškia Pateptasis.

Būdinga, kad skaitinyje nėra asmeniško Zerubbabelio vardo. Labai galima, kad jis buvo tyčia išleistas.[156] Tačiau nėra jokios abejonės, kad pranašas Zacharijas Šakos įvaizdžiu ženklina Zerubbabelį.

Antroji Šventykla. Sirijos satrapas Tatternai ir Samarijos valdytojai stengėsi sutrukdyti Šventyklos atstatymą (Ezd 4-6). Tačiau ir su tais trukdymais, atstatymo darbai buvo užbaigti 515 m. prieš Kristų. Žiūrint į Šventyklos atstatymą Persijos imperijos neramumų fone, aiškėja, kad judėjai guodėsi viltimi atgaivinti savo valstybę. Šiuo metu paslaptingai iš istorijos arenos dingo Zerubbabelis. Nežinia, kas jam nutiko. Spėliojama, kad persai, bijodami mesijinio sąjūdžio, pašalino jį iš valdžios Judėjos provincijoje. Mat mesijinis sąjūdis su dėmesiu Dovydo dinastijos palikuoniui galėjo tapti sukilimo branduoliu.

Nuo Zerubbabelio laikų Senajame Testamente nebeužsimenama apie pastangas atgaivinti Dovydo dinastiją persų valdymo metu. Nuo dabar judėjams vadovavo vyriausiasis kunigas Jozuė ir jo įpėdiniai, o pati Sandoros bendrija buvo su visa širdimi Šventykloje — kunigiškoji karalystė, smulkmeniškai sekė apeiginius potvarkius, kurie, pagal Kronistą, rėmėsi Dovydu.

Antroji Šventykla neprilygo Saliamono Šventyklos didingumui. Kaip matėme, Saliamonui statant Šventyklą, talkininkavo Finikijos architektai ir menininkai. Kronistas pastebi, kad senesnieji žmonės, matydami kuklius Šventyklos pamatus, garsiai raudojo (Ezd 3,12-13). Mat jie negalėjo užmiršti Saliamono Šventyklos didingumo ir grožio. Nors nedidingo grožio, antroji Šventykla potrem-

---

[156] Žr. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, red. K. Elliger ir W. Rudolph (Stuttgart: Deutsche Bibelsgeselschaft, 1967-77), p. 1069 (Zch 6,11).

tiniame laikotarpyje tapo Sandoros bendrijos — religinės bendrijos, *surinktos* garbinti Dievui, gyvenimo centru ir apsauga. Architektūrinio didingumo stoką užpildė iškilus žmonių pamaldumas, kurį žadino ir ugdė tikėjimas, kad Jahvė *buvoja* bendrijoje, *surinktoje* jam garbinti.

Kronistas iškelia muzikos ir giesmės svarbą Izraelio istorijoje. Šiuo atveju jis yra perdėm istoriškas. Žinoma, jo įkvėptoji istorija pirmoje vietoje atspindi potremtinės Šventyklos pamaldų poreikius. Tačiau iš esmės potremtiniai pamaldų poreikiai turėjo savo šaknis Dovydo amžiuje. Antrosios Šventyklos reikšmę didino gilus žmonių prisirišimas. Būdami Dievą garbinanti bendrija, judėjai buvo giedanti tauta, — muzika ir giesmė turėjo didelį vaidmenį jos gyvenime. Kronistas ir daugelis psalmių mini chorų vadovus — Hemaną (Heman), Asafą (Asaf), Etaną (Etan), Jedutuną (Jedutun) — su ypatingomis rolėmis Šventyklos pamaldose. Pasak Kronisto, pagrindinis levitų uždavinys buvo vadovauti bendrijiniam Dievo garbinimui malda ir giesme.

Judėjų gyvenimą ir mintį gaiviai maitino ir ugdė Šventykla iki jos sunaikinimo Romos amžiuje (70 m. po Kr.). Kadangi daug judėjų, gyvenusių šalia Jeruzalės, ne visuomet galėjo dalyvauti Šventyklos pamaldose, Palestinoje atsirado sinagogos. Potremtiniame amžiuje jos dygo lyg grybai kaimuose ir miesteliuose. Ilgainiui sinagogos padėjo žydams burtis į bendruomenę ir išeivijoje. Tautų apaštalas Paulius pasinaudojo sinagogų tinklu, skelbdamas Gerąją Naujieną Romos imperijoje (žr. Apd 13-28). Ir sinagoga paliko gilius pėdsakus judėjų — potremtinės bendrijos, kuri garbina Dievą, gyvenime ir mintyje. Antroji Šventykla buvo sugriauta, o sinagoga išliko. Tačiau potremtiniame laikotarpyje ji niekad nebuvo tikras Šventyklos pakaitalas. Pamaldūs judėjai keliaudavo kaip maldininkai Jeruzalėn dalyvauti kunigiškosios aukos dramoje

ir bendrijiniame Dievo garbinime. Šventyklos pamaldos buvo paguoda skausme, kaltės atleidimas ir viltis bei drąsa gyvenimo bėdose. Viena diena Jahvės Šventyklos kieme, primena vienas iš psalmistų, yra smagesnė negu tūkstantis dienų kitur:

Kaip miela man tavo buveinė,
dangaus kariuomenių Jahve!
Siela mano alpsta, ilgis
Jahvės kiemų atšlainių.
Mano širdis ir mano kūnas
džiūgaudami sveikintų gyvąjį Dievą.
Net žvirblis pastoginę susiranda,
blezdinga susikrauna lizdą vaikeliams.
Ilgiuosi aukuro tavo,
o dangaus kariuomenių Jahve,
o mano Dieve, mano Valdove! (Ps 83/84,2-4).

Pranašo Antrojo Izaijo mokiniai. Izaijo knyga atspindi ilgą istoriją. Išsamiai nagrinėti Pirmasis Izaijas[157] ir Antrasis Izaijas.[158] Iz 55-56 skyriai, atrodo, atspindi potremtinę padėtį, — potremtinės Sandoros bendrijos pirmuosius žingsnius tėvų žemėje. Jie sudaro įvairių poemų rinkinį, kurį įprasta vadinti Trečiuoju Izaiju.[159] Šioje *Izaijo* knygos dalyje (Iz 55-66) iškilioji, tuojau pat ateisiančios Dievo karalystės regmė sugniūžta niūrioje istorinėje tikrovėje. Skaitydamas šią *Izaijo* knygos dalį, pajunti poslinkį nuo viltimi švytuojančio Antrojo Izaijo pranešimo iš Dievo į nusivylimą. Buitis tėvų žemėje nelengva. Antrasis Izaijas buvo skelbęs tremtyje, kad Izraelio — Sandoros bendrijos pašaukimas yra: būti šviesa tautoms

---

157 Žr. *Rakto* II, p. 271-332.

158 Žr. Anksčiau, II skyrių.

159 Žr. C. Stuhlmueller, "Deutero-Isaiah", *JBC* 22:50-70.

ir laimėti savo kančia palaimą žmonijai. O Tretysis Izaijas reikalauja bausmės Izraelio priešams ir kalba apie vispusišką jų sunaikinimą. Antrasis Izaijas buvo šaukęs visus izraeliečius, be išimties, ieškoti Dievo savo tremtyje ir susieti likimą su juo atlaidžiu gailestingumu. Bet Tretysis Izaijas daro skirtumą tarp teisiųjų ir nedorėlių, — teisieji, sekdami Mozės Įstatymą, laikosi subatos įsakymo, aukoja atnašas ir nevalgo kiaulienos.

Tretysis Izaijas (Iz 56-66) atspindi potremtinę judėjų padėtį nesvetingoje tėvų žemės aplinkoje. Nenuostabu, kad jo pranešime iš Dievo pajuntama poslinkis atsiriboti nuo nedorėlių ir priešų sienomis. Teisieji judėjai tėvų žemėje saugumo dėlei raginami statyti sieňas. Bet ir po šio poslinkio saugios užuovėjos, Trečiojo Izaijo pranešime iš Dievo aidi jo pirmtako įžvalgos į visuotinį Dievo užmojį. Pranašystės dvasia dar nebuvo visiškai išblėsusi. Vargu ar rastume gilesnę įžvalgą į kai kuriuos Sandoros įpareigojimus kitur Senajame Testamente. Pavyzdžiui, Trečiojo Izaijo pasninko samprata:

> *Pasninkas, kurio aš noriu yra šis: pašalink*
> *blogio grandines, nuimk priespaudos naštas,*
> *grąžink laisvę pavergtiesiems, —*
> *bet koks pikto jungas turi būti sulaužytas!*
> *Dalinkis savo duona su alkanu,*
> *benamius vesk į savo namus;*
> *matydamas nuogą, aprenk jį, —*
> *neatsisakyk pagelbėti saviesiems* (Iz 58,6-7).

Trečiojo Izaijo įžvalga į malonę, atleidimą ir atnaujinimą yra iškili:

> *"Tegrįžta mano tauta pas mane. Pašalinkite kliūtis nuo kelio mano tautai". Šitaip kalba Aukštasis ir Iškilusis, kuris gyvena aukštybėse ir kurio vardas yra*

Šventasis: "Aš gyvenu aukštybėse ir šventume. Aš gyvenu ir su tuo, kuris gailisi ir yra nuolankios dvasios, — atgaivinu nuolankiųjų dvasią ir širdį tų, kurie gailisi" (Iz 57,14-15).

Jėzus, pradėdamas savo viešąją veiklą Nazarete, perskaitė skaitinį apie Tarną iš trečiosios *Izaijo* knygos dalies (Iz 61,1-3; žr. Lk 4,16-30).

NEHEMIJAS IR SANDOROS BENDRIJA

Nehemijas buvo dusyk Judėjos provincijos satrapu — valdytoju. Jo valdymą galima apibūdinti vienu žodžiu: atstatymas. Nuo Šventyklos atstatymo (515 m. pr. Kr.) iki Nehemijo tapimo satrapu (445 m. pr. Kr.) reikia įrikiuoti maždaug trejetos kartų trukmę. Šiame laikotarpyje persų imperija pasiekė savo viršūnę. Tai liudija iškilūs Persepolio, pagrindinės persų imperijos sostinės, griuvėsiai.[160] Darijus I ir Kserksas, šios nuostabiosios sostinės statytojai, veržėsi į Graikiją, norėdami nešti persų kultūros šviesą. Graikai juos sustabdė mūšiuose prie Maratono (490 m. pr. Kr.), prie Termopilų ir Salamis įlankoje (480 m. pr. Kr.).

Kronistas tylomis peršoka šį laikotarpį. Atrodo, kad jam rūpi galimai greičiau aprašyti didžiąją religinę Ezros reformą. Todėl reikia ieškoti kitų istorijos šaltinių apie judėjų padėtį. Jie yra skurdūs. Jau užsiminta apie Elefantinės (Elefantine) papirusus,[161] kurie padeda pažinti žydų gyvenimą Egipte. Šv. Rašte yra trys trumputės pranašiškos knygos, kurios padeda bent šiek tiek pažinti šio laikotarpio Palestinos judėjų gyvenimą.

---

[160] Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 192-218.
[161] Žr. *Rakto* II, p. 480-481.

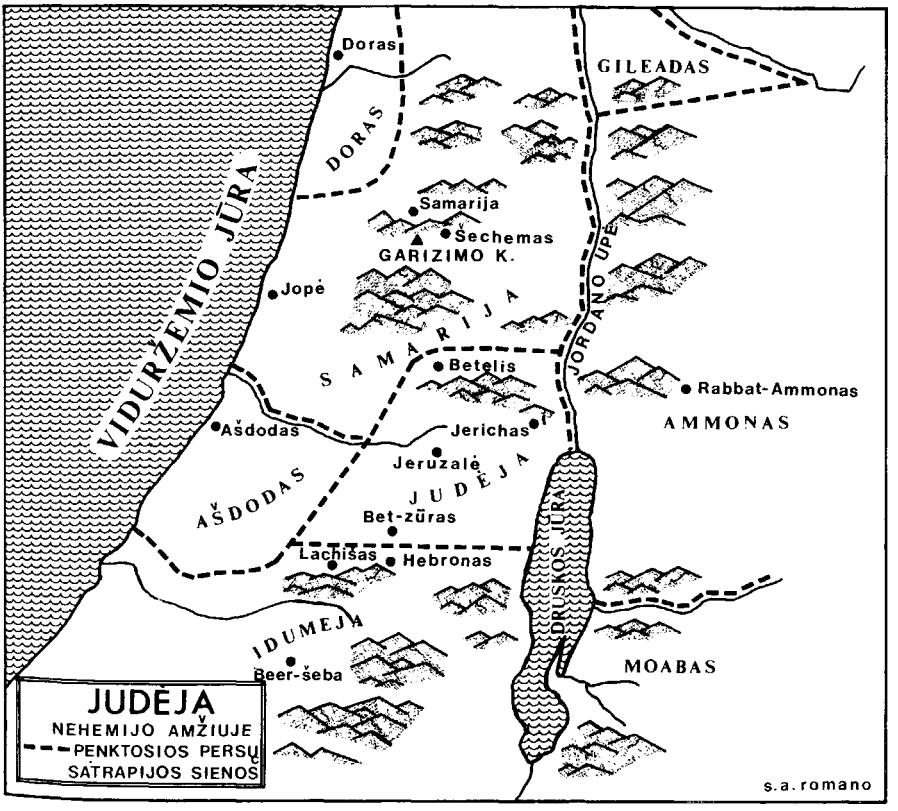
Doras
GILEADAS
DORAS
VIDURŽEMIO JŪRA
Samarija
Šechemas
GARIZIMO K.
Jopė
JORDANO UPĖ
SAMARIJA
Betelis
Rabbat-Ammonas
AMMONAS
Ašdodas
Jerichas
Jeruzalė
AŠDODAS
JUDĖJA
Bet-zūras
Lachišas
Hebronas
DRUSKOS JŪRA
IDUMĖJA
Beer-šeba
MOABAS
JUDĖJA
NEHEMIJO AMŽIUJE
PENKTOSIOS PERSŲ SATRAPIJOS SIENOS
s.a. romano

Abdijas smerkia Edomą. Abdijo pranašystė yra kandus šauksmas prieš Edomą — kaimyninę tautą, kuri buvo užgrobusi dalį Judo karalystės žemių po Jeruzalės sunaikinimo (Mal 1,2-5). Abdijas pasmerkia Edomo išdidumą ir klastą žodžiais, kurie atspindi dviejų brolių — Jokūbo ir Esau kivirčą. Savo pranešime iš Dievo pranašas tvirtina, kad Dievas sušauks tuojau pat tautas ir sunaikins Edomą už jo žiaurų elgesį su "Jokūbu" (Abd 1-10).

Tiksli *Abdijo* knygos data nėra aiški. Užuomina apie žiaurų Edomo elgesį Judo karalystės žlugimo metu (Abd 11-14) rodo, kad ji datuotina po Jeruzalės sunaikinimo 587 m. prieš Kristų. Edomo bausmė sunaikinimu dar tebėra ateities dalykas (Abd 1-10). V a. prieš Kristų arabų gentys pradėjo veržtis į edomiečių žemes iš Arabijos dykumos. O IV a. prieš Kristų arabų įsiveržėliai, žinomi nabatiečių vardu, jau buvo įsigyvenę Edomo miesto-tvirtovėje Seloje (Sela′; Abd 3). Nabatiečiai, užkariavę Edomą, išsirausė sau Selos smiltainio uolose didingą sostinę — rožinį miestą Petrą, kuris nūdien yra viena iš Jordano karalystės archeologinių įžymybių.[162]

Malachijas: Dievą garbinti reikia nuoširdžiai. Potremtinę Sandoros bendriją atspindi ir Malachijo pranašystė, užrašyta kokį puskapį metų prieš Nehemijo atvykimą į Judėją — Jeruzalę. Tuo metu Judėjos provinciją valdė satrapas persas (Mal 1,8). Antroji Šventykla, tiesa, jau baigta statyti. Tačiau pranašas mato naują bėdą: žmonių širdis nebedalyvauja Dievo garbinime.

Ir Malachijas ataidi Abdijo šauksmą prieš Edomą, karčiai primindamas Protėvių sakmės dvynius: "Aš mylėjau Jokūbą ir jo palikuonius, o nekenčiau Esau ir jo

---

[162] Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 398-402.

palikuonių" (Mal 1,2-5).[163] Pranašas išryškina Dievo gerumą Izraeliui — Sandoros tautai. Dievo gerumo šviesoje, pranašas tvirtina, išryškėja judėjų neištikimas ir nedėkingas gyvenimo būdas. Malachijas ypač apkaltina judėjus už Dievo įžeidinėjimą suterštomis aukomis. Dėdami ant atnašų aukuro niekam tikusius maisto dalykus ir raišus, aklus bei ligotus gyvulius, kurių net persų satrapas nepriimtų, judėjai įžeidinėja Dievą. Taigi žmonės atlikinėjo atnašų apeigas, bet Dievo širdimi negarbino (Mal 1, 13). Pranašas daro išvadą, kad būtų kur kas geriau visiškai uždaryti Šventyklą, negu apgaudinėti Dievą. Verta ir teisinga duoti Dievui tai, kad geriausia nuožirdžiu garbinimu.

Pranašo Malachijo žodžiuose iš Dievo prasiveržia ir visuotinumo bruožas. Net pagonys, tvirtina pranašas, garbina Jahvės vardą (Mal 1,11; 2,10), o tuo tarpu Izraelis teršia jį savo blogu ir nenuoširdžiu garbinimu. Kunigai nesirūpina tikruoju Mokymu — Tora. Vyrai ieško ištuokos nuo savo tautiečių, norėdami vesti kitatautes, visuomenė skendi skriaudose. Negana to, žmonės garsiai dūsauja ir skundžiasi, kad Dievui tarnauti "neapsimoka", nes visi mato, kad nedorėliams sekasi gyvenime. "Kur yra teisusis Dievas?" yra žmonių klausimas (Mal 2,17). Ar verta tarnauti Dievui, jeigu religija neduoda apčiuopiamos naudos (Mal 3,13-15)?

Pranašas Malachijas žodžiais iš Dievo aštriai išryškino judėjų gyvenimo opas. Tačiau kaip Dievo pranašas jis neprilygsta savo didžiųjų pirmtakų lygiui. Malachijas įtaigauja, kad jeigu judėjai paaukotų tik dešimtinę savo pajamų ir liautųsi "apiplėšti Dievą", Jahvė apipiltų juos

---

163 "Mylėti..." ir "nekęsti..." yra hebraizmas — hebrajų kalbai būdingas išsireiškimas. Juo pareiškiama, kad Dievas *išsirinko* Jokūbą, bet *neišsirinko* Esau. Žr. Rom 9,12-13.

didele palaima ir padarytų Izraelį didingu tarp tautų (Mal 3,6-12).

Pranašas Malachijas vaizdžiu pranešimu iš Dievo skelbia, kad apsireikš Pasiuntinys[164] paruošti Jahvei kelią.[165] Staiga, teigia pranašas, Jahvė ateis į Šventyklą. Jo "atėjimo dieną" žmonės drebės iš baimės, nes "jis yra lyg apvalanti ugnis". Pirmiausia Dievas nori apvalyti kunigus taip, kad jie pajėgtų atnašauti "deramas aukas". Po to Jahvės teismas kris ant burtininkų, paleistuvių, neteisingų liudininkų ir visų tų, kurie skriaudžia vargdienius ir bejėgius (Mal 3,1-5). Jau dabar, Dievo vardu skelbia pranašas, vyksta teisiųjų atskyrimas nuo nedorėlių, — vardai tų, kurie bijo Dievo,[166] yra įrašyti į "Atminimo knygą" (Mal 3,16-18). *Malachijo* knyga baigiasi pranešimu iš Dievo apie Eliją, iškilųjį pranašą. Jahvė siųs jį Izraelio pašaukti į atgailą — grįžimą prie Dievo ir paruošti tautą "didžiajai ir baisiajai Jahvės dienai" (Mal 4,5).

Joelis ir skėrių kariauna. Joelio knyga, atrodo, priklauso tam pačiam laikotarpiui. Tačiau ir ją tiksliai datuoti yra neįmanoma. Aplamai, ji datuojama tarp 500-350 m. pr. Kristų.[167]

Joelio pranešimui iš Dievo progą sudarė skėrių nelaimė, nuniokojusi visą kraštą. Skėriai buvo dažna rykštė

---

[164] Mal 3,1 skaitinio išsireiškimas "Mano pasiuntinys" hebrajų kalba yra *mal'aki*, t.y. paties pranašo pravardė (žr. Mal 1,1). Turbūt šis skaitinys ir yra šaltinis vardo, kuriuo vadinamas pranašas — Malachijas. Taigi *Malachijo* knygos pranašas yra bevardis.

[165] Šį skaitinį krikščionys suprato kaip užuominą apie Joną Krikštytoją — pranešėją apie Jėzų, Dievo Mesiją (Mk 1,1-8).

[166] "Bijoti Dievo" reiškia pagarbų pripažinimą Dievo Dievu. Baimė ne fizine prasme, bet pagarbus drebulys žmoguje prieš Dievą — būties pagrindą.

[167] Žr. G. F. Wood, "Joel, Obadiah", *JBC* 25:4.

senovės Palestinoje. Šį kartą skėrių rykštę sekė didelis badas. Pranašas Joelis aprašo skėrių rykštę nepaprastai vaizdžiai (Jl 1). Pranašui ji yra tuojau pat ateisiančios Jahvės dienos įvaizdis. Joelis Dievo vardu skuba šaukti judėjus grįžti prie Dievo pasninku, ašaromis ir atgaila už nuodėmes:

> *"Net dabar", sako Jahvė,*
> *"grįžkite pas mane visa širdimi,*
> *pasninku, ašaromis ir liūdesiu.*
> *Suplėšykite savo širdis, o ne*
> *drabužius..."* (Jl 2,12).

Joelio pranešimas-įspėjimas iš Dievo staigiu posūkiu pereina į pažadą. Pranašas paskelbia, kad anapus Teismo yra Diena, kurią Jahvė "grąžins metus [derlių], kuriuos surijo skėriai" (Jl 2,25), ir išlies savo dvasią ant jaunų ir senų (Jl 2,28-29; žr. Apd 2,17-21).

Joelio pranašystė daug kuo primena prieštremtinius pranašus ir jų Jahvės Dienos skelbimą. Ji apima ir Kūrinijos išjūdžių aprašymą, kuris yra dažnas potremtinėje Senojo Testamento raštijoje (Jl 2,30-32).

Abdijo, Malachijo ir *Joelio* knygos atspindi potremtinę Sandoros bendriją, kovojančią už būvį su išorės priešais ir bėdomis krašto viduje. Pavydūs ir įtaringi kaimynai bei svetimos kultūros poveikiai vertė Sandoros bendriją aptarti save ir apsispręsti už savo tikėjimo savitumą. Judėjų neturtas, nerimastis dėl ateities ir religinis abejingumas atsispindi potremtinių pranašų žodžiuose iš Dievo. Šiame fone susiduriame su dviem potremtinės Sandoros bendrijos vadais — Nehemiju ir Ezra.

Nehemijo veikla. Potremtinė Sandoros bendrijos istorija kelia vieną iš didžiųjų Senojo Testamento problemų. Nūdienius istorikus kamuoja klausimas apie ryšį tarp

Nehemijo ir Ezros. Kuris iš jų atvyko pirmasis į Jeruzalę — Ezra ar Nehemijas? Nehemijas buvo dusyk Judėjos satrapu. Pirmusyk jis pradėjo eiti satrapo pareigas dvidešimtaisiais Artakserkso metais (Neh 1,1; 2,1). Istorikai sutaria, kad ši užuomina *Nehemijo* knygoje turi mintyje Artakserksą I Longimanus.[168] Todėl Nehemijo atvykimo Jeruzalėn data bus buvusi 445 m. prieš Kristų. Tačiau čia įvykių sampyna susipainioja ir sutamsėja. Kronistas, laikydamas Ezrą pirmuoju, datuoja jo pasirodymą Jeruzalėje septintaisiais Artakserkso I metais, t.y. 458 m. prieš Kristų (Ezd 7,1-8). Nenuostabu, kad Kronistas ir tęsia savo istoriją betarpiškai nuo Šventyklos atbaigimo 515 m. (Ezd 6) su pasakojimu apie Ezros grįžimą iš Babilono (Ezd 6-7). Anot jo, Nehemijas atvyko Jeruzalėn keletą metų po Ezros. Manydamas, kad Ezros veikla iš dalies sutapo su Nehemijo veikla, Kronistas įterpė dalį pasakojimo apie Nehemiją (Neh 1-7) į vidurį pasakojimo apie Ezros veiklą (Ezd 7-10 ir Neh 8-10). Tačiau Kronistas neišsaugojo istorinės įvykių sekos. Matyt, jis rašė daugiau negu šimtmečiu po įvykių. Nenuostabu, kad atmintis apie tikslią įvykių seką jau buvo tapusi miglota. Atrodo, kad Kronisto įsitikinimu, Ezra turėjo atvykti pirmasis Jeruzalėn, nes padėtis Judėjoje darė jo uždavinį skubesnį ir svarbesnį. Tačiau labai keista, kad, Ezrai ir Nehemijui kartu veikiant Judėjoje, Kronisto šaltiniai — Nehemijo ir Ezros atsiminimai — apie tai nė žodžiu neužsimena.

Kai kurie istorikai mano, kad Kronistas teisingai datuoja Ezrą ir Nehemiją Artakserkso I valdymo metu. Anot

---

[168] Žr. Chronologinę lentelę. Archeologija padeda nustatyti šią datą. Vienas iš Elefantinės laiškų, datuotas 408 m. prieš Kristų, mini "Sanballato (Sanballat), Samarijos satrapo, sūnus". Žr. J. B. Pritchcard (red.), *ten pat*, p. 491. Satrapas Sanballatas buvo Nehemijo amžininkas.

jų, Kronistas yra neteisingai suprantamas, nes stokoja tikslumo. Mat jis nepabrėžia, kad Ezra atvyko Jeruzalėn Artakserkso I valdymo užsklandoje. Todėl teigiama, kad Ezra atvyko į Jeruzalę trisdešimt septintaisiais Artakserkso I metais, t.y. 428 m. prieš Kristų.[169] Laikant šią pažiūrą teisinga, įvykių seka galėjo būti ši: Nehemijas, būdamas pirmusyk Judėjos satrapu, atstatė Jeruzalės sienas ir bandė įgyvendinti Sandoros bendrijoje kai kurias reformas. Tačiau, turėdamas tik politinę galią, jis nepajėgė įgyvendinti reikalingų religinių reformų. Todėl jis grįžo į Persijos sostinę ir įtikino persų įstaigas pasiųsti Judėjon asmenį su tinkamu įgaliojimu religiniams reikalams. Pats Nehemijas grįžo Jeruzalėn antrusyk kaip Judėjos satrapas 432 m. prieš Kristų, o maždaug po penketo metų atvyko Ezra — kunigas su Mozės Įstatymo — Toros knyga, kuri tapo religinės reformos pagrindu.

Įvykių seka darosi suprantama. Tačiau šis įvykių sekos atkūrimas ir geriausiu atveju yra tik galimumas. Įkvėptasis autorius istorikų nepatenkina. Viena aišku, kad Kronistas nesistengė mokyti istorijos, bet aprašyti potremtinę Sandoros bendriją ir jos vingius. Ir skaitytojui tenka pasitenkinti prielaida, kad Nehemijo-Ezros seka yra istoriška, neinant giliau į šios istorinės problemos raizgyną. Beje, Nehemijo-Ezros seka padeda teisingiau įvertinti didžiosios Ezros reformos įnašą į išganymo istoriją.

Nehemijo knyga, išskyrus skaitinius apie Ezrą Neh 8-10 skyriuose, remiasi *Nehemijo atsiminimais*, rašytais

---

169 Ezd 7,7 skaitinys mini "septintaisiais metais". Pagal šią pažiūrą, prileidžiama, kad žodis "trisdešimt..." bus buvęs netyčiomis praleistas perrašinėjant. Žr. W. F. Albright, *The Biblical Period...*, p. 53; taip pat J. Bright, *A History of Israel* (Philadelphia, PA: Westminster, ³1981), p. 373-390; ypač pravartu pasidomėti "Excursus II: The Date of Ezra's Mission to Jerusalem", p. 391-402.

paties Nehemijo ranka.[170] Tai vienintelis autobiografijos pavyzdys Senajame Testamente. Šie skaitiniai — Nehemijo autobiografija — dienoraščiai, yra labai istoriški. Be to, jie dvelkia šviežumu ir yra įdomūs skaityti. Mūsų *Rakto* rėmuose galima tik perduoti *Nehemijo* knygos santrauką, kuri nieku būdu negali atstoti pačios knygos.

Nehemijas, Artakserkso I dvaro žiemos sostinės Susos didžiūnas, sužino apie savo tėvų žemės — Jeruzalės niūrias sąlygas. Nieko nelaukdamas, jis išsiprašo karalių siųsti jį kaip satrapą į Judėją. Atkeliavęs Jeruzalėn, nakties metu apžiūri nugriautas miesto sienas. Nieko nedelsdamas, jis suburia gyventojus sienoms atstatyti. Darbas atliekamas per penkiasdešimt dvi dienas. Atstatant sienas, darbininkai turi viena ranka laikyti ginklą, nes judėjų kaimynai priešinasi sienų atstatymui. Ilgainiui sienos pašventinamos su džiugiomis padėkos giesmėmis.

Nehemijas stato sienas. Kaip jau minėta, Nehemijas buvo Judėjos provincijos satrapas dviem atvejais. Antrusyk Nehemijas buvo paskirtas satrapu 432 m. prieš Kristų (Neh 13,6-7). Satrapui Nehemijui rūpėjo suburti tautiečius į glaudžią bendriją. Siekdamas šio tikslo, jis įvedė įvairių reformų, kurios siena atskyrė judėjus nuo kaimynų.

Judėjai buvo labai varginami išpuoliais iš išorės. Išpuoliai grasino sunaikinti judėjų tapatybę. Nehemijo reformos — sienų statymas tarp judėjų ir kaimynų buvo reikalingas.

Samarijos satrapas Sanballatas ir jo sąjungininkai, atstatant Jeruzalės miesto sienas, darė visa, ką išmanė, kad sutrukdytų atstatymo darbus. Mat Sanballatas reiškė

---

[170] Žr. Anksčiau. *Nehemijo atsiminimai* Kronisto istorijos sąrangoje yra papildyti sąrašais ir kitokia medžiaga.

pretenzijų į judėjų žemes. Sako, jos buvę babiloniečių prijungtos prie Samarijos provincijos po Jeruzalės sugriovimo 587 m. Be to, ammoniečiai iš Transjordanijos, o edomiečiai iš pietų su pavydu ir apmaudu sekė Judėjos atbudimą. Tai jiems nebuvo pakeliui. Pradžioje jie apskundė judėjus sąmokslu prieš Persiją. Po to jie išjuokė atstatomas sienas Jeruzalėje. Ilgainiui jie pradėjo grasinti užpuolimu. Aišku, kad jiems knietėjo palaužti judėjų drąsą, viltį ir nuotaiką. Net patys judėjai, o ypač labiau pasiturintieji, su savo kaimynais laikėsi perdėm lengvabūdiškai, bendradarbiaudami su jais ir net susigiminiuodami. Nehemijas matė gyvą reikalą užkirsti kelią savo tautiečių nutautėjimui. Tam jis įvedė ir vertė vykdyti griežtą nebendravimo su kitataučiais liniją. Taip Nehemijas pradėjo statyti sieną tarp judėjo ir samariečio, tarp judėjo ir pagonio.

Pagal Nehemiją, buvimas Sandoros bendrijos nariu turėjo du matus. Pirmasis matas buvo gimimas judėju. Skaitome, kad jau Jeruzalės sienų statymo metu, Nehemijas nusprendė surašyti visus Judėjos žmones pagal jų kilmę — genealogiją (Neh 7,5-69; žr. Ezd 2). Nehemijo reformų fone žmonių surašymas pagal kilmę turėjo tik vieną tikslą: atskirti judėjus nuo nejudėjų. Kiekvienam judėjui buvo labai svarbu atsekti savo kilmę iš judėjo tėvo, senelio, prosenelio... Būdamas antrusyk Judėjos satrapu, Nehemijas griežtai uždraudė mišrias vedybas, remdamasis Deuteronominiu Teisynu (Neh 13; Įst 23,3-6). Patyręs, kad vienas kunigas yra vedęs Samarijos satrapo Sanballato dukterį, Nehemijas atėmė iš jo teisę būti kunigu. Nehemijas ypač piktinosi ir išgyveno, kad mišrių šeimų vaikai nesimoko kalbėti hebraiškai. Jis ne tik pasmerkė bei uždraudė mišrias vedybas, bet ir jas prievarta ardė (Ezd 10,2-5).

Atrodo, kad šių Nehemijo reformų metu buvo įkvėpta *Rutos* knyga. Tai — žavi novelė, parašyta bevardžio įkvėptojo autoriaus. Novelės turinys nukelia skaitytoją į senosios izraeliečių Giminių lygos kaimą. Moabietė Ruta, Apvaizdos atvesta iš savo gimtojo Moabo į Judo Betliejų, išteka už įtakingo Boazo (Boaz) ir tampa Dovydo, iškiliausio Izraelio karaliaus, prosenele. Novelė skaitytoją stebina ir akivaizdžiai moko, kad Dievui nėra negalimų dalykų. Svarbiausia — pasakojimas apie kitatautę Rutą yra sumanus atsakymas tiems, kurie galvoja, kad padėtis Sandoros bendrijoje priklauso nuo žmogaus kraujo tyrumo ar kilmės. Anot *Rutos* knygos mokymo, didžiausia Dievo malonė izraeliečiams buvo suteikta per mišrias vedybas! O Nehemijas ir Ezra žiūrėjo į mišrias vedybas šnairomis ir piktai. Tiesa, įkvėptasis autorius *Rutos* knygoje nepuola tiesiogiai Ezros ir Nehemijo reformų, tačiau jo patrauklus pasakojimas su žmogišku požiūriu ir plačiu Dievo gerumo išgyvenimu rodo, kad potremtinis judaizmas nebuvo vienalytis. Šalia siauros Nehemijo ir Ezros savimonės — sienų buvo ir plačių akiračių ilgesys — tiltai.

Antroji sąlyga būti judėju, pagal Nehemijo potvarkius, buvo atsidavimas Torai — Mozės Įstatymui ir ištikimas Šventyklos rėmimas. Judėjų tautos grynumas reikalavo griežto subatos įsakymo laikymosi. Nehemijas, girdėdamas apie subatos įsakymo laužymą darbu ar prekiavimu, grąsino, kad Dievo pyktis kris ant žmonių už šventos dienos pažeidimą. Be to, Nehemijas įvedė kasdienes Dievo garbinimo pamaldas Šventykloje ir reikalavo, kad žmonės savo dešimtine išlaikytų Šventyklos personalą. Tokiu būdu Nehemijas ne tik atstatė Jeruzalės miesto sienas, bet ir aptvėrė tvora pačią Sandoros bendriją, — ji turėjo būti uždara ir remtis gimimu bei religiniu atsidavimu.

Ko siekė Nehemijas savo griežtomis priemonėmis? Nėra abejonės, kad jo reformas sąlygojo politiniai poreikiai ir veiksniai. Tačiau reikalas buvo svarbesnis negu judėjų tautos išlikimas ir pagarba Jeruzalės miestui. Noras apsaugoti judėjų tautos grynumą esmiškai buvo kova už tikėjimo savitumą persų kultūros antpuolio metu. Todėl nenuostabu, kad Nehemijas priminė savo tautiečiams apie Saliamono kultūrinio atvirumo kvailystę ir jo kitataučių žmonų įtaką visuomenei. Su atvira širdimi skaitant Kronisto istorijoje apie Nehemijo ir Ezros reformas, pajuntama, kad nebuvo stengiamasi aitrinti judėjų tautiškumo ar rasinės sąmonės, bet buvo metamas iššūkis aistringai laikytis Sandoros bendrijos tikėjimo kraičio — jiedu bijojo, kad vos berusanti judaizmo ugnelė nebūtų visai užgesinta.[171]

Daug kartų pastebėta, kad sinkretizmo bėda vargino izraeliečius nuo pat Kanaano užkariavimo. Izraeliečiams netekus šaknų savoje žemėje, Babilonijos tremtyje sinkretizmas tapo itin grasus. Potremtiniame laikotarpyje kultūriniai poslinkiai grasino visiškai sunaikinti žydų tautą. Išnykimo pavojus buvo ypač ryškus po Aleksandro Didžiojo atneštosios į Artimuosius Rytus kultūrinės pervartos. Sugraikintas pasaulis sąmoningai stengėsi kultūrine sinteze užgožti bet kokį religinį ar kultūrinį savitumą. Tai įprasta vadinti helenizmu — pasaulio su*graikin*imu.

Potremtinė žydų tautos istorija švyti paslaptimi. Judėjų likutis — Sandoros bendrija ne tik nesutirpo kultūriniame sraute, bet ir perdirbo savo naudai tai, ką skolinosi iš kitų. Perimti kultūriniai skoliniai tapo priemone tikėjimo kraičiui išreikšti. Izraelio pašaukimas buvo: nebūti "kaip kitos tautos" — ilgainiui būti prarytom pasau-

---

[171] Žr. H. H. Rowley, *The Rediscovery of the Old Testament* (Philadelphia, PA: Westminster, 1946), p. 164.

AMŽIUS PRIEŠ KRISTŲ	EGIPTAS	PALESTINA JUDĖJA	MESOPOTAMIJA BABILONIJA
600			
	Egiptą valdo persai 525-401		Nabonidas, 556-539 (Sūnus Belšazzaras) PERSIJOS IŠKILIMAS Kiras II, 550-530 Medija nugalima (mždg. 550) Lydija užimama (mždg. 546) BABILONO ŽLUGIMAS 539
		[ANTRASIS IZAIJAS] apie 540 KIRO ĮSAKAS, 538	
		PERSIJOS IMPERIJA	
		ATSTATYMAS JUDĖJA Tremtinių grįžimas Šventyklos atstatymas 520-515 [AGĖJAS] [ZACHARIJAS]	Kambisas, 530-522 Darijus I, 522-486
500	Egiptą valdo persai	[MALACHIJAS] mždg. 500-450 Ezra siunčiamas Jeruzalėn, 458 (?) Nehemijas atvyksta Jeruzalėn, 445 Nehemijas antrusyk Jeruzalėje, 432 Ezra siunčiamas	Kserksas I (Ahasuerus) 486-465 Artakserksas I (Longimanus) 465-424 Kserksas II, 423
400		Jeruzalėn, 428 (?)	Darijus II, 423-404

linės imperijos — bet būti *ypatinga* tauta, skirtinga nuo kitų tautų. Judaizmo akiratis po Nehemijo ir Ezros reformų pasirodo labai ribotas. Platusis Antrojo Izaijo akiratis buvo uždengtas tamsiais debesimis. Priklausymas Sandoros bendrijai buvo ribojamas gimimu iš žydų šeimos ir klusnumu Mozės Įstatymui. Tačiau ši *atskiroji* potremtinė bendrija išsaugojo dvasinį kraitį, kuris ilgainiui praturtino tautas ir kultūras su Gerosios Naujienos iššūkio jėga, duodamas Vakarų kultūrai naują turinį ir kryptį.

JUDAIZMO TĖVAS EZRA

Nehemijas antrusyk buvo paskirtas Judėjos satrapu 432 m. pr. Kristų. Po septynerių metų, pagal mūsų įvykių seką, vienas kunigas, vardu Ezra, gavo iš persų valdžios leidimą vadovauti tremtinių karavanui iš Babilonijos į Palestiną (428 m. pr. Kr.).[172] Nehemijas buvo siųstas persų valdžios Judėjon su politine galia, o Ezra, persų valdžios leidimu, vyko Jeruzalėn ištirti ir priderinti religinius judėjų poreikius prie naujų sąlygų. Ir Ezra turėjo plačius įgaliojimus. Jų padedamas, Ezra galėjo imtis teisinių priemonių, kurios tik derinosi "su mūsų Dievo įstatymu ir su [persų] karaliaus įstatymu" (Ezd 7,26), ir mokyti savo tautiečius jų religijos nuostatų. Ezra Senajame Testamente yra laikomas "raštininku [teisės žinovu] su Jahvės, Izraelio Dievo, duotais Mozės Įstatymo išmone ir įgūdžiais" (Ezd 7,6). Be to, jis kitoje vietoje minimas kaip "kunigas Ezra, dangaus Dievo teisės raštininkas [teisės žinovas]" (Ezd 7,12.21).

---

[172] Pasakojimo apie Ezrą seka yra sudarkyta. Jį reikia skaityti šia seka: Ezros kelionė (Ezd 7-8), Įstatymo skaitymas (Neh 8), svetimtaučių žmonų išvarymas (Ezd 9-10), Sandoros atnaujinimas (Neh 9). Skaitinys apie svetimtaučių žmonų išvarymą, atrodo, turi kaip prielaidą Mozės Įstatymą, kuris jau buvo perskaitytas.

Sandoros atnaujinimo iškilmė. Kunigas Ezra parsivežė savo lagamine iš Babilonijos vieną labai brangų dalyką — "Mozės Įstatymo knygą" (Neh 8,1). Rudens pjūties šventėje, kuri yra vadinama ir Palapinių švente,[173] žmonės "kaip vienas" susirinko į aikštę prie Vandens vartų Jeruzalėje, kad išgirstų, kas buvo parašyta Ezros parneštoje Įstatymo knygoje (Neh 8,1-8). Ezra palypėjo į tam tikslui pastatytą medinę sakyklą ir nuo ankstaus ryto iki vidurdienio skaitė atidžiai klausantiems žmonėms Įstatymo knygą. Šalia Ezros stovėjo levitai. Jie aiškino Įstatymo prasmę, kad žmonės galėtų "suprasti skaitinį".

Rytojaus dieną judėjai pradėjo pagal Įstatymo nurodymus Palapinių šventę (žr. Kun 23,42-43): kirto medžių šakas ir statėsi namelius — palapines, kad galėtų jose gyventi per visas septynias šventės dienas. Šį visą laiką buvo tęsiamas Įstatymo skaitymas (Neh 8,13-18). Pamaldų atomazga buvo iškilmingas Sandoros atnaujinimas — pamaldos (Neh 9). Jų metu visi dalyviai išpažino savo nuodėmes, o Ezra, kaip Sandoros tarpininkas, sukalbėjo už tautą maldą, kuri baigėsi Sandoros atnaujinimo žodžiais (Neh 9,38). Po to buvo oficialiai tautos atstovų pasirašytas Sandoros dokumentas.[174] Pamaldų dalyviai visi kartu padarė priesaiką gyventi pagal Dievo įstatymą, kuris buvo duotas per Dievo tarną Mozę (Neh 10).

Pamaldų eiga yra nuostabiai panaši į Jošijo amžiaus Sandoros atnaujinimo pamaldas (2 Kar 23,1-3). Lengva atpažinti tuos pačius bruožus: viešą Mozės Įstatymo skaitymą, nuodėmių išpažinimą, apeigų ir visuomenės refor-

---

[173] Žr. R. de Vaux, *Ancient Israel: Its Life and Institutions*, p. 495-502. De Vaux aiškina palapinių— *sukkot* statymą, remdamasis senoviniu papročiu, kuris yra ir nūdien žinomas Palestinoje: vaisių ir vynuogių nuėmimo metu soduose ir vynuogynuose statyti iš šakų trobeles.

[174] Satrapas Nehemijas buvo vienas iš pasirašiusiųjų (Neh 10,1).

mą, iškilmingą įsipareigojimą Sandoros reikalavimams. Aiškėja, kad Sandoros atnaujinimo pamaldos Ezros vadovybėje, panašiai kaip ir Jošijo amžiuje, rėmėsi senu Sandoros atnaujinimo papročiu. Levitai ta proga aiškindavo dalyviams Mozės Įstatymą, nes jis nebuvo tik ypatingam kunigų pamokymui, bet ir visai Sandoros bendrijai. Atrodo, kad taip išryškėjo tarp "kunigo" ir "levito" skirtumas, pavyzdžiui, Gailestingojo samariečio palyginime (Lk 10,25-37). Kunigai save kildino iš Aarono ir rūpinosi aukomis prie altoriaus; levitai laikė Mozę savo protėviu (Iš 2,1) ir turėjo pareigą aiškinti Sandoros tikėjimo prasmę (žr. 2 Kr 15,3; 17,8-9; 30,22; 35,3). Taip jie ir elgėsi, Ezrai skaitant Mozės Įstatymą.[175]

Ezros Mozės Įstatymo knyga. Kas buvo "Įstatymo knyga", kurią Ezra perskaitė žmonėms Jeruzalėje? Siūloma įvairūs galimumai: Šventumo Teisynas (Kun 17-26), Kunigiškasis Teisynas,[176] Ezechielio atnaujinimo planas (Ez 40-48), *Pakartoto Įstatymo* knyga, Penkiaknygė. Šį klausimą galėtume atsakyti, jeigu žinotume, kiek laiko Ezra užtruko "Įstatymo knygos" skaitymui. Tačiau tai yra bemaž neįmanoma, nes nežinoma, kiek laiko levitai panaudojo Įstatymui aiškinti. Be to, neaišku, ar Ezra perskaitė visą "Įstatymo knygą" nuo pradžios iki galo. Labai galima, kad jis panaudojo tik rinktinius knygos skaitinius, kaip įžangą į patį Sandoros atnaujinimą.

Deuteronominio Teisyno aiškinimas yra galimybė. Tačiau Ezros reforma, atrodo, remiasi kunigišku tikėjimo kraičiu. Kiti spėlioja, kad Ezra perskaitė Kunigiškąjį Penkiaknygės šaltinį. Tačiau ši pažiūra prileidžia, kad

---

[175] Žr. G. von Rad, *Studies in Deuteronomy* (Studies in Biblical Theology, Nr. 9; London: SCM, 1953), p. 13-14; G. E. Wright, *The Interpreter's Bible*, II, p. 315-316.

[176] Žr. *Rakto* I, p. 204-207.

Kunigiškasis Penkiaknygės šaltinis buvo visiškai nepriklausomas.[177]

Atrodo, kad "Įstatymo knyga", Ezros skaityta Sandoros atnaujinimo iškilmėje, buvo pati Penkiaknygė. Mat taip mano pats Kronistas. Anot Kronisto, didžiausias Ezros įnašas į Sandoros bendrijos istoriją buvo norminis tikėjimo ir gyvenimo matiklis — *kanonas*. Ezros dėka Penkiaknygė, iš Babilonijos parnešta "Įstatymo knyga", tapo Sandoros bendrijos tikėjimo ir gyvenimo *kanonu*.

Žodis "kanonas" yra sumeriškos kilmės. Šiuo žodžiu buvo ženklinama bet kokia matavimo priemonė ar matas, — pavyzdžiui, staliaus liniuotė. Perkeltine prasme graikai laikė savo klasikus *kanonais*, kūrybiškumo ir meistriškumo norma. Ryšium su Senojo Testamento knygomis, žodis *kanonas* neženklina vien tik kūrybiškumo ir meistriškumo normas, nors kai kurios Senojo Testamento dalys ir yra iškili žmonijos raštija. Ezra, padarydamas Penkiaknygę *kanoniška* knyga, pareiškia, kad ji yra *Šventasis Raštas* ir kaip toks ji yra Sandoros bendrijos tikėjimo ir gyvenimo poreikių norma.

Ezros amžiuje ir vėliau Penkiaknygės svarba ir reikšmė bus išryškinta tikėjimo dogma — Mozei duota ant Sinajaus kalno "Įstatymo knyga". Taigi atrodo, kad Ezra pateikė potremtinei Sandoros bendrijai Penkiaknygę, kaip pripažintą bendrijinį tikėjimo kraitį, ir savo religine reforma Sandoros bendrijos gyvenimą apipavidalino pagal Penkiaknygės mokymą. Todėl Ezra yra teisingai vadinamas "judaizmo tėvu", nes jo įtakoje judėjų religija ir gyvenimas buvo apipavidalinti pagal Torą — Mozės Įstatymą.

Samariečių Penkiaknygė. Penkiaknygė nėra vien tik žydų Knyga — tikėjimo ir elgesio kanonas. Mozės Įstaty-

[177] Žr. I skyrių.

mas ir samariečiams buvo šventoji Knyga — ir jie gyveno pagal Mozės tikėjimo kraitį. Tiek judėjai, tiek samariečiai tikėjimo ir elgesio poreikiuose rėmėsi Penkiaknyge — Mozės Įstatymu. Tačiau jie skyrėsi vieni nuo kitų Mozės Įstatymo samprata ir prasmės aiškinimu. Be to, ir vieni ir kiti tarėsi esą tikroji Įstatymo tauta.

Pačioje potremtinio laikotarpio pradžioje prasidėjo tarp judėjų ir samariečių skilimas. Jo priežastis buvo politiniai ir ekonominiai veiksniai. Ilgainiui skilimas sudarė prarają tarp judėjų ir samariečių. Atrodo, kad IV prieškristinio amžiaus viduryje samariečiai, visiškai atsiskirdami nuo judėjų, pasistatė sau atskirą šventyklą ant Garizimo kalno.[178] Naujasis Testamentas užsimena, kad, Jėzui keliaujant per Samariją ir stabtelėjus prie Jokūbo šulinio, samarietė jam priminė, jog žydai nebendrauja su samariečiais, nes garbina Dievą skirtingose vietose (Jn 4,4-29). Mažutė samariečių bendruomenė ir nūdien tebegyvena Garizimo kalno atšlaitėje prie Nablus miesto. Samariečių kunigai su pasididžiavimu rodo savo svečiams Penkiaknygės ritinį. Penkiaknygė yra šventraštinis samariečių religijos pagrindas.

MOZĖS ĮSTATYMAS IR PRANAŠAI

Potremtinės Sandoros bendrijos gyvenime Ezra buvo svarbus veiksnys. Ezros vedama, Sandoros bendrija aistringai metėsi įgyvendinti visose gyvenimo srityse Mozės Įstatymo įpareigojimus. Griežtas gyvenimo būdas pagal

[178] Pagal žydų istoriką Juozapą Flavijų, Garizimo šventyklą sunaikino žydų vadas Jonas Hirkanas (Hyrkanus) 128 m. prieš Kristų, maždaug dviem šimtmečiams praėjus po jos pastatymo. Žr. *Antiquitates Iudaicae*, XIII, 9,1; *Bellum Iudaicum* I, 2,6. Jeigu Juozapo Flavijaus apskaičiavimas yra istoriškai tikslus, samariečių šventykla buvo pastatyta apie vidurį IV a. prieš Kristų.

Mozės Įstatymą tapo vienu iš būdingiausių potremtinio judaizmo bruožų. Buitiniame gyvenime judėjai rėmėsi taisyklėmis — nuostatais, nes gyveno pagal Mozės Įstatymą.

Krikščionybėje "gyvenimas pagal taisykles — įstatymą" yra vertinamas neigiamai, nes Jėzus Nazarietis savo mokymu ir gyvenimu įrodė, kad įstatymas yra skirtas žmogui, o ne žmogus įstatymui.[179] Pagal Naująjį Testamentą, žmogaus santykio su Dievu — nuteisinimo arba teisumo — pagrindas nėra geri žmogaus darbai, atlikti paklustant Įstatymui, bet tikėjimas Dievo nuteisinimu — teisumu.[180] Ilgainiui Sandoros bendrijoje pradėjo reikštis ryškus priešingumas tarp malonės ir Įstatymo. Daugelis krikščionių, skaitydami Senąjį Testamentą, susidaro įspūdį, kad jis yra tik Įstatymo, o ne malonės Knyga. Ši pažiūra yra perdėm vienašališka. Potremtinė Sandoros bendrija nebuvo vienalytė, nes tikėjimo ir gyvenimo poreikiuose reiškėsi jų skirtingos pažiūros apie Toros — Mozės Įstatymo vaidmenį.

Visų pirma svarbu turėti mintyje, kad ne Ezra sugalvojo pabrėžti klusnumą Mozės Įstatymui. Kaip jau daug kartų pastebėta, Įstatymo davimas Izraeliui nuo pat pradžios turėjo Sandoros tikėjimui svarbų ir nepamainomą vaidmenį. Pagal izraeliečių savimonę, žmogaus santykis su Dievu uždeda žmogui pareigą dalyvauti Sandoros bendrijos Dievo garbinime ir visuomeniniame gyvenime. Dešimt Dievo įsakymų — Dekalogas, su šaknimis Mozės amžiuje, yra šiam Dievo reikalavimui labai svarbus senovės liudininkas. Dekalogas buvo išplėstas ir pagilintas,

---

[179] Jėzus "pridūrė: "Subata padaryta žmogui, ne žmogus subatai..."" (Mk 2,23-28).

[180] Palyginimas apie muitininką ir fariziejų (Lk 18,9-14) ir Tautų apaštalo mokymas apie nuteisinimą tikėjimu (Gal 2,16; 3,11).

Izraeliui grumiantis istorijos vingiuose su klausimu: "Ko reikalauja iš mūsų Dievas?" Smulkmeniški nurodymai Penkiaknygėje yra padariniai teisinės raidos, kuri turi savo ištaką Sinajaus Sandoroje.

Malonė ir Įstatymas. Mums įprasta galvoti apie Mozės Įstatymą tik kaip įsakymų, arba taisyklių, rinkinį, kuriam reikia paklusti. Mat lyginame Mozės Įstatymą su miesto ar valstybės įstatymais. Sandoros tikėjimui Mozės Įstatymas nebuvo tik įsakymų, arba taisyklių, rinkinys. Už paskirų įsakymų Sandoros bendrija nuvokė Įstatymo davėją — Dievą, kuris kadaise maloningai atpirko savo Tautą iš vergijos ir rūpinosi ja istorinėje kelionėje. Dešimties Dievo įsakymų — Dekalogo pradžia "Aš esu Jahvė, tavo Dievas, kuris išvedžiau tave iš Egipto žemės, iš priespaudos namų" (Iš 20,2; Įst 5,6), yra įvadas į visą Izraelio — Sandoros bendrijos teisėtvarką. Todėl aišku, kad Mozės Įstatymo fonas yra Dievo malonė — gerumas, — geroji naujiena apie Dievo malonę ir gerumą savo Tautai. Dievo gerumo darbai — jo *malonė* žadino žmonėse dėkingumą ir gailestį, buvo skatinimas mylėti Dievą visa širdimi, gyvenimu ir jėgomis. *Pakartoto Įstatymo* knyga, tapusi iškilios Jošijo reformos pagrindu, liudija įtaigią Sandoros bendrijos savimonės išraišką: malonė, o ne įstatymas, turi pirmenybę žmogaus santykyje su Dievu. Sandoros bendrijos tikėjimu, Dievo malonės ir gerumo skelbimas parengia žmones jų įsipareigojimui ir dėkingumui.

Ryšys tarp gerosios naujienos ir įstatymo yra ryškus Ezros amžiaus Sandoros atnaujinimo pamaldose. Pagal Nehemiją, Sandoros atnaujinimas buvo pradedamas su malda, kurios turinys iš esmės yra tikėjimo išpažinimas (Neh 9). Ši malda yra savita, nes ja atpasakojama visa Izraelio istorija, — tiksliau pasakius, Jahvės elgesio is-

torija su savo Tauta. Ji išreiškia Sandoros bendrijos savimonę — istorinius susitikimus su Sandoros Dievu. Neh 9 maldos metmenys padeda atpažinti ryškesnius Sandoros bendrijos savimonės bruožus:

1. Jahvė, vienas ir vienintelis Dievas, yra Visatos Kūrėjas. Jis ir palaiko visa, kas yra (6-oji eilutė).
2. Dievas pasišaukė Abraomą iš Babilonijos Uro (Ur) ir pažadėjo jo palikuoniams palikimą Kanaane (7-oji eilutė).
3. Izraeliui esant Egipto priespaudoje, Jahvė įvykdė savo pažadą. Jis apreiškė savo Artumą tarp jų įvairiais ženklais bei nuostabiais darbais ir Įstatymo davimu Mozei ant Sinajaus kalno (9-15-oji eilutės).
4. Neatsižvelgdamas į Izraelio nepajėgumą tikėti, Jahvė reiškėsi kaip "Dievas, pasiruošęs atleisti, maloningas ir gailestingas, lėtas supykti ir kupinas ištikimos meilės". Maištingas ir kietasprandis Izraelis buvo palaikomas dykumoje Dievo malonės (16-21-oji eilutės).
5. Jahvė atidavė izraeliečiams karalystes ir tautas, atvedė juos su pergale į Kanaaną. Todėl izraeličių tauta klestėjo, ir jos skaičius augo (22-25-oji eilutės).
6. Neatsižvelgdamas į Jahvės rūpestingą gerumą, Izraelis nesiliovė būti maištingas. Todėl Jahvė bandė savo Tautą, pašaukdamas pranašus jai įspėti. Jis atidavė savo neklusnią Tautą į priešų rankas. Tačiau Jahvė maloningai pasigailėjo Likučio (26-31-oji eilutės).
7. Ypač nuo Asirijos karalių laikų, sunkumai buvo itin baisūs. Tačiau Jahvė buvo teisingas ir šiuose įvykiuose (32-34-oji eilutės).

8. Dėl savo nuodėmių izraeliečiai dabar yra vergai, t.y. Persijos, krašto, kurį jiems davė Jahvė, valdiniai. Turtingąjį krašto derlių atima svetimieji sunkia duokle ,(35-37-oji eilutės).

Maldos metmenys padeda pajusti jaudinantį praeities įvykių atpasakojimą. Patirtis ir išmintis — didžiosios žmogaus vertybės — telkia visą istoriją. Sandoros bendrija plaukia upe, kuri vadinasi istorija. Pagal Sandoros tikėjimą, Jahvė reiškėsi savo užmoju izraeliečių istorijoje ir jos vingiuose. Pasakojimas maldoje aidi džiaugsmu, nes Dievas darė pirmąjį žingsnį, — istorijos upės vingiai apreiškė Dievo malonę ir išganymą. Remdamasi šiuo džiugiu išganymo istorijos pasakojimu, Sandoros bendrija atnaujino Sandorą, įsipareigodama tarnauti Jahvei pagal "Įstatymą, kuris buvo duotas Mozei". Tarp kitų dalykų, įsipareigojimas reikalavo atsisakyti vedybų su svetimtaučiais (žr. Įst 7,1-4).

Džiugesys pildant Įstatymą. Mozės Įstatymas buvo dovana iš Jahvės. Jis negalėjo nieku būdu būti našta. Tiesa, ilgainiui Mozės Įstatymas buvo aptvertas aibe atvejinių taisyklių, — pavyzdžiui, bandant nustatyti tai, kas leista ir tai, kas neleista dirbti subatoje, — paprasti žmoneliai nepajėgė nei suprasti ju, nei pagal jas gyventi. Tačiau Senojo Testamento potremtiniame laikotarpyje ir vėliau, žydų laikysena Mozės Įstatymo požiūriu buvo "džiugesys Įstatyme" — *simhat hat-Torah.* Paklusti Įstatymui, anot rabinų posakių, buvo priimti "Karalystės jungą", — atsiduoti Dievo visavalei. Psalmių liudijimu, Įstatymo jungas buvo lengvas ir našta nesunki (Ps 118/119). Pamaldus žydas su džiaugsmu mokėsi Įstatymo, — tai buvo gyvenimo ir palaimos šaltinis (Ps 1). Dievo įstatymai buvo "daug brangesni... už auksą, už tyriausiąjį auksą"

(Ps 18/19,8-14). Ilgiausia *Psalmyno* psalmė yra Įstatymo gyrius (Ps 118/119).

Kartkartėmis pasiduodama pagundai teigti, kad būta griežto priešiškumo tarp Mozės Įstatymo ir pranašų kraičio. Visų pirma svarbu prisiminti, kad nūdienės hebraiškos Knygos — Tanako antroji dalis *Nebi'im* — Pranašai dar nebuvo tapusi kanoniška. Ji tetapo Sandoros bendrijos tikėjimo ir gyvenimo poreikių *kanonu* kur kas vėliau. Todėl negalima statyti priešpriešiais *Torą* — Mozės Įstatymą ir *Nebi'im* — Pranašus. Tiesą sakant, užuot rodę priešiškumą pranašų kraičiui, potremtinės Sandoros bendrijos kunigija žiūrėjo į pranašų iššūkį su imliu rimtumu. Tai liudija Ezros malda (Neh 9). Kunigija aiškiai suprato, kad pranašų žodis iš Dievo apie jo atėjimą teisti buvo įvykių patvirtintas. Judėjai — Likutis, kurį Jahvė buvo išgelbėjęs nuo sunaikinimo ir ištirpimo tremtyje, ėmė giliai į širdį pranašų iššūkį ir jų istorijos aiškinimą. Judaizmo kunigija potremtiniame laikotarpyje ne tik neatmetė pranašų iššūkio įgyvendinti Sandoros įpareigojimus, bet ir jį aitrino. Tai ryšku iš Ezros pastangų. Be abejo, Ezra gyveno įsitikinimu, kad jis įgyvendina pranašų regmę naujomis Sandoros bendrijos sąlygomis. Išreikšdamas pranašų iššūkį grįžti prie Dievo Mozės Įstatymo įsakymais, jis tikėjo, kad senasis pranašų iššūkis bus dabar našesnis, negu kadaise pačių pranašų amžiuje.

Pranašas ir kunigas. Sandoros bendrijos istorijoje susiduriame su dviem svarbiais asmenimis: pranašu ir kunigu. Pravartu apibūdinti pranašo ir kunigo santykį Sandoros bendrijos kraityje. Šiuolaikinė religinė laikysena yra linkusi mažinti kunigo vaidmenį judaizme. Atkakliai teigiama, kad pranašų religija buvo iš esmės priešiška kunigijos religijai. Nėra abejonės, kad pranašai — Amosas, Ozėjas, Jeremijas stipriai smerkė apeiginį Dievo

garbinimą. Tačiau religija be apeiginio kulto nėra įmanoma. Religija savo prigimtimi reikalauja apeiginio kulto apčiuopiamai išreikšti tikėjimą Dievu ir jį pagarbinti. Religija be apčiuopiamos apeiginės išraiškos yra religijos paneigimas. Nenuostabu, kad apeiginė išraiška buvo svarbi ir Sandoros tikėjimui, nes jis pačia savo prigimtimi reikalavo Sandoros bendrijos narį apčiuopiamai išreikšti tikėjimą Dievu ir jį pagarbinti. Potremtinė Sandoros bendrija jautėsi *surinkta* tarnauti Dievui deramu apeiginiu garbinimu ir visuomeniniu atsakomingumu. Ir pats Sandoros tikėjimo kraitis buvo perduodamas ne kaip praeities pažinimas ar lobynas, bet kaip apčiuopiamas išgyvenimas — su*dabar*tinimas per Dievo garbinimo pamaldas. Didžiųjų švenčių metu, žmonės atlikdavo apeigas, kurios padėdavo pažinti praeitį. Mozės Įstatymas buvo skaitomas ir aiškinamas, kunigai aukodavo atnašas, išreikšdami poreikį būti dėkingiems Dievui, apeigų dalyviai pareikšdavo padėką Dievui už rūpestingą gerumą psalmėmis. Tikėjimo išpažinimas buvo atliekamas ryšium su pjūties pirmienų aukojimu Šventykloje (žr. Įst 26,5-10). Šio tikėjimo išpažinimo fonas liudija, kad iškilmingas Dievo gerumo darbų atpasakojimas buvo pagarbinti Dievą.

Pranašiškasis Izraelio sąjūdis gimė šventovėje. Pranašai turėjo glaudžius ryšius su šventove jau Giminių lygos metu. Daug ankstyvųjų pranašų reiškėsi kaip pranašai pamaldų metu.

Nebūtų joks perdėjimas teigti, kad visi didieji Izraelio pranašai buvo glaudžiai susiję su Dievo garbinimu Jeruzalės Šventykloje. Net ir tie pranašai, kurie labiausiai kėlė apeiginio Dievo garbinimo ydas ir trūkumus.[181] Izaijas ir Ezechielis buvo ypač daug kuo skolingi Šventyklai, nors jiedu ir kreipė dėmesį į jos apeiginio Dievo

[181] Žr. R. E. Clements, *Prophecy and Covenant*, I skyrių.

garbinimo ydas bei trūkumus, vadindami juos Dievo pasibjaurėjimu. Tiesa, pranašas ir kunigas savo vaidmeniu Sandoros bendrijoje buvo visiškai skirtingi. Tačiau būtų netikslu ir istoriškai nepagrįsta pranašą ir kunigą laikyti iš esmės nesuderinamais. Apeiginė ir pranašiška tarnyba nebuvo išimtinai apeiginė ir išimtinai pranašiška.

Pranašai ir kunigai turėjo vieną ir tą pačią savimonę: Izraelio pašaukimą būti Sandoros Tauta. Prieš Judo karalystės žlugimą 587 m. prieš Kristų pranašai Dievo vardu skelbė, kad jos bėdos pasaulinių imperijų sūkuriuose yra Dievo bausmė už neištikimumą Sandorai. Anot prieštremtinių pranašų, Judo karalystė pasimetė, nuklydo nuo savo pašaukimo. Būdinga, kad pranašas Ezechielis galėjo tvirtinti, kad visa Izraelio istorija, nuo pradžios iki užsklandos, buvo paklydimo istorija. Tremties vargai tik paaitrino sąžinės graužimą ir labiau išryškino niūrų nuodėmės ir pasimetimo jausmą. Jį atspindi kunigiškoji teologija, vyraujanti Penkiaknygėje — "Įstatymo knygoje", Ezros parneštoje iš Babilonijos. Įkvėptojo Kunigiškojo autoriaus Izraelio šventosios istorijos atpasakojimo tikslas buvo: aprašyti Mozės amžių, — Įstatymo davimą ir apeiginio Dievo garbinimo pradžią, — kaip normą ir idealą, prie kurio Sandoros bendrija privalo grįžti, kad turėtų ateitį prarastoje tėvų žemėje. Ezra, įkvėptas šios Kunigiškojo autoriaus regmės, grįžo Jeruzalėn Sandoros bendrijos reformuoti. Jis stengėsi atstatyti ir atkurti Izraelį — Sandoros bendriją, kad Jahvė, šventasis Dievas, galėtų buvoti joje ir duoti jai ateitį Žemėje.

Tiesa, negalima paneigti, kad platusis Antrojo Izaijo akiratis buvo užtemdytas potremtiniame judaizme. Tačiau negalima nekreipti dėmesio į tai, kad Tarno uždavinys būti šviesa tautoms nebūtų buvęs įmanomas, mažajai judėjų bendrijai sutirpus svetimųjų kultūroje. Judaizmo vadai teigė Toros — Mozės Įstatymo potvarkius, apeiginį

pamaldumą ir kunigiškąją Sandoros sampratą, tikėdami, kad Izraelio — Sandoros bendrijos gyvenimo pagrindas yra Dievo garbinimas. Dievo garbinimas, anot jų, buvo Izraelio pašaukimas — tarnyba. Jie atstatė ir atkūrė tai, kas buvo buvę svarbiausia izraeliečių gyvenime. Net prieš izraeliečiams tampant karalyste, net prieš pranašų siuntimą pranešti Dievo žodžio, net prieš susiduriant su Tarno paslaptimi, — jie buvo Dievą garbinanti bendrija.

Trūkumai potremtiniame judaizme. Potremtinis judaizmas turėjo silpnų vietų — trūkumų. Su laiku jie darėsi ryškesni. Dievo garbinimo pamaldos Šventykloje ilgainiui tapo bemaž tuščiomis apeigomis be nuodėmių apgailėjimo, nuoširdumo ir džiaugsmo. Atsidavimas Mozės Įstatymui ilgainiui nukrypo nuo Dievo valios vykdymo į įsakymų užlaikymą. Judėjai, užlaikydami įsakymus, jautėsi, kad Dievas turi jiems už tai atlyginti. Religinis gyvenimas virto krautuve, kurioje įsakymų užlaikymu buvo perkama Dievo palaima. Nejučiomis išryškėjo du būdingi judaizmo bruožai: kartus nepasitenkinimas savo dalia ir išdidus pasitenkinimas savimi. Mozės Įstatymas buvo taip aptvertas aiškinimų tvora ir taip iškraipytas gudria teisine išmone, kad tapo įrankiu išvengti Dievo reikalavimų. Jėzus Nazarietis už tai kaltino savo amžiaus Rašto žinovus ir fariziejus (žr. Mk 7,1-16; Mt 15,1-9; Lk 11,38). Be to, Nehemijo ir Ezros draudimas bendrauti su kitataučiais išsigimė į siaurą nepakantą ir kietą laikyseną su kitomis tautomis. Imta iš aukšto žiūrėti į "menkesniąsias tautas be Įstatymo". Ilgainiui buvo padaryta išvada, kad žmonės, o ne Dievas, nustato Išrinktosios tautos ribas, remdamiesi genealogijomis ar skrupulingu apipjaustymo, subatos ir kitų Mozės Įstatymo įsakymų užlaikymu. Naujasis Testamentas atspindi šią silpną vietą Jėzaus Nazariečio amžiuje. Verta pastebėti, kad ne tik

Jėzus, bet ir kai kurie judaizmo rabinai buvo griežti, iškeldami judaizmo silpnas vietas ir Mozės Įstatymo iškraipymą.

Būdinga, kad potremtinėje Senojo Testamento istorijoje bemaž visiškai nutilo pranašai. Tiesa, sutikome keletą pranašų — Trečiąjį Izaiją, Agėją, Zachariją, Abdiją, Malachiją, Joelį, bet jie buvo tik antraeiliai, palyginus su didžiaisiais ankstesniais pranašais. Atrodo, kad dėmesys Mozės Įstatymui dusino pranašystės dvasią. Tai nesunku suprasti. Padėjus Sandoros bendrijos pagrindu Mozės Įstatymą, laikomą tiesioginiu Mozei duotu ir knygoje užrašytu Dievo apreiškimu, labiausiai buvo reikalingi Rašto žinovai — panašūs į Ezrą mokyti vyrai — jį nagrinėti, aiškinti jo prasmę ir jį saugoti. Kronisto istorijoje pranašai nelaiko savo vaidmens aiškinti įvykius, kaip tai darė visi didieji pranašai, bet turi tarnybą Dievo garbinimo pamaldose. Jie reiškiasi kaip "pamaldų pranašai" ir yra daug kuo panašūs į prieštremtinius pranašus -amatininkus. "Pranašaudami" muzika, jie vadovavo pamaldoms (1 Kr 25,1). Labai galima, kad jie reiškėsi apeiginiame psalmių deklamavime. Po Ezros reformų, jaučiamas įspūdis, kad pranašiškasis žodis nutilo. Jis pasigirs vėl tik mesijinio amžiaus pradžioje (žr. Iz 64,1-2; 62,1-12).

Pranašai judaizmo amžiuje buvo Mozės Įstatymo uždusinti. Tačiau tam tikra prasme jie pasiliko įtaigūs. Pranašų Raštai buvo laikomi pagarboje. Ilgainiui jie buvo *kanonizuoti*, t.y. tapo norminiais Raštais Senojo Testamento kanone. Judaizmo vadai atpažino pranašų žodžiuose iš Dievo milžinišką svarbą. Pati Penkiaknygė, svarbiausias judaizmo Raštas, turi daug pranašiškų savybių. Jas atpažinome Penkiaknygės nagrinėjime. Tiesa, judaizmas laikė apeiginius nusižengimus ir dorovinius nusikaltimus lygiai baustinus. Tačiau judaizmas nieku nepaneigė pra-

našų iššūkio, kad Dievas reikalauja savo Tautą vykdyti teisumą, gyventi ištikima meile ir ranka rankon eiti su Dievu (žr. Mch 6,8). Du didieji Dievo įsakymai, rabinų atrinkti kaip žmogaus pareigos Dievui esminė santrauka, yra iš Mozės Įstatymo (žr. Mk 12,28-34).

Potremtinis Senojo Testamento amžius nebuvo bevaisis. Užtenka tik prisiminti, kad krikščionybė prasidėjo pranašiškos dvasios jėga iš pačios judaizmo širdies. Jonas Krikštytojas, Dievo pranašas su žodžiu apie tuojau pat ateisiantį Mesiją, buvo kunigiškos šeimos sūnus (Lk 1).

Potremtinė pranašystė dažnai išsireiškė savita raštija, kurią įprasta vadinti apreiškimu — *apokalipse*. Tiesa, ši raštija jau turi užuomazgą Ezechielio ir Zacharijo pranešimuose iš Dievo, tačiau ji suklesti vėlesniajame judaizmo laikotarpyje, ypač makabėjų laisvės kovų metu. Iškilusis Senojo Testamento apokalipsės pavyzdys yra *Danieliaus* knyga. Prieš nagrinėjant naująją pranašystės išraišką, svarbu susipažinti su dviem stambiais Senojo Testamento — potremtinės Sandoros bendrijos pasiekimais: *Psalmynu* ir išminties raštija — išminčių išmone bei įgūdžiais.

V SKYRIUS

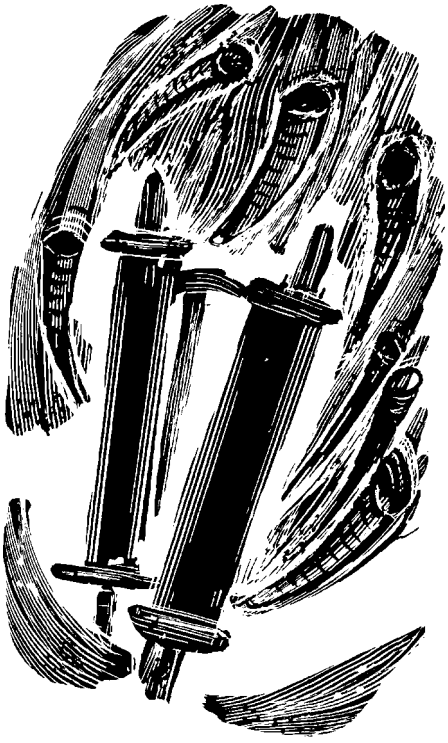

PSALMYNAS: ŠV. RAŠTAS GIESMĖJE

Aleliuja!
Garbinkite Jahvę, visos tautos,
šlovinkite jį, visos šalys!
Jo gailestingumas tikrai begalinis,
savo pažadams jis ištikimas per amžius!
Aleliuja! (Ps 116/117)

Psalmynas yra įkvėptų psalmių — himnų ir maldavimų rinkinys. Tai labiausiai pažįstama ir mėgiama Senojo Testamento knyga. *Psalmynas* atspindi visą išganymo istoriją ir raiškiai apibūdina Sandoros bendrijos istorinę sąmonę. Skaityti *Psalmyną* — plaukti upe, vadinama išganymo istorija, nes jos himnai ir maldavimai sklydi tikėjimo savitumu ir aidi bendražmogišku skambesiu.

Psalmės yra žmogaus kreipiniai į Dievą; psalmės yra ir Dievo žodžiai žmogui. Psalmės, būdamos himnai ir maldavimai, išreiškia Sandoros bendrijos kreipimąsi į Dievą — poetinę Dievo sampratą Senajame Testamente.

Žvelgiant į visą išganymo istoriją, vienas dalykas itin krinta dėmesin: Izraelis — Sandoros bendrija suprato savo istorijos vingius kaip sambūvį su Dievu — pokalbį

Skaitymai iš Šv. Rašto:

Himnų pavyzdžiai: 8; 18/19,1-6; 32/33; 92/93; 94/95-99/100; 102/103-104/105; 134/135; 135/136; 144/145-150.

Maldavimų pavyzdžiai: 3; 7; 10/11; 21/22; 24/25; 26/27,7-14; 30/31; 37/38; 43/44; 50/51; 76/77; 87/88; 129/130; 136/137; 142/143.

su Dievu išganymo istorijos dramoje. Likiminiu Įvykiu — išvedimu iš Egipto Dievas sukūrė tautą iš padrikos minios ir padarė ją Sandoros ryšiu savo Tauta. Todėl Izraelio — Sandoros bendrijos gyvenimas tikėjimu buvo atsakymas į Dievo buvimą ir ėjimą kartu su savo Tauta per dykumą Pažado Žemės link. Ilgainiui Dievas, padarydamas Dovydą karaliumi ir atverdamas savo Tautai iki tol nesvajotas ateities akiračio platumas, pradėjo naują išganymo istorijos tarpsnį. Dievo siųsti pranašai skelbė, kad Dievas reiškiasi per istorines pervartas ir vingius. Anot pranašų, izraeliečių gyvenimas rėmėsi istoriniais įvykiais, nes per juos veiksmingai reiškiasi Dievo Artumas savo Tautoje. Net istorinė katastrofa — karalystės žlugimas — buvo pranašų suprastas ir aiškinamas, kaip Dievo atėjimas teisti ir atnaujinti, atleisti savo Tautai. Teismu atnaujintas Izraelis — Sandoros bendrija savo kančia neš palaimą visoms tautoms.

Ši istorijos samprata — sambūvis ir pokalbis su Dievu išganymo istorijos dramoje — yra šviežias proveržis religijų istorijoje. Hebrajai pirmieji išgyveno istorijos prasmę kaip Dievo apreiškimą.[182] Izraelis — Sandoros bendrija buvo Apreiškimo išmokyta žiūrėti istorijai į akis ir drauge ją justi savyje.

Senasis Testamentas ne tik liudija, kad izraeliečiai pirmieji nuvokė ne tik istorijos prasmę kaip Dievo apsireiškimą, bet ir savitą izraeliečių sąmonę: Izraelis — Sandoros Tauta yra pašaukta Dievo bendrininke išganymo istorijoje. Tiesa, pirmąjį žingsnį darė Dievas, jo užmojis yra istorijos dramos rėmai. Tačiau Senasis Testamentas puslapis po puslapio liudija, kad, Dievui reiškiantis istorijoje savo visagaliu išganymo užmoju, Izraelis — Sando-

[182] Žr. M. Eliade, *Cosmos and History* (New York, NY: Harper Torchbooks, 1959), p. 104.

ros bendrija nebuvo tyli ir apstulbusi. Ji ne tik pakartotinai ėmėsi plunksnos atpasakoti Dievo darbus per išganymo istorijos rašymą, bet kreipėsi į Dievą asmeniškai: himnų malda, maldavimų klausimais, skundais dėl skriaudų. Susidaro įspūdis, kad Dievas išsirinko sau Tautą, kuri būtų ne tik nebylus jo užmojo veiksnys istorijoje, bet ir dalyvautų istoriniame išganymo istorijos pokalbyje.[183]

SANDOROS BENDRIJA POKALBYJE SU DIEVU

Pokalbio su Dievu iškilus atspindys Šv. Rašte yra *Psalmių* knyga — *Psalmynas.*[184] Apie *Psalmyną* jau užsiminta ne sykį, nagrinėjant tikėjimo istoriją Senajame Testamente. Pravartu sugretinti mūsų giesmynus su Šv. Rašto giesmynu — *Psalmynu.* Mūsų giesmynai surenka į viena daugelio mūsų tautos kartų giesmes, kuriomis mūsų tauta pagarbina Dievą, prašo palaimos, atsiprašo ir dėkoja. *Psalmynas* yra poetinis pasakojimas apie Izraelio — Sandoros bendrijos istoriją su Dievu nuo pat Dovydo amžiaus, bemaž iki pat Senojo Testamento užsklandos. Visa bėda, kad beveik neįmanoma atskiras psalmes susieti su jų istorinėmis aplinkybėmis. *Psalmynas* nenurodo nei datos, nei aplinkybių, kurios įgalintų mus susieti atskiras psalmes su išganymo istorijos datomis, aplinkybėmis, asmenimis.[185] Be to, atskirų psalmių turinys, — išskyrus Ps 136/137, kurios turinys ją aiškiai sieja su

[183] Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, II, p. 354.

[184] *Šventasis Raštas. Psalmynas.* Penkios knygos. Vertimas ir Neovulgatos. Vertė kun. A. Liesis. Redagavo kun. V. Aliulis ir kun. Č. Kavaliauskas (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1974). Žodis "psalmynas" kilo iš graikų kalbos žodžio *psalterion*, kuris reiškia styginį muzikos instrumentą. "Psalmės" — giesmės, skirtos styginių instrumentų muzikai.

[185] Keliolika psalmių turi nuorodas, pvz.: 3; 7; 17/18; 33/34 ir t.t. Tačiau, aplamai kalbant, nūdien pripažįstama, kad šios nuorodos — antraštės buvo pridėtos ne psalmių autorių, bet vėliau.

tremtimi Babilonijoje, — nepadeda nuvokti psalmės kilmės laiko ir aplinkybių. Todėl, nors *Psalmynas* kaip psalmių rinkinys ir atspindi ilgą istoriją, mums tenka pradėti jo nagrinėjimą ne su jo pradžia, bet su jo naudojimu potremtiniame judaizme. Mat šiame laikotarpyje daugelio Izraelio — Sandoros bendrijos kartų himnai ir maldavimai buvo surinkti į vieną rinkinį, nes 515 m. prieš Kristų naujai atstatytai Jeruzalės Šventyklai reikėjo *Psalmyno*.

Dievas, kurį "šlovina Izraelis" (Ps 21/22,4). *Psalmyne* yra 150 psalmių. Hebrajų kalba psalmės yra vadinamos *Tehilim* — "[Dievo] pagarbinimai". Jos yra giesmės Dievui pagarbinti, jam padėkoti, prašyti ir išpažinti kaltes. Taigi psalmių turinys turi plačią skalę. Turinio skalė atspindi Izraelio — Sandoros bendrijos atliepimą tikėjimu Dievui, jo išganymo užmojui asmeniškoje ir bendrijinėje patirtyje. Kokia bebūtų buvusi asmeniška ar bendrijinė nuotaika, — pakili ar kančios persunkta, sumišusi ar kupina pasitikėjimo, — psalmės buvo himnai — Dievo pagarbinimai. Psalmės veda į Jeruzalės Šventyklą, kur, anot vieno iš Izraelio dainių-psalmistų, Dievas buvo šlovinamas (Ps 21/22,4). Tikėjimas, kurį atspindi psalmės, yra teocentrinis — Dievu paremtas pamaldumas.[186]

Izraelis savo kilme buvo Sandoros bendrija — *surinkimas*, kurio pradinis vienybės ryšys buvo Jahvės — To, Kuris *YRA* garbinimas. Giminių lyga, įsteigta Jozuės amžiuje, esmine jungtimi laikė centrinę šventovę, kur izraeliečiai rinkdavosi švęsti svarbiųjų švenčių, ypač Sandorai atnaujinti. Dovydo amžiuje, Jeruzalė tapo naujosios karalystės ir Dievo pagarbinimo centru. Saliamonas, pastatydamas iškiliąją Šventyklą, padarė Jeruzalę — Zioną itin

[186] Žr. H. Ringgren, *The Faith of the Psalmists* (London: SCM, 1963), III skyrius.

iškilų ir įtaigų. Ilgainiui Šventykla įgijo nuostabią traukos jėgą tarp izraeliečių. Jeroboamas I, Saliamono karalystei suskilus į dvi — Izraelį ir Judą, pastatydino šventoves savo žemėje — Dane (Dan) ir Betelyje (Betel). Tremtiniai, vos grįžę iš Babilonijos po Jeruzalės sunaikinimo, metėsi atstatyti Šventyklą.

Visa Izraelio — Sandoros bendrijos istorija liudija, kad jos savimonės pagrindas buvo įsitikinimas, kad Izraelis yra bendrija — surinkimas, kuris garbina Dievą. Būdinga, kad šis įsitikinimas tarpo, nors ir su visokeriopa visuomenine kaita ir klaidžiais istoriniais vingiais. Drąsiai *Psalmyną* galima vadinti Senojo Testamento sielos atspindžiu.

Nūdien atpažįstama, kad *Psalmyno* siela buvo Sandoros bendrijos tikėjimas, išreiškiamas Dievo garbinimo pamaldomis, ypač didžiųjų švenčių proga. Tiesa, himnai ir maldavimai buvo sukurti pavienių dainių jų pačių gyvenimo aplinkybėmis. Tačiau himnai ir maldavimai nebuvo sukurti tik kaip asmeniški "[Dievo] pagarbinimai". Labai galima, kad kai kurie iš jų jau pačių dainių buvo skirti bendrijinėms pamaldoms ar Šventyklos šventėms. Bet kuriuo atveju, Sandoros bendrija — Dievą garbinantis surinkimas perėmė atskiras psalmes iš dainių-psalmistų aruodo, kaip kad dažnai pasitaiko ir nūdienos giesmynų sudaryme. "Aš" ir "mano" Gerojo Ganytojo psalmėje atspindi ne tik dainių-psalmistą, bet ir visą Sandoros bendriją (Ps 22/23).

Nūdien vienas iš sunkumų, kliudąs suprasti *Psalmyno* himnus ir maldavimus, yra galvosena, kad asmeniški reikalai yra svarbesni už visuomeninius poreikius. Ši galvosena persunkia nūdienio žmogaus gyvenimą ir siūlo daryti išvadą, kad Dievo garbinimas yra tik asmeniškas reikalas tarp pavienio žmogaus ir (jo ar jos) Dievo. Kadangi galima eiti prie Dievo asmenišku keliu, tai nėra

jokio reikalo dalyvauti bendrijiniame Dievo garbinime. Šios išvados įtakoje norima skirstyti psalmes į dvi grupes: psalmes, kurios atspindi bendrijinį Dievo garbinimą, ir psalmes, kurios atspindi asmenišką pamaldumą. Tačiau šis psalmių skirstymas į bendrijines ir asmeniškas yra visiškai svetimas Sandoros bendrijos tikėjimui. Pagal jį, pavienis asmuo yra ryšyje su Dievu kaip Dievo bendrijos — surinkimo narys. Dievas savo visavale laisve gali kreiptis į kiekvieną asmenį, kada jis nori ir kaip jis nori, nes Dievas yra staigmenos Viešpats. Tačiau žmogaus požiūriu, norint rasti kelią į Dievą, reikia eiti į vietą, kurią Dievas išsirinko, ir ieškoti Dievo jo duotu keliu. Taigi tik tapdamas Sandoros bendrijos nariu, pavienis žmogus dalyvauja Sandoros pažade ir įpareigojime. Būti vienišu žmogumi, atkirstu nuo Dievo duotų malonės priemonių, anot bėglio Dovydo, buvo stokoti "Jahvės palikimo" (1 Sam 26,19). Tai buvo didžiausia nelaimė, kokią tik galima įsivaizduoti. Pagal Sandoros bendrijos tikėjimą, Dievas yra *arti* — šlovinamas savo Tautos psalmėmis, kada tik bendrija jį garbina kartu šventadienių ar švenčiu proga.[187] Pavienis žmogus garbina Dievą *su* Dievo surinkta jam garbinti bendrija:

Su manimi visi šlovinkite Jahvę,
aukštinkime Jahvės vardą, kaip vienas (Ps 33/34,4).

Psalmynas: Antrosios šventyklos giesmynas. Mūsų skaitomas *Psalmynas* yra potremtinės Sandoros bendrijos pasiekimas. Jis atspindi šio laikotarpio liturginius porei-

[187] Apie Sandoros bendrijos pamaldų bruožus rašo R. E. Clements, *Prophecy and Covenant*, p. 86-102; H. Ringgren, *ten pat*, p. 1-19. C. Westermann, *The Praise of God in the Psalms* (Richmond, VI: John Knox, 1965), p. 10-25, neigia perdėtą apeiginį psalmių bruožą. Anot jo, reikia pažinti "teisinį Dievo pagarbinimo bruožą", nes garbinimas, atliekamas viešai, įsamonina pavienį asmenį, kad jis yra bendrijos narys.

kius. Todėl dera *Psalmyną* vadinti Antrosios šventyklos giesmynu.

Antrosios šventyklos personalas ėmėsi uždavinio pritaikyti šimtmečių himnus ir maldavimus savo amžiui, apipavidalino juos muzikinėmis bei liturginėmis nuorodomis, kurios suka nūdienio skaitytojo galvą. Atrodo, norima nurodyti, kaip psalmės turi būti giedamos pamaldų metu. Tačiau jų tiksli reikšmė lieka mįslinga.[188] Labai galima, kad norėta nurodyti stabtelėjimą ir priegiesmio pakartojimą. Kartkartėmis pastaba psalmės antraštėje nurodo muzikinės palydos rūšį — styginę ar fleitinę (žr. Ps 5). Kai kuriose psalmių antraštėse nurodoma melodija, kuria psalmė giedotina (žr. Ps 21/22,1).[189]

Įkvėptasis istorikas Kronistas padeda susikurti tikslesnį vaizdą apie psalmių vaidmenį potremtinėje Sandoros bendrijoje. Jis aprašo Sandoros Skrynios perkėlimo į Jeruzalę pamaldas, kurios atspindi ne Dovydo laikų, bet potremtinio laikotarpio pamaldas.[190]

Psalmynas netapo giesmynu iš karto. Padrikos psalmės buvo renkamos į giesmyną tarp IV-II a. prieš Kristų. Atrodo, kad ilgainiui jį sudarė penketas rinkinių — "knygų". Kiekviena knyga turėjo priedą — užsklandos eilutę, kurios turinys buvo Dievo pagarbinimas.[191] Nūdien Ps 1

---

188 Pvz.: Ps 45/46. Kartojama žodis *selah*, kuris lietuvių kalboje gali reikšti pauzę, tylą, interliūdą, balso pakėlimą. Ps 45/46 *selah* kartojamas tris kartus — 4-osios, 8-osios, 12-osios eilutės užsklandoje. Lietuviškasis vertimas į tai nekreipia dėmesio. Pasitenkinama po 4-osios eilutės, vietoje žodžio *selah* vertimo, įterpti priedainį "Su mumis dangaus galybių Viešpats, Jokūbo Dievas — štai mūsų tvirtovė". Žr. 8-ąją ir 12-ąją psalmės eilutę.

189 "Briedė auštant" turbūt buvo gerai žinoma melodija. Labai galima, kad izraeliečiai perėmė melodijas savo giesmynui iš gyvenimo.

190 Šventyklos choras giedodavo dalį kai kurių psalmių, — pavyzdžiui, Ps 104/105, 105/106, — o dalyviai atsakinėdavo "Amen!" ("Tebūnie taip!").

191 Žr. Kun. A. Liesis, *Psalmynas*, p. 72 (Ps 40,14 paaiškinimas).

yra viso *Psalmyno* įvadas, o Ps 150 yra viso psalmių rinkinio užsklanda. *Psalmyno* sąrangą galima išreikšti brėžiniu:

I knyga	Psalmės 1-40/41
	Baigminė eilutė su Dievo pagarbinimu: Ps 40/41,14
II knyga	Psalmės 41/42 - 71/72
	Baigminė eilutė su Dievo pagarbinimu: Ps 71/72,18-19
III knyga	Psalmės 72/73 - 88/89
	Baigminė eilutė su Dievo pagarbinimu: Ps 88/89,53
IV knyga	Psalmės 89/90 - 105/106
	Baigminė eilutė su Dievo pagarbinimu: Ps 105/106,48
V knyga	Psalmės 106/107 - 150
	Baigminė psalmė su Dievo pagarbinimu: Ps 150

Penkiadalė sąranga, atrodo, seka Penkiaknygę — penkiadalę Mozės Torą.

Antroji *Psalmyno* knyga turi prierašą: "Dovydo, Jišaijo sūnaus, maldos baigėsi" (Ps 71/72,20).[191a] Jis padeda ieškoti kelio į *Psalmyno* kilmę. Mat galima daryti išvadą, kad *Psalmyno* sudarymo metu žinota, jog *dovydiškasis* psalmių rinkinys baigėsi šia psalme. Įdomu, kad pirmojoje knygoje kone visos psalmės savo pradžioje turi hebrajišką priešdėlį *leDavid*, kuris reiškia "Dovydui", arba ["Psalmė] priklausanti Dovydui". Nėra abejonės, kad ši pirmoji *Psalmyno* knyga yra ankstyviausias psal-

[191a] Šios eilutės trūksta lietuviškajame *Psalmyne*, nes jis verstas ne iš hebrajiškojo *Tanako*, bet iš *Neovulgatos*.

mių rinkinys, sietinas su prieštremtinės Jeruzalės Šventyklos liturgija. Apie šią šerdį būriavosi kiti psalmių rinkiniai, kol ilgainiui susidarė penkiadalis *Psalmynas*. Visos vėlesnės laidos buvo pajungtos Dovydo autorystei. Nors mažiau negu pusė iš 150 psalmių yra aiškiai priskiriamos Dovydui, — kitos priskiriamos Mozei (Ps 89/90), Saliamonui (Ps 71/72; 126/127), įvairiems dainiams-psalmistams, — Senajame Testamente vyrauja pažiūra, kad Dovydas yra viso *Psalmyno* autorius. Turbūt ši pažiūra atspindi Sandoros bendrijos įsitikinimą, kad Dovydas buvo *mesijas*, — pateptasis, — idealus karalius (su kuriuo žmonės save tapatino, eidami Šventyklon į pamaldas) ir pirmavaizdis ateisiančio Karaliaus, kuris įgyvendins Izraelio viltis. Dovydo autorystė nėra iš piršto išlaužtas dalykas, nes jis, kaip jau minėta, davė pradžią muzikai ir giesmei Dievui garbinti pamaldose. Istorija liudija, kad Dovydas buvo poetas-dainius ir kūrė psalmes.[192] Dovydo ryšys su *Psalmynu* yra panašus į Mozės ryšį su Penkiaknygė.

Dievo garbinimo pamaldos prieš tremtį. Nagrinėjant psalmių rinkinį Senajame Testamente, du dalykai reikalauja dėmesio: 1. *Psalmyno* — Antrosios šventyklos giesmyno sudarymas ir 2. Atskirų *Psalmyno* himnų ir maldavimų kilmė. Apie *Psalmyno* sudarymą, kaip matome, galima daug ką sužinoti. O kalbėti apie atskirų psalmių kilmę yra gana keblu. Kurį laiką buvo madinga sieti daugumos psalmių kilmę su potremtine Sandoros bendrija —

192 C. Barth, *Introduction to the Psalms* (New York, NY: Scribner's Sons, 1966), p.64-65, teigia, kad Dovydas buvo pavyzdinis asmuo — izraeliečių atstovas Dievo garbinimo pamaldose. Garbindami Dievą, izraeliečiai prisimindavo karalių, persekiojamą ir vienišą, nekaltą ir nusikaltusį, tačiau visuomet apgaubtą Dievo rūpesčiu. Dovyde, anot Barth, izraeliečiai nuvokė amžiną savo pačių kaip Dievo Tautos būtį.

makabėjų amžiumi. Geriau susipažinus su izraeliečių Dievo garbinimu monarchijos laikotarpyje ir su senovine Artimųjų Rytų poezija, imta teigti, kad daug psalmių buvo sukurta ir naudota Šventyklos liturgijoje jau prieš tremtį.[193] Nūdien linkstama teigti, kad, nors *Psalmynas* ir buvo užbaigtas tik Antrosios šventyklos personalo dėka, didžiuma atskirų psalmių atspindi prieštremtinę Saliamono Šventyklos padėtį.

Atskirų psalmių kilmę ir pirmąjį jų panaudojimą Šventyklos liturgijoje neįmanoma atsekti. Tačiau, panaudodami formų istorijos metodą (Formgeschichte), galime geriau pažinti prieštremtinį Dievo garbinimą Šventykloje.[194] Formų istorijos metodui yra itin svarbūs du dalykai: 1. Psalmių skirstymas į grupes pagal jų bendrus bruožus — literatūrinius žanrus ir 2. Bendrųjų psalmių bruožų — literatūrinių žanrų gyvenimiški rėmai Dievo garbinimo pamaldose (kultinis Sitz im Leben). Be to, formų istorija išryškino, kad psalmės nėra saviti izrae-

---

193 Babiloniečių religinės poezijos pavyzdžius pateikia J. B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts*, p. 383-392, egiptiečių —*ten pat*, p. 365-381. Be to, C. Cumming, *The Assyrian and Hebrew Hymns of Praise* (New York, NY: Columbia University Press, 1934); G. Widengren, *The Accadian and Hebrew Songs of Lamentation* (Uppsala: Almquist & Wiksell, 1936); M. Dahood, *Psalmist* I:1-50; *Psalms* II:51-100; *Psalms* III: 101-150 (Anchor Bible, XVI, XVII, XVIII tomai; Garden City, NY: Doubleday, 1966/1968/1970).

194 Psalmių nagrinėjimo formų istorijos pirmūnas buvo H. Gunkel. Jo veikalas *The Psalms: A Form-Critical Introduction* (Philadelphia, PA: Fortress, 1967) yra svarbus. Vokiečių kalba: *Einleitung in die Psalmen* (Göttinger Handkommentar zum Alten Testament; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1933); taip pat *Die Psalmen*. Handkommentar zum Alten Testament II (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, ^{4}1926), II skyrius. H. Gunkelio studiją patobulino S. Mowinckel veikale *The Psalms in Israel's Worship* (New York, NY: Abingdon, 1962), I-II. Gunkel pabrėžia psalmių ryšį su Šventyklos pamaldomis, o Mowinckel teigia, kad daugumas psalmių sietinos su šventėmis, ypač Naujųjų Metų šventimu.

liečių kūriniai, bet yra sukurtos pagal Artimųjų Rytų poezijos taisykles. Todėl svarbu susipažinti su Artimųjų Rytų poezija, nes ji paaiškina psalmių žmogiškąjį pradą ir padeda jas giliau suprasti.[195] Formų istorija grupuoja psalmes pagal jų liturginį vaidmenį.

Nagrinėjant psalmes pagal jų rašytinę formą — literatūrinį žanrą, daugumą psalmių galima suskirstyti į tris didesnes grupes:

1. *Himnus.* Sandoros bendrija šlovina Jahvę dėl to, kad jis Dievas, visatos Kūrėjas ir Atpirkėjas iš priespaudos.

2. *Maldavimus.* Sandoros bendrija yra bėdoje. Sunki buitinė padėtis užtemdo visagalio Dievo Artumą.

3. *Padėkas.* Sandoros bendrija šlovina Dievą, dėkodama už išgelbėjimą iš bėdos.

Trečioji grupė — padėkos psalmių žanras, daugelio nuomone, artimai siejasi su maldavimo psalmėmis ir dalinai sutampa su himnais. Psalmių nagrinėjime ribosimės dviem žanrais — himnu ir maldavimu. Svarbu ir atida Šventyklos kalendoriui — šventėms, kurių metu psalmės buvo naudojamos Dievui garbinti pamaldose.[196]

---

[195] M. Dahood savo tritomyje — žr. 193 išnašą — remiasi ugaritų religine raštija — poezija, atrasta Ras Šamroje (Ras Šamra), senovės Finikijos uostamiesčiio griuvėsiuose.

[196] Žr. A. Weiser, *The Psalms* (Old Testament Library; Philadelphia, PA: Westminster, 1962), p. 52-91. A. Weiser teigia, kad esama trijų psalmių grupių: himnų, maldavimų ir padėkos. Tuo tarpu C. Westermann, veikale *The Praise of God in the Psalms*, tvirtina, kad "padėkos" sutampa su "himnais". Todėl jis psalmes grupuoja tik į dvi didesnes padalas: himnus ir maldavimus. Panašiai galvoja ir H. Ringgren, *The Faith of the Psalmist*, p. 76-91. Anot jo, padėka yra tik vienas iš būdų šlovinti Dievą. Žr. taip pat B. W. Anderson, *The Psalms Speak for Us Today* (Philadelphia, PA: Westminster, ²1983).

Pamaldos Dievui garbinti Šv. Rašte turi glaudų ryšį su religine žmogaus sąmone, — Dievo ir jo santykio su pasauliu samprata. Gamtos religija, remdamasi įžvalga į gamtą, turi dievus, kurie paklūsta mirties ir atgimimo ratui. Rudenį dievai miršta, o pavasarį yra prikeliami. Gamtos religijos fone pamaldų dalyviai apeigomis pasitraukia iš pasaulietiško gyvenimo būdo ir pereina į šventumo sritį, kur jie patiria gamtos dievų atgimimą.[197] Šiuolaikinis žmonių pomėgis kreiptis į Dievą kaip į Tą, Kuris yra viršum visko lyg bevardė Vispusiškoji Tikrovė, irgi yra pasitraukimas iš pasaulio su tikslu įeiti į mistinę komuniją su Vispusiškąja Tikrove. Šv. Rašto religija yra istorinė. Pagal Sandoros bendrijos tikėjimą, Jahvė yra Dievas, kuris įsijungia į istoriją gelbėti engiamųjų ir tramdyti engėjų. Jis yra Dievas, kuris veikia — kuria istoriją. Sandoros bendrija, Dievo prašnekinta Apreiškimu, išmoko žiūrėti istorijai į akis ir drauge ją justi savyje. Jos Dievas nėra laiko auka metiniame rudens ir pavasario rate, bet laiko — Istorijos Viešpats. Todėl pamaldos Dievui pagarbinti pradedamos su apmąstymu to, ką Dievas padarė ir daro:

Tavo nuostabius darbus, tavo galybę
skelbia karta būsimai kartai.
Tavo didybė spindėte spindi,
sklinda garsas stebuklų (Ps 144/145,4-5).

Nuostabieji Dievo darbai, kurie veda į Dievo garbinimą, be abejo, apima ir paties dainiaus-psalmisto gyvenimą ir patirtį. Tačiau dainius-psalmistas pirmiausia

[197] Ši pamaldų samprata yra įžvalgiai nagrinėjama M. Eliade knygoje *The Sacred and the Profane.* The Nature of Religion. (New York, NY: Harper Torchbooks, 1961).

kalba apie nuostabiuosius praeities įvykius, grįždamas į pačią Kūrinijos pradžią, kada Jahvė apreiškė savo didybę ir gerumą. Sandoros bendrijai būdinga pamaldose Dievui garbinti atsiminti praeities įvykius. Atsiminimas nėra tik atpasakojimas, kas buvo kadaise įvykę. Praeitis atgaivinama — plasta pamaldų dalyvių tikėjime, skiepija amžių patirtį bei išmintį, ir moko skirti amžinuosius tikėjimo pradus nuo buitinių šiukšlių. Nuostabiųjų Dievo darbų atsiminimų pamaldose praeitis su*dabar*tinama. Pamaldų dalyviai tampa vienalaikiai su likiminiais įvykiais, kurie yra Sandoros bendrijos tikėjimo pagrindas.

Likiminė Izraelio — Sandoros bendrijos praeitis yra su*dabar*tinama, kada tik ji susirenka į akivaizdą Dievo, kuris kuria istoriją, rūpinasi ja, duoda jai kryptį savo užmoju ir prašnekina pamaldų dalyvius su iššūkiu į atsakingumą.[198] Ir nūdien tikintis žydas, pamaldomis atsimindamas Perėjimo įvykį, laiko save vienalaikiu su likiminiu Išėjimu iš Egipto.[199]

Pamaldų Dievui pagarbinti himnai. Himnas yra giesmė, kuria šlovinama Jahvė — Dievas už didybę ir gerumą, apreikštą per nuostabius darbus. Apskritai, šios grupės psalmės prasideda iššūkiu garbinti Dievą. Po to seka paaiškinimas, kodėl reikia garbinti Dievą. Paaiškinimas dažnokai pradedamas su *nes* ar *kadangi*. Kartais himnai baigiami atnaujintu iššūkiu, pakartojant pradžios mintį. Himno sąranga yra labai ryški Ps 116/117 — trumpiausioje *Psalmyno* giesmėje:

I. *Pradžia*: Šaukimas pagarbinti Dievą
[Aleliuja!]

198 J. Muilenburg, *The Way of Israel* (New York, NY: Harper & Row, 1961), p. 107.

199 Žr. *Rakto* I, p. 21-22.

Garbinkite Jahvę, visos tautos,
šlovinkite jį, visos šalys!

II. *Pagrindinė dalis*: Paaiškinimas, kodėl reikia garbintti Dievą.
[Nes] Jo gailestingumas tikrai begalinis,
savo pažadams jis ištikimas per amžius.

III. *Pabaiga*: Pakartojama šaukimas pagarbinti Dievą.
Aleliuja![200]
[Garbinkite Jahvę!]

Ši sąranga, su mažesniu ar didesniu savitumu, yra ryški visoje eilėje *Psalmyno* himnų (Ps 32/33; 94/95; 99/100; 144/145; 148; 149; 150).

Izraelio — Sandoros bendrijos tikėjimo išpažinimo santraukos rodo, kad jos buvo likiminių įvykių atpasakojimas (žr. pvz.: Įst 26,5-9), nes per istorinius įvykius Jahvė — Atpirkėjas buvo apreiškęs savo išganymo užmojį. Ir poetiškasis dvieilis, Miriamos (Miriam) sukurtas Nendrių jūros perėjimui švęsti (Iš 15,21), yra glaustas Dievo pagarbinimo himnas. Jo pirmoji eilutė yra kvietimas garbinti Dievą, o antroji tvirtina, kad Dievą garbinti skatina nuostabusis Jahvės darbas prie Jūros. Panašiai, kaip Miriamos dvieilis iš gilios senovės, himnas gausiomis psalmėmis garbina Jahvę, atpasakodamas pagal tikėjimo išpažinimo santraukos metmenis jo nuostabius išganymo istorijos darbus: Išėjimo įvykį, išgelbėjimą prie Nendrių jūros, klajones po Sinajaus dykumą, Pažado Žemės užkariavimą. Šiuos himnus galima vadinti Išganymo, arba Šventosios, istorijos giesmėmis (pvz.: Ps 77/78; 104/105;

---

[200] Lietuviškasis vertimas praleidžia "Hallelu-Jah!" — "Garbinkite Jah[vę]!" Be to, pagrindincje dalyje išleidžiama *nes* — hebraiškasis žodelytis *ki*. *Ki* reiškia "nes" arba "kadangi".

105/106; 134/135; 135/136). Jomis psalmistai — įkvėptieji Sandoros bendrijos dainiai, atpasakodami Jahvės darbus, su*dabar*tina likiminę praeitį.

Ps 135/136 yra puikus himno (arba padėkos Dievui[201]) pavyzdys, — Dievas šlovinamas pasakojimu apie jo nuostabiuosius darbus. Kvietimas Dievą pagarbinti, kuris yra panašus psalmės pradžioje ir pabaigoje, įveda pagrindinę mintį:

[Aleliuja!]

Kvietimas: Dėkokite Jahvei, nes jis geras!

Atsakymas: [*Nes* (ki')] jis maloningas per amžius'

Šis himnas — kvietimas pagarbinti Dievą, turi liturginį atsakymą: "Nes jis maloningas per amžius!" Kvietimą seka atsakymas su *nes* per visą himną.[202] Pirmieji trys kvietimai (1,2,3-oji eilutė) yra iššūkis garbinti Dievą. Tai yra būdinga himnų pradžiai. Paskutinis himno kvietimas užsklendžia visą psalmę, pakartodamas temą, išreikštą psalmės pradžioje (26-oji eilutė). Pati psalmė, eilutė po eilutės, pakartotinai atpasakodama jo nuostabius darbus, pabrėžia, *kodėl* Jahvė yra garbintinas:

Pirmagimius Egipto išklojo,
[Atsakymas: *Nes* maloningas per amžius]
Ir išvedė iš ten Izraelį,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
Galingąja savo ranka, iškelta dešiniąja,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
Jis perkirto Nendrių jūrą,

---

201 Nors ši psalmė, atrodo, prasideda dėkojimu, ji yra himnas. Žr. A. Weiser, *ten pat*, p. 53. Šis atvejis padeda nuvokti, kad nėra per daug griežto skirtumo tarp Dievo garbinimo — himno ir Dievui dėkojimo — padėkos.

202 Lietuviškasis vertimas *atsakymą* verčia be *nes*: "Jis maloningas per amžius".

[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
Ir pervedė ja Izraelį,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
...
(Ps 135/136,10-14).

Įkvėptasis dainius išvysto tikėjimo išpažinimą (10-22-oji eilutės). Vienas dalykas labai stebina: išganymo darbų pasakojimas pradedamas Visatos kūrimu:

Jis vienas didžiai stebuklingas,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
Jisai sumaningai dangų sukūrė,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
Viršum vandenų patiesė žemę,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
Danguj didžius žibintus jis sukūrė,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
Dienos karalienę — šviesiąją saulę,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
Nakties vadovus — žvaigždes ir mėnulį,
[Ats.: *Nes* maloningas per amžius]
(Ps 135/136,4-9).

Įkvėptajam dainiui Visatos kūrimas nėra nepriklausoma tikėjimo tiesa, bet *išganymo istorijos pradžia*. Kūrimu prasideda Dievo užmojis pasaulyje. Ilgainiui Kūrimas atsiveria į Atkūrimą — nuostabiųjų Dievo darbų Izraelio istorijoje pasakojimą. Aiškėja, kaip Senojo Testamento istorikas Jahvistas atsekė Jahvės darbus nuo pat istorijos pradžios.[203] Sandoros bendrija švytėjo sąmone, kad ištikimoji Jahvės meilė, apreikšta Izraelio istorijoje, slypi po jos istorine raida ir apima visą žmoniją.

Kituose himnuose Dievo-Kūrėjo garbinimas nėra tiesiogiai susietas su išganymo raida, kurios šerdis yra Iš-

[203] Žr. *Rakto* II, p. 19-122.

ėjimo įvykis, bet yra įkvėptas nuostabiosios Visatos darnos. Visatos darna ir vispusiškas Kūrinijos priklausomumas nuo Dievo-Kūrėjo, kuris davė pradžią ir valdo dangų ir žemę, prašnekina įkvėptąjį dainių nuostaba:

> ...
> *Jahve Dieve, koks esi didis,*
> *apsisiautęs grožiu ir kilnybe!*
> *Tave supa šviesybės apsiaustas.*
> *Kaip žydrą nuometą ištiesei dangų,*
> *virš jo sutvenkei vandenis, būstinę ten įsikūrei.*
> *Ant debesų atsisėdęs sau skrieji,*
> *vėtrų sparnai tave neša.*
> *Vėjus tu siuntinėji,*
> *su tavim ugnies liepsnos keliauja*
> (Ps 103/104,1b-4).

Ps 103/104 yra įdomi ir tuo, kad atspindi egiptiečių himno Atonui įtaką. Atonas (Aton) buvo egiptiečių dievybė, vaizduojama saulės rutuliu. Faraonas Akhenatonas (Akhenaton) bandė pagerinti Egipto religiją, įvesdamas Atono garbinimą.[204] Himnas Kūrėjui *Psalmyne* (Ps 103/104) atspindi Kunigiškojo autoriaus Kūrimo pasakojimą (Pr 1,1-2,4a). Kiekviena eilute pabrėžiama, kad visi kūriniai — žmonija ir gyvūnija — vispusiškai priklauso kiekvieną savo būties akimirką nuo Kūrėjo. Iš tikrųjų, jeigu Kūrėjas atimtų "savo kvėpavimą", visi kūriniai "dulkėmis pavirstų" (Ps 103/104,29). Veiksmažodžiai psalmėje yra esamajame laike. Tai rodo, kad Dievas tęsia savo Kūrimą dabartyje:

> *Iš tavęs laukia peno kas gyvas,*
> *o tu maitini, kam kada reikia.*

---

[204] XIV a. prieš Kristų. Šio iškilaus egiptiečių himno Atonui tekstą galima rasti J.B. Pritchard (red.) veikale *Ancient Near Eastern Texts...*, p. 369-371.

Tu daliji, ir jie patenkinti ima,
iš tavo rankos sočiai maitinas.
Tau pasislėpus, jie išsigąsta,
krinta, kai atimi kvapą, ir dulkėmis virsta.
Atsiunti tu savo dvasią, ir kyla gyvybė,
ir atnaujini žemės veidą (Ps 103/104,27-30).

Maldavimai: dejonė bėdoje. Nuostabiųjų Dievo darbų atsiminimas veda į Dievo pagarbinimą pamaldose. Tačiau gyvenimo bėdos ir kančia kelia žmoguje ir Sandoros bendrijoje nerimastį. Nuostabiųjų Dievo darbų atsiminimas sielvarte veda į dejonę — maldavimą.

Senasis Testamentas nepažįsta teorinio ateizmo. Tačiau izraeliečiai ne sykį išgyveno mįslingą būseną: Dievas paliko savo Tautą! Saulės užtemimas sukelia maišatį gamtoje. Izraeliečiai išgyveno Dievo užtemimą asmeniškame gyvenime ir tautos istorijoje. Prisimenant, kad izraeliečiai, būdami pasaulinių įvykių žaizdre, turėjo dažnai kentėti, nesunku nuvokti, kodėl net vienas trečdalis viso *Psalmyno* yra dejonių giesmės, kuriomis maldaujama "iš vandenų sietuvos" (Ps 129/130,1b). Stebina, kad maldavimų psalmės nėra persunktos verkšlenančiu savęs gailėjimosi ar kerštingu apmaudu. Būdinga, kad Dievo garbinimas nuaidi žmogaus nerimastyje — sielvarte.

Maldavimo giesmių sąranga turi savitumų. Savitumų forma yra lanksti. Todėl pastebima detalių įvairovė.[205] Maldavimų sąrangoje galima atpažinti bent penketą bruožų:

1. Pradedama su kreipiniu į Dievą.
2. Pateikiama skundas.
3. Pareiškiama pasitikėjimas Dievu.

[205] Žr. C. Westermann, *The Praise of God in the Psalms*, p. 52-81; B. W. Anderson, *Out of the Depths*, III skyrius.

4. Išreiškiama maldavimas padėti ar atleisti.
5. Baigiama įžadu, kad Dievas bus garbinamas.[206]

Paimkime pavyzdžiu maldavimo psalmę "Tautos nelaimės" (Ps 43/44). Kreipinį į Dievą apima pirmosios devynios eilutės (1-9). Sandoros bendrija prisimena kaip Jahvė praeityje globojo protėvius:

Mes ausimis savo esam girdėję, o Dieve,
byloja mums protėviai mūsų,
kokius nuostabius darbus jų dienomis esi daręs,
dienomis garbingos senovės.
Galingąja savo ranka išvijai tu pagonis,
ten protėvius mūsų kaip daigus sudiegei.
Ir, svetimąsias tautybes sumalęs,
jiems vešliai augti ten leidai.
Tikrai, ne kardu jie šią žemę laimėjo,
gelbėjo juos ne jų stiprios rankos,
bet dešinioji tava, petys tavo galingas,
tavo veido šviesa, nes tu juos mylėjai (1-4-ji eilutės).

Po to Sandoros bendrija pateikia savo skundą. Jį užima 10-17 eilutės. Skunde sugretinami praeities įvykiai su dabartimi, — nuostabieji Dievo darbai su niūria padėtimi. Dievas leidžia mums būti paniekintiems!

...

Betgi dabar mus atstūmei, pažeminti leidai,
su mūsų kariuomene, Dieve, nebežygiuoji.
Štai mes apleisti bėgam nuo priešų,
ir grobia engėjai mūs turtą.
Mus kaip avis pjautinas leidi žudyti,
pagonių tarpe išblaškyti (10-12-oji eilutės).

---

[206] Penktasis bruožas paprastai nepasirodo bendrijiniuose maldavimuose.

Sandoros bendrija pareiškia savo pasitikėjimą Dievu 18-23 eilutėse: "neužmirštame Dievo", nors

Užgriuvo ant mūsų šitos nelaimės,
nors nesam tavęs mes užmiršę,
sandoros su tavim padarytos nelaužėm.
Mūsų širdis nebuvo atgal atsitraukus,
mūs žingsniai nebuvo nuo tavo kelio nukrypę,
kai mus leidai naikinti šakalų buveinėj [*dykumoje*],
kai įstūmei mus į tamsybes (18-20-oji eilutės).

Maldavimas baigiamas karštu Sandoros bendrijos kreipiniu 24-27 eilutėse: "Argi Dievas nebepasigailės?!"

Ko dėlei miegi? Jahve, kelkis!
Pabuski! Neleisk amžinai mums paniekintiems būti!
Kodėl vis slepi savo veidą?
Kodėl užmiršai mūsų priespaudą, skurdą?
Iš sielvarto kniumbam į dulkes,
gulime kniūpsti ant žemės.
Pakilki galingai gelbėti mūsų,
atpirk mus dėl savo gerumo (24-27-oji eilutės).[207]

Daugumas maldavimų atspindi pavienio žmogaus dejones varge. Tačiau asmeniškoji bėda yra uždengta šiam psalmių žanrui įprasta išraiškos skara. Todėl bemaž neįmanoma nuvokti buitinę padėtį, kurioje maldavimu kreipiamasi į Dievą. Dejonės šerdis yra teisiojo sielvartas, kad Dievas paliko jį bėdoje ir mirties žiotys grasina jį praryti amžiams.[208] Raiškus pavienio žmogaus maldavimo

---

[207] Kitos maldavimo psalmės su Sandoros bendrijos dejone sielvarte: Ps 10; 73/74; 78/79; 105/106; 136/137. Sąrašas nėra pilnas.

[208] "Mirties žiotys" — jėga dažnai aprašoma kaip Šeolas (Šeol) — Požemis, pomirtinė žmogaus gyvenvietė, ir jį supantys Bedugnės vandenys (žr. Ps 21/22,14).

psalmės pavyzdys yra Ps 21/22.[209] Žmogus bėdoje kreipiasi į Dievą su aitriu skundu:

Ai, Dieve, Dieve mano, kam gi mane apleidai?
Negelbi manęs, neklausai mano dejonių.
Dieve mano, šaukiuos tavęs dieną, bet tu atsiliepti
ir naktį šaukiuosi — nėra man ramybės /nenori,
(Ps 21/22,2-3).

Būdamas Dievą garbinančios bendrijos narys, žmogus ir bėdoje pasitiki "mūsų tėvų" patirtimi, nes

Tu juk esi šventas,
ir šlovina tave Izraelis.
Mūsų tėvai tavim rėmės,
vylės tavim, ir tu vadavai juos.
Šaukės tavęs, ir išgelbėti buvo,
pasitikėjo tavimi, ir jiems raudonuot nereikėjo
(Ps 21/22,4-6; žr. 9-10).

Sielvarte žmogui nuostabiųjų praeities įvykių prisiminimas yra tik paguodos lašas jo kančios ežere. Todėl jis nenustoja skųstis Dievui vis kitais vaizdiniais:

Aš lyg vanduo ištaškytas,
išnarstyti man visi kaulai.
Širdis man kaip vaškas,
ištirpęs mano krūtinėje.
Gerklė man išdžiūvus, lyg molio šukė,
prie gomurio limpa liežuvis (Ps 21/22,15-16).

Norėdamas išreikšti mirtiną pavojų savo gyvybei, bėdos glušinamas, žmogus aprašo save lyg šunų rujos apspistą ir plėšikų, besidalijančių jo drabužius, apiplėštą

[209] Jos pradžia buvo ir Jėzaus Kristaus maldavimo psalmė ant Kryžiaus. Žr. Mk 15,34; Mt 27,46.

(17-19-oji eilutės). Pagaliau skundas tampa pagalbos šauksmu iš nevilties sietuvos:

Bet, Jahve, tu nuo manęs nesišalink.
Tu, mano pagalba, skubėk man padėti.
Iš pražūties mane gelbėk,
iš šunies letenų — mano gyvybę.
Iš liūto žiočių vaduoki,
vargšą mane — iš raguotųjų tautų (Ps 21/22,20-22).

Nelauktai maldavimo psalmės nuotaika pasikeičia, — maldavimas pereina į himną — Dievo garbinimą (23-31-oji eilutės). Žmogus "nevilties sietuvoje" išreiškia tikėjimą, kad Dievas nenukreipė nuo jo savo veido, jo skundą išklausė — maloniai priėmė jo maldą (Ps 21/22,25). Todėl jis dabar duoda įžadą skelbti Dievą garbinančiai bendrijai apie išganymą. Maldavimo psalmė pereina į himną — Dievo garbinimą!

Kaip suprasti šį nelauktai staigų perėjimą iš slegiančio sielvarto į švytintį džiaugsmą šioje ir kitose psalmėse (pvz.: Ps 27/28,6)?

Atrodo, kad būdavo daromas protarpis tarp maldavimo padėti posmo ir baigminio psalmės posmo. Jo metu Šventyklos tarnas, galbūt kunigas ar pranašas, prabildavo pasitikėjimą žadinančiais "užtikrinimo žodžiais" — pranešimu Dievo vardu apie išgelbėjimą. Juo buvo užtikrinama, kad Dievas išgirdo žmogaus maldavimą ir maloniai suteiks išgelbėjimą. Maldaujantysis atsakydavo su įžadu pagarbinti Dievą:[210]

Tavąjį vardą garbinsiu saviesiems,
maldingų žmonių būryje tave girsiu.
Kurie Jahvės bijot, teikit jam šlovę!

---

[210] Taip teigia A. Weiser, *ten pat*, p. 219-226; C. Westermann, *ten pat*, p. 64-81.

Garbinkit jį, visa Jokūbo ainija,
bijokite jo, visi Izraelio žmonės!
O jis nepaniekino, jis neatstūmė nuskriausto vargšo,
nuo jo nenukreipė veido,
jo skundą išklausė (Ps 21/22,23-25).

Ši įžvalga padeda pavieniam žmogui giliau įsijausti į izraeliečių Dievo garbinimą — maldavimo psalmių vaidmenį. Ji rodo, kad maldavimo psalmės nebuvo perdėm savarankiškos. Priešingai, jos veda iš niūraus skundo į džiugų tikrumą Dievo galybe ir gerumu. Maldavimo psalmė veda iš nevilties sietuvos į viltingą Dievo garbinimą. Pravartu nurodyti keletą pavienio žmogaus maldavimų *Psalmyne*: Ps 3; 12/13; 30/31; 53/54; 101/102.

Maldaujantysis keletoje maldavimo psalmių, panašiai kaip Jeremijas savo kreipiniuose su skundu į Dievą, teigia save esant teisu ir aitriai maldauja Dievą apginti jį nuo nedorėlių, kurie su pasityčiojimu klausia: "Kur yra tavo Dievas?" (pvz.: Ps 7; 16/17; 25/26; 58/59). Ps 41/42 - 42/43 yra itin raiški tremtinio ilgesiu, o Ps 72/73 klausia, kodėl vargsta teisuolis? Jaučiama nerimastis, nes nedorėliams sekasi, nusidėjėliai didžiuojasi, — ar verta teisuoliui būti geram? Nerimas dėl Dievo teisumo gyvenimo raizgyne ilgainiui taps opiu klausimu išminties raštijoje — *Jobo* knygoje. Kodėl gerieji kenčia, o nedorėliai tarpsta gyvenime?

Psalmyne yra atgailos psalmių, kuriose maldavimas kaltės jausmo sietuvoje išreiškia žmogų besigrumiantį su nuodėmės vaidmeniu savo būties gelmėse (Ps 50/51; 129/130). Dainiaus-psalmisto nerimas rodo poslinkį, kurį ilgainiui išryškins Naujasis Testamentas. Atgailos psalmėse nuvokiama, kad Dievo atleidimas gali sukurti naują *širdį* žmoguje,— naują padėtį žmogaus gyvenime (Ps 50/51,12; 129/130,4). Ps 50/51 turi būdingą maldavimo

psalmės sąrangą.[211] Ji prasideda su šauksmu į Dievą:

Pasigailėk manęs, Dieve:
tu didžiai gailestingas.
Gerumas tavo beribis, —
naikinki mano kaltybę.
Grynai nuplauk mano dėmę,
numazgok mano kaltę! (Ps 50/51,3-4).

Seka žmogaus, pasimetusio kaltės jausmo sietuvoje, skundas:

Aš savo kaltybę pažįstu,
man vis akyse mano nedorybė.
Aš tau, tiktai tau esu nusidėjęs:
dariau, ką laikai piktybe (Ps 50/51,5-6).

Skundas veda į maldavimą *at*kurti, *at*leisti, *at*naujinti:

Sutverk širdį man tyrą, Dieve,
manyje nepalaužiamą dvasią atnaujink.
Vai, neatstumki manęs nuo savojo veido,
prarast tavo šventąją dvasią neleisk!
Išgelbėk mane, ir būsiu laimingas.
Padaryk mane didžiadvasį! (50/51,12-14).

Psalmė baigiama įžadu. Pasižadama būti ištikimam, atversti kitus į Dievo kelią ir aukoti "sugrudusios širdies" auką (Ps 50/51,15-19).[212]

---

[211] Įprasta šią psalmę vadinti "Pasigailėk manęs, Dieve!" Psalmė turi aprašą: "Psalmė. Dovydo, kai pas ją, nusidėjusį su Batšeba, atėjo pranašas Natanas".

[212] Atrodo, kad Ps 50/51,20-21 eilutės buvo pridėtos potremtiniame amžiuje. Tai bus padarę įkvėptieji *Psalmyno* redaktoriai-leidėjai, tikėdami, kad, atstačius Šventyklą Jeruzalėje, Dievui patinka gyvulių aukos.

Įsteigus Giminių lygą Kanaane — Pažado Žemėje, buvo priimta daryti maldos keliones į centrinę giminių šventovę (žr. 1 Sam 1,3-25). "Trissyk metų būvyje visi tavo vyriškiai pasirodys Jahvės, Izraelio Dievo, akivaizdoje..." (Iš 23,14; 34,23). Šios trys kelionės į Jeruzalę buvo Neraugintos duonos, Savaičių ir Palapinių švenčių proga. Visos trys šventės turėjo šaknis ir buvo perimtos iš kanaaniečių ūkinio kalendoriaus.[213] Ilgainiui izraeliečiai šias žemdirbių šventes suistorino, — peraiškino — pajungė jas Sandoros bendrijos išganymo istorijai švęsti. Neraugintos duonos šventė, švenčiama pavasarį miežiapjūtės pradžioje, buvo susieta su Perėjimo įvykiu ir tapo Išėjimo iš Egipto su*dabar*tinimu. Savaičių šventė, švenčiama septynias savaites vėliau — kviečiapjūtės metu, siekė su*dabar*tinti Dievo duotą Žemės dovaną Izraeliui. Turbūt ji buvo pirmąsyk švęsta prie Gilgalo (Gilgal), pasiekus Pažado Žemę.[214] Rudens šventė, žinoma kaip derliaus nuvalymo, arba Palapinių, šventė buvo proga atnaujinti Sandorai su Dievu. Giminių lygos amžiaus paprotys daryti maldos keliones į centrinę šventovę buvo įamžintas monarchijos laikotaryje ir atgaivintas po Antrosios šventyklos atstatymo. *Psalmynas* apima Pakopų giesmes — —psalmių rinkinėlį, kuris buvo kelionių į Jeruzalę maldos giesmynas (Ps 119/120 - 133/134). Pakopų giesmės atspindi maldininkų nuotaiką. Jos švyti džiugesiu, kurį patiria maldos keleiviai į Jeruzalę — miestą, kuriame yra Izraelio giminių—Sandoros bendrijos centrinė Šventykla:

---

213 Išsamiau apie šventes rašo R. de Vaux, *Ancient Israel...*, p. 484-506; B. W. Anderson, *Out of the Depths*, VI skyrius.

214 Žr. H. J. Kraus, *Worship in Israel* (Richmond, VI: John Knox, 1965), p. 156-161.

Džiaugiuosi, išgirdęs, kas man pasakyta:
"Į Jahvės būstą keliaujam!"
Štai mūsų koja jau stovi
tavo, Jeruzale, vartuos.
Jeruzale, mieste puikusis,..
tvirtai pastatytas, tarsi nulietas!
Čionai plaukia žmonės, Jahvės žmonės.
Juk priedermė Izraeliui Jahvę šlovint
(Ps 121/122,1b-4).

Ką gali šios psalmės pasakyti mums apie Dievo garbinimą didžiųjų švenčių metu?

Švenčiamas Sandoros atnaujinimas. Senojo Testamento Dievo garbinimo istorijos pažinimas yra ribotas. Turimi duomenys įgalina daryti išvadą, kad senovinė Sandoros atnaujinimo iškilmė, pradėta Šecheme Giminių lygos amžiuje, buvo švenčiama ir Šiaurinėje karalystėje — Izraelyje. Skaitome, kad Jeroboamas I, pirmasis šios karalystės valdovas, įvedė Rudens šventę savo šalyje, "panašiai kaip šventę, kuri buvo švenčiama Jeruzalėje" (1 Kar 12,32-33), norėdamas sustabdyti maldos keliones į Jeruzalę. Atrodo, kad šiuo metu Jeruzalėje švenčiama iškilmė jau turėjo mesijinės teologijos bruožus. Tuo tarpu Šiaurinės karalystės — Izraelio iškilmė buvo ne kas kita, kaip senasis Sandoros atnaujinimo šventimas, plačiai žinomas Giminių lygos dienose. Ir Jeruzalėje — Pietinėje karalystėje, ir Šiaurinėje karalystėje iškilmė buvo viena iš didžiųjų metinių švenčių. Sandoros atnaujinimas buvo siejamas su Palapinių šventė, švenčiamas rudenį metų užsklandoje.[215]

Formų istorijos metodas (Formgeschichte) padeda skirstyti *Psalmyno* himnus ir maldavimus pagal maldos

[215] Naujųjų Metų pradžia buvo švenčiama rudenį.

kelionių poreikius. Daug svarbių himnų ir maldavimų siejama su Sandoros atnaujinimo iškilme.[216] Ps 80/81 yra geras šių psalmių grupės pavyzdys: švyti džiaugsmu, prisimenama Dievo įsakymai, Tautos neištikimybė baudžiama. Ji yra artimai gimininga iškiliajam pasakojimui apie Sandoros atnaujinimą *Jozuės* knygoje (Joz 24). Ir čia aprašomas džiugus giminių susirinkimas prie Šechemo, atpasakojami nuostabieji Dievo darbai, nuaidi iššūkis atsiduoti vispusiškai Dievui, paskelbiami Sandoros įpareigojimai ir pareiga jiems paklusti.[217] Pirmosios Ps 80/81 eilutės apima šaukimą šlovinti "Jokūbo [Izraelio] Dievą" Šventykloje, nes "iškilmingos mums dienos" (1-5-oji eilutės). Sekančioji psalmės dalis yra pasakojimas apie Jahvės darbus, nes jie atspindi dosnų gerumą Dievo, kuris išvedė savo Tautą iš Egipto žemės (6-10-oji eilutės). Dėmesin krinta eilutė su "Aš esu Jahvė, aš tavo Dievas..." (11-oji), nes tie patys žodžiai pradeda ir Dekalogo I įsakymą (Iš 20,2; Įst 5,6). Psalmė pasiekia viršūnę iššūkiu Sandoros bendrijai paklusti Jahvės balsui ir priimti iš jo palaimą (11-16-oji eilutės). Labai galima, kad pranašai reiškėsi Sandoros atnaujinimo pamaldose, perduodami Dievo vardu iššūkį atnaujinti atsidavimą Sandoros Dievui — Jahvei.

Ps 80/81 yra įdomi ir kita savybe. Atrodo, kad ji savo turiniu atspindi šiaurinių izraeliečių giminių Sandoros atnaujinimo iškilmę. Todėl peršasi galimybė, kad *Psalmynas* apima keletą psalmių, kadaise naudotų Betelio šventovėje. Matyt, Šiaurinei karalystei žlugus, jos buvo

---

[216] A. Weiser, *ten pat*, p. 35-52, šiai grupei priskiria daug psalmių. Tuo tarpu W. Harrelson, *Interpreting the Old Testament* (New York, NY: Holt, Rinehart and Winston, 1964), p. 421-424, šios grupės psalmių sąrašą riboja: Ps 49/50; 75/76; 77/78; 80/81; 81/82; 88/89; 104/105; 109/110; 113/114.

[217] Žr. *Rakto* I, p. 288-295.

įjungtos ir pritaikytos Jeruzalės Šventyklos poreikiams.

Ps 49/50 yra kita raiški psalmė apie Sandorą. Tik šiuo atveju Dievo apsireiškimas, arba teofanija, ant Sinajaus tampa Dievo apsireiškimu ant Ziono kalno (Ps 49/50,2). Šiai psalmei yra būdinga Sandoros bylos forma.[218] Pirmojoje dalyje aprašoma Jahvė, kuris ateina savo Tautos teisti. Dangus ir žemė šaukiami būti liudininkais (1-6-oji eilutės). Pagrindinė psalmės dalis — kaltinimas: savo buitiniame gyvenime Izraelis stokoja atsidavimo Sandorai. Atsidavimo stoka daro visas žmonių apeigas ir aukas bevertėmis. "Iš tavo tvarto nereikia man veršio, nei ožio iš tavo bandos" (Ps 49/50,9). Panašiai kalbėjo ir pranašai! Psalmės užsklandoje primenama tiems, kurie "užmiršta Dievą", kad jie atsikvošėtų, nes Dievas apreiškia savo išganymą tik tiems, kurie "tiesiai žygiuoja" (22-23-oji eilutės).

Sandoros atnaujinimo iškilmė Jeruzalėje. Sandoros atnaujinimo iškilmė Jeruzalėje — Pietinėje karalystėje buvo savita, nes ją sąlygojo mesijinė — Dovydo dinastijos teologija. Dovydas, paremdamas savo karališką valdžią Giminių lygos tikėjimo kraičiu, perkėlė Sandoros Skrynią į savo karalystės sostinę Jeruzalę ir planavo padėti ją Šventyklon. Tačiau Šventyklos Dovydas nepastatė. Dovydo planą įvykdė jo sūnus Saliamonas. Tuo pačiu atsirado reikalas peraiškinti iš naujo Jahvės Sandorą su Izraeliu. Karališkajame Jeruzalės dvare reiškėsi nauja karaliaus ir Šventyklos samprata — teologija. Jos šerdimi buvo Jahvės pasirinkimas Dovydo savo "sūnumi" ir Jeruzalės-Ziono savo Artumo buveine.[219] Naujosios teologijos — mesijinės karaliaus ir Sandoros sampratos poveikis buvo

---

[218] Žr. *Rakto* II, p. 306-310.

[219] Žr. *Rakto* I, IX-X skyrius.

milžiniškas, — jis sąlygojo ir davė naują kryptį Dievui garbinti. Tai buvo itin ryšku Saliamono valdymo metu. Ankstyvoji Giminių lygos šventė Sandorai atnaujinti tapo rudens Naujųjų Metų iškilmėmis Šventyklos pastatymui ir Dovydo dinastijos išrinkimui paminėti. Tik Jošijo reformos metu vėl buvo "atrastas" Sinajaus Sandoros kraitis.[220]

Dovydo dinastijos teologija — mesijinė Judo, arba Pietinės karalystės, sąmonė yra labai ryški Izaijo — Jeruzalės pranašo žodžiuose iš Dievo (žr. Iz 1-39).[221] Nuoseklu daryti išvadą, kad Rudens šventės iškilmė Jeruzalėje tapo savita. Tai liudija ir eilė psalmių savo užuominomis apie Rudens šventės pamaldas. Ps 23/24 atspindi Jahvės įžengimo į savo Šventyklą liturgiją. Psalmėje girdime įsakymą vartams atsidaryti, nes Jahvė — Garbės Karalius, — nematomai sėdintis ant nešamos Sandoros Skrynios,— įžengia. Kitos psalmės aprašo iškilmingą eiseną į Šventyklą su muzika ir giesmėmis (Ps 67/68,25-26; 117/118, 27), ratelių šokiais, būgnais ir kanklėmis (Ps 149,3), trimitais ir iškilmių šūksniais (Ps 97/98,4-6). Žinoma, iš užuominų sunku susidaryti vispusišką Rudens šventės pamaldų vaizdą Jeruzalėje. Tačiau aišku, kad raiškiausias savitumo bruožas buvo iškilminga eisena su Sandoros Skrynia į Šventyklą. Čia Jahvė buvo pašlovinamas kaip visatos Karalius; čia buvo atnaujinama Jahvės sandora su Dovydo dinastija.

Jeruzalės-Ziono psalmės. Ps 77/78 aprašo Dievo gerumą ir Tautos neištikimybę. Iš kai kurių užuominų aiškėja, kad ji atspindi prieštremtinį Dievo garbinimą Jeruzalės Šventykloje. Todėl ji gali tarnauti pavyzdžiu kaip

[220] Žr. *Rakto* II, p. 360-372.
[221] Žr. *Rakto* II, p. 271-332.

Išėjimo-Sinajaus įvykio kraitis buvo siejamas su Dovydo-Ziono kraičiu Jeruzalėje — Pietinėje karalystėje. Didžiumą psalmės turinio sudaro istorinių Jahvės darbų, pradedant Išėjimu iš Egipto, santrauka (Ps 77/78,1-66). Šia santrauka siekiama parodyti, kad Jahvės Tauta, o ypač šiaurinės giminės, nesilaiko Sandoros įpareigojimų. Po to įkvėptasis dainius-psalmistas pereina prie mesijinio Dievo sandoros su Dovydu kraičio:

Bet Juozapo [222] *žemėj sau pastogės nenori,*
nebegrįžta gyventi Efraiman.
Jis pasirenka giminę Judo,
savo mėgstamą kalną — Zioną.
Įsirengia čia jis šventyklą — aukštą kaip dangų,
tvirtą kaip žemę, amžiams sutvertą.
Pasirenka čia Dovydą, savo gerąjį tarną,
pasiima jį nuo avidžių.
Vaikštantį paskui avis žindenes, jį pasišaukia
savo tautai — Jokūbo ainiams ganyti,
ganyt Izraeliui, brangiam savo turtui.
Ir ganė jis juos sąžiningai,
apgalvotai jo rankos juos vedė (Ps 77/78,67-72).

Kaip matome, dainius-psalmistas teigia, kad išganymo istorija, kurios pagrindas buvo Išėjimo įvykis ir Žemės užkariavimas, pasibaigė. Dievas davė naują pradžią išganymo istorijai, išsirinkdamas Dovydą ir padarydamas Ziono kalną savo šventa buveine.

Ziono-Jeruzalės šventimą aiškiai atspindi ir Ps 131/132. Ją galima vadinti psalme apie Dievo pažadus Dovydui. Ir šioje psalmėje apgiedama eisena su Sandoros Skrynia į Zioną-Jeruzalę (žr. 2 Sam 6) bei mesijiniai pa-

[222] Du Juozapo sūnūs — Efraimas ir Manassas buvo dvi vyraujančios giminės Pažado Žemėje — Šiaurinėje karalystėje.

žadai Dovydui (žr. 2 Sam 7,8-16; 23,1-7). Pirmoji psalmės dalis kalba apie Dovydo troškimą pastatyti būstinę Jahvei (1-5-oji eilutės) ir Sandoros Skrynios atradimą Kirijat-jearimuose (Kirijat-jearim; 6-7-oji eilutės; žr. 1 Sam 7,1-2). Jahvė, kuris nematomai sėdi ant Skrynios sosto, yra kviečiamas žengti į savo naująją būstinę:[223]

Jahve, pakilk į savo poilsio būstą,
tu, Jahve, ir tavo galingoji arka.
Tegu kunigai iškilniai pasipuošia,
tegu tavo liaudis džiūgauja, šaukia
(Ps 131/132,8-9).

Antroji psalmės dalis — 11-18-oji eilutės — primena mesijinį pranašo Natano pranešimą iš Dievo (žr. 2 Sam 7,8-16):

Dovydui Jahvė yra prisiekęs,
neatšaukiamą priesaiką davęs:
"Palikuonį tavo aš pasodinsiu
ant tavojo sosto.[224]
Jeigu tavo sūnūs mano Sandorą vykdys,
tai jų ainiai per amžius sėdės tavo soste".
Jahvė tikrai pasirinko Zioną,
jam čia patiko buveinę turėti.
"Štai čia mano poilsio būstas,
čia aš gyvensiu, — toks mano noras"
(Ps 131/132,11-14).

Panašus požiūris išreiškiamas ir Ps 88/89. Jos antraštė yra "Jahvės ištikimas gerumas Dovydo giminei".

---

223 Žr. Sk 10,35-36. Psalmės žodžiai primena senovinę Skrynios giesmę.

224 Ps 131/132,12 ir Ps 88/89,30-32 eilutėse įjungiama sąlyga "jei [gu]". Ja abribojama Jahvės *amžinoji sutartis — Berit 'Olam* su Dovydu, nepanaikinant besąlyginių pažadų. Be abejo, dovydiškoji sandora buvo apribota sąlygine Mozės Sandora istorijos raidoje.

Pirmoji šios psalmės dalis yra himnas Jahvei (1-38-oji eilutės), kuris apreiškė savo ištikimą gerumą — meilę (hesed), išsirinkdamas Dovydo dinastiją tarnauti savo išganymo užmojui. Antroji psalmės dalis yra maldavimas, kuriuo psalmistas pareiškia skundą, kad Jahvės pažadai buvo sulaužyti, nes Dovydo giminė buvo atmesta (39-52-oji eilutės). Psalmistas maldauja Jahvę atnaujinti, pašalinant negandą, ištikimąjį gerumą — meilę (hesed), kuria Jahvė kadaise davė priesaiką Dovydui.[225]

Ziono kalno ir Dovydo išrinkimas padeda nuvokti dviejų psalmių grupių reikšmę *Psalmyne*. Viena grupė yra vadinama Ziono psalmėmis, o kita mesijinėmis psalmėmis. Ziono psalmės yra šios: Ps 45/46; 75/76; 83/84; 86/87; 121/122. O mesijinės — Ps 2; 19/20; 20/21; 44/45; 71/72; 109/110.

Ziono psalmėms būdinga sąmonė, kad Zionas yra Jahvės Artumo būstas savo Tautoje. Ps 45/46 apie "Dievą — mūsų prieglaudą" yra lietuviams gerai pažįstama. Joje ryšku Dievo upės, kuri išteka iš Šventojo kalno — Ziono žemei palaistyti, įvaizdis:[226]

Sraunūs upeliai džiugina Jahvės miestą,
kur stovi Aukščiausiojo būstas.
Dievas jo viduje — jam nėra ko bijotis:
kas rytas anksti ateis jam Dievas padėti.
Pagonys kai pradeda siautėt, maištauti valstybės,
Jahvė griausmingai prabyla ir žemė nuščiūva
(Ps 45/46,5-7).

---

[225] Žr. O. Eissfeldt, "The Promises of Grace to David" veikale *Israel's Prophetic Heritage*, kurį redagavo B.W. Anderson ir W. Harrelson, (New York, NY: Harper & Row, 1962), p. 196-207.

[226] Tas pats įvaizdis yra ir pranašo Ezechielio pranešime iš Dievo. Žr. Ez 47,1-12.

Mesijinių psalmių grupę sudaro maldos už karalių — Jahvės Pateptąjį. Izraeliečiai skyrėsi nuo savo kaimynų savo karaliaus samprata. Artimųjų Rytų karalystės savo karalius sudievino, padarydamos juos visavaliais. Tuo tarpu Sandoros bendrija tvirtino, kad karalius buvo Jahvės išrinktas būti valdovu ir visiškai priklausomas nuo Jahvės:

Valdovas gi Jahve vilias,
tad Aukščiausiojo malonė (hesed)
neleis jam drebėti (Ps 20/21,8).

Visatos Karalius yra Jahvė. Senajame Testamente nelaikoma prieštaravimu teigti, kad Dievas, kurio garbė pripildo Jeruzalės Šventyklos Šventųjų šventąją, sėdi "aukštame ir iškiliame soste" kaip Visatos Karalius (žr. Iz 6,1-13). Keliolika psalmių sudaro savitą psalmių grupę, nes jų vedamoji mintis yra "Jahvė — pasaulio Valdovas" ar "Jahvė viešpatauja" ir išvysto temą, kad Jahvė yra visatos Kūrėjas ir visų tautų Teisėjas (Ps 46/47; 92/93; 95/96; 96/97; 97/98). Šių psalmių vaidmuo prieštremtiniame Dievo garbinime suka Senojo Testamento tyrinėtojų galvas. Kai kurie tyrinėtojai šiuos himnus laiko "sostan pasodinimo psalmėmis".[227] Prileisdami, kad senovės Artimuosiuose Rytuose religiniame gyvenime vyravo visoms tautoms bendras "mito ir apeigų" modelis,

[227] Šie tyrinėtojai yra S. Mowinckel, įžvalgaus norvego egzegeto, įtakoje. Žr. jo veikalą *The Psalms in Israel's Worship* (New York, NY: Abingdon, 1962), I-II. Be to, S. H. Hooke (red.), *Myth and Ritual* (London: University of London Press, 1933); *The Labyrinth* (London: SPCK, 1935); *Myth, Ritual and Kingship* (New York, NY: Oxford, 1958); A. R. Johnson, *Sacral Kingship in Ancient Israel* (Cardiff: University of Wales Press, ²1967); to paties autoriaus "The Psalms" veikale *The Old Testament in Modern Study*, red. H. H. Rowley (New York, NY: Oxford, 1951), p. 162-209.

jie teigė, jog "sostan pasodinimo psalmės"priklauso Naujųjų Metų pamaldoms. Mat tą dieną buvo švenčiama Dievybės sodinimo sostan šventė. Anot "mito ir apeigų" krypties Senojo Testamento tyrinėtojų, ir izraeliečiai šventė Jahvės viešpatavimą Izraelyje, tautose ir visatoje giesmėmis, apeigomis ir Dievo sodinimo sostan eisena.

Babiloniečių religijai dievų gyriaus giesmės turėjo didelį vaidmenį. Kas Naujieji Metai, metų laiko ciklui grįžtant į naują pradžią, šventės dalyviai, apeiginiu mito inscenizavimu, išgyvendavo gyvybės jėgų pergalę prieš mirties jėgas. Babiloniečių Kūrimo mitas *Enuma eliš — Kai aukštybėse* vaizduoja dievo Marduko (Marduk) pergalę prieš chaoso slibiną Tiamatą (Tiamat).[228] Mitas būdavo ne tik atpasakojamas, bet ir inscenizuojamas. Šventės užsklandoje dalyviai kartu šaukdavo "Mardukas tapo valdovu!" "Mito ir apeigų" krypties tyrinėtojai aiškina, kad šauksmu norėta pareikšti, jog Mardukas vėl užžengė į savo sostą naujam metų ciklui.

Pirmu žvilgsniu ima pagunda aiškinti panašias Šv. Rašto psalmes šios mito ir apeigų dramos šviesoje ir prileisti, kad Naujųjų Metų šventės metu Jeruzalėje izraeliečiai himnais šventė Jahvės pergalę prieš priešiškas jėgas ir jo įžengimą į savo sostą. Pavyzdžiui, Ps 92/93 prasideda su šventišku šūksniu "*Jahveh malak!*" Norėta jį išversti "Jahvė *tapo* karaliumi!" Mūsiškis *Psalmyno* vertimas "Jahveh malak!" verčia:

Viešpats [Jahvė] — Valdovas, apsisiautęs didybe.
Apsisiautęs Viešpaties [Jahvės] didybe, galia
/susijuosęs!
Jis savo jėga žemę padarė taip tvirtą,
kad niekas jau jos nepakrutins.

228 Žr. J. B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts*, p. 60-72.

Stiprus tavo sostas nuo amžių,
tu amžių amžiais gyvuoji (Ps 92/93,1-2).[229]

Gramatiškai galima "Jahveh malak!" versti arba "Jahvė *tapo* Karaliumi [Valdovu]!" arba "Jahvė *yra* Karalius [Valdovas]!" Tačiau Šv. Rašto fone tėra tik vienas galimumas: "Jahvė *yra* Karalius", — Jahvė karaliauja! Mat istorinio Sandoros bendrijos tikėjimo neįmanoma sulyginti su Artimųjų Rytų sąmone, pagal kurią žmogaus gyvenimas yra įstrigęs gamtos ciklę. Gamtos religija nuolat grąžino žmogų į pradžią — pavasarį, kada vyksta naujas kūrimas, o Dievybė atgimsta, užžengdama savo sostan. Jahvė, Sandoros bendrijos Dievas, "sostan pasodinimo psalmėmis" yra skelbiamas *Gyvuoju* Dievu, kuris *yra* amžinai Valdovas, o ne gamtos dievu, kuris patiria mirties ir atgimimo ratą. Todėl "Jahveh malak!" reikia versti tik "Jahvė karaliauja!" ar "Jahvė — Valdovas [Karalius]!" Jahvės sostas "stiprus nuo amžių", o jo viešpatavimas "amžių amžiais" gyvuoja. Sandoros Dievui nereikia kasmet pareikšti savo teisės į sostą.

Tačiau "sostan pasodinimo psalmių" tyrinėtojai teisingai galvoja, įtardami, kad Artimųjų Rytų religinis požiūris darė Sandoros bendrijos Dievo garbinimui įtaką. Mat izraeliečiai negyveno atskirai nuo savo kaimynų. Jie skolinosi ne tik iš savo kultūrinės, bet ir religinės aplinkos. Tačiau jie skolinimu nepasitenkino. Paskolintus kultūrinius ir religinius kaimynų turtus, izraeliečiai perdirbo savo tikėjimo žaizdre ir tokiu būdu praturtino Jahvės, visatos Valdovo, garbinimą. Senovinis mitas apie dievišką

---

[229] Arkivysk. J. Skvireckas verčia:
Viešpats karaliauja, jis apsivilkęs didybe,
Viešpats apsivilko galybe, jis susijuosė.
Jis sutvirtino žemės ritulį (!),
kuris nebus pajudintas..." Žr. *Šventasis Raštas Senojo Testamento* (Roma, ²1958), II, p. 258.

"jūrų šėlimo" pergalę, — prieš maištingąjį chaosą, grasinantį pasauliui, — buvo panaudotas išreikšti tikėjimą Dievu, kuris viešpatauja visatoje, o ypač istorijoje, nugalėdamas priešus, grasinančius grąžinti pasaulį į beprasmio chaoso tamsą:

Oi, tvinsta Jahvės upės,
oi, smarkiai smarkiai ūžauja upės,
oi, šniokščia upės galingai.
Bet tu už vandenynų gaudimą garsesnis,
galingesnis už jūrų šėlimą!
Didis aukštybėse Jahvė! (Ps 92/93,3-4).[230]

Nestebėtina, kad Jeruzalė, tapusi iškiliu Artimųjų Rytų centru Dovydo ir Saliamono amžiuje, buvo imli ir atvira kaimynų kultūrai. Iš tikrųjų, įkvėptieji autoriai, išreikšdami mesijinę Sandoros sąmonę, drąsiai panaudojo ir Kūrimo tiesą. Kūrimo tiesa buvo paremtas Jahvės būsto tvirtumas Jeruzalėje (Ps 77/78,69) ir Dovydo dinastijos amžinumas (Ps 88/89,36-37). Įkvėptasis Ps 88/89 dainius mesijinėje Sandoros sampratoje yra vispusiškai namie. Norėdamas pabrėžti Dievo sandoros su Dovydu amžinumą, jis šlovina Jahvės — Kūrėjo galybę ir mini jo pergalę prieš chaoso šėlimą — Rahabą (Rahab) bei jos sąjungininkus:

Jahve, dangaus kariuomenių Dieve,
kas su tavim lygus?
Jahve, didžiai tu galingas,
ir visiems tu spinduliuoji ištikimybe.
Tu viešpatauji išpuikusiai jūrai,
bangas išdidžiąsias jos tramdai.

---

[230] Iz 51,9-10 skaitinyje pergalė prieš chaoso slibiną Rahabą (Rahab) yra peraiškinama kaip istorinis įvykis — Jahvės pergalė prie Nendrių jūros.

Sumindei nudurtą Rahabą,
galinga savo ranka išgainiojai priešus.
Dangus yra tavo — ir žemė,
sukūrei tu žemę ir kas tik ant žemės
(Ps 88/89,9-12).

Himnai, šlovinantys Jahvę — Karalių, atspindi prieštremtinį Naujųjų Metų šventimą Jeruzalėje. Ps 23/24 yra įspūdingas liudijimas. Ši psalmė — himnas yra Dovydo amžiaus kilmės. Sandoros Skrynios perkėlimo į Jeruzalę pamaldos jau buvo tapusios šventės šerdimi. Psalmė prasideda su pareiškimu, kad Kūrėjui priklauso šlovė, nes

Jahvės žemė — ir kas tik ant žemės,
visas pasaulis ir kas jame gyva.
Juk tai jis virš jūrų jį pastatė,
virš upių tvirtą sukūrė (Ps 23/24,1-2).

Psalmė pasiekia savo viršūnę, kai iškilminga eisena Jeruzalės miesto mūruose priartėja prie Ziono vartų. Čia kreipiamasi su iškiliu jautrumu:

Atsikelkite, vartai platieji,
atsidarykit, senovinės durys:
garbės Valdovas tegu čia įžengia.
"Kas tas galingas Valdovas?"
— "Tai visatos galingasis Jahvė —
tai jis galingasis Valdovas!" (Ps 23/24,9-10).

Virš ir už žemiškojo karaliaus yra garbingasis Karalius — Visatos ir Istorijos Viešpats (žr. Iz 6,1). Jahvė paskyrė dovydiškąjį karalių būti savo užmojo veiksniu. Nors visi priešai sėlino prieš jo Mesiją, bet jis pažadėjo išlaikyti Dovydo sostą. Ši tema nuaidi pačioje *Psalmyno* pradžioje (žr. Ps 2). Izraeliečiai, šlovindami Jahvę amžinuoju Karaliumi, išgirsdavo ištikimo Jahvės gerumo pažadus Dovydui.

Mokymas apie Dievo valią Senajame Testamente yra Tora — Mozės Įstatymas Penkiaknygėje. Nagrinėjome *Psalmyną* — himnų ir maldavimų rinkinį — naudotą Šventykloje Dievui pagarbinti per didžiąsias šventes. Pamaldūs izraeliečiai garbino Dievą, reikšdami jam šlovę ir padėką, ir kitomis progomis bei kitose vietose, ypač šeimos aplinkoje. Žinoma, Šventykla ir šiuo atveju liko svarbiausia vieta Dievui pagarbinti. Mat Sandoros bendrijos tikėjimu Jahvė visada buvoja Šventykloje. Nenuostabu, kad įkvėptasis dainius ir meldžiasi:

Labiausiai iš Jahvės trokštu,
to vieno prašau, —
kad Jahvės būste gyvenčiau
visas savo būvio dienas,
kad palankumą Jahvės patirčiau,
kad jojo šventovę lankyčiau (Ps 26/27,4).

Reikia turėti mintyje Dievo garbinimo pamaldas ir gyvulių aukas (žr. Ps 26/27,6; 65/66,13-15). Kai kurie įkvėptieji *Psalmyno* dainiai į aukas žiūrėjo šnairomis. Aukas be klusnumo Sandoros įpareigojimams jie smerkė (žr. Ps 39/40,6-8). Tačiau jie nemokė apsieiti be aukų, nes aukos tikslas — išreikšti aukojančiojo širdį. Auka veda į bendravimą su Dievu — pagarbinimą, prašymą, padėką, susitaikinimą.[231]

Psalmyne yra psalmių, kurių turinys skiriasi nuo himnų ir maldavimų, skirtų Dievo pagarbinimui Šventykloje. Jos neturi nieko bendro su pamaldomis, bet glaudžiai siejasi su džiugiu mąstymu apie Torą — Mokymą apie Dievo valią, arba Mozės Įstatymą (Ps 1; 18/19,8-14; 118/119).

---

[231] Žr. R. de Vaux, *Ancient Israel...*, p. 415-456.

Ps 118/119 — ilgiausia visame *Psalmyne* — yra dirbtinės abėcėlinės sąrangos. Sekdama hebrajų kalbos abėcėlės raidžių skaičiumi, ši psalmė turi dvidešimt du aštuoneilius posmus. Psalmė šlovina Torą — Mokymą apie Dievo valią, arba Įstatymą, kuris vadinamas įvairiais vardais: teisynu, įstatymu, žodžiu, valia, mokslu, įsakymais, nuostatais, potvarkiais, priesaikomis, pažadu. Kiekviena aštuoneilio posmo eilutė prasideda ta pačia hebraiška raide, posmo atžvilgiu — hebrajų abėcėlės eile.

Mąstymo psalmės apie Torą liudija, kad Tora buvo tapusi mokymo ir pamaldumo veiksnys. Potremtiniame laikotarpyje šios rūšias psalmių vaidmuo, atrodo, buvo didelis. Atsiradus sinagogai, naujai maldos šventovei, kilo nauji poreikiai. Sinagogon buvo renkamasi mokytis ir melstis. Šventyklos vaidmens sinagoga neužėmė — Šventykla Jeruzalėje liko ir toliau nepakeičiama. Ilgainiui ją sunaikino Romos legionai (70 m. po Kr.). Tačiau sinagoga sąlygojo religinio išgyvenimo — Dievo garbinimo savitumą. Čia liturgijos šerdimi buvo Toros — Mokymo apie Dievo valią nagrinėjimas.

Psalmėse apie Torą išryškėja įtaigus bruožas: Teisyno pažinimas padaro žmogų išmintingą ir laimingą. Ši mintis itin krinta dėmesin, skaitant Ps 18/19. Psalmė prasideda senu Kūrimo himnu "Padangės šlovina Dievą" (1-7-oji eilutės) ir tęsia:

Tobulas Jahvės duotas Teisynas: jis dvasią gaivina.
Pasakymas Jahvės tvirtas, išminties moko varguolį.
Įsakymai Jahvės tiesūs, džiugina širdis,
paliepimas Jahvės tyras, akims duoda šviesybę.
Jahvės baimė gryna, tveria per amžius,
Jahvės sprendimai tikri,
visi aliai vieno teisingi.

Daug brangesni jie už auksą, už tyriausiąjį auksą,
saldesni jie už medų, tą korio skystį
(Ps 18/19,8-14).

Ir abėcėlinėje psalmėje pabrėžiama, kad *Tora* yra *išminties* šaltinis.[232] "Kaip gali jaunas[a] savo kelią išsaugoti tyrą?" klausia įkvėptasis mąstytojas. Tuojau pat duoda ir atsakymą: "Ogi klausydamas[a] tavo žodžių [Mokymo apie Dievo valią]" (Ps 118/119,9).

Išminties tema yra šmaikščiai išvystyta Ps 1 — psalmėje, kuria prasideda nūdien skaitomas *Psalmynas.*[233] Panašiai, kaip Jėzus evangelijoje moko išminties pasakojimu apie išmintingą žmogų, statantį namą ant uolos, ir apie paiką žmogų, statantį namą ant smėlio (Mt 7,24-27), taip įkvėptas mąstytojas skirsto žmones į du tipus ir mato dvejopą žmonių kelią. Teisusis

... mėgsta Teisyną,
mąsto jį dieną ir naktį.

Todėl

Jis — kaip tas medis, prie upelio sodintas,
duos gerą derlių, metui atėjus,
nevysta jo lapai;
visi darbai jo sėkmingi (Ps 1,2-3).

Priešingai, neteisus žmogus palyginamas su pelais, kurie

... sklaidomi vėjo.

---

[232] Išmintis yra žmogaus pastangos būti darnoje su savimi, su artimu ir aplinka.

[233] Apie išminties psalmes — Ps 1; 31/32; 33/34; 36/37; 48/49; 111/112; 127/128 — kaip savitą literatūrinį žanrą — išsamiai rašo R.E. Murphy, "A Consideration of the Classification, 'Wisdom Psalms' ", *Supplement to Vetus Testamentum.* Congress Volume IX (Leiden: Brill, 1963), p. 156-167.

Todėl ir teisme netvirti bus bedieviai,
nusikaltėliai tarpe teisuolių (Ps 1,4-5).

nes jų sėkmė greitai išnyksta ir veda į pražūtį.

Mąstymo apie Teisyną psalmėse teisuolio ir neteisiojo sugretinimas, išmintingojo ir paikojo kontrastas, yra perdėm tikslus ir suprastintas. Kituose skyriuose pajusime, kad Senojo Testamento išminties sąjūdis atpažino kur kas platesnę blogio ir pikto skalę bei kur kas gilesnę blogio ir pikto paslaptį žmogaus gyvenime.

VI SKYRIUS

ŽMOGUS PASAULYJE: IŠMINTIES PRADŽIA

Žmogus prasirausia pro kiečiausias uolas,
sulygina kalnus.
Kasdamas tunelius per uolas,
jis atranda brangakmenių.
Žmogus suranda upių ištakas,
sužino tai, kas paslėpta.
Bet kur galima rasti išmintį?
Kur galima išmokti suprasti?
(Job 28,9-12)

Išmintį įprasta vadinti graikų kalbos žodžiu filosofija. Šis žodis reiškia "išminties meilę". Filosofijos lobyną gavome iš senovės graikų. Tarp senovės graikų išminties ieškojimas pasiekė brandžią įmantrumo viršūnę iškiliojo Periklio (Perikles) amžiuje su Sokratu (460-429 m. pr. Kr.) ir klestėjo poperiklinėse kartose. Tai liudija graikų filosofijos didžiūnai Platonas ir Aristotelis.

Graikai žinojo, kad išminties meilė nėra ribojama kultūra, tauta, rase. Išminties ieškojimas yra žmogaus kaip žmogaus reikalas: žydas ir graikas, babilonietis ir egiptietis, vyras ir moteris, karalius ir vergas ieško išminties, — nori būti darnoje su savimi, su artimu ir savo aplinka. Lietuviškoji buitis šiuolaikiniame pasaulyje yra nepaprastai turtinga išminties ieškojimo sąveikos. Išmintis yra kelio ieškojimas į gyvenimo prasmę. O gyvenimo prasmė yra pats svarbiausias kiekvieno žmogaus domesys.

Skaitymai iš Šv. Rašto:

Pat 1-9.
Ps 1; 31/32; 33/34; 36/37; 48/49; 111/112; 127/128.
Job 28.

Graikų išmintis paliko neišdildomus pėdsakus pasaulyje, nes Aleksandras Didysis (356-323 m. pr. Kr.) savo helenistinėje imperijoje sutuokė Rytus su Vakarais. Išminties Artimuosiuose Rytuose buvo ieškota net tūkstantmečius prieš Aleksandrą Didįjį. Tai liudija Egipto ir Mesopotamijos istorija.[234]

Išminties ieškojimo istoriją galima nagrinėti dviem požiūriais: kaip išminties sąjūdį ir kaip išminties raštiją. Raštija, atspindinti išminties sąjūdį, buvo žnoma net tolimuose nuo savo kilmės kraštuose. Izraeliečiai gyveno senovės Artimųjų Rytų sankryžoje. Nenuostabu, kad kaimynų išminties sąjūdis ir raštija turėjo jiems daug gilios įtakos.

Artimųjų Rytų raštiją Egipte liudija jau piramidžių amžius (mždg. 2600-2175 m. pr. Kr.), o Mesopotamijoje — sumerų kultūra (IV-III tūkstantmetis pr. Kr.). Išminties sąjūdis turi amžinumo bruožus. Atrodo, kad žmonijos išminčiai nugali savo laiko ir kultūros ribotumą. Be abejo, jų išmintis atspindi visuomeninius poreikius. Tie patys poreikiai sąlygojo visą žmoniją. Savo esme išminties sąjūdis buvo tarptautinis.[235]

Išminčiaus dėmesys žmogui kaip asmeniui. Išminties raštijai būdinga domėtis eiliniu žmogumi — asmeniu. Išminčiui rūpėjo eilinis žmogus — *'adam* ir jo buitiniai rūpesčiai, lūkesčiai ir baimės, o ne tautos su savo istorija bei visuomenine sąranga.

---

234 Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 32-64; 103-141; 307-385; J. B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts...*, p. 405-440, egiptiečių ir babiloniečių išminties raštijos skaitiniai; R. B. Y. Scott, *Proverbs and Ecclesiastes* (Anchor Bible, nr. 18; Garden City, NY: Doubleday, 1965), p. XV-77.

235 Žr. R. E. Murphy, "Introduction to Wisdom Literature", *JBC* 28:1-40.

Jahvisto išganymo istorijos pasakojimas apie žmogų — vyrą ir moterį Dievo Sode atspindi išminties raštiją (Pr 2,4b-3,24). Aprašoma nuostabi žmonijos pradžia, įžūlus nuosprendis būti "kaip Dievas" ir apspręsti, kas yra "gera ir pikta". Dievo kreipinys į žmogų: "Kur tu esi?" yra būtinis žmogaus nerimas: "Nugi dabar! Ką aš užtaisiau?" Tačiau Jahvistą lyginti su išminties mokytoju nėra teisinga, nes Jahvistas žiūri į žmogaus lūkesčius, rūpesčius ir baimes išganymo istorijos šviesa. Anot Jahvisto, žmogaus gyvenimo rėmai yra istorinė drama, kuriama Dievo rūpesčio žmogumi ir žmogaus Dievo ilgesio sąveika per įvykius. Tuo tarpu išminčius sustabdo istorijos vyksmą, kad galėtų suvokti, kas yra pats žmogus savo būties gelmėse ir buities poreikiuose, nes "žmogus — tai gelmė, o širdis jo — bedugnė" (Ps 63/64,7). Išminčiui nerūpi likiminiai Izraelio praeities įvykiai ir savita tautinės istorijos raida, bet daugiaskarė kasdienos patirtis ir dorovės rėmai su įsakmiu "Daryk gera ir venk bloga!" iššūkiu eiliniam žmogui.

Išminties raštiją reikia skirstyti į dvi grupes:

1. *Sveikos nuovokos raštija.* Ji apima patarimus, kaip rasti laimę ir sėkmę gyvenime. Teigiama, kad gyvenimas yra dėsningas, nes turi logiką — du plius du yra keturi! Pažink gyvenimo logiką — gamtos, visuomenės ir žmogaus mintijimo dėsningumą, rasi laimę ir būsi sėkmingas.

Sveiko proto raštiją Egipte liudija *Amen-em-opet mokymas*, o Babilonijoje — *Išminties patarimai.*[236] Senojo Testamento išminties raštijai su sveiko proto patarimais atstovauja *Patarlių* knyga.

2. *Žmogaus nerimo raštija.* Ji apima kančia persunktą žmogaus būtinumą suprasti savo nerimą, beieškant gy-

[236] Žr. J. B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts*, p. 421-425; 426-427.

venimo prasmės. Kančia taip persunkia žmogaus buitį ir būtį, kad šios grupės raštija tampa iššūkiu sveikos nuovokos raštijai. Gyvenimas yra daugiau negu logika, nes užuot laukto dėsningumo gamtoje, visuomenėje, mintijime, susiduriama su nelauktu nedėsmingumu — tragedija.[237]

Nerimo raštijai Egipte atstovauja *Ginčas apie savižudybę*, o Babilonijoje — rašinys *Šlovinsiu išminties viešpatį*.[238]. Senajame Testamente yra du nerimo raštijos pavyzdžiai: *Koheleto*, arba Ekleziasto, ir *Jobo* knygos.

Abi išminties raštų grupės klausimą apie žmogų išjungia iš istorijos vyksmo ir jo aplinkybių. Taigi klausimas apie žmogų turi visuotinumo foną. Visuotinumo bruožas išminties knygose padaro jas savitas Senajame Testamente ir atskiria jas nuo Toros — Penkiaknygės bei Pranašų ir priartina prie pasaulinės raštijos apie žmogaus padėtį pasaulyje.

Išminties raštiją skaityti yra arčiau širdies negu kai kurias kitas Senojo Testamento knygas. Tam yra dvi priežastys. Visų pirma, išminties raštijos knygos švyti plačiu žmogiškumu, o ne siauru tautiškumu. Antra, Vakarų kultūra paveldėjo "išminties meilę" — filosofiją iš graikų, egiptiečių, mesopotamiečių. Tiesa, Šv. Rašto tikėjimas Dievo užmoju istorijoje davė Vakarų kultūrai dinamišką istorinę sąmonę.[239] Tačiau žmogiškumas — gyvenimiškas žmogaus būties nagrinėjimas lieka mums artimas. Mums

---

[237] Tragedija yra visuotinis žmonijos išgyvenimas. Senovės graikų drama žmonių gyvenimą reiškė 2 plius 2 yra 4 lygtimi, o dievų — 2 plius 2 yra 5! Tačiau žmogui įgimta veržtis į *anapus* — dievišką plotmę. Gyvenimas pagal dievų būtį padaro žmogaus gyvenimą tragišką. Tragedija reiškia žmogaus būties didvyriškumą.

[238] Žr. J. B. Pritchard (red.), *ten pat*, p. 405-407; 434-437.

[239] Istorinė Šv. Rašto sąmonė nūdien yra ryški tiek marksizmo istorijos sampratoje, tiek visuotinės žmonijos pažangos požiūryje.

yra arčiau širdies laikyti save pasaulio piliečiu, negu suprasti save izraeliečių istorijos rėmuose, nors ši istorija ir prasideda su tikėjimo protėviu Abraomu. Ir šiuolaikiniai išminčiai teigia, kad kelias į darną pasaulyje slypi dėmesyje eiliniam žmogui, nes žmogaus poreikiai ir siekiai iš esmės yra tie patys visur ir visuomet. Nūdien ypač išminčiai Rytuose siūlo atjungti žmogų nuo jo tautinės istorijos, sužlugdyti jame ištikimumą savo tautai ir savai kultūrai, nes visa tai esą veda tik į savanaudį savitumą ir nedarną.

SENOJO TESTAMENTO IŠMINTIES RAŠTIJA

Hebraiškasis Šv. Raštas — Tanakas apima keletą išminties raštijos knygų. Jos atspindi įtampą tarp dviejų požiūrių į žmogaus padėtį pasaulyje. Aplamai paėmus, Senasis Testamentas — įkvėptieji Penkiaknygės ir Pranašų knygų autoriai žiūri į žmogų kaip išganymo istorijos dalyvį Sandoroje su Dievu. O išminties raštijos knygos — įkvėptieji jų autoriai žiūri į žmogų kaip į asmenį. Hebraiškoji Knyga turi tris išminties raštus: *Patarlių*, *Koheleto*, arba *Ekleziasto*, ir *Jobo* knygas. Be to, išminties raštijai gimininga turinys atpažįstamas ir keletoje giesmių, kurios yra įjungtos į *Psalmyną*.[240] Šios psalmės, be abejo, yra sietinos su Izraelio išminties mokytojų rateliu. Graikiškoji Knyga — Septuaginta apima ir *Siracido* (Ben Sira), arba *Ekleziastiko*, ir Saliamono *Išminties* knygas.[241]

Senojo Testamento išminties raštija, atrodo, lyg neturi nieko bendro su kitomis įkvėptomis knygomis. Iki

---

[240] Žr. R. E. Murphy, "Psalms" *JBC* 35:16; taip pat G. von Rad, *Wisdom in Israel* (Nashville, TN: Abingdon, 1972), p. 37-38; 66ss.; 80-82; 108-109; 177-178; 197-200; 203-206.

[241] Išminties raštijos bruožai yra ryškūs ir keletoje kitų, deuterokanoninių Senojo Testamento, knygų: *Juditos*, *Tobijo*, *Barucho*. Be to, ir protokanoninė *Giesmių giesmė* siejama su išminties raštija. Žr. IX skyrių.

šiol nagrinėti Raštai žėri savimone, kad Izraelis — Sandoros bendrija turi savitą istoriją. Ši istorinė sąmonė, kaip jau ne sykį pastebėta, yra pati Izraelio — Sandoros bendrijos tikėjimo šerdis. Ją glaustai išreiškia tikėjimo išpažinimas, kad Jahvė yra Izraelio Dievas, o Izraelis yra Jahvės Tauta. Tiesa, ši istorinė sąmonė buvo įvairiai išreikšta, tačiau visi sutiko, kad Jahvė buvo apreiškęs save Izraeliui — Sandoros bendrijai ypatingu būdu ir turėjo ypatingą santykį su savo Tauta. Skaitydami Senojo Testamento išminties raštijos knygas, tuojau pat pasigendame šios istorinės sąmonės. Tikėjimo temos, kurios yra taip raiškios ir įtaigios Penkiaknygėje ir Pranašų knygose — Izraelio išrinkimas, Jahvės Diena, Sandora ir Įstatymas, kunigystė ir Šventykla, pranašystė ir mesijinė viltis — vargu ar iš viso pasirodo išminties raštijos knygose.

Išminties raštijos knygos buvo įkvėptos potremtiniame judaizmo laikotarpyje. Tada judėjai giliai įsijautė į savo pašaukimą būti Sandoros bendrija, surinkta Dievą garbinti. Nuostabu, kad išminties raštijos knygos bemaž nieku neužsimena apie pamaldas Šventykloje ir mažai tesako apie Dievo garbinimo reikšmę (žr. Pat 3,9-10; Sir 5,4-5; Job 12,19; taip pat Job 1,5; 42,8-9). Būdinga, kad asmeniškasis Dievo vardas Jahvė nėra iš viso naudojamas *Koheleto* knygoje ir tik dusyk *Jobo* knygos poetinėje dalyje (Job 3,1-42,6). Įkvėptieji šių knygų autoriai duoda pirmenybę žodžiui *Elohim* — bendriniam Dievybės vardui. Net ir tada, kai Jahvės vardas yra naudojamas, — pavyzdžiui, *Patarlių* knygoje, — nėra jokio dėmesio ypatingam Sandoros santykiui tarp Jahvės ir Izraelio. Taigi Jahvė nėra išpažįstamas kaip Tas, Kuris išvedė savo Tautą iš Egipto ir apreiškė savo išganymo užmojį ilgoje Izraelio istorijoje. Hebraiškosios Knygos išminties mokytojai nemini izraeliečių tautos didvyrių, išskyrus Saliamoną, kuris viešpatavo Jeruzalėje (Koh 1,1.13-14; Pat 1,1; 10,

1; 25,1). Kreipinio forma "Mano sūnau" (Pat 1-7) seka senovės išminties mokyklų būdą. Taip išminčius — mokytojas kreipdavosi su pamokymu į savo mokinius.

Senojo Testamento išminties raštija yra bemaž nepriklausoma nuo Penkiaknygės ir Pranašų knygų. Todėl yra Šv. Rašto mokslininkų, kurie pastebi sunkumus, bandydami susieti išminties raštijos knygas su Sandoros tikėjimo kraičiu. Koks yra išminties knygų vaidmuo įkvėptame Dievo žodyje? Koks buvo jų kelias į Senojo Testamento kanoną.[242] Izraeliečiai prieš tremtį Babilonijoje baiminosi išminties mokytojų (žr. Iz 29,13-19). Po tremties Babilonijoje išminties raštija — sveiko proto nuovoka paremti ir žmogaus nerimu persunkti rašiniai buvo įjungti į istorinį Sandoros tikėjimo kraitį. Tai liudija Toros — Mozės Įstatymo, arba Mokymo, sutapatinimas su Išmintimi (žr. Sir 24).[243] Jau ir *Psalmynas* apima psalmes, kurios pabrėžia išmintį, susijusią su mąstymu apie Torą. *Danieliaus* knygoje[244] teigiama, kad Danieliaus išmintis, viršijusi babiloniečių išmintį, buvo jo ištikimumo Torai padarinys. Atrodo, kad jau pačioje Izraelio istorijos pradžioje prasidėjo raida, kuri ilgainiui vedė į visapusišką išminties raštijos knygų įsisavinimą kaip įkvėptą tikėjimo kraitį. Nors izraeliečiai ir skolinosi išminties lobyną iš savo kultūrinės aplinkos, pradėdami Saliamono amžiuje, jie skolintam sveikos nuovokos ir žmogaus ne-

---

242 Žr. W. Zimmerli, "The Place and Limit of the Wisdom in the Framework of the Old Testament Theology", *Scottish Journal of Theology* 17 (1964) 146-158; G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 446-453; R. E. Murphy, "The Wisdom Literature of the Old Testament" veikale, kurį redagavo P. Benoit *et al.*, *The Human Reality of Sacred Scripture* (New York, NY: Paulist Press, 1965), X, p. 126-140.

243 Žr. J. C. Rylaarsdam, *Revelation in Jewish Wisdom Literature* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1946).

244 Žr. VIII skyrių.

rimo lobynui uždėjo savo pačių tikėjimo ir patirties antspaudą.

Nuoseklu kelti klausimą, koks buvo išminčiaus — išminties mokytojo vaidmuo izraeliečių gyvenimui? Kokiu būdu Artimųjų Rytų žmogaus sveiko proto nuovoka ir nerimastis, Dievo įkvėpimu, tapo dalimi savitojo Izraelio — Sandoros bendrijos kraičio?

Išminčiaus — mokytojo patarimas. Pranašas Jeremijas viename iš savo skundų Dievui netiesioginiai užsimena apie izraeliečių visuomenės tris religinius veiksnius. Suokalbis prieš Jeremiją, atrodo, rėmėsi įsitikinimu, kad "Niekuomet nepritrūks *kunigų* mokyti mus Įstatymo [Toros], nei *mokytojų* duoti mums patarimą, nei *pranašų* pranešti mums Dievo žodį" (Jer 18,18; žr. 8,8-9; Ez 7, 26). Iš *Jeremijo* knygos skaitinio aišku, kad ši trejukė — kunigas, mokytojas, ir pranašas — kalbėjo žmonėms Dievo įgalioti, — įgaliojimu, kurį pranašas Jeremijas tariamai piktnaudojo. Be to, aišku iš skaitinio, kad kiekvienas jų turėjo savitą dvasinę dovaną. Kunigas padėjo žmonėms perimti Torą — Mokymą apie Dievo valią, paremtą Mozės kraičiu. Pranašas pranešė Jahvės žodį, nes buvojo jo Taryboje ir galėjo pareikšti, kokia buvo jo valia gyvenimo ir istorijos vingiuose. O mokytojas — išminčius galėjo patarti — duoti patarimą, remdamasis išmone, kuri buvo siejama su įžvalgiu gyvenimo stebėjimu, ilgos patirties įgūdžiais ir plačia žmonijos išminties pažintimi.

Įprasta teigti, kad mokytojas, duodamas patarimą, rėmėsi protu bei patirtimi, o kunigas ir pranašas pasitikėjo Apreiškimu — antgamtiniu tiesos šaltiniu. Tačiau šis skirtumas tarp proto ir tikėjimo nebuvo žinomas senovės Izraelyje. Ir išmintis buvo laikoma Dievo dovana. Senajame Testamente išmintis nėra tik žmogaus išmonė ir įgūdžiai, kurių pagrindas gilus protas, rimtos studijos

ir ilgametė patirtis. Išmintis buvo laikoma Dievo dovana, duota kuriam nors asmeniui dėl kitų naudos. Ja buvo apdovanoti izraeliečių seniūnai — teisėjai vartuose (Pat 1, 21),[245] įgudę amatininkai, patarėjai ir karaliai. Pagal Senąjį Testamentą, Saliamonui buvo Dievo duotas išminties saikas su kaupu. Jo dėka Saliamonas už savo mažutės imperijos ribų buvo garsios išmonės ir garsių įgūdžių.

Kartkartėmis pranašai smerkė išminčius — savo amžiaus politikus ir jų išmonę (žr. Iz 29,14; Jer 8,9). Atrodo, kad išminties sąjūdis ir vaidmuo turėjo būti įtaigūs, nes kėlė pranašams baimę.[246] Iš tikrųjų, išminties sąjūdis buvo ankstesnis negu pranašai ir liko gyvastingas, pranašiškai dvasiai išblėsus. Išminties sąjūdžio ištakos slypi Senojo Testamento žodinio kraičio amžiuje. Labai galima, kad kanaaniečiai rodė daug dėmesio išminčiai — darnai tarp žmogaus ir gamtos žemdirbių poreikiuose. Iš jų izraeliečiai skolinosi žemdirbystės išmonės ir įgūdžių dar Giminių lygos amžiuje. Gausūs panašumai tarp *Patarlių* knygos ir Ras Šamros raštų rodo, kad izraeliečiai perėmė išminties lobius iš savo kanaanietiškos aplinkos. Tam tikra prasme, Babilonijos žynys Balaamas turėjo ryšių su ankstyvuoju izraeliečių išminties sąjūdžiu (Sk 22-24). Be to, jau ankstyviausiame izraeliečių žodiniame tikėjimo kraityje naudojama patarlė, mįslė (Ts 14,14), pasaka (Ts 9,8-15) — senoviniai rytiečių išminties reiškiniai. Ir egiptiečių išminties temos atsispindi pasakojime apie Juozapą (Pr 37-50).

Jau ankstyvojoje monarchijos amžiaus pradžioje išminčius-mokytojas ir patarėjas izraeliečių visuomenėje

---

[245] Miesto vartai buvo izraeliečių teismo "salė". "Sėdėti vartuose" reiškia spręsti bylas.

[246] Žr. W. McKane, *Prophets and Wisdom* (Studies in Biblical Theology, nr. 44; Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1965).

buvo svarbus ir gerbiamas asmuo. Skaitome, kad Ahitofelio (Ahitofel), vieno iš Dovydo dvaro patarėjų, patarimas buvo "tartum būtų tartasi su Dievo žodžiu" (2 Sam 16, 23), — švytėjo pranašiška jėga. Vėl skaitome, kad Absalomo sukilimo metu išmintinga moteris iš Tekoa buvo iškviesta Dovydo paveikti (2 Sam 14,1-21). Šiek tiek vėliau, tos pačios suirutės metu, kita išmintinga moteris vedė derybas su Joabu (Joab), Dovydo kariuomenės vadu (2 Sam 20,14-22). Šiame skaitinyje yra įdomi pastaba. Išmintingoji moteris kreipėsi į žmones. Pastaba rodo, kad moteris buvo žmonėms žinoma savo išmintimi. Deboros giesmė mini "išmintingąsias moteris" kanaaniečių karaliuko dvare (Ts 5,29). Išmintingoji moteris, vedusi derybas su Joabu, bus buvusi panaši į jas. Nėra abejonės, kad izraeliečių visuomenėje tarp išminčių — mokytojų buvo ir moterų, lygiai kaip buvo moterų ir tarp pranašų (Ts 4,4; 2 Kar 22,14).

Senojo Testamento išminčių globėjas Saliamonas. Šv. Raštas laiko Saliamoną Izraelio išminties įvaizdžiu. Kaip Penkiaknygė priskiriama Mozei, o *Psalmynas* Dovydui, taip daug išminties raštijos knygų priskiriamos Saliamonui. Hebraiškoji Knyga — Tanakas Saliamoną laiko *Patarlių, Koheleto (Ekleziasto), Giesmių giesmės* knygų ir Ps 71/72 bei Ps 126/127 autoriumi. O graikiškoji Knyga — Septuaginta Saliamonui priskiria *Išminties* knygą. Be to, nešventraštinės *Saliamono psalmių* ir *Saliamono odžių* knygos iš potremtinio laikotarpio laiko Saliamoną savo autoriumi. Istorija padeda atpažinti, kodėl buvo taip daroma. Mat Saliamonas reiškėsi gobšiu pomėgiu išminčiai — išmonei ir įgūdžiams, kuriuos teikė Artimųjų Rytų kultūra.[247] Įkvėptieji autoriai iškelia Saliamono suma-

[247] Žr. R. E. Murphy, "Introduction to Wisdom Literature", *JBC*

numą derybose su Tyro Hiramu (1 Kar 5,12; žr. 5,7) ir išmonę — gyvenimo raizgynuose. Saliamono išmintis iškiliai pailiustruojama pasakojimu apie dvi moteris ir kūdikį (1 Kar 3,16-28). Jos abi tvirtino, kad mažylis yra jų kūdikis. Saliamonas nusprendė padalinti mažylį kardu į dvi dalis, kad kiekviena gautų po pusę mažylio. Tikroji motina tuojau pat atsisakė kūdikio, o netikroji tiesė rankas savo pusei mažylio paimti. Saliamonas atpažino tikrąją motiną moters meilėje mažyliui ir nusprendė jos naudai. Šis pasakojimas apie Saliamono išmintį yra liaudies padavimas. Įkvėptasis autorius užsklendžia pasakojimą pastaba apie Saliamono garsą tautoje:

> *Visi izraeliečiai sužinojo apie teismą, kurį padarė karalius. Jie bijojo karaliaus, nes suprato, kad Dievo išmintis buvo jame įgyvendinti teisumą* (1 Kar 3,28).

Pasakojime apie Saliamono išmintį — grąžinimą kūdikio tikrajai motinai, susiduriame su liaudies padavimų pavyzdžiu Šv. Rašte. Be abejo, jis buvo kartojamas iš lūpų į lūpas per daugelį kartų. Įkvėptasis *1 Karalių* knygos autorius įjungė jį į savo istoriją kaip liudijimą, kad Jahvė suteikė Saliamonui išminties dovaną, atsakydamas į jo maldą (1 Kar 3,3-14). Pasakojimas yra mums svarbus tuo, kad padeda nuvokti išminties vaidmenį senovės Izraelyje. Įkvėptasis *1 Karalių* knygos autorius išsaugojo ir daugiau pasakojimų apie Saliamono išmintį. Jie yra mažiau legendiniai. Vienas jų tvirtina, kad "Saliamono išmintis viršijo visų rytų tautų [t.y. beduinų arabų] išmintį ir viso Egipto išmintį" (1 Kar 4,29-34).[248] Žmonės

28:4-9; A. Alt, "Die Weisheit Salomos" veikale *Kleine Schriften* (München, 1953), p. 90-99; R. B. Y. Scott, *Proverbs...*, p. XV-LIII; 1-13.

[248] Šiame skaitinyje minima ir "Maholo [Mahol] vaikų išmintis". Maholo vaikai turbūt buvo edomiečių išminčiai. W.F. Albright, *Archaeology and the Religion of Israel* (Baltimore, MD: John Hopkins, ²1946), p. 127-128, "Maholo vaikus" laiko kanaaniečių išminčiais.

iš visų šalių plūdo Jeruzalėn Saliamono išminties pasiklausyti, "nes jis buvo išmintingesnis už visus. . ."

> *Jis galėjo vesti pokalbį apie medžius, nuo kedro Libane iki izopo, augančio mūro sienoje; jis galėjo vesti pokalbį ir apie gyvulius, paukščius, rėplius ir žuvis* (1 Kar 4,33).

Skaitiniu nesakoma, kad Saliamonas buvo mūsų laikų botanikas ir zoologas. Juo norima pasakyti, kad išminčius, pažindamas gamtos vyksmą, nuvokia ir tai, kas veda žmogų į tinkamą elgesį. Senovės žmonės nedarė griežto skirtumo tarp gamtos vyksmo ir žmogaus prigimties. Ir pranašas Jeremijas sugretina įgimtą paukščių instinktą grįžti į savo lizdą su maištingu Izraelio elgesiu, duodamas suprasti, kad paukščiai gali pamokyti žmones kaip elgtis (Jer 8,7; Iz 1,3). Išminčius — mokytojas ieškojo išminties ne istorinėje Israelio dramoje, bet savo kasdienos aplinkoje. Jotamas (Jotam) sekė pasaką apie alyvmedį, figą ir usnį, norėdamas išryškinti Abimeleko (Abimelek) pastangų kvailumą tapti karaliumi (Ts 9,8-15). Net skruzdėlės darbštumas verčia išminčių pagalvoti:

> *Eik pas skruzdėlę, tinginy;*
> *mokykis iš jos gyventi ir būsi išmintingas.*
> *Ji neturi karininko, nei policininko,*
> *nei valdytojo, — ji pati žino kaip apsirūpinti*
> *maistu vasarą, kaip susirinkti sau valgį pjūties metu*
> (Pat 6,6-8).

Panašūs pamokantys patarimai yra ir skaitmeniniuose *Patarlių* knygos posakiuose (Pat 30,18-31). Stebėdami gamtą, Izraelio išminčiai nuvokė darnų tikslingumą Kūrinijoje, nes juo remiasi visa gyvenimo buitis ir gerovė. Anot išminčiaus, žmogaus buityje šis darnus tikslingumas yra ryškus jautriai akiai:

Trys dalykai yra man perdėm paslaptingi,
o ketvirtojo visiškai nesuprantu:
erelio skrydis padangėmis,
žalčio šliaužimas ant statmenos uolos,
laivo plaukimas beribėje jūroje
ir vaikino meilė merginai (Pat 30,18-19).

Saliamono dainos ir patarlės. Įkvėptasis *1 Karalių* knygos istorikas rašo, kad Saliamonas sukūrė tris tūkstančius patarlių ir tūkstantį penkias dainas (1 Kar 4,32). Šį teigimą dalinai paremia vėlesnis padavimas, kad patraukliausios Saliamono meilės dainos — maždaug dvidešimt penkios — yra *Giesmių giesmės* knygoje.[249] Įsimylėjėliai, aprašomi meilės dainose, esą pats karalius Saliamonas ir gražuolė iš Šulammo (ar Šunammo), kuri, pagal 1 Kar 1,1-4 skaitinį, šildė Dovydą jo gyvenimo užsklandoje. Nėra pakankamai duomenų teigti, kad Saliamonas pasiėmė Abišagą (Abišag) sau už žmoną (1 Kar 2,13-25). Nėra rimto pagrindo nei teigti, kad Saliamonas sukūrė *Giesmių giesmės* meilės poeziją. Viena aišku, kad galimas šios meilės poezijos ryšys su Saliamonu ir paplitęs naudojimas vestuvių šventime ją vispusiškai įteisino izraeliečių buityje. Ilgainiui ši meilės dainų poezija tapo Senojo Testamento kanono dalimi kaip *Giesmių giesmė*, — raiškia ir įtaigia meilės ryšio tarp Dievo ir Sandoros bendrijos alegorija.[250] Ši įkvėptos knygos samprata gali atrodyti dirbtinė. Tačiau meilės dainų poezijos prasmė *Giesmių giesmės* knygoje yra gyvenimiška ir išreiškia pagrindines Sandoros tikėjimo tiesas: Dievas kreipiasi į žmogų, kviesdamas jį tapti vispusiška asmenybe; vyras ir moteris randa savo būtinę pilnatvę vispusiškoje meilės vienybėje;

---

[249] Lietuvoje poetas Sigitas Geda paruošė naują *Giesmių giesmės* vertimą į lietuvių kalbą. Vertėjas vadina ją erotinės meilės šedevru.

[250] Žr. *Rakto* I, p. 24-26 (apie Šv. Rašto įkvėpimą).

meile moterystėje dalinamasi Dievo kūrinijos gerumu. Senasis Testamentas neskiria "kūno" nuo "sielos", nes nepažįsta graikiškosios žmogaus sampratos dvilypumo. Anot Šv. Rašto, Dievas nesukūrė kūną ir sielą, bet žmogų — vyrą ir moterį — trapų ir orų.

Įkvėptasis istorikas, kaip užsiminta, tvirtina, kad Saliamonas sukūrė tris tūkstančius patarlių (1 Kar 4,32). Šis pareiškimas tapo pagrindu teiginiui, kad Saliamonas yra *Patarlių* knygos autorius.

Lietuvių kalboje žodis "patarlė" aptaria trumpą posakį, kuriuo išreiškiama liaudies išmintis, — kas nors patariama ir pamokoma. Pavyzdžiu imkime patarlę: "Nauja šluota gerai šluoja". Tai trumpas posakis, kuriuo glaustai išreiškiama gyvenimiška patirtis. Patarlės lengvai įsimenamu vaizdumu taikliai išreiškia daugiasluoksnę įžvalgą. Trumpu posakiu išreiškiama turtinga patirtis. Hebraiškasis žodis patarlei ženklinti yra *mašal*. Juo ženklinami ne tik trumpi posakiai, bet ir ilgesni palyginimai. Naujajame Testamente Jėzus moko palyginimais. Palyginimas yra išplėsta patarlė.

Labai galima, kad Saliamonas sukūrė kai kurias patarles, kurias skaitome seniausiose *Patarlių* knygos dalyse (Pat 10-29). Tačiau sunku tiksliai nustatyti, kurios patarlės priklauso Saliamonui. Atrodo, kad Saliamono išminties lobyną nepastebimai perėmė Senojo Testamento išminties sąjūdis ir rinkiniai.

Izraelio išminčiai — mokytojai priskyrė visą izraeliečių išminties lobyną Saliamonui. Matyt, Saliamono akiračių platumos darė jį iškilų išminties sąjūdžio ir rinkinių globėją. Šebos (Šeba) karalienei atvykus Jeruzalėn iš tolimos Arabijos, Saliamonas reiškėsi kaip išminčius, užduodamas ir įspėdamas mįsles (1 Kar 10,1-10). Be to, Saliamonas apibūdinamas raiškia parašte: Dievas davė Saliamonui "išminties ir labai daug įžvalgos, — jo šir-

dies [proto] atvirumas, kaip smėlis ant jūros kranto" (1 Kar 4,29). Šį apibūdinimą patvirtina istorijos duomenys. Istorija liudija, kad Saliamonas buvo labai svetingas Derlingojo pusmėnulio kraštų įtakai ir palaikė artimus ryšius su Finikija ir Egiptu. Jo amžiuje Izraelis prasiveržė iš Giminių lygos ribų — siaurų religinių siekių ir poreikių — ir išplėtė savo akiratį.[251] Saliamono amžiaus dvasia alsavo supasaulietinimu, nes Izraelio karalystės dvare vyravo nusiteikimas telkti visuomenės jėgas į žmogiškąjį pradą. Tam tikra prasme šis poslinkis jau reikliai reiškiasi Dvaro istorijoje (2 Sam 9-20 ir 1 Kar 1-2). Anot jos, karališkajame Dovydo dvare viešpatauja žmogiško poelgio ir jo padarinių grandinė be Dievo kišimosi. Ta pati žmogiško poelgio ir padarinių grandinė lengvai atpažįstama ir patarlėse — *Patarlių* knygos lobyne. Patarlės atspindi elgesio ir jo padarinių būtinumo dėsnį. Sveikas protas nuvokia, kad geras ar blogas poelgis sąlygoja žmogaus gyvenimo trukmę, gerą vardą, šeimos gerovę ir turtą.[252]

Egiptiečių išmintis — kultūra ir civilizacija stipriai sąlygojo izraeliečių buitį nuo pat Saliamono amžiaus. Būdinga, kad Saliamonas užmezgė diplomatinius ryšius su Egiptu. Didelis panašumas tarp egiptiečio *Amen-em-opet mokymo* ir izraeliečių *Patarlių* (žr. Pat 22,17-24,22) rodo, kad izraeliečių rinkinys buvo egiptiečių išminties raštijos įtakoje.[253] Tik kelios Pat 22,17-24,22 skaitinio eilutės neturi atitikmens egiptietiškajame šaltinyje. Pamokymų turinys, išraiškos būdas ir trisdešimties egiptietiškojo rašinio sustūmimas į trisdešimtį pamokymų *Pa-*

---

251 Žr. *Rakto* II, I-II skyrius apie Jahvistą.

252 Žr. G. von Rad, *Wisdom in Israel*, p. 57-65. Jo manymu, Saliamono amžiuje kilo vispusiškai naujas, patirtimi sąlygotas, tikrovės supratimas.

253 *Amen-em-opet mokymas* datuojama tarp 1000-600 m. pr. Kr. Žr. J. B. Pritchard (red.), *ten pat*, p. 421-424.

tarlių knygoje liudija, kad izraeliečių mokytojai sėmėsi patirtinės išminties iš egiptiečių.[254]

PATARLIŲ KNYGA: PATIRTIES LOBYNAS

Išminties sąjūdis Senajame Testamente glaustai išsireiškia patarlių rinkiniu — patirties lobynu *Patarlių* knygoje. Savo baigminėje laidoje *Patarlių* knyga atspindi potremtinį judaizmo laikotarpį, — po Ezros reformų pradėjo klestėti mokyklos. Savo turiniu *Patarlių* knyga liudija rašytinius rinkinius ir iš prieštremtinio laikotarpio.

Patarlių knyga apima keletą išminties rinkinių:

1. "Saliamono patarlės" Šį rinkinį sudaro eiliuoti skaitiniai — poemos. Supažindinama su išmintimi ir kviečiama jos ieškoti.	Pat 1-9
Knygos apie išmintį reikšmė	1,1-6
Išminties pradžia yra Dievo baimė	1,7
Įspėjimas nesidėti su blogais žmonėmis	1,8-19
Išmintis šaukia grįžti į gera	1,20-33
Tėvo pamokymas sūnui	2,1-22
Patarimas ryšium su išmintimi ir gerumu	3,1-35
Išmintis kalba apie palaimą	4,1-27
Įspėjimas apie palaidūnę ir svetimavimą	5,1-7,27
Išmintis šnekina žmones prie miesto vartų	8,1-36
Dama Išmintis ir Dama Kvailystė kviečia pas save pietums	9,1-18

[254] Žr. G. B. Bryce, *Israel and the Wisdom of Egypt* (Lewisburg, PA: Bucknell University Press, 1975).

2. "Saliamono patarlės"	Pat 10-31
Šį rinkinį sudaro du pagrindinai junginiai:	
a. "Saliamono patarlės"	Pat 10,1-22,16
b. "Hezekijo išminčių patarlės"	Pat 25,1-29,27
Abu pagrindiniai junginiai turi papildymus:	
a. Priedai prie Pat 10,1-22,16	
Išminčių žodžiai	22,17-24,22
"Ir šie yra išminčių posakiai"	24,23-34
b. Priedai prie Pat 25,1-29,27	
Agūro (Agur) posakiai	30,1-14
Skaitmeninės patarlės	30,15-33
Lemuelio (Lemuel) posakiai	31,1-9
Abėcėlinė poema apie gerą žmoną	31,10-31

Patarlių knygos metmenys rodo, kad jos turinys yra įvairus. Aplamai imant, Pat 1-29 priklauso pačių izraeliečių kraičiui, o likusieji skaitiniai sietini su izraeliečių kaimynais. Atrodo, kad "Saliamono patarlės" (Pat 10,1-22,16) yra seniausias išminties kraičio junginys. Pirmoji *Patarlių* knygos dalis — Pat 1-9 skyriai turbūt yra vėliausia.[255] Viena aišku, kad trys *Patarlių* knygos sluoksniai atspindi sudėtingą išminties sąjūdžio ir raštijos sąveiką, kuri reiškėsi bemaž per visą Senojo Testamento istoriją.

Sveika žmogaus nuovoka patarlėse. Patarlė yra daugelio patirtis, sutelkta vieno sąmojingo žmogaus posakyje. Tai liudija sąmojingi posakiai: "Tik asilas iš kelionės negrįžta arkliu", "Svetimu protu negyvensi" "Šaukštu pro-

---

255 Pat 1-9 skyriai turi kanaanietiško eiliavimo — poezijos bruožų. Užtat galima juos sieti ir su prieštremtiniu izraeliečių sąlyčiu su kanaaniečių išmintimi.

to neįkrėsi", "Daug pinigų, maža proto", "Obuolys nuo obels netoli krenta"... Įkvėptoje *Patarlių* knygoje išminčiaus sąmojus išreiškiamas poetišku dvieiliu ar trieiliu sakiniu. Čia susiduriama su trejopu patarlių tipu:

1. Paprastu sveikos nuovokos teiginiu. Sakoma, kad

Geras vardas vertesnis negu dideli turtai,
o kitų pagarba vertesnė už sidabrą ir auksą
(Pat 22,1).

Turime patarlę dvieilyje. Abi eilutės sudaro sinoniminę minties lygiagretę, — antrosios dvieilio dalies prasmė yra lygiagreti pirmosios eilutės prasmei. Sinoniminė minties lygiagretė — sinoniminis paralelizmas yra būdingas Šv. Rašto poezijos bruožas.[256] Tai rodo, kad patarlės turi ryšį su liaudies poetais.

2. Sveikos nuovokos įžvalga išreiškiama priešingybe — minties priešprieša:

Išmintingas sūnus yra tėvo džiaugsmas,
o paikas sūnus yra skausmas motinai (Pat 10,1).

Ir šiuo atveju turime patarlę dvieilyje. Tačiau ji yra skirtinga nuo paprasto sveikos nuovokos teiginio, nes jos prasmė išryškinama kontrastu — minties priešprieša.

3. Sveikos nuovokos įžvalga išreiškiama sintetiniu teiginiu, — antroji dvieilio eilutė atbaigia pirmosios eilutės mintį:

Graži moteris, bet paiki elgesiu,
yra panaši aukso žiedui kiaulės snukyje (Pat 11,22).

Šioje dvieilėje patarlėje antroji eilutė atbaigia pirmosios eilutės mintį, ją išryškindama.

Daugumas *Patarlių* knygos patarlių sudaro įspūdį, kad jos yra perdėm pasaulietiškos. Jos išreiškia teigiamą,

[256] Žr. A. Fitzgerald, "Hebrew Poetry", *JBC* 13:1-20.

sveiko proto požiūrį į gyvenimą ir buitinius poreikius. Mąstydamas apie žmogaus elgesio margumą, išminčius — liaudies poetas ir mokytojas įsiterpia su patarimu, kad palaima gyvenime gali būti pasiekta darbštumu, sveika nuovoka ir apdairiu elgesiu. Jam rūpi pabrėžti, kad išmintingas gyvenimas veda į sėkmę, gerovę ir ilgą bei vaisingą gyvenimo trukmę. Šiuo požiūriu Šv. Rašto patarlės yra labai gimininga sveiko proto patarimams, kuriuos duoda saviesiems Babilonijos ir Egipto išminčiai. Šventraštinės patarlės stengiasi padėti grumtis su kasdienos bėdomis: tinginyste (Pat 6,6-11; 24,30-34), girtavimu (Pat 23,20-21.29-35), santykiavimu su gatvės merginomis (Pat 5, 1-10), neapdairumu versle (Pat 6,1-5).

Sveikos nuovokos pasaulietiškumas *Patarlių* knygoje yra tik tariamas, nes jis yra sunkte persunktas tikėjimo. *Pakartoto Įstatymo* knyga[257] savo atlyginimo ir nubaudimo įžvalgą paremia Sinajaus Sandora. Jahvė buvo padaręs istorinį žingsnį, sudarydamas Sandorą su savo Tauta. Klusnumas Sandoros nuostatams užtikrino gerovę ir sėkmę, o neklusnumas vedė į vargą ir nelaimę. Ir Izraelio išminčiai priėjo tos pačios išvados, nors jie ir buvo pradėję iš visai skirtingo išeities taško. Jų įsitikinimu, pati dalykų prigimtis remiasi jiems įdiegta dieviška darna, kurią galima atpažinti protu ir mintijimu. Buvimas ryšyje su šia dieviška darna veda į sėkmę, o ėjimas prieš ją baigiasi asmeniška nelaime. Šių abiejų požiūrių gyvenimiška sampyna ilgainiui įgalino *Toros* — Mozės Įstatymo ir *Išminties* sutapatinimą tikėjimo kraičio istorijoje. Tai ypač ryškiai liudija *Siracido (Ekleziastiko)* knyga (Sir 24).

Jahvės — Dievo baimė. Izraelio išminčių — mokytojų savitumą galima išreikšti jų pačių poetine santrauka:

[257] Žr. *Rakto* II, p. 369-388.

Išminties pradžia yra Jahvės baimė,
ir Šventojo [Dievo] pažinimas yra įžvalga
(Pat 9,10).

Ši išminties ištakos samprata pakartojama kelissyk Senajame Testamente. Ji yra *Patarlių* knygos pradžioje (Pat 1,7) ir antrosios dalies šerdyje (Pat 19,23).[258] Svarbiausia išminties įžvalga laikoma Dievo baimė, — Dievo baimė ne fizine, bet religine prasme. Tikra išmintis, anot Izraelio išminčių, pasiekiama tik pripažįstant Dievą visavaliu, — "bijant", t.y. pagarbiai priimant valią To, Kuris *yra* Šventas (Pat 1,29; 2,5). Tikėjimas Dievu yra *pradžia* — tikros sveikos nuovokos pagrindas ir išeities taškas:

Pasitikėk Jahve visa širdimi
ir nepasikliauk tik savo paties įžvalga.
Visame, ką tik darai, pripažink jį, —
jis yra tas, kuris ištiesins tavo kelią.
Nesididžiuok savo išmintimi,
bijok Jahvės ir venk daryti bloga.
Tai bus vaistas tavo trapumui
ir atgaiva tavo kaulams [stiprumui] (Pat 3,5-8).

Sveikos nuovokos žmogus, pripažindamas Dievą gyvenimo pagrindu ir išeities tašku, pasiekia išmintį. Tuo tarpu "kvailas" — paikas žmogus grabaliojasi painiavoje, o "piktieji" — blogi žmonės nesupranta teisumo (Pat 28, 5), teisaus elgesio poreikių, nes jie nežino nei *kur* pradėti, nei *kaip* ieškoti gyvenime išminties. Nūdien daugelis mano, kad protas yra tikėjimo priešas, nors iš tikrųjų tikėjimas yra būtina sąlyga išminčiai.[259]

---

258 Žr. Job 28,28; Ps 110/111, 10.

259 Plačiau apie proto ir tikėjimo sąlytį rašo G. von Rad, *Wisdom in Israel*, p. 65-73.

Aiškėja, kad Dievo baimės tema yra savitas dalykas Izraelio išminčiams. Jos nėra izraeliečių kaimynų išminties raštijoje. Dievo baimė yra svarbi ir kitu požiūriu. Mat ji padeda atpažinti tiesioginį sąlytį tarp mokytojų ir pranašų išminties. Dievo baimės tema buvo stipriai pabrėžiama pranašų žodžiuose iš Dievo. Ozėjas atkakliai tvirtino, kad "Dievo [pri]pažinimo" stoka buvo pats esminis Izraelio istorijos trūkumas.[260] Panašiai ir Jeremijas priešpastato vieną kitai išmintį ir kvailystę:

> *Jahvė sako: "Išminčiai tenesididžiuoja savo išmintimi, nei galiūnai savo galybe, nei turtuoliai savo turtais. Jeigu kas nori didžiuotis, tesididžiuoja, kad [pri]pažįsta ir supranta mane, nes mano meilė yra ištikima, — aš vykdau teismą ir teisumą žemėje. Šie yra dalykai, kurie man patinka. Aš, Jahvė, kalbu!"* (Jer 9,22-24).

Pranašai, kalbėdami Dievo vardu, tvirtino, kad Dievas savo užmoju siekė pataisyti žmogaus kvailystę ir pažadinti tikėjimą. Anot Jeremijo ir Ezechielio, su Naująja Sandora prasidės ir Naujas Amžius, kada izraeliečiai, nuo mažiausio iki didžiausio, "[pri]pažins Jahvę". "Jahvės [Viešpaties] baimės" mintis, taip svarbi įkvėptiesiems Senojo Testamento autoriams, buvo giliai įsišaknijusi religiniame Izraelio kraityje jau Protėvių sakmėje (žr. Pr 22,12). Nėra abejonės, kad buvo ryškių skirtumų tarp išminties įžvalgų ir įprastinio Sandoros tikėjimo požiūrių. Tačiau aišku, kad išminties mokytojai savitu būdu atskleidė ir praturtino tiesas, kurios buvo Sandoros bendrijos tikėjimo pagrindas.

Tikėjimiška išmintis — sveika tikėjimo nuovoka. Senojo Testamento išminties knygos liudija, kad Sandoros

---

[260] Žr. *Rakto* II, p. 244-252.

tikėjimo įtakoje pakito pati išminties samprata. Tiksli išminties sąjūdžio istorija Sandoros bendrijoje nėra pažįstama. Kaip jau anksčiau pastebėta, Saliamono amžiaus išmintis, atstovaujama seniausioje *Patarlių* knygos dalyje, buvo perdėm pasaulietiška. Nesunku pastebėti, kad Sandoros bendrijos išminties sąjūdis ir jo turinys kito. Nuo savimi pasitikinčio pasaulietiškumo buvo einama į tikėjimišką išmintį — teologiškai brandžią tikėjimo nuovoką. Atrodo, kad pradžioje išminties mokytojas, nors ir laikydamas išmintį Dievo dovana, ne per daug stengėsi iš arčiau pasižiūrėti į jos dieviškąjį Šaltinį. Pasitenkinta tvirtinti, kad norint būti žmogumi, reikia atsidėti gyvenimo prasmės ieškojimui:

Pašaipūnas veltui ieško išminties,
bet išmintingas žmogus lengvai išmoksta (Pat 14,6).

Išminties mokytojas netyrė Dievo paslapčių, bet telkė dėmesį žmogaus buičiai ir elgsenai pažinti. Jam rūpėjo darna tarp žmogaus buities bei elgsenos ir aplinkos:

Žmogaus širdies mintis yra lyg vanduo giliame šulinyje, tačiau žmogus su išmone ją pasems (Pat 20,5).

Ilgainiui išminties sąjūdis įgavo teologinę sąmonę, — jo turinys atspindi galvojimą tikėjimu. Vėliausioji *Patarlių* knygos dalis (Pat 1-9) pabrėžia, kad išmintis turi savo ištaką Dieve. Todėl ji yra daugiau negu raktas į dorovinį žmogaus elgesį (Pat 4,10-19). Išmintis yra Dievo valios paslaptis pasaulyje:[261]

Jahvė išmintimi sukūrė žemę,
savo išmone padėjo dangų [į savo vietą];
jo noru atsivėrė gelmės [upėmis]
ir debesys siunčia drėgmę žemėn (Pat 3,19-20).

---

[261] Žr. G. von Rad, *Wisdom in Israel*, p. 53-73; B. W. Anderson, *Creation versus Chaos...*, p. 60-74.

Taigi išmintis nėra žmogaus išmonės ir įgūdžių kūrinys. Išmintį galima suasmeninti. Ji vaizduojama asmeniu — pranaše, kuri kalba savo pačios vardu. Nenuostabu, kad išminties mokytojas aprašo Išmintį, stovinčią miesto vartuose ir turgavietės spūstyje ir šaukiančią žmones gręžtis nuo kvailystės ir sekti ją (Pat 1,20-33). Suasmenintoji Išmintis yra iškilus veiksnys Dievo kūrinijoje (Pat 8,1-36). Ir teigimas, kad Dievo baimė yra išminties pradžia galvojimo tikėjimu įtaka gavo gilesnę reikšmę. Vėlesnieji išminties mokytojai, Kūrinijos paslapčių stebinami, atspindi proveržį į Kūrėjo pagarbinimą. Jų išminties išraiška veda anapus žmogiškojo akiračio:

Visa tai yra tik jo galybės užuominos, —
tik šnabždesys, kurį nugirdome.
Kas gali patirti, kaip didis iš tikrųjų
yra Dievas? (Job 26,14).

Išmintingieji ir kvailieji. Išminties raštija Senajame Testamente atspindi įkvėptojo Sandoros bendrijos proto pastangas suprasti ir aptarti daugiasluoksnę ir daugiašakę tikrovę. Išminties mokytojai buvo praktiški. Jiems rūpėjo Kūrėjo apraiškos Kūrinijoje ir sėkmė žmogaus gyvenime. Išminties mokytojų patarimai, kaip būti darnoje su savimi ir su aplinka — Kūrėjo išmintimi Kūrinijoje — turėjo religinį atspalvį. Anot jų, norint būti išmintingam, reikia savo gyvenimo išmonę ir įgūdžius derinti su "Dievo [pri]pažinimu" arba "Dievo baime". Tačiau, nepaisydama šio įžvalgaus išminties sampratos poslinkio, *Patarlių* knyga dar pasitenkina atpildo ir bausmės dėsniu, mokydama apie sėkmę ir nesėkmę gyvenime. Tačiau šis dėsnis nėra gyvenimiškas ir nieku neapima visos gyvenimo skalės. Tiesa, būta išminties mokytojų ratelių su sąmone, kad žmogišką išmonę ir įgūdžius riboja Dievo paslaptis, —

Kūrėjo, kuris slepia nuo išminčiaus vispusišką savo Kūrinijos nuostabą ir darnos paslaptį. Tai atspindi stebinanti įžvalga, išreikšta patarle: "Dievą garbiname už dalykus, kuriuos jis slepia, o karalių giriame už dalykus, kuriuos jis išaiškina" (Pat 25,2). Todėl nenuostabu, kad išminties ieškojimo požiūriu, žmonės ir yra skirstomi į dvi grupes: išmintingus, arba teisius, ir kvailus, arba blogus. Čia neina kalba vien tik apie įgimtą sumanumą, padėtį visuomenėje ar teisingą dalykų supratimą. "Kvailajam" netrūksta įgimto sumanumo. Tačiau jis, vedamas išdidumo ir aistros, apsisprendžia eiti prieš išmintį ir todėl turi nenumaldomai skaitytis su savo nuosprendžio padariniais.[262] Išminties mokytojams aišku, kad gyvenime yra du žmonių tipai: vieni eina keliu į gyvenimą, o kiti — keliu į mirtį:

Teisumo kelyje yra gyvenimas,
o klaidos kelias veda į mirtį (Pat 12,28).

Deuteronominis Dviejų kelių iššūkis buvo įtaigus ir primygtinis raginimas į Sandoros atnaujinimą tautinės pervartos metu (Įst 11,26-28; 30,15-20). Tačiau šis visai tautai skirtas mokymas, taikomas pavienio tautos nario gyvenimui, davėsi blogai suprantamas. Ir Ps 1 turi daug bendrų bruožų su išminties sąjūdžio turiniu, — ir ji moko apie Du kelius. Laimingas žmogus, kuris nebuvoja su "paklydėliais" bei "nepraustaburniais", nes yra panašus į "medį prie upelio sodintą"; neteisus žmogus yra "kaip pelai, sklaidomi vėjo" (Ps 1,1-4). Ilgainiui šio mokymo, išreikšto išmintimi ir tora, nepakako įžvalgesniems išminčiams — mokytojams. Du keliai neapima visos gyvenimo

262 Įkvėptieji *Patarlių* knygos mokytojai "kvailąjį" vadina net keletu vardų: "blogasis", "savimi pasitikįs", "tuščiagalvis", "bukagalvis", "pašaipūnas". Kiek "kvailasis" bežinotų ar kaip įgudęs bebūtų, vis tiek jis lieka "kvailas", nes nesiskaito su išminties ištaka — Dievo baime.

skalės, juoda ir balta neapima pilkųjų spalvų. Vispusiška gyvenimo patirtis veda žmogų į daugiaskarę prasmės mįslę ir kelia žmoguje nerimą. Įžvalgieji išminčiai — mokytojai grūmėsi su nerimu, spręsdami gyvenimo prasmės paslaptį.

VII SKYRIUS

KOHELETAS IR JOBAS: ŽMOGUS NERIME

Viskam yra metas,
ir kiekvienam reikalui tinkamas laikas po
Laikas gimti ir laikas numirti, /dangumi.
laikas sodinti ir laikas rauti [tai, kas pasodinta];
Laikas žudyti ir laikas gydyti,
laikas griauti ir laikas statyti;
Laikas verkti ir laikas juoktis,
laikas gedėti ir laikas šokti iš džiaugsmo;
Laikas mylėtis ir laikas nesimylėti,[263]
laikas glamonėtis ir laikas vengti glamonėjimosi;
Laikas ieškoti ir laikas prarasti,
laikas turėti ir laikas išmesti;
Laikas perplėšti ir laikas susiūti,
laikas tylėti ir laikas kalbėti;
Laikas mylėti ir laikas nekęsti,
laikas karui ir laikas taikai.
Kokia nauda žmogui iš viso triūso? Patyriau skaudžią užduotį, kurią Dievas paskyrė žmonėms vargin-ti; [patyriau taip pat], kad Dievas nustato tinkamą laiką kiekvienam reikalui. Tačiau jis įdiegė amži-nybę [mįslę] į žmonių širdį taip, kad jie negali suvokti tai, ką Dievas daro nuo pradžios iki galo
(Koh 3,1-11)

---

263 Pažodžiui, "Laikas išmėtyti akmenis ir laikas juos surinkti". Atrodo, kad šis posakis yra eufemizmas, nes pakeičia "turėti lytinius santykius". Žr. R. E. Murphy, "Ecclesiastes (Qoheleth)", *JBC* 32:14.

Skaitymai iš Šv. Rašto:

Koh (arba **Ekleziasto**) knyga.

Jobo knyga.

Pat 30: "Agūro (Agur) Jakės (Jakeh) sūnaus žodžiai".

Išminties mokytojai turėjo didelį vaidmenį izraeliečių buityje. Tai liudija *Patarlių* knyga. Jų užduotis buvo paaiškinti tėvų tikėjimą ir pritaikyti jį naujiems visuomeniniams poreikiams. Mat gyvenimas reikalavo prasmingų modelių. Išminties mokytojai juos kūrė nuosekliu religinių tiesų pritaikymu kasdienos reikalams. "Jahvės baimė yra išminties pradžia!" Žodžiu *pradžia* išreiškiama pagrindas ir šaltinis. Žmogiška buitis turėjo būti praturtinta amžinybės šviesa, nes "žmogaus pagrindinis uždavinys yra garbinti Dievą ir džiaugtis juo amžinai". Anot išminties mokytojų, tik šiuo keliu eidamas, gali žmogus surasti gyvenimo prasmę ir pasiekti laimę.

Išminties mokytojai nesiliovė tvirtinti, kad išmintis yra Dievo dovana, o ne žmogaus pasiekimas:

> *Žmogiška išmintis, protiniai gabumai, patarimas*
> *nieko negali, jeigu Jahvė yra prieš [tave].*
> *Gali išmankštinti žirgą mūšio dienai,*
> *tačiau pergalę duoda tik Jahvė* (Pat 21,30-31).

KOHELETO (EKLEZIASTO) KNYGA

Koheleto knyga yra stebinanti knyga Šv. Rašte. Jos įkvėpimas ir įjungimas į kanoną stebina skaitytoją, nes jos turinys ir sąmonė griežtai skiriasi nuo visų kitų Šv. Rašto knygų. Pagal *Koheleto* knygą, Dievas yra didysis Nepažįstamasis, — nepažįstamas per Apreiškimą, negalimas pažinti protu. Dievas šioje knygoje yra tik paslaptingas ir nesuvokiamas Nežinomasis, o ne Jahvė — Sandoros bendrijos Dievas. Iš čia kyla žmogų užgožianti bėda. Šis paslaptingas Nežinomasis nulemia žmogaus gyvenimą ir likimą pasaulyje, kurio žmogus negali pakeisti ir kuriame žmogaus pastangos bei vertybės neturi jokios prasmės. Todėl užuot tikėti, viltis, atsiduoti, šis įkvėptasis autorius reiškiasi abejone ir nerimu.

Gyvenimas yra daugiau negu logika. Daugumas išminties mokytojų buvo savimi pasitikintys ir teigiamai nusiteikę. Nors jie ir jautė ribas prasmės ir laimės ieškojime, bet ryžtingai teigė, kad išmintis, kurios pagrindas ir šaltinis yra Dievo baimė, ne tik veda geru keliu per gyvenimą, bet ir įgalina nuvokti paties Dievo išmintį Kūrinijoje. Patarimas, anot "išminčių žodžių", buvo duotas, kad "pasitikėtumei Jahve" (Pat 22,19).

Įkvėptasis *Koheleto* knygos autorius meta iššūkį pasitikėjimui Dievu. *Patarlių* knyga yra rinkinys iš rinkinių ir apima ilgą išminties sąjūdžio istoriją. Tuo tarpu *Koheleto* knyga yra vieno išminties mokytojo darbas. Atrodo, kad jis buvo įkvėptas rašyti vėlesniajame potremtiniame laikotarpyje,—maždaug tarp 250-200 m. prieš Kristų.[263a] Šis drąsus iššūkis judaizmui, besivadovaujančiam Deuteronominiu atlyginimo ir nubaudimo dėsniu, užgavo sustabarėjusių žmonių jautrumą. Nenuostabu, kad *Koheleto* knyga buvo vienur kitur įkvėptųjų leidėjų pataisyta, kad būtų žmonėms priimtinesnė.[264] Pridėta net dvi knygos pabaigos. Vienas leidėjas, rašęs Koh 12,9-11 priedą, giria knygos autorių už jo gabumus, pasveriant, išnagrinėjant ir pritaikant patarles. Tuo tarpu antrasis leidėjas, rašęs Koh 12,12-14, įspėja skaitytoją nepasitikėti knygos mokymu, nes "nėra galo knygų rašymui, o daug skaitymo nuvargina žmogų" (Koh 12,12). Šio įkvėpto *Koheleto* knygos leidėjo įsitikinimu, pagrindinė judaizmo tiesa lieka šios knygos mokymo nepažeista: bijok Dievo ir laikykis jo įsakymų.

Leidėjų pataisymai ir padavimas, kad *Koheleto* knygos autorius yra Saliamonas, padėjo jai tapti Šv. Rašto kanono dalimi. Būdinga, kad net vėliau — tarp I prieš-

---

[263a] Žr. R. B. Y. Scott, *Proverbs. Ecclesiastes*, p. 191-193.

[264] Pavyzdžiui, Koh 2,26; 7,18b.26b; 8,5-12b; 11,9b; 12,7b.

kristinio ir III kristinio amžių — *Koheleto* knyga buvo viena iš trijų Senojo Testamento knygų, apie kurių įkvėpimą ir teisę būti įjungtoms į Knygą buvo rabinų rimtai abejojama.[265] Šiuolaikinė žydų bendruomenė *Koheleto* knygą skaito trečiosios Palapinių šventės dienos liturgijoje, norėdama atkreipti pamaldų dalyvių dėmesį, kad gyvenimo džiaugsmas yra trumpalaikis. Kiekvienam žmogui svarbu išmokti "suskaičiuoti, kiek dienų mūsų amžiuje, kad mūsų širdis išmintinga paliktų" (Ps 89/90,12).

Niūrus nerimo Pamokslininkas. Koheleto knygos įkvėptasis autorius yra bevardis. Ekleziasto vardas, arba *Ekleziasto* knyga, yra iš graikiškojo Senojo Testamento — Septuagintos. Jis pasiekė mus per Vulgatą — lotyniškąjį Šv. Rašto vertimą. Septuagintos vertėjai panaudojo žodį *ekklesiastes* išversti hebraiškajam žodžiui *qohelet* — dalyviui, kuris turi ryšį su daiktavardžiu "su[si]rinkimas" ir "bendrija".[266] Dalyvis *Qohelet*, neabejotinai, aptaria asmenį, kuris "kalba su[si]rinkimui, arba bendrijai", t.y. Kalbėtoją, arba Pamokslininką. Koheleto vardas apibūdina asmenį su pamokslininko pareigomis. Senajame Testamente jaučiama įsitikinimas, kad Pamokslininko pareigas atliko karalius Saliamonas, nes jis "surinko" Izraelio vadus Jeruzalėn (žr. 1 Kar 8,1). Be to, atsimenama, kad jis reiškėsi kaip nuostabus pamokslininkas (Koh 1,1). Saliamonas, buvęs "Izraelio karaliumi Jeruzalėje", vaizduojamas asmeniu, kuris, išminties vedamas, ieškojo žmogaus gyvenimo prasmės (Koh 1,12-13; 2,4-11).

Žodis "pamokslininkas" gali būti klaidingai suprastas, nes *Koheleto* knyga nėra pamokslas, bet paskaita. Iš-

---

[265] Kitos dvi ginčijamos knygos buvo *Estera* ir *Giesmių giesmė*.

[266] Hebraiškai *qahal*, o graikiškai *ekklesia*. Lietuviškai *surinkimas*, arba *bendrija*.

manus ir įgudęs išminties mokytojas garsiai galvoja apie gyvenimo prasmę. Jo garsus galvojimas ne visuomet yra nuoseklus — pati knygos visuma tai atspindi, — neturi aiškios sąrangos ir nuoseklaus dėstymo. Skaitytojas gauna įspūdį, kad pagrindinė paskaitos mintis jau vispusiškai apipavidalinama antrojo knygos skyriaus užsklandoje. Pati pagrindinė paskaitos mintis, pareikšta knygos pradžioje ir gale, yra niūri, — žmogaus siekiai ir darbai yra tušti — tai vėjų vaikymas:

Rūkų rūkas! [*Sako Koheletas*].
Rūkų rūkas! Visa yra rūkas! (Koh 1,2;12,8).[267]

Bevardis įkvėptas išminties mokytojas moko, kad žmogaus išmintis negali aprėpti visumos metmenų. Tiesa, jis prileidžia, kad išmintis turi šiek tiek vertės, nes įgalina apdairiai elgtis ir pažinti trapaus gyvenimo ribas. "Išmintingas turi akis kaktoje, o kvailasis grabaliojasi tamsoje" (Koh 2,14). Dar daugiau. Išmintis, anot jo, padeda žmogui daugiau negu dešimt galiūnų gali padėti miestui (Koh 7,19). Tačiau nauda, kurią teikia sveikos nuovokos išmintis, yra abejotina (Koh 2,12-23; 7,7-8), nes su sveikos nuovokos išmintimi ateina ir daugiau rūpesčių bei skausmo (Koh 1,18). Be to, ilgainiui mirtis užbaigia ir išmintingojo ir kvailojo gyvenimą (Koh 2,14-17). Todėl Koheletas pataria savo mokiniams naudotis gyvenimu, kol dar jie yra gyvi, — džiaugtis dabartimi ir negaišinti laiko dėl ateities (Koh 2,24-25; 3,12-15; 7,14). Išmintis,

---

[267] Arkivysk. J. Skvireckas savo vertime seka Vulgatą:
"Tuštybių tuštybė, sako Pamokslininkas;
Tuštybių tuštybė, ir viskas yra tuštybė".
Įkvėptasis autorius teigia, kad viskas žmogaus patirtyje šiame pasaulyje yra be prasmės ir vertės savyje. Be to, visa greitai prabėga. Todėl visi žmogaus siekiai ir darbai, sklidini nerimo ir pastangų pasiekti prasmę ir laimę, baigiasi tuščiai.

anot jo, nors ir sveikos nuovokos, bet nepajėgia įsiskverbti į gyvenimo paslaptį ir atsakyti į pagrindinius gyvenimo klausimus. Tai yra niūri ir nuožmi tiesa, nes kiekvieno žmogaus buitis remiasi atsakymu į gyvybinius klausimus. Nepajėgdamas prasiveržti į dievišką išminties plotmę, slypinčią Kūrinijoje, išmintingasis nubloškiamas savo paties gyvenimo prasmei ir laimei aptarti. Todėl jis ir išgyvena nerimą. Mokytoją apima neviltis dėl gyvenimo tuštumo ir nerimas gyvenime (Koh 2,17).[268]

Dievo užmojis yra paslaptis. Koheletas, gyvendamas helenistiniame amžiuje, pažino bent dalinai graikų filosofiją ir graikų kultūros nuotaiką — Likimo (Moira) sąmonę. Atrodo, kad galima atpažinti ir graikų filosofo Epikūro mokymo šiokį tokį panašumą. Ir Koheletas pataria "naudotis diena" — *carpe diem!* — patirti malonumus, kol jie prieinami (Koh 8,15-9,9; žr. 1 Kor 15,32). Ir Koheleto požiūris į gyvenimą yra padažytas lemties atspalviu: viskas, kas įvyksta, jau yra iš anksto nulemta. Įkvėptajam Koheletui būdinga priimti gyvenimo džiaugsmą ir kančią su vidine giedra. Kartkartėmis atrodo, kad jo nevargina nei laimės atoslūgis, nei potvynis (Koh 6,10-11; 9,1). Šis bruožas primena stoikų mokymą apie apatiją. Labai galima, kad *Koheleto* knygos autorius naudoja net raiškius žodžius iš graikiškos aplinkos. Pavyzdžiu galima imti hebrajišką žodį *mikre*[*h*], kuris yra verčiamas žodžiu "likimas", arba "atvejis", "atsitiktinumas" (Koh 2,14; 3,19; 9,2-3). *Mikre*[*h*] yra graikų žodžio *Tyche* — "atsitiktinumas" atitikmuo.[269]

Be abejo, Koheletas buvo iš dalies graikų kultūros įtakoje. Gyvendamas graikų kultūros aplinkoje, jis neiš-

[268] Koheletas primena šiuolaikinius mąstytojus apie žmogaus būtį.
[269] Žr. Arkivysk. J. Skvirecko vertimą (Pam 2,14; 3,19; 9,2-3).

vengė helenizmo dvasios. Ir mūsų amžiaus autoriai neišvengiamai yra sąlygojami laiko dvasios. Čia susiduriame su nauju klausimu: ar graikų filosofija padarė žydą Koheletą graiku? *Koheleto* knyga rodo, kad taip neįvyko. Nors ir graikų filosofijos požiūriu žmogaus likimas yra tragiškas, bet Koheletas neatsisako tikėjimo, kad Dievas žmogaus gyvenime yra visavalis. Ne gyvenimo tragizmas yra nenumaldoma likimo jėga, valdanti ir žmogų, ir Dievą, bet Dievo išmintis. Koheletą kamuoja Dievo užmojo paslaptis. Dievo išmintis yra taip paslaptinga ir nesuvokiama, kad, žmogaus protu žiūrint, gyvenimas yra beprasmis. Kadangi neįmanoma suvokti Dievo užmojo kelių, tai visas gyvenimo vyksmas, atrodo, sklydi atsitiktinumu. Tiesa, Koheletas kelissyk tvirtina, kad "nėra nieko naujo po saule [žemėje]" (Koh 1,4-11). Mat įkyrus gyvenimo ratas vėl ir vėl grįžta į pradžią. Tačiau jį kamuoja Dievo užmojo paslaptis, — viskas yra "Dievo rankoje [galioje]" (Koh 9,1). Dievo visavalis užmojis yra paslėptas nuo žmogaus. Žmogus grabaliojasi tamsoje apie Dievo užmojį ir veiklą Kūrinijoje. Todėl žmogiškajai išminčiai įvykiai ir atrodo tik atsitiktinis užgaidos atvejis. Diena vejasi dieną vyksmu, kuris neturi galo, bet kasdien kartojasi. Dienos šoka nuobodų ratelį žmogaus gyvenime, nes jos nėra kelias į Dievo užmojo paslaptį.

Dievo amžinybė ir žmogaus laikai. Koheletas išryškina savo nerimą įtaigia laiko samprata. Ją randame Koh 3 skyriaus skaitinyje. Anot įkvėptojo autoriaus, žmogus yra nenumaldomos laiko tėkmės glėbyje. Betikslė praeities patirtis liudija nuobodų pasikartojimo ratą gyvenime. Kiekvienas įvykis vyksta savo laiku Dievo amžinybės sąrangoje. O žmogaus siekis palenkti įvykį savo norams yra tuščias. Tai ką Dievas nusprendė yra paslėpta nuo žmogaus. Žmogui lieka tik pagarbiai stebėti nenumaldomą

laikų ratą ir išgyventi tragišką džiaugsmą ir sielvartą. Koheletą kamuoja džiaugsmo ir sielvarto akimirkos. Jis savo patirtimi žino, kaip nenumaldomai jį sąlygoja *laikų* ratas, bet *amžinybė* — visuma ir Dievo užmojo paslaptis, nors ir įdiegta jo širdyje, lieka nesuprantama.

Koheletui gyvenimas yra praeinamas reiškinys. Tai jis jautriai išgyvena. Tačiau Koheletas nekalba apie laiką atsajai, bet apie *laikus* — džiaugsmo ir skausmo akimirkas žmogaus gyvenime. Anot jo, gyvenimo tragizmas nekyla dėl to, kad žmogus yra įstrigęs į nenumaldomą laiko tėkmę, kuri savaime sudilina jo dienas ir metus. Jam žmogaus *laikai* yra apčiuopiami, nes turi savitą užmojį ir turinį: "Viskam yra metas, ir kiekvienam reikalui yra tinkamas laikas po dangumi [žemėje]" (Koh 3,1). Laikas užgimti ir laikas numirti, laikas sėti ir laikas pjauti, laikas juoktis ir laikas verkti, laikas glamonėtis ir laikas nesiglamonėti, laikas kalbėti ir laikas tylėti... (Koh 3, 2-9). Laikas yra proga, kviečianti į savitą ir apčiuopiamą užmojį ir reikalą. Tai tolygu sakyti "laikas pribrendo" ir "laiku". Koheletas kalba apie *laikus* daugiskaitoje, — žmogaus *laikus* — progas daryti tai, kas reiklu "laiku". Koheletas tiki, kad šiaip ar taip žmogaus *laikai* yra Dievo rankoje. Kiekvienas laikas yra Dievo duota proga, nes jis "paskyrė *laiką* kiekvienam reikalui ir kiekvienam darbui" (Koh 3,17).[270]

Laikai — progos daryti tai, kas reikliu "laiku" žmogų kamuoja ir veda į nerimą. Mat savo ribota išmintimi žmogus nepajėgia atpažinti visaapimantį užmojį, besikartojantį gyvenime. Atrodo, kad žmogaus *laikai* ateina vienas po kito, o visa tik sukasi ratu be prasmės. Koheletas

---

[270] Hebraiškasis žodis *'et* atitinka savo prasme Naujojo Testamento graikiškąjį žodį *kairos*. Abu reiškia momento iššūkį apsispręsti, — progą daryti nuosprendį.

pripažįsta, kad Dievas savo išmintyje mato visumą nuo pradžios iki galo. Tačiau žmogus nėra Dievas. Žmogus yra panašus į gyvulį, nes turi mirti.[271] Tačiau žmogus yra nelaimingesnis už gyvulį, nes nori amžinai gyventi ir visa suprasti. Koheletas liudija, kad Dievas davė žmogui praeities atmintį ir ateities jausmą, — įdiegė amžinybės ilgesį. Amžinybės ilgesys yra įžvalga į visumą, — supratimas to, ką Dievas daro nuo pradžios iki galo (Koh 3,11). Mirtingas žmogus, tempiamas ant tikrovės kurpalio, su nerimu pripažįsta, kad nepajėgia įžvelgti anapus skraistės, kuri dengia ateitį, slėpdama nuo jo Amžinybę — Dievo užmojį. Koheletas jaučiasi užgožtas savo tikrovės lopelių beprasmiškumo. Negalėdamas atpažinti siūlo, kuris sietų *laikus* — tikrovės lopelius į tikslingą užmojį — visumą, jis yra gundomas daryti nuosprendį, kad visi jo užmojai ir darbai yra tik tuščios pastangos — "Rūkų rūkas! Visa yra rūkas!" (Koh 1,2; 12,8).

Mirtis kelia nerimą. Koheletui gyvenimo tragizmą paaitrina ir skaudus išgyvenimas, kad gyvenimo prasmės bei laimės klausimą žmogus turi atsakyti per trumpą laiko tarpą, — tarp savo gimimo ir mirties (Koh 8,6-8). Mirtis jam kelia nerimą. Nerimas dėl mirties yra visuotinė žmonijos patirtis. Nerimas dėl mirties, lyg tamsi skara, slegiančiai gaubia visą *Koheleto* knygą.

Mirtis nebuvo grasus išgyvenimas ankstyvesniame Izraelio istorijos amžiuje. Mat buvo tikima, kad asmeniškas žmogaus gyvenimas buvo įamžinamas dalyvavimu Sandoros bendrijoje. Tėvas gyveno savo sūnuje. Visos kartos buvo susietos dvasinėje Sandoros bendrijos vienybėje. Priešingai egiptiečiams, puoselėjusiems prašmatnius pasirengimus pomirtiniam gyvenimui,[272] izraeliečiai ne-

[271] Lietuvių kalboje gyvulys *dvesia, stimpa*..., o žmogus *miršta*.
[272] Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 306-385.

buvo susirūpinę gyvenimu po mirties. Žmogaus — "kūno" prikėlimo teologija teiškilo tik labai vėlai judaizmo amžiuje.[273]

Koheletas buvo sąlygojamas helenistinio amžiaus aplinkos ir dvasios. Jo knyga liudija, kad jis laikė savu helenizmo rūpestį pavieniu žmogumi. Apie Izraelio kunigų ir pranašų tikėjimą jis lyg nekalba.[274] Todėl, atsiskyrus nuo istorinės bendrijos, davusios žmogui įamžinimą, pavienio žmogaus likimas tapo aitriu klausimu. Koheletas nebando apeiti šio klausimo teiginiu, kad pavienis žmogus išlieka po mirties, nes jis žino žmogaus *laikų* ribas. Žmogus yra mirtingas iš prigimties. Žmoguje nėra nieko, anot jo, kas būtų amžina ar nemaru. Todėl šiuo požiūriu, — Koheletas daro išvadą, — žmogus nėra nieku geresnis už gyvulį (Koh 3,18-22), nes mirus "visi eina ton pačion vieton, — visi yra iš dulkių ir visi į dulkes grįžta" (Koh 3,20). Tik šiapus karsto yra vilties, nes "verčiau būti gyvu šunimi negu padvėsusiu liūtu" (Koh 9,5-6). Koheletas labai rimtai žiūri į mirtį. Nenuostabu, kad jis rimtai žiūri į gyvenimą.

Koheletas — įkvėptasis žmogaus nerimo tyrinėtojas žiūri į Kūriniją pesimistiškai. Nepajėgdamas atpažinti gamtoje Kūrėjo rankų darbo, jis skundžiasi, kad saulė, vėjas ir jūra eina savo nuobodžiu keliu be tikslo (Koh 1, 5-8). Todėl ir žmogaus pastangos atrasti kelią į prasmę ir laimę neša tik nuovargį. Dviejų kelių tiesa, anot jo, neatitinka patirties, nes teisieji yra atlyginami vargu, o blogieji baudžiami sėkme. Gyvenimas šaiposi iš teisiojo! Žmogus, išmintingai triūsęs visą savo gyvenimą, turi viską palikti tam, kuris nė piršto nepridėjo prie to, ką jis

---

273 Pagal Šv. Raštą, Dievas sukūrė žmogų, o ne kūną ir sielą. Todėl ir žmogaus prikėlimas liečia visą žmogų, ne tik jo "kūną". Žr. Pr 2,7.

274 Vardas "Izraelis" tepasirodo tik vienui vieną kartą *Koheleto* knygoje (Koh 1,12). Juo paženklinama tauta, kurią kadaise valdė Saliamonas.

gauna (Koh 2,18-23). Mirusieji, teigia Koheletas, yra laimingesni už gyvuosius. Tačiau dar geriau būtų buvę visai negimti (Koh 4,1-3; 6,3-6). Koheletas pataria būti apdairiai pagarbiam šventnamyje, nes "Dievas yra danguje, o tu esi žemėje; pagalvok, prieš kalbėdamas, nedaryk Dievui neapgalvotų pažadų" (Koh 5,1-7). Jis ragina būti saikingos išminties ir saikingo paikumo, nes abu — tiek besaikė išmintis, tiek ir besaikis paikumas veda į bėdą (Koh 7,15-18). Svarbu, moko Koheletas, džiaugtis šeimos lizdu ir rasti pasitenkinimą savo darbu, nes netrukus reikės eiti į Šeolą (Šeol) — Požemį, mirusiųjų šalį, kur nėra "jokios veiklos, jokio galvojimo, jokio žinojimo, jokios išminties" (Koh 9,9-10). Gyvenimo nelaimės jam rodo, kad kvaila daryti planus ateičiai:

> *Suvokiau dar vieną dalyką. Šiame pasaulyje greitieji ne visuomet laimi lenktynes, drąsieji ne visuomet laimi mūšius. Išmintingieji žmonės ne visuomet užsidirba sau pragyvenimą, protingi žmonės ne visuomet tampa turtingais, gabūs žmonės ne visuomet pasiekia aukštas vietas. Laikas ir nesėkmė užklumpa visus* (Koh 9,12).

Žmogus nežino savo "laiko" — savo mirties datos. Lyg paukščiai, staiga pagauti į kilpas, lyg žuvys, ūmai patekusios į tinklą, žmonės yra laiko ir nesėkmės užklumpami. Koheletas baigia savo paskaitą, paragindamas jaunimą džiaugtis gyvenimu, kol dar jauni, nes ilgainiui ir juos užgož amžiaus našta ir mirtis (Koh 11,9-12,8).

Nevilties šešėliai ir sutemos. Koheleto nerimas iš esmės yra religinis. Tiesa, Koheletas netvirtina, kad jo mokymas yra iš Dievo, — savęs nelaiko nei pranašu, nei kunigu. Savo pamokymus remia gyvenimo patirtimi ir proto įžvalga (Koh 1,13; 7,23; 9,1). O vis dėlto pasau-

lėžiūros pagrindas *Koheleto* knygoje yra Dievo samprata. Dievas nevadinamas izraeliečiams savituoju Jahvės vardu, bet pasitenkinama bendru Elohimo apibūdinimu. Vis tiek Koheletas nori išryškinti tiesą, kad Dievas yra paslaptis. Religinis Šv. Rašto kraitis rodo, kad ši tiesa nėra naujas dalykas, nes nuo senovės buvo tikėjimo mokoma, kad Dievas ir apreiškia save, ir lieka paslaptis. Dievas buvo apreiškęs savo Vardą — tapatybę (žr. Iš 3,13-14). Tačiau Jahvė — JIS YRA buvo Šventasis — akimis nematoma paslaptis. Dievas išgelbėjo ir išganė, bet jis nuvedė savo Tautą ir į tremtį — nelaimę ir neviltį. Tiesa, jis davė savo Artumo ir galybės ženklus, bet jie nebuvo įrodymas, kuris užgožtų bet kokią abejonę. Jahvisto išganymo istorijoje ir Jeremijo skunduose susidūrėme su skaudžiais bandymais, kurie lydi tikėjimą lyg šešėliai ir sutemos. Koheletas buvo įkvėptas rašyti aplinkoje, kurioje tikėjimo šešėliai ir sutemos buvo neviltis. Koheletui Dievas yra visa viršijantis, vispusiškai *Kitas*. Anot Koheleto, Dievą nuo žmogaus skiria begalinė praraja (Koh 5,1). Dievas yra visavalis *Kitas*. Nuoseklu teigti, kad joks kitas Senojo Testamento įkvėptas autorius taip giliai neišgyveno ir neišryškino Dievo visavališkumo. Dievo visavališkumas Koheletui yra vispusiška paslaptis žmogaus protui (Koh 8,17; 11,5). Nors ir nepajėgdamas perprasti Dievo paslapties, jis neabejoja Dievu, nes "kas gali ištiesinti tai, ką Dievas padarė kreiva?" (Koh 7,13). Žmogus nėra pajėgus "ginčytis su stipresniu už save" (Koh 6,10). Koheletas visa tai pareiškia, pripažindamas Dievą tikėjimu:

> *Žinau, kad visa, ką tik Dievas daro, bus amžina. Nieko negali prie to pridėti, nieko negali nuo to atimti. Dievas tai daro, kad žmonės* [*pri*]*pažintų jį* (Koh 3,14).

Koheleto knyga buvo stiprus iššūkis savimi pasitikinčiai sveikos nuovokos išminčiai, teigusiai, kad galima vispusiškai pažinti Dievo užmojį Kūrinijoje ir žmogaus gyvenime. *Patarlių* knygos mokytojai buvo su pasitikėjimu tvirtinę, kad išmintis, kilusi su "Dievo baime", gali sudaryti saugų žemėlapį Dviem keliams ir tiksliai aptarti išmintingus ir paikus keleivius. Tačiau Koheletas atkakliai laikėsi savo įsitikinimo ir tvirtino, kad sveikos nuovokos išmintis to negali padaryti, nes žmogaus protas nepajėgia suprasti visavalės Dievo išminties:

> *Kada tik bandžiau tapti išmintingas, norėdamas žinoti, kas vyksta pasaulyje, nebegalėjau užmerkti miegui akių nei dieną, nei naktį. Aš patyriau, kad niekuomet nepajėgsiu suprasti, ką Dievas daro. Kaip atkakliai bebandytumei, niekuomet nesuprasi! Išminčiai gali tvirtinti, kad jie žino, tačiau jie nesupranta* (Koh 8,16-17).

Religingi asmenys linksta nuraminti save tikėjimo šiluma. Jie tariasi turį atsakymą į visus gyvenimo klausimus savo saujoje. Naudojamės mokslu — išmintimi, kurią pasiekia kultūra ir civilizacija. Tačiau *esame* religija, — žmogus *yra* religija, žmogus *yra* tikėjimas. Religija reiškia žmogaus gyvenime Dievo ieškojimą ir slinktį Dievo linkui. Žmonijos istorija liudija būtinį poreikį aptarti Dievo vietą gyvenimo žemėlapyje. Tikėjimas gi išreiškia žmogaus atsakymą į Dievo slinktį — prašnekinimą žmogaus gyvenime. Dievas kreipiasi į žmogų per įvykius, kviesdamas jį dalyvauti tikėjimu ateities kūrime. Dievo prašnekinimą liudija trys istorinės religijos: judaizmas, krikščionybė ir islamas.

Koheleto knyga liudija įdomų reiškinį Šv. Rašte, — klausimą apie abejonės vaidmenį gyvenime. Ką daryti su

abejonėmis? Nekreipti į jas dėmesio? Jas pasmerkti? Pasinaudoti abejonėmis?

Vargu ar yra žmogus, kuris išvengia abejonių tikėjimo ar gyvenimo poreikiuose. Tikėjimas yra gyvenimas, kuris kėlė ir kelia daug abejonių. Be mokslinės abejonės nebūtų mokslo pažangos, nes mokslo pažanga klesti naujų klausimų apie žmonijos pažiūras į Visatą dėka. Mokslinė pažanga, praturtindama žmonijos savimonę ir savipratą, kelia naujus klausimus ir padeda vispusiškiau suvokti Dievo ir žmogaus paslaptį. Skeptiška abejonė — nepatikli laikysena gyvenime prasideda tikrumo atmetimu. Skeptiškas požiūris ilgainiui nuskandina žmogų viskuo abejojančioje neviltyje. Skeptiškos abejonės atveju, numanu poreikis suabejoti abejone. Tik kvailiai niekuomet neabejoja! Poreikis abejoti abejone yra būtinė abejonė. Ji atveria žmogų tikrovei, kuri įprasmina ir atperka. Būtinė abejonė yra giliai išreikšta *Koheleto* knygoje ir jos įkvėptojo autoriaus tikėjime. Sakėme, kad tikėjimas *yra* žmogus. Tikėjimas, žmogaus atsakymas į Dievo gerumą, yra dovana iš Dievo. Tuo pačiu tikėjimas apima ir abejonę kaip dovaną iš Dievo. Abejonėje tikėjimas reiškiasi pasitikėjimu, šuoliu Dievop su pasitikėjimu.

Laimei, judaizmo rabinai atpažino *Koheleto* knygos įkvėpimą, įjungdami ją į Šv. Rašto kanoną. Anot įkvėpto *Koheleto* knygos redaktoriaus, "išminčių posakiai yra lyg lazdos [bandai varyti]" (Koh 12,11). Išminčiai, kaip ir pranašai, žadina skaitytoją atsibusti iš savimi patenkinto sustabarėjimo ir skatina, pasinaudojant abejonėmis, brandinti tikėjimą.

Išmintis abejonėje. Koheleto kelias į neviltį buvo jo gyvenimo samprata. Ji teigė, kad žmogus, masinamas savo išmonės ir įgūdžių, gali būti gyvenime sėkmingas ir laimingas. Tačiau Koheletas matė iš patirties, kad ne žmo-

gus apipavidalina gyvenimą, bet gyvenimas apipavidalina žmogų. Tai įvyksta gyvenimui praūžiant, lyg visavalei vandens bangai. Visa, kas įvyksta, atrodo įvyksta neišvengiamai, nes nematomas ir paslaptingas Dievas taip nutaria tik sau žinomu visavaliu užmoju. Čia Koheletas stabteli ir klausia: "Kodėl tat žmonės taip nori gyventi ir veržiasi į rytojų? Kaip rasti bent laikinį malonumą ir bent lašą laimės? Kas padaro gyvenimą vertą gyventi?"

Koheleto išminties atsakymai yra paprasti ir gyvenimiški. Jiems yra būdingi trys bruožai:

1. *Žiūrėk tiesai į akis.* Koheletas moko neteigti ir neginti kaip tiesą to, kas nėra tiesa gyvenime. Jam rūpi parodyti, kad įprastinis mokymas, jog doras gyvenimas yra atlyginamas palaima, o blogas gyvenimas nubaudžiamas nesėkme, nėra gyvenimiška tiesa. Netiesa, kad atsidėjimas išminčiai ir dorumui, malonumų ieškojimas ir turtų krovimas veda į prasmę ir laimę. Sveikos nuovokos išminties mokytojai buvo teigę, kad "teisumas gina nekaltąjį, o nuodėmė sunaikina blogąjį" (Pat 13,6). Koheletas pakartotinai parodo, kad tai nėra tiesa.

2. *Mokykis gyventi su tuo, ko negalima pakeisti.* Lenkis tam, kas neišvengiama. Kas yra kreiva, to žmogaus pastangos neištiesins, o kas yra neteisinga, to žmogaus pastangos nepadarys teisingo. Valdžios tarnautojų kyšininkavimas yra jų viršininkų, o ne piliečių, atsakomybė. Anot Koheleto, visa, kas atrodo bloga pasaulyje, yra Dievo atsakomybė (žr. Koh 1,15; 8,8; 9,1-2).[275]

Įkvėptasis mintytojas apie išmintį abejonėje atrodo lyg musulmonas, mokydamas nusilenkti paslaptingiems

---

[275] Tai yra tolygu paneigti Dievo apreiškimą. *Koheleto* knygoje nutylima ir apie Sandoros tikėjimo įžvalgą, kad žmogus yra sukurtas būti bemaž dieviška būtybe rūpintis ir viešpatauti Dievo Sode — pasaulyje (Pr 1,26-2,4a; Ps 8,5-8). Anot Koheleto, žmogus yra per daug ribotas. Visos

Dievo sprendimams. Anot jo, pasaulis keliauja nuobodžiu ratu pirmyn, nekreipdamas jokio dėmesio į žmogų. Ką Dievas daro, tai jo reikalas. Nors žmogus ir neramiai išgyvena amžinybės polėkį (žr. Koh 3,11), Dievas neprileidžia žmogaus prie savo paslaptingo užmojo ir veiklos.

3. *Sugebėk rasti malonumą pačiame darbe, pačiame išminties ieškojime ir pačioje gyvenimo patirtyje.* Priimk, moko Koheletas, laimę, kuri gali būti tavo, kada tu supranti, jog negali palenkti pasaulio savo valiai. Nepražiopsok *dabar*ties džiaugsmo, — smaginkis jame, nes jis niekuomet negrįš. *Dabar*tyje veržtamasis į tai, ko negali turėti, prarandi progą džiaugtis ir būti laimingas (Koh 2,24-25; 3,12-14; 9,7-10; 11,7-10). Prasmingas ir laimingas gyvenimas reikalauja patirti prasmę ir laimę *dabar*. Darbo nauda — palaima ir prasmė yra darbo atlikimas, o ne užmokestis už darbą. Išminties vaisius nėra žinių lobynas bei įžvalga į paslaptis. Išminties palaima ir prasmė yra pripažinimas, kad žmogaus žinojimas ir jėgos turi ribas. Žmogus nėra visko mastas. Jis nėra nei gyvenimo, nei mirties viešpats. Norint rasti giedrą abejonės nerime — palaimą ir prasmę abejonėje, reikia pripažinti nenumaldomus buities rėmus ir patirti tikrą, nors ir ribotą, *dabar*ties malonumą.

NERIMO IŠMINTIS JOBO KNYGOJE

Koheleto knyga rodo, kad tikėjimas nepasitenkina sustabarėjusia Dievo samprata ir tik savimi pasitenkinusia tikinčiojo sąmone. Dievas ir žmogus — paslaptis, o jų tarpusavio santykis — paslaptingas. Iškiliausias išminties raštijos šedevras apie Dievo ir žmogaus paslaptį

žmogaus pastangos prasiveržti iš savo mirtingos buities per išmintį yra iš anksto pasmerktos būti nesėkmingomis, nes taip yra Dievo nuspręsta.

Senajame Testamente yra *Jobo* knyga. Amžių būvyje ji buvo atidžiai skaitoma ir keliama į padanges. Mat *Jobo* knyga sutelkia į vieno žmogaus dramą visos žmonijos patirtį. Senas, ribotas Sandoros bendrijos tikėjimas atsiveria į naują, beribį akiratį ir prašnekina skaitytoją šviežia Dievo ir žmogaus paslapties regme. Gyvenimas yra daugiau negu logika — nuoseklus vyksmas. Knygoje nagrinėjamas Jobo tikėjimas nebuvo išgalvotas mokyklos suole, bet nukaltas kančios žaizdre. *Jobo* knyga yra įkvėptas veikalas, parašytas žmogaus kančios plunksna.

Filosofai, manydami, kad *Jobo* knyga yra tik apie blogio problemą — teodicėja,[276] rodė jai daug dėmesio.[277]

Nekantrus Jobo nerimas. Keista, kad daugumas tų, kurie daug rašo ir kalba apie Jobą, nevisiškai supranta *Jobo k*nygos turinio. Kantrusis Jobas ir kantrioji Jobo ištvermė yra priežodžiai. *Jokūbo* laiške teigiama: "Štai šloviname ištverminguosius. Jūs girdėjote apie Jobo ištvermę..." (Jok 5,11). Liaudies požiūriu, Jobas yra kantrios ištvermės pavyzdys, — žmogus, kuris kantriai ir giedriai patyrė "žiauraus likimo smūgius ir strėles", neprarasdamas tikėjimo Dievu. Tačiau šis Jobo paveikslas atitinka tiesą tik *Jobo* knygos įžangoje (Job 1,1-2,13) ir užsklandoje (Job 42,7-17).

Jobo knygos įžanga ir užsklanda yra prozinis pasakojimas. Pagrindinė knygos dalis yra parašyta poetine forma (Job 3,1-42,6). Poetinėje knygos dalyje Jobas nėra joks kantrios ištvermės pavyzdys. Ji prasideda Jobo nekantriu nerimu, — savo gimtadienio prakeikimu (Job

---

[276] Teodicėja yra Dievo teisumo gynimas. Žodis kyla iš dviejų graikų kalbos žodžių *Teos* ir *dike*, — "Dievas" ir "teisumas". Keliama klausimas: Jeigu Dievas yra teisus, kodėl jis leidžia blogiui būti?

[277] Pavyzdžiui, I. Kant, savo veikale *On the Failure of All Philosophical Attempts in Theodicy*, skiria daug vietos *Jobo* knygai.

3). Jobo nerimas ilgainiui tampa audros šėlimu. Nekantrus Jobo nerimas išsireiškia aitriu priekaištu Dievui. Tik pačioje šios poetinės dalies pabaigoje Jobas apgaili savo nekantrų išpuolį prieš Dievą.

Prieš pradedant nagrinėti prozinės ir poetinės *Jobo* knygos dalių ryšį, pravartu susipažinti su įžangos ir užsklandos turiniu. Pasakojama apie Jobą, — žmogų, garsaus teisumo ir Dievo palaimos už teisumo darbus gyvenime. Jobo pamaldumas pasirodo įtartinas vienam iš Dangaus Tarybos narių — Šėtonui.[278] Jis yra svarbus angelas Dangaus Taryboje (žr. Zch 3,1-10), jo ypatingas uždavinys — prižiūrėti reikalus žemėje.

Jahvė didžiuojasi Taryboje savo tarnu Jobu. Žemės reikalų prižiūrėtojas, įtardamas Jobo pamaldumą esant išskaičiavimu, įžūliai pastebi: "Argi Jobas bijo Dievo veltui?" Po to jis sukerta lažybas su Dievu, kad atėmus klestinčią gerovę ir šeimą, Jobo tikėjimas sugniužtų. Tačiau gerovės ir šeimos netekimas Jobo tikėjimo nesunaikina. Net savo sielvarte Jobas kantriai murma: "Jahvė davė, Jahvė atėmė! Tebūnie pašlovintas Jahvės vardas!" Dabar Šėtonas pasiūlo Dievui duoti sunkesnį bandymą. Patį Jobą apima bjaurūs ir atstumiantys skauduliai nuo galvos iki kojų. Jis turi pasitraukti iš žmonių tarpo ir sėdėti vienui vienas ant šiukšlyno palei miestelį. Net dabar Jobas nesutinka "nusidėti lūpomis, keikiant Dievą". Trys draugai — Elifazas (Elifaz), Bildadas (Bildad) ir Zofaras (Zofar), išgirdę apie Jobo nelaimę, ateina jo paguosti. Galų gale, pagal pasakojimo tęsinį knygos užsklandoje, Jahvė priima Jobo maldą ir sugrąžina jam dusyk

---

[278] Šėtonas šiame pasakojime neturi velnio bruožų. Pats žodis *Šatan* reiškia "Priešininkas". Skaitinyje žodis turi apibrėžtą skirtį — *tas* Šėtonas. Tik vėliau žydų ir krikščionių raštuose jis tapo tikriniu vardu, ženklinančiu Dievo priešą.

daugiau visko, kaip jis buvo turėjęs. Po to Jobas laimingai gyvena.

Du Jobai: prozinis ir poetinis. *Jobo* knygos pradžia (Job 1-2) ir pabaiga (Job 42,7-17) yra pasakojimas, o pagrindinė knygos dalis (Job 3,1-42,6) yra apybraiža. Pasakojimo stilius yra proza, o apybraižos — poezija. Nuoseklu galvoti, kad *Jobo* knygoje susiduriame su dviem skirtingais rašiniais. Turime ne tik skirtingą Jobo aprašymą, bet ir skirtingą stilių. Kaip jau pastebėta, pasakojime — prozinis Jobas yra kantrios ištvermės pavyzdys, o apybraižoje — poetinis Jobas šaukia Dievą pasiaiškinti. Būdinga, kad pasakojime naudojama Jahvės vardas dievybei ženklinti, tuo tarpu apybraižoje dievybė ženklinama bendrais vardais, kaip antai, *Eloah* — Dievas, arba *Šaddai* — Aukščiausiasis.[279] Pasakojimo proza švyti pasakos stiliumi, o o tuo tarpu apybraiža yra panaši į išminties rašinių stilių.[280] Susidaro įspūdis, kad poetinis Jobas yra įkvėptojo knygos autoriaus kūrinys, o prozinis Jobas bus buvęs liaudies pasakojimas. Todėl daroma išvada, kad teologinės *Jobo* knygos prasmės reikia ieškoti poetinėje apybraižoje, o ne liaudies pasakojime.

Šia išvada nesiekiama paneigti ryšio tarp prozinio pasakojimo ir poetinio mąstymo apybraižoje. Teologinė apybraižos prasmė yra raiški ir įtaigi dėl jos žavių liaudies pasakojimo rėmų. Tačiau liaudies pasakojimas turi skirtingą autorystę. Kadangi prozinio Jobo gyvenvietė yra Edomas (Edom), — kraštas į pietryčius nuo Mirties

---

[279] Vardas Jahvė šalia įžangos pasirodo tik Job 38-42 skyrių antraštėse. Job 28,28 skaitinyje Jahvės vardas laikomas vėlesniu intarpu, o Job 12,9 skaitinyje neaišku, koks vardas yra naudojamas dievybei ženklinti. Žr. W. Rudolph, *Biblia Hebraica Stuttgartiensia* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1966-77).

[280] Žr. Anksčiau *Koheleto* knygą.

jūros, palei Arabijos dykumą, — labai galima, kad Jobo legenda kilo tarp edomiečių (žr. Job 1,1; 2,11; Hab 3, 3). Atrodo, kad įkvėptasis *Jobo* knygos autorius perėmė liaudies pasakojimą rėmuoti savo poetinei apybraižai. Liaudies pasakojimas aptaria buitinę žmogaus padėtį, kuri priverčia įkvėptąjį poetą susimąstyti. Stengdamasis atsakyti giliausius žmogaus nerimo klausimus, poetas išmintingai paremia savo mąstymą vieno žmogaus patirtimi, kurio legendinis teisumas jo skaitytojams buvo plačiai žinomas. Įdomu, kad pranašas Ezechielis užsimena apie Jobą kartu su Nojumi ir Danielium, kaip nepaprastai išmintingus ir teisius vyrus (Ez 14,14.20). Danielius, arba Dan'el, buvo šlovinamas ir kanaaniečių legendoje, kuri yra nūdien pažįstama per Ras Šamros raštiją. Atrodo, kad ir Jobo legenda bus buvusi žodinėje liaudies apyvartoje ilgą laiką prieš ją užrašant mūsų skaitomoje *Jobo* knygoje. Įkvėptasis *Jobo* knygos autorius perėmė plačiai žinomą pasakojimą įrėmuoti savo poetiniams mąstymams apie žmogaus nerimą ir klausimą Dievui.

Apybraižos apie žmogaus nerimą ir klausimą Dievui įrėmavimas yra dramatiškas. Įkvėptasis autorius savo poetinę apybraižą pradeda su draugų atėjimu Jobo paguosti. Prozinis ir poetinis Jobas sudaro dramatišką junginį, — abu vysto tą pačią temą. Kadangi įkvėptojo autoriaus teologinis požiūris yra poetinėje dalyje (Job 3,1-42, 6), tai jis negali būti atsakingas už teologines problemas, kurias kelia liaudies pasakojimas. Šėtono lažybos su Jahve neturėtų gaišinti skaitytojo laiko, nei kvaršinti jo galvos.

Jobo knygos metmenys. *Jobo* knyga turi aiškią sąrangą. Ji atspindi įkvėptojo autoriaus sumanumą. Skaitytojui nesunku ją atpažinti. Pravartu knygos metmenis išryškinti brėžiniu:

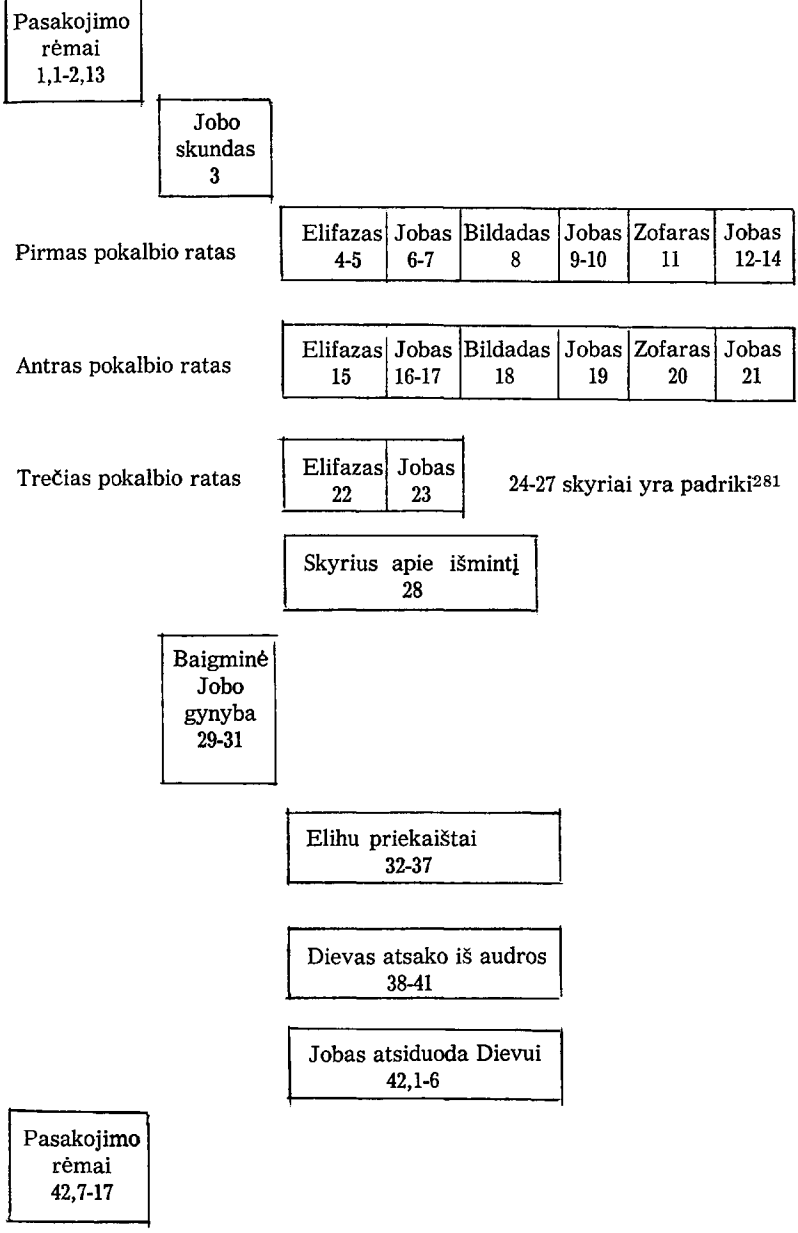

[281] Trečiasis pokalbis tarp Jobo ir jo draugų nelengvai išnarpliojamas. Sunkumų priežastis yra šios *Jobo* knygos dalies skaitinių stovis. Bandymai atkurti trečiąjį pokalbio ratą yra gausūs. Vienas iš vertingiausių yra S. Terrien bandymas. Žr. G.A. Buttrick, *The Interpreter's Bible*, III, p. 888; R.A.F. MacKenzie, "Job", *JBC* 31:9. 90-108.

Poetinės apybraižos aprašas. Poetinė *Jobo* knygos dalis yra labai svarbi, nes joje įkvėptasis autorius išreiškia savo teologinę sampratą. *Patarlių* ir *Koheleto* knygos apima temų įvairovę, tuo tarpu *Jobo* knyga turi tik vienui vieną temą. Ji išvystoma pokalbiu tarp Jobo ir jo draugų. Pokalbį pradeda Jobas nerimo skundu apie savo gimtadienį. Gyvenimas yra liga, kurią gali pagydyti tik mirtis! (Job 3). Elifazas atsako Jobui (Job 4-5), o Jobas jį pataiso (Job 6-7). Bildadas įsijungia į pokalbį (Job 8). Jobas jam atsako (Job 9-10). Tretysis draugas, Zofaras, prisijungia prie pokalbio (Job 11). Ir jam Jobas atsako (Job 12-14). Čia baigiasi pirmasis pokalbio ratas. Pokalbis tęsiamas antruoju ir trečiuoju ratu (Job 15-21; 22-27).[282] Jobo draugams pasitraukus, įterpiama paraštė apie išmintį (Job 28). Baigminė Jobo gynyba baigiasi iššūkiu Dievui pasiaiškinti (Job 29-31). Dievas atsako Jobui iš audros, ir Jobas atsiduoda Dievui (Job 38,1-42,6).

Apybraižos aprašas aiškiai rodo, kad *Jobo* knyga turi rūpestingai suplanuotą sąrangą. Trečiasis pokalbio ratas (Job 22-27) bus nukentėjęs nuo vėlesnių bandymų švelninti Jobo užgavimus. Paraštė apie išmintį (Job 28) yra ne savo vietoje. Ji buvo įjungta vėlesnių *Jobo* knygos redaktorių. Kitas stambesnis knygos sąrangos pažeidimas yra ilgi poetiški priekaištai Jobui, duoti jauno ir akiplėšiškai drąsaus Elihu (Job 32-37). Elihu priekaištai Jobui yra lyg šašas *Jobo* knygos sąrangoje. Elihu nėra vienas iš Jobo draugų; jis nėra minimas nei knygos įžangoje, nei jos užsklandoje. Elihu nepasireiškia trijų pokalbio ratų metu. Jo priekaištai Jobui atrodo lyg vėliau atėjusi mintis.[283]

---

[282] Job 24-27 turinys yra padrikas, ir jų pradinė sąranga sunkiai nuvokiama. Žr. S. Terrien, *ten pat*; R.A.F. MacKenzie, *ten pat.*

[283] Trys pokalbio ratai baigiasi su pastaba "Jobo žodžių pabaiga" (Job 31,40). Atrodo, kad Elihu kalba buvo įjungta į *Jobo* knygą vėlesnio

Kas buvo Jobo knygos autorius? Aiškėja, kad *Jobo* knygos įkvėpta autorystė apima keletą veiksnių ir yra visuomeninio pobūdžio. Poetinės apybraižos kilmės data ir autorystė nesiduoda tiksliai aptariama, nes jos autorius nieku neužsimena apie savo laiko istorines aplinkybes. Kaip ir Koheletas, poetinės apybraižos autorius nerodo domesio įprastinėms Sandoros tikėjimo temoms. Jahvės užmojis ir veikla istorijoje bei Izraelio išrinkimas būti Jahvės Tauta nėra minimi. Knygos didvyris yra ne izraelietis, bet edomietis šeichas iš Uzo krašto (Uz) Palestinos pietryčiuose (žr. Pr 10,22-23; 22,21; 36,28; Jer 25,19-24; Rd 4,21). Jobo draugų trejukė atėjo iš šio krašto (Job 2,11). Taigi knygos veiksmo vieta nėra Jeruzalė, bet Arabijos dykumos pakraštys. Kai kurie *Jobo* knygos tyrinėtojai, remdamiesi šiais reiškiniais ir stiliaus savitumais, spėlioja, kad įkvėptasis autorius nebuvo izraelietis, bet edomietis.[284] Tačiau tai tik spėliojimas, kurį reikia įrodyti. Labiau tikėtina, kad įkvėptasis autorius buvo izraelietis išminties mokytojas, gyvenęs turbūt Palestinos ir Edomo pasienyje.

Būdinga, kad *Jobo* knygoje į edomiečius žiūrima palankiai. Palankumas edomiečiams liudija, kad hebraiškasis pasakojimas apie Jobą (Job 1-2; 42,7-17) turi prieštremtinę kilmę, nes vėliau, pradedant VI a. prieš Kristų, judėjai žvairavo į savo pietinius kaimynus su gilia neapykanta. To priežastis buvo edomiečių brovimasis į judėjų

įkvėpto rašytojo, norėjusio ginti sustabarėjusį judaizmą labiau už Jobo draugų trejukę.

[284] Žr. R. Pfeiffer, *Introduction to the Old Testament* (New York, NY: Harper & Row, 1949), p. 678-683; O. Eissfeldt, *The Old Testament: An Introduction* (New York, NY: Harper & Row, 1965), p. 470; H. Lusseau, "Job" veikale, kurį redagavo A. Robert ir A. Feuillet, *Introduction à la Bible* (Tournai: Desclée, ²1959), I, p. 652-654; M.H. Pope, *Job* (Anchor Bible 15; Garden City, NY: Doubleday, 1965), p. XXXVII-XXXVIII.

žemes po Jeruzalės sunaikinimo (žr. Abd 10-14). Perimti iš edomiečių pasakojimą apie Jobą priešiškumo ir neapykantos laikotarpyje būtų buvę neįmanoma. Todėl pasakojimo kilmė datuotina prieštremtiniame laikotarpyje. Apie poetinės apybraižos kilmės datą tarp *Jobo* knygos tyrinėtojų nėra sutarimo: vieni įžiūri prieštremtinę jos kilmę, o kiti — potremtinę.

Galimas kelias į poetinės apybraižos kilmės datą yra teminis ryšys tarp jos ir Antrojo Izaijo pranašystės (žr. Iz 52,13-53,12). Ar tremties pranašas yra skolingas *Jobo* knygos autoriui? O gal atvirkščiai: *Jobo* knygos autorius priklauso nuo tremties pranašo ir yra jam skolingas? Prileiskime, kad *Jobo* knygos autorius pažinojo Antrojo Izaijo pranešimą iš Dievo (Iz 40-55). Susiduriame su nemažu sunkumu. Mat poetinės apybraižos autorius, padaręs atsakymų į kančios paslaptį peržiūrą, nieku neužsimena Antrojo Izaijo kančios sampratos. *Jobo* knygoje nekaltas Tarnas, kenčiantis dėl kitų labo, dar nėra žinomas. Labai galima, kad *Jobo* knygos kančios samprata turėjo įtakos Antrojo Izaijo Kenčiančiojo Tarno sampratai. Šie svarstymai padeda *Jobo* knygos tyrinėtojams daryti išvadą, kad ji savo kilme yra pirmesnė už Antrojo Izaijo pranašystę (Iz 40-55). Todėl jie teigia, kad *Jobo* knyga buvo parašyta tarp Jeremijo ir Antrojo Izaijo laikotarpį.[285]

Jobo knygos kilmės data, tiesa, padeda ją geriau suprasti, bet nėra esminis dalykas jos įkvėptajam autoriui ir jo mokymui įvertinti. Mat ji, — kaip ir visa išminties raštija, turinti reikalą su žmogaus nerimu ir klausimu Dievui, — neapsiriboja istoriniu laiku. Susitikimas su ateiti-

[285] Žr. M.H. Pope, *Job*, p. XXX-XXXVII, *Jobo* knygą datuoja vėlyvajame prieštremtiniame laikotarpyje — VII a. prieš Kristų; R. Pfeiffer, *ten pat*, p. 677, — maždaug 600 m. pr. Kr.; S. Terrien, *ten pat*, p. 888-890, siūlo datą tarp 580-540 m. pr. Kr.

mi dabarties nerime yra tikėjimo įžvalgos žaizdras. Ir *Jobo* knygos veiksmo vieta Edome yra tik atsitiktinis dalykas pasakojime, nes įkvėptasis autorius aprašo ne vietą, bet žmogaus būtį. Todėl jam nėra esminis dalykas, ar asmuo, apie kurį pasakojama, yra izraelietis, edomietis, egiptietis, lietuvis ar kurios nors kitos tautybės. Žmogus kaip žmogus, ir žmogaus susitikimas su ateitimi kančioje yra įkvėptojo autoriaus domesio šerdis.

Jobas yra žmogus — kūrinys, kuriam reikia susitikti su Dievu — Kūrėju būtinėje kančioje. Tai nieku nereiškia, kad įkvėptasis autorius nesidomi istorija ir istorine žmogaus būtimi. Pats knygos didvyris aprašomas kasdienos poreikių šviesoje. Buitinis aprašymas liudija, kad įkvėptajam autoriui rūpi ne atsajus, bet apčiuopiamas žmogaus gyvenimas. *Jobo* knygos autoriui būdinga nagrinėti žmogaus buvimą istorijoje — istorinę būtį savitu būdu. Istorinės žmogaus būties nagrinėjime jis išryškina jos istorinę reikšmę, tylomis praeidamas visuomeninę žmogaus padėtį, istorines aplinkybes ir religinį kraitį. Įkvėptajam autoriui rūpi mokyti, kad žmogaus būtinis klausimas yra tikėjimo klausimas, keliamas su dideliu rūpesčiu: "Kokia yra *mano* gyvenimo prasmė?" Susitikimas su Dievu kančios nerime yra tikėjimo įžvalgos žaizdras. Nerimo žaizdre klausimas, kokia yra mano gyvenimo prasmė, — *mano*, atskiro ir vienišo asmens, kuris galvoja ir myli, atsimena ir viliasi, gyvena ir miršta, — tampa brandus. Įkvėptasis poetas su giliu jautrumu veržiasi į žmogaus būties gelmes ir įvardija likiminį žmogaus klausimą sau pačiam. Jautrus autoriaus polėkis duoda *Jobo* knygai dramos pobūdį.[286] Ji nėra drama, skirta scenos vaidybai, bet drama skaitytojui. Skaitydamas *Jobo* knygą, jauti, kad

[286] Žr. A. Maceina, *Jobo drama.* Žmogiškosios būties apmąstymas. Venta, 1950, p. 244.

Jobas pergyveno *mano* grumtynes su gyvenimo prasme *mano* nerimo žaizdre, nes Jobas yra kiekvienas iš mūsų.

Jobas ir Artimųjų Rytų išmintis. Jobo knyga nėra atsitiktinis rašinys. Savo tema ir nerimo išmintimi ji siejasi su daugelio amžių ne tik Izraelio, bet ir Artimųjų Rytų išminties sąjūdžiu. Atrodo, kad įkvėptasis autorius pažinojo babiloniečių rašinį, kuris dažnai pravardžiuojamas *Babiloniečio Jobo* vardu.[287] Pasak šio rašinio pasakojimo, vieną turtingą ir įtakingą žmogų ištiko baisi liga ir nelaimės. Bėdoje jis su kartėliu skundėsi, kad jo visos maldos ir aukos dievams nebuvo atlygintos. Kaip Jobas, jis pareiškė savo nekaltumą, tvirtindamas, kad dievų valia žmogui yra nesuprantama:

> *O, kad žinočiau, jog šie dalykai patinka dievui!*
> *Kas yra gera [žmogaus] akyse, yra bloga dievui.*
> *Kas yra bloga [žmogaus] manymu, yra gera jo dievui.*
> *Kas pajėgs suprasti dievų mintį, aukštame danguje?*
> *Dievo planas yra gilus vanduo, kas gali jį permatyti?*
> *Kur apkvaišusi žmonija sužinojo, koks yra dievo*
> */elgesys?*[288]

Galų gale, rašinio didvyriui esant ant mirties slenksčio, dievas Mardukas (Marduk) ūmai jam atlygino už ištvermę ir grąžino sveikatą.

Kito išminties raštijos pavyzdžio iš Babilonijos yra net įdomesni tema ir turinys. Įprasta jį vadinti *Pokalbiu apie žmogaus bėdą.*[289] Šiame rašinyje aprašomi du žmo-

---

[287] Jo vardas akadų kalba yra *Ludlul Bel nemequi*, kuris reiškia "Aš šlovinsiu Išminties viešpatį". Vardas yra pirmieji rašinio žodžiai. Žr. J.B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts*, p. 434-437.

[288] *Ludlul Bel nemequi*, 33-38-oji eilutės. Žr. J.B. Pritchard (red.), *ten pat*, p. 435. Plg. su Job 9,1-12.

[289] Žr. J.B. Pritchard (red.), *ten pat*, p. 438-440.

nės: vienas jų viskuo abejojantis — skeptikas, o kitas — pamaldus ir skeptiko bičiulis. Skeptikas abejoja dievų teisumu, nes jo gyvenimas yra sklidinas ilgalaike kančia. Tuo tarpu jo pamaldusis bičiulis pataria jam atsiduoti dievų valiai ir ištikimai vykdyti religijos įpareigojimus. Panašiai kaip *Jobo* knygoje, pokalbio dalyviai kalba vienas po kito, — skeptikas pradeda pokalbį, o pamaldusis atsako. *Pokalbio apie žmogaus bėdą* rašinio turinys ir išraiška yra artimi *Jobo* knygai. Peršasi pagunda daryti išvadą, kad įkvėptasis autorius buvo šio Babilonijos išminties rašinio įtakoje.

Ir Egipto išminties raštija turi panašaus turinio ir stiliaus rašinių, kaip *Jobo* knyga. Du iš jų yra verti dėmesio: *Iškalbingo žemdirbio prieštaravimai* ir *Pavargusio ginčas su savimi.*[290] Būdinga, kad pirmasis rašinys yra poetinis svarstymas, įspraustas tarp proza rašytos įžangos ir užsklandos. Antrasis rašinys atspindi egiptiečių pesimizmą — nusivylimą ir netikėjimą ateitimi.

Turinio ir išraiškos panašumai stebina. Tačiau įrodyti, kad įkvėptasis *Jobo* knygos autorius yra tiesioginiai priklausomas nuo šių ar kitų Artimųjų Rytų nerimo išminties rašinių nėra įmanoma. Atrodo, kad jis buvo poetas su plačiu akiračiu, — daug keliavęs ir daug išmokęs. Nuoseklu galvoti, kad jis buvo susipažinęs su daugelio kaimynų sveika nuovoka ir nerimu. Atrodo, kad jis Mesopotamijos, Egipto, Edomo mintijimo pasaulyje jautėsi kaip namie. Tačiau jis yra autorius su sava pasaulėžiūra ir nesiskolino iš kaimynų kas tik pasitaikė po ranka. Bitė skrenda nuo žiedo prie žiedo, nedarydama skirtumo tarp dobilo ir rugiagėlės, o įkvėptasis *Jobo* knygos autorius riša virvę prie virvės, norėdamas pasiekti gyvenimo pras-

---

290 Arba *Ginčas apie savižudybę*. Žr. J.B. Pritchard (red.), *ten pat*, p. 405-410.

mės gelmes. Nenuostabu, kad jis uždėjo ant Jobo savitą antspaudą, — sau būdingą ir kūrybišką mintijimą bei patirtį ant perimtos medžiagos. Nors *Jobo* knygos autorius ir nerodo domesio įprastinėms Sandoros tikėjimo temoms, jo mintijimas yra gilioje tikėjimo kraičio įtakoje.

NERIMAS IR ŽMOGAUS KLAUSIMAS DIEVUI

Jobo knygos tikslas yra įvairiai suprantamas. Įprasta teigti, kad joje nagrinėjama kančios, arba blogio, problema. Teigiama, kad joje keliama filosofinis klausimas kaip suderinti Dieve visagalį gerumą ir visagalę jėgą. Šie klausimai lydi gyvenime kiekvieną, kuris tiki, kad Dievas yra geras ir visagalis Kūrėjas. Kaip gali Kūrėjas kurti blogį ar leisti blogiui reikštis Kūrinijoje? Jeigu skaitytojas ima į rankas *Jobo* knygą, vildamasis rasti atsakymą į šiuos taip opius klausimus, jis nusivils. Mat, *Jobo* knygą skaitant, paaiškėja, kad šie klausimai įkvėptajam jos autoriui buvo tik antraeiliai. Tiesa, jis galynėjasi su neišvengiama patirtimi gyvenime — nekaltųjų kančia. Tačiau kančios ir Dievo teisumo problema *Jobo* knygoje skiriama kur kas gilesniam klausimui apie žmogų, — žmogaus klausimą Dievui apie žmogaus ir Dievo santykio pobūdį.

Klausimas apie žmogaus ir Dievo santykio pobūdį yra pirmaeilis. Su juo supažindinama jau knygos įžangoje (Job 1-2). Čia Šėtonas netiesiogiai leidžia suprasti, kad Jobo santykis su Dievu nėra grindžiamas jo besąlygišku pasitikėjimu bėdoje ir džiaugsme, bet patogiu išskaičiavimu, norint užsitikrinti iš Dievo palaimą: sveikatą, gerą vardą tarp žmonių, gausią šeimą ir ilgą amžių. Poetinėje apybraižoje Jobo tikėjimo pobūdis yra nagrinėjamas gilesnėje plotmėje. Apybraižos užsklandoje, Jobo pokalbiui su draugais palietus pačias žmogaus patirties ribas, Dievas atsako iš audros. Dabar Jobas atsiduoda Die-

vui tyloje ir apgaili — grįžta į tikrą santykį su Dievu. Jobo gyvenimas gauna naują ašį. Bandant suprasti *Jobo* knygos tikslą, reikia nagrinėti poetinį svarstymą visos knygos fone. Mat, Dievui atsakius iš audros ir Jobui grįžus į besąlygiško pasitikėjimo santykį su Dievu, — Dievo atsakymas į žmogaus klausimą jam tampa *Klausimu* žmogui.

Pokalbis apie žmogaus santykį su Dievu (Job 3,1-31, 40). Įkvėptasis autorius yra kūrybiškas. Gilią tiesą gvildena apčiuopiamu būdu — pokalbiu. Pokalbyje dalyvauja Jobas ir jo trys draugai: Elifazas, Bildadas, Zofaras. Jobas ir trys draugai atstovauja dviem gyvenimo įžvalgom ir dviem skirtingiem teologiniam požiūriam. Jobo draugai gina seną gyvenimo įžvalgą ir nusistovėjusį teologinį požiūrį: klusnumas veda į gerovę, o neklusnumas — į bėdą. Vienu žodžiu, ginama senovinė įžvalga, kad žmogus gerais darbais užsipelno palaimą, o blogais darbais —bausmę iš Dievo.[291] Taigi, pagal šį požiūrį, doras gyvenimas buvo atlyginamas gerove, sveikata, ilgu amžiumi, o nuodėmingas gyvenimas buvo baudžiamas skurdu, liga, pirmalaike mirtimi. Šis dėsnis buvo panaudotas Deuteronominio istoriko knygose[292] ir sveikos nuovokos išminties raštuose — *Patarlių*, o vėliau *Siracido* rinkiniuose. Jobo draugai žiūri į gyvenimą ir supranta jo prasmę šio teologinio požiūrio šviesoje.

Pokalbis pradedamas Jobo nerimo skundu (Job 3). Skaitinys apie Jobo nerimą yra vienas iš aitriausių Šv. Rašte. Jis yra gimininga pranašo Jeremijo skundui (Jer

---

[291] Deuteronominė istorijos samprata, išreikšta *Pakartoto Įstatymo* knygoje, teigia, kad Sandoros bendrija save supranta Dviejų kelių šviesoje (žr. Įst 11,18.26-28; 30,15-20). Išminties mokytojai bandė šią sampratą perkelti į pavienio žmogaus gyvenimą.

[292] *Jozuės, Teisėjų, 1-2 Samuelio, 1-2 Karalių* knygos.

20,14-18). Nerimo skundas išreiškia žmogaus neviltį kančioje nepaprastai įtaigia kalba. Jobo mirtingas nuovargis ir noras mirti alsuoja jausmu, kad jo gyvenimas yra tuščias. Gyvenimas yra liga, kurią gali pagydyti tik mirtis!

Jobas neabejoja Dievo visagališkumu. Jis giliai išgyvena, kad kančia Dievo visagališkumą užtemdo ir padaro gyvenimą beprasmį (Job 9,11; 13,24). Jobo aitrus skundas yra išraiška nerimo, kuris skaudina jautrų kentėtoją, nematantį prasmės kančioje. Beprasmiška kančia užgožia žmogų ir yra baisesnė už fizinį skausmą. Ją palengvinti gali tik mirtis — "karalius Mirtis [Giltinė]" (Job 18,14). Poetišku sielvartu Jobas apgaili, kad aušra pradėjo jo gimtadienį ir naktį, kurioje jis buvo pradėtas, pravėrusią ryto akis (Job 3,6-10).

Jobui atsako Elifazas — vienas iš draugų trejukės. Negaišuodamas ima guosti Jobą ir draugiškai pakiša mintį, kad kančios priežastis yra ne Dieve, bet pačiame Jobe. Pradžioje Elifazas yra paslaugus patarimų. Pasitenkina priminti, kad visi žmonės nusideda. Todėl ir Jobas turėtų nuolankiai išpažinti savo nuodėmę, o ne priekaištauti Dievui. Kadangi kančios priežastis yra pačiame Jobe, todėl ir kelias iš kančios turi būti jo galioje (Job 11,13-20; 22,21). Tačiau Jobas užsispyrusiai tvirtina, kad jis nėra savo kančios priežastis, nes yra nekaltas.

Jobo užsispyrimas išjudina jo draugus aštresniam kaltinimui. Bandydami ginti Dievo didybę, jie panaudoja turimus duomenis įrodyti, jog Dievo elgesys su žmogumi pagal įprastinį atlyginimo už klusnumą ir bausmės už neklusnumą dėsnį yra teisus. Kartu jie apkaltina Jobą išdidumu, nurodydami, kad jis nesiskaito su žmogiškos būties ribomis. Anot jų, jeigu Jobas būtų sąžiningas, jis turėtų sutikti, kad Dievas jį nubaudė mažesne bausme, negu jis iš tikrųjų buvo užsipelnęs. Be to, pakartotinai maldauja

Jobą atsisakyti savo išdidaus teisumo ir permaldauti Aukščiausiąjį.

Įkvėptasis *Jobo* knygos autorius yra įtaigus Jobo draugų vaizduotojas. Nejučiomis pajunti, kad Jobui priklauso nuoširdi užuojauta, o tuo tarpu draugų trejukė pasirodo esą apgailėtini asmenys. Nors ir įsitikinę, bet apie gyvenimo prasmę jie kalba negyvenimiškai, norėdami žūt būt likti ištikimi savo sustabarėjusiam požiūriui. Jobo nerimo skundas turi būti nutildytas, nes grasina jų teologiniam požiūriui. Būdinga, kad sustabarėjusios pažiūros visuomet bijo šviežio galvojimo ir naujų įžvalgų. Tai liudija Vakarų kultūros istorija ir nūdieniai sankirčiai tarp sustabarėjimo ir Dvasios polėkių. Nerimo išminties knygos autorius žėri pranašiška savimone. Jis gina kūrybišką tikėjimo įžvalgą gyvenimo mįslių žaizdre. Tikėjimo drąsa veržtis į naujai kilusius Dievo ir žmogaus santykio supratimo klausimus jam yra taip svarbi, kad jis drįsta veržtis anapus sustabarėjusios žmogaus ir Dievo santykio sampratos.[293] Jobo draugai yra perdėm savimi patenkinti ir riboti, — per daug tikri savo atsakymais į gyvenimo mįsles. Jie tariasi, kad Dievas duodasi supančiojamas žmogiškos logikos dėsniais. Nerimo skundą kančioje jie sutiko išpūstomis akimis ir nudėvėtomis frazėmis. Kieta laikysena pokalbyje užkirto kelią parodyti tikrą užuojautą draugui kančioje. Mat jie tarėsi vispusiškai supratę Dievo išmintį. Įkvėptojo autoriaus apybraižoje jie gina ne Dievą ir jo išmintį, bet savo pačių sustabarėjusią Dievo ir jo išminties sampratą.[294]

---

[293] Muziejuose tenka užtikti Afrikos žemyno žemėlapių iš Viduramžių. Tik kur ne kur žymima apgyventos vietos. Dažnai matoma įrašas lotynų kalba "Hic sunt leones", — "Čia bastosi liūtai!" Ir kančios problema yra bauginanti sritis. *Jobo* knygos autorius drįsta veržtis jos tirti.

[294] Žr. S. Terrien, *ten pat*, p. 900.

Jobas šaukia Dievą pasiaiškinti. *Jobo* knygos didvyris yra Šv. Rašto Prometėjas. Jis atkerta savo draugų trejukei, pavadindamas jų Dievo teisumo jo kančioje gynimą tauškalais. Draugų žodžiai nei jo paguodžia, nei jam padeda suvokti kančios prasmę. Nors jų pačių įsitikinimu, jie nustatė Jobo ligą, bet Jobui jie yra šundaktariai. Pamaldžių patarimų suerzintas, Jobas gina savo nekaltumą ir sąžiningumą gyvenime su vis didėjančia aistra. Tiesa, jis prileidžia, kad jis galėjo nusidėti, kaip nusideda visi žmonės, bet tvirtina, jog jis yra palyginti teisus, ir bausmė neatitinka nusikaltimo (Job 14,1-6). Pradžioje Jobas pasitenkino prakeikti savo vargingą būtį ir norėjo, kad Dievas jį sutraiškytų, tuojau pat vietoje prailginęs jo kančią (Job 6,8-9). Ilgainiui Jobo žodžiai tampa prometėjišku iššūkiu. Yda, teigia Jobas, yra ne jame, bet Dieve. Dievas yra atsakingas už jo kančią. Jobas apkaltina Dievą. Dievas atrodo jam lyg nelemtas priešas. Užuot rūpinęsis savo kūriniu, Dievas elgiasi lyg įnoringas tironas (Job 9,18-19), plėšrus žvėris (Job 16,7.9), klastingas priešas (Job 16,12-14). Jobas neįprastai lakia vaizduote lygina save su mitologiniu jūros Slibinu — Tiamat ar Rahab — didžiausiu Dievo priešu,[295] prieš kurį Dievas pastatė sargybą (Job 7,11-12). Visiškai bejėgis Jobas nori tik vieno, — kad Dievas paliktų jį ramybėje bent vieną akimirką. Jis tiki: jeigu galėtų pabėgti nuo Dievo, baigtųsi jo dvasinė agonija:

Kodėl žmogus yra taip svarbus tau?
Kodėl kreipi dėmesį į tai, kaip jis elgiasi?
Tu tikrini jį kas rytą
ir bandai jį kas minutę.

---

[295]Užuomina apie mitus iš senovės. Jūros slibinai turėjo būti saugomi, kad nepabėgtų ir nepakenktų.

Argi negalėtum nukreipti nuo manęs akių,
bent kol nurysiu burnoje savo seiles?
(Job 7,17-19).

Jobo knygos įžangoje, kaip matėme, Jobas yra labai paklusnus žmogus. Net baisios nelaimės užguitas, "nenusideda lūpomis", — nesiskundžia. Tačiau poetinėje apybraižoje Jobas yra visiškai kitoks asmuo. Jo Dievui metami kaltinimai yra taip aštrūs, kad turėjo užgauti pamaldžių žydų ausis. Labai galima, kad Jobo iššūkio Dievui aštrumas vertė įkvėptuosius knygos redaktorius pertvarkyti trečiąjį pokalbio ratą (Job 22-27) ir pridėti Elihu priekaištus Jobui ir jo draugų trejukei (Job 32-37).

Pranašas Jeremijas savo Skunduose buvo metęs iššūkį Dievui drąsiais klausimais,[296] tačiau Jobas yra dar drąsesnis, — jis drįsta šaukti Aukščiausiąjį pasiaiškinti (Job 27,6; 31,35). Prometėjiškai gindamas savo teisumą, Jobas padaro save Dievo teisėju. Vienu metu jis nori ištrūkti iš Dievo glėbio, o kitu jis nori susitikti su Dievu kaip lygus su lygiu bešališkam reikalui apsvarstyti, kad jo teisumas būtų pripažintas (Job 31,35-37). Jobas yra Prometėjas — žmogus, kuris drįsta abejoti, maištauti ir šaukti Dievą pasiaiškinti.

Baigminė Jobo gynyba. Jobas savo nerime kenčia, nes Dievas "slepia savo veidą" (Job 13,24), — Dievas yra atokus ir slaptingas. "O kad aš žinočiau, kur jį galiu rasti?!" (Job 23,3) yra Jobo troškimas. Troškimas rasti Dievą plazda tarp abejonės ir vilties. Jis laiko galimu dalyku, kad Dievas nepaliks jo kančioje, bet ieškos jo. Tačiau atras jį per vėlai, nes jis jau bus nuėjęs į kapus (Job 7,21). Jobas vis giliau ir giliau suvokia, kad praraja skiria Kūrėją nuo kūrinio, Dievo teisumą nuo žmogaus

[296] Žr. *Rakto* II, p. 415-421.

teisumo. Tas, kuris nori aprėpti šią prarają, yra kvailas:

Jeigu Dievas žmogiškas kaip aš,
galėčiau jam atsakyti;
galėtume eiti teisman išspręsti mūsų ginčą.
Tačiau nėra kas tarpininkautų,
nėra kas išspręstų ginčą tarp Dievo ir manęs
(Job 9,32-33).

Kartkartėmis Jobas prileidžia, kad Dievo išmintis taip viršija žmonių išmintį, kad Dievas gali būti pažintas tik tada, kai jis pats nori žmogų prašnekinti ir jam apreikšti save. Jobas žino, kad Dievas yra "Dievas, o ne žmogus", — Tas, Kuris yra visiškai Kitas, visa viršijantis, neribotai visavalis. *Jobo* knygoje žmogus yra žemiškas kūrinys, vergas nuodėmės, kuri teršia jo prigimtį (Job 4, 17-21: Elifazas; Job 14,4: Jobas; Job 15,14-16: Elifazas; Job 25,4-6: Bildadas) ir mirties valandą (Job 4,19: Elifazas; Job 7,6: Jobas).

Jobas kančios nerime neranda tilto ant prarajos tarp žmogaus ir Dievo. Tačiau jis drįsta viltis, kad kada nors ir kaip nors įvyks susitaikymas tarp Dievo ir žmogaus. Tada ant prarajos tarp Dievo ir žmogaus bus tiltas, — prieštaravimas tarp Dievo, kaip jis dabar reiškiasi, ir Dievo, kaip jis iš tikrųjų yra bus išaiškintas. Mat atokusis ir slaptingas Dievas yra žmogaus *Go'el* — Atpirkėjas arba Artimiausias giminaitis.[297] Ši viltis išreiškiama skaitinyje su Jobo tvirtinimu, kad jo Go'el — Atpirkėjas grąžins jį draugystėn su Dievu:

Žinau, kad mano Atpirkėjas [Go'el, t.y. Artimiausias giminaitis] *yra danguje,* —

[297] Žr. II skyrių. Dievas — Artimiausias giminaitis žmogui. Artimiausio giminaičio pareiga izraeliečių visuomenėje — atpirkti šeimos narį ir šeimos nuosavybę.

galų gale jis stos mane ginti.
Net nulupta oda, —
aš matysiu Dievą savo trapume.
Matysiu jį rūpinantis manimi, —
savo akimis matysiu jį ne atokų.
Mano širdis alpsta... (Job 19,25-27).

Skaitinio hebrajų kalba yra neaiški. Lietuviškas vertimas yra tik parafrazė. Pavyzdžiui, "Net nulupta oda, — aš matysiu Dievą savo trapume" (26-oji eilutė) yra neaiški, nes "savo trapume", — pažodžiui "už savo kūno", — yra labai mįslingas. Ar kalbama apie apgynimą prieš mirtį ar po mirties? Jeigu kalbama apie apgynimą po mirties, šis skaitinys būtų pati ankstyviausia užuomina Senajame Testamente apie žmogaus prikėlimą iš mirties. Be abejo, pomirtinio gyvenimo viltis turėjo vaidmenį Jobui, tačiau jis nematė joje savo problemos išsprendimo. Mat mirtis Jobui buvo kankinantis išgyvenimas kaip tik dėl to, kad mirtis yra gyvenimo baigtis. Po mirties nebeįmanoma rasti atsakymo į gyvenimo mįslę:

Nukirstam medžiui yra viltis, —
jis gali atgyti ir turėti atžalą.
Net medžio šaknims pasenus,
kelmui sudūlėjus žemėje,
palaistytas vandeniu, jis išleidžia daigą,
lyg gležnas augalas.
Tačiau kai žmogus miršta, —
mirtis yra jo galas.
Jis miršta, ir kur jis yra tada? (Job 14,7-10).

Skaitiniu apie Atpirkėją turbūt norima tvirtinti, kad Atpirkėjas yra danguje (Job 16,19). Ten įvyks Jobo grįžimas prie Dievo. Draugystė su Dievu ir buvo giliausias Jobo ilgesys jo kančios tamsoje. Būti arti Dievo yra di-

džiausias žmogaus turtas (Ps 72/73,21-28).[298]

Jobo gyvenimo prasmės ieškojimas kančios nerime nuvedė jį prie nuostabaus įžvalgos akiračio. Čia, bent akimirksniui, jo regmė praplatėja. Tačiau Jobo laikysena dar nesikeičia. Jobui vis dar rūpi pirmoje eilėje patį save pateisinti. Jo klausimai vis dar atspindi jo perdėtą pasitikėjimą savimi ir atkaklų ryžtingumą rasti gyvenimo prasmę kančios nerime savo jėgomis. Jobas dar tebegina savo teisumą. Atsakydamas į draugų užmetimus, jis duoda savo gyvenimo peržiūrą, kuri atspindi įsitikinimą, kad jis yra žmogus be dėmės:

Jokiu būdu nesutiksiu su jumis, —
aš ginsiu savo dorumą iki pat mirties.
Niekuomet neatsisakysiu savo teisumo,
mano širdis [sąžinė] yra tyra (Job 27,5-6).

Jobas baigia savo gynybą ilgu pareiškimu apie doros reikalavimus, kuriais jis vadovavosi gyvenime, ir vaizdžiu teisaus žmogaus aprašu (Job 29-31). Paskutinis Jobo žodis yra skardus šauksmas: "Tegul Šaddai — Aukščiausiasis atsako!"

---

[298] Pravartu turėti Ps 72/73,21-28 prieš akis:
Tikrai, kai pirma taip karščiavausi,
kai širdis atkakliai man spurdėjo,
tavo akyse buvau labai kvailas,
kaip koks keturkojis — nesupratingas.
Bet aš visuomet su tavimi būti noriu,
laikai tu mane paėmęs už rankos.
. . .
Ar yra danguje kas man brangesnis?
Kai esu su tavim, manęs nedžiugina žemė.
Ir kūnas, ir mano širdis tavęs išsiilgus,
tu visuomet mano širdžiai, o Dieve, uola, amžinas turtas.
Tikrai, kurie nuo tavęs atsitraukia, pražūva,
sunaikini tu visus, kurie pametę tave, valiūkauja.
O man gera yra būti arti Dievo,
prieglaudą pas Jahvę Dievą turėti.
. . .

Dievas atsako iš audros (Job 38-41). Kančia žmogaus gyvenime kelia nerimą. Kančia žmogaus gyvenime yra audra. Dievas atsako Jobui iš audros. Dievo atsakymas nėra paprastas atsiliepimas į Jobo iššūkį pasiaiškinti ar Jobo teisumo patvirtinimas. Iš tikrųjų, Dievo kalba iš audros nėra joks atsakymas, bet klausimai, kurie verčia daryti išvadą, kad Jobo iššūkis pasiaiškinti yra ne vietoje. Dievo klausimų poveikyje suvokiama, kad Jobas yra kūrinys. Būdamas ribotas kūrinys, žmogus nėra pajėgus teisti Kūrėją:

Kaip tu drįsti pūsti miglas,
žodžius be žinojimo?
Eikš, kaip dera žmogui, ir
atsakyk klausimus, kuriuos
aš tave klausiu (Job 38,2-3).

Kūrinio vieta yra kūriniškumas. Kūriniškumas yra nerimo šaltinis žmoguje. Kūrėjo klausimus Jobui — kūriniui lydi iškilus Dievo, — apvaizdaus ir visa palaikančio Kūrėjo, — aprašas. Dievo klausimai Jobui siekia priminti, kad Dievas yra Dievas, o žmogus yra žmogus. Ar buvo Jobas Kūrimo pradžioje,

... kada ryto aušroje kartu giedojo žvaigždės
ir visi Dievo vaikai šūkavo iš džiaugsmo?
(Job 38,7).

Jobas buvo kalbėjęs lyg žinodamas, kaip Dievas turi valdyti pasaulį. Jo dorumas buvo pagrindas bemaž įžūlaus reikalavimo, kad Dievas turi su *juo* geriau elgtis. Negalėdamas suderinti savo dorumo su skaudžiu likimu, Jobas buvo drįsęs mesti iššūkį Kūrėjui ir jį teisti. Jo nerimas turėjo prometėjišką sąmonę. Todėl ir Dievo atsakymas buvo duotas priekaištu, — triuškinančiu priminimu, kad pirmoji kūrinio pareiga yra pripažinti ir garbinti Kūrėją.

Jobo atgaila — grįžimas prie Dievo. Dievo žodžiai iš audros iškelia klausimus, kurių atsakyti Jobas nepajėgia. Viena aišku, Jobas buvo per daug pasitikėjęs savo žinojimu ir savimi. Klausimais nutildytas, prisipažįsta, kad neturi jokio pagrindo Dievo teisti (Job 39,33-35). Todėl atšaukia savo neapgalvotus kaltinimus ir atsiduoda Dievui:

> *Kalbėjau apie dalykus, kurių nesuprantu, —*
> *apie dalykus, viršijančius mane savo nuostaba,*
> *kurių aš nežinojau...*
> *Buvau girdėjęs apie tave gandus, —*
> *dabar mano akys mato tave, —*
> *todėl atšaukiu savo žodžius, ir*
> *gailiuosi dulkėse ir pelenuose* (Job 42,3.5-6).[299]

Jobo išpažintį lydi nauja santykio su Dievu sąmonė, — ne su sustabarėjusiu, draugų trejukės gintu įprastinės religijos Dievu, bet su Gyvuoju Dievu. Naujoji santykio su Dievu sąmonė yra Jobo apgynimas prieš draugų trejukę. Jobo apgynimas yra ne toks, kokio buvo reikalavęs Jobas.

Įkvėptasis *Jobo* knygos autorius pats nesukūrė prozinės užsklandos (Job 42,7-17). Tačiau jis vykusiai prijungė ją tuoj pat po Jobo gailesčio pareiškimo (Job 42,1-6). Tokiu būdu jis akivaizdžiai išreiškia, kad Jobas grįžo prie Dievo nauju ir prasmingesniu gyvenimu per maloningą Dievo gerumą.

Klausimas Dievui tampa Klausimu žmogui. Jobo knyga nesibaigia atsakymu, bet šviežiu *Klausimu.* Skaitytojas sutrinka. Mat laukta kančios problemos išsprendimo ir paaiškinimo apie Dievo — Kūrėjo vispusiško gerumo

---

[299] Žr. M.H. Pope, *ten pat*, p. 289-290.

ir visagalybės sąveiką. Dievo atsakymas Jobo iššūkiui atrodo nepakankamas ir jo nepatenkina. Kur yra raktas į *Jobo* knygos reikšmę?

Jobo knygos raktas yra Jobo grįžimas į tikrą santykį su Gyvuoju Dievu. Atliepdamas Dievui, kalbančiam kančios nerime, Jobas atsiplėšia nuo egocentrinio — tik savimi apriboto tikrovės lopelio ir atsiveria kuklesniam, bet džiugiam vaidmeniui Kūrėjo pasaulyje. Taigi pagrindinė knygos reikšmė yra klausimas: "Kaip aptarti save?" Tik savo kūrybiška sąmone? Ar visagalio Kūrėjo fone? Kančia ne tik kelia nerimą žmoguje, bet kančia žmogų skandina savyje. Jobas, kančios skandinamas, savo kūrybiškumu pasmerkė Dievą ir teisino save.

Nuo pat savo įžangos *Jobo* knyga sprendžia klausimą apie Jobo santykį su Dievu. Knygos gale klaidingai suprastas santykis su Dievu, paremtas perdėtu Jobo pasitikėjimu paties savimi, tampa atgyvena. Jobo žodžiais, anksčiau jis buvo girdėjęs apie Dievą gandus, — santykiavo su Dievu pagal sustabarėjusią, gautą iš tikėjimo kraičio, sampratą, — dabar "mano akys mato tave!" (Job 42,5). Kančios nerimo žaizdre Jobas išreiškia nerimo išminties mokymą, kad žmogus gali aptarti save tik visagalio Kūrėjo fone. Jobas bendrauja ne su Dievo samprata, bet su *pačiu Dievu* asmenišku tikėjimo išgyvenimu. Užuot dėl savo kančios gyvenime vispusiškai užtemdyto patirtojo Dievo, Jobas patiria Dievą, kuris įprasmina kančią. Atmesdamas savo draugų sustabarėjusią Dievo sampratą, Jobas atveria savo gyvenimą dovanai, kuria Dievas aplanko ieškančiuosius jo tikrai visa širdimi. Būdinga, kad pasakojimo apie Jobą užsklandoje (Job 42,7-9), jis, o ne draugai, gauna Dievo pritarimą, nes jis gynė tiesą — Dievo laisvę ir paslaptį. Jobas malda užtaria savo draugus, kurių sustabarėjusi religija yra kliūtis, skirianti juos nuo tikrojo tikėjimo Gyvuoju Dievu.

Protas ir kančios paslaptis. Kančios paslaptinga mįslė palieka *Jobo* knygoje protu neįspėjama. Šv. Raštas, kaip toks, palieka kančios paslaptingą mįslę neatsakytą. Pagal Sandoros bendrijos tikėjimą, žmogaus bėdos šerdis nėra kančios problema, bet žmogaus santykio su Dievu pobūdis. Šalia santykio su Dievu, kurio dėlei žmogus buvo sukurtas, kančia stumia žmogų į neviltį ar į šundaktarių religiją. Tikėjimo santykyje su Dievu, kančios nerimo žaizdre patiriama, kad žmogaus *laikai* — valandos yra Dievo rankoje, nes "viskas išeina į gera, mylintiems Dievą, būtent jo valia pašauktiesiems" (Rom 8,28). Naujajame Testamente Jėzus kvies į gyvenimo prasmę ir laimę per Kryžių: "Jei kas nori eiti paskui mane, teišsižada pats savęs, teima savo kryžių ir teseka manimi" (Mk 8, 34).[300]

SUASMENINTA IŠMINTIS

Senojo Testamento išminties knygoms skyrėme du skyrius. Nagrinėjome tris Tanako — hebraiškojo Senojo Testamento knygas: *Patarlių, Koheleto*, arba *Ekleziasto*, ir *Jobo*. IX skyriuje grįšime prie Septuagintos — graikiškojo Senojo Testamento pridėtinių išminties knygų: *Siracido*, arba *Ekleziastiko*, ir *Išminties*. Užbaigus nagrinėti

---

[300] Poetas Jurgis Baltrušaitis šią įžvalgą išreiškia su nuostabiu įtaigumu savo "Apynio" eilėraštyje. Žr. V. Kubilius *et al.*, *Jurgis Baltrušaitis: Poezija* (Vilnius: Vaga, 1967), p. 94-95:

Apynėli, žaliaplauki,
Apynėli, mano broli!
Vos tik saulės susilauki,
augi, žindai žemės molį...
Jei aukščiau tu nori lipti,
Imk nelūžtamą ramentą
Ir, pakeitęs diego kryptį,
Kopk sode į kryžių šventą...
Kryžius žemės sostą valdo —
Atsiremk į petį stangų,
Ilgink savo žalią valdą —
Ir pakilsi tu į dangų...

Tanako išminties knygas, pravartu bent prabėgomis susipažinti su vienu iš būdingų išminties sąjūdžio ir turinio bruožų — suasmeninta išmintimi. Išminties mokytojai tikėjo, kad išmintis — žmogaus išmonė ir įgūdžiai nėra tik žmogiška įžvalga, bet ir raktas į Kūrinijoje slypinčią darną, kuria ir žmogus turi tvarkyti savo buitį. Ši išminties samprata ilgainiui padėjo daryti išvadą, kad išmintis turi ypatingą ir kone nepriklausomą būvį Kūrinijoje. Jau *Patarlių* knygoje išmintis yra suasmeninta Moterimi, stovinėjančia turgavietėje ir šaukiančia žmones sekti ją gyvenime (Pat 1,20-23; 8,1-36). Pirmu žvilgsniu išminties suasmeninimas gali atrodyti tik hebraiškas pomėgis išreikšti atsajas sąvokas apčiuopiamu ir asmeniniu įvaizdžiu. Tačiau išminties suasmeninimas rodo gilesnį poreikį. Iškiliu patarimu jaunimui, *Patarlių* knyga tvirtina, kad išmintis — žmogaus išmonė ir įgūdžiai yra pats brangiausias turtas, nes

Jahvė išmintimi sukūrė žemę,
žinojimu padėjo dangų į savo vietą (Pat 3,19).

Išmintis ir Visata. Išmintis turi kosminį vaidmenį Visatoje. Pat 8-9 skyriai apima iškilią giesmę išminties garbei. Giesmėje išmintis vaizduojama kaip asmenybė glaudžioje draugystėje su Dievu Kūrime. Sakoma, kad Išmintis buvo Dievo sukurta pirmuoju Kūrimo veiksmu ir buvojo "kartu su juo kaip Meistrė [Menininkė, — hebraiškai *'Amon*]" (Pat 8,30):[301]

Kada jis [Dievas] dėjo dangų į savo vietą,
aš buvau ten kartu;

---

[301] Žr. Arkivysk. J. Skvirecko vertimą: "... drauge su juomi, visa tvarkydama"; taip pat R.B.Y. Scott, "Wisdom in Creation: The *'amon* of Proverbs VIII 30", *Vetus Testamentum* 10(1960) 213-223; to paties autoriaus komentarą veikale *Proverbs. Ecclesiastes*, p. 72.

kada jis ištempė akiratį ant Bedugnės veido,
kada jis parėmė dangų virš jos,
kada jis atvėrė Bedugnės šaltinius...
...
tada aš buvau kartu su juo, kaip Meistrė;
kasdien aš buvau jo žavesys,
džiūgaudama nuolat jo akivaizdoje,
džiūgaudama jo pasaulyje ir
žavėdamasi žmonėmis (Pat 8,27-31; žr. 8,22-31).

Išmintis šiame skaitinyje turi kosminį būvį. Ji suvokiama kaip esanti, arba tampanti, ypatinga būtybė. Ši iškilioji Išminties samprata savo kilme nėra izraelietiška. Mat ji atspindi izraeliečių kaimynų — žmonijos pastangas prijaukinti Kūriniją, kultūros polėkį ir poslinkius. Būdinga, kad žmonijos kultūros polėkis ir poslinkiai Sandoros tikėjimo įtakoje gavo ypatingus bruožus.

Job 28-asis skyrius yra šauni giesmė išminties garbei. Čia tvirtinama, kad išmintis, Visatos planas ir darna, yra paslėpta nuo žmonių.[302] Ieškok, kiek tik išmanai ir pajėgi, bet išminties nerasi nei padangėse, nei žemėje, nei Bedugnėje.[303] Vien tik Dievas žino kelią į išmintį, nes jis sukūrė išmintį — Visatos planą ir darną Kūrimo metu:

Dievas žino jos kelią, —
jis žino kur ją galima rasti,
nes jis mato žemės pakraščius
ir visa, kas yra po dangumi.
Kada Dievas davė vėjui jėgą

---

302 Atrodo, kad ji yra ne vietoje *Jobo* knygos sąrangoje. Job 28 giesme išreiškiama žmogaus nepajėgumas rasti išmintį dar prieš Dievo atsakymą Jobui iš audros. Atsakymu Jobas pastatomas į savo vietą priminimu, kad žmogaus žinojimas yra perdėm ribotas.

303 Pagal *Pradžios* knygą, žemė plūduriuoja ant vandeningos Bedugnės — Tehom. Žr. Pr 1,1-2,4a.

ir nustatė jūrai ribas;
kada Dievas nutarė, kur turi lietus lyti,
ir kelią debesiui su perkūnu davė,
tada jis matė išmintį ir ją išbandė.
Dievas sukūrė ją, — jis patvirtino ją (Job 28,23-27).

Vėlesnė Senojo Testamento išminties samprata. Dvi Septuagintos — graikiškojo Senojo Testamento — *Siracido* ir *Išminties* knygos skiria daug dėmesio kosminei išminties reikšmei. *Siracido* (arba *Ekleziastiko*) knyga[304] buvo įkvėpta parašyti II a. prieš Kristų pradžioje. Išmintis lyginama su alsavimu iš Dievo burnos, — alsavimo sklidimu, persunkiančiu viską Visatoje:

Aš [Išmintis] išėjau iš Aukščiausiojo burnos
ir lyg migla apdengiau žemę;
aš turėjau savo palapinę aukštybėse,
o mano sostas ant debesies ramsčio (Sir 24,5-7).

Ir šiame skaitinyje pabrėžiama, kad išmintis buvo sukurta prieš visus kitus kūrinius ir išlieta ant Kūrinijos (Sir 1,1-20). Tačiau įkvėptajam *Siracido* knygos autoriui būdinga mokyti, kad išmintis rado sau vietą tik Izraelyje. Išmintis siejama su Mozės Įstatymu ir Šventykla Jeruzalėje (Sir 24). *Išminties*, arba *Saliamono išminties*, knyga yra iš I prieškristinio amžiaus.[305] Išmintis šioje knygoje suprantama kaip būtybė ir beveik tapatinama su pačiu Dievu. Skaitome:

Nes Išmintis yra eiklesnė išjudinti
už bet kokį skatulį, —
ji prasiskverbia ir prasisunkia per visatą.

---

304 Žr. Žemiau IX skyrių.

305 Žr. A.G. Wright, "Wisdom", *JBC* 34:2. Septuaginta ją vadina *Saliamono išminties* knyga.

Ji yra Dievo galybės alsavimas,
tyras Aukščiausiojo šlovės sklidimas,
todėl niekas, kas sutepta, negali rasti į ją kelio.
Ji yra amžinosios šviesos atspindys,
nesuteptas reiklios Dievo jėgos veidrodis,
jo gerumo paveikslas.
Nors viena, ji pati gali viską padaryti;
nors savyje nekintanti, ji viską atnaujina
(Išm 7,24-27).

Įdomu, kad vėliausiame Senojo Testamento laiko tarpyje išmintis buvo suprantama pusiau nepriklausoma nuo Dievo jėga, — Dievo Kūrimo veiksnys ir tarpininkas tarp Dievo ir Visatos. Izraelio išminties mokytojai buvo atpažinę prarają tarp žmogaus ir Dievo, tarp žmogaus išmonės bei įgūdžių ir išminties, kuria žėri Dievas. Jų įžvalga vedė į nuovoką, kad Dievas iš savo pusės užpildo šią prarają savo išmintimi, kuri reiškiasi patirtiniame žmogaus pasaulyje.

Išminties knygos ir Apreiškimas. Senojo Testamento išminties raštija nesidomi Dievo apreiškimu izraeliečių istorijoje. Išminties mokytojai domėjosi žmogaus buitimi ir būtimi, o ne Sandoros bendrijos istorine drama, kuria Dievas apreiškė savo užmojį ir veiklą. Tik vėlesniame šventraštinio judaizmo laikotarpyje imta ieškoti ryšio tarp išminties ir Izraelio likiminio Atpirkimo. Tai liudija Ben Siros (Ben Sira) išmintis — *Siracido* knyga (Sir 24). Ben Sira, Judėjos išminties mokytojas, sutapatindamas Išmintį su Mozės Įstatymu — Tora, įjungė išminties sąjūdį ir jo turinį į Mozės kraičio srovę. Išmintis buvo *įteisinta* — susieta teigiamu ryšiu su išganymo istorija. Nenuostabu, kad Ben Sira moko, jog, norint būti išmintingam, reikia laikytis Mozės Įstatymo (žr. Sir 1,26-37).

Naujasis Testamentas moko, kad išminties sąjūdis ir turinys pasiekė savo pilnatvę Jėzuje Kristuje. Tautų apaštalas Paulius tapatino išmintį su Kristumi, per kurį įvyko visos žmonijos Atpirkimas (žr. 1 Kor 1,24.30). Ir Jono evangelijos įžanga "Pradžioje buvo Žodis, tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas" (Jn 1,1) yra suprastinas išminties sąjūdžio ir turinio šviesoje. Naujasis Testamentas gavo iš Izraelio išminties sampratą, kuri sąlygoja Dievo apreiškimo per Jėzų Kristų supratimą.

VIII SKYRIUS

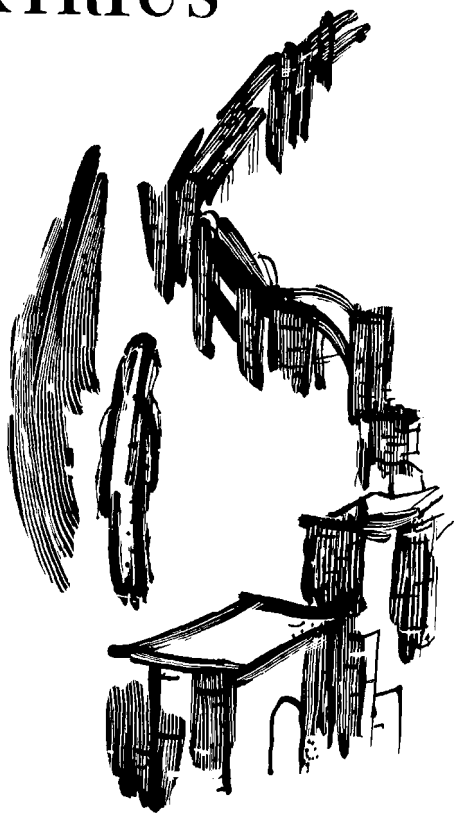

DILEMA: TILTAI AR SIENOS?

Vieną dieną Jahvė kreipėsi į Joną... Jis sakė: "Eik į Ninevę, aną galingą miestą, ir pasmerk jį. Žinau, kokie blogi yra jo gyventojai". Bet Jona iškeliavo priešinga kryptimi, pabėgdamas nuo Jahvės. Jis nukeliavo į Jopę, kur rado laivą plaukti į Taršiš[ą]... (Jon 1,1-3)

Kada yra arčiau Dievas? Giedros ar audros metu? Kur yra daugiau Dievo Artumo — Montblano kalne ar Niagaros krioklyje? Žvelgdami į savo tautos istoriją, matome giedros ir audros laikus, ramybės ir maišaties padėtį. Istorija yra lyg upė, kuria plaukia žmogus. Kai kada ji teka ramiai lyg Nemunas, o kai kada riaumoja kriokliais, lyg kalnų upės.

Potremtinė Sandoros bendrijos istorija po Kiro įsako, leidusio judėjams grįžti į tėvų kraštą, atrodo, buvo rami ir lygi. Nežiūrint visų bėdų, su kuriomis teko grumtis grįžusiems tremtiniams, persų valdymo metu Palestinos judėjai jautėsi saugiai. Tiesa, šį įspūdį sudaro istorijos

---

Skaitymai iš Šv. Rašto:

Esteros knyga.
Jonos knyga.
1 Makabėjų knyga.
Danieliaus knyga.

tyla. Senojo Testamento istorija nutrūksta Kronisto pasakojimu apie Nehemijo ir Ezros atstatymo darbus V a. prieš Kristų. IV-III a. prieš Kristų Senojo Testamento istorijoje lieka mums tamsūs ir bemaž nepažįstami. Pasakojimas apie judėjų bendruomenę Senajame Testamente vėl pradedamas *1-2 Makabėjų* knygose.[306] Jose yra pasakojama apie II a. prieš Kristų įvykius. Istorinė tyla liudija, kad judėjų bendruomenė buvo palyginti saugi po Nehemijo ir Ezros reformų. Tačiau padėčiai buvo lemta keistis. Prieš Senojo Testamento užsklandą Izraelio — Sandoros bendrijos rami istorija tapo nuožmiu srautu.

KĄ STATYTI: TILTUS AR SIENAS?

Persijos imperijos patvarumas stebina istorikus (539 - 333 m. pr. Kr.). Persams valdant, judėjai neturėjo bėdų su politine grėsme iš išorės. Savo klestėjimo viršūnėje Persija apėmė visą Derlingąjį pusmėnulį, driekdamasi nuo Egėjo jūros vakaruose iki Indo upės rytuose, nuo stepių Kaspijos jūros šiaurėje iki Egipto pietuose. Dar prieš graikų iškilimą savo kultūriniu polėkiu, persai buvo sukūrę iškilią politinę santvarką, kuri skatino piliečius keliauti, prekiauti ir pažinti kitų kraštų žmones bei jų pasiekimus. Persai, tiesa, nebandė jėga primesti savo religijos visoms imperijos tautoms, tačiau Zaratustros religija pati patraukė žmones savo visuotinumu, —gėrio bei blogio samprata ir žmogaus nuosprendžio laisve.

Sandoros bendrijos nebevargino senųjų Derlingojo pusmėnulio galybių — Mesopotamijos ir Egipto varžybos. Vietinio pobūdžio veiksniai kėlė daug nerimo. Jau užsi-

---

[306] Žr. Žemiau IX skyrių. *1-2 Makabėjų* knygos yra deuterokanoninės, nes jų nėra hebraiškajame Senajame Testamente. Jos randamos graikiškajame Senajame Testamente — Septuagintoje.

minta apie įtampą tarp judėjų ir samariečių.[307] Apie vidurį IV a. prieš Kristų ši įtampa paskatino samariečius statytis sau varžovę šventyklą ant Garizimo kalno.[308]

Būdinga, kad šį laikotarpį pats judaizmas — Sandoros bendrija tapo sau pačiai įtampos šaltiniu. Mat ji nebuvo vientisinė, iš vieno akmens nukalta, bendrija. Tiesa, Nehemijo ir Ezros reformos buvo davusios jai naujus rėmus. Atkūrimas, vadovaujantis uždaros bendrijos modeliu su Šventykla-centru ir Mozės Įstatymu-konstitucija, buvo įvykdytas su aistringa energija. Mat Nehemijas turėjo persų valdžios užnugarį, o Ezra buvo persų valdžios malonėje. Dabar Sandoros bendrija buvo uždara svetimtaučiams. Tačiau būta ir skirtingų srovių. Jas atspindi *Psalmynas* ir bevardė išminties raštija, sukurta persų valdymo metu.[309] Tuo pačiu metu, judėjų uždaram atskirumui stiprėjant, reiškėsi išminties mokytojai, nagrinėdami gyvenimo prasmę labiau tarptautiniame negu izraelietiškame fone. Be to, Dievo užmojo ir veiklos platumos išreiškiamos ir išganymo istorijos atsiminimais.[310] Be abejo, visa tai liudija įkvėptą Sandoros bendrijos nepasitenkinimą siauru Nehemijo ir Ezros atskirumu.

Jonos pranašystė. Pranašiškasis visuotinumas buvo išreikštas *Jonos* knygoje, kuri priklauso Dvylikos pranašų rinkiniui.[311] Savo visuotinumu ji primena Antrąjį Izaiją. Įkvėptasis autorius nerašo savo vardu, bet naudoja vardą pranašo, kuris reiškėsi Jeroboamo II dienose (žr. 2 Kar 14,25). Todėl *Jonos* knyga nėra pasakojimas apie Jonos,

---

307 Žr. Anksčiau IV skyrių.

308 Archeologija duoda vis daugiau duomenų, kurie padeda geriau susivokti potremtinės Sandoros bendrijos vietinio pobūdžio bėdose.

309 Žr. Anksčiau VII skyrių.

310 Pavyzdžiui, *Rutos* knyga.

311 Žr. *Rakto* I, p. 264.

Amittai sūnaus, nuotykingą patirtį, bet apsakymas — novelė. Novelė raiški Dievo sąmojumi. Mat sugretinama visuotinis Dievo užmojis ir veikla su judėjų siauru tautiškumu. Sugretinimai yra nesuderinami ir įtaigūs, — verčia šypsotis ir galvą linguoti. Žmogiškai galvojant, Dievas elgiasi kvailokai ir krečia juokus. Pranašas Jona, Dievo siunčiamas, bėga nuo Dievo. Kodėl? Mat Jona, žmogiškai galvodamas, Dievo elgesį laiko kvailu ir išdaigiu: Argi galėtų Dievas siųsti savo pranašą pas asirus, į pikčiausių judėjų priešų sostinę Ninevę, su šaukimu į atgailą? Užtat Jona, užuot keliavęs į Ninevę — rytus, keliauja vogčiomis į Taršišą (Taršiš) — vakarus, nūdienėje Ispanijoje. Mat pranašas Dievo gailestingumą judėjų priešams laiko Dievo kvaila išdaiga ir atsisako jį skelbti. Tuo tarpu gamta — jūra bei didžuvė ir pagonys jūreiviai padeda Dievui nugabenti pranašą į judėjų priešų sostinę. Judėjai buvo Dievo šnekinami per ilgus amžius su šaukimu daryti atgailą — grįžti prie Dievo, bet negrįžo. Gi Ninevės gyventojai — smarkieji asirai, vos pranašo žodžiu iš Dievo prašnekinti, veidu ir širdimi metasi į atgailą, — grįžta prie Dievo. Pranašas verkia dėl nudžiūvusio moliūgo, bet širsta dėl asirų atgailos — grįžimo prie Dievo.

Skaitydami *Jonos* knygą, pajuntame, kad Dievo gailestingumą vien protu perprasti nėra įmanoma. Dievo užmojis ir veikla stebina žmogų, nes reiškiasi gailestingumu, kurio neriboja tautiškumas ir neužgožia žmogaus smarkumas. Įkvėptasis *Jonos* pranašystės autorius savo novele apie visuotinį Dievo gailestingumą kreipėsi į potremtinę judėjų bendruomenę su šaukimu statyti tiltus, o ne apsitverti tvoromis. *Jonos* knygos turinys ir nuotaika atspindi persų valdymo užsklandą — IV a. prieš Kristų.

Pasakojimas apie didžuvę. *Jonos* pranašystė atrodo lyg pasaka apie didžuvę. Šiuolaikiniai pažodinio Šv. Raš-

to aiškintojai uoliai tyrinėja Žemės vandenynus, ieškodami didžuvės, kurios pilve galėtų buvoti žmogus, bei duomenų, kad būta žmonių, išlikusių gyvų banginio pilve. Tačiau šie įmantrūs įrodymai yra beprasmiški, nes *Jonos* knyga yra novelė, o ne dalykiškas pranešimas apie gamtos išdaigą.

Įkvėptos *Jonos* novelės turinys yra labai įtaigus. Jis sklydi sąmojumi. Pasakojama, kad Jona buvo Dievo siunčiamas į asirų sostinę Ninevę paskelbti jai ultimatumo: daryti atgailą, grįžtant prie Dievo, ar būti sunaikintai. Jonai, judėjų pranašui, šis uždavinys buvo labai nemalonus. Mat asirai buvo žiauriai elgęsi su Izraeliu ir dėl to buvo neapkenčiami.[312] Nenuostabu, kad Jona vengė vykdyti jam Dievo duotą uždavinį, šalindamasis nuo jo visomis jėgomis. Bėglys pranašas Jopės uoste įlipo į laivą, kuris turėjo plaukti į Taršišą — vakarinės Vidužemio jūros dalies uostamiestį. Jahvė pasiuntė jūron baisią audrą. Jūreiviai, siaubo apimti, šaukėsi savo dievų, bandydami sužinoti priežastį pykčio, kuris grasino sunaikinti laivą. Tuo tarpu Jona miegojo ramių ramiausiai laivo triume. Mesdami burtus, jūreiviai ieško dievų pykčio kaltininko. Burtai rodo, kad Jona yra kaltas. Jūreiviai nutempia Joną pas kapitoną. Po trumpo pasitarimo, nutariama mesti Joną į šėlstančią jūrą. Joną išmetus iš laivo, šėlstanti jūra nurimsta. Jahvė jau turi paruoštą didžuvę, — banginis skaitinyje nėra minimas, — Jonai praryti. Po trijų dienų ir nakčių didžuvės pilve Jona buvo žuvies išspjautas ant pajūrio (Jon 1).[313]

Dievas pakartoja Jonai savo įgaliojimą paskelbti atgailą asirų sostinei Ninevei. Ninevė, anot novelės auto-

---

[312] Žr. *Nahumo* pranašystę.

[313] Jonos malda (Jon 2,1-10), bemaž visuotiniu knygos tyrinėtojų manymu, yra įkvėpto *Jonos* knygos redaktoriaus intarpas į novelę.

riaus, buvo taip platus miestas, kad reikėjo net trijų dienų per jį pereiti.[314] Šį kartą Jona paklūsta — imasi uždavinio skelbti atgailą priešų miestui. Jo dideliam pasipiktinimui, atgailos skelbimas yra labai sėkmingas. Visas miestas grįžta prie Dievo. Dievas Ninevės nesunaikina.

Judėjų pranašui — Jonai krinta nuotaika. Ninevės atsivertimu jis nėra patenkintas. Joną graužia liūdesys. Priemiestyje pasistato sau būdelę ir atsisėda jos paunksnėje stebėti, kas toliau įvyks. Dievas įsako moliūgui užaugti ir būti Jonai skėčiu nuo saulės. Tačiau sekančią dieną Dievas pasiunčia kirminą pagraužti moliūgo šaknis. Moliūgas nuvysta. Dabar Jona kenčia aštrioje saulėkaitoje ir apgaili nuvytusį moliūgą. Dievas bara savo pranašą, kad nenori įsijausti į jo gailestingumą Ninevei. Jona turėtų parodyti bent tokį gailestingumą Ninevei — miestui su 120.000 gyventojų ir galvijų daugybe, kokį jis rodo nuvytusiam moliūgui! (Jon 4).

Jonos pranašystės prasmė. Novelės prasmė yra Dievo gailestingumo — rūpesčio žmogumi visuotinumas. Potremtinis judaizmas puoselėjo tautinį atskirumą. Uždara judėjų visuomenė tikėjo, kad tik Izraelis bus išganytas, o pagonių tautos gali tikėtis tik bausmės. Ninevė, įkvėptojo *Jonos* pranašystės autoriaus amžiuje, buvo tik piliakalnis. Tačiau jos atsiminimas buvo žiaurumo įvaizdis. Novele įtaigiai mokoma, kad Dievo rūpestis pasauliu nesiriboja išrinktąja Tauta ir jos lūkesčiais bei baimėmis. Jahvė yra visų Dievas, — laisvas būti gailestingas tam, kuriam jis nori būti gailestingas (žr. Iš 33,19). Dievo išganymo užmojis stebina Sandoros bendriją, nes yra apreiškiamas nenumatytu būdu ir nelauktoje vietoje. Potremtinė judėjų visuomenė *Jonos* pranašystėje yra peikiama už jos

[314] Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 80-87.

išdidžią laikyseną ir sąmonę, kad Dievo užmojis ir veikla apsiriboja judėjų visuomenės saugumu net priešų sunaikinimo kaina. Kartu potremtinei judėjų visuomenei pabrėžiama, kad ir kitos tautos, — net judėjų priešai! — turi vietą Dievo gailestingume.

Būdinga, Nehemijo ir Ezros reformų linijai puoselėjant tautišką judėjų atskirumą, bevardis pranašas *Jonos* knygoje skelbia Dievo vardu, kad Izraelio išrinkimas nėra pirmenybės ir pagarbos garantija, bet atsakomybė, — liudyti užmojį ir veiklą Dievo, kurio gailestingumas siekia visus pasaulio pakraščius.

Esteros knyga. *Jonos* pranašystei ir jos visuotinumo požiūriui priešprieša yra kitas pasakojimas — istorinė novelė, kuri vadinama *Esteros* knyga. Ji yra trečiojoje hebraiškojo Tanako dalyje, kuri vadinama *Raštais.*[315] *Esteros* knyga yra viena iš penkių ritinių, net nūdien skaitomų metinių žydų švenčių proga.[316]

Būdinga, kad hebraiškoji *Esteros* knyga nieku neužsimena apie Dievą bei religinius judaizmo poreikius. Kad ir su tokiais neįprastais savitumais, ji žydų tautai yra labai brangi. Vėlesniajame judaizme *Esteros* knyga visuomenine reikšme sekė Penkiaknygę — Mozės Torą.[317]

---

315 Žr. X skyrių.

316 Jie vadinami *Švenčių ritiniais.* Penkių ritinių junginį sudaro šios knygos: *Rutos, Giesmių giesmės, Koheleto* (arba *Ekleziasto*), *Raudų* ir *Esteros.*

317 Graikiškasis Senasis Testamentas — Septuaginta *Esteros* knygon įjungia keletą papildomų skaitinių, kurie duoda pasakojimui religinį atspalvį. Šv. Jeronimas, Vulgatos vertėjas, šiuos skaitinius prijungė prie hebraiškojo *Esteros* ritinio po Est 10,3. Arkivysk. J. Skvireckas seka Vulgata. Papildomieji skaitiniai yra Est 10,4-16,24 skyriuose. Šiuolaikiniai Šv. Rašto vertimai šiuos skaitinius įterpia į pačią hebraiškąją *Esteros* knygą. Žr. *The New American Bible* (Paterson, NJ: St. Anthony's Guild Press, 1970) ir *The Jerusalem Bible* (Garden City, NY: Doubleday, 1966). Tuo

Atrodo, kad religinio turinio stoka ir ryškus tautiškumas *Esteros* knygoje kėlė I a. prieš Kristų - III a. po Kristaus rabinų abejones dėl jos įkvėpimo. Buvo abejojama, ar ji priklauso Tanako kanonui. *Esteros* knyga turėjo glaudų ryšį su *Purim* — žydų mėgiama Burtų metimo šventė (žr. Est 3). Ilgainiui rabinų abejonės išblėso. *Esteros* knyga buvo palikta Tanako kanone.

Istorinė novelė Šv. Rašte. *Esteros* knyga nukelia skaitytoją į persų karaliaus Kserkso I (486-465 m. pr. Kr.), vadinamo Ahasueru, valdymo amžių. Pasakojimas prasideda Susos (Susa) mieste Kserkso dvaro puota.[318] Karalienė Vašti, nors Kserkso įsakyta, atsisako ateiti į puotą — duoti progą įkaušusiems svečiams pasigėrėti jos grožiu. Užtat ji pašalinama iš haremo karalienės vietos. Kserksas įsako surinkti gražiausias visos imperijos mergaites, kad galėtų išsirinkti sau iš jų naują karalienę. Estera, — Hadassa hebraiškai, o Mirta lietuviškai, — dalyvauja gražuolių rinkime. Būdama žaviai graži, Estera sužavi Kserkso širdį. Būdama Persijos karaliene, Estera užbėgs už akių sąmokslui — sunaikinti persų imperijoje judėjų tautą.

Įkvėptasis autorius paremia savo istorinę novelę senu tarp izraeliečių ir amalekiečių priešiškumu, kuris prasidėjo jau Mozės amžiuje (Iš 17,16; Sk 24,20; Įst 25,17-19) ir įsiliepsnojo Sauliaus valdymo metu (1 Sam 15).[319] Sauliui buvo Samuelio įsakyta susidoroti su amalekiečiais pagal šventojo karo — *herem* poreikius. *Esteros* knygoje judėjų ir amalekiečių priešingumui atstovauja du pagrin-

---

tarpu protestantų vertimai juos deda po atskira antrašte "*Esteros* knygos priedai". Žr. *The Oxford Annotated Bible with the Apocrypha* (New York, NY: Oxford University Press, 1973).

[318] Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 233-239.

[319] Žr. *Rakto* I, p. 371-374.

diniai jos veikėjai: judėjas Mordekai — tolimas Sauliaus tėvo Kišo (Kiš) palikuonis iš Benjamino giminės ir Hamanas (Haman) — agagietis[320] Hammedato sūnus — tolimas palikuonis amalekiečių karaliaus Agago (Agag), kurį kadaise buvo nugalėjęs Saulius. Mordekai atsisakius nusilenkti prieš Hamaną, šis, būdamas Kserkso viziris, nutaria sunaikinti judėjus visoje imperijoje. Hamanas atkreipia Kserkso dėmesį į tai, kad judėjai nesiduoda supanašinami, bet užsispyrusiai laikosi savo pačių įstatymų. Kserksas duoda Hamanui leidimą įsakyti, kad visi judėjai būtų sunaikinti masinėmis žudynėmis Adaro (Adar) mėnesio tryliktą dieną.[321]

Estera buvo Mordekajo (Mordekai) dukterėčia. Mordekajis įtikino Esterą rizikuoti savo gyvybę, — išgelbėti savo tautą. Estera žinojo Kserkso dvaro tvarką, — eiti nepašauktai į karaliaus kambarius buvo nusikaltimas baudžiamas mirtimi. Estera, nors karaliaus ir nepašaukta, sutelkia drąsą ir eina pas jį judėjų reikalu. Esterai sekasi. Nuostabiu aplinkybių susiklostymu, Mordekajis ir Hamanas pasikeičia vietomis. Hamanas tampa *herem*—šventojo karo poreikių auka. Jis buvo pakartas kartuvėse, kurias pats buvo pastatęs Mordekajui. Ir dešimt Hamano sūnų nužudomi. Tokiu būdu paskutiniai amalekiečiai sunaikinami. Be to, Kserkso įsaku Adaro 13-oji buvo diena, kurioje Susos judėjai turėjo teisę žudyti savo persekiotojus, o sekančią — Adaro 14-ąją dieną buvo leista judėjams lieti savo priešų kraują visoje Persijos imperijoje. *Herem* — šventojo karo žudynes užbaigus, judėjai šventė džiaugsmo festivalį, kuris žinomas *Purim* — Burtų šventės vardu, nes Hamanas burtų traukimo dėka buvo nustatęs judėjų sunaikinimo dieną. Taigi *Esteros* knygos pasakojimu pa-

320 "Agagietis", t.y. amalekiečių karaliaus Agago palikuonis.

321 Adaro mėnuo yra tolygus vasariui-kovui.

aiškinama šios žydų liaudies mėgiamos šventės dvidienis šventimas.

Savaime suprantama, kad pasakojimas nėra istoriškai dalykiškas. Būdamas istorine novele, pasakojimas nevengia pramanų: vyras, pagal neatšaukiamą persų karaliaus nuosprendį, turi būti savo šeimos viešpats (Est 1, 21-22); Hamano pasakiško kyšio pažadas karaliaus iždui (Est 3,9).[322] Pasakojime ryškus žydų sąmojus: Hamanas, persų karaliaus viziris, prigaunamas pagerbti judėją Mordekajį (Est 6); sukčius Hamanas kvailoje padėtyje ir savo paties judėjams statytose kartuvėse (Est 7).

Labai galima, kad istorinė *Esteros* novelė turi pagrindą atsiminimuose apie istorišką grėsmę judėjams Persijoje. Šiuo atveju *Esteros* knyga sietina su vėliausiu Persijos imperijos valdymu. Mat ilgainiui persų palankumas žydams išblėso, nes jie nesidavė nužydinami. Todėl judėjai daug kentėjo nuo svetimųjų persekiojimo.

Esteros knygos pasakojimas apie *Purim* — Burtų šventės kilmę buvo labai branginamas judėjų visuomenėje makabėjų amžiuje (II a. prieš Kristų). Tam akstiną davė žiaurus žydų persekiojimas, kurį aitrino jų skyrimasis nuo pagonių. Nenuostabu, kad nuo makabėjų amžiaus Hamanas tapo žydų priešų įvaizdžiu jų tautos istorijoje.

Esteros knygos prasmė. Esteros knyga yra ypatingas rašinys hebraiškajame Senajame Testamente. Mat jame vengiama kalbėti apie Dievą ir religinius judėjų poreikius. Atrodo, kad įkvėptasis hebraiškosios *Esteros* knygos autorius sąmoningai stengiasi neminėti Dievo. Pavyzdžiui, Est 4,14 skaitinyje apie judėjų išgelbėjimą "kitu būdu" nuvokiama dengta užuomina apie išgelbėjimą, kurį gali duoti Dievas. Šis teologinis santūrumas turbūt buvo są-

322 Žr. B. W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 568.

lygojamas baimės, kad Dievo vardas nebūtų "be reikalo tariamas" ryšium su triukšmingu Purim šventimu. Anot Talmudo, Purim šventėje buvo leidžiama gerti vyno iki kol telpa, — kol dingsta šūkavime skirtumas tarp "Palaimintas Mordekajis!" ir "Prakeiktas Hamanas!".[323]

Graikiškoji *Esteros* knyga yra persunkta maldos į Dievą nuotaika. Čia svaigusis pasaulietiškumas yra persunktas įsitikinimu: Dievas pašaukė savo Tautą, kad ji būtų atskira nuo pasaulio ir vispusiškai jam ištikima. Tiesa, *Esteros* knygai trūksta plačiųjų Antrojo Izaijo (Iz 40-55) ir *Jonos* pranašystės akiračių. Jos atskirumo ir kerštо dvasia yra kur kas artimesnė *Nahumo* pranašystei. Sandoros bendrija, būdama svetimųjų kultūros platumose, jautėsi dideliame pavojuje. Nenuostabu, kad stengtasi apsistatyti sienomis ir apsitverti tvoromis. Tam padėjo ir tautinio atskirumo pabrėžimas. *Esteros* knyga savitu būdu skelbė tai, kuo kadaise buvo gyvenęs pranašas Elijas: "Jahve, visagalis Dieve, visuomet tau tarnavau, — tik tau vienam!" (1 Kar 19,10).

Esteros pavyzdys reikšmingas. Įkvėptasis *Esteros* knygos autorius tikėjo, kad žmonės gali būti įtakingi ir net sutvardyti pikto savivalę. Žmogus, anot jo, nėra marionetė Dievo teatre. Žmogus, — *Esteros* knyga pasakoja apie Sandoros Tautą, — turi užimti savo vietą istorijoje ir duoti savo įnašą bendram labui. Įkvėptasis autorius tikėjo, kad bėgti iš gyvenimo žaizdro, paliekant pasaulio valdymą išimtinai Dievui, yra ne tik pavojinga, bet ir nežmoniška. Hebraiškoji Estera yra reikšmingas pavyzdys, išreiškiąs pasitikėjimą žmogaus pastangomis. Nuo skurdo į turtus! Mordekajis, pasakojimo didvyris, yra tremtinys iš Izraelio krašto. Pasakojimo didvyrė Estera

[323] Žr. *Megillah* 7b.

yra našlaitė. Pati Dievo Tauta yra bejėgiai ir benamiai judėjai tremtyje ir išeivijoje. Pasakojime viskas apsiverčia aukštyn kojomis. Mordekajis tampa ministras pirmininkas, antrasis svarbiausias asmuo po karaliaus. Estera yra Persijos karalienė, su didesne įtaka Persijos karaliui negu dėdė Mordekajis. O judėjai — pirmaklasiai Persijos piliečiai, gerbiami ir net pačių persų bijomi.

Apvertimas aukštyn kojom yra pagrindinė pasakojimo priemonė. Estera yra daug kuo panaši į Juozapą *Pradžios* knygoje (Pr 37-50). Kuklus hebrajus gali nugalėti visas kliūtis ir gali rasti vietą nuostabioje saulėkaitoje. Tapdamas faraono antrininku, Juozapas tarpsta svetimoje šalyje ir neša palaimą egiptiečiams ir hebrajams. Įkvėptasis *Esteros* knygos autorius atspindi šventraštinio Juozapo pavyzdį — ėjimą iš bėdos į sėkmę.

Lengva sugretinti mūsų tautos — Tėvynės, tremties ir išeivijos dalią su *Esteros* knygos pasakojimu. Būdami negausūs, baiminamės ateities; būdami užguiti, netenkame drąsos. *Esteros* knyga Dievas primena, kad, norint eiti į ateitį, reikia ją kurti su Dievu.

HELENISTINIS LAIKOTARPIS

Atkaklus judaizmo skyrimasis — "tarnavimas tik Sandoros Dievui" buvo įtaigiai išreikštas *Danieliaus* knygoje, ryšium su nauja imperija — milžinu Artimųjų Rytų pasaulyje. Persai veržėsi į Vakarus. Proveržis į Vakarus suvedė persus su graikais mūšių laukuose: Maratonas, Termopilai, Salamis. Drąsūs graikai žūt būt kovojo, stengdamiesi neįsileisti persų į savo žemes. Ilgainiui, IV a. prieš Kristų antroje pusėje, graikai pradėjo veržtis į Rytus. Proveržis pakeitė kryptį. Tai įvyko Aleksandro Makedoniečio, pasaulio istorijos iškiliausio karvedžio, amžiuje (336-323 m. pr. Kr.). Aleksandras turėjo vos dvi-

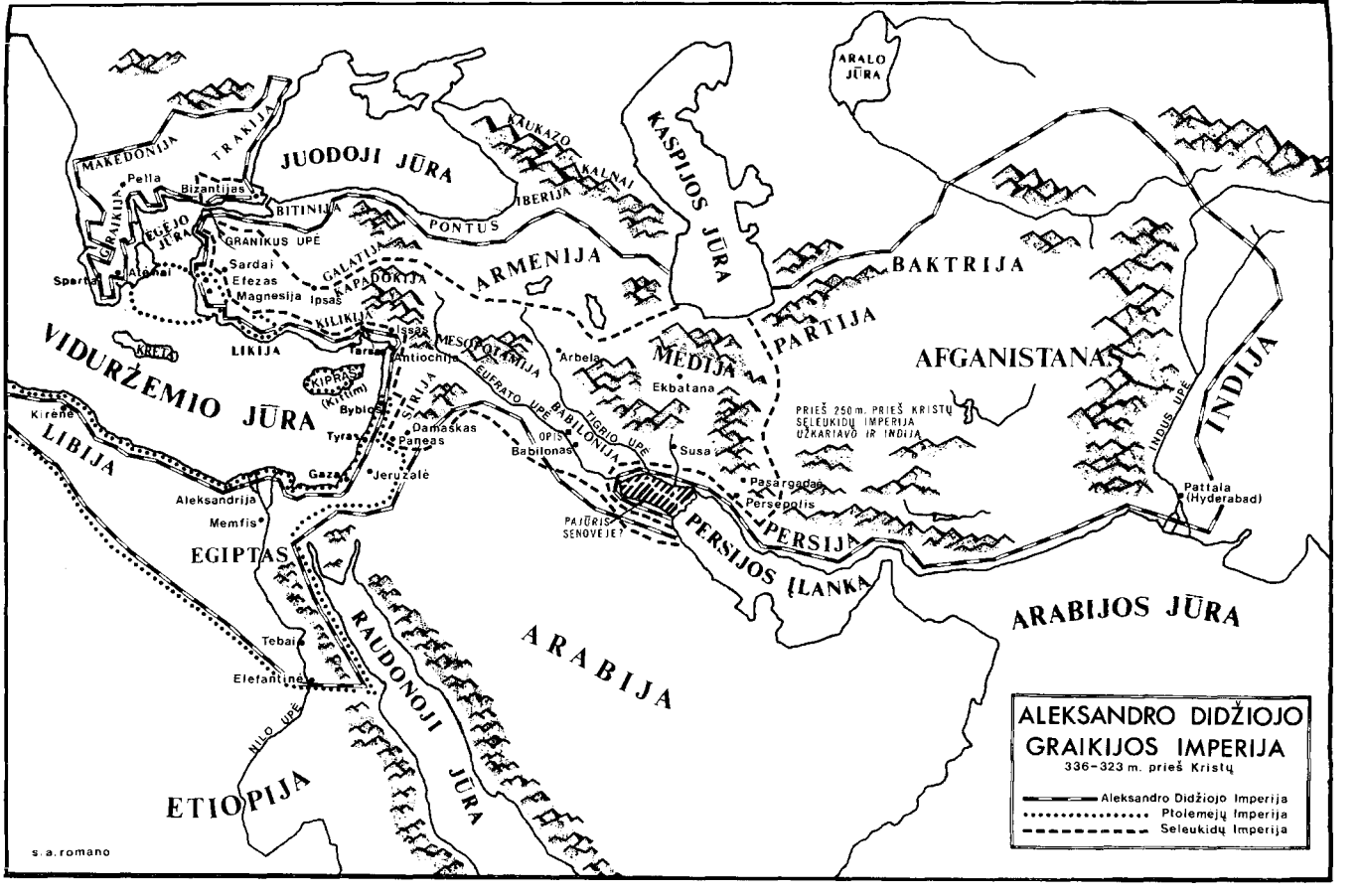
ALEKSANDRO DIDŽIOJO
GRAIKIJOS IMPERIJA
336–323 m. prieš Kristų
Aleksandro Didžiojo Imperija
Ptolemejų Imperija
Seleukidų Imperija
JUODOJI JŪRA
KASPIJOS JŪRA
ARALO JŪRA
ARABIJOS JŪRA
ARABIJA
VIDURŽEMIO JŪRA
RAUDONOJI JŪRA
EGIPTAS
LIBIJA
ETIOPIJA
ARMENIJA
MEDIJA
PARTIJA
BAKTRIJA
AFGANISTANAS
INDIJA
PERSIJA
PERSIJOS ĮLANKA
MAKEDONIJA
TRAKIJA
GRAIKIJA
EGĖJO JŪRA
BITINIJA
PONTUS
KAUKAZO
KALNAI
IBERIJA
GALATIJA
KAPADOKIJA
KILIKIJA
LIKIJA
KRETA
KIPRAS (Kitim)
SIRIJA
MESOPOTAMIJA
BABILONIJA
EUFRATO UPĖ
TIGRIO UPĖ
INDUS UPĖ
NILO UPĖ
GRANIKUS UPĖ
Pella
Bizantijas
Sparta
Atėnai
Sardai
Efezas
Magnesija
Ipsas
Issas
Tarsa
Antiochija
Byblos
Damaskas
Paneas
Tyras
Gaza
Jeruzalė
Kirėnė
Aleksandrija
Memfis
Tebai
Elefantinė
Arbela
Ekbatana
Susa
Babilonas
OPIS
Pasargadai
Persepolis
PAJŪRIS SENOVĖJE?
PRIEŠ 250 m. PRIEŠ KRISTŲ SELEUKIDŲ IMPERIJA UŽKARIAVO IR INDIJĄ
Pattala (Hyderabad)
s. a. romano

dešimt metų, kai buvo nužudytas jo tėvas Pilypas. Tapęs karaliumi, jis vedė savo kariuomenę draminiu žygiu. Pergalė lipo ant kulnų pergalei: prie Graniko (Granikus) Mažojoje Azijoje (334), prie Isso (Issus) aukštutinėje Sirijoje (333), prie Tyro ir Gazos (332) ir prie Arbelos (Arbela) Mesopotamijoje. Pergalių nešama, jo kariuomenė nubangavo per Persiją ir Afganistaną į Indiją. Apie 326 m. prieš Kristų ji pasiekė šiuolaikiniame Pakistane Indo upę. Joks kitas karvedys pasaulio istorijoje iki šiol nesididžiavo tokia nuostabia pergalių gausa. Anot legendos, Aleksandras, stovėdamas ant Indo upės pakrantės, verkė: manė, kad pasiekė pasaulio briauną ir nebeliko daugiau ko užkariauti.

Idėja ir kardas. Aleksandras buvo filosofo Aristotelio mokinys. Aristotelis ir Aleksandras yra antroji neaprasta pora Senojo Testamento istorijoje, tolygi persų Zaratustrai ir Kirui. Nenuostabu, kad Aleksandrui rūpėjo ne tik užkariauti, bet ir dalintis su užkariautu pasauliu graikų kultūros pasiekimais. Aleksandrijos miestas Egipte, pavadintas jo vardu, tapo graikiškosios kultūros paminklu. Tiesa, gėris ir grožis buvo graikų mintijimo ir kultūros trejybė. Tiesa ir protas, gėris ir sportas, grožis ir menas iškiliai reiškėsi helenistiniame — su*graik*intame pasaulyje. Aleksandras gyveno svajone sukurti "vieną pasaulį" — pasaulį, kurį jungtų į viena graikų kultūra. Jo įsitikinimu, graikiškoji pasaulio samprata ir regmė buvo reikšminga visai žmonijai. Todėl jis tikėjo, kad jam buvo duotas dieviškas pašaukimas praturtinti žmonijos kultūrą graikų mokslu, menu ir gyvenimo būdu. Aukštinamas kaip dievas, jis ir pats save dievu laikė.

Aleksandro gyvenimas buvo trumpas. Svajonė praturtinti pasaulį graikiškuoju pradu jo gyvenime netapo tikrove. Aleksandras mirė 323 metais, net neatšventęs 33

gimtadienio. Jam mirus, imperiją pasidalino generolai. Du iš jų — Seleukas ir Ptolemėjas paveldėjo rytines sritis. Ilgainiui Mesopotamija ir Sirija liko Seleuko rankose, o Egiptas pateko į Ptolemėjo valdžią. Palestina — judėjų kraštas vėl tapo grumtynių lauku tarp dviejų politinių Derlingojo pusmėnulio galybių su sostinėmis Antiochijoje — Sirijos seleukidai ir Aleksandrijoje — Egipto ptolemėjai.

Grumiamasi dėl kultūrinės vienybės. Aleksandras ir jo įpėdiniai Derlingajame pusmėnulyje su*graik*ino tautas. Su*graik*inimas įprasta vadinti helenizmu, — kultūra, kurią puoselėjo Aleksandro įpėdiniai.

Nūdienis Artimųjų Rytų turistas lengvai pastebi, kad Vakarų įtaka — europiečių, amerikiečių, japonų išradingas nagingumas pasiekė ne tik miestus, bet yra ryškus palei vieškelius bei skverbiasi ir į prieš šimtmečius statytus kaimus. Panašiai helenizmo amžiuje svečias Artimuosiuose Rytuose stebėjosi sporto salėmis, teatrais, stadionais, muziejais. Be to, ir *aps*i*graik*inimas buvo madingas dalykas. Tai liudijo žmonių drabužiai ir gyvenimo būdas. Bene pati ryškiausia *aps*i*graik*inimo apraiška buvo net liaudies naudojama graikų *koinė* — bendrinė kalba prekybos ir diplomatijos reikalams. Ji buvo savita ir skyrėsi nuo klasikinės Periklio amžiaus graikų kalbos. Kaip nūdien anglų kalba, taip anuomet graikiškoji buvo *lingua franca.*[324] Taigi helenizmą galima laikyti Vakarų ir Rytų sinteze — vedybomis.

Grumtynės tarp seleukidų ir ptolemėjų turėjo ir politinį bei kultūrinį pobūdį. Abi sostinės — Aleksandrija ir Antiochija lenktyniavo, norėdamos tapti kultūros cent-

[324] Žargonas, kuriame apstu formų, žodžių ar posakių, skirtingų nuo klasikinės graikų kalbos, ardančių jos dėsnius.

ru vietoje senovės Atėnų. Aleksandrija pralenkė Antiochiją savo išmone ir įgūdžiais. Mat ptolemėjai buvo iškilūs mokslo ir meno puoselėtojai. Jiems buvo būdinga rūpintis piliečių gerove. Ptolemėjai sutelkė kultūrinius turtus naujai sukurtame Aleksandrijos muziejuje — Mūzų šventovėje[325] su milžiniška biblioteka, kurią būtų galima lyginti su garsiausiomis mūsų laikų bibliotekomis. Čia, ptolemėjų dvaro remiami, mokslininkai užsiėmė tiriamuoju mokslo darbu. Matematikas Euklidas ir fizikas Archimedas yra minimi su pagarba ir nūdien. Aleksandrijos kultūrinį pranašumą skatino jos strateginis vaidmuo santykiuose tarp Viduržemio jūros ir Arabijos bei Derlingojo pusmėnulio kraštų.

Judėjai: tikėjimo sala kultūros jūroje. Sugraikinimo — helenizmo pradžioje judėjai nejautė rimto pavojaus savo tikėjimui. Išeiviai judėjai Egipte, jau nuo Elefantinės nausėdijos įkūrimo,[326] buvo atviri svetimųjų įtakai. Aramajų kalbą buvo pakeitusi *koinė* — bendrinė graikų kalba. Ptolemėjo II (285-246 m. pr. Kr.) globojami, judėjų mokslininkai Aleksandrijoje pradėjo versti Raštus į graikų kalbą. Tokiu būdu buvo paruošta Septuaginta — graikiškasis Senojo Testamento vertimas, apie kurį jau ne sykį užsiminta. Šnekamoji žmonių kalba neišvengiamai sąlygoja žmogaus sąmonę ir pasaulėžiūrą. Nenuostabu, kad graikiškai kalbantys judėjai Dievo įkvėpimu parašė keletą knygų, — pavyzdžiui, *Išminties* knygą, — helenistinės pasaulėžiūros įtakoje.[327]

Netrukus po Aleksandro imperijos padalinimo, Pa-

---

[325] Graikų mitologijoje buvo devynetas Mūzų — dainų, poezijos, mokslų ir meno deivių: Kaliopė, Klio, Erato, Enterpė, Melpomenė, Polyhymnia (Polymia), Terpsichorė, Talia ir Urania.

[326] Žr. *Rakto* II, p. 446-447.

[327] Žr. IX skyrių.

Trojos griuvėsiai: graikų proveržį į Mažąją Aziją liudija Trojos karas ir Homero kūriniai — "Ilijada" ir "Odisėja".

Mikėnų piliakalnis Peleponese: šios dinastijos karalius Agamemnonas dalyvavo kare prieš Trojį.

Graikai sustabdė persų proveržį prie Termopilų.

Maratono mūšio lauke supiltas kapas.

Atėnų akropolis su deivės Atėnos šventove.

Akropolis iš olimpinio Dzeuso šventovės.

Partenonas — Atėnos šventovė Akropolyje. Graikų architektūros šedevras.

Stoa arba "stoginė" Atėnų agoroje.

Atstatytos stoginės vidus.

Komiška figūra senovės Atėnų teatre.

Epidauro teatras Peleponese.

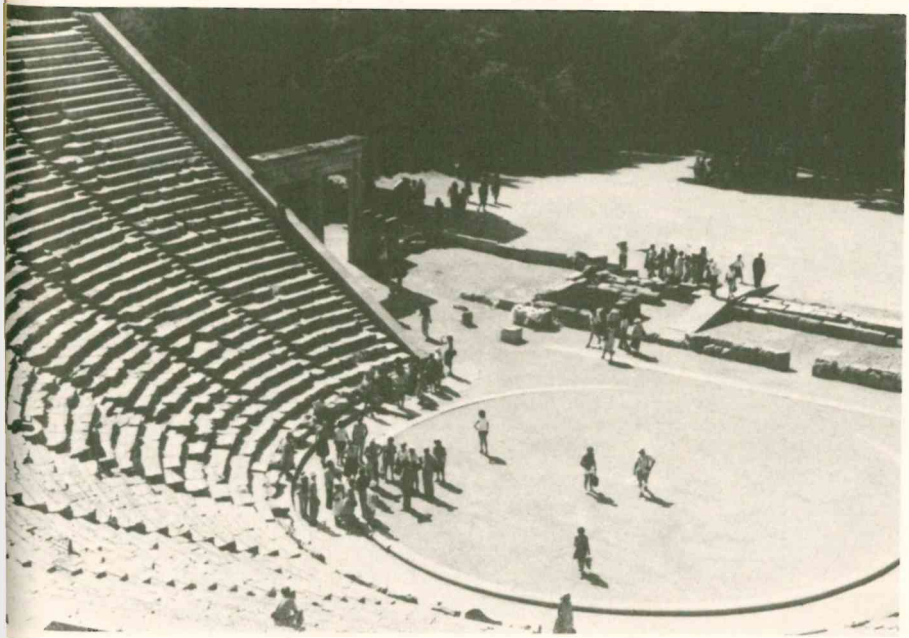

Graikų proveržis į Mažąją Aziją sukūrė Joniją.
Įvairios graikiško stiliaus kolonos.

Graikų mitologijos baisioji Medusa Apolono šventovėje
Didimų miesto griuvėsiuose.

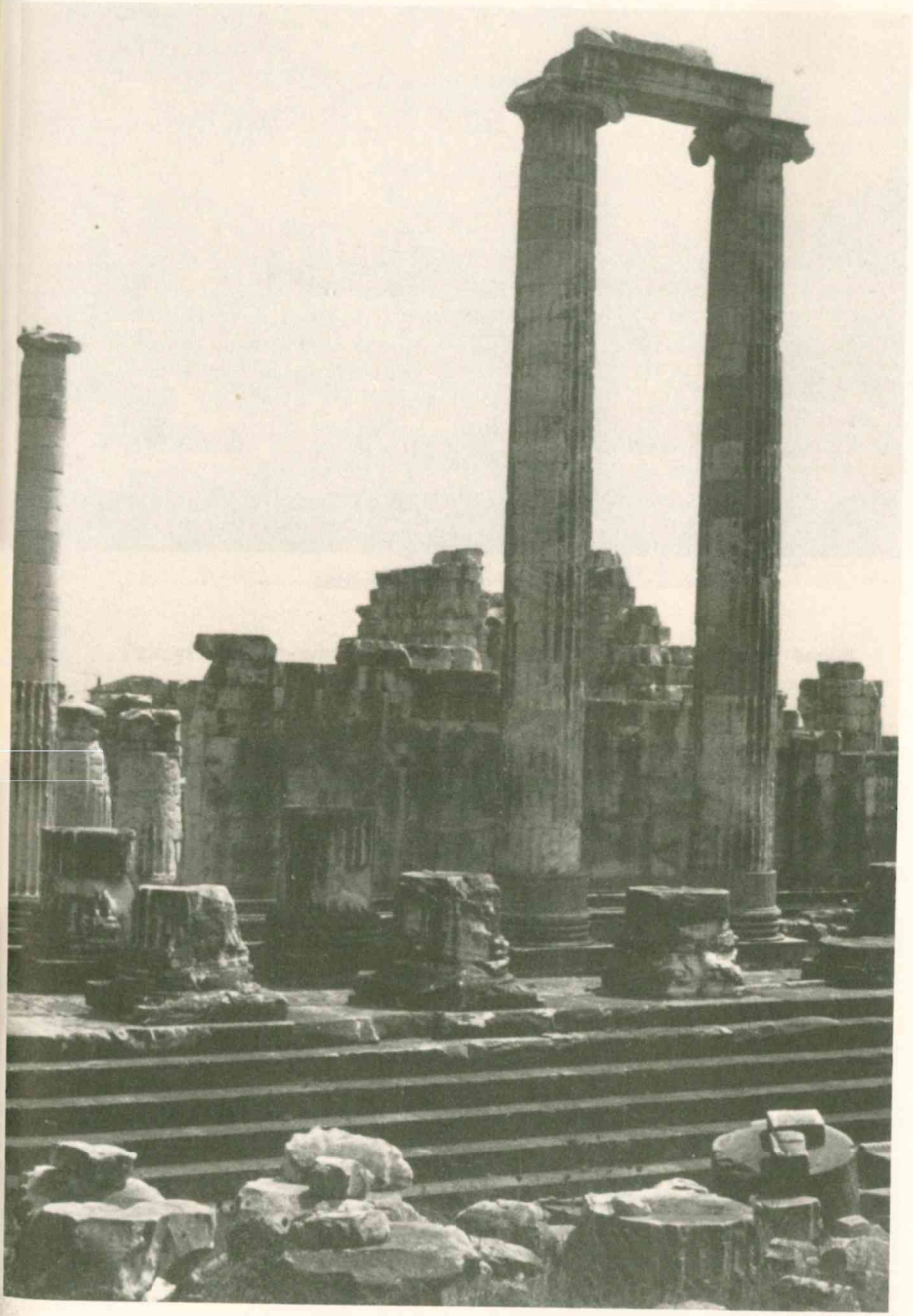

Ionijos miestas Didimai: Apolono šventovė.

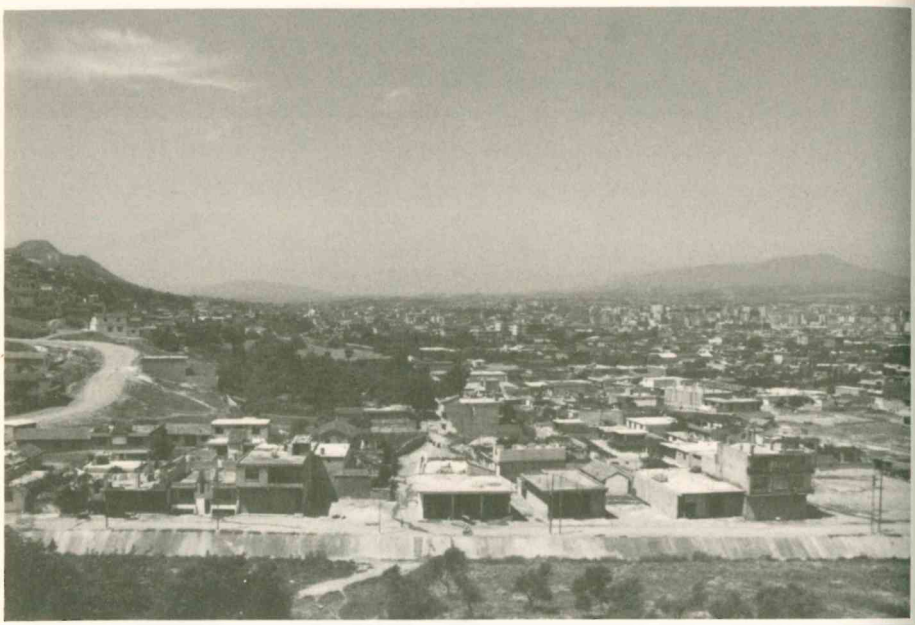

Antiochija: seleukidų sostinė.

Antiocho IV Epifano monetos.

Palmyra miesto griuvėsiai Sirijos dykumoje. Sirijos seleukidai bandė prievarta sugraikinti žydus.

lestina atsidūrė ptolemėjų orbitoje. Ptolemėjai nevertė judėjų vispusiškai supanašėti su plačios karalystės visuomene. Pasakojama, kad Ptolemėjas III (246-221 m. pr. Kr.), lankydamasis Jeruzalėje, pagerbė judėjus ir pareiškė pagarbą Šventyklai padėkos auka. Be abejo, pakanti ir globėjiška ptolemėjų valdžia buvo pažangios kultūros judėjų sutinkama išskėstomis rankomis. Priešiškumo tarp kultūros ir tikėjimo kraičio nesimatė. Daugumas pažangios kultūros žydų buvo tarp pasiturinčiųjų, nes auklėjimas ir prekybiniai reikalai atvėrė juos helenizmo įtakai.

Priešiškumo kultūrai pradžia. Ilgainiui helenizmo plitimas atnaujino seną įtampą tarp tikėjimo ir kultūros. Įtampa siejosi su opia patirtimi po Kanaano — Pažado Žemės užkariavimo. Kada tik Sandoros tikėjimas pasijusdavo perkamas ir parduodamas pasauliniame turguje, atsirasdavo asmenų, kurie reikšdavo protestą pavydžiojo Sandoros Dievo vardu. Šie kovotojai už tikėjimą buvo nauji Elijai — aistringi Sandoros gynėjai. Užstodami su aistra Sandoros tikėjimą, jie sąlygojo tikėjimo atnaujinimą. Nūdienė mūsų tautos padėtis yra daug kuo panaši į anuometinę žydų tautos padėtį.

Protestą prieš pagundą pasiduoti svetimųjų kultūrai dažnai skatino ir lydėjo tautinis izraeliečių atgimimas.[328] Helenistiniame amžiuje tikėjimo kraičio ir kultūros sąveika sudarė padėtį šviežiam Sandoros bendrijos atgimimui. Jį skatino ir lydėjo priešingumas naujovėms ir tautiškumas, aitrinęs viltį atkurti Dovydo karalystę. Priešingumas naujovėms ir tautiškumo viltys atspindėjo aistringą atsidavimą Sandoros tikėjimui. Tikėjimo atgimimas tapo aistros gaisru tarp *hasidim* — hasidimų, — ištikimųjų Sandorai ir pamaldžiųjų Sandoros gynėjų, — vėlesnių fariziejų

328 Žr. *Rakto* II, p. 372-385.

pirmtakų. Išsimokslinę ir pasiturintys judėjai linko į supanašėjimą — helenizmą. Tuo tarpu daugumas hasidimų buvo kilę iš kaimo. Mat kaimas daug kur buvo likęs uždaras helenistinio pasaulio pagundoms. Hasidimai, būdami aistringai atsidavę Torai, smerkė savo tautiečių pažangumą. Jų požiūriu, helenistinė pasaulėžiūra ir gyvenimo būdas buvo Sandoros su Dievu išdavystė. Todėl jie reikalavo laikytis Sandoros tikėjimo.

Priešiškumo sąjūdis supanašėjimui tarp Palestinos judėjų pradėjo reikštis anksti helenizmo amžiuje, nes siejosi su opia įtampa tarp tikėjimo ir kultūros buitinėje judėjų patirtyje. Tačiau politiniu veiksniu istorijos arenoje jis tapo tik vėliau. Seleukidams išvarius ptolemėjus iš Palestinos, Sandoros bendrija išgyveno dramatišką helenizmo poslinkį.

Sirijos seleukidai persekioja judėjus. Seleukidai tarėsi turį teisę į Palestiną. Jie pakartotinai bandė paimti savo valdžion visą rytinį Vidužemio jūros pakraštį. Tačiau Palestina išbuvo Egipto ptolemėjų valdžioje bemaž per visą III a. prieš Kristų. 223 metais Antiochas III, pramintas Didžiuoju, atsisėdo Sirijos sostan Antiochijoje. Po ilgai trukusio karo su Egiptu, Sirija 198 metais sutriuškino Ptolemėjo V kariuomenę prie Paneas (arabiškai Banyas) vietovės, netoli Jordano upės ištakos, ir paėmė Palestiną į savo politinę orbitą.

Antiochas Didysis buvo smarkuolis ir energingas helenizmo apaštalas. Juo aklatikiškai sekė jo įpėdinis Antiochas IV (175-163 m. pr. Kr.), žinomas istorijoje Antiocho IV Epifano vardu. Mat jis save laikė "apsireiškusiu [Epifanes] dievu [Dzeusu]". Monetos su jo atvaizdu turėjo įrašą: *Basileos Antiochou, Theou Epiphanous, Nikephorou* — "Karaliaus Antiocho, apsireiškusio dievu [Dzeusu], pergalės nešėjo". Antiocho IV pretenzijos į die-

viškumą — apoteozė iš dalies rėmėsi Aleksandro ir kitų Artimųjų Rytų karalių dieviškumo sąmone. Kartu jos aitrino Antiochą valdyti savo karalystę Dievui būdingu visavališkumu ir įgyvendinti, nepaisant kainos, helenistinę kultūrą. Antiochas IV Epifanas nedraudė žmonėms turėti ir savo dievus bei gyventi pagal savo religiją. Tačiau politinio atsidavimo matas buvo Dzeuso garbinimas, — vispusiškas atsidavimas karaliaus Epifano — "apsireiškusio [Dzeuso]" valdžiai. Antiochas IV sirgo apoteozės — savęs sudievinimo liga. Jokia kita liga nebūtų galėjusi sukelti daugiau bėdos kaip ta tarp judėjų Palestinoje. Judėjams karaliaus apoteozė buvo begėdiškiausias žmogaus įžūlumas Dievo sąskaita. Mat Sandoros tikėjimo šerdimi nuo pat pradžios buvo buvęs monoteizmas — Jahvės *pavydumas*, tikrojo Dievo lemtingas atsisakymas duoti vietos šalia savęs bet kokiam kitam dievui. Sandoros Dievas — Jahvė negali pakęsti stabų garbinimo!

Antiocho IV Epifano entuziazmas helenizmui nebuvo vienintelė, netgi nei pradinė priežastis jo sankirčiui su judėjų visuomene. Jam buvo reikalingos ir pajamos. Mat ilgi karai su ptolemėjais ir milžiniškos išlaidos pajungti savo plačią karalystę vispusiškai valdžiai buvo ištuštinusios jo iždą. Judėjų nepasitenkinimas ir pagieža seleukidų valdžiai pradėjo reikštis dėl uždedamų mokesčių. Murmėjimas ilgainiui vedė į maištą. Tam progą sudarė vyriausiojo kunigo — svarbiausios Sandoros bendrijos tarnybos pardavimas iš varžytinių siūlančiam aukščiausią kainą. Gėdingas poelgis įpainiojo du judėjus helenistus — *graik*intojus, — Jasoną ir Menelajų, asmenis su graikiškais vardais. Jasonas šaunia suma papirko Antiochą IV Epifaną pašalinti iš vyriausiojo kunigo pareigų jo brolį Oniją III ir atiduoti vyriausiojo kunigo tarnybą jam. Be to, Jasonas pasisiūlė pastatydinti graikišką sporto salę Jeruzalėje Antiocho IV Epifano garbei (1 Mak 1,11-15).

Tačiau, Jasonui išvykus į Tyro miestą dalyvauti žaidynėse Heraklio garbei, Menelajus pasiūlė Antiochui IV Epifanui šaunesnę kainą ir perėmė vyriausiojo kunigo pareigas Jeruzalėje. Varžytinės virto muštynėmis. Jasonas išgrūdo Menelajų iš Jeruzalės. Žinoma, Menelajus šaukėsi Antiocho IV Epifano pagalbos. Karalius negaišavo atskubėti į Jeruzalę su kariuomene. Menelajus atgavo pinigais pirktą vyriausiojo kunigo tarnybą. Karalius pasinaudojo proga nubausti Jeruzalės gyventojus Šventyklos apiplėšimu ir judėjų kraujo išliejimu (2 Mak 4-5).

Antiocho IV Epifano elgesys Jeruzalėje pablogino padėtį. Jis pats, įširdęs dėl atkaklios judėjų laikysenos, apsisprendė duoti judėjams pipirų. Be to, jo kariuomenė buvo ką tik prakišusi mūšį prieš Egipto ptolemėjus. Jam rūpėjo kur nors rasti pergalę. Pergalės ieškodamas, Antiochas IV Epifanas paskelbė įsaką, kad judėjų religija uždraudžiama, o judėjų visuomenė su*graikin*ama. Pagal įsaką, motinos, apipjaustančios savo kūdikius, baudžiamos mirtimi, Toros ritiniai turi būti sudeginti, subatos šventimas ir Toros ritinių užslėpimas baudžiami mirtimi. Vykdydamas savo planą sunaikinti judėjų religiją, Antiochas IV Epifanas 168 metais atvedė į Jeruzalę kariuomenės dalinius. Šventykla buvo išniekinta altoriumi Dzeusui. Judėjai jį pavadino "sunaikinimo pabaisa". Karaliaus altorius pakeitė deginamųjų aukų altorių Šventyklos kieme. Antiochas IV Epifanas tuo nepasitenkino. Jo įsakymu, kiaulės ,— nešvariausi iš visų gyvulių pagal Mozės Įstatymą, — turėjo būti aukojamos ant naujojo altoriaus (1 Mak 1,54; Dan 9,27; 11,31; 12,11; žr. Mk 13,14). Altoriai pagonių dievams buvo statomi visoje Palestinoje. Judėjai buvo verčiami aukoti atnašas Dzeusui ir valgyti kiaulieną. Kariuomenė prižiūrėjo, kad visi miestuose ir kaimuose paklustų karaliaus įsakui.

AMŽIUS PRIEŠ KRISTŲ	EGIPTAS	PALESTINA	MESOPOTAMIJA PERSIJA
400			Artakserksas III, 358-338 Arses, 338-336 Darijus III, 336-331
iki	ALEKSANDRO DIDŽIOJO IMPERIJA, 336-323		
300	Ptolemėjų karalystė Ptolemėjas I 323-285	Egipto valdoma	Seleukidų karalystė Seleukas I, 312-280
300	Ptolemėjas II 285-246		Antiochas I, 280-261 Antiochas II, 261-246 Seleukas II, 246-226 Seleukas III, 226-223 Antiochas III, 223-187
iki	Ptolemėjas III 246-221	Egipto valdoma	
200	Ptolemėjas IV 221-203		
200	Ptolemėjas V 203-181	Sirijos seleukidų užkariaujama 200-198	Seleukas IV, 187-175
iki	Ptolemėjas VI 181-146 Ptolemėjas VII 146-116	MAKABĖJŲ SUKILIMAS 168 JUDAS, 166-160 JONATANAS, 160-143 SIMONAS, 143-134	Antiochas IV Epifanas, 175-163 Antiochas V, 163-162 Demetrijus I, 162-150 Aleksandras Balas, 150-145 Demetrijus II, 145-138 Antiochas VI. 145-141 Antiochas VII, 138-129
100		JONAS HIRKANAS 134-104 Judėjai užkariauja Šechemą, 128	
100	Romos užkariaujamas 30	Pompėjus paima Jeruzalę, 63	Roma užkariauja Siriją, 63
iki			
KRISTAUS	ROMOS IMPERIJA, 63		

Makabėjų sukilimas. Palestinoje viešpatavo prievarta ir smurtas — teroras. Daug judėjų — helenistai ir bailesnieji pakluso Antiocho IV Epifano įsakui. Kiti, atsisakydami išduoti tėvų tikėjimą, tapo kankiniais. Dar kiti slapstėsi. Palestina ėjo pagaugais. Tik sukilimas galėjo sukurti naują padėtį. Tačiau sukilimui vis dar trūko kibirkšties.

Kibirkšties nereikėjo ilgai laukti. Ji įsižiebė mažame kalnų miestelyje — Modeine (Modein), tik keliasdešimt kilometrų į šiaurvakarius nuo Jeruzalės. Buvo taip. Sirų karininkas įsakė, kad visi vietos gyventojai dalyvautų pagoniškoje aukoje. Miestelio kunigas Matatijas griežtai atsisakė tai daryti. Pamatęs klusnų judėją, ateinantį dalyvauti pagoniškoje aukoje, nužudė jį ir sirų karininką. Matatijas ir jo penki sūnūs pasitraukė į kalnus. Čia apie juos susibūrė Mozės Torai ištikimųjų judėjų būrys. Sukilėlių ir ginklų jie stokojo, bet buvo drąsūs ir viltingi. Atsidavimo Sandoros tikėjimui aitrinami, jie metėsi į partizaninį karą prieš sirus. Jų kovos šūkis—Matatijo žodžiai: "Tegu kiekvienas, kuris karštai myli Įstatymą ir laikosi Sandoros, seka paskui mane!" (1 Mak 2,27).

Prieš savo mirtį 166 metais senukas Matatijas pavedė sūnui Judui tęsti sukilimo kovas. Judas iškilo kaip drąsus kovotojas ir vadas. Jam buvo duota "Makabėjo" pravardė. Žodis *makabėjas* suprantamas kaip kūjelis, arba plaktukas. Mat Judas reiškėsi kaip tikras "Kūjelis", smogdamas priešui — supagonėjusiems judėjams ir sirams. Nors priešų persvara buvo didelė, bet Judas ir jo laisvės kovotojų būrys nelauktai nugalėjo Antiocho IV Epifano generolą ir pasirašė taikos sutartį. 165 metais Kislevo (Kislev) mėnesio 25-ąją dieną Judas atstatė altorių Šventykloje ir atnaujino joje pamaldas. Šventyklos atnaujinimas Judo Makabėjo potvarkiu tapo *Hanukka* (Hanukkah)

— Naujo pašventinimo, arba Šviesų, švente. Ji ir nūdien yra žydų švenčiama gruodžio mėnesį.

Judo Makabėjo taikos sutartis su sirais karo neužbaigė. Makabėjų karą tęsė vienas po kito sekantys broliai: Judas, Jonatanas ir Simonas. Tarptautinių įvykių padedami, — ypač didėjančiu Romos kišimuosi į rytų Viduržemio jūros kraštų reikalus, — energingi ir pasišventę judėjai iškovojo savo tautai visą šimtmetį nepriklausomybės. Ją nutraukė romėnų karvedys Pompėjus 63 m. pr. Kr. žygiu į Jeruzalę.[329]

APOKALIPSĖ: APREIŠKIMAS DANIELIUI

Prieš pat makabėjų sukilimo pradžią, nežinomas įkvėptas autorius parašė *Danieliaus* knygą — apokalipsę. Nėra abejonės, kad jis buvo vienas iš hasidimų. Tai liudija knygos pasibjaurėjimas helenizmu ir žiauria, judėjams uždėta, prievarta. Įkvėptajam knygos autoriui rūpi vėl uždegti Sandoros tikėjimą, kuriam buvo pavojus dėl įžūlaus seleukidų siautėjimo išblėsti, ir pašaukti persekiojamą judėjų tautą į drąsų ištikimumą Sandorai.

Danieliaus knyga išryškinama, kad istorijos raida yra pavaldi Dievui — visavalei Jahvės valdžiai. Todėl Sandoros bendrija ir yra šaukiama į drąsų tikėjimą. Tik tikint, kad istoriją valdo Dievas, o ne žmonės, nebijoma gyvenime drąsaus nuosprendžio padarinių. *Apreiškimu Danieliui* įtaigiai peraiškinama makabėjų sukilimo reikšmė tikėjimui. Nenuostabu, kad įprasta *Danieliaus* knygą vadinti *Hasidimų pareiškimu.*

Danieliaus knygos metmenys. Ryškios dvi gana skirtingos dalys: pasakojimai (Dan 1-6) ir regėjimai (Dan

[329] Apie *1-2 Makabėjų* knygas bus kalbama IX skyriuje, ryšium su deuterokanoninėmis knygomis, t.y. graikiškojo Senojo Testamento — Septuagintos kanonu.

7-12).[330] Abi dalis į vieną jungia tas pats Danieliaus vardas, tas pats laikotarpis ir ta pati pagrindinė mintis — drąsaus ir tvirto tikėjimo svarba sunkiuose bandymuose. Pasakojimų rėmai — Babilonijos karaliaus dvaras ir judėjų tremtis VI a. prieš Kristų. Danielius ir trys jo draugai atvežami į Babiloną, atrenkami iš kitų tremtinių ir apmokomi tarnauti karaliaus dvare. Nors ir didelis pavojus jiems gresia, bet jie, rizikuodami gyvybe, lieka ištikimi Dievui ir tėvų tikėjimui (1-asis, 3-iasis ir 6-asis skyriai). Pranašystės dovana padeda Danieliui svetimoje aplinkoje. Keliskart jis paaiškina sapnus ir regėjimus apie Babilonijos karaliaus ir karalystės likimą (2-asis ir 5-asis skyriai). Danielius, svetimųjų išaukštintas, lieka atkakliai ištikimas savo tikėjimui.

Antroji knygos dalis — regėjimai (Dan 7-12) yra paties Danieliaus pasakojimai apie regėjimus. Pasakojama pirmuoju asmeniu. Regėjimai priklauso plačiai Šv. Rašto raštijai, kuri vadinama apokaliptine.[331]

Danieliaus apokalipsės kilmė. Įkvėptasis *Danieliaus* knygos autorius įvykių ir regėjimų aprašymą sieja su Danieliaus Babilonijos patirtimi. Atrodo, kad knyga buvo parašyta tremties metu, ir ji yra pranašystė apie ateitį. Mat aprašomi įvykiai ir regėjimai atrodo, kaip keleto ateities šimtmečių peržiūra — Dievo ateities planai.

Ne sykį *Danieliaus* knyga yra patraukli medžioklės vieta asmenims, ieškantiems paslaptingų nuorodų ateičiai. Ši pranašystės samprata nėra pakankama suprasti Šv.

---

330 Apie deuterokanoninius *Danieliaus* knygos priedus rašoma IX skyriuje.

331 Žr. Iz 24-27 skaitinį su Izaijo "mažąja apokalipse" ir Zch 1-6. Naujajame Testamente *Apreiškimas Jonui* yra iškilus apokaliptinės raštijos pavyzdys.

Rašto pranašus.[332] Tiesa, pranašai kalbėjo apie ateitį, bet jie kalbėjo apie ateitį su Dievo ateities jėga dabarties išsūkyje apsispręsti. Anot pranašų mokymo, su ateitimi susitinkama dabarties nuosprendyje. *Danieliaus* knygos autoriaus dabartis buvo makabėjų kova už tikėjimo laisvę.

Pagal hebraiškąjį Tanaką, *Danieliaus* knyga priklauso Raštams, bet ne Pranašams.[333] Tačiau įžvalga į pranašus daug ką paaiškina. Mat *Danieliaus* knygos autorius kreipėsi į makabėjų amžiaus Sandoros bendriją, prisidengdamas pasakojimais iš skaudžios senovės — Babilonijos tremties laikotarpio. Jis, pasakodamas apie tai, kas yra buvę, kviečia savo skaitytoją susitikti su ateitimi savo amžiaus žaizdre. Potremtinio laikotarpio užsklandoje, pranašystei Sandoros bendrijoje išblėsus, buvo priimta rašyti knygas vardu garsių asmenų iš senovės.[334] Šiuo atveju, įkvėptasis autorius pasirinko Danieliaus vardą,— vardą asmens, žinomo iš senovės dėl savo ištikimo pamaldumo ir liaudies mėgiamo didvyrio (Ez 14,14; 28,3).

Pranašystė ir apokalipsė. Apokaliptinė raštija yra savito turinio ir savitos išraiškos.[335] *Danieliaus* knyga yra apokalipsė. Vėlyvasis potremtinis laikotarpis ir pirmasis krikščionių amžius turi daug apokaliptinės raštijos pavyzdžių.[336] Įžymus apokaliptinės raštijos pavyzdys yra *Ap-*

---

[332] Žr. *Rakto* II, p. 125-138.

[333] Žr. X skyrių.

[334] Žr. Žemiau IX skyrių. Taip pat R.H. Charles, *Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament* (Du tomai; New York, NY: Oxford, 1963); R.E. Brown, "Apocrypha; Dead Sea Scrolls; Other Jewish Literature," *JBC* 68.

[335] *Apokalipsė* yra daiktavardis ir reiškia "atidengimas" ar "apreiškimas"; apokaliptinis,-ė yra būdvardis. Graikiškasis veiksmažodis, duodąs kilmę daiktavardžiui ir būdvardžiui, yra *apokalyptein*, t.y. "atidengti", "atskleisti", "apreikšti".

[336] Žr. D.S. Russell, *The Method and the Message of Jewish Apo-*

reiškimas Jonui, arba *Apokalipsė*.[337] Savo mintijimu ir išraiška ji yra gimininga *Danieliaus* knygai.

Apokaliptinei raštijai yra būdinga keisti regėjimai, neįprasti įvaizdžiai ir antgamtiniai įvykiai. Ji turi ryšį su persekiojimu. Todėl apokaliptinės raštijos autoriai naudojasi dvasiniu kodu — sutartiniu šifru. Nenuostabu, kad apokaliptinis rašinys yra "užantspaudota [nesuprantama] knyga" pašaliečiams, — asmenims, kurie nepriklauso tikėjimo bendrijai (Dan 12,4).

Pats pagrindinis apokaliptinės raštijos bruožas yra Dievo apreiškimas apie pasaulio pabaigą, — baigminį Dievo karalystės atėjimą. Apokaliptinė raštija reiškėsi laikotarpyje, kuriame pranašystė buvo tariamai išblėsusi. Ji davė pranašystei naują kryptį ir stilių.

Šv. Raštas liudija, kad Izraelio — Sandoros bendrijos tikėjimas nuo pat pradžios veržliai ėjo ateities linkme prie Dievo savo Tautai duoto Pažado įvykdymo. Dievo veikla, pagal Sandoros bendrijos tikėjimą, apreiškė jo užmojį, o istorijos įvykiai sparčiai artino jo įgyvendinimą Izraelyje ir tarp tautų. Istorija nėra ėjimas ratu ar grįžimas į pavasarį metų laikų cikle; istorijos nevaldo nei nenumaldomas likimas, nei atsitiktinumas. Šv. Raštas supranta Sandoros bendrijos istoriją, kaip Dievo veiklą ir užmojį. Tikėjimo žvilgsnis iš esmės kreipėsi į ateitį ir kūrė naują sąmonę žmoguje — istorinę sąmonę, pagrįstą ne grįžimu į tą pačią padėtį, bet ėjimu Dievo tikslo linkui. "Istorija turi tikslą ir tuo pačiu prasmę, nors šis tikslas ir būtų neregimas, nors ši prasmė ir būtų labai tamsi".[338]

---

calyptic (Philadelphia, PA: Westminster, 1964); G. von Rad, *Old Testament Theology*, II, p. 301-315.

[337] Žr. A. Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą* (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1979), II, p. 363-386.

[338] A. Maceina, "Rezistencija prieš tremties dvasią", *30 lietuviškųjų studijų savaičių Europoje* leidinys.

Sandoros bendrija nuvokė savo istorijoje Dievo tikslo dramą, kuri rutuliojosi baigminės atomazgos linkui.

Prieštremtiniame laikotarpyje ši istorinė sąmonė reiškėsi liaudies įsitikinimu apie artėjančią "Jahvės dieną", — Dieną, kurioje Dievas apgins Izraelį, nužemindamas jo priešus ir duodamas jam garbingą bei palaima švytintį vaidmenį tarp tautų. Liaudis siejo šią sąmonę su tikėjimo tiesa, kad Jahvė išsirinko Izraelį — Sandoros bendriją iš visų tautų ir yra jų "Dievas [yra] su mumis" — *'Immanuel*. Didieji pranašai prieštaravo šiam liaudies įsitikinimui. Tiesa, ir pranašai skelbė, kad Jahvė išsirinko Izraelį — Sandoros bendriją ir yra su savo Tauta jos istorinėje kelionėje. Tačiau jie vienbalsiai teigė, kad Izraelio išrinkimas ir Jahvės buvojimas su savo Tauta jos istorinėje kelionėje nieku nepateisina izraeliečių išdidumo ar pasitenkinimo savimi. Savo pranešimais iš Dievo pranašai siekė pažadinti izraeliečius iš jų neištikimumo Sandorai ir pašaukti juos į *grįžimą* — atgailą. Užtat pranašai ir reiškėsi turgavietėje, Šventykloje, karaliaus dvare su priekaištu dėl blogo elgesio. Kreipdamiesi į savo dabarties opas ir poreikius, jie aiškino politinių įvykių — Asirijos ar Babilonijos iškilimo ir Jeruzalės sunaikinimo — prasmę Dievo teismo ir gailestingumo šviesoje. Gyvendami įsitikinimu, kad Dievas reikliai reiškiasi istorijos arenoje, panaudodamas istorinius veiksnius kaip savo įrankį, pranašai šaukė žmones į nenumaldomą būtinumą taisytis, kol dar yra laiko.

Be abejo, ir didiesiems pranašams rūpėjo pasaulio pabaiga — baigminė istorijos atomazga ir Dievo tikslo baigmė istorijoje. Už paslaptingojo Teismo dienos akiračio jie regėjo Naujojo amžiaus, kurį pradės pats Dievas, aušrą. Jie skelbė, kad Karalystė yra čia pat, nes Karalius ateina ir teisti, ir atnaujinti, — Teismu išganyti savo Tautą. Kartkartėmis pranašai vaizdavo Naująjį amžių žavio-

mis spalvomis. Skaitydami pranašus, matėme, kad jie laukė, jog istorijos baigmėje pradings izraeliečių suskilimas, žemė šypsosis derliaus gausa, tautos iš kardų nusikaldins žagres, dykynės pasipuoš rožėmis. Tačiau, aplamai kalbant, didieji pranašai nesileido į spėliojimus apie Naujojo amžiaus diagramą. Jų pranešimo iš Dievo šerdis buvo ateitis, su kuria susitinkama *dabar*. O jų ateinančios Karalystės vaizdavimas atspindėjo kaitą, kurią įgyvendins istorijoje Dievo užmojis ir veikla: naują *širdį*, naują *Sandorą*, naują *Tautą*. Didieji pranašai tikėjo, kad užsibaigs maištingoji ir sunkiai pagydoma Izraelio — Sandoros bendrijos liga. Nes tik tada Izraelis būtų Dievo karalystėje, visavalėje Dievo įtakoje, kaip to iš pat pradžios reikalavo Sandora su Dievu.

Apokalipsė: pranašystė naujame rūbe. Su tremtimi Babilonijoje prasidėjo naujas, pranašų žodžiuose iš Dievo palaipsniui ryškėjantis poslinkis. Tai jau galima pastebėti pranašo Ezechielio žodžiuose iš Dievo. Ezechielis priklausė pereinamajam laikotarpiui tarp senojo izraeliečių tautiškumo ir gimstančio judaizmo. Jo žodžiai iš Dievo pabrėžė pražūtį bei viltį, kaip buvo įprasta ir jo pirmtakams. Tačiau jie buvo įrėmuoti į keistus regėjimus ir paslaptingus įvaizdžius. Kalbėdamas Dievo vardu apie ateitį anapus Teismo dienos akiračio, Ezechielis nupiešė Naujojo amžiaus brėžinį. Ezechielis tikėjo, kad Naujasis amžius ateis po lemtingo Jeruzalės užpuolimo. Užpuolėjas vadinamas Gogu (Gog) iš Magogo (Magog) krašto (Ez 38-39). Užpuolio dieną, Jahvė lemiamai užstos Jeruzalę, sudrebindamas savo galybe visą pasaulį ir mirtinu smūgiu sunaikindamas paslaptingąją Gogo kariauną. Tokiu būdu, ankstesniųjų pranašų regėjimas, kad priešas ateina iš šiaurės, — pavyzdžiui, Jeremijo atveju, — tapo prana-

šyste baigminio istorinio mūšio, kuriuo bus apreikšta Dievo karalystė.

Gogo, apokaliptinio priešo, nugalėjimas yra iliustracija, išryškinanti apokaliptinės raštijos polinkį perkelti atsakomybę už izraeliečių neištikimumą Sandorai ant šiurpios paslaptingų jėgų įtakos — mitologinio chaoso. Ši paslaptingojo chaoso jėga turi būti nugalėta baigminiu istorijos mūšiu. Pranašai teigė, kad izraeliečių nelaimės ir vargai turėjo savo priežastį jų neištikimume Sandorai su Dievu. Todėl pranašai ir šaukė izraeliečius grįžti į ištikimumą Sandorai atgaila. Tuo tarpu apokaliptinės raštijos autoriai jaučia, kad Izraelio — Sandoros bendrijos kančia, — taip pat kančia ir visų tautų, neišaiškinama vien žmogaus nuodėme — kūrinio įžūlumu Kūrėjui. Anot jų, Izraelis — Sandoros bendrija ir tautos yra siaubingos blogio galios auka. Siaubingo blogio banga, lyg kalnų griūtis, panardina kančioje nedorėlius ir teisiuosius (Hab 1,6-11). Izraelis nėra nusikaltėlis, bet auka; žmogus nėra nusikaltėlis, bet auka. Istorinės bausmės, nors dalinai ir užsitarnautos, neatitinka nusikaltimo, kaip liudija nūdieniai Hirošimos ir Auschwitz'o "teismai". Nenuostabu, kad apokaliptiniai rašytojai, grumdamiesi su pikto paslaptimi, rodo gilų pesimizmą. Anot jų, dabartis yra po šiurpia blogio letena, nes dabarties amžių nuo Ateinančiojo — Naujojo amžiaus skiria praraja. Praraja tarp dviejų amžių yra kokybinė, nes dabartį valdo blogio jėgos. Šėtonas, pradinis Dievo priešas, yra blogio jėgų įvaizdis. Ateinantis — Naujasis amžius bus laisvas nuo dorovinio supuvimo, priespaudos ir mirties. Būdinga, kad įkvėptieji apokaliptinės raštijos autoriai primygtinai teigia, kad tarp šių dviejų amžių nėra nieko bendro, — jie yra kokybiniai skirtingi. Todėl, žmogiškai kalbant, negalima nieko padaryti, — pakeisti šią kokybinę padėtį ir pašalinti prarają tarp dabarties Šėtono galioje ir Ateinančio — Nau-

jojo amžiaus. Pats Dievas turi įsikišti, kad sunaikintų baisia stichija visą dabarties sąrangą ir sutrupintų Šėtono karalystę. Apokaliptinėje regmėje istorija nenumaldomu, Dievo įdiegtu būtinumu veržiasi į baigminį sankirtį su blogiu ir baigminę Dievo karalystės pergalę.[339]

Šalia *Danieliaus* knygos Senajame Testamente yra ir daugiau įkvėptų skaitinių apokaliptiniame rūbe. Ryškus pavyzdys yra paskutinėje *Zacharijo* knygos dalyje — 9-14 skyriuose.[340] Čia bevardis apokaliptikas aprašo šiurpią istorijos pabaigą, kada visos tautos susirinks į Jeruzalę dalyvauti mūšyje tarp Dievo ir blogio (Jl 3,9-11). Pats Dievas nugalės blogį ir karaliaus pasaulyje. Potremtiniame amžiuje buvo įkvėpta ir "mažoji apokalipsė", kurią skaitome *Izaijo* knygoje (Iz 24-27). Ir čia vaizduojama Paskutinis teismas, kuriuo Dievas teis visas pasaulio tautas begaline. Visatą sukrečiančia nelaime. Žemė apvirs aukštyn kojomis ir svirduliuos lyg pasigėrusi, saulė ir mėnulis užtems, viešpataus visuotinė suirutė. Izraelis — "teisioji tauta, kuri laikosi teisumo", išliks saugi, remdamasi Dievu, bus saugi (Iz 26,2). Teisieji iš praeities kartų bus prikelti iš mirties, kad galėtų dalyvauti istorijos baigmėje (Iz 26,19). Izaijo "mažojoje apokalipsėje" susiduriame su pirma aiškia užuomina apie asmenišką žmogaus prikėlimą Senajame Testamente. Ezechielis kalbėjo Babilonijos tremtyje apie tautos — Izraelio tautinį prikėlimą (Ez 37). Taigi apokaliptinė raštija nukreipė tikėjimo dėmesį į asmenišką žmogaus prikėlimą iš mirties.

---

339 Tai itin būdinga *Apreiškimo Jonui* — Naujojo Testamento įkvėptajam apokalipsės autoriui. Žr. Apr 21.

340 Zch 9-14 skaitinius įprasta vadinti Deutero Zachariju, t.y. Antruoju Zachariju. Šie skyriai apima pranašystes, kurias mokslininkai sieja su vėlesniu laikotarpiu negu paties pranašo Zacharijo amžius. Labai galima, kad Zch 9-14 kilme priklauso III a. prieš Kristų užsklandai. Žr. C. Stuhlmueller, "Zechariah", *JBC* 23:11.20.36-52.

Ilgainiui prisikėlimo tiesa buvo nukelta į visuotinį prisikėlimą pasaulio pabaigoje. Tada nedorėliai neišvengs Paskutinio teismo, o teisieji bus atlyginti už ištikimumą Dievui.[341]

Apokaliptinė raštija yra pranašystė naujame rūbe.[342] Pabrėždama naują poslinkį, apokaliptinė raštija švyti tikėjimu, kad Dievas yra Karalius. Todėl Sandoros bendrija ir yra šaukiama būti ištikima net persekiojama. Nenuostabu, kad mūsų amžiuje, kada tiek daug tautų yra šiurpulingo persekiojimo auka ir atrodo, jog istoriją valdo demoniškos jėgos per nuožmius politinius veiksnius, įkvėptoji apokaliptinė raštija sklydi įtaigia reikšme.

ATEINA DIEVO KARALYSTĖ

Kaip jau minėta, *Danieliaus* knygos turinys dalijamas į pasakojimus apie Danielių bei jo draugus (Dan 1-6) ir Danieliaus regėjimus (Dan 7-12). Septuaginta — graikiškoji *Danieliaus* knyga yra ilgesnė: 3-iajame skyriuje yra Azarijo (Azarijah) malda (Dan 3,24-45) ir Trijų jaunuolių giesmė (Dan 3,46-90). Be to, ji apima ir pasakojimus apie Suzaną (Dan 13) bei Belį (Bel) ir Slibiną (Dan 14).[343] Kai kurios *Danieliaus* knygos dalys yra parašytos ne hebrajų, bet aramajų kalba. Stebina, kad ara-

---

[341] Graikų filosofija kalba apie žmogaus sielos nemirtingumą, o Šv. Raštas kalba apie *žmogaus* prikėlimą iš mirties. Taigi pagal Šv. Raštą, asmeniška žmogaus pomirtinio gyvenimo viltis išreiškiama "kūno" — *asmens* prikėlimu. "*Sielos*" nemirtingumo tiesa — nemirtingos sielos trapiame kūne įkalinimas — remiasi nešventraštine žmogaus prigimties samprata.

[342] Žr. C. Stuhlmuller, "Post-Exilic Period: Spirit, Apocalyptic", *JBC* 20:1-24.

[343] Žr. L. Hartman, "Daniel", *JBC* 26:6-8. Kadangi pirmykštė Bendrija priėmė Senojo Testamento kanonu graikišką Septuagintą, katalikai visuomet laikė šiuos pridėtinius skaitinius Dievo įkvėptais ir lygios vertės su hebraiškosios Knygos — Tanako dalimis. Pridėtiniai skaitiniai yra vadinami deuterokanoniniais *Danieliaus* knygos skyriais.

maiškos dalys yra pasakojimų ir regėjimų skyriuose (Dan 2,4b-7,28). Atrodo, kad įkvėptasis autorius naudojosi rašytiniais šaltiniais, pritaikydamas juos savo knygos tikslui. Hebraiškoji *Danieliaus* knyga sudaro vientisos knygos įspūdį. Jos kilmę siejama su Antiocho IV Epifano persekiojimu ir priespauda, — apie 165 m. prieš Kristų.

Įkvėptasis autorius savo pasakojimuose apie Babilonijos tremties laikotarpį rodo daug neapdairumo vaizduodamas praeities įvykius. Knyga pradedama su akis badančia istorijos klaida. Nebuchadnezzaras (Nebuchadnezzar) Jeruzalės neužėmė trečiaisiais karaliaus Jehoiakimo metais (606 m. pr. Kr.). Be to, Nebuchadnezzaras išvedė į tremtį ne Jehoiakimą, bet jo sūnų Jehoiachiną (2 Kar 24). Įkvėptasis autorius pasimeta ir vaizduodamas persų imperijos istoriją — sumaišydamas karalių seką (Dan 5,31; 9,1) ir suliedamas į viena skirtingus istorinius laikotarpius.[344] Autoriaus neapdairumą aprašomoje istorijoje liudija ir daug kitų nušnekėjimų.[345] Visa tai liudija, kad įkvėptasis autorius nėra bendraamžis su įvykiais, bet gyvena vėlesniame laikotarpyje — po Babilonijos tremties. Rašydamas apie praeitį, jis žiūri į įvykius per ketverto šimtmečių prizmę. Įvykiai jau buvo išblėsę atmintyje ir nuspalvinti liaudies pasakojimuose. Tačiau nėra reikalo atsiprašinėti — užtektų tik priminti — už įkvėptojo autoriaus netikslų praeities aprašymą. Mat jo tikslas nebuvo rašyti istoriją, — įkvėptasis autorius nesiekia būti nei Tucididu, nei Herodotu, — jis tik norėjo duoti vilties ir padrąsinti savo tautiečius kovoti už Sandoros tikėjimą. Todėl jis, pasinaudodamas slaptu, priešams neprieinamu apokaliptiniu šifru, sumaniai aprengia

---

[344] Žr. J. J. Collins, *Daniel, First Maccabees, Second Maccabees* (Wilmington, DE: M. Glazier, 1981), p. 102-105.

[345] Žr. L. Hartman, "Daniel", *JBC* 26:3-6.

savo amžiaus įvykius ir asmenis pasakojimais ir regėjimais, neva turinčiais ryšį su žila senove.

Ištikimumas Torai — Mozės Įstatymui. Danieliaus knygos autorius buvo vienas iš hasidimų. Jo tikėjimas reikalavo būti ištikimam Torai — Mozės Įstatymui net gyvybės kaina. Skaitant Dan 1-6 skyrių pasakojimus, svarbu turėti mintyje, kad autorius aprašo nuožmaus persekiojimo metą. Vien tik Toros *turėjimas* buvo baudžiamas mirtimi. Aprašydamas praeities valdovus, siekusius sunaikinti Danielių ir jo draugus, jis pasakoja apie savo amžiaus nuožmius tironus, siekiančius sunaikinti Sandoros bendriją ir jos tikėjimą.

Danielius ir jo draugai atvežami į Nebuchadnezzaro dvarą, norint iš jų padaryti karaliaus tarnus (Dan 1). Verčiami valgyti prie karališko stalo, jie lieka ištikimi Torai ir griežtai laikosi jos dietos nuostatų. Maitinasi tik daržovėmis. Atrodo, žvalesni už visus kitus. Be to, Dievas suteikia jiems išmintį, kuri sugėdina visus Babilonijos išminčius ir žynius.[346]

Danielius įrodo, kad jo išmintis viršija visą Babilonijos išmintį: Jis atlieka neįmanomą, karaliaus jam duotą, uždavinį—išaiškina karaliaus sapną, atspėdamas jo turinį (Dan 2). Šis Danieliaus pasireiškimas taip paveikia Nebuchadnezzarą, kad jis išpažįsta tikėjimą Danieliaus Dievu, ateities paslapčių Apreiškėju. Be to, Nebuchadnezzaras paskiria Danielių Babilono provincijos valdytoju ir visų Babilonijos išminčių užvaizdu.[347]

Ir sekantieji pasakojimai įtaigiai pabrėžia tremtinių ištikimumą Dievui net sunkiausių bandymų metu. Nebu-

[346] Išmintis šiame judaizmo laikotarpyje buvo tapatinama su *Toros* pažinimu ir vykdymu. Žr. IX skyrių.

[347] Susiduriame su apokalipsės, t.y. apreiškimo prasme. Žr. Dan 2,47.

hadnezzaras įsako, kad visi jo valdiniai turi pagarbinti milžinišką auksinę statulą. Atsisakiusiųjų statulą pagarbinti laukia ugnies krosnis.[348] Visi paklūsta, tik trys Danieliaus draugai atsisako tai padaryti (Dan 3). Danieliaus draugų tikėjimas atspindi makabėjų sukilimo — hasidimų dvasią:

> *Jeigu jis norės, — mūsų Dievas, kurį mes garbiname, išgelbės mus iš ugnies krosnies. Karaliau, jis išgelbės mus iš tavo rankų!*
> *Bet jeigu ne, — žinok, karaliau, kad mes netarnausime tavo dievams ir negarbinsime tavo pastatyto auksinio stabo* (Dan 3,17-18).

Nebuchadnezzaras įtūžta. Makabėjų amžiaus skaitytojai atpažino jame Antiochą IV Epifaną. Nebuchadnezzaras įsako, kad krosnis būtų septyniskart stipriau įkaitinta negu paprastai. Tačiau ir šiuo atveju karalių apgluošina nuostabi staigmena. Mat ugnies krosnin įmestieji vaikinai, liepsnų neliečiami, saugiai vaikštinėja kartu su angelu. Nebuchadnezzaras vėl išpažįsta tikėjimą Izraelio Dievu. Be to, paaukština savo Dievui ištikimus dvaro tarnybos vaikinus.

Graikiškojoje Knygoje po Dan 3,23 skaitinio seka pasakojimas apie Azarijo (Azarijah) maldą, prašant išgelbėjimo iš ugnies krosnies (Dan 3,24-45). Po išgelbėjimo visi trys vaikinai dėkoja Dievui pagarbinimo giesme (Dan 3,46-90).[349]

Toliau pasakojama apie Nebuchadnezzaro didžiavimąsi Babilono rūmais, jo sapnus ir nerimą (Dan 4,25-30). Iškilusis Babilono miestas buvo paties Nebuchadnezzaro

---

[348] Pagal Antiocho IV Epifano įsakymą.

[349] Šiuos skaitinius įjungė į hebraiškąją Knygą Vulgatos vertėjas šv. Jeronimas. Protestantai šį pasakojimų skaitinį laiko apokrifiniu, t.y. nešventraštiniu, ir jį spausdina tarp *Priedų prie Danieliaus* knygos.

atstatytas.[350] Sapnas apie didelį, angelo kertamą medį ir Danieliaus sapno išaiškinimas kelia Nebuchadnezzarui nerimą (Dan 4,1-24). Balsas iš dangaus apreiškia Nebuchadnezzarui, kad ne jis, bet Dievas valdo istoriją (Dan 4,28). Nebuchadnezzarui susimaišo protas, ir jis ima elgtis kaip jautis, — ėda šieną. (Dan 4,29-30). Praėjus septyneriems metams, Nebuchadnezzaras atgauna protą ir pasveiksta (Dan 4,31-34). Vėl Babilono karalius giesme išpažįsta, kad karalystė, galybė ir šlovė priklauso tik vienam Izraelio Dievui.

Dan 5-ojo skyriaus skaitinyje kalbama apie karalių Belšazzarą (Belšazzar), tariamą Nebuchadnezzaro įpėdinį Babilonijos soste.[351] Belšazzaras kelia didžiulę puotą savo karalystės didikams (Dan 5,1-31). Puotai įsismaginus, svečiai nutaria gerti vyną savo dievų garbei iš šventųjų indų, kadaise karaliaus Nebuchadnezzaro parneštų iš Šventyklos Jeruzalėje. Ūmai visi nuščiūva, nes pasirodo žmogaus ranka, rašanti ant puotos salės sienos (Dan 5,2-6). Karalių apima baisus išgąstis. Tuojau pat sušaukia karalystės išminčius, kad išaiškintų šį paslaptingą reginį ir rašto prasmę (Dan 5,7-10). Išminčiams nepajėgiant, pašaukiamas Danielius. Jis perskaito raštą ant sienos: "*Mene, mene, tekel*, ir *parsin*". Kartu paaiškina raš-

---

350 Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 44-64.

351 Istorijai Babilonijos karalius Belšazzaras, Nebuchadnezzaro sūnus, nepažįstamas (žr. Dan 5,2.11). Istorija pažįsta Belšazzarą, Babilonijos karaliaus Nabonido (Nabonidus) sūnų. Nabonidui savo amžiaus užsklandoje pasitraukus į Temaną (Teman) Arabijoje, Belšazzaras laikinai valdė imperiją vietoj jo. Tarp radinių Kumrane yra skiaučių rašinio, kuris vadinamas "Nabonido malda". Rašinys daug kuo panašus į pasakojimą, kurį skaitome Dan 4-ajame skyriuje. Tik čia kalbama ne apie Nebuchadnezzarą, bet apie Nabonidą. Tai rodo, kad būta senesnės pažiūros, pagal kurią Nabonidas buvo laikomas Belšazzaro tėvu. (žr. Dan 5,2). Žr. F.M. Cross, *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies* (Garden City, NY: Doubleday, 1961), p. 166-168.

to prasmę (Dan 5,24-28).[352] Karalius yra pasvertas Dievo svarstyklėje ir rastas stokojantis. Raštas ant puotos salės sienos yra pranešimas apie Belšazzaro karalystės galą (Dan 5,25-28). Belšazzaras atlygina Danieliui už sėkmingą rašto išskaitymą garbe ir valdžia. Tačiau jis pats tą pačią naktį nužudomas. Karalystė pereina į medų karaliaus Darijaus rankas.[353]

Darijus Danieliu yra labai patenkintas, — paskiria jį vienu iš trijų pareigūnų 120 satrapų - valdytojų prižiūrėti (Dan 6,1-2). Jam daug kas pavydi. Be to, bijoma, kad Danielius netaptų pagrindiniu karalystės pareigūnu. Karalius įtikinamas išleisti potvarkį, kad kiekvienas asmuo, kreipęsis į bet kokį dievą ar žmogų, išskyrus karalių, su prašymu trisdešimties dienų būvyje turi būti įmestas į liūtų narvą. Danieliaus priešai pagauna Danielių besimeldžiantį į savo Dievą. Nors ir nenoromis, karalius įsako įmesti jį liūtams į narvą. Kartu jis pareiškia, kad Dievas, kurį garbina Danielius, išgelbės jį dėl jo ištikimumo Torai — Įstatymui. Dideliam karaliaus džiaugsmui sekantį rytą Danielius randamas sveikutėlis tarp liūtų. Dabar tenka Danieliaus priešams pamaitinti liūtus. Darijus įsako visiems karalystės gyventojams pagarbinti Da-

---

352 Rašto žodžius galima suprasti dvejopai: 1. Kaip svorius svarstyklėms: mina, mina, šekelis ir dvi minos pusės, ir 2. Kaip veiksmažodžius: "suskaičiuota", "pasverta", "padalinta". Pirmuoju atveju, kalbama apie Babilonijos karalius: Evil-Merodach(as), Nebuchadnezzaro įpėdinis, vertinamas vieną miną, jo įpėdinis Neriglissar(as) taip pat vieną miną, jo įpėdinis Labaši-Marduk(as) tik šekelį, o Nabonidas ir Belšazzaras tik po pusę minos. Antruoju atveju, kalbama apie lemtingą Dievo nuosprendį.

353 Pagal istorijos duomenis, nėra tikslu teigti buvus medų karalystę po babiloniečių ir prieš persų karalystes. Babilonijai valdant, medai buvo grėsminga jėga Artimuosiuose Rytuose. Jie padėjo Babilonijai susidoroti su Asirija. Žr. *Rakto* II, p. 385-388. Medai savo karalystės nesukūrė. Medų vadas Astyagas buvo persų Kiro nugalėtas. Kiras sukūrė persų imperiją ant Babilonijos griuvėsių. Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 100-107.

nieliaus Dievą (Dan 6,3-27). O pats Danielius tarpsta net karaliaus įpėdiniui valdant (Dan 6,28).[354]

Dan 1-6 skyrių pasakojimai liudija nuostabų hasidimų — ištikimųjų makabėjų laikotarpio judėjų tikėjimą. Kiekvienas, moko įkvėptasis knygos autorius, turi būti ištikimas Torai net gyvybės kaina, nes Dievas gali išgelbėti sau ištikimus žmones. Dievo karalystė yra amžina karalystė. Pasaulio karalystės yra tik laikinos. Pasaulio karalysčių laikinumas pavaizduojamas milžiniška statula: aukso galva — Babilonija, sidabro krūtinė ir rankos — Medija, žalvario pilvas — Persija, geležinės kojos — Aleksandro Didžiojo imperija, o geležies ir molio pėdos — seleukidų Sirija ir ptolemėjų Egiptas (Dan 2,31-36). Nors tironai didžiuojasi ir išdidžiai žingsniuoja, jų dienos suskaitytos. Tironų jėga yra vaikų darbas prieš Istorijos Viešpatį. Dievo karalystė lyg "akmuo atplyšęs nuo kalno" (Dan 2,44-45), — ji sutrupina milžiniškąją statulą ir išauga iškiliu kalnu. Įkvėptajam *Danieliaus* knygos autoriui Dievo karalystės šerdis yra šventieji — Sandoros bendrija, — ji nugalės visas pasaulio karalystes ir bus amžina.

Regėjimai apie istorijos baigmę (Dan 7-12). Antrąją *Danieliaus* knygos dalį sudaro keturi regėjimai apie istorijos pabaigą (Dan 7-12). Per istorijos įvykius reiškiasi Dievo užmojo ir veiklos drama. Baigmės poslinkiu Dievas sutramdys pasaulio karalysčių siautėjimą ir įkurs savo dangaus karalystę žemėje.

Regėjimuose reiškiasi keturios viena kitą sekančios imperijos: Babilonija, Medija, Persija ir Graikija. Vėlesnioji imperija viršija ankstesniąją savo pranašesniu smarkumu. Ilgainiui visos istorijos blogis ir žiaurumai susi-

[354] Žr. Chronologinę lentelę, p. 166. Kiras valdė Persiją prieš Darijų!

telkia vienoje karalystėje — seleukidų ir viename aršiame karaliuje — Antioche IV Epifane. Šis telkinys įkvėptajam autoriui rodo, kad visa istorija skuba link baigmės.

Pirmasis regėjimas (Dan 7). Danielius regi keturis žvėris, išneriančius iš Didžiosios jūros šėlstančio vandens chaoso, mitologinės Dievo Kūrimui priešiškų jėgų ištakos. Ketvirtasis žvėris yra visų nuožmiausias, — "baisus, siaubą keliąs ir nepaprastai stiprus" — su dešimčia ragų (Dan 7,2-8). Angelas paaiškina Danieliui, kad žvėrys tai keturios viena kitą sekančios imperijos (Dan 7,15-17): babiloniškoji — liūtai su sparnais, mediškoji — lokys su trimis šonkauliais nasruose, persiškoji — leopardas su ketvertu sparnų ir helenistinė, arba seleukidų, — dešimt ragų vaizduoja seleukidų karalius, o mažasis ragas yra Antiochas IV Epifanas.[355] "Ilgaamžis" — Dievas vadovauja Dangaus Tarybai. Vyksta Teismas. Ketvirtoji — seleukidų karalystė nuteisiama pražūčiai, o kitos trys, kurių valdžia nesireiškia tokiu baisiu piktumu, nors ir netenka savo valdžios, bet išlieka (Dan 7,11-12). Tada su dangaus debesimis ateina tarsi Žmogaus Sūnus (Dan 7, 13-14).

Pirmajame regėjime sugretinama keturių žvėrių išnirimas iš Didžiosios jūros su Žmogaus Sūnaus atėjimu dangaus debesimis. Danieliui paaiškinama, kad Žmogaus Sūnus yra įvaizdis — "Aukščiausiojo šventieji" (Dan 7, 18.22).[356] Vietoj laikinos ir ribotos karalystės Aukščiau-

---

[355] *Sibilių pranešimuose*, rašytuose apie 140 m. prieš Kristų, yra skaitinys su posakiu "dešimt ragų" (3,381-400). Skaitinys turi ryšį su dešimčia seleukidų karalių, valdžiusių prieš Antiochą IV Epifaną. Istoriškoje seleukidų karalių sekoje Antiochas IV Epifanas buvo septintasis karalius po Aleksandro mirties. Žr. L. Hartman, "Daniel", *JBC* 26:26-28.

[356] Dan 7 regėjimas pradeda Šv. Rašte temą, kuri turi labai didelį vaidmenį Naujajame Testamente. Nešventraštinėje apokaliptinėje knygoje

siojo šventiesiems duodama amžina ir visuotinė Karalystė, kuri bus įkurta po "laiko, dviejų laikų ir pusės laiko" (Dan 7,25; 8,14; 9,27; 12,7.11.12), t.y. po metų, dvejų metų ir pusės metų, — po trejų su puse metų[357] mažojo rago siautėjimo. Užuomina apie "trejus su puse metų" rodo į Antiocho IV Epifano judėjų persekiojimą (168-165 m. pr. Kr.).

Antrasis regėjimas (Dan 8). Ir šio regėjimo ta pati tema. Jį paaiškina angelas Gabrielis, vienas iš judėjų tautos globėjų (Dan 8,15-19; 12,1). Danielius regi dviragį aviną — medų-persų imperiją, bebandantį muštis ragais į vakarus, į šiaurę ir į pietus. Dviragiui avinui niekas nepajėgia pasipriešinti. Ilgainiui vakaruose pasirodo ožys su ragu tarpuakyje. Jis puola dviragį aviną ir jį malte sumala. Ožys iš vakarų — graikų imperija, o nuostabusis ragas tarpuakyje — Aleksandras Didysis. Pačiame įniršyje nulūžta ožiui nuostabusis ragas, — Aleksandras netikėtai mirė, — ir jo vietoje išauga keturi nauji ragai, — Aleksandro imperija suskilo į keturias dalis.[358]

---

iš prieškristinio I a. yra užuominų apie eschatologinį asmenį — Žmogaus Sūnų, ateinantį įkurti Dievo karalystės (*Enocho knyga* 46,1-6; 48,2-10). Žydų apokalipsėje iš I a. po Kristaus aprašoma regėjimas, kuriame Ezra regi iš jūros iškylantį "tarsi žmogaus pavidalą" ir skrendantį ant dangaus debesų (*IV Ezdro* 13). Šis Žmogus yra žydų apokaliptikų laikomas paskutinių dienų Dievo atstovu. Žr. R. H. Charles, *Apocrypha and Pseudepigrapha* (New York, NY: Oxford, 1963).

[357] Ši paslaptinga laiko nuoroda turi ryšį su Antiocho IV Epifano judėjų persekiojimu ir jo pastangomis priversti judėjus atsisakyti savo papročių, priimant helenistinį gyvenimo būdą (1 Mak 1,33s.). "Metai, dveji metai ir pusė metų" yra posakis, kuriuo aptariama neapibrėžtas, blogio sklidinas laikotarpis. Kaip "7" yra tobulas skaičius Šv. Rašte, taip "3" yra didelė netobulybė. Iš tikrųjų trys su pusę metų bemaž atitinka Antiocho IV Epifano persekiojimo trukmę.

[358] Vakaruose — Kasandro valdoma Makedonija; šiaurėje — Lysimacho valdoma Trakija ir Mažoji Azija, rytuose — Seleuko Sirija, Mesopotamija ir Persija; pietuose — Egiptas su Ptolemėju.

Vienas šių ragų — seleukidų karalystė išdaigino "mažą ragą" — Antiochą IV Epifaną. Antiochas IV pradėjo savo valdymą kaip "Mažas Ragas", nes paveldėjo nusilpusią karalystę. Tačiau būdamas veržlus, jis karalystę "augino" pietų ir rytų kryptimi.

Įžūlumo įkarštyje Mažasis Ragas nori nustelbti patį dangų ir meta iššūkį Dievui, išniekindamas jo Šventyklą, kojomis sutrypdamas teisumą ir sutrukdydamas kasdienes aukas. Mažasis Ragas vis tarpsta. Šventa būtybė paskelbia, kad įžūliojo tirono valdžia bus sunaikinta "be žmogaus rankų", o kasdienės aukos bus atnaujintos po "2300 vakaro ir rytmečio" aukų pertraukos. Taigi, skaičiuojant dienomis, po 1150 dienų, arba maždaug po trejų su puse metų (Dan 8,14; žr. 7,25), — nuo Antiocho IV Epifano įsako — 168 metais iki Judo Makabėjo Šventyklos pašventinimo — 165 metais.

Angelas Danieliui primena, kad "regėjimas yra baigmės laikui" (Dan 8,17), nes tai įvyks "po daugelio dienų" — ateityje (Dan 8,26).

Trečiasis regėjimas (Dan 9). Trečiajame regėjime Danieliui paaiškinama, kad "daugelis dienų" nėra per daug toli, nes, pagal Dievo kalendorių, Dievo karalystė yra čia pat prie durų (Dan 9). Danielius buvo sukęs galvą dėl Jeremijo pranašystės. Pagal ją turi praeiti septyniasdešimt metų, kol pasibaigs Jeruzalės vargai (Jer 25, 11; 29,10). Jis prašo Dievą šviesos šiai nuorodai suprasti (Dan 9,1-19). Danieliaus malda yra panaši į Ezros maldą (Neh 9). Su dėkingumu jis mini nuostabiuosius Dievo gerumo darbus, pradėdamas nuo išgelbėjimo iš Egipto, ir nuolankiai išpažįsta savo tautos neištikimumą Sandorai. Nelaimės užgriuvo tautą dėl jos neištikimumo. Prašymą nedelsiant išgelbėti Danielius remia ne Izraelio ištikimu-

mu Sandorai, bet vien tik ištikimu ir maloningu Dievo gerumu:

> *... nes mes dedame savo maldavimus prieš tave, pasitikėdami tavo didžiu gailestingumu. Jahve, išgirsk! Jahve, atleisk! Jahve, pažvelk ir išgelbėk!* (Dan 9, 18-19).

Būdinga, kad judaizmas, nors ir pabrėžė klusnumą Torai, tačiau tvirtino, kad Izraelis neturi jokio pagrindo didžiuotis savimi prieš Dievą, nes jo visas gyvenimas rėmėsi nuostabiu Dievo gailestingumu. Naujojo Testamento palyginime fariziejus save laikantis geresniu už kitus prieš Dievą, yra judaizmo karikatūra (Lk 18,9-14). Be abejo, gyvenimas pagal Mozės Įstatymą — Torą galėjo vesti į veidmainišką įsitikinimą savo teisumu.

Maldos metu, Danieliui išpažįstant savo ir tautos nuodėmę, ateina angelas Gabrielis paaiškinti septyniasdešimt metų (Dan 9,20-27). Jeremijo pranašystėje skaičius "septyniasdešimt" reiškia žmogaus gyvenimo trukmę,[359] čia — *Danieliaus* knygoje skaičius "septyniasdešimt" reiškia paslaptingą "septyniasdešimt savaitės metų", t.y. "septyniskart septyniasdešimt" — 490 metų, kurių užsklandoje judėjai bus išpirkę savo nuodėmes ir pasibaigs Jeruzalės nelaimės (Dan 9,24).

"Septyniasdešimt savaitės metų" trukmė dalijama į tris laikotarpius: septynias savaites metų, šešiasdešimt dvi savaites metų ir vieną savaitę metų (Dan 9,25-27). Pirmasis laikotarpis — septynios savaitės metų — 49 metai, — matyt, trunka nuo karaliaus Zedekijo iki vyriausiojo kunigo Jošua Kiro valdymo metu (587-538 m. pr. Kr.); antrasis laikotarpis — šešiasdešimt dvi savaitės metų — 434 metai — tęsiasi nuo grįžimo iš tremties Babilonijoje

---

359 Žr. *Rakto* II, p. 422-426.

iki vyriausiojo kunigo Onijo III nužudymo (538-171 m. pr. Kr.); ir paskutinis laikotarpis — viena savaitė metų — 7 metai — Antiocho IV Epifano valdymas (175-163 m. pr. Kr.).

Savo valdymo pradžioje Antiochas IV Epifanas, palyginti, elgėsi švelniai su judėjais. Tačiau antroje valdymo pusėje, kurios metu gyveno įkvėptasis *Danieliaus* knygos autorius, Antiochas IV Epifanas bandė sunaikinti judėjų religiją, išniekindamas Šventyklą Olimpo dievo Dzeuso altoriumi. Hebraiškai šis altorius buvo pavadintas *Baal šamajim* — "Dangaus viešpačiui". Tačiau judėjai išreiškė savo piktavalį sąmojų, duodami jam pravardę *Šiquts šomem* — "Sunaikinimo pabaisa" (Dan 11,31;12, 11).

"Septyniasdešimt[ies] savaitės metų" fone, istorijos raida turi vagą Dievo kalendoriuje. Kiekvieno laikotarpio trukmė yra paties Dievo nustatyta. Atpažinus, kad įkvėptasis autorius nesistengia pasakoti apie tremtį Babilonijoje, bet rašo, kad padrąsintų makabėjų amžiaus tikėjimo bendriją, aiškėja, jog šis mechaniškas kalendorius turi religinę reikšmę. *Danieliaus* knygos autorius tiki, kad jo metas yra baigmės amžius — "paskutinės dienos", t.y. antroji paskutinio "savaitės metų" laikotarpio pusė. Jo įsitikinimu, Antiocho IV Epifano dienos jau suskaitytos, nes jis įžūliai užgaudinėja Dievą. Dievo laikrodis jau tuojau pat muš vidurnaktį! Metas, kuriame Dievas pergalingu veiksmu apvaldys blogį ir išlaisvins savo Tautą iš priespaudos, pradėdamas mesijinį amžių, jau čia pat! *Danieliaus* knygos Dievo kalendorius kai kurių senovės ir nūdienos knygos skaitytojų yra laikomas Dievo karalystės atėjimo nuoroda (žr. Apd 1,7).[360]

---

[360] Žr. L. Hartman, "Daniel", *JBC* 26:30-31.

Dabartis aiškinama praeities šviesoje. "Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia..." Praeitis nėra tik muziejus, — ji yra patirtis ir išmintis, kurianti *dabar* ateitį. Įkvėptasis autorius buvo makabėjų amžiaus žmogus. Jam rūpėjo žadinti viltį savo kartoje persekiojimo metu. Tikslių duomenų apie savo tautos praeitį prieš Aleksandro Didžiojo iškilimą jis, atrodo, neturėjo. Todėl nenuostabu, kad jo praeities aprašas ir yra miglotas. Būdinga, kad įvykių aprašymas yra tikslesnis ir detalesnis, kai jis pasakoja apie savo amžiaus įvykius. Šis bruožas yra itin ryškus baigminio regėjimo aprašyme, — aprašymas regėjimo prie Tigrio upės apie Egipto ir Sirijos karalius bei pasaulio pabaigos laiką (Dan 10-12). Regėjimo data — tretieji Persijos karaliaus Kiro metai (Dan 10,1). Persų laikotarpio apybraiža duodama tik vienu sakiniu (Dan 11,2). Nors nurodoma data ir apybraiža yra trumputė, tačiau neišvengiama istorinės klaidos: Kiras turėjo ne tris, bet penkis įpėdinius Persijos soste. Įkvėptajam autoriui žinoma, kad Aleksandras nugalėjo Persiją (Dan 11,3; žr. 8,6-8.21; 10,20). Be to, jam žinoma, kad, Aleksandrui nepalikus įpėdinio, jo imperija buvo padalinta (Dan 11,4; žr. 8,8.22). Laikotarpis po Aleksandro mirties *Danieliaus* knygos autoriui yra geriau pažįstamas. Tai liudija tikslesnės užuominos apie istorijos raidą (Dan 11,5-20).

Ptolemėjas I (323-285 m. pr. Kr.), pietų karalius, sukurs galingą Egipto karalystę. Tačiau jį nustelbs Seleukas (312-280 m. pr. Kr.), šiaurės karalius, kurio karalystė apims Siriją ir Mesopotamiją (Dan 11,5). Ptolemėjas II (285-246 m. pr. Kr.) sudarys sąjungą su seleukidų karalyste, duodamas dukterį Berenikę už žmoną Antiochui II (247 m. pr. Kr.). Pirmoji Antiocho II žmona Laodikė už tai labai įtūžo ir sąmokslu nužudė naujavedžius ir jų kūdikį (Dan 11,6). Berenikės brolis Ptolemėjas IV (246-221 m. pr. Kr.), keršydamas už sesers nu-

žudymą, karu nuvargino Laodikės sūnų Seleuką II (246-226 m. pr. Kr.). Tačiau po keleto metų Seleukas atsigavo ir privertė Ptolemėją sudaryti karo paliaubas (Dan 11, 7-9).

Dabar Danieliaus regėjimas sutelkia visą dėmesį į politinės pusiausvyros poslinkį šiaurės naudai — du Seleuko sūnūs, — Seleukas III (226-223 m. pr. Kr.) ir Antiochas III, Didžiuoju pramintas (223-187 m. pr. Kr.), — sėkmingai plėtė seleukidų karalystę ptolemėjų sąskaita. Antiochui III sekėsi kariauti prieš Egiptą (Dan 11,10). Tačiau pietų karalius — Ptolemėjas IV (221-203 m. pr. Kr.) jį sustabdė prie Rafijos (Rafija) 217 m. prieš Kristų (Dan 11,11-12). Ilgainiui Antiochas III užėmė visą Palestiną, sumušdamas ptolemėjus prie Gazos (Gaza) 201 metais (Dan 11,13-15) ir prie Paneas 198 metais (Dan 11,16). Planuodamas įsitvirtinti Egipte, Antiochas III apvesdino savo dukrą Kleopatrą[361] su Ptolemėju V. Tačiau tėvo planai nuėjo niekais, nes dukra stojo savo vyro pusėn (Dan 11,17). Antiochas III nerimo. Žūt būt veržėsi užkariauti "pajūrius" — Egėjo jūros salas, Mažąją Aziją, Graikiją. Čia jam 190 metais prie Magnesijos (Magnesia) pastojo kelią Romos, Lucijaus Kornelijaus Scipijono vadovaujami, legionai (Dan 11,18). Antiochas III tikėjosi lengvai su jais susidoroti. Į Romos karvedžio reikalavimą pasitraukti iš Romos imperijos globojamų kraštų jis atsakė: "Aš nekišu nosies į Italiją, nekiškite nosies į Aziją!" Lucijus Kornelijus Scipijonas sutalžė Antiocho III kariuomenę. Jis pats vos gyvas išlikęs pirko taiką sunkiomis sąlygomis. Duoklei pinigų ieškojo šventovių iždu ose. Tačiau ir čia Antiochą III lydėjo nesėkmė, — krašto gyventojai jį nužudė (Dan 11,18-19). Antiocho III vieton stojo Se-

361 Ji yra skirtinga nuo Kleopatros VII, kuri ilgainiui sužavės Julijų Cezarį ir Markų Antonijų.

leukas IV (187-175 m. pr. Kr.). Jis siuntė duoklės rinkėjus ir į Jeruzalės Šventyklą (2 Mak 3,7ss.). Tačiau ir jis tapo žudiko auka, — žuvo nuo savo paties paskirto Romai duoklės mokėti rinkėjo rankos (Dan 11,20).

Likusi Dan 11-ojo skyriaus dalis apima pranašystes apie "niekingą žmogų" — Antiochą IV Epifaną (175-163 m. pr. Kr.). Jis yra *Danieliaus* knygos "mažasis ragas" (Dan 8,9-13.23-25). 1 Mak 1,11 skaitinys jį vadina "nuodėminga šaknimi": mat seleukidų sostą užėmė gudria klasta. Nuo 189 metų jis drauge su kitais devyniolika savo amžininkų buvo laikomas Romoje įkaitu. Jo brolis Demetrijus turėjo būti Seleuko IV įpėdinis (Dan 11,21). Prasibrovęs į karaliaus sostą pro brolį, Antiochas IV Epifanas suruošė sąmokslą nužudyti "Sandoros kunigaikštį" — vyriausiąjį judėjų kunigą Oniją III 171 metais (Dan 11,22). Be to, metėsi plėšti judėjų krašto (žr. 1 Mak 1,11-16; Dan 11,23-24). Po sėkmingo žygio į Egiptą 170 metais, Antiochas IV Epifanas su didele iškilme grįžo Palestinon ir pradėjo naikinti "Sandoros bendriją" (Dan 11,25-28). Antrąjį Antiocho IV Epifano žygį prieš Egiptą 168 metais sukliudė "kittim [Kipro] laivai" — Romos laivynas. Romai niekais pavertus jo planus, Antiochas IV Epifanas savo tulžį išliejo ant judėjų Palestinoje. Su įniršiu pradėjo versti judėjus su*graikė*ti. Tik judėjai, atsimetę nuo Sandoros tikėjimo, liko jo persekiojimo nepaliesti (Dan 11,29-30). Antiochas IV Epifanas pastatė sargybą Šventykloje, uždraudė Mozės Įstatymu įsakytas aukas ir užkėlė ant altoriaus "sunaikinimo pabaisą" — pašventė jį Olimpo Dzeusui (Dan 11,31).

Persekiojimo metu judėjų visuomenėje įvyko skilimas. Iš vienos pusės, atsimetėliai nuo Sandoros, o iš kitos, ištikimieji Sandorai — hasidimai. Pastarieji laikėsi tvirtai ir, nepaisydami persekiojimo, drąsiai išpažino Sandoros įpareigojimus. Juos drąsino "mažutė pagalba" — drą-

suolis Judas Makabėjas ir jo vadovaujamas partizanų sąjūdis prieš Antiocho IV Epifano kėslus (Dan 11,32-35). Tačiau Antiochas nesiliovė puikauti, — pasiskelbė dievu virš dievų, duodamas sau "Epifano", t.y. "[Dzeuso] apsireiškimo" titulą. Olimpo Dzeusas užgavo ne tik judėjų monoteistinį tikėjimą, bet buvo svetimas ir Sirijos gyventojams (Dan 11,36-39). Galų gale — "pačiu pasaulio pabaigos metu", Antiochas IV Epifanas vėl užpuolė Egiptą. Karą laimėjo. Grįždamas atgal į Siriją, sustojo Palestinoje, tarp Jeruzalės ir Vidužemio jūros, poilsiui (Dan 11, 44-45). Čia jis netikėtai žuvo "ne nuo žmogaus rankos" (Dan 8,25).

Istorija — Dievo upė. Dan 10-12 skaitinių istorinė apybraiža turi regėjimo rėmus. Apybraiža kalba apie būsimus įvykius, kurie yra aprašomi Dievo "tiesos knygoje" (Dan 10,21). Iš tikrųjų ši apybraiža nėra pranašystė apie ateitį — būsimus įvykius, bet istorinė praeities įvykių santrauka. Tik vienas įvykis šioje santraukoje yra tikrai būsimas — pranašystė. Pranašaujama apie Antiocho IV Epifano mirtį. Jis dar tebėra gyvas (Dan 11,40-45). Šis įvykis dar buvo tik ateityje įkvėptojo *Danieliaus* knygos autoriaus dienose. Būdinga, kad šiai pranašystei trūksta tikslumo, kuris yra taip ryškus makabėjų amžiaus įvykių santraukoje. Antiochas IV Epifanas nemirė prie Jeruzalės, baigminio pasaulio pabaigos mūšio vietoje, bet Persijoje 163 m. prieš Kristų.[362] Ši įkvėptojo autoriaus pranašystė apie Antiocho IV Epifano mirtį padeda datuoti *Danieliaus* knygą. Ji buvo įkvėpta prieš karaliaus mirtį, tarp 168-164 m. prieš Kristų.

Istorija — upė, kuria plaukia Sandoros bendrija. Įkvėptasis *Danieliaus* knygos autorius pasakoja apie įvy-

[362] Žr. 1 Mak 6,1-16; Juozapas Flavijus, *Antiquitates* XII, 9,1.

kius, stengdamas grūdinti persekiojamus žmones. Jis kviečia pažiūrėti į persekiojimo kančią istorinio Dievo užmojo ir veiklos požiūriu. Anot jo, nė vienas iš šių įvykių neįvyko atsitiktinai. Kiekvienas jų priklauso nuo Dievo kalendoriaus ir yra dalis Dievo staklių istorijoje. Dievas yra istorijos audėjas. Jam iš anksto žinomi įvykių gijos ir ataudai. Net Antiocho IV Epifano žiauri priespauda buvo išganymo istorijos dalis. "Jam seksis iki Dievas jį nubaus. Dievas vispusiškai įgyvendins savo užmojį" (Dan 11,36).

Apokalipsė yra apreiškimas. Apokalipsės šaltinis yra pats Dievas. Apokalipsė yra neišsemiama. Apokalipsėje pabrėžiama ypatingas Dievo visagališkumas. Dievo visagališkumo pabrėžimu nesiekiama puoselėti žmonėse pasitenkinimo savimi, lygiai kaip marksizmo pažiūra į istorijos raidos būtinumą, į beklasę utopiją, nesistengia atkalbėti nuo revoliucinės veiklos. Apokalipsė liudija, kad istorija yra Apreiškimo upė, kuria turi plaukti žmogus — Sandoros bendrija. Tikėjimas, kad istorija neišvengiamu būtinumu pagal Dievo kalendorių plukdo į Dievo karalystę, uždegė mažutį judėjų būrelį ir įgalino juos drąsiai elgtis ir gyventi viltimi nuožmaus persekiojimo metu. "Žmonės, kurie tiki Dievą, tvirtai laikysis ir drąsiai elgsis" (Dan 11,32).

Dievas buvo su jais — Sandoros bendrija ir persekiojimo metu. Ar buvo svarbu kiek divizijų buvo prieš juos? Kas, kad buvo pralaimėta daug mūšių. Svarbu, kad kovojama laimėsiančiųjų pusėje. Pats Dievas apvainikuos ištikimuosius baigmine pergale. Drąsuolių būrys reiškėsi tikėjimo aistra gyventi ir mirti dėl Dievo šlovės. Jie buvo šventai įsitikinę, kad jų mirtis pagyvins ir sukilnins Sandoros bendriją bei ją paruoš Dievo karalystės atėjimui (Dan 11,35).[363]

---

[363] Šis požiūris į kankinystę yra raiškus 2 *Makabėjų* knygoje (2

Danieliaus knyga nemini Pateptojo — Mesijo, kuris reikšis istorijos baigmės dienomis kaip Dievo įgaliotinis Dievo teismui Izraelio engėjams įvykdyti ir viešpatauti teisumu Dievo Tautoje. Dan 7-asis skyrius aprašo regėjimą su Žmogaus Sūnumi, kuris ateina Dievo karalystės sukurti (Dan 7,13ss.). Žmogaus Sūnus turi didelį vaidmenį ir nešventraštinėje judaizmo raštijoje. Čia Žmogaus Sūnus laikomas dangišku valdovu, kurį Dievas atsiųs blogiui sunaikinti ir pradėti savo Karalystę.[364] Naujajame Testamente Žmogaus Sūnaus titulas naudojamas mesijine prasme (žr. Mk 8,31).[365] Tačiau Dan 7-ajame skyriuje Žmogaus Sūnus yra Sandoros bendrijos įvaizdis — "Aukščiausiojo šventieji" (Dan 7,18.22.26-27). Ir be tapatinimo su Sandoros bendrija, skaitinys apie Žmogaus Sūnų turi platesnę — mesijinę reikšmę, nes hasidimai — Sandoros bendrija yra Dievo karalystės vėliavnešiai. Kankinio ištikimumu Sandoros Dievui, hasidimai liudija Karalystę, kurią Dievas sukurs galybe ir šlove baigmės amžiuje. Jie gyvena ir miršta persekiojimo metu, paankstintame Mesijo amžiuje. Įkvėptasis *Danieliaus* knygos autorius tiki, kad Mesijo amžiaus aušra jau čia pat. Iš tikrųjų, anot vieno skaitinio, už trijų su puse metų (Dan 12,7).[366]

Mak 6-7). 2 Mak knyga yra vėlesnė už *Danieliaus* knygą. Labai galima, kad ji datuotina krikščionių eros aušroje. Būdinga, kad ši kankinystės samprata buvo labai raiški ir įtaigi judaizme ir jaunutėje krikščionių Bendrijoje.

[364] Tai labai ryšku *Enocho* ir *4 Ezdro* knygose. Žr. S. Mowinckel, *He That Cometh* (New York, NY: Abingdon, 1956), 346-450. Pats Jėzus evangelijose aptaria save ir savo veiklą Žmogaus Sūnaus titulu. Žr. S.E. Johnson, "Son of Man", *The Interpreter's Dictionary of the Bible* (Nashville, TN: Abingdon, 1962), IV, p. 413-419.

[365] Žr. A. Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą*, I, p. 175-221.

[366] Žr. Dan 9,27; taip pat 7,25. Vėlesni įkvėpti *Danieliaus* knygos redaktoriai šį laikotarpį pailgins į 1290 dienų (Dan 12,11) ir 1335 dienų (Dan 12,12).

Pagal pranašišką tikėjimo kraitį, ir vėlesnę nešventraštinę raštiją, Mesijas ateis iš Dovydo šeimos ir atkurs Dovydo karalystę (žr. Iz 9,1-7; 11,1-9).[367] Šis dinastinis mesianizmas buvo politiniai suprastas Jėzaus Nazariečio amžiuje. Tai liudija nešventraštinė psalmė ir iš makabėjų laikotarpio:

Pažvelk, Viešpatie,
ir pažadink jiems Dovydo sūnų,
jų karalių, tau tinkamu metu.
Dieve, tevaldo jis Izraelį,
tavo tarną.
Apjuosk jį jėga,
kad sutrupintų nedorus valdovus,
kad apvalytų Jeruzalę nuo tautų,
baigiančių ją sutrypti.[368]

Danieliaus knygoje Karalystės atėjimas nevaizduojamas politiniai ir neturi politinių užuominų, kurios skatino mesijinį sąjūdį Zerubbabelio amžiuje.[369] Anot jos, Karalystės atėjimas bus paties Dievo pergalė, viršijanti ir vispusiškai atnaujinanti istorinę tikrovę. Būdinga, kad paskutinis Danieliaus regėjimas palieka politinių poslinkių areną, kurioje varžosi seleukidai ir ptolemėjai, ir pasikelia į visiškai naują plotmę (Dan 12). Istorijos tikslas yra *Dievo* karalystė, o ne žmogiška karalystė, nors ji ir būtų diktatūrinė utopija ar sėkminga visuomeninė demokratija. *Dievo karalystė* ateis su paties Dievo kalendoriumi — jo paslaptingu keliu ir laiku. Pagal *Danieliaus* knygą, Dievo karalystei kelią parengs "vargų laikotarpis" —

---

[367] Žr. *Rakto* II, VII skyrių ir *Rakto* I, X skyrių.

[368] *Saliamono psalmės* 15,21-25. Ši knyga yra nešventraštinės raštijos dalis, kuri vadinama apokrifais. Ši psalmė datuojama apie 50 m. prieš Kristų.

[369] Žr. Anksčiau.

mesijinio amžiaus gimimo kančia (Dan 12,1). Ištikimieji, kurių vardai įrašyti "Knygoje", bus išgelbėti iš vargų. Be to, daugelis tų, kurie yra mirę, bus prikelti, kad galėtų dalyvauti didingoje istorijos dramos užsklandoje:

> *Daugelis tų, kurie miega žemės dulkėse, atbus. Vieni amžinam gyvenimui, o kiti gėdai ir amžinai negarbei. Tie, kurie yra išmintingi* [*hasidimai*] *žėrės lyg dangaus skliauto žėresys; tie, kurie veda daugelį į teisumą — lyg amžinos žvaigždės* (Dan 12,2-3).

Prikėlimas iš mirties ir nemirtingumas. Graikai kalba apie sielos nemirtingumą, o Šv. Raštas — Senasis Testamentas apie žmogaus prikėlimą iš mirties. Tiesa apie gyvenimą anapus mirties, viena iš didžiųjų apokaliptinės raštijos įnašų į tikėjimo kraitį, buvo vėlyva išganymo istorijoje. Pagal graikų sampratą, žmogus yra sudėtinė būtybė, — *turi* kūną ir sielą. Kadangi kūnas yra sudėtas iš dalių, jis subyra į dalis. Kūno turėjimas daro žmogų mirtingą. Kadangi siela yra vientisai paprasta, — neturi dalių, — siela yra nemirtinga ir amžina. Pagal hebrajų sampratą žmogus *yra* kūnas, t.y. trapus, ir Dievo "alsavimas", t.y. orus ir didingas. Pagal Šv. Raštą, Dievas sukūrė *žmogų* — trapų ir didingą kūrinį. Graikiškoji žmogaus samprata yra atsaji.

Šv. Rašto pomirtinio gyvenimo samprata, skirtingai nuo graikų įžvalgos į sielos nemirtingumą, yra persunkta istorine sąmone. Sandoros bendrijos mintijimu, pavienis asmuo negali patirti vispusiškos gyvenimo pilnatvės, nebūdamas atpirktosios bendrijos — Dievo karalystės dalyvis. Todėl žmogaus prikėlimas iš mirties ir įžvelgiamas pasaulio baigmėje — istorijos dramos užsklandoje, kada Dievas vispusiškai sunaikins blogį. Apokaliptinė raštija turi anapusinę sąmonę, skelbdama, kad istorijos drama veržiasi anapus tragiško sankirčio su blogiu laiko būvyje į

baigminę karalystę. Iš kitos pusės, apokaliptinė raštija turi šiapusinę sąmonę, nes supranta laiko kurpalio sukeltas kančias kaip įnašą į didingąją istorijos baigmę.

Apokaliptinė raštija nieku neskatina bėgti iš pasaulio bei vengti laiko kurpalio varžtų. Ji šaukia ištikimuosius Dievo Sandorai sutikti laiko kurpalio varžtus dabartyje su tikėjimu, kad visą istorijos dramą, nuo pradžios iki galo, visagaliu gerumo užmoju valdo Dievas.

IX SKYRIUS

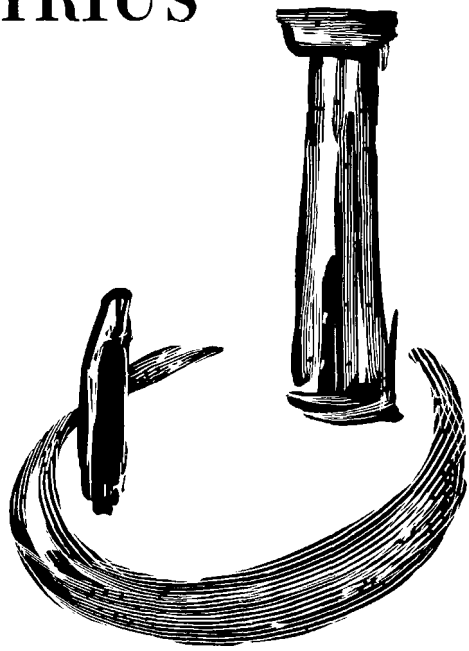

BŪTI SANDROS BENDRIJA PASAULYJE

[Dievas] siunčia šviesą — ir ji eina,
atšaukia ją, — drebėdama paklūsta.
Žvaigždės džiugiai žėri joms nustatytu laiku,—
kada jas šaukia, atsako:
"Štai mes čia!"
Jos linksmai šviečia savo Kūrėjui.
Jis yra Tas, Kuris yra mūsų Dievas,
niekas kitas negali jam prilygti (Bar 3,33-36)

Senasis Testamentas atspindi dvigubą ilgą raidą: ilgą tikėjimo istoriją ir ilgą savo parašymo — sudarymo istoriją. "Dievas, ... rūpestingai planuodamas ir ruošdamas žmonių giminės išganymą, ypatingu būdu išsirinko vieną tautą kaip savo pažadų patikėtinę".[370] Ilgoji tikėjimo istorija siejasi su 1800 metų Izraelio — Sandoros bendrijos istorine kelione. O Senojo Testamento parašymas — sudarymas Dievo įkvėpimu truko daugiau kaip 1000 metų. Pirmieji poetiniai Senojo Testamento skaiti-

[370] "Dieviškasis Apreiškimas", IV, 14. *II Vatikano dokumentai*, p. 112.

Skaitymai iš Šv. Rašto:
Siracido knyga.
Tobijo knyga.
Juditos knyga.
1 Makabėjų knyga.

niai, — pavyzdžiui, Miriamos (Miriam) giesmė (Iš 15, 1-18) ir Deboros (Deborah) giesmė (Ts 5), — atrodo, priklauso XII a. prieš Kristų. Paskutinė Senojo Testamento knyga hebraiškajame Tanake yra *Danieliaus* apokalipsė iš II a., o graikiškojoje Septuagintoje — *2 Makabėjų* ir *Išminties* knygos iš I a. prieš Kristų. Šio ilgo Senojo Testamento įkvėpimo ir sudarymo metu telkėsi tikėjimui reikšminga medžiaga į knygas ir knygų rinkinius.

Katalikų Bendrija laiko 46 Senojo Testamento knygas kanoninėmis — norminės reikšmės tikėjimui. Daugumas protestantų bendrijų priima 39-nių Senojo Testamento knygų kanoną — norminį sąrašą. Ir žydai turi tą patį Senojo Testamento kanoną kaip ir protestantai.[371] Kalbama apie septynias knygas ir priedus dviejose kitose knygose. Įprasta šias knygas ir priedus vadinti deuterokanoniniais Raštais. Pravartu turėti prieš akis jų sąrašą:

1. *Tobijo*, arba *Tobito* , knyga: Tob
2. *Juditos* knyga: Jdt
3. *Išminties*, arba *Saliamono išminties*, knyga: Išm
4. *Siracido*, arba *Ekleziastiko*, knyga: Sir
5. *Barucho* knyga su *Jeremijo laišku*: Bar
6. *1 Makabėjų* knyga: 1 Mak
7. *2 Makabėjų* knyga: 2 Mak

Deuterokanoniniai priedai:

Esteros knygoje pagal Vulgatos vertimą knygos

---

[371] Žr. *Rakto* I, p. 26-30. Taip pat I. Havener, *Imk ir skaityk!* Vertė Jurgis Strazdas (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1981), p. 15-19. Katalikų Bendrija Tanako knygas vadina protokanoninėmis, t.y. pirmojo kanono knygomis, o pridėtines Septuagintos knygas — deuterokanoninėmis, t.y. antrojo kanono knygomis. Protestantų bendrijos deuterokanoninius Raštus vadina apokrifais — "paslėptųjų" knygų pravarde.

gale nuo Est 10,14 iki 16,24.[372]
Danieliaus knygoje yra trys priedai:

Azarijo psalmė ir Trijų vaikinų giesmė Dan 3,24-90
Pasakojimas apie Suzaną Dan 13
Pasakojimai apie Belį (Bel) ir Slibiną Dan 14

Šiuolaikinis Senojo Testamento tyrinėjimas šio skirtumo kilmę sieja su dviem šventųjų Raštų sąrašais — kanonais, kurie kilo dviejose judėjų bendruomenėse: gimtajame Palestinos krašte ir išeivijoje — Aleksandrijoje, Egipto žemėje. Palestinos kanonas buvo hebraiškasis Tanakas — trumpasis, o Aleksandrijos — graikiškoji Septuaginta — septyneta knygų ir priedu dar dviem knygoms ilgesnis.[373]

Deuterokanoninės knygos ir apokrifai. Deuterokanoninės knygos priklauso Septuagintai — graikiškajam Senajam Testamentui. "Deuterokanonas" reiškia antrąjį kanoną. Taigi deuterokanoninės knygos siejamos su antruoju Senojo Testamento kanonu, arba tikėjimui norminiu Raštų sąrašu. Katalikai hebraiškojo Senojo Testamento knygas vadina protokanoninėmis, t.y. pirmojo kanono, norminio Raštų sąrašo, knygomis.[374]

---

372 Nūdieniai katalikų Šv. Rašto vertimai — prancūzų *La Bible de Jerusalem* ir amerikiečių *The New American Bible* — priedus įjungia į knygos pasakojimą.

373 Išsamiau apie Senojo Testamento kanono kilmę rašoma X skyriuje.

374 Katalikų Bendrija priima abu Raštų rinkinius kaip įkvėptą Dievo žodį. Vadindama kai kurias šių knygų deuterokanoninėmis, o kai kurias protokanoninėmis, ji prisimena istorinį Šv. Rašto atpažinimą. Žr. R. H. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha.* "Pseudepigrapha" reiškia "Netikri vardai", — t.y. šitaip paženklinama knygos, rašytos garsiųjų pra-

Deuterokanoninės Senojo Testamento knygos švyti dideliu domesiu Dievo Tautos istorijai ir poreikiams vis labiau platėjančiame pasaulyje. *1* ir *2 Makabėjų* knygos pasakoja apie judėjų sukilimą prieš graikiškuosius tironus. 1 Mak yra tiksli ir jaudinanti sukilimo istorija, o 2 Mak yra padrika, — joje vyrauja tikėjimo vaizduotė. Deuterokanoninė raštija skiria daug dėmesio ir išminties poreikiams. *Išminties* ir *Siracido* knygos, savo kasdienos rūpesčiais, lūkesčiais ir baimėmis praturtina Sandoros tikėjimo išmintį, užrašytą *Patarlių*, *Koheleto* ir *Jobo* knygose.

Istorija aprašo karalius, generolus, visuomenės grupuotes. Iš viso, ji tylomis praeina pro paprastus žmones. Istorijai nerūpi kaimietis, žvejas, piemuo — varguoliai. Būdinga, kad išganymo istorijai potremtiniame amžiuje rūpi eilinis žmogus. Išryškinama du eilinio žmogaus bruožai: atmintis ir viltys.

Eilinis žmogus buvo Dievo Tautos dalelė nuo pat Sinajaus kalno likiminės Sandoros. Maloningojo Dievo rūpestis ir pažadai priklausė jam lygiai kaip ir krašto didžiūnui. Eilinis žmogus pažino savo Dievą, kaip Tą, Kuris "numeta galiūnus nuo sostų, ir išaukština mažuosius. Alkstančius gėrybėmis apdovanoja, turtuolius tuščiomis paleidžia" (Lk 1,52-53). Eilinis žmogus gyveno viltimi, kad Dievas paleis turtuolius tuščiomis, ir išauš diena,

---

eities asmenų vardu — slapyvardžiu. Pavyzdžiui, Saliamono, Enocho, Barucho, Abraomo, Mozės. Protestantų bendrijos deuterokanoninių knygų nelaiko kanoninėmis, bet jas pravardžiuoja "apokrifais". "Apokrifas" reiškia "paslėptas". Mat galvojama, kad šios knygos rašo apie paslaptingą mokymą, kurio reikšmė yra "paslėpta" nuo eilinio skaitytojo. Protestantų bendrijos, nors ir nepripažindamos jų mokymo, laiko jas vertingomis, nes jos padeda pažinti istoriją ir moko padoraus elgesio. Protestantų Knygos leidiniuose deuterokanoninės knygos — apokrifai spausdinami tarp dviejų Testamentų arba Knygos gale. Katalikai žodį "apokrifas" naudoja ženklinti nešventraštinei raštijai nuo 200 m. pr. Kr. iki 100 m. po Kr.

kada jis galės "sėdėti po savo vynmedžiu ar figos medžiu, nes nebus kas keltų jam baimę" (Mch 4,4). Varguolių tikėjimas, — "laukiančių Izraelio paguodos" (Lk 2,25) viltis, — padeda suprasti ne tik nuotykingus pasakojimus apie Tobiją ir Juditą, bet ir makabėjų istoriją bei *Siracido, Išminties, Barucho* knygų išmintį.

JUDĖJŲ ŠEIMA TREMTYJE: TOBIJO KNYGA

Vulgata, lotyniškasis Senasis Testamentas, deda *Tobijo* knygą, kartu su *Juditos* ir *Esteros* rašiniais, po istorinių knygų. Septuaginta, graikiškoji Knyga, — tiksliau pasakius, kai kurie svarbesni jos leidimai, — deda visas šias tris knygas po išminties Raštų.

Tobijo knyga, kartu su *Esteros* ir *Juditos* rašiniais, sudaro mažutį rinkinį su keletu bendrų bruožų apie eilinį izraelietį ir varguolius tremtyje bei bėdoje. Jų pirmykštį tekstą yra sunku tiksliai apibrėžti. Visos trys buvo atpažintos įkvėptomis ir priimtos į kanoną — norminius Raštus, po ilgokai trukusių svyravimų. Be to, visos trys priklauso to paties pobūdžio raštijai. Būdinga, kad jose istoriniai ir geografiniai duomenys naudojami perdėm laisvai. Nuoseklu daryti išvadą, kad įkvėptieji šių knygų autoriai nerašė istorijos, bet religinio turinio pasakojimus — istorines noveles.[375] Labai galima, kad jie rašė remdamiesi tikrais įvykiais, tačiau mums jie nėra pažįstami, nes įkvėptieji autoriai juos praturtina savo atmintimi ir viltimis. Šis praturtinimas kaip tik ir yra įkvėptojo autoriaus tikslas ir savo mokymo perdavimas. Skaitytojui svarbu pažinti autoriaus tikslą ir apčiuopti jo mokymą. Lengvai nuvokiama, kad įkvėptajam autoriui yra prie

[375]Pravartu turėti prieš akis vysk. Motiejaus Valančiaus raštus. Jo siekiai pasakojimuose gali padėti suprasti įkvėptųjų istorinių novelių autorių siekius.

širdies įtaigiai parodyti, kad tikėjimas lieka svarus ir tuo metu, kada atrodo, jog Dievas pasišalino nuo savo Tautos, palikdamas ją bėdoje. Be to, ryšku ir antraeilės temos: tarpusavio paramos — šeimos, medžiaginės paramos, tautiečių užuovėjos svarba bėdos metu, ištikimumas tikėjimui priešiškoje aplinkoje, angelų ir demonų vaidmuo, Sandoros bendrijos vaidmuo išganymo istorijoje.[376]

Tobijo knygos įkvėptasis autorius yra bevardis. Knygos tyrinėtojai nesutaria nei dėl parašymo vietos, nei dėl laiko.[377] Daugumas ją datuoja vėlesniajame potremtiniame laikotarpyje ir ją sieja su Palestina.

Apsakymas apie dvi šeimas tremtyje (Tob 1,1-3,25). *Tobijo* knyga duoda judėjų šeimos apybraižą. Pasakojama apie dviejų šeimų likimą izraeliečių tremtyje. Tobijas yra tremtinys iš Šiaurinės — Izraelio karalystės, priverstas įsikurti Ninevėje, asirų sostinėje (žr. 2 Kar 17,1-6). Nors jo tautiečiai ir pasiduoda pagundai supagonėti, Tobijas atkakliai laikosi savo Sandoros tikėjimo. Gerbdamas jo sąžiningumą, Asirijos karalius Šalmaneseras (Šalmaneser V; 726-722 m. pr. Kr.) paskiria Tobiją pelningon tarnybon — savo prekybos įgaliotiniu. Dabar Tobijui tenka dažnai keliauti į Mediją. Čia, Rages mieste, gyvena jo giminaitis Gabaelis. Tobijas pasideda pas jį didoką sumą pinigų juodai dienai. Sennnacheribui (Sennacherib) paglemžus asirų karaliaus sostą, Tobijas apskundžiamas karaliui už mirtimi nubaustų tautiečių lavonų laidojimą. Skundo dėlei Tobijas netenka turtų ir turi slapstytis su žmona Anna ir sūnumi Tobiju. Ilgainiui savo brolvaikio Ahikaro (Ahikar) užtarimu, Esarhaddonas (Esarhad-

[376] Žr. D.R. Dumm, "Tobit, Judith, Esther", *JBC* 38:3.

[377] Žr. *Ten pat*, *JBC* 38:2; taip pat J. Craghan, *Esther, Judith, Tobit, Jonah, Ruth* (Wilmington, DE: M. Glazier, 1982), p. 134.

don), sekantis Asirijos karalius (680-669 m. pr. Kr.), leidžia jam ramiai gyventi Ninevėje (Tob 1).

Vėl ištinka nelaukta nelaimė. Tobijas nesiliauja laidoti nužudytus tautiečius. Kartą, laidojimo darbų nuvargintas, užmiega kieme pailsėti. Paukščio išmatos atsitiktinai nukrinta ant Tobijo akių — ir jis apanka. Tobijas yra aklas ir beturtis. Žmona Anna turi uždarbiauti kaip audėja. Kartą, Annai grįžus iš darbo su primokėjimu už gerai atliktą darbą, Tobijas įtaria ją apsivogus. Vyro įtarimas Anną pykdo. Ji savo vyrą net pradeda laikyti kvailiu. Įkvėptajam autoriui Tobijas yra gyvas liudijimas, kad nėra ryšio tarp teisaus gyvenimo ir gyvenimo sėkmės (Tob 2).

Tob 3-iasis skyrius prasideda su Tobijo malda (Tob 3,1-6). Malda sklydi širdgėla. Ji atspindi judėjų laikyseną potremtiniame amžiuje: tikima Dievu, bet jaučiamasi išmuštu iš vėžių. Malda alsuoja ir įsitikinimu, kad ši kančia kokiu nors būdu turi būti suderinta su teisaus, maloningo ir ištikimo Dievo tikrove. Tačiau kančia lieka kančia. Ji yra kur kas didesnė, negu žinomos Tobijo nuodėmės jos užpelno. Tobijas prašo išvadavimo per mirtį (žr. Job 7,15-21).

Ūmai apsakymas perkelia į Ekbatanos miestą, kur kita judėjų šeima yra bėdoje. Raguelio, Tobijo giminaičio, dukrą varo iš proto negailestingas ir nesuprantamas likimas (Tob 3,7-9). Sara yra moterų plepalų auka. Mat jos įkyriai jai primena, kad ji nėra tinkama būti žmona (Tob 3,9-11). Protu Sara neranda jokios išeities, tik tikėjimas sulaiko ją nuo savižudybės. Sara meldžiasi (Tob 3,11-22).

Dvi šeimos tremtyje ir du asmenys bėdoje. Tobijas ir Sara yra priblokšti aklo likimo uždėtos nelaimės: Tobijas yra aklas dėl atsitiktinai praskridusio paukščio išmatų, išdeginusių jam akis, o Sara yra visiškai nukamuota ple-

pių moterų. Vien tikėjimas duoda drąsos atsiduoti Dievo gailestingumui.

Įkvėptasis autorius pabrėžia esminį žmonių tarpusavio priklausomumą. Sara yra išvedama iš bėdos kaip šeimos narys (Tob 3,15); izraelietis yra išganomas kaip Dievo Tautos narys. Niekas nepasiekia išganymo pats vienas! Sara giliai išgyvena net beviltiškoje padėtyje savo pareigą būti šeimos vardo ir paveldėjimo įpėdine bei nešėja.

Įkvėptasis autorius stabteli ir leidžia savo skaitytojui sužinoti iš anksto, koks yra jo apsakymo galas (Tob 3,16-17).[378] Tobijo ir Saros, — "abiejų malda buvo išgirsta Aukščiausiojo Dievo Artume" (Tob 3,16). Nuo dabar įkvėptasis autorius ves savo skaitytoją nuostabiu, bet jam nežinomu keliu į Dievo užmojį.

Rafaelis — angelas, vardu "Dievas gydo", yra iškilus Dievo pasiuntinio vardas. Per jį Dievas parodys, kad Tobijo ir Saros tikėjimas, rėmimasis Dievu gyvenimo bėdoje, yra tikras kelias į prasmę ir laimę. Dievo Artumas, taip neryškus kasdienos vingiuose, apšvies Tobijo aklumą ir išvarys demoną, kuris laiko Sarą po savo letena. Dievo užmoju Sara išvaduojama iš bėdos Tobijui, Tobijo sūnui (Tob 3,17).

Jaunojo Tobijo kelionė į Ekbataną (Tob 4,1-6,17). Likusioji *Tobijo* knygos dalis aprašo nuotykingą jaunojo Tobijo kelionę su Rafaeliu pas Gabaelį į Rages Medijoje atsiimti pas jį padėtų pinigų ir jos poveikį Tobijo ir Saros šeimų gyvenime. Apvaizda ataudžia savo užmojo gijas nuostabiais ataudais. Tobijas mokytojiškai pamoko

---

[378] Arkivysk. J. Skvireckas seka Vulgatos skyrių ir eilučių nuorodas. Todėl jos ne visuomet sutinka su nūdieniais vertimais iš Septuagintos. Žr. Tob 3,24-25. Tolesnės knygos nuorodos pagal Septuagintą.

savo sūnų išminties: "Mano sūnau..." (Tob 4,2). Patarimas pabrėžia sūnui geros šeimos pagrindus: pagarbą tėvams, ištikimumą, susilaikymą, klusnumą. Tobijas daro sūnui nepaprastą pažadą: sėkmę gyvenime (Tob 4,6). Pažadas yra nepaprastas, nes paties Tobijo gyvenimo patirtis prieštarauja jo tikėjimui. "Duoti išmaldą" vargšui yra svarbus indėlis duodančiajam išmaldą (Tob 4,9). Izraelietis, vesdamas svetimtautę moterį už žmoną, tampa neištikimas savo pašaukimui — liudyti Dievo užmojį, nes pasiduoda pagundai gyventi savanaudiškai ir atsisako pašaukimo būti savo tautos nariu (Tob 4,12-14a). "Būk atsargus..." savo elgesiu, "dalinkis duona su netekusiais artimųjų" laidotuvėse, "ieškok patarimo..." Patarimai švyti potremtiniam laikotarpiui būdinga nuovokos dvasia. Karalystės žlugimas buvo užgožęs judėjų pasitenkinimą savimi — pasipūtimą (Tob 4,14b-18). Tikras žmogaus turtas yra pagarbi baimė Dievui, nes tik ši gyvenimo būsena yra kelias į prasmę ir laimę (Tob 4,21).

Sūnaus klusnumas tėvui yra pavyzdinis, nors tėvas ir aklas, ir varguolis, ir iš viso be ryšių su gyvenimu (Tob 5,1). Kelias į Mediją iš tikrųjų yra įsijungimas į Apvaizdos užmojo gijas. Tikras izraelietis melsis į Dievą, prašydamas šviesos kelionei. Jaunasis Tobijas tiki, kad Dievas jam padės, nors ir žino, jog nebūtinai aiškiu ar norimu būdu (Tob 5,2-5).

Anapusiškasis Dievas vykdo savo užmojį per angelus (Tob 5,6-15). Angelai, kaip ypatingi asmenys su dieviška užduotimi tarp žmonių, tapo itin ryškūs potremtiniame laikotarpyje. Mat šį laikotarpį buvo pabrėžiamas Dievo anapusiškumas. Nei Tobijas, nei jo sūnus žino, kad Rafaelis yra Dievo angelas. Dievas slepia save, įgyvendindamas savo užmojį. Tuo tarpu Rafaelis "žino kelią", — Dievo užmojo vykdytojas žino Dievo žemėlapį! (Tob 5, 6-9). "Paprastai reikia dviejų dienų nueiti nuo Ekbatanos

iki Rages. Rages yra kalnuose, o Ekbatana — lygumos viduryje" (žr. Tob 5,8 pagal Septuagintos skaitinį). Dievo angelas geriau pažįsta gyvenimo kelionę, negu kelią į Mediją! Tikrovėje nuotolis tarp Ekbatanos ir Rages yra 296 km. Ekbatana yra kalnuose, o Rages lygumoje.[379] Įkvėptajam autoriui nerūpi geografija, bet tikėjimas Dievu. Tam užtenka pabrėžti, kad kelionė yra tolima.

Tremtyje šeimos ryšiai palaiko asmenis ištikimus savo tautai (Tob 5,9-13). Apvaizdusis Dievas ataudžia savo užmojo gijas savo Tautos rėmuose. Angelas Rafaelis, klausiamas, koks yra jo vardas, atsako: "Aš esu Azarijas, didžiojo Ananijo, vieno iš tavo giminaičių, sūnus" (Tob 5,12). Ar gali angelas meluoti? Kaltinti Rafaelį melu yra tolygu nesuprasti įkvėptojo autoriaus pasakojimo minties. Vardas "Azarijah" reiškia "Mano pagalba [yra] Jah[vė]". Rafaelis — "Dievas gydo" turi daugiau negu vieną vardą. Jo tikroji tapatybė pasakojimo užsklandoje.

Užsimenama apie šunį, lydintį keleivius (Tob 5,16 pagal Septuagintos skaitinį). Būdinga, kad Šv. Rašte ši yra vienintelė vieta apie šunį, kaip naminį gyvulį ir žmogaus draugą (žr. Tob 11,4 pagal Septuagintos skaitinį). Atrodo, kad įkvėptajam autoriui rūpi išryškinti gyvenimišką šeimos buitį.

Tobijo žmona Anna verkšlena. Užuomina apie pinigus rodo, kad ji nėra linkusi statyti sūnaus gyvybę pavojun dėl pinigų. Tačiau ji nenuvokia, kad pinigai yra tik dingstis. Tikrovėje kelionė yra proga subręsti (Tob 5,17-21).

Kelionės metu Rafaelis pamoko jaunąjį Tobiją išimti pagautos žuvies širdį, kepenis ir tulžį kaip vaistus (Tob 6,1-8). Tigrio upėje buvo ir yra didelių žuvų. Tačiau labai galima, kad žuvis, kaip ir pati kelionė, yra įkvėptajam

[379] Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, p. 155-156; 175-180; 243-250.

autoriui įtaigus įvaizdis. Širdis, kepenys ir tulžis, liaudies įsitikinimu, turi gydomos galios.

Artėjant prie Ekbatanos, Rafaelis papasakoja jaunajam Tobijui apie jo giminaitį Raguelį ir jo dukrą Sarą (Tob 6,9-10). Sara esanti nelaiminga, nes moterys jai įkyriai primena, kad ji netinkama būti žmona. Mat jau numarinusi net septynis vyrus (Tob 3,7-15; 6,13-14). Buvo įprasta priskirti ligas, ypač mirtiną ir neįprastą ligą, demonams. Moterų plepalai sieja Saros ligą su demonu Asmodejumi (Asmodeus),[380] — "Griovėju". Būdamas "griovėju", Asmodejus yra Rafaelio, angelo vardu "Dievas gydo", priešprieša.

Tobijo vedybos su Sara neprasideda įsimylėjimu. Pats Dievas yra piršlys. Jis viską paruošia. Abiejų jaunųjų tėvai pritaria. Svarbiausia — rūpestis Izraelio gerove ir ateitimi. Priešingu atveju, Sarai ištekant už svetimtaučio, būtų žalinga Dievo Tautai. Anot *Tobijo* knygos mokymo, laiminga moterystė turi remtis visuomeniniu pagrindu, o ne vien asmeniškais išskaičiavimais.

Dievo angelas Rafaelis turi planą (Tob 6,12)! Jaunasis Tobijas turi užimti vaidmenį Dievo Tautos gyvenime. Asmeniški norai turi būti pajungti Tautos gerovei ir ateičiai (žr. Sk 36,5-9). Tiesa, Rafaelis padrąsina Tobiją: "Mergaitė yra graži ir protinga" (Tob 6,12 pagal Septuagintos skaitinį). Grožis ir protingumas yra svarbūs bruožai, tačiau jie yra tik antraeiliai. Tobijas atgauna žadą ir drįsta pridėti, kad girdėjęs apie Sarą blogas kalbas (Tob 6,13-14). Rafaelis ragina Tobiją turėti drąsos ir pasitikėti be jokios žmogiškos garantijos (Tob 6,15-17). Dievo užmojį užgožti neįmanoma! Kadangi Tobijo ir Sa-

[380] Asmodeus yra ne hebraiškas, bet persiškas vardas: *Aesma daeva* — "pykčio demonas". Žr. J.C. Swain, "Asmodeus", *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, I, p. 259-260; D.R. Dumm, *ten pat*, *JBC* 38:7.

ros moterystė yra Dievo užmojo gijos, ji yra išmintingas žingsnis į ateitį. Visa tai išgirdęs, Tobijas pamilsta Sarą. Tikrovėje Tobijas pamilsta Dievo užmojo gijas. Saros, sau Dievo numatytos žmonos, jis dar nemato.

Tobijo ir Saros vestuvės (Tob 7,1-10,13). Tobiją ir Rafaelį Ekbatanos mieste pasitinka pati Raguelio dukra Sara. Svetingumas yra viena iš labiausiai vertinamų šeimos savybių Šv. Rašte. Svetingumas pakeleiviui siejamas su palaiminimu iš Dievo (žr. Pr 18).

Paslaptingasis Dievo užmojis ima reikštis palaima Tobijo ir Saros šeimoms. Tobijas paprašo Saros rankos (Tob 7,8-9). Saros tėvai sutinka (Tob 7,10-13). Pasirašoma moterystės sutartis (Tob 7,14). Prasideda vestuvių puota.

Skaitydamas apsakymą, jauti, kad įkvėptasis autorius nori užbaigti vestuvių iškilmes ir skubėti į akistatą su demonu. O gal tik nori šmaikščiai priminti, kad Saros tėvams vestuvės jau nusibodo, — juk jau aštuntas kartas jiedu išleidžia dukrą už vyro! Pati Sara verkia. Jai vaidenasi septynios nesėkmės! Motina drąsina savo dukrą.

Tobijas, Rafaelio pamokytas, pasiruošia akistatai su demonu, — sudegina žuvies širdį ir kepenis smilkalų žarijose. Degėsių smarvė ir dūmai priverčia demoną dangintis į tolimus Egipto pakraščius (Tob 8,1-3). Mat liaudis tikėjo, kad demonai bastosi dykynėse. Pabėgimas į tolimą Egiptą išreiškia visišką demono pralaimėjimą. Gydymo tarnas Rafaelis supančioja mirties nešėją Asmodėjų.

Demono išvarymas nesiremia magija. Dievo jėga reiškiasi ne dėl degėsių smarvės ir dūmų, bet dėl prašančiojo maldos. Tobijas kviečia Sarą melstis. Tobijo ir Saros malda rodo, kad demonas yra gašlioji aistra. Ji negali kenkti tiems, kurie artinasi prie vedybų lovos su gilia

moterystės šventumo nuovoka. Maldoje Tobijas prisimena *Pradžios* knygos moterystės sampratą (Tob 8,6; žr. Pr 2,18-25). Lytis moterystėje nėra "gašli aistra" sau patenkinti, bet "nuoširdus išreiškimas" meilės, kuri gyvena kito džiaugsmu ir laime (Tob 8,7).

Saros tėvas Raguelis dar nežino, kad šios vedybos yra vispusiškai skirtingos nuo pirmųjų septynių. Jis ruošiasi jaunojo laidotuvėms, iškasdamas jaunajam duobę. Įkvėptasis autorius meistriškai sukuria ir panaudoja įtampą (Tob 8,9-15).

Vedybų naktis nesibaigia laidotuvėmis! Raguelis, nors ir nežino kaip viskas įvyko, garbina Dievą, kuris įgalina mylėtis be gašlumo (Tob 8,17-19). Saros šeimos bėda tremtyje baigiasi keturiolikos dienų šventė. Šventę reikia švęsti! (Tob 8,20-23). Šventimu prailginami bendrijiniai ryšiai, apjungiami žmonės į bendriją ir dalinamasi išganymu.

Tobijas buvo tėvo siųstas parnešti šeimos turtą. Tačiau Dievas turėjo jo kelionei kitą tikslą — dviejų šeimų gerovę tremtyje ir savo Tautos ateiti. Šeimos turtas — pinigai pas Gabaelį Rages mieste lieka tik miglotas reikalas. Tačiau įkvėptasis autorius išryškina jaunojo Tobijo rūpestingumą (Tob 9,1-5). Be to, ir vestuvės turi svarbų vaidmeni (Tob 9,6-9).

Tėvas Tobijas Ninevėje skaičiuoja dienas, nekantriai laukdamas grįžtančio sūnaus. Anna dreba iš rūpesčio ir baimės, bet nedrįsta nustoti vilties (Tob 10,1-7). Būdamas geras sūnus, jaunasis Tobijas savaime jaučia, kad ilgiau nudelsti nebegali. Sara yra Tobijo žmona, — ji eina su vyru ir tampa jo šeimos nariu. Tėvai ją palydi išmintingais patarimais. Tėvas tikisi tik gera apie ją girdėti, nors ir gerai žino, kad jo gražioji dukra dar nėra tobula (Tob 10,12). Motina tikisi, kad žentas nieku neužgaus jos dukters, nes žino, kad jautrioji dukra gali

būti beširdžio vyro nuskriausta (Tob 10,12). Būdinga, kad visi novelės veikėjai dabar yra pajėgesni, nes remiasi vieni kitų dvasiniu pajėgumu. Įkvėptasis autorius tai laiko reikšmingu bruožu potremtinėje Sandoros bendrijos buityje.

Grįžimas į Ninevę (Tob 11,1-12,22). Novelės atomazga išreiškia spalvingą Tobijo šeimos tarpusavio rūpestį ir atidumą vienų kitiems. Net šuo, džiugiai vizgindamas uodegą ir lodamas, įsijungia į šeimos džiaugsmą. Jis praneša apie laimingą sūnaus grįžimą (Tob 11,4 pagal Septuagintos skaitinį).

Karti žuvies tulžis teikia akių išgijimą (Tob 11,10-13). Tikėjimo akis gali atverti tik kartus bandymas — skausmas! "Būk linksmas, tėte! Džiaukis!" (Tob 11,11) išreiškia pagrindinį novelės siekį. Nualinti potremtinio amžiaus judėjai mokomi, kad tik kantriu tikėjimu įmanoma pakelti gyvenimo naštą ir rasti gyvenimo prasmę ir laimę. Tobijas žinojo tikėjimu, kad *Dievas* siuntė jam nelaimę, dabar jis žino, *kodėl* Dievas tai darė. Keliais brūkšniais nupiešiama dramatiška scena: sūnus pasakoja apie kelionės nuotykius, tėvas įterpia paaiškinimo žodį, motina atidžiai klausosi, nors nieko negirdi! (Tob 11,14-15). Šeimos ryšiai praplatėja, tremties vienišumo baimė blėsta (Tob 11,16-19).

Tobijas buvo dosnus varge, jis lieka dosnus ir džiaugsme, — nori dalintis parneštu turtu su Rafaeliu (Tob 12,1-5). Rafaelis primena, kad visa yra Dievo gerumas. Čia įkvėptasis novelės autorius Rafaelio žodžiais išreiškia savo knygos apie Sandoros bendriją tremtyje mokymą: garbinti Dievą, daryti gera, melstis, pasninkauti, duoti išmaldą (Tob 12,6-10). Angelas reiškiasi kaip potremtinio judaizmo išminties mokytojas (žr. Tob 4,3-19).

Rafaelis atkreipia dėmesį į nuoseklias Dievo užmojo gijas tariamai atsitiktiniuose įvykiuose, vedusiais į šią laimingą atomazgą (Tob 12,11-17). Deimantas žiba ir pelenuose, o Dievo gerumas slypi gyvenimo bandymuose. Tik reikia tikėjimo jam atpažinti. Rafaelis dabar apreiškia savo tikrą tapatybę: "Aš esu Rafaelis, vienas iš septynių angelų, kurie perduoda šventųjų maldas..." (Tob 12,15).[381] "Septyni angelai" išreiškia visumą Dievo tarnų, kurie buvoja jo Artume ir vykdo jo valią. Rafaelis pakartotinai pabrėžia, kad ne jis yra Tobijo ir Saros šeimų palaimos šaltinis, bet Dievas, nes visa įvyko "Dievo užmoju" (Tob 12,18). Rafaelis yra tik Dievo pasiuntinys. Apvaizdusis Dievas, o ne pasiuntinys, yra palaimos šaltinis. Įkvėptasis autorius pateisina savo novelę angelo Rafaelio liepimu: "Užrašyk visa, kas įvyko!" (Tob 12, 20).

Tobijo malda ir knygos užsklanda (Tob 13,1-14,15). Tobijo malda yra panaši į pagarbinimo psalmę. Jos tema yra Dievo karalystė Kūrinijoje (žr. Ps 46/47; 92/93; 94/95-98/99). Dievas valdo pasaulį, — jo valdžia nėra matoma, bet yra veiksminga. Izraelio — Sandoros bendrijos pašaukimas yra liudyti Dievo užmojį pasauliui valdyti. Tremties tikslas yra paskleisti Dievo užmojo liudininkus tarp tautų. Tremtiniai ilgisi ir laukia baigminio "surinkimo" iš visų tautų. Mesijinė pergalė bus grįžimas namo, — nemažiau džiugus už Tobijo grįžimą iš sėkmingos kelionės! Jeruzalė yra "surinkimo" vieta Dievo Tautai.

Laiminga Tobijo mirtis žiloje senatvėje yra tinkama doro ir ištikimo gyvenimo užsklanda. Tikėjimo didvyris atranda ramybę ir laimę.

---

381 Šv. Rašte yra minimi tik trijų angelų vardai: Gabrielis, Rafaelis, Michaelis. Apokrifinė raštija papildo vardais septynių angelų sąrašą savitu pasakišku būdu.

Ir knygos užsklandoje pabrėžiama geros šeimos svarba. Vienam neįmanoma surasti Dievą, — prasmę ir laimę (Tob 14,13-14).

Tobijo knyga prašnekina lietuvio patirtį, nes ir lietuvis tikėjimu atpažįsta Dievo gerumą savo tautos kančioje. Šeimos reikšmė mūsų tautos ateičiai yra milžiniška. Šeimoje — asmeniškoje ir bendruomeninėje bręsta Dievo gerumas, kuriuo remiasi ateitis. Ir pavieniam lietuviui neįmanoma surasti prasmę ir laimę — Dievą!

IŠŠŪKIS GINTI TAUTĄ: JUDITOS KNYGA

Juditos knyga skiriasi nuo *Tobijo* knygos savo akiračiu. *Tobijo* knyga atspindi dviejų šeimų staigius gyvenimo vingius, o *Juditos* knyga žvelgia į judėjų tautos likimą.[382] Užuot ieškoti padrąsinimo Dievo gerumo šeimos tremtyje, kalbama apie reikalą elgtis didvyriškai sankirtyje už tautos ateitį. Tobijas ir Sara yra *Tobijo* knygos keleiviai į Šeimos — Sandoros bendrijos ateitį, Judita yra *Juditos* knygos Izraelio karžygė, — narsi moteris karvedė.

Juditos knyga. Labai galima, kad *Juditos* knyga buvo įkvėpta parašyti hebrajų kalba apie 150 m. prieš Kristų Palestinoje.[383] Jos įkvėptasis autorius mums lieka bevardis. Rašymo vietą ir laiką spėlioti padeda užuominos apie

---

[382] Arkivysk. J. Skvireckas *Juditos* knygą vertė iš Vulgatos, o šv. Jeronimas, Vulgatos vertėjas, rėmėsi antraeiliu aramaišku tekstu, kurį užtiko Palestinoje. Be to, jis naudojosi ir senesniu lotyniškų vertimu iš graikų kalbos. Katalikų Bendrija laiko kanonišku tekstu Septuagintos *Juditos* knygą. Žr. modernius katalikų vertimus, pvz.: *La Bible de Jerusalem*, *The New American Bible*, *La Bibbia* (Roma: La Civiltà Cattolica, 1978).

[383] D. R. Dumm, "Tobit, Judith, Esther", *JBC* 38:17. Nuorodos į skaitinius *Juditos* knygoje yra pagal Septuagintą. Žr. modernius knygos vertimus.

graikiškus papročius (žr. Jdt 3,7; 15,13) ir dėmesys Įstatymo nuostatams. Hebraiškasis tekstas nepasiekė mūsų laikų; graikiškasis — Septuaginta tekstas yra norminis — kanoninis. Žydai ir protestantų bendrijos *Juditos* knygos nelaiko kanonine. Tačiau ir vieni ir kiti ją vertina. Žydai ją naudoja Hanukkos (Hanukkah), Šventyklos atnaujinimo, šventės liturgijoje.

Juditos knyga, kaip ir Tobijo, yra istorinė novelė. Ji yra pamokymas apie Apvaizdą. Užuominos apie Izraelio istoriją, nors ir istoriškos, bet nepadeda tikslesniam pasakojimui apie praeitį, tik išryškina tikrovišką Izraelio pašaukimą ir Dievo išganymo užmojo vaidmenį istorijoje. Taigi įkvėptasis autorius stengiasi paaiškinti Sandoros bendrijos tikėjimo turinį, kurio pagrindas — likiminis Dievo įsijungimas į žmonijos istoriją per Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros įvykį. Nenuostabu, kad Izraelio istorijos įvykiai, keleto amžių nuo vienas kito atskirti, dirbtinai sustumiami į pasakojimą likiminio įvykio šviesoje. Judita — Sandoros bendrija netaps pasaulio galybių auka, nes Dievas išvedė ją iš Egipto savo galinga ranka. Potremtinis judaizmo laikotarpis buvo kupinas istorinio sąmyšio. Jis kėlė baimingą netikrumą. Sandoros bendrija, supama baimių, buvo raginama per įkvėptąjį *Juditos* knygos autorių drąsiai išpažinti Sandoros Dievo tikėjimą.

Šaukimas išpažinti tikėjimą. Apsakymo didvyrė yra moteris, vardu Judita — "Judėja". Ji išdrįsta pasipriešinti Asirijos milžinui, — nuožmiai imperijai.[384] Moteris išeina į kovą už Dievo Tautą prieš tariamai nenugalimą asirų kariuomenės vadą Holoferną. Tam tikra prasme, Juditos kova prieš Holoferną yra moteriškoji Dovydo ir

[384] Žr. E. Schüssler Fiorenza, *In Memory of Her* (New York, NY: Crossroad, 1983), p. 115-118.

Galijoto pusė. Holofernas vadovauja milžiniškai kariuomenei. Juditos drąsa skaitytoją stebina. Įkvėptajam autoriui rūpi išryškinti, kad jos drąsos šaltinis yra tikėjimas, kuris remiasi Sandora su Dievu.

Judita yra labai įdomi Šv. Rašto moteris. Įkūnijusi savyje Sandoros tikėjimą, ji lieka perdėm moteriška. Jaučiasi visai kaip namie kosmetikos mene, — moka skoningai ir patraukliai rengtis. Nuožmųjį priešą ji nugalės savo grožiu. Judita yra gera kalbėtoja — gražbylė. Moteriškų įtaigumu ji drąsina baimingus tautiečius priešintis. Gerai pažįsta savo tautos praeitį ir panaudoja pavyzdžius iš tikėjimo istorijos. Ji moka suvilioti, — žino kaip kreiptis į Holoferną: sudaro įspūdį, kad ji bejėgė atsispirti — duodasi viliojama. Tautiečių pagarbą priima su kuklumu, o vyrus, ieškančius jos rankos, laiko atokiai. Judita savo pavyzdžiu ir žodžiu yra tautiečiams klaustukas: Kodėl esi skirtingas nuo kitų? Ar drįsti būti skirtingas nuo kitų? (Jdt 8,1-36).

Sandoros tikėjimas liudija Juditai, kad Izraelis ryžosi būti skirtingas nuo visų kitų tautų. Nors ir visos kitos tautos pasidavė Asirijai, bet Judita atkakliai tvirtina, kad tik pasipriešinimas Asirijai derinasi su Izraelio pašaukimu tarnauti Sandoros Dievui. Pasiduoti Asirijai būtų tolygu paneigti galingąjį Jahvės užmojį išganyti savo Tautą. O pasipriešinti Asirijai reiškia pripažinti iškilųjį Sandoros bendrijos palikimą ir nuolatinį Dievo Artumą savo Tautoje. Būti judėju ar nebūti? — yra klausimas! Judita, — jos vardas reiškia Judėją, arba Žydę, — grąžina judėjams drąsų ryžtą ne tik išlikti, bet ir tapti judėju. Apskyme Judita yra moteris, kuri didžiuojasi tautiniu savitumu ir įkvepia savo tautiečiams pasididžiavimą tautiniu savitumu.

Juditai būdinga mokyti, kaip panaudoti progą. Ji pavyzdys asmens, kuris visuose gyvenimo vingiuose pažįs-

ta ne tik bėdą, bet ir progą. Anot Juditos, net Asirijos pergalė yra Sandoros bendrijai proga. Tikėti reiškia stebėti atviromis akimis ir širdimi dabartį bei klausti: Ką galime padaryti? Kaip tarnauti Dievo užmojui gyvenimo vingiuose? Judita atsako šiuos klausimus labai tikroviškai. Iš vienos pusės, reikia liautis bijoti, o iš kitos pusės, reikia liautis svajoti apie angelų kariuomenę, kuri ateis sunaikinti priešų. Taigi gyvenimo vingiai sudaro progą tapti vispusiškesniu žmogumi, — rasti kelią į pergalę ir ateitį.

Judita yra pavyzdys asmens, kuris nebijo ieškoti savo tautai kelio iš priespaudos. Būdama moterimi — našle, savo padėtimi ji nebuvo iškili vyrų valdomoje visuomenėje. Tačiau ji yra moteris, kuri drįsta parodyti vyrams kaip priešintis Asirijai. Judita nesielgia suktai, nenaudoja nuvalkiotų ar išpūstų žodžių, nebijo prieštarauti vyrams. Ji tik tvirtina, kad, norint apginti tautos laisvę, reikia aukos, — reikia aukoti visą save ir savo gabumus bendram labui. Tik padėjus į šalį asmeniškumus, sujungiamos jėgos. Įkvėptojo autoriaus apsakyme, Judita tarnauja dramatišku pavyzdžiu asmens, pasišventusio tarnauti tautai ir padėjusio į šalį savo asmeniškus rūpesčius. Judita yra asmuo dėl kitų. "Silpna" moters ranka tampa stipria kumštimi išvaduoti Izraeliui ir, tuo pačiu metu, Sandoros bendrijai.

Judita yra iššūkis ne tik Naujajai Bendrijai — krikščionybei, bet ir mūsų tautai. *Juditos* knyga yra Šv. Rašto dalis, skaitytina drauge su Naujuoju Testamentu. Klausydamiesi Dievo žodžio šioje knygoje, suvokiame, kad neįmanoma atsakyti likiminį išganymo klausimą vienu ir tuo pačiu atsakymu visur ir visada. Dievo žodis, girdimas *Juditos* knygoje, šaukia nūdienę tikėjimo bendriją suprasti Sandorą mūsų amžiaus vingiuose — bėdose ir progose. Būti Dievo Bendrija pasaulyje yra rūpintis pasauliu. Mažutė lietuvių tauta, būdama Dievo Bendrijos dalis, yra Dievui priešiškoje imperijoje. *Juditos* knygos Dievo žodis

yra brangus mūsų tautai, nes moko, kad istoriją valdo ne galiūnai, bet pats Dievas, o nuogą jėgą nugali tikėjimo ryžtas.

Apsakymo rėmai Juditos knygoje. Pirmieji septyni knygos skyriai sudaro ilgą asirų pergalių ir neasirų nesėkmių sąrašą. Asirų karinis pajėgumas nuožmus. Nėra kas jiems pastotų kelią! Taip įkvėptasis autorius išryškina tvirtumą tikėjimo, — kas drįsta priešintis. Be to, paruošia veiksmo vietą — sceną Juditai, kuri pasirodo 8-ajame knygos skyriuje.

Istorinės užuominos sudaro apsakymo rėmus. Apsakymas prasideda Nebuchadnezzaro, asirų karaliaus, kvietimu savo vasalų dėtis į žygį prieš Arfaksadą (Arfaksad) ir medus Ekbatanos (Ekbatana) mieste.[385] Kai kurie vasalai atsisako. Nebuchadnezzaras, nugalėjęs medus, susidoroja su vasalais, atmetusiais jo kvietimą. Asirijos kariuomenės vadas Holofernas siunčiamas nubausti vakarinių tautų ir niokojimu bei baime priversti jas paklusti Nebuchadnezzaro valiai. Holofernas elgiasi nuožmiai. Tautos pasiduoda viena po kitos. Žmogišku mastu nenumaldoma jėga žygiuoja per pasaulį! Vienui viena tauta — Izraelis atsisako pasiduoti. Izraeliečius krečia didelė baimė. Jie bijo ne dėl savo gyvybės, bet dėl savo Dievo šlovės ir Šventyklos saugumo. Apsakyme izraeliečiai atspindi idealizuotą Dievo Tautos sampratą istorijoje. Žinodami nuožmią priešo galybę, izraeliečiai šaukiasi Jahvės pagalbos ir ruošiasi gynimuisi.

---

[385] Nebuchadnezzaras buvo Babilonijos karalius nuo 605 iki 561 m. prieš Kristų. Asirų imperiją sunaikino Nabopolasaras, Nebuchadnezzaro tėvas, 612 m. prieš Kristų. Taigi istorinės užuominos nėra istoriškos. Įkvėptasis autorius apsakyme panaudoja asmenį, kuris įvaizdina Izraelio engėją: pasaulis prieš Izraelį! Ir Arfaksadas nėra žinomas.

Holofernas sužino, kad dar yra viena nepaklusni tauta. Achioras (Achior), ammoniečių karalius, jam paaiškina, kad pats Dievas gina judėjus, — jų istorijos negalima perprasti politinių ir karinių veiksnių sampyna. Achioro paaiškinimas Holoferną įsiutina. Jo įsakymu Achioras išvejamas pas judėjus, kad žūtų kartu su jais (Jdt 5-6).

Asirai nugabena Achiorą prie Betulijos (Betulija).[386] Iš jo judėjai sužino, kad Holofernas ruošiasi užpuoliui — sunaikinti jų miestą ir tautą. Ši žinia užgožia baime visus Betulijos gyventojus. Holofernas pradeda užpuolį, atkirsdamas nuo miesto jo vandens šaltinį. Miesto gyventojai reikalauja savo vadus pasiduoti asirams. Vyriausias vadas Uzzijas (Uzzijah) pritaria žmonių reikalavimui su sąlyga, kad dar palauktų penketą dienų (Jdt 7,22-32). Pasakojimas apie žūtbūtinį pavojų baigiamas sakiniu: "Miesto gyventojai buvo baisiai prislėgti" (Jdt 7,32).

Pasakojimas apie pavojų judėjams turi keletą svarbių bruožų. Pradžioje judėjai yra tauta, kuri dedasi prie pagoniškų tautų, atsisakančių paklusti Asirijai (Jdt 1,7-11). Tačiau, Asirijai pradėjus talžyti vakarines tautas, judėjai atsiskiria nuo pagonių. Pagonys sutinka pasiduoti ir, atsisakydami savo dievų, ne tik prisiekia būti ištikimi Nebuchadnezzarui, bet ir įsijungia į Holoferno kariauną (Jdt 2,28-3,8). Judėjai, priešindamiesi asirams, ryžtasi būti skirtingi nuo kitų tautų (Jdt 4).

Apsakyme veiksmo vieta sparčiai perkeliama nuo Ekbatanos į Izraelį — prie Betulijos miesto. Betulija tampa įvaizdžiu vietos, kur pasipriešinama nuožmiai pagonių

---

[386] Betulijos miestas nėra istorijai pažįstamas. Atrodo, kad jis yra įvaizdis — "vieta", kurioje Dievo Tauta ir pasaulio galybės susitiks lemtingam baigmės mūšiui. *Juditos* knygos geografiniai duomenys, tiesa, sieja apsakymą su vietomis, bet nėra tikslūs. Baigminio mūšio vieta — strateginė Esdraelono lyguma, užkertanti kelią Izraelio priešams pakeliui į Jeruzalę.

tautų sąjungai. Asirijai labai sekasi. Betulija turi tučtuojau žūti. Įkvėptasis autorius įtaigiai išreiškia katastrofą sparčia Asirijos kariaunos banga. Pajūrio tautos dreba iš baimės ir teroro (Jdt 2,28). Girdėdami apie Holoferno pergales, izraeliečiai išgyvena siaubą (Jdt 4,2). Asirams įsiruošus karo stovyklą prie Betulijos, "jie buvo visiškai siaubo nualinti" (Jdt 7,4). Išblėsus drąsai, izraeliečiai šaukiasi Dievo pagalbos (Jdt 7,19).

Du galingi nedorėliai. Įkvėptasis autorius vaizdžiais brūkšniais ir užuominomis aprašo Nebuchadnezzarą ir Holoferną. Vienas ir kitas yra nedorėlis. Nebuchadnezzaras yra nežmogiškai galingas. Autorius užsimena apie medų karaliaus Arfaksado miesto sienas. Jam svarbu, kad skaitytojas žinotų, jog jos stiprios, nes labai storos ir turi galingus bokštus (Jdt 1,2-3). Mat galingasis nedorėlis Nebuchadnezzaras "atėjo į Ekbataną, paėmė miesto bokštus [vartus] ir užgožė jo didybę" (Jdt 1,14).[387] Kas galėtų išdrįsti priešintis šiai baisiai Asirijos karinei galybei? Nebuchadnezzaras dingsta nuo apsakymo veiksmo scenos (Jdt 2,4-5). Jo kariaunos vadas Holofernas, antrasis apsakymo nedorėlis, tampa pagrindiniu veikėju (Jdt2,6-18).

Holofernas yra suktas nedorėlis, nes dvilypis. Pradžioje jis yra ištikimas Nebuchadnezzaro tarnas ir dievina savo valdovą: "Nėra kito dievo kaip tik Nebuchadnezzaras!" (Jdt 6,2). Tačiau ilgainiui jis užmiršta karaliaus įgaliojimą, — elgiasi savarankiškai ir svajoja tapti karaliumi. Holofernas yra pilnas įnorių, gašlus ir mėgsta puikuotis. Savaime peršasi mintis, kad šios savybės nuves galingiausios pasaulyje kariuomenės vadą į pražūtį. Moteries vilionės ir grožis jam yra didesnis pavojus negu ginklai. Iš tikrųjų Judita, graži ir pamaldi judėja, apgau-

[387] Žr. Septuagintos tekstą.

na Holoferną, — laimi jo pasitikėjimą ir pokylio metu nukerta jam, nusigėrusiam, galvą jo paties palapinėje (Jdt 9-14).

Įkvėptas apsakymas Šv. Rašte. Juditos knygoje į akis krinta netikslios istorinės užuominos. Pavyzdžiui, Jdt 1,1 skaitinyje Nebuchadnezzaras laikomas Asirijos karaliumi ir valdęs iš sostinės Ninevėje. Iš tikrųjų Nebuchadnezzaras buvo Babilonijos karalius su sostine Babilono mieste (605-561 m. pr. Kr.). Be to, Ninevė buvo babiloniečių sunaikinta septynerius metus anksčiau, negu Nebuchadnezzaras tapo karaliumi (612 m. pr. Kr.). Jdt 1,14 skaitinys (pagal Septuagintos tekstą) priskiria Ekbatanos — medų miesto užkariavimą Nebuchadnezzarui. Istorijos teigimu persų karalius Kiras užkariavo Ekbataną 550 m. prieš Kristų. Holofernas nuveda savo kariauną per tris dienas nuo Ninevės iki Bektiletės (Bektilet) lygumos — 480 km.[388] Jdt 4,6 skaitinys duoda vyriausiajam judėjų kunigui ir religinę, ir karinę valdžią. Tačiau vyriausias kunigas tokią valdžią turėjo tik makabėjų laikotarpyje, — Jonatano, Judo Makabėjo brolio, valdymo metu (žr. 1 Mak 10,20). Betulija, — miestas Esdraelono lygumoje ar prie Šechemo, — nėra žinomas nei istorijai, nei archeologijai.

Istorinės ir geografinės užuominos *Juditos* knygoje, atrodo, yra sąmoningas įkvėptojo autoriaus noras pasišaipyti. Labai galima, kad jam norisi parodyti, kokie gudrūs yra jo skaitytojai judėjai ir, iš kitos pusės, kokie nemokšos yra pagonys. 480 km žygis pėsčiomis per trejetą dienų yra perdėm pašaipus. Siekiama pakutenti skaitytojo vaizduotę ir sukurti jam pramogą. Tuo pačiu metu pa-

[388] Bektiletė nėra mums žinoma. Atrodo, kad ji yra vietovė Sirijoje (Jdt 2,21).

aiškėja, kad apsakymu neperduodamos žinios apie praeitį, bet gundoma gyventi drąsia ir ryžtinga dabarties viltimi.

Teologinis raktas į Juditos knygą. Sandoros bendrijos istorija yra teologinis raktas į *Juditos* knygą ir jos reikšmę tikėjimui. Tariamai pasakodama apie pagonių karaliaus susirėmimą su Izraeliu, ji iš tikrųjų kalba apie susirėmimą, kuris viršija istoriją. Juditos pasipriešinimas tampa pasipriešinimo pavyzdžiu bet kokiai ir kiekvienai Sandoros bendrijos grėsmei.

Įkvėptasis autorius įžiūri, kad istorija turi likiminio Išėjimo iš Egipto sąrangą. Pagal Iš 5,1-2 skaitinį, susirėmimas tarp Mozės ir Faraono Egipte yra iš tikrųjų susirėmimas tarp Jahvės ir Faraono. Panašiai ir Jdt 6,2 skaitinyje, Nebuchadnezzaras yra dievas, kuris nori priversti tautas jį pripažinti savo dievu. Todėl *Juditos* knyga aprašo sankirtį tarp sudievinto Nebuchadnezzaro ir Jahvės, o ne tarp Nebuchadnezzaro/Holoferno ir Izraelio/Juditos.

Asirai buvo įžūlumo ir nuožmaus žiaurumo įvaizdžiai jau nuo senovės.[389] Senojo Testamento istorijoje Asirijai buvo lemta reikštis kaip Dievo pykčio spragilu prieš jo Tautą (žr. Iz 10,5). Tačiau ji peržengė savo įgaliojimo ribas ir iššaukė Jahvės pasmerkimą (Iz 10,12-16). Sennacheribo žygis prieš Jeruzalę 701 metais laikomas reikšmingu, nes buvo užpuolis prieš patį Jahvę (Iz 36,20). Stebuklingas Jahvės įsikišimas prieš Sennacheribą aprašomas Iz 37,33-37 skaitinyje, yra *Juditos* knygos teologinis pirmatakas.

Nebuchadnezzaras sunaikino Jeruzalę 587 m. prieš Kristų. Šis skaudus įvykis virto nepagydoma žaizda izra-

[389] Žr. Pranašo *Nahumo* knygą.

eliečių atmintyje, — jis liko nuolat akivaizdus. Nebuchadnezzaras liko baisaus priešo įvaizdis Izraeliui, — ne tik Izraeliui, bet ir pačiam Dievui. Jahvė pasmerkė pražūčiai ir Babilonijos tironą, kuris peržengė įgaliojimo ribas (Iz 47,5). Kaip Faraonas ir Asirija, taip ir Babilonija patyrė susidūrimą ne vien tik su Izraeliu — su žmonėmis, bet ir su Jahve — pačiu Dievu.

Apsakyme apie išvadavimą moteris yra didvyrė — apgina Izraelį — vyrą nuo nuožmios nedorėlio rankos. Iškilus moters pavyzdys drąsina pasipriešinti net triuškinančiai galybei. *Juditos* knyga nėra istorinė nūdienės istorijos prasme. Įkvėptasis autorius naudoja reikšmingiausius pavyzdinius praeities įvykius, jų palyginimais žadina skaitytojo drąsų ryžtą. Toks jo apsakymas, sudabartindamas likiminio Išėjimo įvykio prasmę, turi būtinę reikšmę, apima visą istorijos raidą.

Šaukimas nenuleisti rankų. Judita ir Estera, — dvi potremtinio amžiaus Šv. Rašto didvyrės, — turi reikalo su Dievo užtemimu istorijos raidoje. Dievas, atrodo, pasislėpė. Būdinga, kad *Juditos* knygoje įkvėptasis autorius tik vienui vieną kartą padaro Dievą sakinio veiksniu (Jdt 4,13).[390] Judita dažnai mini Dievo vardą, laikosi judėjų papročių, mini Dievo garbinimą Šventykloje.

Nors apsakymas ir yra apie sankirtį tarp Jahvės ir Nebuchadnezzaro, bet įkvėptajam autoriui svarbu išryškinti, kad sankirtyje dalyvauja ir žmonės. Dalyvavimas sankirtyje išreiškiamas ištikimumu Jahvei, o ne sudievintam Nebuchadnezzarui. Izraelis, būdamas ištikimas Dievui, yra nenugalimas (Jdt 8,19-20). Apsakymu apie Juditą įkvėptasis autorius šaukia savuosius atnaujinti atsakingumo jausmą Sandoros įpareigojimams. Burtis apie

[390] Arkivysk. J. Skvirecko vertime Jdt 4,12.

Juditos iššūkį yra tolygu atnaujinti ištikimybę Sandoros Dievui — Jahvei.

Kas grasino Sandoros tikėjimui? Atsakymas trumpas: graikų kultūra ir gyvenimo būdas — helenizmas. Helenizmo banga palietė judėjus ir Palestiną su Aleksandro Didžiojo atėjimu į Artimuosius Rytus. *Juditos* knygos autorius nebando suderinti Sandoros tikėjimo su helenizmo poreikiais.[391] Jis atspindi ilgai trukusį makabėjų pasipriešinimą helenizmui, o ypač Antiochui IV Epifanui, apie kurį rašo *1-2 Makabėjų* knygos.[392] Drąsinama tęsti pasipriešinimą, — makabėjų žygis turi būti Sandoros bendrijos žygis. Nenuostabu, kad įkvėptasis autorius atspindi aitrią tautišką judėjų galvoseną, — aistrą Torai — Mozės Įstatymui, griežtą malonumų išsižadėjimą, rūpestį Jeruzalės Šventykla. Kaip matėme, *Juditos* vardas reiškia "judėja", o tuo tarpu *Judo Makabėjo* vardas reiškia "judėjas". Tai nėra tik atsitiktinumas. Judita tęsia Judo pradėtą žygį.

Įkvėptasis autorius, žadindamas ryžtingą savo tautos drąsą, nesiremia vienu įvykiu, bet istoriniu Sandoros bendrijos tikėjimu. Iškeliama praeities svarba dabarties raizgyne. Aiškėja, kad Sandoros bendrijos istorija nėra ramus seniai pamirštų įvykių priminimas, bet naujas, šviežias ir veržlus išgyvenimas. Išgyvendami dabarties iššūkį, judėjai parodo, kad Sandoros bendrija yra Dievo *apsakymas*, nes gyvena Dievo užmoju ir apreiškia Dievo veiklą.

Savo esme *Juditos* knyga yra šaukimas dėtis į bendrijinį reikalą ir rasti gyvenimo prasmę bei laimę bendrijiniame iššūkyje. Šia prasme *Juditos* knyga yra šaukimas ir krikščionims įkūnyti savo dabartyje Dievo rūpestį pa-

---

391 Būdinga, kad vėlesnis įkvėptas *Išminties* knygos autorius derins Sandoros tikėjimą su graikų filosofija.

392 Žr. Žemiau.

sauliu. Blogis vis keičia savo veidą ir rūbą; klasta dangstosi vis naujomis skaromis. Krikščionis turi išgyventi dabartyje Kristaus mirtį-Prisikėlimą, — atgimti ir būti Dievo *apsakymu* apie išganymą. *Juditos* knyga yra iššūkis tikėjimui, kuris viršija istorinį ir tautinį akiratį, nes šaukia priešintis blogiui visur ir visada.

DEUTEROKANONINIAI ESTEROS KNYGOS SKAITINIAI

Esteros knyga pasiekė mus per abu Senojo Testamento kanonus: hebraiškąjį — Tanaką ir graikiškąjį — Septuaginta.[393] Senojo Testamento tyrinėtojai taria hebraiškąjį knygos tekstą esant pradinį, o graikiškąjį — hebraiškojo vertimu su šešetu didokų deuterokanoninių priedų. Šv. Jeronimas, versdamas *Esteros* knygą į lotynų kalbą, šiuos priedus sujungė į vieną rinkinį ir pridėjo savo vertimo gale.[394] Graikiškieji priedai yra vadinami deuterokanoniniais — antrojo kanono dalimis, nes buvo abejota apie jų įkvėpimą. Katalikų Bendrijai šie priedai yra lygiai taip įkvėpti kaip protokanoninės knygos. Taigi jie yra Dievo žodžiai.[395]

Šv. Jeronimas deuterokanoninius *Esteros* knygos skaitinius rado išdėstytus pagal jų turinį Septuagintoje. Sujungdamas į vieną junginį, jis pažymėjo vietą, iš kur kiekvieną jų paėmė. Todėl nesunku juos vėl į seną vietą grąžinti.[396]

---

[393] Žr. C.A. Moore, *Daniel, Esther, and Jeremiah.* The Additions (Anchor Bible, nr. 44; Garden City, NY: Doubleday, 1977), p. 151-252.

[394] Arkivysk. J. Skvireckas seka šv. Jeronimo Vulgata. Žr. Est 10, 4-16,24.

[395] Žr. D.R. Dumm, "Tobit, Judith, Esther", *JBC* 38:29.

[396] Patartina pavartyti Šv. Rašto vertimus kitomis kalbomis: *La Bible de Jerusalem* (katalikų-prancūzų), *The New American Bible* (katalikų-amerikiečių), *Bibbia* (katalikų-italų) ir *Revised Standard Version with the Apocrypha* (protestantų).

Atrodo, kad verčiant *Esteros* knygą iš hebrajų kalbos į graikų, buvo įterpti įvairiose knygos vietose šeši priedai (107 eilutės). Pagal knygos pasakojimo chronologinę seką, kuri atspindi šv. Jeronimo skyrius ir eilutes, priedus galima surikiuoti:

1. Mordekajis išgelbsti karaliaus gyvybę Įvadas pačioje knygos pradžioje.	Est 11,2-12,6
2. Karaliaus laiškas su įsakymu iššudyti žydus Po Est 3,13	Est 13,1-7
3. Mordekajo ir Esteros malda Po Est 4,16	Est 13,8-14,30
4. Estera, kreipdamasi į karalių, stato pavojun savo gyvybę Po Esteros maldos	Est 15,1-16
4. Antrasis karaliaus laiškas, — Hamanas pasmerkiamas, o karalystės piliečiams įsakoma padėti žydams Po Est 8,12	Est 16,1-24
6. Mordekajis aiškina sapną ir liudija, kad pasakojimas nėra suklastotas Po Est 10,3	Est 10,4-11,1

Kas yra įkvėptasis priedų autorius? Spėliojama, kad graikiškasis *Esteros* knygos tekstas su priedais yra vėlesnė rašytinė hebraiškojo teksto parafrazė. Įkvėptasis parafrazės autorius dalinasi su savo skaitytoju mintimis. Labai galima, kad jis buvo žydas iš Aleksandrijos, vardu Lysimachas (Lysimachus), gyvenęs Jeruzalėje ir išvertęs hebraiškąją *Esteros* knygą į graikų kalbą apie 114 m. prieš Kristų (žr. Est 11,1). Hebraiškoji *Esteros* knyga

buvo įkvėpta ir parašyta bevardžio įkvėpto autoriaus tarp V-II a. prieš Kristų.[397]

Priedai, atrodo, turi dvigubą tikslą. Norima, kad pasakojimas apie Esterą — judėją Persijos karaliaus dvare būtų vaizdingesnis. Be to, norima pasakojimą apgaubti religine skraiste. Mat hebraiškoji *Esteros* knyga nemini nei Dievo vardo, nei religinių judaizmo poreikių. Tuo tarpu priedai dažnai mini Dievą, pabrėžia Abraomo ir Izraelio išrinkimą būti Dievo Tauta, duoda didelį vaidmenį maldai.

Priedų reikšmė Sandoros bendrijai.[398] Aplamai paėmus, *Esteros* knyga tvirtina, kad žmogus *gali* duoti įvykiams kryptį, nes gali gyvenime *kurti* ateitį. Įkvėptasis hebraiškosios *Esteros* autorius, atrodo, netiki, kad Dievas yra išimtinai visagalis, visa daro, net atimdamas žmogaus jam skirtą užduotį. Anot jo, žmogus nėra akla marionetė, kurią Dievas virvele šokdina gyvenimo įvykių — istorijos raizgyne. Dievo Tauta *Esteros* knygoje turi ryžtis dalyvauti istorijoje ir duoti savo įnašą žmonijos labui. Autoriaus įsitikinimu, bėgti iš gyvenimo, vengiant istorijos vingių, ir palikti Dievui ateities kūrimą — ne tik nuostolinga, bet ir prieš žmogaus prigimtį. Žmogus — tauta — nėra tik istorinės sąnašos, bet žmogaus — tautos — nuosprendis ir jo padariniai. Žmogus — tauta — yra sąmoningas nuosprendis kurti ateitį dabarties lūkesčiuose, rūpesčiuose, baimėse. Būdinga, kad hebraiškoji *Esteros* knyga atspindi įkvėptojo autoriaus pasitikėjimą, kad žmogus — našlaitė Estera yra pajėgi dalyvauti Dievo Tautos ateities kūrime.

---

[397] Žr. R. D. Dumm, *ten pat*, *JBC* 38:29; taip pat J. Craghan, *Esther, Judith, Tobit, Jonah, Ruth*, p. 10-11. Skaitinių nuorodos pagal Septuagintą.

[398] Žr. Anksčiau apie *Esteros* knygos istorinį foną.

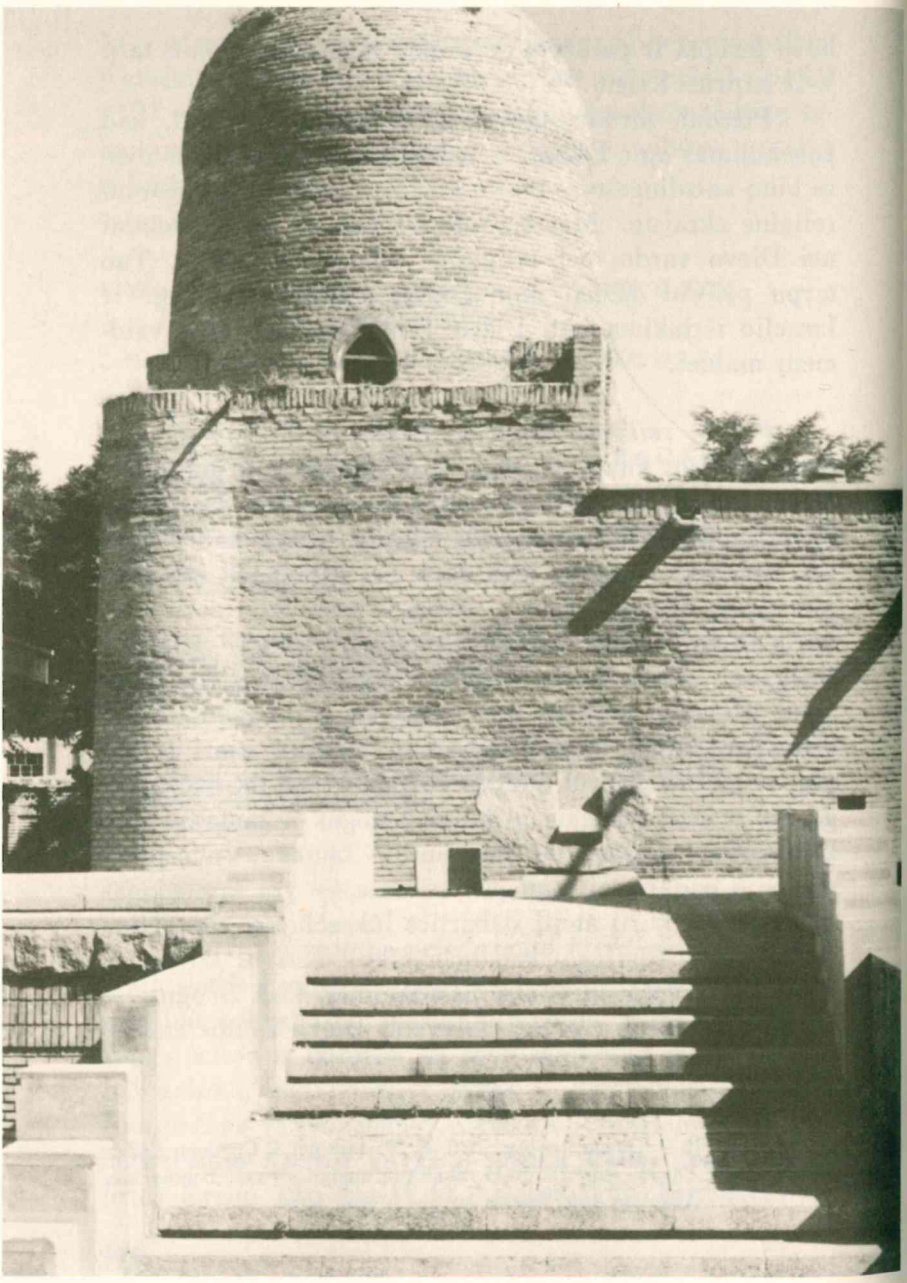

Esteros kapas su musulmonų mečete ir žydų sinagoga
Hamadan — Ekbatana mieste.

Liūtas iš Aleksandro Didžiojo amžiaus Ekbatana mieste.

Ahasuero ir Esteros rūmų griuvėsiai Susos mieste.

Estera — Senojo Testamento Pelenė. Estera yra Šv. Rašto Pelenė. Nuo lūšnelės į karaliaus dvarą! Pasakojimo didvyrė Estera yra našlaitė. Paties Dievo Tauta — bejėgiai išeivijos judėjai. Pasakojimo užsklanda rodo nelauktą atomazgą. Mordekajis yra ministras pirmininkas, dešinioji Persijos karaliaus ranka. Estera yra Persijos karalienė su didesne įtaka karaliui negu Mordekajis. O judėjai yra įtaigūs Persijos piliečiai, užsitarnavę persų pagarbą ir vertinimą.

Pasakojimas apie Esterą yra panašus į pasakojimą apie tikėjimo protėvį Juozapą *Pradžios* knygoje (Pr 37-50). Bejėgis hebrajus Juozapas nugali visus sunkumus ir tampa įtaigiu asmeniu Egipte. Būdamas dešiniąja faraono ranka, Juozapas tarpsta svetimame krašte, neša palaimą ir egiptiečiams, ir hebrajams. Atrodo, kad įkvėptasis *Esteros* knygos autorius ėmė sau pavyzdžiu šventraštinį Juozapą.

Judėjų Purim šventė. Pasakojimas apie Esterą ir Mordekajį yra įtaigus ne tik Šv. Rašte, bet ir žydų Purim šventės iškilmėje. *Purim* yra babiloniškas žodis ir reiškia nuosprendį per kauliukų metimą. Senovėje svarbiam reikalui — pvz. dievų valiai patirti — būdavo naudojama kauliukų metimas (Est 3).[399] Purim šventę žydai švenčia užgavėnių — kaukių baliaus nuotaika. Talmudas leidžia gerti vyną nevaržomai iki sakinių "Tebūnie pagerbtas Mordekajis!" ir "Tebūnie prakeiktas Haman!" reikšmės skirtumas ima blėsti (žr. Est 9). Būdinga, kad susidorojimas su dabarties raizgynu, — ar tai senovės Persijoje, ar tai nūdien, — veda į šventę. Purim šventės iškilmė, kaip ir pati *Esteros* knyga, atspindi ne tik rūpestį išlikti, bet ir ryžtą gyvenimą *švęsti.*

---

[399]Žr. A. Bea, "De Origine Vocis Pur", *Biblica* 21 (1940) 198-199.

Išeivijos teologija Senajame Testamente. Įkvėptasis autorius *Esteros* knyga moko judėjus nevengti dalyvauti gyvenime ir rūpintis išeivijoj Tautos ateitimi. Jam svarbu išryškinti, kad išeivijos judėjai turi teigiamą reikšmę ir įtaką Tautos ateičiai. Visuomeninių persų poreikių neturėtų būti vengiama. Priešingai, jis reikalauja iš savo tautiečių įnašo į Persijos visuomeninį gyvenimą. Anot jo, tarnaujama Sandoros Dievui, dalyvaujant valstybiniame gyvenime ir rūpinantis savo tautiečių gerove. Būdinga, kad nenaudojamas "Izraelio" vardas, bet apsieinama "judėjų" žodžiu.

Įkvėptasis autorius kreipia dėmesį į dvigubą priklausomybę, — priklausomybę persų karalystei ir priklausomybę savo Tautai — Sandoros bendrijai. Ir Estera, ir Mordekajis rūpinasi Persijos karaliaus gerove. Tačiau jiedu yra ir judėjai, kuriems tautiečių reikalai yra svarbūs. Autorius duoda suprasti, kad judėjai, rūpindamiesi ir karaliumi ir savo tautiečiais, ilgainiui susidoros su sunkumais, kuriuos neša dviguba priklausomybė. Asmens likimas iš esmės siejasi su persų valstybės gerove ir judėjų tautos ateitimi.

Dviguboji priklausomybė turi savo atspalvius ir kelia įtampą. Sandoros bendrijos išlikimas priklauso nuo judėjų sąmoningų pastangų rūpintis savo tautiečiais. Šios pastangos reikalauja pasišventimo. Nėra abejonės, kad reikšis įtampa, nes Sandoros bendrijos gerovė ir svetimųjų karalystės gerovė nevisuomet sutampa. Įkvėptajam autoriui svarbu pabrėžti, kad, sąmoningai tarnaujant Sandoros bendrijos gerovei, tarnaujama Persijos karalystės gerovei. Tai liudija Esteros ir Mordekajo pavyzdys. Nugalėdami Hamano kėslus, Estera ir Mordekajis tarnauja persų karalystės gerovei.

Estera — iššūkis tikėjimui. *Esteros* knygos iššūkis tikėjimui yra gyvai tikroviškas. Raginama rūpintis valstybės poreikiais, nepaminant po kojomis Dievo išganymo užmojo istorijoje. Be to, mokoma išdrįsti šaukti blogį į teismą ataskaiton už skriaudas artimui. Ir nūdienis krikščionis gyvai išgyvena dvigubą priklausomybę. Ir jis *Esteros* knyga yra šaukiamas elgtis atsakingai,— būti krikščioniu yra rūpintis Dievo pasauliu. Anot įkvėptojo autoriaus, *Esteros* knygoje neužtenka kilnių jausmų ir gražių žodžių, bet reikia dalyvauti visuomenės poreikiuose, nes žmogus vispusiškai tampa žmogumi, rūpindamasis artimo gerove.

Nūdienis tikintysis — Estera ir Mordekajis — yra šaukiamas Dievo žodžiu *Esteros* knygoje atliepti *visam* Šv. Raštui, t.y. Naujajam Testamentui. Be abejo, šiuolaikinis atliepimas bus kitoks negu Esteros ar Mordekajo, nes mūsų amžiaus poreikiai yra skirtingi. Tačiau pasiryžimas atliepti tikėjimu *nuolat* ateinančiam Dievui lieka tas pat.

MALDA IR VILTIS: BARUCHO KNYGA

Lūžių ir pervartų — priespaudos amžiuje reiškiasi tautos ir tikėjimo gyvastingumas. Tiesa, jis bevardis, nes nesaugu. Tai liudija mūsų tautos *Aušros* gadynės svajotojai, Sibiro mergaičių "*Marija, melskis už mus!*" ir *Kronikos* drąsuoliai. Potremtiniame Sandoros bendrijos amžiuje reiškėsi Dievo įkvėpti bevardžiai autoriai, — *Tobijo, Juditos, Esteros* knygos atspindi priespaudą, lūžius ir pervartas. Visos trys tariamai pasakoja apie praeitį, tačiau kalba apie dabarties tikėjimą — maldą ir ateities viltį. Jos buvo įkvėptos amžiuje, kurio būvyje Sandoros bendrija jautė didelę grėsmę iš pagoniškojo pasaulio savo tikėjimui, pašaukimui ir viltims. Būdinga: potremtinė

Sandoros bendrija pradėjo suvokti, kad jos ateities pagrindas yra ne kraštas — Pažadoo Žemė, bet jos ypatingas tikėjimas ir viltis.

Barucho knyga atskleidžia giliai religingą sielą vieningo tikėjimo ir vienos vilties išblaškytų tarp tautų judėjų. Tikėjimas siejamas su gyvu tautinės nuodėmės jausmu. Įkvėptojo autoriaus akimis žiūrint, Izraelio istorija sklydi neištikimumu Sandorai su Dievu, pranašų žodžių iš Dievo paniekinimu, Mozės Įstatymo ir išminties mokytojų atmetimu. Tiek daug duota šiai Tautai, kad ji gyventų Sandoros džiaugsmu ir saugumu! Pralaimėjimas ir tremtis yra užsklanda ir teisinga bausmė už nuolatinį sukilimą prieš Dievą. *Barucho* knyga atspindi ir neįprastą viltį: kad ir įžūlus Izraelio neištikimumas, bet Dievas amžinai jam ištikimas. Jahvė pažadins juos atgailai — grįžimui pas save ir atleis. Sandora bus atnaujinta, — ji bus amžina. Jahvė surinks išblaškytuosius į palaima sklidiną Jeruzalę — amžiną Dievo miestą!

Knygos aprašas. Barucho knyga yra priskiriama Jeremijo raštininkui Baruchui (žr. Jer 36).[400] Ji nėra vientisa knyga, bet rašinių rinkinys. Atskirai šie rašiniai yra per trumpi būti knygomis. Juos visus jungia į rinkinį Jeruzalės sunaikinimo — 587 metų fonas.[401] Pravartu susipažinti su knygos metmenimis:

I	Tremtinių malda		1,1-3,8
	Įvadas	1,1-14	
	Malda	1,15-3,8	
II	Poema apie išmintį		3,9-4,4
	Išminties reikšmė	3,9-14	
	Žmogui neįmanoma rasti išmintį	3,15-31	
	Išmintis yra Įstatymas	3,32-4,4	
III	Jeruzalė aprauda ir guodžia savo vaikus tremtyje		4,5-29

400 Žr. *Rakto* II, p. 399-402.

401 Žr. A. Fitzgerald, "Baruch", *JBC* 37:2.

IV	Jeruzalė paguodžiama: tremtis tuojau užsibaigs	4,30-5,9
V	**Jeremijo laiškas** prieš stabmeldystę	6,1-72

Rašinių rinkinys, išleistas Barucho vardu, duoda vertingų žinių apie Sandoros bendrijos grupes potremtinėje judėjų išeivijoje. Be to, jis atspindi ir kelius, kuriais judėjai palaikė savo religinį gyvenimą ir tarpusavio vienybę, — ryšius su Jeruzale, maldą, atsidėjimą Mozės Įstatymui, atlyginimo iš Dievo laukimą ir mesijinę viltį.[402]

Poema apie išmintį. Poema apie išmintį atspindi nuostabią įžvalgą į Kūrėją — Izraelio Sandoros Dievą:

> *Dievas siunčia šviesą — ir ji eina,*
> *atšaukia ją, — drebėdama ji paklūsta.*
> *Žvaigždės džiugiai žėri joms nustatytu laiku, —*
> *kada jas šaukia, atsako:*
> *"Štai mes čia!"*
> *Jos linksmai šviečia savo Kūrėjui.*
> *Jis yra Tas, Kuris yra mūsų Dievas, —*
> *niekas kitas negali jam prilygti* (Bar 3,33-36).

Poemoje saulėtekis ir saulėlydis yra klusnumo įvaizdžiai. Ir galingoji saulė — šviesos ir šilumos šaltinis Kūrinijoje — paklūsta Dievo žodžiui. Žvaigždės yra Dievo sargybiniai nakties tamsoje. Saulė ir žvaigždės džiugiai liudija, kad Izraelio Dievas yra Kūrėjas. "Kurti" gali tik Dievas. Žmogus tikėjimu dalyvauja "kūrime" — Dievo ateityje. Visažinąs ir visagalis Dievas *žino* išmintį (Bar 3,32-36). Jis davė išmintį kaip Torą — Mozės Įstatymą Izraeliui (Bar 3,37-4,1).[403]

---

[402] Žr. A. Fitzgerald, *ten pat, JBC* 37:1-25. Taip pat C. A. Moore, *Daniel, Esther, and Jeremiah*, p. 251-358.

[403] Žr. C. A. Moore, *ten pat*, p. 293-304.

LAISVĖS AISTRA IR TIKĖJIMO DIDVYRIAI
1-2 MAKABĖJŲ KNYGOS

Abi *Makabėjų* knygos yra deuterokanoninės, — nepriklauso hebraiškajam Tanakui, bet graikiškajai Septuagintai. Jų turinys — II a. prieš Kristų Palestinos judėjų kova dėl tikėjimo ir politinės laisvės. Knygų vardas siejasi su Judo "Makabėjo", — "Kūjelio", arba "Dievo pašaukto", — pagrindinio knygų didvyrio pravarde.[404]

Babilonijos tremtis VI a. prieš Kristų buvo izraeliečių nepriklausomybės užsklanda. Tremtis statė pavojun izraeliečių ateitį. Tremtyje izraeliečiai atpažino ir savo pašaukimo gilesnį bei platesnį akiratį, — liudyti Dievo išganymo užmojį ir rūpestį pasauliu.[405]

Makabėjų amžiaus — II a. prieš Kristų lūžiai buvo kur kas pavojingesni negu Babilonijos tremties pervartos. Jie statė pavojun patį Izraelio pašaukimą būti Sandoros bendrija.

1 Makabėjų knygos aprašas. 1 Mak knyga buvo parašyta bevardžio įkvėpto autoriaus hebrajų kalba Jeruzalėje prieš I priešKristinio amžiaus pradžią.[406] Jam pavyzdžiu yra *1-2 Karalių* ir *1-2 Kronikų* knygos.

Trumpu įvadu paminėjus Aleksandro Didžiojo pergales, imperijos padalinimą ir seleukidų karalystės pradžią (1 Mak 1,1-10), aprašoma svarbesnieji įvykiai nuo Antiocho IV Epifano įžengimo į sostą (175 m. pr. Kr.) iki Jono Hirkano I valdymo užsklandos (104 m. pr. Kr.).

---

404 Žr. N. J. McEleney, "1-2 Maccabees", *JBC* 27:2; J. A. Goldstein, *1 Maccabees* (Anchor Bible, nr. 41; Garden City, NY: Doubleday, 1976), p. 3-36.

405 Žr. II skyrių.

406 Žr. 1 Mak 16,23-24. Šiame skaitinyje minima Jono Hirkano I — vyriausiojo kunigo, vadovavusio judėjams tarp 134-104 m. pr. Kr. — žygis. Taip pat N. J. McEleney, *ten pat*, *JBC* 27:8.

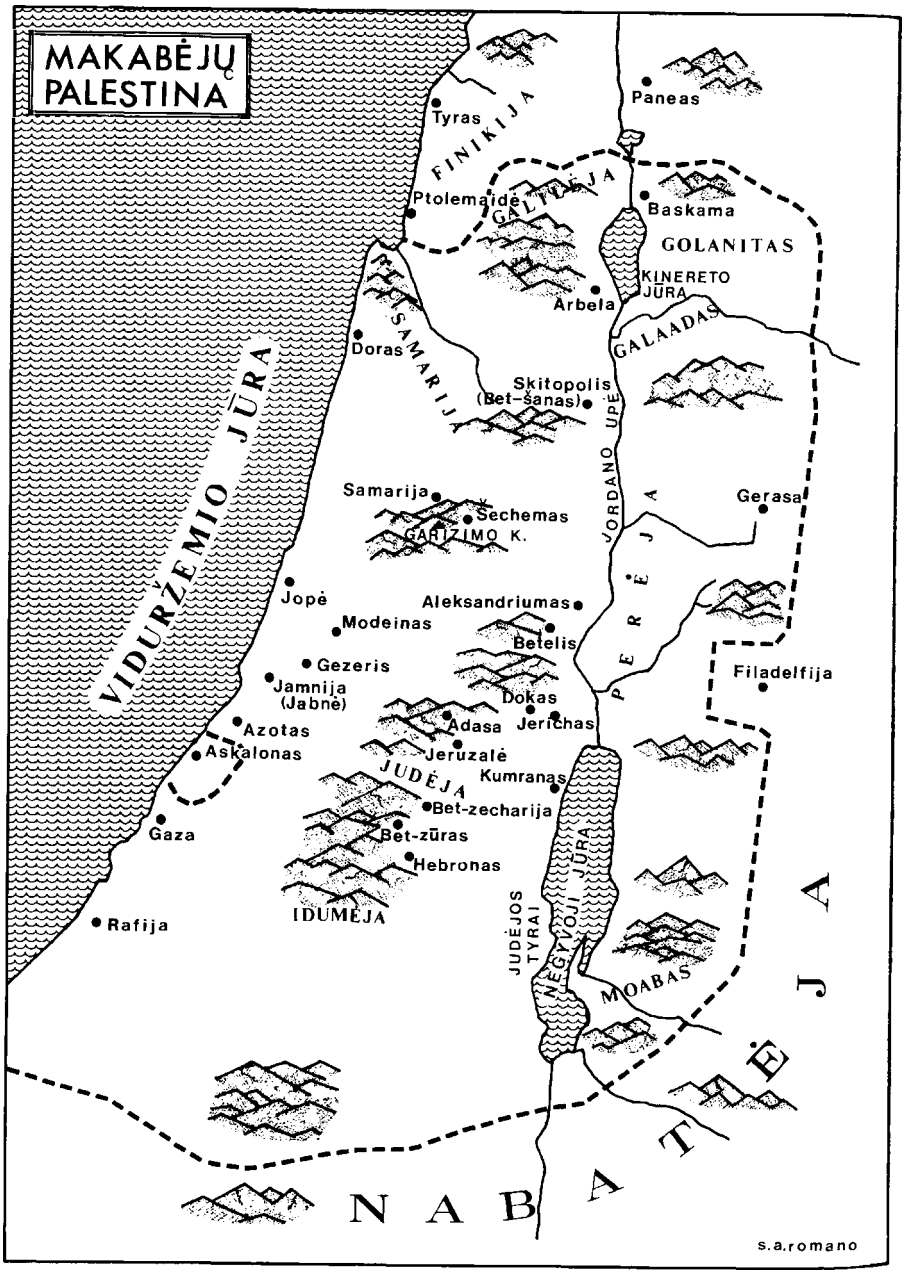
MAKABĖJŲ PALESTINA
Tyras
FINIKIJA
Paneas
Ptolemaidė
GALILĖJA
Baskama
GOLANITAS
KINERETO JŪRA
Arbela
Doras
SAMARIJA
GALAADAS
Skitopolis (Bet-šanas)
VIDURŽEMIO JŪRA
JORDANO UPĖ
Samarija
Sechemas
GARIZIMO K.
Gerasa
PEREJA
Jopė
Aleksandriumas
Modeinas
Betelis
Filadelfija
Gezeris
Jamnija (Jabnė)
Dokas
Azotas
Adasa
Jerichas
Askalonas
Jeruzalė
JUDĖJA
Kumranas
Bet-zecharija
Gaza
Bet-zūras
Hebronas
IDUMĖJA
Rafija
JUDĖJOS TYRAI
NEGYVOJI JŪRA
MOABAS
NABATĖJA
s.a.romano

Šis laikotarpis pasižymėjo sėkminga kova už tikėjimą ir laisvę. Įkvėptojo autoriaus stilius yra paprastas ir jo knyga, aplamai paėmus, yra svarbus istorinis šaltinis (žr. 1 Mak 1,11-67).

Pačioje knygos pradžioje sutinkame du nesutaikomus priešus: pergalingą helenizmą ir kovingą Sandoros bendriją. Helenizmą įgyvendinti tarp judėjų norėjo Antiochas IV Epifanas, Šventyklos išniekintojas ir tikėjimo persekiotojas. Jį rėmė grupė su*graikė*jusių — helenistų judėjų. O Sandoros bendriją gynė, — Mozės Įstatymui ir Šventyklai ištikimuosius hasidimus aitrino, — Matatijas ir jo sūnūs.[407] Persekiojimas atnaujino tikėjimo drąsą, o pasipriešinimas vedė į sukilimą (1 Mak 2,1-70).[408]

1 Mak knygos metmenys. 1 Mak knyga turi tris dalis, — pasakoja apie tris Makabėjų brolius — Judą Makabėjų, Jonataną ir Simoną — sukilimo vadus:

I Judas Makabėjas	3,1-9,22
II Jonatanas	9,23-12,53
III Simonas	13,1-16,24

I. Judas Makabėjas (166-160 m. pr. Kr.) nugali vieną po kito Antiocho IV Epifano generolus, atnaujina Šventyklą ir užtikrina savo tautai tikėjimo laisvę. Ieškodamas stipresnio užnugario prieš seleukidus, jis sudaro sąjungą su Roma. Judas Makabėjas žūva mūšyje.

II. Jonatanas seka brolį kaip jo įpėdinis (160-142 m. pr. Kr.). Jis yra mažiau karingas. Politiniu suktumu kursto varžovus į seleukidų sostą ir stiprinasi Palestinoje, užimdamas vyriausiojo kunigo pareigas Šventykloje. Be

---

[407] Apie politinį išganymą rašo J. L. McKenzie. "Aspects of Old Testament Thought", *JBC* 77:151.

[408] Žr. VIII skyrių.

to, stiprina užnugarį prieš seleukidus sutartimi ne tik su Roma, bet ir su Sparta. Atrodo, kad kone visa Palestina išvaduota, ramybė užtikrinta, tačiau priešai jį klastingai nužudo.

III. Simonas yra Jonatano įpėdinis (142-134 m. pr. Kr.). Ir jis apsukriai panaudoja seleukidų rietenas dėl sosto. Pripažintas vyriausiuoju kunigu ir tautos vadu, Simonas pasiekia politinę nepriklausomybę. Simonui valdant, judėjų krašte viešpatauja ramybė ir gerovė. Ir jam rūpi atnaujinti sąjungą su Roma ir Sparta. Simonas ir du jo sūnūs buvo klastingai nužudyti.

Atrodo, kad įkvėptasis autorius skiria daug vietos mūšiams ir politinėms intrigoms. Mūšiai ir politinės intrigos yra tik gyvenimiški tikėjimo istorijos rėmai. Autoriui judėjų tautos priespauda yra bausmė už nuodėmes, o makabėjų pergalės — Dievo malonės reiškinys. Jis yra nenuolaidus judėjų su*graikin*imo priešas ir karštas gerbėjas didvyrių, kovojusių už Torą — Mozės Įstatymą ir Šventyklą, laimėjusių religijos laisvę ir tautos nepriklausomybę. Įkvėptajam autoriui rūpi skelbti, kad Sandoros bendrija — Apreiškimo saugotoja — buvo išsaugota pasauliui.

2 Mak knygos aprašas. 2 Mak knyga nėra 1 Mak knygos tęsinys. Turinio atžvilgiu ji yra dalinai lygiagreti su 1 Mak. Anot 2 Mak 2,23-28 skaitinio, ji yra penkiatomio, Jasono iš Kirenės parašyto veikalo santrauka.

Jasono veikalas ir jo santrauka — 2 Mak buvo parašyti graikiškai. Pasakojama apie Sandoros bendrijos istoriją nuo Seleuko IV, Antiocho IV Epifano tėvo, valdymo iki Judo Makabėjo pergalės prieš Nikanorą (1 Mak 7,26-50). Laiko trukmė apima maždaug 15 metų (180-161 m. pr. Kr.), o turinys yra lygiagretus 1 Mak 1,10-7,50 skaitiniams. Taigi 2 Mak knyga pasakoja apie persekiojimo

pradžią, o 1 Mak knyga apima visą persekiojimo laikotarpį.[409]

Įkvėptasis 2 Mak knygos autorius, atrodo, buvo judėjas iš Aleksandrijos ir, sprendžiant iš Egipto judėjams laiško datos (2 Mak 1,9), padarė Jasono veikalo santrauką 124 m. prieš Kristų.

Galvojama tikėjimu apie tėvų kraštą. Jasono veikalo tikslas buvo pažiūrėti į įvykius tėvų žemėje tikėjimo akimis — teologiškai, t.y. pagalvoti tikėjimu. Tą patį tikslą atspindi ir veikalo santrauka 2 Mak knygoje: norima patraukti, paguosti, padrąsinti (žr. 2 Mak 2,25; 15,39). Judo Makabėjo kovą už tikėjimo laisvę remia pasirodymai iš dangaus (2 Mak 2,19-22). Net persekiojimas apreiškia ištikimą Dievo gerumą, nes veda žmones į protą — atgailą (2 Mak 6,12-17).

Autorius rašo savo santrauką judėjams išeivijoje — Aleksandrijoje. Nenuostabu, kad jis žadina savo skaitytojų vieningumo jausmą su tautiečiais tėvų krašte. Jam ypatingai arti širdies pažadinti meilę Šventyklai Jeruzalėje. Šventykla — visų Mozės Įstatymą mylinčių gyvenimo šerdis. Ji yra pagonių niekinama!

Susirūpinimas Šventykla yra raktas į 2 Mak knygos sąrangą. Knyga prasideda dviem Jeruzalės judėjų laiškais su kvietimu švęsti Šventyklos atnaujinimą (2 Mak 1,1-2, 18). Šventykla žėri neliečiamu šventumu. Visagalis Dievas saugo savo Artumo būstą. Heliodoras, karaliaus pasiuntinys, tai skaudžiai patiria (2 Mak 3,1-40). Pirmoji 2 Mak knygos dalis apima 4,1-10,8 skaitinius ir baigiasi Antiocho IV Epifano, nuožmiojo Šventyklos išniekintojo, mirtimi bei Šventyklos pašventinimo — Hanukkos (Hanukkah) šventės įsteigimu. Antroji dalis, apimanti 10,9-

[409] Žr. N. J. McEleney, *ten pat*, *JBC* 27:8.

15,36 skaitinius, baigiasi kito persekiotojo, irgi grasinusio Šventyklai, mirtimi ir minėjimo šventės įsteigimu.

Tikėjimo akiratis gilėja ir platėja. Įkvėptasis 2 Mak knygos autorius yra pirmasis Šv. Rašto rašytojas, kuris pabrėžia kankinių drąsą (2 Mak 6,8-7,41), moko aiškiai apie mirusių prikėlimą (2 Mak 7,9; 14,46), apie pomirtinę bausmę (2 Mak 6,26), reikalą melstis už mirusius (2 Mak 12,39-45),[410] šventųjų užtarimą — bendravimą (2 Mak 15,12-16).[411] Atrodo, kad 2 Mak knygos įkvėptasis autorius buvo pirmasis Senajame Testamente už *aiškų mokymą*, kad pasaulis buvo sukurtas *iš nieko* (2 Mak 7,28).

1-2 Makabėjų knygų reikšmė. Abi knygos atspindi judėjų — Sandoros bendrijos istorijos laikotarpį, kuris yra mums miglotas ir mažai pažįstamas. Todėl jų tikėjimo akiratis ir teologinės įžvalgos yra labai svarbios Apreiškimo raidai suprasti. Monoteizmo — viendievystės samprata čia neabejotina. 1 Mak knyga taip giliai išgyvena Anapus Dievą, kad net nenaudoja "Dievo" vardo. Dievas yra taip neapsakomas, kad vietoje "Dievo" naudojama "Dangus" Dievui paženklinti (1 Mak 3,18.50; 4,10 ir t.t.), arba įvardis "Jis" (1 Mak 2,61) ir "Tu" (1 Mak 7,37.41). Nors Dievas ir yra begaliniai atstus nuo Kūrinijos, tačiau Dievą galima rasti malda (1 Mak 3,50-53;

---

[410] Judas Makabėjas turėjo mintyje savo kovoje žuvusių karių prikėlimą iš mirties. Pomirtinis gyvenimas priklauso nuo atsiteisimo anapus karsto. Atlyginti už jų nuodėmes galima malda ir auka. Po prikėlimo iš mirties kariai gaus savo atpildą. Šis yra vienintelis Senojo Testamento skaitinys, kuris apima užuominą apie tarpinę mirusiųjų padėtį — mirusiųjų nuskaidrinimą ir gyvųjų pagalbą mirusiems tarpinėje padėtyje, t.y. skaistykloje.

[411] Jeremijas buvo šiuo metu labai branginamas (žr. 2 Mak 2,1-12). Panašiai kaip Mozė (žr. Iš 32,11-14), Jeremijas buvo didelis užtarytojas pas Dievą — iškeliavęs į Anapus šventasis.

4,30-33) ir Toroje — Mozės Įstatyme (1 Mak 3,48), nes čia jo balsas dabar yra taip aiškus, kaip kadaise šiuo metu nutilę pranašų žodžiai iš Dievo (1 Mak 4,46; 14,41).

1 Mak knygos teologija — galvojimas tikėjimu yra iškilus savo Apreiškimo samprata. Tačiau 2 Mak knygos teologija yra net iškilesnė. Dievo samprata abiejose knygose yra labai patraukli: Dievas yra karalius ir geradaris, — apvaizdus, teisingas, visagalis. *Tik jis* yra amžinas! Šis Dievas *buvoja* savo Tautos — *yra* savo Tautos Šventykloje (2 Mak 3,35-36).

DANIELIAUS KNYGOS PRIEDAI

Septuaginta — graikiškoji *Danieliaus* knyga turi tris ilgokus deuterokanoninius priedus:

1. Azarijo maldą ir Trijų vaikinų giesmę 3,24-90
2. Pasakojimą apie Suzaną 13
3. Pasakojimą apie Belį (Bel) ir Slibiną 14

Visi trys pasakojimai kalba apie išgelbėjimą iš bėdos. Pasakojama apie asmenis, kurie verčiau rinkosi mirtį negu gyvenimą, norėdami išlikti ištikimi Sandoros bendrijos tikėjimui. Azarijas, Hananijas, Mišaelis ir Danielius atsisakė garbinti stabus; Suzana atsisakė nusikalsti svetimavimu. Dievas juos stebuklingai išgelbėjo iš mirties per angelą. Po to Dievui ištikimųjų priešai turėjo patys patirti savo aukoms planuotą mirtį.[412]

Bėdoje su Sandoros Dievu. Paėmus visus tris priedus kartu, gaunamas įspūdis, kad Dievas yra visagalis Visatos Valdovas. Tai itin ryšku Trijų vaikinų giesmėje (Dan 3,51-90). Azarijo malda išryškina, kad Dievas yra

412 Išsamiau apie *Danieliaus* knygą rašoma VIII skyriuje. Be to, žr. L. F. Hartman, "Daniel", *JBC* 26:18.36-38; C. A. Moore, *ten pat*, p. 3-19; 21-149.

Istorijos Viešpats, — jis labai rūpinasi savo Tauta. Istorijos Viešpats yra apvaizdus Dievas, — jam yra prie širdies pavienio žmogaus — vyro ar moters — likimas, o ypač likimas tų, kurie kenčia dėl tikėjimo (Dan 3,25-45; 13). Tik pasakojimas apie Belį ir Slibiną šiuo tuo skiriasi nuo kitų (Dan 14). Trys vaikinai ir Suzana yra blogųjų užpuolami. Tuo tarpu Belio ir Slibino pasakojime Danielius pats save stato pavojun. Įkvėptasis autorius, išryškindamas Danieliaus vaidmenį, padaro jį, o ne Dievą, pagrindiniu pasakojimo veikėju.

Priedų kilmė. Priedų kilmės ir įjungimo data į *Danieliaus* knygą padeda atpažinti, kad šventųjų Raštų įkvėpimo malonė nesiriboja asmeniu, bet turi bendrijinį foną. Pasakojimas apie Suzaną, Azarijo malda ir Trijų vaikinų giesmė atspindi persų laikotarpį, o jų liūdna nuotaika — tamsiąsias Sandoros bendrijos dienas Antiocho IV Epifano valdymo metu. Atrodo, kad priedai bus buvę Šventyklos ar sinagogų liturgijos dalimi. Ilgainiui jie buvo laisvai išplėsti vėlesnių Sandoros bendrijos poreikių įtakoje.

Tas pat sakytina ir apie Belio ir Slibino pasakojimą (Dan 14). Jis nėra tikrovinis įvykis, bet pasaka, kuri turbūt remiasi skaitiniu iš *Jeremijo* knygos apie Babiloną (žr. Jer 51,34-35.44).[413]

Priedų įjungimas į *Danieliaus* knygą turėjo įvykti prieš jų išvertimą į graikų kalbą — apie 100 m. prieš Kristų.[414]

Ko moko priedai? Azarijo malda ir Trijų vaikinų giesmė (Dan 3,24-90) įtaigiai pabrėžia tris Senojo Testamento temas:

---

[413] Žr. C. A. Moore, *ten pat*, p. 26; 122-123.
[414] Žr. *Ten pat*, 29.

1. Dievas dalyvauja žmogaus gyvenime, o ypač Sandoros bendrijos istorijoje.

2. Dievas rūpinasi žmogumi ir išgelbsti tuos, kurie su pasitikėjimu jam tarnauja.

3. Dievas yra Visatos ir Istorijos Viešpats, — visavalis Kūrėjas, o ne trapi Kūrinijos dalis.

Pasakojimas apie Suzaną *žėri* Dievu. Šešiasdešimt keturios pasakojimo eilutės mini bei užsimena Dievą penkiolika kartų! Visi pasakojimo veikėjai, išskyrus nedorėlius teisėjus, mini Dievą. Pasakojimas apie Suzaną yra vienas iš Senojo Testamento deimančiukų: Gėris nugali blogį! Vardas Suzana reiškia "Lelija", o Danielius — "Mano teisėjas —Dievas". Patraukliai mokoma: būti doram gyvenime ir bėdoje pasitikėti Dievu.

Pasakojimas apie Belį ir Slibiną yra judėjų liaudies pasaka (Dan 14). Ja pajuokiama stabmeldystės kvailystė ir griaunamas pasitikėjimas pagonių kunigijos gudrybėmis. Pasaka yra pasaka , — šmaikštus liaudies vaizduotės kūrinys. Pasaka gali būti ir priemonė mokyti. *Danieliaus* knygos priedo pasaka moko, kad Dievas yra gyvenimo bandymuose su žmogumi, kuris jį žino ir garbina kaip tikrąjį ir gyvąjį Dievą.

SANDOROS BENDRIJOS IŠTIKIMUMO VEIDRODIS SIRACIDO KNYGA

Kultūrinė aplinka, kurioje buvo įkvėpta *Siracido* knyga[415] buvo II prieškristinio amžiaus pradžia. Seleukidai sumušė ptolemėjus prie Banyas 198 metais ir už-

---

[415] *Siracido* knygos vardas rodo į jos autorių Ješua ben Sira — Jėzų Siros sūnų. Nuo III kristinio amžiaus ji vadinama *Ecclesiasticus* (t.y. *Liber*) — *Ekleziastinė* knyga, t.y. *Bendrijos* knyga. Atrodo, pastarasis vardas pabrėžia faktą, kad krikščionių Bendrija, žydų Sinagogai atmetant, įjungė ją į savo norminių Raštų kanoną.

ėmė Palestiną. Judėjai perėjo į seleukidų įtaką. Norėdami suvienyti plačią daugiatautę karalystę, naujieji valdovai metėsi į savo valdinių nutautinimą — sugraikinimą. Seleukidai tai darė dėl helenizmo — bendros kultūros, kurią atnešė į Artimuosius Rytus Aleksandras Didysis. Kaip jau anksčiau pastebėjome, tarp judėjų susidarė dvi srovės. Viena norėjo būti imli graikų kultūrai ir praturtinti perdėm uždarą judaizmą graikų įžvalgomis. Antroji, vertindama savo tikėjimo kraitį, priešinosi naujovėms. Jai rūpėjo išsaugoti Sandoros bendrijos pašaukimą ir tikėjimą, — liudyti tautoms tikėjimą tikruoju Dievu ir jo išganymo užmojį istorijoje. Kruvinas sankirtis tarp pagonių valdžios ir ištikimųjų Sandorai judėjų ilgainiui tapo neišvengiamas.[416] Šis buvo *Siracido* knygos istorinis kilmės fonas.

Jėzus, Siros sūnus (žr. Sir 50,27), parašė ilgą mąstymą apie ištikimumą Sandoros tikėjimui. Jo mąstymas tapo Sandoros bendrijos ištikimumo veidrodžiu. *Siracido* knygos įkvėptasis autorius yra užgrūdintas ir išmintingas mokytojas, — plataus žinojimo ir gilios patirties žmogus. Be to, jis puikiai valdo plunksną ir žino, kad pakartojimas yra vykusi mokymo priemonė. Jam labiausiai rūpi apsaugoti savo tautos kultūrinį ir religinį palikimą.[417]

Siracido knygos aprašas. Jėzus, Siros sūnus, atrodo, gyveno Jeruzalėje ir vadovavo mokyklai (žr. Sir 51,23). Jauni vyrai buvo mokomi padoraus elgesio ir religijos. Nenuostabu, kad *Siracido* knyga savo esminiu turiniu ir atspindi Jėzaus, Siros sūnaus, žodinį mokymą ir yra Sandoros palikimo paaiškinimas. Siekdamas apginti religinį ir kultūrinį judėjų lobyną prieš helenizmo užpuolį, jis

[416] Žr. VIII skyrių apie makabėjų sukilimą. *Siracido* knygos nuorodos pagal Septuagintą.

[417] Žr. T. H. Weber, "Sirach", *JBC* 33:1-8.

stengiasi įrodyti savo tautiečiams Palestinoje bei išeivijoje ir geros valios pagonims, kad tikroji išmintis yra Izraelyje — Sandoros bendrijoje. Susiedamas į glaudžią vienybę apreikštąjį tikėjimo kraitį — apreikštąją religiją su patirtine išmintimi, Jėzus, Siros sūnus, pasiekia savo tikslą.

Siracido knyga apima dvi ryškias dalis:

I Rinkinį su pamokymais apie dorą 1,1-42,14

II Rinkinį apie Dievo šlovę: 42,15-51,38
- a. Kūrinijoje 42,15-43,37
- b. Istorijoje 44,1-51,38

Jėzus, Siros sūnus, rašo aforizmais — sveikos nuovokos, vaizdingais, taikliais ir mintį apibendrinančiais posakiais. Jam rūpi žmogus kaip žmogus, šeima, bendruomenė ir jų tarpusavio bei su Dievu ryšiai. Draugystė, auklėjimas, neturtas ir turtai, Įstatymas, pamaldumo poreikiai atspindi jo amžiaus religinius ir visuomeninius papročius.

Siracido knyga buvo parašyta hebrajų kalba, o graikų kalbon išversta įkvėptojo autoriaus vaikaičio.[418] Iki XIX a. ji buvo žinoma tik per graikiškąjį vertimą. 1896-1900 buvo atrasta Kairo sinagogos geniza — senų šventųjų Raštų ritinių sandėlis su dviem trečdaliais *Siracido* knygos hebraiškai. Nūdien hebraiškąją *Siracido* knygą liudija ir Kumrano bei Masados radiniai.[419]

Siracido knygos reikšmė. Nūdienį Senojo Testamento skaitytoją dažnai išmuša iš vėžių klausimai apie autorius bei knygų kilmę. Penkiaknygėje — Mozės knygose

---

[418] Žr. Vertėjo įžangą, 1-35. Savo įžangoje vertėjas supažindina su knyga, jos įkvėptuoju autoriumi ir aprašo patį save.

[419] Žr. T.H. Weber, *ten pat*, *JBC* 33:5.

atpažįstama ne tik Mozės autorystė, bet ir daug kitų, vėlesnio amžiaus autoriaus plunksna. *Psalmyne* užtinkama ne tik Dovydas, bet ir kiti Sandoros bendrijos poetai-dainiai amžių būvyje. Išminties raštijoje klausomasi ne tik Saliamono išmintiės, bet ir bevardžių išminčių išmonės ir įgūdžių. *Siracido* knyga yra maloni atgaiva, nes ji buvo parašyta vieno įkvėpto autoriaus. Jis ir pasirašo savo knygos užsklandoje (žr. Sir 50,27).

Ben Siros knyga yra pats paskutinis Palestinos judėjų išminties raštijos atstovas. Jo knyga liudija hasidimų — ištikimųjų Sandorai sąmonę. Ilgainiui hasidimai gins Sandoros tikėjimą, Antiocho IV Epifano persekiojamą (žr. 1 Mak 2,42ss.), ir išsaugos Sandoros bendrijos saleles, kuriose reikšis Jėzaus Nazariečio mokymas.

Vispusiškai nauja tikėjimo sąmonė *Siracido* knygoje yra tapatinimas išminties su Mozės Įstatymu (žr. Sir 24, 23-24).[420] Priešingai savo pirmtakams, Jėzus, Siros sūnus, sujungia išminties sąjūdžio siekius su Mozės Įstatymo vykdymu. Tiesa, *Siracido* knyga nebuvo priimta į hebraiškąjį Senojo Testamento kanoną, bet ji judėjų rabinų buvo mėgiama. *Siracido* knygą labai mėgsta krikščionių liturgija.

SANDOROS TIKĖJIMAS SUSIDURIA SU GRAIKŲ KULTŪRA
IŠMINTIES KNYGA

Išminties knyga yra lotyniškosios Vulgatos rašinio vardas, kurį graikiškoji Septuaginta vadina *Saliamono išmintimi.* Nėra abejonės, kad ji buvo parašyta graikų kalba.[421] Be to, aišku, kad jos įkvėptasis autorius pažino-

[420] Žr. Bar 3,9-4,4.

[421] Žr. A. G. Wright, "Wisdom", *JBC* 34:2; D. Winston, *The Wisdom of Solomon* (Anchor Bible, nr. 43; Garden City, NY: Doubleday, 1979), p. 14-18.

jo graikiškąjį Senąjį Testamentą — Septuagintą ir naudojosi juo. Nors knygos antraštėje yra Saliamono vardas, bet ne Saliamonas yra jos autorius, — įkvėptasis *Išminties* knygos autorius rašė Saliamono slapyvardžiu keletu šimtmečių vėliau po jo mirties. Knyga datuotina pirmojoje I a. prieš Kristų pusėje, o jos parašymo vieta neabejotinai yra Egiptas — Aleksandrijos miestas, iškilusis Vidužemio jūros tautų mokslo centras ir judėjų išeivijos židinys.[422] I prieškristinio amžiaus būvyje Aleksandrija didžiavosi ištikima savo tėvų palikimui, gausia ir kūrybinga judėjų bendruomene. Egipte vyravo helenizmas — graikų kultūra su Egiptui savitomis priemaišomis iš misterijų religijų su žvaigždžių bei gyvulių garbinimu.[423] Religinė įvairovė domino judėjus, skatino jų kultūrinį gajumą ir noromis nenoromis viliojo į naujas gyvenimo galimybes. Būdami toli nuo tėvų krašto, jie buvo pavojuje pasimesti ir ištirpti tarp svetimųjų.

Išminties knygos aprašas. Įkvėptasis autorius yra judėjas, — jis yra ištikimas "tėvų Dievui" (Išm 9,1),[424] didžiuojasi, kad priklauso "šventajai tautai" (Išm 10,15). Tačiau jis yra helenistas — su*graik*intas judėjas. Savo rašinį jis skiria tautiečiams, nes juos baimina Aleksandrijos kultūriniai poreikiai: filosofinės sistemos, mokslinė pažanga, misterijų religijų patraukli vilionė, astrologija ir prašmatnūs egiptiečių liaudies dievai. Būdinga, kad *Išminties* knygos autoriui rūpi ir kaimynai pagonys. Knygoje ryšku viltis prašnekinti ir juos vardu tikrojo Dievo, kuris myli visus žmones.

---

[422] Žr. A. G. Wright, *ten pat*, *JBC*, 34:2; D. Winston, *ten pat*, p. 20-25.

[423] Žr. A. Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą* (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1978) I, p. 44-59.

[424] Išm 9 yra daugiasluoksnė malda, — atspindi Saliamono maldą (1 Kar 3,6-9; 2 Kr 1,8-10) ir išminties mokytojų bei jo paties savimonę.

Išminties knyga siekiama mokyti tikros išminties, kuri reikalinga eiti prasmės ir laimės keliu. Ji nėra mokslas, kurį galima išmokti patirtimi ar mintijimu, bet ateina iš Dievo.[425] Dievo išmintis yra priešinga pagonių išmonei, nes neleidžia pasitenkinti daiktais, bet skatina veržtis į prasmę ir laimę, — ji veda į vispusišką gyvenimo regmę. Iš Dievo ateinanti išmintis yra Apreiškimas. Savo knygoje įkvėptasis autorius kviečia skaitytoją pažinti Apreiškimą. Knygos metmenys padeda suprasti jos tikslą ir turinį:

I	Išminties gyrimas	1,1-11,1
	Nemirtingumas yra išminties atpildas	1,1-6,21
	Išminties prigimtis ir Saliamono išminties ieškojimas	6,22-11,1
II	Dievo ištikimumas savo Tautai Išėjimo įvykyje	11,2-19,22
	Įvadas	11,2-4
	Tema ir iliustracijos	11,5-19,22

Žmogus gyvenime turi rinktis kelią. Nuosprendis veda į sėkmę ar nesėkmę. Apsisprendimas žmogų apriboja, bet ir pagilina, nes telkia gyvenimą tikslui.

Išminties knygos autorius moko, kad žmogaus kelias per gyvenimą yra išmintis. Graikiškasis žodis *filosofija* reiškia "meilė išminčiai". *Išminties* knygos autorius nesitenkina vien etika — patrauklia ir iškilia doros sistema, kurios pagrindas yra žmogiška patirtis ir mintijimas, nes jis yra giliai tikintis. Išmintis jam yra Apreiškimas su dviem teminėmis gijomis:

1. Išganymo, arba tikėjimo išganymu, tema ir

[425] Žr. D. Winston, *ten pat*, p. 25-58; A. G. Wright, *ten pat*, *JBC* 34:5-9.

2. Žmogaus kūrybiškumo, arba atsakomybės už save ir pasaulį, tema.

Išganymo istorijos tema skaitinys po skaitinio išryškina Dievo rūpestį savo Tauta jos vingiuose ir žmogaus Dievo ilgesį bei ieškojimą savo bejėgiškume (Išm 11,2-19,22). Žmogaus kūrybiškumo tema yra itin nuostabi: Kūrėjas moko kūrinį imti, kad išmoktų — pajėgtų! — duoti. Dievas lydi žmogų savo rūpesčiu, mokydamas jį tapti jo "paveikslu ir panašumu". Todėl "Ieškok Dievo, neleisk sau mirti!" Dievas yra gyvybės — nemirtingumo šaltinis (Išm 1,1-11,1).

Išminties knygos autoriui būdinga suasmeninti Išmintį, t.y. apvilkti Išmintį žmogiškomis savybėmis (Išm 1,4-5; 7,22-26; 9,17).[426] Be to, jis suasmenintą Išmintį tapatina su Viešpaties Dvasia (Išm 7,22-26; 9,17). Anot jo, Išmintis turi pasaulio "sielos" savybes (Išm 7,22-8, 1). *Patarlių* ir *Siracido* knygos tapatina Išmintį su Mozės Įstatymu, o *Išminties* knyga pabrėžia jos gyvastingą savitumą.

Išminties knygos reikšmė. Išmintis yra esminis poreikis prasmingam ir laimingam gyvenimui. Ji nėra daiktas — mokymas ar išganymas, kurį Kūrėjas duoda kūriniui, — Dievas žmogui, — bet asmeniškas Kūrėjo Artumas. Kas randa išmintį — Kūrėjo Artumą savo gyvenimo vingiuose, atranda prasmę ir laimę savo pastangomis kurti ateitį (Išm 3,9; 15,3). Tik Dievas gali taip kalbėti!

Nenuostabu, kad Tautų apaštalas Paulius skelbs "Kristų, kuris yra Dievo galybė ir išmintis" (1 Kor 1,24), o *Evangelija pagal Joną* kalbės apie prasmę ir laimę malonės gyvenime, nes "Žodis tapo kūnu ir gyveno tarp mūsų" (Jn 1,14).

---

[426] Žr. Pat 1,8-33; 8,1-9,18; Job 28; Bar 3,9-4,4; Sir 24.

SENOJO TESTAMENTO RAŠTŲ APŽVALGA

AMŽIUS PRIEŠ KRISTŲ	TORA-ĮSTATYMAS	NEBI'IM-PRANAŠAI		KETUBIM -RAŠTAI	DEUTERO-KANONINIAI APOKRIFAI
		Ankstyvieji	Vėlyvieji		
VII	**Pakartoto Įstatymo** knygos (D) šerdis imama Jošijo reformos pagrindu (apie 621 m.). Suredaguojamas Šventumo Teisynas (Kun 17-26).	Saugoma karališkieji Judo ir Izraelio **Metraščiai.**	Surenkami ir suredaguojami Izaijo žodžiai iš Dievo. Sofonijas, Nahumas, Habakukas. Jeremijas diktuoja Dievo žodžius Baruchui.		
VI	Sutelkiamas Kunigų Penkiaknygės šaltinis (P). Kunigiškasis šaltinis duoda baigminę sąrangą Penkiaknygei.	Tremtyje suredaguojama Deuteronominė istorija (Joz-Ts-1&2 Sam-1&2Kar).	Ezechielis tremtyje. Antrasis Izaijas (Iz 40-55) apie 550 m. Suredaguojamas prieštremtinių pranašų žodžių iš Dievo rinkinys. Potremtinių pranašų — Agėjo, Zacharijo (1-8 skyrius) ir Trečiojo Izaijo (Iz 56-66) žodžiai iš Dievo.	Raudų knyga. **Psalmynas** (?). **Jobo** knyga (?).	
V	Užbaigiamas Penkiaknygės rašymas.		Malachijas. Abdijas (?).	Nehemijo ir Ezros **Atsiminimai.** Parašoma įžanga **Patarlių** knygai (Pat 1-9). **Patarlių** knyga (Pat 10-31)	

SENOJO TESTAMENTO RAŠTŲ APŽVALGA

AMŽIUS PRIEŠ KRISTŲ	TORA-ĮSTATYMAS	NEBI'IM-PRANAŠAI		KETUBIM -RAŠTAI	DEUTERO-KANONINIAI APOKRIFAI
		Ankstyvieji	Vėlyvieji		
XIII - XI	Mozės veikla. Penkiaknygės tikėjimo kraitis apipavidalinamas žodžiu. Pirmieji Teisynai. Pradinė poezija (Iš 15).	Pasakojimai apie Kanaano Žemės užkariavimą. Apipavidalinami pasakojimai Ts ir 1 Sam knygose. Pradinė poezija (Ts 5).			
X	Užrašomas Jahvistinis (J) tikėjimo kraitis.	Pasakojimas apie Dovydą — **Dvaro istorija** (2 Sam 9-20 & 1 Kar 1-2).		Pradedama naudoti psalmes Šventyklos pamaldose. Puoselėjama patarlių išmintis. Mokykla Saliamono dvare.	
IX	Užrašomas Elohistinis (E) tikėjimo kraitis.	Saugomi Judo ir Izraelio **Metraščiai** (1-2 Kar ir 1-2 Kr šaltiniai). Liaudies pasakojimai apie Eliją ir Elizėjų (1 Kar 17-2 Kar 10).		Liaudies pasakojimas apie Rutą. (**Rutos** knyga?) Vestuvinės dainos, kurias atspindi **Giesmių giesmės** knyga.	
VIII	Sujungiami į viena J ir E pasakojimai (Hezekijui valdant apie 700 m.?).	Saugomi karališki Judo ir Izraelio **Metraščiai**.	Amosas ir Ozėjas Izraelyje. Izaijas ir Michėjas Jude.	Hezekijas rodo domesį patarlių išminčiai ir globoja išminčius (Pat 25).	

SENOJO TESTAMENTO RAŠTŲ APŽVALGA

AMŽIUS PRIEŠ KRISTŲ	TORA-ĮSTATYMAS	NEBI'IM-PRANAŠAI		KETUBIM -RAŠTAI	DEUTERO-KANONINIAI APOKRIFAI
		Ankstyvieji	Vėlyvieji		
IV - III			Jona (?). Joelis (?). Izaijo apokalipsė (Iz 24-27) [?]	**Rutos** knyga (?). Kronisto istorija (1&2 Kr-Ezd-Neh). Koheletas.	
II			Antrasis Zacharijas (9-14) [?]	**Esteros** knyga (?).	**Siracido** knyga (apie 190 m.). *[1 Enocho knyga] (apie 175 m.). **Barucho** knyga. **Tobijo** knyga. **Juditos** knyga. *[Aristeas]. *[Testamentai]. Gk. **Esteros** priedai. Gk. **Danieliaus** priedai.
I					1 **Makabėjų** knyga 2 **Makabėjų** knyga. **Išminties** knyga. *[3 Makabėjų knyga] *[1 Ezdro 1-3]. *[Saliamono psalmės].

*Laužtiniai skliausteliai ženklina apokrifus.

X SKYRIUS

TARP DVIEJŲ TESTAMENTŲ

Tikėjimas laiduoja mums tai, ko viliamės, rodo tikrovę, kurios nematome. Per jį protėviai gavo gerą liudijimą.

...

Tikėdamas Abraomas paklausė liepimo keliauti į šalį, kurią turėjo paveldėti, ir išvyko, nežinodamas kur einąs. Tikėdamas jis apsigyveno pažadėtoje žemėje, tarytum svetimoje, įsikūręs palapinėse su Izaoku ir Jokūbu, to paties pažado paveldėtojais.

...

Jie visi mirė, tvirtai tikėdami, dar negavę pažadėtųjų dalykų, tik iš tolo juos regėdami, sveikindami ir išpažindami, jog jie žemėje ateiviai... jie duoda suprasti, jog ieško tėvynės (Žyd 11,1-2.8-9.13-14)

Senasis Testamentas iškelia ir išryškina klausimą apie išganymą, bet jo vispusiškai neatsako, tik sužadina ir išpuoselėja viltį apie išganymą, bet tos vilties vispusiškai nepatenkina. Lūžiai ir pervartos laikotarpyje tarp

---

Skaitymai iš Šv. Rašto:

Išminties knyga.

1 Tes — **1-asis Laiškas tesalonikiečiams.**

Rom 9-11 — Tautų apaštalo Pauliaus **Laiškas romiečiams.**

Išminties knyga yra paskutinė Senojo Testamento knyga. 1 Tes — pirmoji Naujojo Testamento knyga. Rom 9-11 apima išganymo istorijos panoramą.

dviejų Testamentų — Senojo ir Naujojo — atspindi neatsakytą klausimą ir neišsipildžiusią viltį.

Senasis Testamentas yra panašus į neatbaigtą simfoniją. Kaip simfonija, taip ir Senasis Testamentas, turi savo iškilias temas: Sandorą ir Mesiją, karalius ir pranašus, tiltus ir sienas. Tačiau jo užsklandoje šios temos lieka kaboti ore — neatbaigtos. Tai ypač ryšku pranašų žodžiuose iš Dievo. Pranašų sąjūdis, žėrėjęs Amoso, Ozėjo, Izaijo, Jeremijo, Ezechielio ir Antrojo Izaijo šaukimu į nuosprendį už Dievo užmojį žmogaus dabartyje, ūmai išblėsta. Neatbaigtos simfonijos nuotaika nesvetima ir išminties raštijai. Jobas grumiasi su kančios problema, bet neatsako savo paties klausimų, o Koheletas taip nuvargsta, beieškodamas kelio į gyvenimo prasmę, kad apkarsta ir sirguliuoja nuoboduliu. Net psalmės sklydi ilgesiu, kuris veda Dievas žino kur.

Senojo Testamento Raštų pabaiga. Senojo Testamento Raštai turi dvigubą pabaigą. Mat potremtinis judaizmas turėjo dvigubą Sandoros bendrijos židinį: vienas jų buvo gimtajame krašte — Palestinoje, o kitas — išeivijoje — Egipte. Palestinos judėjai, nors kasdienos poreikiuose ir kalbėjo aramaiškai, Dievo žodį skaitė hebraiškai — Mozės Toroje, Pranašuose ir psalmėse (žr. Lk 24,27.44). O išeivijos judėjai buvo helenistai, — naudojo graikų kalbą gyvenime ir Dievo žodį skaitė graikiškajame Septuagintos vertime.[427] Hebraiškasis Senasis Testamentas — Tanakas baigiasi su *Danieliaus* knyga, o graikiškasis — Septuaginta su *1-2 Makabėjų* ir *Išminties* knygomis.

Izraelio — Sandoros bendrijos istorija Senajame Testamente užsklendžiama aistringo laukimo ženklu: "Tuojau pat išauš Naujasis amžius, apie kurį buvo kalbėję pranašai, ir ateis Dievo karalystė". Tačiau apokalip-

[427] Žr. Anksčiau, IX skyrių.

tinė Dievo karalystės aistra netapo istorine tikrove. Laukiamasis spartus Mesijinis amžius — regėjimas, aitrinęs ištikimuosius judėjus žūt būt priešintis Antiocho IV Epifano priespaudai, ne tik neaušo, bet pradėjo blėsti naujų lūžių ir pervartų žaizdre. Nors *Danieliaus* knyga ir nurodė Karalystės atėjimo metą, istorija nenumaldomai ėjo savo keliu. Tiesa, makabėjų sukilimas kurį laiką guodė judėjus sėkme. Tačiau makabėjų įpėdiniai ne tik negyveno ana tikėjimo aistra, kadaise įkvėpusia sukilimą, bet dargi nuožmiai pešėsi tarpusavyje. Intrigos ir klasta tapo priemonėmis iškilti. Sėkmingas intrigų sudarytojas buvo atlyginamas net vyriausiojo kunigo vieta. Ilgainiui, maždaug po šimtmečio nepriklausomo gyvenimo, judėjai vėl tapo imperijos dalimi, kuri net nebuvo pramatyta *Danieliaus* apokaliptinėje sąrangoje. Palestina tapo Romos imperijos pasienio provincija.

Judaizmas skyla į sąjūdžius. Laikotarpyje tarp makabėjų sukilimo ir kristinio amžiaus aušros judaizme reiškėsi įtampa. Žinoma, daug įtampos kėlė sankirčiai su išoriniais veiksniais. Pavyzdžiui, varžybos su samariečiais tapo itin aštrios 128 m. prieš Kristų, kada Jonas Hirkanas, vienas iš makabėjų įpėdinių, užėmė Šechemą. Be to, per visą makabėjų amžių šalymais stovėjo Roma, — jos šešėlis ne tik ilgėjo, bet vis labiau grasino pasienio tautoms. Būdinga, kad už tikėjimą buvo kovojama pačiame judaizme, — dėl Dievo karalystės buvo grumiamasi pačioje Sandoros bendrijos širdyje. Tiesa, visi pamaldūs judėjai priėmė kaip tikėjimo tiesas esminį *Danieliaus* knygos mokymą: įsakmią Toros — Mozės Įstatymo svarbą, Šventyklos aukas bei pamaldas ir pažadą, pagal kurį Dievo karalystės centras yra Šventoji Žemė. Tačiau, bandant šias tiesas įgyvendinti kasdienoje, kilo sąjūdžiai su savitais poslinkiais.

Samariečių kunigai Nablus mieste su samariečių Penkiaknygės ritiniu.

Garizimo kalnas, kur kadaise būdavo samariečių šventovė.

Jeruzalė nuo Alyvų kalno.

Šventyklos raudų siena.

Šventyklos sienų likučiai saulei leidžiantis.

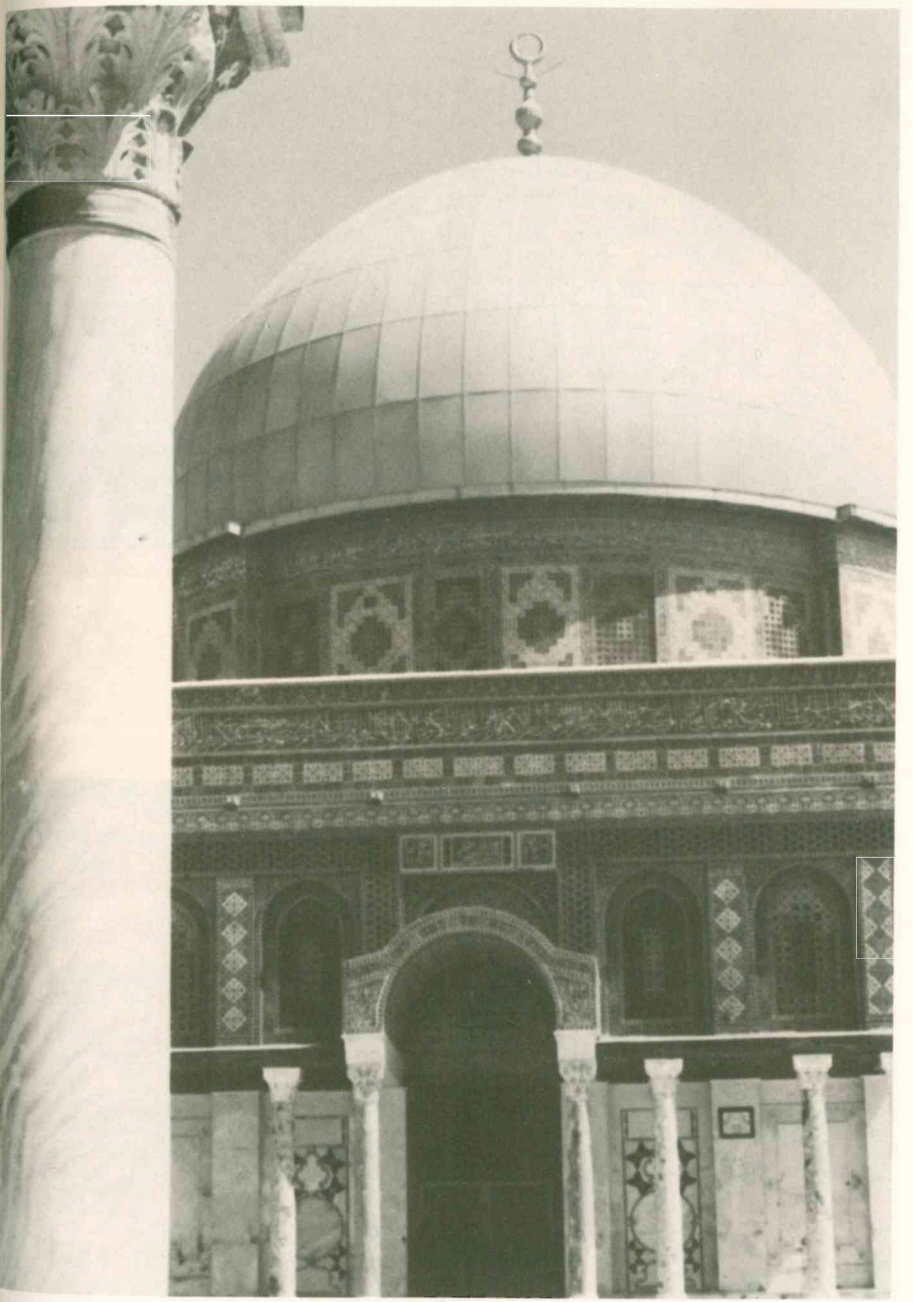

Žydų šventyklos vietoje stovi musulmonų arabų Uolos kupolo mečetė.

Arabai Jeruzalėje.

Damasko vartai Jeruzalėje.

Kapai Jehošafato pakalnėje (Kedrono slėnyje).

Autorius Hezekijo tunelyje.

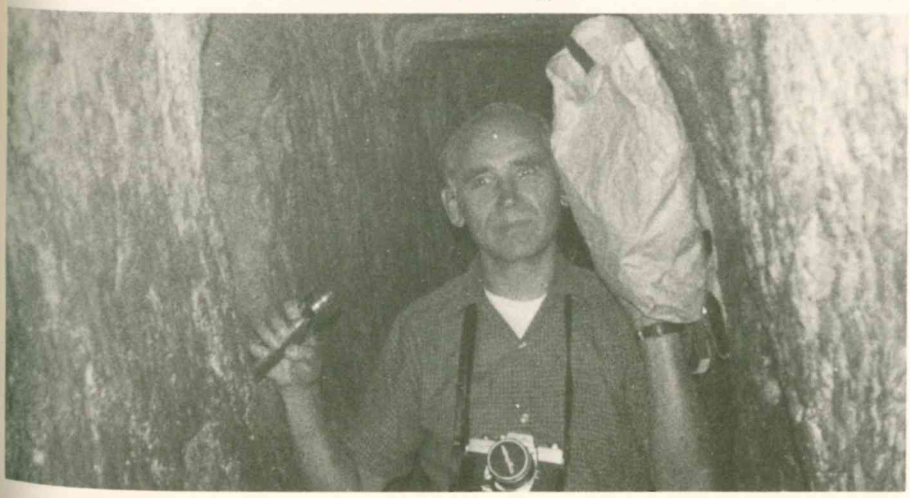

Vakarų Jeruzalės miesto mūrai su Jopės vartais.

"Džiaugiuosi, išgirdęs, kas man pasakyta:
Į Viešpaties būstą keliaujam!
Štai mūsų koja jau stovi
tavo, Jeruzale, vartuos" (Ps 121/122,1-2).

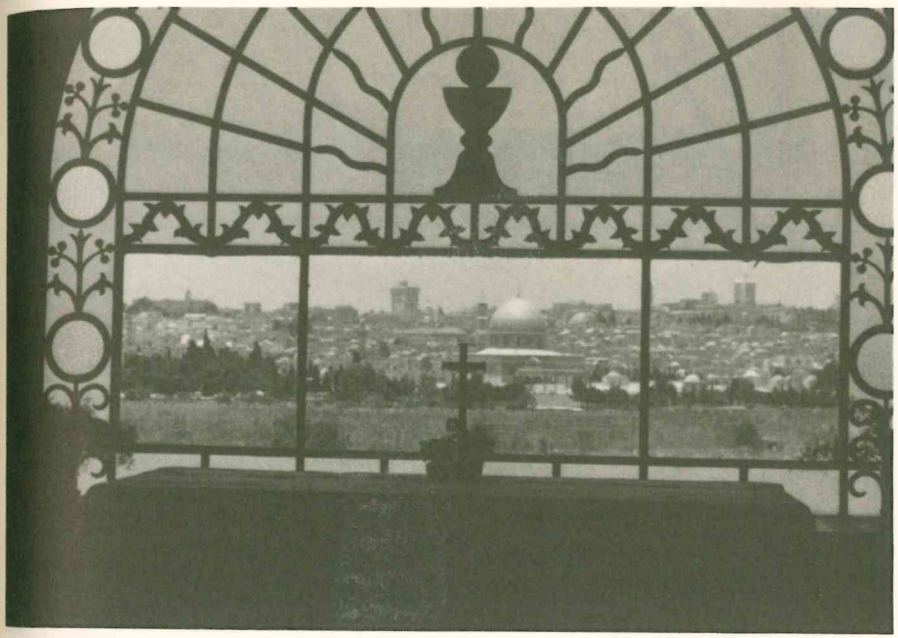

Jeruzalė su Šventyklos kalnu ir Uolos mečete iš "Viešpats verkė" — Dominus flevit šventovės ant Alyvų kalno.

Kristaus karsto bazilikos kupolas.

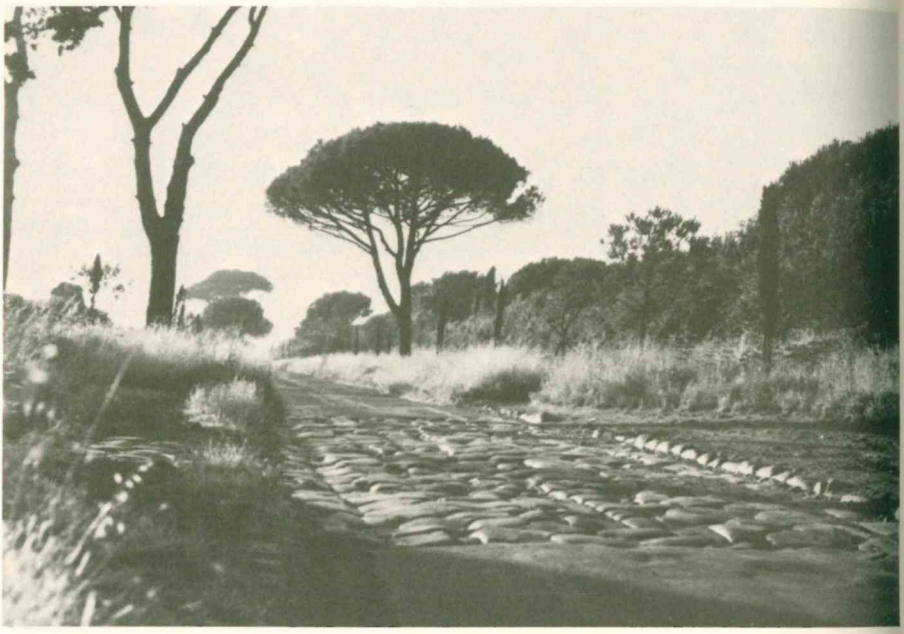

Via appia: šiuo vieškeliu žygiavo Romos legionai.

Tito pergalės vartai Romoje, statyti po Jeruzalės sunaikinimo 70 m.

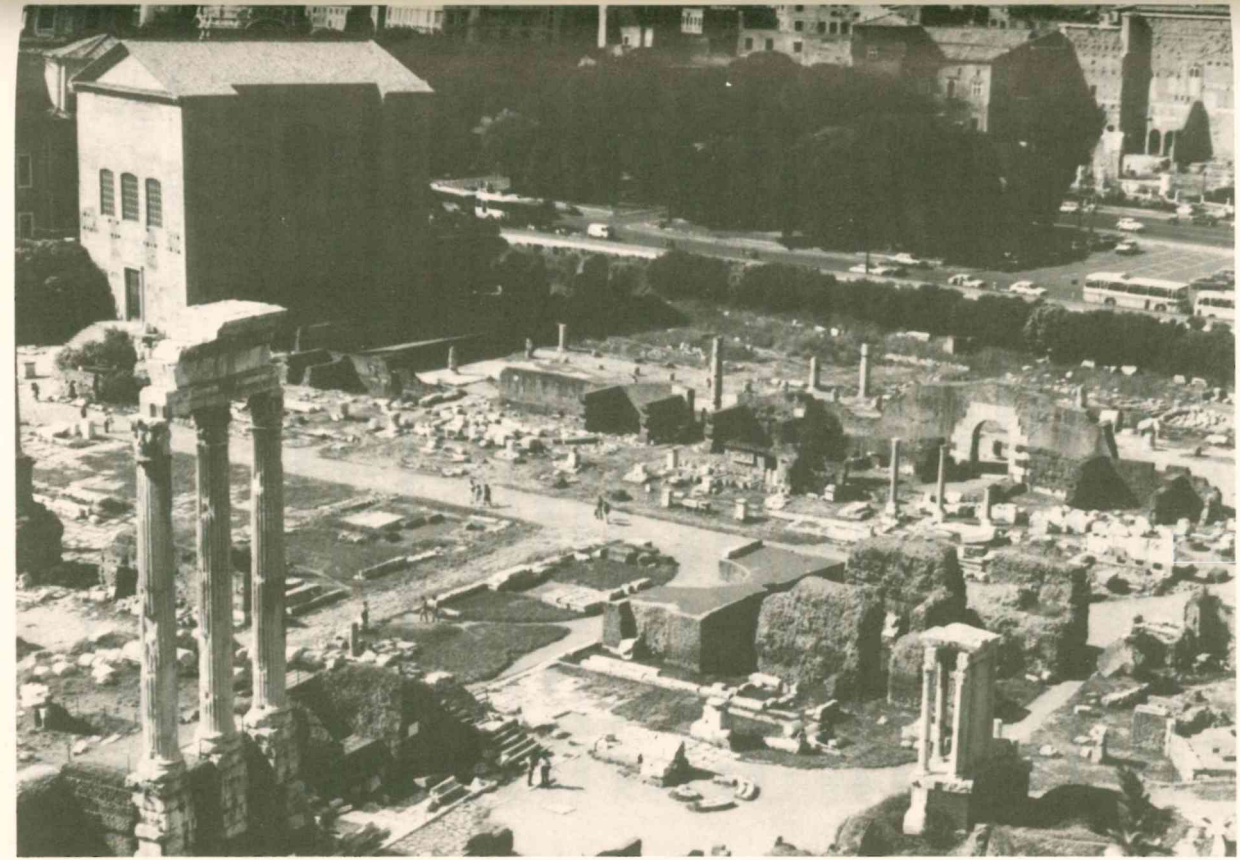

Formum romanum: Romos galybės likučiai.

Sadukiejų poslinkiai. Sadukiejai ėjo pakantos ir susitarimo su svetimaisiais per abipuses nuolaidas keliu. Tai lengva suprasti. Jie priklausė šeimoms su svariu kunigišku ir politiniu poveikiu. Sadukiejai save laikė vispusiškai atsidavusiais Mozės Torai — Penkiaknygėje užrašytam Įstatymui. Jų atsidavimas Mozės Torai buvo taip vispusiškas, kad jie atsisakė priimti žodinio įstatymo lobyną, sutelktą apie Penkiaknygėje užrašytą Mozės kraitį. Be to, jie neigė ir mirusiųjų prikėlimo tiesą. Jų įsitikinimu, prisikėlimo iš mirusiųjų tiesos nemokoma Penkiaknygėje (žr. Mk 12,18). Tuo pačiu pagrindu, sadukiejai neigė ir kitas apokaliptinėje raštijoje išreikštas tiesas: angelus, demonus, pranašystes apie pasaulio pabaigą.

Sadukiejų požiūris į istoriją esmiškai rėmėsi Penkiaknygės Kunigiškojo autoriaus teologija.[428] Kaip jau matėme, Kunigiškasis autorius mokė, kad žmonijos išganymo istorijoje Dievas įvykdė savo užmojį, sukurdamas teokratinę — paties Dievo valdomą bendriją, kuri vadovaujasi Mozei apreikštu Įstatymu. Sadukiejams buvo svarbu trūks plyš palaikyti šią šventą bendriją raidišku klusnumu Mozės Įstatymo reikalavimams, ypač vykdant tuos nuostatus, kurie liečia Šventyklos aukas ir kunigų teises. Jiems buvo prie širdies palaikyti esamą padėtį — tikėjimo *status quo*. Nenuostabu, kad jiems rūpėjo bendradarbiauti su svetimųjų valdžia ir būti atviriems helenizmui — graikiškajai politinių veiksnių kultūrai. Tik vienu jie sielojosi: netrukdomai atlikti pamaldas Šventykloje. Sadukiejai atsisakė būti atviri ir gyventi ateitimi, kuri prasideda *dabar*tyje. Sustabarėję tikėjime, sadukiejai jautėsi patogiai gyvenimiški.

Hasidimų poslinkiai: Gyventi Dievo užmoju. Sadukiejų sustabarėjimą ir patogų gyvenimą smerkė hasidimai

[428] Žr. I skyrių.

— Sandoros bendrijos ištikimieji. Jų įsitikinimu, neįmanoma suderinti Mozės Torą — Įstatymą su helenistine kultūra. Kovodami su aistra už ištikimumą Mozės Įstatymui, jie kirtosi su savo amžiaus kultūra ir savo tautiečiais, kurie bandė ieškoti bendros kalbos su svetimųjų valdžia. Mat dabarties amžius buvo po blogio letena. Hasidimai sielodamiesi laukė meto, kada Dievas įsikiš ir sukurs savo Karalystę, grąžindamas savo Tautai Šventąją Žemę.

Hasidimai buvo fariziejų sąjūdžio ištaka. Fariziejų savimonė buvo tolygi įkvėptojo *Danieliaus* knygos autoriaus savimonei. Kaip kadaise Danielius ir jo draugai, taip dabar fariziejai gyveno pagal savo pažiūras, laikydamiesi dietos, apipjaustymo, pasninko ir maldos nuostatų. Griežtu ir besąlyginiu atsidavimu savo tautos papročiams, jie didino tarp judėjų ir pagonių sieną. Fariziejai nieku nesutiko patogiai jaustis bei susigyventi su svetimųjų valdžia ir kultūra. Šiuo požiūriu fariziejai buvo sadukiejų priešingybė.

Fariziejai buvo sadukiejų priešingybė ir savo Apreiškimo samprata. Jie nesiribojo Penkiaknyge, bet priėmė, kaip Dievo Apreiškimą, Pranašus ir Raštus.[429] Be to, fariziejai tikėjo, kad Mozė paskelbė ne tik rašytinę Torą — Penkiaknygę, bet ir žodinio įstatymo lobyną — rašytinės Toros pritaikymą gyvenimo poreikiams. Šis žodinis įstatymas, vadinamas Seniūnų palikimu, ilgainiui buvo susistemintas Mišnoje (Mišnah), — apie 200 m. *po* Kristaus — ir pagaliau tapo Talmudo (Talmud) dalimi. *Mišna* reiškia "Pakartojimas". Mat Mozės Įstatymo pritaikymo gyvenimo poreikiams atvejai buvo saugomi atmintyje *pa-*

[429] Naujasis Testamentas atspindi fariziejų Apreiškimo sampratą. Pavyzdžiui, *Evangelija pagal Luką* mini Jėzaus nurodymus apaštalams: "Ar ne tokie buvo mano žodžiai, kuriuos jums kalbėjau, dar būdamas su jumis: turi išsipildyti visa, kas parašyta apie mane Mozės Įstatyme, Pranašų knygose ir Psalmėse [Raštuose]" (Lk 24,44).

kartojimu. Rabinų mokiniai turėdavo atmintinai išmokti — *pakartoti* savo mokytojų sprendimus.[430] *Talmudas* reiškia "Mokslą", arba "Žinojimą".

Fariziejai rūpinosi aiškinti rašytinio Mozės Įstatymo mokymą gyvenimo poreikių žaizdre. Jie buvo atviri ir Pranašų bei Raštų mokymui, — pavyzdžiui, jie priėmė prisikėlimo iš mirusių tiesą ir apokaliptinę Dievo karalystę. Tikėjimu jie buvo atviri vispusiškesniam Dievo užmojo apreiškimui.

Daugumas fariziejų buvo priešingi aklatikiškam priešinimuisi Romos valdžiai. Jie statė sienas tarp savo tautos ir pagonių apsisaugoti nuo taršos, laukiant meto, kada pats Dievas sukurs savo Karalystę.[431] Fariziejams buvo artimi zelotai, — karštuoliai fanatikai. Jie nebuvo linkę laukti, — norėjo ginklu padėti Dievui sukurti savo Karalystę. Politinėmis pažiūromis zelotai buvo perdėm artimi makabėjų amžiaus sukilėliams.

Esenai atsisako Jeruzalės Šventyklos. 1947 metais, Kumrano dykynėje, palei šiaurvakarinį Negyvosios jūros pakraštį, buvo netikėtai užtikti Negyvosios jūros ritiniai. Archeologiniai atkasinėjimai padėjo atpažinti, kad čia kadaise būta esenų (ar į juos panašios) bendruomenės centro,[432]

Kumrano bendruomenė save laikė "naujosios sandoros" bendrija. Sadukiejų ir fariziejų Kumrano bendruomenė nekentė, — jie buvo atskilę nuo tikrosios Sandoros.

---

[430] Žr. H. Danby, *Mishnah* (Oxford: Clarendon Press, 1954). Talmudas nėra viena knyga, bet ištisa biblioteka. Žr. H. L. Strack, *Introduction to the Talmud* (Philadelphia, PA: Jewish Publication Society, 1931). R. E. Brown, "Apocrypha; Dead Sea Scrolls; Other Jewish Literature", *JBC* 68:118-123.

[431] Žr. A. Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą,* I, p. 88-92.

[432] Žr. *Ten pat,* p. 92-103. Taip pat autoriaus straipsnį *Aiduose* (1975) 145 ss. ir 272 ss.

Nepakęsdami sadukiejų ir fariziejų įtakos judėjams, esenai atsiskyrė nuo pasaulio ir gyveno vienuolišku atsidavimu Mozės Torai dykynėje. Jie su aistra laukė istorijos dramos užsklandos, kada Dievas sunaikins blogį ir pradės savo Karalystę. Daugeliu bruožų šie "naujosios sandoros" vienuoliai panešėjo į makabėjų amžiaus hasidimus.[433] Aistra Mozės Torai ir apokaliptinė Karalystės viltis vedė esenus atgaivinti senąją šventojo karo — *herem* sąmonę. Anot jų, Šventoji Žemė turi būti išvalyta nuo pagoniškos kultūros taršos "Šviesos sūnų karu prieš Tamsos sūnus".

Kumrano atskalūnų bendruomenė yra daug kuo panaši ir daug kuo skirtinga nuo pirmųjų krikščionių Bendrijos. Ir vieni, ir kiti reiškėsi baigmine — eschatologine savimone. Kumrano "naujajai sandorai" būdinga *dar laukti*, tuo tarpu Naujoji krikščionių Sandora *jau* tiki, kad Mesijas savo mirtimi ir Prisikėlimu pradėjo Dievo karalystę.[434]

Tarptestamentinė Sandoros bendrija šakota. Nuoseklu daryti išvadą, kad būta daug ir įvairių tikėjimo ir gyvenimo poslinkių prieškristiniame judaizme. *Danieliaus* knyga yra iškilus šio laikotarpio apokaliptinės raštijos pavyzdys hebraiškajame Senajame Testamente. Ir Septuaginta liudija turtingą įkvėptą raštiją: *Siracido (Eklezias-tiko)*, *Juditos*, *Tobijo*, *Barucho*, *1-2 Makabėjų* ir *Išminties* knygos. Kumrano raštija[435] — Negyvosios jūros ritiniai

---

[433] *Hasidimai* yra hebraiškas žodis, o *esenai* — aramaiškas jo perrašymas. Jis reiškia "ištikimieji".

[434] Žr. F. M. Cross, *The Ancient Library of Qumran* (Garden City, NY: Doubleday, 1961), p. 216-230; to paties autoriaus *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 326-342.

[435] Archeologinių atradimų dėka turime daug Senojo Testamento rankraščių. Ypač gausūs *Izaijo* knygos rankraščiai. Prieš Kumrano ritinių atradimą turėti rankraščiai buvo negausūs ir vėlyvi. Pavyzdžiui, Naš (Nash) papirusas iš I a. po Kristaus apima vos keletą Iš 20 ir Įst 5-6 eilučių.

apima ne tik hebraiškąjį Tanaką, bet ir skiautes Šventųjų Raštų iš Septuagintos bei pačių Kumrano vienuolių raštus.

Mus pasiekusi tarptestamentinė judaizmo raštija — šventraštinė ir nešventraštinė — liudija, kad apokalipsė buvo labiausiai mėgiamas Sandoros bendrijos raštas. O juk būta ir įvairovės: išminties raštų, istorijos, apsakymų, psalmių, Mozės Įstatymo aiškinimų. Persekiojimo metu, tikėjimui išgyvenant nuožmų istorinį bandymą, pamaldieji judėjai dėjo savo viltis į ateinančią Karalystę. Kadangi buvo tikima, kad "pranašų seka" pasibaigė Ezros amžiuje,[436] — netgi visišku pranašų nutilimu, — bevardžiai rašytojai rėmavo savo pranašystes į apokalipsę, dengdamiesi asmenimis iš senovės — Adomu, Enochu, Nojumi, Moze, arba asmenimis, gyvenusiais prieš pranašystės nutilimą — Jeremiju, Baruchu, Danieliumi, Ezra. Apokaliptinė Karalystės viltis buvo įtaigus poveikis ir ankstyvoje krikščionių Bendrijoje (žr. 1 Tes; Mk 13).

SENOJO TESTAMENTO KANONAS

Nėra abejonės, kad atsidavimas Mozės Torai buvo pati svarbiausia ir vienijanti jėga potremtiniame judaizme. Būdinga, kad judėjų vieningume reiškėsi turtinga įvairovė. Tai liudija potremtinio laikotarpio raštija ir grupiniai poslinkiai.

Kumrano esenų bendruomenė liudija, kad Senasis Testamentas buvo medis su daugeliu šakų. Ilgainiui judaizmas buvo apgenėtas. Be to, kai kurios jo šakos pačios nudžiūvo.[437] Judaizmo apgenėjimas ir išsekimas įvy-

---

Turėtas hebraiškasis Senojo Testamento rankraštis buvo iš X a. po Kristaus. Kumrano Senojo Testamento rankraščiai liudija visas hebraiškąsias knygas, išskyrus *Esterą*.

[436] Žr. Juozapas Flavijus, *Contra Apionem* (*Prieš Apijoną*), I,8.

[437] Žr. M. Burrows, *The Dead Sea Scrolls* (New York, NY: Viking Press, 1955), p. 345.

ko Romos imperijai viešpataujant Palestinoje. Judėjų tautai teko patirti baisius lūžius ir pervartas. Ypač baisus savo padariniais buvo 66-70 m. po Kristaus sukilimas prieš Romą. Jo metu buvo sunaikinta Šventykla, o judėjai ištremti iš savo gimtojo krašto. Tik bereikšmis likutis teužsiliko Palestinoje. Sadukiejai, neatskiriamai surišti su Šventykla, neteko savo įtakos ir visiškai dingo iš istorijos. Daugumas Kumrano "naujosios bendrijos" narių žuvo kare prieš Romos legionus. Archeologija liudija, kad jų centras Kumrane buvo romėnų sunaikintas. Panašus likimas ištiko ir zelotus — judėjų karštuolius. Liko tik fariziejai. Fariziejai išgelbėjo judėjus — žydų tautą nuo išnykimo. Būdami jautrūs gyvenimo žaizdrui, jie pajėgė parodyti Toros — Mozės Įstatymo reikšmę naujiems laikams — pergyventi su viltimi baisiuosius įvykius ir duoti judaizmui savo kryptį.

Šventyklos sunaikinimas ir judėjų išsklaidymas vertė ieškoti išblaškytai tautai naujos jungties. Išblaškyti ir be vadų, judėjai atpažino Šv. Rašto — Knygos svarbą. Penkiaknygė—Mozės Įstatymas, Pranašai ir Psalmės (žr. Lk 24,22-47) rodė kelią į jungtį.

Tautinės nelaimės fone kilo klausimas apie Raštus, kurie apima tikėjimo kraitį — norminį tikėjimo Raštų sąrašą — kanoną.[438] Netekus Šventyklos — gyvybinės jungties, buvo pavojus netekti ir tikėjimo kraičio. Be to, buvo bijoma, kad tikėjimo kraičio nesuterštų ir neatmieštų svetimos įtakos. Mat judėjai, būdami išvietinti tarp svetimųjų ir toli nuo Šventosios Žemės, atsidūrė pavojuje ištirpti naujoje aplinkoje. Fariziejams buvo būdinga nenuleisti rankų. Jie metėsi duoti savo išblaškytiems tautiečiams naujus visuomeninius rėmus. Didelį vaidmenį turėjo jų įkurta Jabnės (Jabneh), arba Jamnijos (Jamnija),

[438] Žr. J. C. Turro ir R. E. Brown, "Canonicity", *JBC* 67:5-39.

akademija Palestinos pajūryje.[439] Jabnės akademiją įsteigė rabinas Johanan Ben Zakkai. Jam buvo pasisekę išvengti mirties, pabėgant iš Jeruzalės baisiojo sunaikinimo dienomis. Jabnės akademija sutelkė gabiausius ir mokyčiausius rabinus ir tapo fariziejinio judaizmo centru. Čia buvo aptartas Šventųjų Raštų norminis sąrašas — kanonas apie 90-uosius metus po Kristaus.[440]

Pagrindinė kanono sąranga buvo priimta anksčiau negu Jabnės susirinkimas. Kaip jau anksčiau matėme, Tora — Penkiaknygė buvo padaryta norminiu Raštu potremtinėje Sandoros bendrijoje Ezros dėka. Nuo to laiko Penkiaknygė užėmė iškilų vaidmenį judėjų gyvenime. II a. prieš Kristų pradžioje, Raštų rinkinys, vadinamas Pranašais, buvo laikomas Dievo žodžiu. Tai liudija įvadas į *Siracido (Ekleziastiko)* knygą, parašytas maždaug 130 m. prieš Kristų. Prasidėjus Naujajam Testamentui, "Įstatymas ir Pranašai" jau buvo įprastas judėjų Šv. Rašto pavadinimas (žr. Mt 22,40). Be to, pamažu buvo apipavidalinamas ir tretysis knygų rinkinys, vadinamas Raštais. Viena šio rinkinio knygų — *Psalmynas* užėmė ypatingą vietą, nes buvo naudojamas Šventykloje giesmynu (žr. Lk 24,44). Tokiu būdu Senojo Testamento tikėjimo

---

439 Jamnija buvo krikščionių naudojamas vietovardis.

440 Įprasta Jabnės kanoną datuoti maždaug 90-aisiais metais "Jamnijos susirinkime". Reikia pastebėti, kad šis susirinkimas buvo viena ilgo ieškojimo ir nuosprendžio fazė. Todėl Jabnės rabinų nuosprendis yra rabinų nuosprendžio kristalizavimosi išraiška. Išsamiai apie Jabnės susirinkimą rašo J. P. Lewis, "What Do We Mean by Jabneh?" *Journal of Bible and Religion* 32 (1964) 125-132. Žydų mokslininkas S. Sandmel, veikale *The Hebrew Scriptures: An Introduction to their Literature and Religious Ideas* (New York, NY: Knopf, 1963), įspėja nedaryti išvados, kad Jamnijos susirinkimas buvo panašus į mūsų laikų sinodus, kuriame rabinai būtų gvildenę kanono klausimą ir išreiškę nuosprendį balsavimu. "Kanonas", anot jo, "buvo pažiūrų raida, pasiekusi sutarimą dešimtmečių būvyje". Labai galima, kad 90-ieji metai buvo baigminė data, tačiau ją vispusiškai patvirtinti yra sunku. Žr. p. 14, šeštąją išnašą.

bendrija apsisprendė apie kai kurių Raštų norminę reikšmę, duodama jiems lemiamą vaidmenį gyvenime ir Dievo garbinimo pamaldose, kur kas anksčiau negu Jabnės akademijos susirinkime. Aiškėja, kad Šventųjų Raštų sąrašas — kanonas išryškėjo per Raštų panaudojimą Sandoros bendrijos gyvenime.

Šv. Rašto kanono aptarime Senojo Testamento bendrija rodo žymių svyravimų. Svyravimai liečia ribą tarp norminio Mozės Įstatymo — Penkiaknygės ir Pranašų rinkinio, juos liudija ir ryški įvairovė tarp Palestinos judėjų dėl šventraštinio tikėjimo kraičio. Kaip matėme, sadukiejai priėmė kaip norminius Raštus tik Penkiaknygę. Įvairovė ryški esenų Kumrano ritiniuose. Jie apima šventraštines knygas ir pačių esenų raštus — šventraštinių knygų aiškinimus.[441] Be to, esenų biblioteka turėjo ir gausų deuterokanoninių bei apokrifinių raštų rinkinį.[442] Nors jie ir buvo judaizmo atskala, jų biblioteka rodo, kad tarptestamentiniame laikotarpyje Šventieji Raštai buvo platus skėtis, apimąs kur kas daugiau raštų, negu mūsų skaitomas Senasis Testamentas.

Kanono aptarimo svyravimus ir netikrumus liudija ir graikiškasis Senasis Testamentas — Septuaginta. Egipto judėjai išeiviai išsivertė į graikų kalbą bei priėmė daugiau Raštų, negu randame hebraiškoje Knygoje. Šv. Rašto mokslininkai linksta aiškinti šį skirtumą tarp dviejų šventųjų Raštų sąrašų — kanonų spėjimu, kad skirtingi kanonai išreiškia dviejų skirtingų judėjų bendruomenių galvoseną. Palestinos judėjai buvo uždaresni ir siauresnio galvojimo negu Aleksandrijos judėjai helenistai.[443] Alek-

---

[441] Pavyzdžiui, *Psalmyno, Ozėjo, Habakuko* ir *Nahumo knygos* yra itin mėgiamos.

[442] Žr. F. M. Cross, *The Ancient Library of Qumran*, p. 30-47.

[443] Žr. A. C. Sundberg, *The Old Testament of the Early Church* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1964).

sandrijos judėjai neribojo Šv. Rašto įkvėpimo tik hebrajų kalba Palestinoje. Skirtumai Šventųjų Raštų aptarimo tarp Palestinos ir Aleksandrijos kanono liudija netikrumą apie jo apimtį prieš ir po Jabnės akademijos sprendimo. Nenuostabu, kad ir ankstesnieji krikščionių Bendrijos Tėvai rodo netikrumo dėl Senojo Testamento kanono aptarimo.

Šv. Jeronimas (342-419 m. po Kr.), didysis Šv. Rašto mokslininkas ir lotyniškosios Vulgatos vertėjas, linko laikytis Palestinos kanono, o pridėtines Aleksandrijos kanono knygas laikyti antraeilėmis. Tuo tarpu jo amžininkas šv. Augustinas (354-430 m. po Kr.) tvirtino, kad Senojo Testamento kanonas apima ir pridėtines Septuagintos knygas. Netikrumas apie Senojo Testamento kanono apimtį liko ryškus ilgą laiką tarp krikščionių.[444]

Svyravimai ir netikrumas rodė judėjų bendruomenei didėjantį reikalą, o ypač po Jeruzalės sunaikinimo 70-aisiais metais, aptarti vienukart visiems laikams Šventųjų Raštų apimtį ir tikslų užrašyto tikėjimo kraičio kanoną. Be to, ir kitos priežastys skatino tai padaryti. Dvi jų kėlė ypatingai daug rūpesčio: įtarimas, kad apokaliptinė raštija suvedžioja žmones, ir iššūkis, kurį metė išblaškytai tautai krikščionių *mesijiniai* Raštai.[445]

Krikščionys — apaštalai ir evangelistai naudojo Septuagintą — graikiškąjį Senąjį Testamentą Gerosios Naujienos skelbimui. Mat jis buvo labai parankus. Krikš-

---

[444] Kanono klausimas tapo itin aštrus XVI a. Protestantų reformos metu. Protestantų reforma ragino grįžti prie Knygos — Biblijos, reikalaudama atmesti pridėtines Septuagintos knygas. Šios knygos buvo sugrupuotos į atskirą rinkinį ir pavadintos *Apokrifais*. Jos buvo spausdinamos kaip Senojo Testamento priedas ar net po Naujojo Testamento knygų su pastaba, kad šias knygas yra verta skaityti nors jos ir nėra kanoninės. Katalikų Bendrija Tridento Susirinkime (1545-1563) oficialiai priėmė platesnįjį Septuagintos kanoną, kuris apima ir *proto*kanonines — Tanako ir *deutero*kanonines — pridėtines Septuagintos knygas.

[445] Tautų apaštalo Pauliaus *Laiškai, Evangelijos.*

čionybė gimė daugiakalbiame pasaulyje. Romos imperija, nors rėmėsi savo įstatymais ir legionais, galvojo ir kalbėjo graikiškai. Septuaginta, nors ir buvo judėjų vertimas judėjams, tapo krikščionių Knyga — Šv. Raštu. Lemtingoji kanono aptarimo fazė, kaip jau pastebėta, buvo Jabnės susirinkimas 90-aisiais metais. Susirinkimo nuosprendis buvo judėjų visuomenės priimtas dėl Akademijos įtakos ir reikalo turėti tiksliai apibrėžtą tikėjimo jungtį po baisiųjų istorijos įvykių.[446]

DU SENOJO TESTAMENTO KANONAI:

	TANAKAS — PALESTINOS	SEPTUAGINTA — ALEKSANDRIJOS
	Masoretinis Šv. Raštas	Graikiškasis Šv. Raštas
I.	TORA — Mokymas, arba Įstatymas	PENTATEUCHAS
	Mozės Penkiaknygė. Kiekviena knyga vadinama pirmaisiais knygos žodžiais:	Penkiaknygė Kiekviena knyga pavadinama pagal jos turinį:
	BeRešit	**Pradžios**
	Šemot	**Išėjimo**
	Wajjikra	**Kunigų**
	BaMidbar	**Skaičių**
	HaDebarim	**Pakartoto Įstatymo**
II.	NEBI'IM — Pranašai **Ankstyvieji:**	ISTORINĖS KNYGOS
	Jozuės knyga	**Jozuės** knyga
	Teisėjų	**Teisėjų** knyga
	1-2 Samuelio	**Rutos** knyga
	1-2 Karalių	1-2 **Karalystės** (1-2 Sam)
		3-4 **Karalystės** (1-2 Kar)

[446] Žr. A. C. Sundberg, *The Old Testament of the Early Church*, p. 27-31; J. C. Turro ir R. E. Brown, "Canonicity", *JBC* 67:35-39.

Vėlesnieji:
Izaijo knyga
Jeremijo knyga
Ezechielio knyga
Dvylikos knyga

Ozėjo
Joelio
Amoso
Abdijo
Jonos
Michėjo
Nahumo
Habakuko
Sofonijo
Agėjo
Zacharijo
Malakijo

III. KETUBIM — Raštai

Psalmynas
Jobo knyga
Patarlių knyga
Švenčių ritiniai:
Rutos knyga
Giesmių giesmė
Koheleto (Ekleziasto)
Raudų knyga
Esteros knyga
Danieliaus knyga
Ezros-Nehemijo knyga
1-2 Kronikų knygos

1-2 **Paralipomenon** (1-2 Kr)
("Išleistųjų" dalykų)

Ezdro (Ezdro ir Nehemijo) knyga

Esteros [Priedai prie Esteros]

[**Juditos** knyga]

[**Tobijo** knyga]

[**1-2 Makabėjų** knyga]

POEZIJOS IR IŠMINTIES RAŠTAI
Psalmynas
Patarlių knyga
Ekleziasto (Koheleto) knyga
Saliamono giesmė (Giesmių giesmė)
Jobo knyga

[**Išminties** knyga]

[**Ekleziastiko** (Ben Sira išmintis)]

PRANAŠŲ RAŠTAI

Dvylikos:
Ozėjo
Amoso
Joelio
Abdijo
Jonos
Nahumo
Habakuko
Sofonijo
Agėjo
Zacharijo
Malachijo

Izaijo knyga

Jeremijo knyga
[**Barucho** knyga]
Raudų knyga
[Jeremijo laiškas]

Ezechielio knyga

Danieliaus knyga
Priedai prie **Danieliaus** knygos

Trečiasis Tanako rinkinys: Raštai. Mozės knygos — *Tora* buvo aptarta V a. prieš Kristų. Atrodo, kad būta bendro sutarimo ir dėl *Nebi'im* — Pranašų rinkinio. Sunkumus kėlė trečiasis hebraiškosios Knygos rinkinys — *Ketubim,* Raštai. Vienas svarbiausių mastų, kuriais naudojosi rabinai šiame klausime, buvo Raštų darnumas su Tora — Mozės knygomis. Pavyzdžiui, *Esteros* knyga kėlė sunkumų rabinams, nes, būdama perdėm pasaulietiško turinio, ji turėjo reikalą su Purim švente, kuri nėra pramatyta Mozės knygose. Net *Ezechielio* knyga kėlė abejonių, nes keletu atvejų, atrodė, kad prieštarauja Mozės Įstatymo reikalavimams (plg.: Ez 46,6 ir Sk 28,11!). Anot Talmudo, vienas rabinų sudegino tris šimtus indų aliejaus, kol išrišo šį prieštaravimą. Fariziejų nagingumas Raštus aiškinti rėmėsi žodiniu Seniūnų palikimu. Darnumo su Mozės Įstatymu dėsnį jie pritaikė lanksčiai pagal reikalo aplinkybes.

Rabinai vadovavosi ir pranašų įkvėpimo tiesa. Anot šios tiesos, pranašystė nutilo potremtiniame laikotarpyje tuojau pat po Ezros reformų. Taigi Agėjas, Zacharijas ir Malachijas buvo paskutiniai pranašai. Rabinų mokymu, su ju mirtimi įkvėpimo Dvasia paliko Izraelį. Todėl tik Raštai, parašyti prieš pranašystės išblėsimą, buvo laikomi turį norminę reikšmę Sandoros tikėjimui. Būdinga, kad šis matas buvo panaudotas, nes rabinai buvo įsitikinę, kad vėliausias pranašiškas — apokaliptinis sąjūdis, artimai susietas su makabėjų sukilimu ir 66-70 karu prieš Romą, turėjo tragiškų padarinių Palestinoje. Todėl šis matas vertė atmesti knygas, parašytas helenistiniame laikotarpyje, — pavyzdžiui, *Siracido (Ben Siros)* išmintį bei *1-2 Makabėjų* knygas. Rabinai rimtai abejojo dėl *Giesmių giesmės* ir *Koheleto (Ekleziasto)* knygų įkvėpimo. Tačiau jas priėmė į Šv. Rašto kanoną, remdamiesi prielaida, kad Saliamonas yra jų autorius. Rabinai atmetė knygas, para-

šytas graikų kalba, nes graikų kalba nebuvo naudojama pranašų amžiuje. Remdamieji šiuo dėsniu, jie atmetė Saliamono *Išminties* knygą, nors ji ir buvo parašyta jo vardu.

Rabinų matas — dėsniai, darant nuosprendį apie įkvėptas ir neįkvėptas Sandoros bendrijos knygas, gali mums atrodyti perdėm įnoringi. Kuo *Giesmių giesmė* ar *Esteros* knygos yra pranašesnio turinio ar naudingesnės už *Siracido* knygos turinį ar naudą skaitytojui? Svarbu neužmiršti, kad daugumos Raštų, dabar skaitomų hebraiškoje Sandoros bendrijos Knygoje, reikšmė tikėjimui buvo apspręsta jau prieš Jabnės akademijos sprendimą. Tai buvo įvykę Sandoros bendrijos Dievo garbinimo pamaldų poreikiuose. Tie Raštai, kurie prašnekino tikėjimo reikšme Sandoros bendrijos tikėjimą Dievo garbinimo pamaldose buvo puoselėjami. Taigi Šv. Rašto knygų kanoniškumas yra jų įkvėpimo atpažinimas Sandoros bendrijoje.

KELIONĖ ATEITIN SU DIEVU

Senasis Testamentas yra tikėjimo istorija. Jo puslapiuose atsimenama ir aiškinama ilgaamžė Sandoros bendrijos istorinė kelionė į ateitį. Kelionė buvo ilga: nuo likiminio Įvykio, kurio metu Dievas susikūrė sau Tautą per Išėjimą iš Egipto ir Sandorą prie Sinajaus kalno iki skaudaus tikėjimo bandymo makabėjų amžiuje. Senasis Testamentas yra pasakojimas apie Izraelio — Sandoros bendrijos atliepimą tikėjimu Dievo rūpesčiui žmogumi ir pasauliu. Norint Senąjį Testamentą vispusiškiau suprasti, reikia skaitytis su jo savimone: Dievas savo nuostabia malone pasišaukė sau Tautą, atskyrė ją nuo kitų tautų ypatingam uždaviniui ir padarė ją savo užmojo tarnu išganymo istorijoje.

Izraelis — Sandoros bendrija šventė savo likiminius įvykius — Sandorą ir Mesiją. Švęsdama šventąją praeitį,

Sandoros bendrija mokėsi gyventi dabartyje, veidu ir širdimi žiūrėdami į ateitį — Naujosios Sandoros amžių, Kūrinijos atnaujinimą, Dievo karalystės atėjimą. Senasis Testamentas baigiasi lyg neužbaigta drama. Pagal fariziejiškąjį judaizmą, Izraelio kelionė veda per Senąjį Testamentą — Tanaką į Talmudą ir Mesijo laukimo tąsą. Pagal Naująjį Testamentą, Izraelio kelionė vedė į Jėzų, Dievo Mesiją ir Sūnų, kuris atėjo ne "panaikinti Įstatymo ir pranašų..., bet įvykdyti" (Mt 5,17).

Senasis Testamentas alsuoja pašaukimu gyventi *dabar* Dievo ateities jėga, — susitikti tikėjimu su ateities prasme ir laime *dabar*. Todėl laukimas Senojo Testamento puslapiuose yra kūrimas, — kuriama istorinė sąmonė, pagrįsta ėjimu Dievo užmoju nubrėžto tikslo linkui. Puslapis po puslapio liudija, kad istorija turi išganymo tikslą ir tuo pačiu išganymo prasmę, nors istorijos šis tikslas ir būtų neregimas, nors ši prasmė ir būtų labai tamsi. Senajame Testamente ieškoma ir mylima Pažado Žemė — prasmės ir laimės vieta. Ji stovi nuolat prieš akis kaip Dievo pažadas ir paties žmogaus lūkestis. Žmogaus gyvenimo prasmė ir laimė yra paties Dievo laiduota. Ji bus pasiekta.

SVARBESNĖ LITERATŪRA

I. TREMTIS IR TIKĖJIMO KRAITIS

Anderson, B. W., *Creation in the Old Testament.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1984.

Brueggemann, W., *The Creative Word.* Canon as Model for Biblical Education. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1982.

Brueggemann, W., & Wolff, H. W., *The Vitality of the Old Testament Tradition.* Atlanta, GA: John Knox Press, 1982.

Clements, R. E., *One Hundred Years of Old Testament Interpretation.* Philadelphia, PA: Westminster Press, 1976.

Ebeling, G., *et al.*, *The Bible as a Document of the University.* Chico, CA: Scholars Press, 1981.

Harrington, D., *Interpreting the Old Testament.* Wilmington, DE: M. Glazier, 1971.

Krentz, E., *The Historical-Critical Method.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1975.

Maher, M., *Genesis.* Wilmington, DE: M. Glazier, 1982.

Maly, E. H., "Introduction to the Pentateuch" veikale *The Jerome Biblical Commentary*, kurį redagavo R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy. Englewood Cliffs,

NJ: Prentice-Hall, 1968. Toliau bus naudojama veikalo santrumpa *JBC*.

O'Brien, J., & Major, W., *In the Beginning*. Creation Myths from Ancient Mesopotamia, Israel and Greece. Chico, CA: Scholars Press, 1982.

Schmidt, H., *Old Testament Introduction*. New York, NY: Crossroads, 1982.

Zimmerli, W., *Man and his Hope in the Old Testament*. London: SCM Press, 1971.

II. ANTRASIS IZAIJAS: ŠVIESA TAUTOMS

Clifford, R. J., *An Interpretation of Second Isaiah*. New York, NY / Ramsey, NJ: Paulist Press, 1984.

Foerster, W., *From Exile to Christ*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1964.

Gray, J., *The Biblical Doctrine of the Reign of God*. Edinburgh: T.&T. Clark, 1979.

Koch, K., *The Prophets*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1984.

McKenzie, J. L., *Second Isaiah*. Anchor Bible 20; Garden City, NY: Doubleday, 1968.

Scullion, J., *Isaiah 40-66*. Wilmington, DE: M. Glazier, 1982.

Smart, J. D., *History and Theology in Second Isaiah*. A Commentary. Philadelphia, PA: Westminster Press, 1965.

Stone, M., *Scriptures, Sects and Visions*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1980.

Stuhlmueller, C., *Creative Redemption in Deutero-Isaiah*. Analecta Biblica 43, Rome: Biblicum, 1970.

Westermann, C., *What Does the Old Testament Say About God?* Philadelphia, PA: Westminster Press, 1965.

III. TREMTIES PRANAŠAS: JAHVĖS TARNO GIESMĖS

Anderson, B. W., & Harrelson, W., *Israel's Prophetic Tradition.* New York, NY: Harper & Row, 1962.

Brueggemann, *The Prophetic Imagination.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1977.

Buber, M., *The Prophetic Faith.* New York, NY: Harper Torchbooks, 1960.

Heschel, A. J., *The Prophets.* New York, NY: Harper & Row, 1963.

Lyonnet, S., & Sabourin, L., *Sin, Redemption, and Sacrifice.* A Biblical and Patristic Study. Rome: Biblical Institute, 1970.

North, C. R., The Suffering *Servant in Deutero-Isaiah.* New York, NY: Oxford, ²1956.

Rowley, H. H., *The Servant of the Lord and Other Essays on the Old Testament.* Oxford: Blackwell, ²1965.

Stuhlmueller, C., "Deutero Isaiah", *JBC* 22:1-170.

Von Rad., G., *Old Testament Theology.* II tomas: The Theology of Israel's Prophetic Traditions. Edinburgh: Oliver & Boyd, 1965.

Westermann, C., *Isaiah: 40-66.* Philadelphia, PA: Westminster Press, 1969.

Zimmerli, W., & Jeremias, J., *The Servant of God.* Studies in Biblical Theology 20; Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1957.

IV. SANDOROS BENDRIJA: KUNIGIŠKA KARALYSTĖ

Ackroyd, P., *Exile and Restoration.* A Study of Hebrew Thought of the Sixth Century B.C. Philadelphia, PA: Westminster Press, 1968.

Campbell, E. T., *Ruth.* Anchor Bible 7B; Garden City, NY: Doubleday, 1971.

De Vaux, R., *Ancient Israel: Its Life and Institutions.* New York, NY: McGraw-Hill, 1961.

——, *Studies in Old Testament Sacrifice.* Cardiff: University of Wales Press, 1964.

Mangan, C., *1-2 Chronicles, Ezra, Nehemiah.* Wilmington, DE: M. Glazier, 1982.

Myers, J. M., *I and II Chronicles.* 2 tomai. Anchor Bible 12-13; Garden City, NY: Doubleday, 1969.

——, *Ezrah-Nehemiah.* Anchor Bible 14; Garden City, NY: Doubleday, 1965.

North, R., "The Chronicler: 1-2 Chronicles, Ezra, Nehemiah", *JBC* 24:1-114.

Ringgren, H., *Sacrifice in the Bible.* World Christian Books. New York, NY: Association Press, 1962.

Stuhlmueller, C., "Haggai, Zechariah, Malachi", *JBC* 23:1-69.

Wood, G. F., "Joel, Obadiah", *JBC* 25:1-27.

V. PSALMYNAS: ŠV. RAŠTAS GIESMĖJE

Anderson, B. W., *Out of the Dephts.* The Psalms Speak for Us Today. Philadelphia, PA: Westminster Press, ²1983.

Barth, C., *Introduction to the Psalms.* New York, NY: Charles Scribner's Sons, 1966.

Clements, R. E., *God and Temple.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1965.

Dahood, M., *Psalms I: 1-50.* Anchor Bible 16; Garden City, NY: Doubleday, 1966.

——, *Psalms II: 51-100.* Anchor Bible 17; Garden City, NY: Doubleday, 1968.

——, *Psalms III: 101-150.* Anchor Bible 17A; Garden City, NY: Doubleday, 1970.

De Vaux, R., *Ancient Israel: Its Life and Institutions.* New York, NY: McGraw-Hill, 1961.

Drijvers, P., *The Psalms, Their Structure and Meaning.* New York, NY: Herder & Herder, 1965.

Guthrie, H. H., *Israel's Sacred Songs.* New York, NY: Seabury, 1966.

Harrelson, W., *From Fertility Cult to Worship.* Garden City, NY: Doubleday, 1970.

Kissane, E. J., *The Book of Psalms.* 2 tomai. Dublin: Browne & Nolan, 1952-1952.

Kraus, H. J., *Worship in Israel.* Richmond, VI: John Knox Press, 1965.

——, *Psalmen.* Biblischer Kommentar. Neukirchen: Neukirchener Verlag, ^{2}1961.

Mowinckel, S., *He That Cometh.* New York, NY: Abingdon, 1956.

Pritchard, J. B., (red.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament.* Princeton, NJ: Princeton University Press, ^{3}1969. Akadų ir egiptiečių himnai 365-392 psl.

Ringgren, H., *The Faith of the Psalmists*. London: SCM Press, 1963.

Rowley, H. H., *Worship in Ancient Israel*. Its Forms and *Meaning*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1967.

Terrien, S., *The Psalms and Their Meaning for Today*. Indianapolis, IN: Bobbs-Merrill, 1952.

Weiser, A., *The Psalms*. Philadelphia, PA: Westminster Press, 1962.

Westermann, C., *The Praise of God in the Psalms*. Richmond, VI: John Knox Press, 1965.

——, *Praise and Lament in the Psalms*. Richmond, VI: John Knox Press, 1981.

VI. ŽMOGUS PASAULYJE: IŠMINTIES PRADŽIA

Bergant, D., *What are they saying about Wisdom Literature?* New York, NY / Ramsey, NJ: Paulist Press, 1984.

Bryce, G. E., *Israel and Wisdom of Egypt*. Lewisburg, PA: Bucknell University Press, 1975.

Cox, D., *Proverbs*. Wilmington, DE: M. Glazier, 1982.

Crenshaw, J. L., *Old Testament Wisdom*. Atlanta, GA: John Knox Press, 1981.

Forestell, J. T., "Proverbs", *JBC* 29:1-49.

Hengel, M., *Judaism and Hellenism*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1981.

——, *Jews, Greeks and Barbarians*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1980.

Lambert, W. G., *Babylonian Wisdom Literature*. Oxford: Clarendon, 1960.

McKane, W., *Proverbs*. A New Approach. Old Testament Library. Philadelphia, PA: Westminster Press, 1970.

Murphy, R. E., "Introduction to Wisdom Literature", *JBC* 28:1-40.

——, *Seven Books of Wisdom*. Milwaukee, MN: Bruce, 1960.

Pope, M. H., *Song of Songs*. Anchor Bible 7C; Garden City, NY: Doubleday, 1977.

Scott, R. B. Y., *The Ways of Wisdom in the Old Testament*. New York, NY: Macmillan, 1971.

——, *Proverbs. Ecclesiastes*. Anchor Bible 18; Garden City, NY: Doubleday, 1965.

Von Rad, G., *Wisdom in Israel*. New York, NY: Abingdon, 1973.

Whybray, R. N., *Wisdom in Proverbs*. The Concept of Wisdom in Proverbs 1-9. Studies in Biblical Theology 45; London: SCM Press, 1965.

VII. KOHELETAS IR JOBAS: IŠMINTIS NERIME

Bergant, D., *Job, Ecclesiastes*. Wilmington, DE: M. Glazier, 1983.

Crenshaw, J. L., *Theodicy in the Old Testament*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1983.

Gordis, R., *Koheleth, the Man and His World*. New York, NY: Schocken Books, 1967.

——, *The Book of God and Man*. A Study of Job. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1965.

Maceina, A., *Jobo drama*. Schweinfurt: Venta, 1950.

MacKenzie, R. A. F., "Job", *JBC* 31:1-130.

Murphy, R. E., "Ecclesiastes (Qoheleth)", *JBC* 32:1-34.

Pope, M. H., *Job.* Anchor Bible 15; Garden City, NY: Doubleday, 1965.

Rankin, O.S., "Introduction and Exegesis to Ecclesiastes" veikale *The Interpreter's Bible*, V, kurį redagavo G. A. Buttrick *et al.* Nashville, TN: Abingdon, 1956.

Terrien, S., *Job: Poet of Existence.* Indianapolis, IN: Bobbs-Merrill, 1958.

Vawter, B., *Job and Jonah.* Questioning the Hidden God. New York, NY/Ramsey, NJ: Paulist Press, 1983.

VIII. DILEMA: TILTAI AR SIENOS?

Bickerman, E., *From Ezra to the Last of the Maccabees.* New York, NY: Schocken Books, 1962.

Collins, J. J., *Between Athens and Jerusalem.* New York, NY: Crossroads, 1983.

Goldstein, J. A., *I Maccabees.* Anchor Bible 41; Garden City, NY: Doubleday, 1976.

——, *II Maccabees.* Anchor Bible 41A; Garden City, NY: Doubleday, 1983.

Hanson, P. D., *The Dawn of the Apocalyptic.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1979.

Hartman, L., "Daniel", *JBC* 26:1-38.

Klausner, J., *The Messianic Idea in Israel from its Beginning to the Completion of the Mishnah.* New York, NY: Macmillan, 1955.

McGowan, J. C., "Jonah", *JBC* 39:1-22.

Moore, C.A., *Esther*. Anchor Bible 7B; Garden City, NY: Doubleday, 1971.

Porteous, N. W., *Daniel*. Old Testament Library. Philadelphia, PA: Westminster Press, 1965.

Russell, D.S., *The Method and Message of Jewish Apocalyptic*. Old Testament Library. Philadelphia, PA: Westminster Press, 1964.

Stuhlmueller, C., "Post-exilic Period: Spirit, Apocalyptic", *JBC* 20:1-24.

Tcherikover, V., *Hellenistic Civilization and the Jews*. New York, NY: Atheneum, 1970.

Vawter, B., *Job and Jonah*. Questioning the Hidden God. New York, NY/Ramsey, NJ: Paulist Press, 1983.

IX. BŪTI SANDOROS BENDRIJA PASAULYJE

Brown, R. E., "Apocrypha; Dead Sea Scrolls; Other Jewish Literature", *JBC* 69:1-123.

Charles, R. H., *Apocrypha and Pseudoepigrapha of the Old Testament*. 2 tomai. New York, NY: Oxford, ²1963.

——, *Eschatology: The Doctrine of a Future Life in Israel*. New York, NY: Schocken Books, 1963.

Cross, F. M., *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies*. Garden City, NY: Doubleday, 1961.

Dumm, D. R., "Tobit, Judith, Esther", *JBC* 38:1-46.

Fitzgerald, A., "Baruch", *JBC* 37:1-25.

MacKenzie, R.A.F., *Sirach*. Wilmington, DE: M. Glazier, 1983.

Metzger, B., *An Introduction to the Apocrypha*. New York, NY: Oxford, 1957.

Moore, C. A., *Daniel, Esther, and Jeremiah.* The Additions. Anchor Bible 44; Garden City, NY: Doubleday, 1977.

Toombs, L., *The Threshold of Christianity.* Philadelphia, PA: Westminster Press, 1970.

X. TARP DVIEJŲ TESTAMENTŲ

Bright, J., *The Authority of the Old Testament.* New York, NY: Abingdon, 1967.

Brown, R. E., "Hermeneutics", *JBC* 71:1-102.

——, *The Semitic Background of the Term "Mystery" in the New Testament.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1968.

McKenzie, J. L., "Aspects of Old Testament Thought", *JBC* 77:1-178.

Ringgren, H., *The Faith of Qumran.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1961.

Russell, D.S., *Between Two Testaments.* London: SCM Press, 1960.

Smith, R. F., "Inspiration and Inerrancy", *JBC* 66:1-86.

Sundberg, A. C., *The Old Testament of the Early Church.* Harvard University Studies XX; Cambridge, MA: Harvard University Press, 1964.

Turro, J., & Brown, R. E., "Canonicity", *JBC* 67:1-97.

Vermes, G., *Jesus the Jew.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1981.

Wright, A. G., "Wisdom", *JBC* 34:1-60.

Wright, A. G., Murphy, R. E., Fitzmyer, J. A., "A History of Israel", *JBC* 75:1-171.

NAUDOTŲ ŠV. RAŠTO SKAITINIŲ RODYKLĖ

Pradžios knyga: Pr

1-11 34
1,1 30, 33, 35, 38
1,1-2a 19, 97
1,1.21.27 97
1,1-2,4a 30, 34s., 38, 97, 225, 322
1,3 38, 44
1,4.10.12.18.21.25.31 49
1,5 38
1,6 36
1,8 39
1,10 39
1,11-12 39
1,14-18 40
1,14-19 40
1,20-22 40
1,26 47, 51, 52
1,26-27 48, 50, 52
1,26-2,4a 48, 295
1,28 58
1,28-30 53
1,29 58, 60
1,31 48, 49
2,1-4a 58
2,2-3 58
2,4a 70
2,4b-25 35, 48
2,4b-3,24 30, 50, 59, 255
2,4b-12,3a 97
2,7 290
2,7.18-25 52
2,18-25 405
3 69
3,1 70
5,1-2 50
6-9 30, 36
6,9 70
6,11 59
7,4.12 59
7,11 43, 59
9,1-3 60
9,1-17 19
9,2-3 58, 60
9,6 50
9,8-17 60
10,1 70
10,22-23 303
10,32 61
11,10 70
11,27 70
12-16 30
12,1-3 112
15,17-21 62
17 19, 30, 61
17,7-8 63
17,10-14 61
22 69
22,12 273
22,21 303
23 19, 62
36,28 303
37-50 261, 424, 340

Išėjimo knyga: Iš

2,1 193
3,13-14 292
5,1-2 416
6 19
6,2-3 67
6,2-9 61, 63
12,48-49 61
15,1-18 394
16 59
17,16 336
19-24 63
19,3-6 30
19,6 24, 165
20,2 197, 235
20,4 98
20,11 58
23,14 233

24 65
25-31 19, 28
29,45-46 64
31,12-17 63
31,16 63
31,17 58
32-34 63
32,11-14 434
33,19 334
34,23 233
35-40 19, 28

Kunigų knyga: Kun
1-7 65
5,14-6,7 145
13,45 142
16 66
16,5-26 145
17-26 19, 27, 193
17,11 65
19 27
19,18 27,50
19,33-37 27
20,1-27 27
23,42-43 192
26,11-13 64

Skaičių knyga: Sk
2 64
6,24-26 34
10,11 65
10,35-36 239
13-14 59
15,30 66
20 59
22-24 261
24,20 336
28,11 473
36,5-9 403

Pakartoto Įstatymo knyga: Įst
3,23-27 137
4,23 137
5,6 197, 235
5,8 36, 98
7,1-4 199
11,18.26-28 309
11,26-28 276
23,3-6 187
25,17-19 336
26,5-9 222
30,15-20 276, 309

Jozuės knyga: Joz
24 235

Teisėjų knyga: Ts
4,4 262
5 394
5,29 262
9,8-15 261, 264
14,14 261

I Samuelio knyga: 1 Sam
(**1 Karalių** pagal arkivysk. J. Skvirecką)
1,3-25 233
7,1-2 239
15-1 Kar 2 163, 164
16,14-23 167
26,19 214

2 Samuelio knyga: 2 Sam
(**2 Karalių** pagal arkivysk. J. Skvirecką)
1,17-27 167
6 238
7,8-16 151, 166, 167, 239
9-20 267
14,1-21 262
16,23 262
20,14-22 262
23,1-7 239
24 167

1 Karalių knyga: 1 Kar
(**3 Karalių** pagal arkivysk. J. Skvirecką)
1-2 267

1,14 265
2,5-9 166
2,13-25 265
3,3-14 263
3,6-9 441
3,16-28 263
3,28 263
4,29 267
4,29-34 263
4,32 266
4,33 264
5.7 263
5,12 263
8,1 284
10,1-10 266
12,32-33 234
19,10 339

2 Karalių knyga: 2 Kar
(4 Karalių pagal arkivysk. J. Skvirecką)
14,25 331
17,1-6 398
22,14 262
23,11 39
23,25 23
24 371
25,27-30 24, 80, 81

1 Kronikų knyga: 1 Kr
3,18 81
3,19 159
17 166, 167
22,5 168
25,1 168
28-29 166
28,1-19 166
29 166

2 Kronikų knyga: 2 Kr
1,8-10 441
15,3 22, 193
17,8-9 193
17,9 22
20,7 62
30,22 193
35,3 193
36,22-23 162

Izaijo knyga: Iz
1-39 79, 85, 86, 237
1,3 264
2,2-4 116
6,1 245
6,1-13 91, 94, 241
6,2-3 93
6,9-13 92
8,16 90
9,1-7 388
10,5 416
10,12-16 416
11,1 141, 173
11,1.10 141
11,1-9 388
24-27 363, 369
26,2 369
26,19 369
29,13-19 259
29,14 261
36,11 157
36,20 416
37,33-37 416
40 86, 139
40-55 77, 89, 124, 134, 141, 304, 339
40-55/66? 79, 85, 88, 89
40,1 92
40,1-2 92, 131, 149
40,1-11 91, 96
40,2 87, 92, 123
40,3 93
40,3-5 93
40,5.6b-8 77
40,6-7 55
40,6a 94
40,6b 94
40,8 94
40,12.15 97

40,12-31 97
40,18-20 115
40,26 97
40,26-27 109
40,27 139
40,28 97
40,28-29 98
40,30-31 98
41,1-4 121, 128
41,1-29 99, 128
41,1-42,4 128
41,2-3.25 88
41,2-4.25-29 99
41,4 99
41,5-7 129
41,8 62
41,8-10 128, 129
41,10 130
41,14 109
41,17-20 111
41,21-29 129
41,22 122
42,1 130
42,1-4 121, 123, 124, 130, 139, 143
42,3 124
42,4 141
42,5-9 113
42,5-17 115
42,6 126
42,9 122
42,10-12 111
42,14 123
42,18-25 131
42,24-25 92
43,4 123
43,5-7 123
43,6-7 109
43,8-13 115, 128
43,9.18-19 122
43,19-21 111
43,22-44,5 131
43,25 93
44,1-2.21 128
44,6 99
44,6-8.21-23 115
44,9-20 115
44,24-45,13 115
44,26 86
44,28 86
44,28-45,6 109
45,1 86
45,1-6.13 109
45,4 128
45,12 97
45,20-21 113
45,22 116
46,1-8 98
46,1-13 115
46,3-4 136
46,11 99
47,1-15 86
47,5 417
48 115
48,3 122
48,10 131
48,12 99, 128
48,14-15 109
48,14.20 86, 109
48,17-19 92
49,1 122
49,1-6 121, 123, 131, 140
49,3 128, 131
49,4 125
49,5 125, 131
49,5-6 128, 131
49,6 125, 126
49,19 86
50,1 123
50,4 125
50,4-9 124, 125, 140, 143
50,4-9/10 121
50,5-6 125
50,7-9 125
50,8-9 125
50,10 124
51,1-2 129, 136
51,3 86, 111

51,5-6 122
51,9-10 244
51,9-11 111
51,9-23 121
51,16 112
52,7 140
52,7-10 86
52,11-12 86
52,13 126
52,13-15 140
52,13-53,12 121, 124, 125, 132, 140, 151, 304
52,14 126
52,14-15 126
52,15 126
53,1-3 127, 141
53,4-5 127, 142
53,6 143
53,7 143
53,7-9 127, 143
53,8a 143
53,8c 143
53,8d 143
53,9 143
53,10 127, 144, 147, 148
53,10b 144
53,10-12 144, 147
53,11 145, 147
54,4-8 136
54,4-10 111
54,7 123
54,7-8 149
55 139
55-66 77, 176
55,1-5 149
55,3-5 150
55,8-11 95
55,10-11 122
56-66 85, 89
57,14-15 178
57,14-19 89
58,6-8 177
61,1-2 152
61,1-3 89, 178
62,1-12 204
64,1-2 204

Jeremijo knyga: Jer
1,8 129
8,7 264
8,8-9 260
8,9 261
9,22-24 273
11,19 143
20,14-18 309s.
23,5 141
23,18 91
25,11 379
25,19-24 303
29,10 379
31,34 93
51,34-35.44 436

Raudų knyga: Rd
4,21 303

Ezechielio knyga: Ez
1,5 169
4,4-5,17 171
4,6-23 171
7,26 259
10,1-22 93
10,2-5 187
14,14 364
14,14.20 300
17,6.22 141
28,3 364
37 369
37,1-14 148
37,15-28 20
38-39 367
40-48 193
43,1-12 93
44,3 24
44,13-15 24
44,15 24
46,6 473
47,1-12 240

Danieliaus knyga: Dan

1 372
1-6 362, 370, 372, 376
2 372
2,4b-7,28 371
2,31-36 376
2,44-45 376
3 373
3,17-18 373
3,23 373
3,24-45 370, 373
3,24-90 395, 436
3,25-45 436
3,29-90 435
3,46-90 370, 373
3,51-90 435
4 374
4,1-24 374
4,28 374
4,29-30 374
4,31-34 374
5 374
5,1 83
5,1-9 83
5,1-31 374
5,2 374
5,2-6 374
5,2.11 374
5,7-10 374
5,24-28 375
5,25-28 375
5,31 371
6,1-2 375
6,3-27 376
6,28 376
7 377, 387
7-12 362s., 370, 376
7,2-8 377
7,11-12 377
7,13ss. 387
7,13-14 377
7,15-17 377
7,18.22 377
7,18.22.26-27 387
7,25 378, 379, 387
8 378
8,6-8.21 382
8,8.22 382
8,9-13.23-25 384
8,14 378, 379
8,15-19 378
8,17 379
8,25 385
8,26 379
9 379
9,1 371
9,1-19 379
9,18-19 380
9,24 380
9,25-27 380
9,27 359, 378, 387
10-12 382, 385
10,1 382
10,2 382
10,20 382
10,21 384
11 383
11,3 382
11,4 382
11,5-20 382
11,6 382
11,7-9 383
11,10 383
11,11-12 383
11,13-15 383
11,16 383
11,17 383
11,18 383
11,18-19 383
11,20 384
11,21 384
11,22 384
11,23-24 384
11,25-28 384
11,29-30 384
11,31 359, 381, 384
11,32 386
11,32-35 385

11,35 386
11,36 386
11,36-39 385
11,40-45 385
12 388
12,1 378, 389
12,1-2 147
12,2-3 389
12,4 365
12,7 387
12,7.11.12 378
12,11 359, 381, 387
12,12 387
13 370, 395, 435, 436
14 370, 395, 435, 436, 437

Ozėjo knyga: Oz
2,14 92
11 144

Joelio knyga: Jl
1 183
2,12 183
2,25 183
2,28-29 183

Amoso knyga: Am
3,7 91
6,5 167
9,8-15 23
9,11-12 22,23
9,12 23

Abdijo knyga: Abd
1-10 180
3 180
10-14 304
11-14 180

Jonos knyga: Jon
1 333
1,1-3 329
2,1-10 333
4 334

Habakuko knyga: Hab
1,6-11 368
3,3 300

Agėjo knyga: Ag
1,1-6 171
1,1-11 172
1,12-15 172
2,12-15 172

Zacharijo knyga: Zch
1-6 363
1-8 172
1,1 172
3,1-10 298
3,8 141, 173
6,11 174
6,12-13 173
9-14 172, 369

Malachijo knyga: Mal
1,1 182
1,2-5 180, 181
1,8 180
1,11 181
1,13 181
2,10 181
2,17 181
3,1 182
3,1-5 182
3,6-12 182
3,13-15 181
3,16-18 182
4,1-5 116
4,4 397
4,5 182
6,8 205

Ezdro knyga: Ezd
1,1-3 162
1,2-4 157
1,7-11 158
1,11 81
2 169, 187

3,6-13 171
3,10 169
3,12-13 174
4-6 174
4,2 170
5,1 171
5,14 159
6 184
6-7 184
6,3-5 157
7-8 191
7-10 184
7,1-8 184
7,6 191
7,7 185
7,11-10,44 165
7,12.21 191
7,26 191
7,27-9,15 165
9 191
9-10 191

Nehemijo knyga: Neh
1-7 184
1,1 184
1,1-7,73a 165
2,1 184
3,32 161
7 169
7,5 169
7,5-69 187
7,73b-9,5 165
7,73b-10,39 162
8 191
8-10 184
8,1 192
8,1-8 192
8,13-18 192
9 192, 197, 200
10 192
10,1 192
11,1-2 165
12,37-43 165
13 187
13,4-31 165
13,6-7 186

Tobijo knyga: Tob
1,1-3,25 398
2 399
3 399
3,1-6 399
3,7-9 399
3,7-15 403
3,9-11 399
3,11-22 399
3,15 400
3,16 400
3,16-17 400
3,17 400
3,24-25 400
4,1-6,17 400
4,2 401
4,3-19 406
4,6 401
4,9 401
4,12-14a 401
4,14b-18 401
4,21 401
5,1 401
5,2-5 401
5,6-9 401
5,6-15 401
5,8 402
5,8-9 404
5,9-13 402
5,12 402
5,16 402
5,17-21 402
6,1-8 402
6.9-10 403
6,12 403
6,13-14 403
6,15-17 403
7,1-10,13 404
7,10-13 404
7,14 404
8,1-3 404

8,6 405
8,7 405
8,9-15 405
8,17-19 405
8,20-23 405
9,1-5 405
9,6-9 405
10,1-7 405
10,12 405
11,1-12,22 406
11,4 402, 406
11,10-13 406
11,14-15 406
12,1-5 406
12,6-10 406
12,11-17 407
12,15 407
12,18 407
13,1-14,15 407
14,13-14 408

Juditos knyga: Jdt
1,1 415
1,2-3 414
1,7-11 413
1,14 414, 415
2,4-5 414
2,6-18 414
2,21 415
2,28 414
2,28-3,8 413
3,7 409
4 413
4,2 414
4,6 415
4,13 417
5-6 413
6,2 414, 416
7,4 414
7,19 414
7,22-32 413
7,32 413
8 412
8,1-36 410
8,19-20 417
9-14 415
15,13 409

Esteros knyga: Est
1,21-22 338
3 336, 424
3,9 338
3,13 420
4,14 338
4,16 420
6 338
7 338
8,12 420
9 424
10,3 335, 420
10,4-11,1 420
10,4-16,24 335, 395
11,1 420
11,2-12,6 420
13,1-7 420
13,8-14,30 420
15,1-16 420
16,1-24 420

I Makabėjų knyga: 1 Mak
1,1-10 429
1,10-7,50 432
1-11 384
1,11-15 357
1,11-16 384
1,54 359
2,42ss. 440
2,61 434
3,18.50 434
3,48 453
3,50-53 434
4,10 434
4,30-33 435
4,46 435
6,1-16 385
7,21-50 432
7,37.41 434
9,23-12,53 431

10,20 415
13,1-16,24 431
14,41 435
16,23-24 429

2 Makabėjų knyga: 2 Mak
1,1-2,18 433
1,9 433
1,33s. 378
2,19-22 433
2,1-12 434
2,23-28 432
2,25 433
3,1-40 433
3,7ss. 384
4-5 359
4,1-10,8 433
6-7 387
6,8-7,41 434
6,12-17 433
7,9 434
7,28 434
10,9-15,30 433
12,34-45 434
14,46 434
15,12-16 434
15,39 433

Psalmynas: Ps
1 155, 199, 246, 248, 253, 276
1,1-4 276
1,2-3 248
1,4-5 249
2 240
3 209, 211, 231
5 215
7 309, 211, 231
8 209
8,5-8 295
10 228
10/11 209
12/13 23
13/14,1 114
16/17 231
17/18 211
18/19 44, 53, 247
18/19,1-6 209
18/19,1-7 38
18/19,8-14 155, 200, 240, 248
18/19, 12-14 66
19/20 240
20/21,8 240
20/21,8 241
21/22 209, 229
21/22,1 215
21/22,2-3 229
21/22,4 212
21/22,4-6 229
21/22,9-10 229
21/22,14 228
21/22,15-16 229
21/22,20-22 230
21/22,25 230
21/22,23-25 231
23/24 237, 245
23/24,1-2 245
23/24,2 43
23/40,9-10 245
24/25 209
25/26 231
26/27,4 246
26/27,6 246
26-27,7-14 209
27/28,6 230
30/31 209, 231
31/32 248, 253
32/33 209, 222
33/34 211, 248
33/34,4 214
36/37 248, 253
37/38 209
39/40,6-8 246
41/42 231
42/43 231
43/44 209, 227
43/44,2,24-25 19
44/45 240
45/46 215, 240

45/46,5-7 240
46/47 77, 241, 407
48/49 248, 253
49/50 235, 236
49/50,2 236
49/50,9 236
50/51 209, 231
50/51,3-4 232
50/51,12 231
50/51,12-14 232
50/51,15-19 232
50/51,20-21 232
52/53,1 114
53/54 231
58/59 231
63/64,7 255
65/66,13-15 246
67/68,25-26 237
71/72 216, 240
71/72,18-19 216
71/72,20 216
72/73 231
72/73,21-28 316
73/74 228
75/76 235, 240
76/77 209
77/78 222, 235
77/78,1-66 238
77/78,23 43
77/78,67-72 238
77/78,69 244
78/79 228
80/81 235
83/84 240
83/84,2-4 176
86/87 240
87/88 209
88/89 235, 239, 244
88/89,9-12 245
88/89,30-32 239
88/89,36-37 244
88/89,53 216
89/90,12 284
92/93 77, 209, 241s., 407
92/93,1-2 243
92/93,3-4 244
94/95 222
94/95-98/99 407
94/95-99/100 209
95/96 241
95/96-98/99 77
96/97 241
97/98 241
97/98,4-6 237
99/100 222
101/102 231
102/103-104/105 209
103/104 34, 44, 53, 225
103/104,1-4 44
103/104,1b-4 225
103/104,5-9 36
103/104,29 225
104/105 215, 222, 235
105/106 215, 223, 228
105/106,48 216
109/110 235, 240
110/111,10 272
111/112 248, 253
113/114 235
116/117 209, 221
117/118,27 237
118/119 155, 199, 200, 245s.
118/119,9 248
118/119,66-67.71-72 155
119/120-133/134 233s.
121/122 239
121/122,1b-4 234
127/128 248
129/130 209, 231
129/130,1b 226
129/130,4 231
131/132 238
131/132,8-9 239
131/132,11-14 239
131/132,12 239
134/135 209, 223
135/136 209, 223
135/136,4-9 221

135/136,10-14 224
136/137 209, 211, 228
142/143 209
144/145 222
144/145,4-5 220
144/145-150 209
148 222
149 222
149,3 237
150 222

Patarlių knyga: Pat
1-7 259
1-9 253, 274, 269
1-29 269
1,1 258
1,7 272
1,8-33 443
1,20-23 321
1,20-33 275
1,29 272
2,5 272
3,5-8 272
3,9-10 258
3,19 321
3,19-20 274
4,10-19 274
5,1-10 271
6,1-5 271
6,6-8 264
6,6-11 271
8,1-9,18 443
8,1-36 275, 321
8,22-31 322
8,27 43
8,27-31 322
8,30 321
9,10 272
10-29 266
10,1 258s., 270
10,1-22,16 269
11,22 270
12,28 276
13,6 295
14,6 274
19,23 272
20,5 274
21,30-31 282
22,1 270
22,17-24,22 267
23,20-21.29-35 271
24,30-34 271
25,1 259
25,2 276
28,5 272
30 281
30,18-19 265
30,18-31 264

Jobo knyga: Job
1-2 299, 303, 308
1,1 300
1,1-2,13 297
1,5 258
2,11 300, 303
3 297s., 302, 309
3,1-31,40 309
3,1-42,6 258, 297, 298, 300
3,6-10 310
4-5 302
4,17-21 314
4,19 314
5,11 297
6-7 302
6,8-9 312
7,6 314
7,11-12 312
7,15-21 399
7,17-19 313
7,21 313
8 302
9-10 302
9,11 310
9,18-19 312
9,32-33 314
11 302
11,13-20 310
12-14 302

12,9 299
12,19 258
13,24 310
13,24 313
14,1-6 312
14,4 314
14,7-10 315
15-21 302
15,14-16 314
16,7.9 312
16,12-14 312
16,19 315
18,14 310
19,25-27 315
22-27 313
22,21 310
23,3 313
24-27 302
25,4-6 314
26,14 275
27,5-6 316
27,6 313
28 302, 322, 443
28,9-12 253
28,23-27 323
28,28 272, 299
29-31 302, 316
31,35 313
31,35-37 313
31,40 302
32-37 302, 313
37,2-5 44
37,18 43
38 44
38-41 317
38,1-42,6 302
38,2-3 317
38,4-7 38
38,4-11 43
38,7 317
38,8-11 36
38,12.19.24 44
38,22 43
38,22.35.37 44
38-42 299
39,33-35 318
42,1-6 318
42,3.5-6 318
42,5 319
42,7-9 319
42,7-17 297, 298, 303, 318
42,8-9 258

Koheleto knyga: Koh
1,1 284
1,1.13-14 258
1,2 289
1,4-11 287
1,5-8 290
1,12 290
1,12-13 284
1,13 291
1,15 295
1,18 285
2,4-11 284
2,12-23 285
2,14 285
2,14-17 285
2,17 286
2,18-23 291
2,24-25 296
2,26 283
2,24-25 285
3,1 288
2,1-11 281
2,2-9 288
3,11 289, 296
3,12-14 296
3,12-15 285
3,14 292
3,17 288
3,18-22 290
3,20 290
4,1-3 291
5,1 292
5,1-7 291
6,3-6 291
6,10 292

6,10-11 286
7,7-8 285
7,13 292
7,14 285
7,15-18 291
7,18b.26b 283
7,19 285
7,23 291
8,6-8 289
8,8 295
8,15-9,9 286
8,16-17 293
8,17 292
9,1 287, 291
9,1-2 295
9,2-3 286
9,5-6 290
9,7-10 296
9,9-10 291
9,11 291
11,5 292
11,7-10 296
11,9b 283
12,7b 283
12,8 289
12,9-11 283
12,11 294
12,12-14 283

Siracido knyga: Sir
Įžanga 1-35 439
1,1-20 323
1,1-42,14 439
1,26-37 324
5,4-5 258
24 271, 323, 443
24,57 323
24,23-24 440
42,15-43,37 439
42,15-51,38 439
44,1-51,38 439
50,27 440
51,23 438

Barucho knyga: Bar
1,1-14 427
1,1-3,8 427
1,15-3,8 427
3,9-14 427
3,9-4,4 427, 440, 443
3,15-3- 427
3,32-36 428
3,32-4,4 427
3,33-36 393, 428
3,37-4,1 428
4,5,29 427
4,30-5,9 428
6,1-72 428

Išminties knyga: Išm
1,1-6,21 442
1,1-11,1 442, 443
1,4-5 443
3,9 443
6,22-11,1 442
7,22-26 443
7,22-8,1 443
7,24-27 324
9 441
9,1 441
9,17 443
10,15 441
11,2-4 442
11,2-19,22 442, 443
11,5-19,22 442
15,3 443

Evangelija pagal Matą: Mt
2,23 141
3,3 88
3,9 71
5,17 475
5,43 27
6,14 93
7,24-27 248
15,1-9 203
22,23-33 109
22,40 468
27,46 229

Evangelija pagal Morkų: Mk
1,1-8 182
1,3 93
2,23-28 196
7,1-16 203
8,31 387
8,34 320
8,35 139
10,45 144
12,18 462
12,28-34 205
13 466
13,14 359
15,34 229

Evangelija pagal Luką: Lk
1 205
1,52-53 396
2,14 44
2,25 397
3,4 88
3,4-6 79
4,16-30 178
4,18-19 79
4,21 152
10,25-27 27, 50, 193
11,38 203
15,1-32 93
18,9-14 196, 380
24,22-47 467
24,27.44 450
24,44 463, 468

Evangelija pagal Joną: Jn
1,1 325
1,14 443
4,4-29 195
4,9 20

Apaštalų darbai: Apd
1,7 381
2,17-21 183
8,26-35 126, 150
8,26-36 151
8,26-40 79
8,34 151
8,35 151
13-28 175
15,20 61
21,25 61

Laiškas romiečiams: Rom
5,12-19 58
8,28 320
9-11 449

1 laiškas korintiečiams: 1 Kor
1,24 443
1,24.30 325

2 laiškas korintiečiams: 2 Kor
5,17 146
5,17-21 58
12,2 44

Laiškas galatams: Gal
2,16 196
3,11 196
3,16-18 62

Laiškas filipiečiams: Fil
2,6-11 126, 150

Laiškas kolosiečiams: Kol
1,15 58

Laiškas žydams: Žyd
11,1-2,8-9.13-14 449

Apreiškimas Jonui: Apr.
21 369

DALYKŲ IR VARDŲ RODYKLĖ

A
Aaronas 24, 34, 69
Abdijas 180, 204
Abejonė 282, 293s.
Abimelek(as) 264
Abišag(a) 265
Abram(as) 61
  žr. Abraomas
Abraham(as) 61
  žr. Abraomas
Abraomas 30, 47, 59, 61, 62, 63, 67, 69, 72, 80, 97, 112, 135, 198, 257, 396, 421
Absalom(as) 166, 262
Achior(as) 413
'Adam 48, 50, 254
  žr. Žmogus
    Adomas
Adar(as) 337
Adomas 72, 466
  Senasis 58
  Naujasis 58
  Antrasis 58
Afganistanas 342
Afrika 311
Agag(as) 337
Agėjas 171, 172, 204, 473
Ahasueras 336
Ahitofel(is) 262
Ahikar(as) 398
Ahuramazdah 107
Aistra 404
Akhenaton(as) 225
Akropolis 347
Albright, W.F. 81, 169, 185, 263
Aleksandras Didysis 85, 160, 189, 254, 340s., 343, 344, 358, 376, 378, 382, 419, 429, 438
Aleksandrija 342, 343, 341, 433, 441, 469, 471
Aliulis, kun. V. 211
Alsavimas 323
Alt, A. 263
Altorius 358
Amel-Marduk(as) 80s.
Amen-em-opet Mokymas 255, 267
Amosas 23, 114, 200, 450
Amžinybė 287, 288, 289
Amžius
  Naujasis 94, 111, 116, 117, 129, 137, 151, 159, 366, 367, 368, 450
  Baigmės 387
  Mesijinis 381, 387, 389, 451
Anapusiškumas 401, 434
Anderson, B.W. 25, 31, 36, 67, 110, 111, 150, 219, 226, 233, 240, 274, 338
Angelas 379, 406
Ankstyvieji pranašai 23
Anna 399, 401, 402, 405
Anšan(as) 83
Antiochas II 382
Antiochas Didysis 357
  žr. Antiochas III
Antiochas III 383
Antiochas IV Epifanas 353, 357, 358, 359, 361, 371, 373, 377, 378, 379, 381, 384, 385, 386, 418, 429, 431, 433, 436, 440, 451
Antiochija 343, 344, 353, 357
Apatija 286
Apeigos 241, 242
Apipjaustymas 61s.
Apokalipsė 173, 205, 363, 367, 369, 372, 386, 466
Apokaliptikas 369
Apokrifai 388, 394, 396, 470
Apokrifinis 373, 469
Apoteozė 358

Apreiškimas 42, 45, 62ss., 65, 67, 69ss., 97, 204, 210, 220, 236, 260, 282, 295, 324, 365, 372, 385, 432, 434, 435, 442, 463
Apsakymas 398, 404, 443ss., 415, 417, 418
Apsu 40
Apvaizda 188, 400, 402, 409
Arabija 81, 83, 180, 266, 344
Arabijos dykuma 300, 303
Arauna 167
Arbela 342
Archeologija 52, 113, 184, 331, 415, 467
Archimedas 344
Arfaksad(as) 412, 414
Aristotelis 253, 342
Artakserksas I 171, 184, 185, 186
Artimas 50s.
Artimieji Rytai 43, 52, 84, 85, 113, 132, 145, 157, 160, 189, 218, 219, 241, 243, 244, 254, 260, 262, 306, 307, 340, 343s., 358, 375, 418, 438
Artimiausias giminaitis 314
žr. Go'el
Artumas 33, 38, 64, 65, 149, 198, 210, 236, 240, 292, 329, 400, 407, 410, 433, 443
Asaf(as) 175
Asirija 80, 86, 155, 198, 366, 375, 398, 409, 410, 413, 414, 415, 416, 417
Asmodėjus 403, 404
Asmuo 130, 131, 135s., žr. Siela 136, 214, 254, 370
Astyagas 83, 85, 375
Astrofizika 47
Astronomija 47
Ateitis 72, 88, 93, 99, 115, 132, 135, 150, 152, 159, 173, 340, 363, 364, 382, 403, 408, 421, 425, 469, 474
Ateizmas 226
Atėjimas 138
Atėnai 348-350
Atgaila 182, 230, 317, 332 žr. Grįžimas 334, 366, 368, 427, 433
Atgimimas 356
Atkūrimas 223
Atleidimas 93, 116, 123, 140, 145, 176, 177, 231
"Atminimo knyga" 182
Atmintis 396
Atnaujinimas 177
Aton(as) 224
Atpildas 275s.
Atpirkėjas 96, 98, 99, 109, 122, 149, 219, 222, 314, 315
Atpirkimas 33s., 67, 93, 95, 96, 97, 110, 112, 114, 116, 122, 142s., 160, 324, 325
Atsakomybė 443
Atsitiktinumas 286s. žr. Tychė
Atskyrimas 38, 39, 40, 42
Atskirumas 331, 334, 335, 339
Atžala 141, 173
Augustinas, šv. 470
Auka 65, 66, 144, 246
Aukščiausiasis 299, 313, 316, 377ss. žr. Šaddai
Aukštybės 44, 48
Aušros gadynė 426
Autobiografija 186
Autorius 25, 88, 217, 303, 339, 368, 371, 398, 415, 420, 425, 426, 429, 431, 432, 433, 434, 439, 440s., 442
Įkvėptasis 33, 42, 45, 85ss., 88
Autorystė 88, 89, 217, 303
Azarijas 370, 403, 373 **Danieliaus** knygoje 435s.

Azija 303

B

Babilonas 24, 83, 84, 85, 88, 91, 109, 157, 158, 363, 372ss., 415, 436

Babilonietis Jobas 306

Babilonija 20, 21, 23, 28, 35, 36, 39, 41, 45, 59, 71, 73, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 88, 89, 96, 97, 110, 111, 137, 155, 156, 161, 168, 172, 189, 191, 192, 202, 212, 213, 255, 256, 259, 271, 306, 307, 363, 364, 366, 369, 371, 372, 374, 375, 376, 380s., 381, 412, 415, 417, 429
  Naujoji 155

Baimė 182, 271, 401
  Dievo 271, 273, 275, 276, 283, 293

Balaamas 261

Balčiūnas, V. 45

Baltrušaitis, J. 320

Bandymas 406, 407

Banyas 357, 437
  žr. Paneas

Barth, C. 217

Baruchas 396, 427, 428, 466

Batšeba 166
  žr. Betsabėja

Bausmė 275s., 309, 434

Bea, A. 424

Bedugnė 36, 59, 110, 273, 322
  žr. Tehom

Behistun(o) uola 171

Bektilet(ė) 415

Bel(is) 115, 370, 436, 437

Belšazzar(as) 81, 83, 374, 375

Bendrija 21, 28, 48, 168, 186, 213, 405
  Katalikų 151, 152, 370, 387, 395, 408, 419, 437, 466, 470
  Krikščionių 465
  Liturginė 30
  Naujoji 411
  Naujojo Testamento 161
  Religinė 175
  Sandoros 19, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 45, 46, 48, 59, 61, 63, 64, 66, 70, 71, 73, 77, 78, 85, 88, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 99, 110, 111, 116, 122, 123, 125, 130, 132, 135s., 138, 139, 148, 150s., 157, 161, 174, 178, 180, 183, 185, 187, 188, 191, 193, 194s., 196, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 209, 210, 212, 213, 215, 217, 219, 221, 222, 224, 226, 227ss., 235, 241, 243, 258, 260, 273s., 289, 309, 320, 329, 331, 334, 357, 362, 364s., 366, 368, 370, 372, 376, 384ss., 387, 393, 406, 407, 409s, 416, 418, 421, 425s., 428, 429, 431, 432, 434, 435, 436, 437ss., 450, 451, 463s., 465s., 469, 474

Bendrijos Tėvai 470

Benoit, P. 259

Ben Sira 324, 440
  žr. Jėzus, Siros sūnus

Betel(is) 213, 235

Betliejus 62, 188

Betsabėja 166
  žr. Batšeba

Betulija 413, 414, 415

Biblija 470
  žr. Knyga

Byla 236
  Sandoros

Bildad(as) 298, 302, 309

Blogis 50, 111, 249, 297, 308, 330, 368, 369, 381, 387, 389s., 419, 463, 465
  Problema 308

Boaz(as) 188
Borman, F.A. 35
Bowman, R.A. 158, 162
Bryce, G.B. 268
Bright, J. 113, 185
Brown, R.E. 23, 364, 464, 467, 471
Buber, M. 90, 115, 151
Burrows, M. 466
Būtinumas 369, 386
Buttrick, G.A. 21, 129, 301

C
Capella Sistina 40
Chaosas 46, 110, 111, 121, 244, 377, 368
Charles, R.H. 364, 378, 395
Childs, B.S. 25, 36
Civilizacija 267, 293
Clements, R.E. 25, 201, 214
Collins, J.J. 371
Craghan, J. 398, 421
Cross, F.M. 24, 30, 64, 91, 374, 465, 471
Cumming, C. 218

D
Dabartis 114, 115, 138, 163, 296, 368, 369, 382, 421, 475
Dahlberg, B.T. 21, 218
Dahood, M. 218, 219
Dainos 265ss.
Dan(as) 213
Danby, H. 464
Dan'el 300
  žr. Danielius
Danielius 259, 300, 363, 364, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 396, 435, 436, 463, 466
"Dangaus kariuomenė" 44
Dangaus Taryba 51, 91, 92, 93, 94, 95, 298, 377
Dangus 44, 102
Darijus 103, 376
Darijus I 171, 178, 375
Darna 271, 275, 276, 322
Daugdievystė 114
  žr. Politeizmas
Debora 262, 394
Dekalogas 196s., 235
  žr. Dešimt Dievo įsakymų
Demetrijus 384
Demonas 404
žr. Asmodėjus
Derlingasis pusmėnulis 35, 43, 44, 60, 80, 86, 112, 114, 267, 330, 343, 344
Derlingumas 132
Dešimt Dievo įsakymų 196s.
  žr. Dekalogas
Dešimtinė 188
Deuterokanonas 395
Deuterokaninis,-ė 330, 363, 370, 396, 429, 470
Deuterokanoniniai 394ss., 419, 435, 469
Deuteronominis 30
  Istorikas 20, 23, 80, 309
  Teisynas 187, 193
Deuteronomistas 25, 27, 29
Deuteronomistinis 29, 30
De Vaux, R. 65, 113, 146, 192, 233, 246
Didžioji jūra 377
Didžuvė 332s.
Diena 38, 183, 258, 366
Dievybė 67, 242, 243, 258
Dykuma 77, 93
Dora 439
Dovydas 22, 77, 80, 81, 95, 150, 163, 165, 166, 167, 168, 188, 210, 215, 217, 236, 238, 239, 240, 244, 245, 262, 265, 388, 409, 440
  Dinastija 23, 141, 159, 167, 173, 174, 236, 237, 240, 244
  Dvaras 267
  Pažadas 19

Dovydas-Zionas 238
Drama 475
Drąsa 121, 176, 340, 418
Duhm, B. 124
Du keliai 276, 290, 293, 309
Dumm, D.R. 398, 403, 408, 419, 421
Dvaro istorija 267
Dvasia 130, 311, 444, 473
Dzeusas 357ss., 381, 384s.
Džiaugsmas 288

E
Edom(as) 23, 111, 180, 299, 303, 305, 307
Efraim(as) 238
Egėjo jūra 83, 111, 330, 383
Egiptas 19, 28, 44, 67, 95, 110, 111, 171, 178, 198, 210, 225, 235, 254, 255, 256, 258, 267, 271, 307, 330, 342, 343, 344, 357, 359, 376, 378, 382, 383, 384s., 404, 409, 424, 433, 441, 450
Egzegezė 89
Eissfeldt, O. 150, 240, 303
Ekbatana 399, 400, 401ss., 404, 412, 414s., 422, 423
Ekleziastas 284
žr. Koheletas Pamokslininkas
Elam(as) 81
Elefantinė 178, 184, 344
Eliade, M. 210, 220, 298
Elifaz(as) 302, 309, 310
Elihu 302, 313
Elijas 182, 339, 356
Elliger, K. 174
Ellis, P.F. 30,47
Eloah 299
žr. Elohim
Elohim(as) 58, 60, 67, 258, 292
Elohistas 20, 25, 29, 63, 69
Elohistinis 29, 162
El Šaddai 61, 63, 67, 316
žr. Aukščiausiasis Visagalis
Engnell, I. 30
Enlil(as) 46
Enoch(as) 396, 466
Enocho knyga 378, 387
Enuma eliš 36, 45, 46, 47, 51, 91, 92, 110, 242
Epas 29, 30, 34, 62, 63, 65, 69, 162
Epikūras 286
Esarhaddon(as) 398, 413
Esau 71, 72, 180, 181
Esdraelon(as) 415
Esenai 464, 465,
Estera 335ss., 337ss.,
žr. Pelenė 340s., 417, 420, 421, 424ss.
Etan(as) 175
Etika 442
Euklidas 344
Evangelija 248
žr. Geroji Naujiena
Evil-Merodach(as) 81, 375
Evoliucija 113
Ezechielis 20, 24, 27, 73, 78, 79, 90, 93, 148, 193, 201, 202, 205, 240, 273, 300, 367, 369, 450
Ezra 73, 160, 161, 164, 165, 168, 178, 183s., 185, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 200, 202, 203, 204, 268, 330, 331, 335, 378, 379, 466, 468, 473

F
Faraonas 416, 417
Fariziejai 203, 357, 463, 464, 467, 473
Feuillet, A. 303
Filosofija 256, 286, 287, 370, 418
Finegan, J. 171

Finikija 174, 219, 267
Fitzgerald, A. 270, 428
Fitzmyer, J.A. 23
Formgeschichte 218, 234s.
  žr. Formų istorija
Formų istorija 218, 219, 234s.
Frankfort, H.A. 36

G
Gabael(is) 398, 400, 405
Gabrielis 378, 407
Gailestingumas 177, 332, 334, 335, 318, 380
Galijotas 410
Gamta 220, 243, 264, 332
Ganytojas 96
  Gerasis 213
Garbė 93, 94
Garbinimas 33
Garizim(as) 170, 195, 331, 453,
Gaza 151, 342, 383
Geda, Sigitas 265
Genealogija 70-71s., 187, 203
Geniza 439
  žr. Kairas
Geologija 47
Gėris 330, 342
Geroji Naujiena 90s., 95, 151, 175, 191, 197, 470
  žr. Evangelija
Gerovė 146
  žr. Šalom
Gerumas 48ss., 58, 123, 181, 197, 235, 237, 240, 245, 294, 318, 380, 390, 407
Giesmė 175
Giesmynas 215, 217
Gilgal(as) 253
Giminių lyga 26, 31, 188, 201, 212, 233, 234, 237, 261, 267
Gyvasis Dievas 243, 318, 319
Gyvybė 60
  žr. Kraujas
Go'el 109, 149, 314
  žr. Artimiausias giminaitis
Gog(as) 367s.
Goldstein, J.A. 429
Graikija 85, 178, 376, 383
Granikas 342
Grįžimas 318, 332, 366, 427
  žr. Atgaila
Grožis 342, 404
Gunkel, H. 218

H
Ham(as) 61
Haman(as) 337s., 420, 424s.
Hamurabis 80
Hananijas 435
Hanukkah 361, 409, 433
Haram al-Khalil 62
Harrelson 110, 150, 235, 240
Hartman, L. 370, 371, 377, 381, 435
Hasidim(ai) 356s., 362, 384, 440, 462s., 465
Havener, I. 394
Hebron(as) 62
Helenistai 361
Helenizmas 189, 287, 340ss., 343, 344, 356, 358, 362, 418, 431, 438, 441, 462
Heliodoras 433
Heman(as) 175
Herem 336, 337, 465
  žr. Šventasis karas
Herodotas 371
Heschel, A. 151
Hezekijas 157
Hyatt, J.P. 61
Hiram(as) 263
Holofernas 409, 410, 412-416
Hooke, S.H. 241

I
Įkvėpimas 89, 265, 282, 284, 294, 336, 394, 430, 470, 473
Ilgesys 255, 315

Immanuel(is) 366
Indija 342
Indo upė 330, 342
Iranas 99
Islamas 293
Ispanija 332
Issas 342
Įstatymas 73, 196, 197ss., 199, 202, 203, 247, 258, 275, 409, 431, 462
žr. Tora, Mokymas
Mozės 21, 64, 70, 73, 78, 168, 177, 185, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199s., 200, 202, 203, 204, 205, 246, 259, 271, 323, 324, 331, 359, 372, 380, 384, 418, 427, 428, 432, 433, 435, 440, 443, 451, 463, 464, 466, 467, 469
"Įstatymo knyga" 193s., 202
Istorija 24, 26, 29, 33, 67, 69, 70, 71, 79, 95, 97, 98, 99, 113, 115, 116, 117, 129, 137, 160, 164, 167, 173, 194, 199, 204, 210, 217, 218, 244, 257, 258, 262, 267, 293, 305, 329, 330, 362, 365, 366s., 368, 369, 371, 374, 376s., 381, 382ss., 385ss., 388, 389s., 396, 413, 415, 417, 421, 427, 434, 439, 451, 462, 475
Deuteronominė 23, 24, 30, 80, 162, 163, 164, 165, 166, 309
Išganymo 61, 63, 70, 96, 112, 116, 135, 149, 160, 162, 209, 211, 222, 224, 233, 238, 255, 324, 396, 409, 426, 443, 462
Izraelio 202
Jahvistinė 29
Kronisto 163, 164, 165
Kultūros 311
Tikėjimo 30, 152, 393s., 474
Istorijos Viešpats 77, 97, 128, 229, 245, 376, 436, 437
Išeivija 344, 425, 428, 439, 450
Išėjimas 26, 28, 34, 93, 96
iš Egipto 110, 122, 129, 149, 233, 238, 409, 417, 474
Įvykis 33, 95, 114, 122, 222, 224s., 238, 418
Naujasis 93, 94, 110, 137
Išganymas 112, 113, 116, 126, 127, 129, 130, 135, 138, 212, 405, 419, 429, 442, 449, 475
Išganytojas 116
Išgelbėjimas 139
Išmalda 401
Išmintis 205, 247, 252ss., 260, 266, 267, 271, 272, 273, 382, 285s., 288, 293, 294, 296, 302, 311, 321ss., 323, 324, 372, 382, 428, 439, 442
Nuovokos 255ss., 259s., 269, 270, 271, 272, 285s., 293, 309, 324
Nerimo 231, 255s., 259s., 277, 282, 284, 286, 289, 290, 291, 296ss., 305s., 308ss., 311, 314, 316s.
Meistrė 321s.
Moteris 321
Suasmeninta 275, 320ss., 443
Tikėjimo 273
Išminties patarimai 255
Išminties
Raštija 254ss., 257, 269, 324, 331, 440
Sąjūdis 254ss., 261, 268, 269, 276, 283, 306, 325
Išpažinimas 222, 224 (Tikėjimo)
Išpažintis 318
Išrinkimas 148
Išrinktoji tauta 204, 334
Ištikimumas 375, 438
Išvedimas 210
Italija 383
Įvykis 21, 94, 210, 474

Naujasis 122
Ivinskis, Z. 164
Izaijas 80, 86, 201, 369, 450
Deutero 79, 85
žr. Antrasis
Jeruzalės 87, 88, 90, 91, 92, 98, 109, 114, 116, 237
Pirmasis 85, 87, 89, 90, 176
Antrasis 79, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 121, 123, 124ss., 128, 129, 130, 132, 137, 139, 140, 144, 148, 149, 151s., 158, 160, 173, 176, 191, 202, 304, 331, 339, 450
Proto
žr. Pirmasis 85
Tretysis 85, 89, 176, 177, 204
Izraelietis 152
Izraelis 20, 29, 30, 33, 34, 48, 62, 63, 70, 73, 79, 87, 92, 96, 97, 98, 99, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 122, 123, 125, 128, 129, 131, 136, 141, 148, 150, 161, 165, 166, 167, 170, 181, 182, 196, 197, 198, 209, 210, 212, 213, 233, 236, 242, 258, 260, 262, 264, 267, 290, 303, 323, 333, 365s., 367s., 369, 373s., 379, 387, 393, 398, 403, 407, 409, 411, 412s., 416, 417, 421, 425, 428, 439, 450, 473
Bendrija 167
Karalystė 167
Naujasis 111, 152
Įžūlumas 53, 58, 66, 368
žr. Nuodėmė

J
Jabnė 467s., 469, 470s., 474
žr. Jamnija
Jafet(as) 61
Jahvė (JIS YRA) 67, 73, 95, 96, 98, 109, 110, 113, 114, 115s., 121s., 124, 128, 140, 144, 147, 149, 173, 181s., 198, 202, 212, 221s., 235, 241, 258, 271, 282, 292, 299, 366, 416, 417
Jahvistas 20, 25, 29, 34s., 48, 49, 59, 63, 69s., 78, 97, 114s., 224, 255, 292
Jahvistinis 29, 162
Jakštas, J. 164
Jamnija 467
žr. Jabnė
Jasonas (autorius) 432, 433
Jasonas (kunigas) 358, 359
Jedutun(as) 175
Jeffery, A. 157
Jėga 58, 67
žr. Elohim
Jechoiachinas 24, 80s., 159, 172
Jehoiakim(as) 371
Jeremijas 79, 90, 114, 125, 131, 137, 200, 231, 260, 264, 273, 292, 304, 313, 367, 379, 380, 434, 450, 466
Jeremijo laiškas 428
Jeremias, J. 152
Jeroboam(as) I 168, 213, 234
Jeroboam(as) II 331
Jeronimas, šv. 161, 335, 373, 408, 419, 420, 470
Jeruzalė 21, 23s., 27s., 73, 78, 80, 86, 87, 89, 92, 95, 149, 151, 157, 158-160, 165s., 168ss., 175, 180, 184-189, 191-193, 202, 212s., 215, 233s., 236s., 242, 244s., 303, 304, 358s., 362, 366s., 369, 371, 379s., 384s., 407, 413, 416, 427s., 429, 433, 438, 453, 456ss., 470
Naujoji 93, 159
Ješua (kunigas) 169

Ješua ben Sira 437
žr. Jėzus, Siros sūnus
Jėzus 79, 88, 139, 144, 151s., 161, 178, 195s., 203, 204, 248, 266, 320, 325, 387, 388, 463, 475
Kristus 28, 58, 127, 229, 440
Nazarietis 440
Jėzus, Siros sūnus 438, 439, žr. Ješua ben Sira 440
Joab(as) 166, 261
Jobas 297, 298, 300, 302, 303, 304ss., 308, 310, 311, 313, 314s., 319, 322, 450
Poetinis 299
Prozinis 299
Joel(is) 182, 204
Johanan ben Zakkai 468
Johnson, A.R. 240
Johnson, S.E. 387
Jokūbas 62, 71s., 125, 157, 180s.
Jona 331, 332, 334
Jonas Hirkanas 195, 429, 451
Jonas Krikštytojas 72, 182, 205
Jonatan(as) 167, 362, 415, 431
Jono Evangelija 325
Jopė 333
Jordano karalystė 180
Jošijas 22, 23, 192, 193, 197, 237
Jošua 380
žr. Ješua
Jotam(as) 264
Jozuė 171s., 174
žr. Ješua
Judaizmas 20, 73, 140, 159, 160, 173, 188, 189, 191, 194, 196, 200, 202, 203, 204, 205, 212, 258, 268, 283, 290, 293, 324, 331, 335, 340, 367, 372, 380, 387, 409, 450, 451, 465, 466s., 475
Judas 111, 168, 188, 213
Judas Makabėjas 361s., 379, 385, 418, 429, 431s., 433s.
"Judėja" 409
žr. Judita
Judėja 161, 169, 170, 171, 180, 184, 185, 186, 187, 191, 324
Judėjos dykuma 150
Judita 397, 408s., 410, 414, 416s.
Judo karalystė 20, 23, 26, 27, 86, 87, 180, 202
Jüngel, E. 114
Jungtinė karalystė 31
Juozapas 62, 238, 261, 340, 424
Juozapas Flavijus 169, 195, 385, 466
Jūra 222

K
"Kaip Dievas" 50
Kairas 439
Kairos 288
Kalba
Aramajų 157, 344
Hebrajų 157
Kalendorius 65s., 138, 219, 238, 381, 386
Kaltė 232
Kambisas 170, 171
Kanaanas 114, 189, 198, 233, 356
žr. Palestina
Kančia 126, 127, 139ss., 142, 151, 177, 210, 226, 229, 256, 297, 308, 310, 312, 314, 316, 317, 320, 399
Kančios problema 308, 311, 318s., 320
Kankiniai 434
Kankinystė 387
Kanonas 194, 200, 204, 259, 265, 283, 294, 336, 362, 370, 394, 395, 397, 419, 437, 440, 466, 468, 469, 470, 471, 473
Kanoninis 409
Kanoniškumas 474
Kant, I. 297
Karalius 53, 73, 92, 94, 96, 132,

160, 217, 237, 241, 243, 245, 366, 370
Karaliai 450
Karalystė 96, 139, 152, 165, 173, 199, 212, 213, 366s., 368, 376, 379, 381, 386, 387, 388s., 408, 450s., 463, 464, 465, 466, 475
Dievo 149, 151, 176, 370
Dovydo 78
Kasandras 378
Kaspijos jūra 330
Kavaliauskas, kun. Č. 211
Kaufman, Y. 25
Kelionės Jeruzalėn 233ss.
King, P.J. 23
Kiras Didysis 83, 84, 85, 86, 87s., 88, 99, 102, 109, 111, 115, 116, 128, 129, 130, 139, 155, 156, 158, 159, 160, 169, 170, 329, 342, 375, 376, 382, 415
Mesijas 59, 109
Kiro cilindras 109, 155, 156, 158
Kirijat-jearim(ai) 239
Klaida 66, 114
Klausimas 308ss., 318, 499s.
Kleopatra 383
Kleopatra VII 383
Klusnumas 271, 309, 310, 380, 401
Knyga 194s., 196, 200,
žr. Biblija
Penkiaknygė 257, 258, 262, 284, 373, 389, 396, 397, 467, 469, 471, 474
Koheletas 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294s., 296, 303, 450
žr. Ekleziastas
Pamokslininkas
Koinė 343, 344
Košer 65
Kraujas 60, 65
Kraus, H.J. 232
Krezas 55, 83, 85, 88
Krikščionybė 140, 150, 152, 196, 205, 293
Kristus 173, 325, 419
žr. Mesijas
Pateptasis
Kryžius 320
Kronika 426
Kronistas 160-165, 166, 168, 171, 178, 184, 185, 186, 189, 194, 204, 215, 330
Kserksas I 103, 336
Kserksas 171, 178, 337
žr. Ahasuerus
Kubilius, V. 320
Kultūra 78, 191, 202, 244, 254, 256, 262, 267, 286, 293, 322, 330, 342, 343, 356, 357, 418, 438, 440, 462, 463
Kumranas 94, 150, 374, 439, 464, 465, 466, 469
Kūnas 266, 290, 370, 389
Kunigai 21s., 193, 195, 202
Kunigas 200, 230, 260
Kunigija 21, 24, 26, 33, 34, 73, 78, 80, 200
Kunigystė 21, 258
Kunigiškasis autorius 19, 25, 26, 27ss., 30s., 33ss., 36, 38s., 40s., 43-46, 48-53, 58-67, 69-72, 97, 114, 193s., 202, 462
Požiūris 33
Teisynas 193
Kunigų šaltinis 25s., 33
Kūrėjas 33, 34, 36, 38ss., 41-43, 47-49, 52, 58, 70, 72, 96-99, 111, 115s., 122, 128, 147, 198, 219, 224s., 241, 244s., 245, 275, 305, 308, 313, 317ss., 368, 437, 443
Kūrybiškumas 443
Kūrimas 30, 33-36, 38-40, 42-

45, 47, 58, 63, 67, 69, 72, 96, 97, 98s., 110s., 121s., 224s., 242, 244, 247, 317, 321, 322, 324, 377
Kūrimas iš **nieko** 434
Kūrinija 34, 35, 38, 40, 43, 48, 49, 50, 51, 53, 58, 99, 121, 160, 183, 221, 225, 264, 275, 276, 283, 286, 290, 293, 308, 321, 322, 407, 428, 434, 437, 439, 475
Kūrinys 42, 48, 53
Kūriniškumas 317
Kvailystė 273

L
Labanas 157
Labaši-Marduk(as) 375
Laikai 287, 288, 289, 320
žr. Kairos
Laikas 69, 139
Laisvė 429ss.
Laodikė 382
Laukimas 450, 475
Lea 62
Lemke, E. 164
Lemtis 286
žr. Moira
Likimas
Levi(s) 21s
Levitai 162, 192, 193
Lewis, J.P. 468
Liaudis 366, 403s.
Lydija 56, 83, 85, 88
Liesis, kun. A. 211, 215
Lietuva 164
Likimas 282, 286
žr. Moira
Lemtis
Likutis 89, 90, 152
Lysimachas 420
(autorius)
Lysimachas 378
(valdovas)
Lytis 405
Liturgija 28, 33, 34, 165s., 167, 217s., 237, 440
Logika 255, 283
Lohfink, N. 41
Ludlul Bel nemequi 306
Lusseau, H. 303

M
Maceina, A. 365
MacKenzie, R.A.F. 301, 302
Magija 145
Magnesija 383
Magog(as) 367
Makabėjai 205, 338, 361, 364, 373, 376, 381, 388, 397, 415, 418, 429, 430, 431, 451, 473
Makedonija 378
Makpela 62
Malachijas 180, 181, 182, 204, 473
Malda 192, 197ss.,339, 399, 407, 420s., 426ss., 434, 435s.
Maly, E.H. 25, 29, 62
Malonė 64, 65, 71, 93, 112, 146, 147, 149, 177, 188, 196, 197ss., 432, 474
Manassas 238
Maratonas 178, 340, 346
Marduk(as) 36, 81, 84, 91, 92, 98, 109, 158, 242, 306
Marksizmas 256, 386
Masada 439
Masoretai 161
Matatijas 361, 431
"Mažasis ragas" 379, 384
Mažoji Azija 83, 378, 383
McEleney, N.J. 429
McKane, W. 261
McKenzie, J.L. 79, 124, 126, 129, 132, 431
Medija 81, 83, 85, 375, 398, 400, 401, 402
Medusa 351

Megidas 23
Meilė 224, 240, 265, 405
Meistrė 321
Menas 342
Menelajus 358, 359
Mėnulis 35, 39, 42, 43, 44, 46
Mesijas 19, 127, 141, 150s., 173, 205, 217, 245, 387, 388, 450, 465, 474, 475
žr. Pateptasis
Mesianizmas 95, 388
Mesopotamija 44, 47, 54ss., 80, 111, 254, 307, 330, 342, 343, 378, 382
Michaelis 407
Michėjas 116
Michelangelo 40
Mikėnai 345
Mindaugas 164
Miriam(a) 222, 394
Mirties jūra 299s.
žr. Negyvoji jūra
Mirtis 127, 148, 242, 289, 290, 310
Mįslė 261
Mišaelis 435
Mišna 463
Mitas 36, 45, 110, 241, 242, 243s., 312
Mitologija 344
Modein(as) 361
Moira 286
(Likimas)
Mokykla 259, 268, 438
Mokymas 21, 69, 72, 114, 116, 181, 247, 259, 260
žr. Tora, Įstatymas
Mokytojas 259, 260, 261, 264, 271, 273, 174, 275, 282, 285, 286, 321, 324, 427, 438
Mokslas 41, 42, 43, 44s., 293, 342, 442
Moltmann, J. 151
Monarchija 218, 233, 261
Monoteizmas 113, 115, 357, 385, 434
žr. Viendievystė
Moore, C.A. 419, 428, 435, 436
Mordekaj(is) 337, 338, 339s., 420, 424ss.
Moteris 43, 48, 50, 52, 266, 410, 417
Moterystė 266, 403, 404, 405
Mowinckel, S. 109, 218, 241
Mozė 21, 26, 30, 59, 61, 62, 63, 65, 67, 69, 70, 72, 132, 137, 163, 170, 193, 195, 198, 202, 217, 239, 262, 336, 396, 416, 434, 439, 462, 463, 466
Muilenburg, J. 91, 129, 221
Murphy, R.E. 23, 248, 252, 257, 259, 262s., 281
Muziejus 344
Mūzos 344
Muzika 167, 175, 204

N

Nabatiečiai 180
Nablus 195
Nabonid(as) 81, 83, 374
Nabopolasar(as) 412
Naqš-i-Rustam 103, 106
Narystė 187s., 191
Naš (Nash) papirusas 465
Naujasis Testamentas 20, 27, 44, 58, 88, 91, 93, 126, 127, 140, 144, 150, 151, 195, 196, 203, 231, 266, 288, 320, 325, 363, 369, 377, 378, 387, 411, 426, 450, 463, 468, 469, 470
Naujieji Metai 83, 91, 92, 98, 218, 234, 237, 242, 245
Nazaretas 152, 178
Nebo'(as) 115
Nebuchadnezzar(as) 80, 158, 371, 372s., 374, 412, 413s., 415, 416s.

Negyvoji jūra 464, 150
žr. Mirties jūra
Nehemijas 160, 161, 164, 165, 168, 169, 178, 183s., 185ss., 188s., 191, 203, 330, 331, 335
Neištikimumas 379
Neklusnumas 271, 309s.
Nemirtingumas 147, 370, 389, 442, 443
Nemunas 329
Nendrių jūra 110, 122, 222, 244
Neovulgata 216
Nepažįstamasis 282
žr. Nežinomasis
Neptūnas 46
Neriglissar(as) 375
Neviltis 291, 292, 310
Nežinomasis 282
žr. Nepažįstamasis
Nikanor(as) 432
Nikė (Pergalė) 345
Nilas 171
Ninevė 332, 333, 334, 399, 405s., 415
Nojus 34, 60, 61, 300, 466
Norma 194, 202
žr. Kanonas
North, C.R. 132
North, R. 161
Noth, M. 30
Novelė 188, 332, 333ss., 336, 338, 397, 406, 409
Nuodėmė 30, 48, 50, 59, 65, 66, 145, 192, 368, 380, 432
žr. Įžūlumas
Gimtoji 59
Nutautėjimas 187
Nuteisinimas 145, 146, 196

O
Onijas III 358, 381, 384
Opis 83
Ozėjas 80, 92, 136, 200, 273, 450

P
Pabaiga 365
Padalinta karalystė 31
Padangtė 33, 64, 65
Susitikimo 64
Padavimas 263
Padėkos 218
Paguoda 149
Pakopų giesmės 233
Palaima 309
Paleontologija 47
Palestina 81, 111, 160, 175, 178, 183, 191, 192, 303, 329, 343, 344, 357, 359, 361, 383, 384, 385, 398, 408, 418, 429, 431, 432, 438, 439, 440, 450, 451, 467, 469, 470, 473
Palyginimas 266
Pamaldos 175, 176, 188, 192, 201, 204, 213, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 226, 242, 245, 246
Pamaldumas 212
Pamokslininkas 284
žr. Koheletas
Paneas 357, 383
žr. Banyas
Partenonas 348
Pasaka 261, 436, 437
Pasakojimas 34, 35, 42, 62, 67, 211, 224, 298, 397, 424, 437
Kūrimo 40, 41, 43s., 46s., 48, 50, 58s., 63, 97
Tikėjimo 29
Pasargadae 101
Pasaulėjauta 47
Pasaulėžiūra 47, 291s., 344, 357
Pasaulietiškumas 271, 274
Pasaulis 47, 78, 111, 117, 146, 148, 244
Pasitikėjimas 228, 283, 421
Pasiuntinys 182
Paskutinis Teismas 369, 370

Pasninkas 177
Pašaukimas 407, 409, 429
Paštas (skubos) 156
Patarimas 260
Patarlė 261, 265ss.
Patarlės 266, 267, 269ss., 271
Pateptasis 172, 173, 241, 217, 287
žr. Mesijas
Patirtis 78, 136, 212, 229, 261, 266, 268, 277, 291, 382, 401, 408
Paulius 44, 146, 175, 325, 443, 470
žr. Tautų apaštalas
"Paveikslas ir panašumas" 43, 48, 49, 51s., 58, 60
Pavydas 358
Pavyzdys 339s.
Pažadas 62, 365
Pažado Žemė 59, 70, 110, 116, 210, 222, 233, 238,, 356, 427, 469
Pedersen, J. 135
Pelenė, žr. Estera 424
Penkiaknygė 24-31, 33, 38, 59, 62, 73, 78, 115, 162, 193ss., 197, 202, 204, 216, 246, 256, 257ss., 262, 335, 439s., 462s., 467s.
Samariečių 194, 195
Perėjimo įvykis 221, 233
žr. Išėjimas
Perikles 253
Persekiojimas 338, 365, 370, 371s., 378, 382, 384s., 386, 431, 432s., 466
Persepolis 100, 102, 103, 104, 105, 178
Persija 81, 83ss., 85, 86, 96, 104, 128, 155ss., 171, 174, 178, 185, 187, 199, 330, 340, 342, 376, 378, 382, 385, 421, 424, 425
Persijos įlanka 83, 91
Petra, žr. Sela' 180
Pesimizmas 368
Pfeiffer, R.H. 35, 303, 304
Pietinė karalystė 168, 234, 236, 237s.
Pijus XII 47
Pilypas (diakonas) 151
Pilypas 342
Pilnatvė 152
Platonas 253
Poezija 93, 219, 265, 270
Pokalbis 209, 211
Politeizmas 46, 114
žr. Daugdievystė
Pope, M.H. 303, 304, 318,
Požemis 228, 291
žr. Šeol(as)
Praeitis 113, 122, 163, 164, 201, 221, 227, 382, 474
Pranašai 88, 195, 200, 201s., 204, 210, 256ss., 259, 363s., 366, 368, 450, 463s., 469
Pranašas 400, 230, 260, 273
Pranašystė 22, 96, 204s., 258, 334, 363, 365, 367, 370, 385
Prasmė 253
Pražūtis 367
Priešininkas 298
žr. Šėtonas
Priešistorė 34, 58, 67, 70
Prikėlimas 290, 315, 369s., 389, 434
Prisikėlimas 147s., 370, 419, 464, 465
Pritchard, J.B. 36, 83, 84, 156, 184, 218, 225, 242, 254, 255, 256, 267, 306, 307
Prometėjas 312, 313
Protas 260s., 275, 293, 320
Protėvių sakmė 135, 157, 180, 273
Protokanoninės 394, 470
Psalmistas 114

Psalmės
Mesijinės 240ss.
Ziono 240ss.
Himnai 209, 211, 213, 219, 221, 222, 223, 230, 235, 240, 245, 246ss.
Maldavimai 209, 211, 213, 219, 226ss., 230, 231, 235, 240, 246ss.
Pseudepigrapha 395s.
Ptolemėjas 343, 378
Ptolemėjas I 382
Ptolemėjas II 344
Ptolemėjas III 356
Ptolemėjas IV 382s.
Ptolemėjas V 357, 383
Pompėjus 362
Puošimas 38, 39, 40, 42
Purim 336, 337, 338, 339
žr. Šventės
Pusiausvyra 66
žr. Šalom

R
Rabšakė 157
Rachelė 62
Racionalizmas 113
Rafaelis 400-407
Rafija 333
Rages 398, 400, 402, 405
Raguel(is) 399, 404, 405
Rahab(a) 111, 244, 312
Ras Šamra 219, 261, 300
Raštai 137, 158, 204, 258, 395, 341, 397, 436, 437, 439, 450, 463, 464, 466, 469, 473, 474
Rašto žinovai 203, 204
Rebeka 62
Redaktoriai 22, 29, 30, 62, 333
Reforma 194, 330, 335
Regėjimai 363, 376
Regėjimas 93, 378s., 382s., 388
Religija 42, 43, 85, 114, 145, 191, 200s., 225, 242, 293, 319, 330, 358, 359, 381, 432, 438, 439
Gamtos 220, 243
Žydų 47
Rylaarsdam, J.C. 259
Ringgren, H. 212, 214, 219
Rytai 21, 254, 257, 340, 343s.
Robert, A. 303
Robinson, H. Wheeler 135
Rojus 30, 60, 69
Roma 175, 247, 362, 383, 384, 431, 432, 451, 460s., 464, 467, 471, 473
Rowley, H.H. 132, 146, 189, 241
Rubšys, A. 36, 45, 67, 83, 156, 171, 178, 254, 289, 334, 336, 365, 374, 375, 387, 402, 441, 464
Rudolph, W. 174, 299
Rūpestis 70, 71, 73, 87, 145, 255, 334, 396, 418, 429, 443, 474
Russell, D.S. 364
Rūta 188

S
Sadukiejai 462, 467
Sakramentai 28
Salamis 340
Salamis įlanka 178
Saliamonas 24, 78, 96, 166, 172, 174, 189, 212, 217, 236, 237, 244, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265ss., 267, 283, 284, 396, 440, 441, 473
Saliamono psalmės 388
Samarija 170, 174, 186, 187, 195
Sąmojus 333, 381
Sąmonė 256, 258, 365s., 389, 440, 343, 475
žr. Savimonė
Samuelis 336
Sanballat(as) 184, 186, 187

Sandmel, S. 468
Sandora 19, 21, 22, 28, 33, 38, 41, 62, 63, 64, 65, 87, 95, 114, 193, 200, 202, 203, 212, 214, 235, 236, 238, 239, 244, 246, 258, 271, 356, 362, 367, 368, 379, 380, 384, 390, 417, 425, 427, 428, 435, 438, 440, 450, 461, 468, 474
su Abraomu 63
Amžinoji 60, 61, 63, 150
Atnaujinimas 160, 192, 193, 194, 197, 234s., 276
su Dievu 233, 257, 410, 427
su Dovydu 149, 150, 151, 166, 237, 238, 244
Mesijinė 244s.
Mozės 63
Naujoji 273, 465, 475
su Nojumi 60, 61, 63
Sinajaus 26, 63, 64, 197, 237, 271, 409, 474
Santykis su Dievu 311, 319, 320
Sara 62, 399, 400, 403, 404, 405, 407, 408
Saulė 35, 39, 42, 43, 44, 46, 428
Saulius 166, 167, 336s.
Savaitė 38, 45, 59
Saviauka 146s.
Savimonė 26, 113, 126, 198, 202, 465
žr. Sąmonė
Savitumas 189
Scott, R.B.Y. 254, 263, 283, 321
Schüssler-Fiorenza, E. 409
Sėkmė 275
Sela' 180
žr. Petra
Seleukas 343, 378, 382
Seleukas II 383
Seleukas III 383
Seleukas IV 383s., 432
Semitai 61, 80
Seniūnų palikimas 463, 473
Sennacherib(as) 416
Septyni 49
Septuaginta 21, 53, 93, 94, 161, 257, 262, 284, 320, 323, 330, 335, 344, 362, 370, 394, 395, 397, 400, 402, 403, 406, 408, 409, 414, 419, 421, 429, 435, 438, 440, 441, 450, 465, 466, 469, 471
Sibilių pranešimai 377
Siela 130, 147, 266, 290, 370, 389, 443
Sielvartas 229s., 288
Sienos 160s., 172, 185, 186, 188, 330, 332, 450
Simonas 362, 433, 431
Sinagoga 175, 246, 436, 437
Sin 81
(Mėnulis)
Sinajus 62, 63, 236,
Dykuma 65, 222
Kalnas 26, 30, 61, 63, 65, 194, 198, 396
Sinkretizmas 189
Sirija 174, 343, 357, 376, 382, 385, 415
Skaistykla 434
Skoliniai 189
Skrynia 65, 167, 215, 236, 237, 238, 239, 245
Skundas 227, 230, 313
Skvireckas, arkivysk. J. 70, 162, 243, 285, 286, 321, 335, 400, 408, 417, 419
Slibinas 110, 111, 312, 370, 436, 437
žr. Tiamat
Sodas 255, 295
Sokratas 253
Sparta 432
Speiser, E.A. 36
Stabai 113, 114, 115, 358, 437
Statula 52
Stilius 86s.

Stoginė/Stoa 350
Stoikai 286
Strack, H.L. 464
Strazdas, J. 394
Stuhlmueller, C. 79, 109, 123, 132, 141, 147, 172, 176,, 369, 370
Subata 38, 41, 42, 58, 59, 177
Suelzer, A, 113
Sukilimas 467
"Sunaaikinimo pabaisa" 359, 381, 384
Sundberg, A.C. 469, 471
Surinkimas 33, 34, 165, 175, 212, 213, 214, 284, 407
  žr. Bendrija
Susa 336, 337, 422
Sutaikinimo diena 66
Sutartis
  Amžinoji 149, 239
Suzana 435, 436, 437
Svajonė 150, 152, 342
Sveikata 64, 65
Svetingumas 404
Swain, J.C. 403

Š

Šaddai 299
  žr. Aukščiausiasis
Šaka 141, 169, 173, 174
Šalmanesser(as) 398
Šalom (Ramybė) 66, 164
  žr. Pusiausvyra
Šapoka, K. 164
Šeba 266
Šechem(as) 62, 234, 235, 415, 451
Šeima 405s., 408, 439
Šeol(as) 228, 291
Šem(as) 61
Šenazzar(as) 81, 159
Šešbazzar(as) 81, 158, 169
Šėtonas 298, 300, 307, 369
Šiaurinė karalystė 29, 167, 234, 235s., 238, 398
  žr. Izraelis
Šimei(jis) 166
Širdis 77, 123, 180s., 231, 246
Šulamm(as) 265
Švenčių ritiniai 335
Šventasis 292
Šventasis karas 336
  žr. Herem
Šventasis kalnas 240
Šventės
  Neraugintos duonos 253
  Palapinių 192, 233, 234, 284
  Purim 336, 337, 338, 424, 473
  Rudens 92, 192, 233, 237
  Savaičių 253
Šventykla 21, 24, 26s., 28, 33, 35, 73, 80, 86, 91, 92, 93, 116, 158, 160, 162, 165, 166s., 168ss., 171-178, 182, 184, 188, 201, 203, 212, 213, 217s., 230, 232, 233, 235ss., 241, 246s., 258, 323, 331, 356, 359, 361, 366, 374, 379, 381, 384, 409, 412, 417, 418, 431-436, 451, 454, 462, 464, 467s.
  Antroji 174, 180, 214s., 218
  Sunaikinimas 24
Šventoji Žemė 451, 463, 465, 467
Šventųjų bendravimas 434
Šventųjų šventoji 241
Šventumas 33, 145, 405
  Teisynas 27, 193
Šviesa 38, 111, 112s.,
Šviesa tautoms 126, 131
Šv. Raštai 21
Šv. Raštas 22, 35, 41s., 44, 46, 47, 49, 52, 60, 77, 85, 194, 211, 220, 242, 256, 259, 467, 468, 471

T

Talmudas 339, 424, 463s., 473,

475
Tammuz(as) 132, 145
Tamošaitis, A. 45
Tamsa 38
Tanak(as) 38, 161, 164, 200, 216, 257, 262, 320, 335, 336, 364, 370, 394, 395, 419, 429, 450, 466, 475
Targum(ai) 158
Taryba (Dangaus) 260
Tarnas 117, 124, 125, 126, 139s., 142, 144, 148, 149, 152, 159, 178, 202s., 304
  Asmuo 131, 132, 133s., 136s., 137, 138, 148, 151
  Bendrija 128, 132, 133, 134ss., 148, 151
  Izraelis 128, 131
  Jahvės 123ss.
  Kančios Vyras 124, 131s., 140ss.
  Kenčiantis 79, 138, 142, 142, 146, 147, 148, 150s., 304
  Mesijas 148ss.
  Paslaptis 134s.
Tarno giesmės 123-134, 152
Tarpininkas 137, 192
Taršiš(as) 332, 333
Tatternai 174
Tauta 20, 27s., 63s., 71s., 77s., 92s., 109, 112, 115, 117, 121s., 128s., 131, 136, 138, 145, 148, 149, 165, 168, 181, 189, 191, 197s., 202, 205, 210s., 214, 217, 226, 235s., 238, 240, 258, 271, 292, 303, 339, 340, 365ss., 381, 387, 396, 398, 400, 403, 405, 407, 409, 412, 413, 417, 421, 424-427, 435s., 443, 463, 474
Tautiškumas 125, 172, 256, 332, 336
Tautų apaštalas 196
  žr. Paulius
Tehom 46, 59, 322
  žr. Bedugnė
Tema 81, 83
  žr. Temanas
Temanas 374
Teisėjas 240
Teisėtvarka 197
Teisynas 247, 249
Teismas 66, 87, 92, 128, 130, 131, 139, 141, 182, 183, 210, 366, 367, 377, 387
Teisumas 124, 130, 196, 205, 312, 313, 317, 379
Tekoa 262
Teodicėja 297
Teofanija 236
Teokratija 73
Teologija 150, 202, 274, 416ss., 425, 433ss., 435
  Mesijinė 236, 237
Termopilai 178, 340, 347
Terrien, S. 114, 301, 302, 304, 311
Tiamat(a) 34, 46, 91, 242, 312
Tychė 286
  žr. Atsitiktinumas
Tiesa 260, 295, 342
Tigris 83, 382, 402
Tikėjimas 41, 63, 70, 77, 78, 97, 112, 113, 122, 146, 152, 183, 193, 194, 196, 197, 199, 201, 212, 213, 214, 243, 246, 256, 258, 260, 272, 292, 293, 294, 319, 320, 344, 356s., 365, 370, 372, 394, 400ss., 406, 409ss., 412, 418, 427, 433, 434s., 438, 440, 442, 451, 474
  Aiškinimas 21
  Didvyriai 429ss.
  Istorija 19
  Išmintis 43
  Kraitis 20, 21, 22, 24, 25, 28, 29-30, 31, 63, 64-66, 73, 113, 121, 136s., 152, 162, 170, 189,

193, 194s., 201, 259, 261, 271, 308, 319, 356, 388, 389, 438s., 467, 469s.
Sandoros 26, 29, 295, 303, 322, 356, 357, 361, 362, 371, 384, 396, 398, 418, 473
Tiltai 73, 160s., 188, 330, 332, 450
Tyras 263, 342, 359
Tobijas 397, 398ss., 400s., 404-408
Tora 21, 22, 28, 64, 69s., 71s., 78, 114, 116, 168, 181, 185, 188, 196, 200, 202, 216, 246ss., 256, 259s., 271, 324, 335, 357, 359, 361, 372, 375, 376, 380, 418, 428, 432, 435, 450s., 462, 463, 465s., 468
žr. Mokymas
Įstatymas
Tragedija 256
Tragizmas 288
Trakija 378
Transjordanija 187
"Trejybė" 342
Tremtis 20, 21, 28, 38, 59, 66, 71, 73, 77, 78, 79, 86, 87, 90s., 92, 93s., 98, 99, 109, 110, 112, 115, 116, 121-124, 131, 137, 139, 142, 148, 150, 156, 159, 161, 168s., 176, 189, 202, 217, 259, 304, 363, 364, 367, 369, 371, 380s., 398, 402, 405-407, 427, 429
Tridento Susirinkimas 470
Trys vaikinai 370, 435s.
Troja 346
Tucididas 371
Turkija 83
Turro, J.C. 467, 471
Tvanas 30, 34, 36, 59-61

U
Ugnies bokštas 106
Ur(as) 198
Uz(as) 303
Uzzijas 413
Užtemimas 417

V
Vadai 59
Vaivorykštė 60
Vakarai 191, 254, 256, 311, 340, 343
Valančius, Motiejus 397
Valdovas 241, 243
Valia 246ss.
Dievo
Vandenynas 36, 43, 46
Vandens vartai 192
Vardas 67, 114, 292
Vašti 336
Vawter, B. 36
Vedybos 188
Viduramžiai 311
Vidužemio jūra 333, 344, 357, 362, 385, 441
Vidužemio pajūris 112
"Vienas pasaulis" 342ss.
Viendievystė
žr. Monoteizmas 434
Vienybė 343
Viešpats 70, 113, 115
Viltis 80, 176, 290, 314, 315, 367, 370, 396, 405, 426ss., 499s.
Mesijinė 258, 387, 428
Vyras 43, 48, 50, 52, 266, 417
Vyriausias kunigas 21, 172, 358, 415, 431, 432
Visagalis 36, 63, 67
Visagališkumas 310, 386
Visata 33, 35, 46, 47, 224, 225, 244, 294, 321ss., 322ss., 369
Visatos karalius 241
Visavališkumas 292
Visuma 289
Visuotinumas 125, 181, 256, 330,

331, 332, 334
Von Rad, G. 52, 59, 67, 122, 137, 193, 211, 257, 259, 267, 272, 274, 365
Vulgata 285, 335, 373, 397, 400, 408, 440

W
Weber, T.H. 438, 439
Weiser, A. 219, 223, 230, 235
Wellhausen, J. 113
Westermann, C. 214, 219, 226, 230
Widengren, G. 218
Winston, D. 440, 441, 442
Wood, G.F. 182
Wright, G.E. 193, 323, 440, 441, 442

Z
Zacharijas 171, 173, 174, 204, 205, 369, 478
  Antrasis 369
Zadokas 24, 34
Zaratustra 105, 328, 342
Zedekijas 380
Zelotai 464, 467
Zerubbabel(is) 159, 160, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 388
Zimmerli, W. 132, 152, 259
Zion(as) 80, 81, 92, 95, 96, 116, 212, 236, 237, 238, 240, 245
Zofar(as) 298, 302, 309

Ž
Žanrai 218ss.
Žanras 248
Žemdirbystė 261
Žemė 35, 36, 43, 45, 47, 49, 61, 62, 202, 233, 238, 333, 369
Ženklas 60, 159
Žmogaus Sūnus 377, 378, 387
Žmogiškumas 256
Žmogus 48, 49, 50-52, 60, 228ss., 230, 232, 248, 254, 266, 387, 289, 290, 296, 369, 370, 378, 389, 396, 421, 428, 437, 439, 442
Žmonija 50, 59, 67, 72, 78, 79, 93, 94, 99, 116, 117, 146, 159, 254, 256, 322
Žodis 94, 95, 122, 259, 325, 337s., 428

KRIKŠČIONIS GYVENIME

KNYGŲ SERIJOS LEIDINIAI

P.O. Box 608, Putnam, CT 06260

1. **II Vatikano Susirinkimo dokumentai.** 1 dalis. Konstitucijos. 1967, 282 psl. $3.50, prenumeratoriams $2.50

2. **II Vatikano Susirinkimo dokumentai.** 2 dalis. Dekretai ir pareiškimai. 1969, 306 psl. $3.50, pren. $2.60

3. **II Vatikano Susirinkimo dokumentai.** 3 dalis. Popiežių kalbos ir raštai. 1969, 362 psl. $4.00, pren. $3.00

4. Stasys Yla, **Šiluva Žemaičių istorijoje.** 1 dalis. Reformacija ir restauracija. Gausiai iliustruota. 1970, 296 psl. $5.00, pren. $3.75

5. Stasys Yla, **Šiluva Žemaičių istorijoje.** 2 dalis. Ruošiama spaudai.

6. Antanas Maceina, **Didieji dabarties klausimai.** Pasaulio sekuliarizacija. Evangelijų numitinimas. Evoliucija ir religija. 1971, 332 psl. $6.00, pren. $4.50

7. Stasys Žilys, **Gyvoji Liturgija.** 1970, 184 psl. $5.00, pren. $3.75

8. Matas Raišupis, **Dabarties kankiniai.** Lietuvos vyskupų, kunigų ir tikinčiųjų kryžiaus kelias pirmojoje ir antrojoje Sovietų okupacijoje. 1972, 436 psl., $6.75, pren. $5.00

9. Kun. dr. Jonas Gutauskas, **Dievas šiandien.** Dievo samprata ir jo buvimas. Žmogaus su Dievu ir be Dievo likimas. 1973, 288 psl. $6.00, pren. $4.50

10. Antanas Maceina, **Krikščionis pasaulyje.** Pasauliškio vaidmuo išganymo istorijoje. 1973[1], 1974[2], 404 psl. $7.00, pren. $5.25

11. Alfonsas Grauslys, **Šviesa tamsoje.** 1974, 456 psl. $8.00, pren. $6.00

12. **Protu ir tikėjimu. Mariteno raštų rinktinė.** Vertė Anicetas Tamošaitis, S.J. 1975, 340 psl. $6.00, pren. $4.50

13. Antanas Maceina, **Religijos filosofija.** 1 dalis. 1976, 336 psl. $6.00, pren. $4.50

15. Pranas Manelis, **Kristus ir Eucharistija.** Dievo veikla išganymo istorijoje. 1977, 384 psl. $7.00, pren. $5.25

16. Antanas Rubšys, **Raktas į Naująjį Testamentą**. 1 dalis. 1978, 394 psl., $8.00, pren. $6.00

17. Antanas Rubšys, **Raktas į Naująjį Testamentą**. 2 dalis. 1979, 424 psl., $9.00, pren. $6.75

18. Kun. dr. Jonas Gutauskas, **Didžiųjų Bendrijos Tėvų mintys**. Senosios krikščionių literatūros antologija tikėjimo, doros ir krikščioniškos pasaulėžiūros klausimais. 1979, 303 psl., $7.00, pren. $5.25

19. Vladas Kulbokas, **Lietuvių religinė poezija**. 1982, 268 psl., $7.00, pren. $5.25

20. Vysk. Vincentas Brizgys, **II Vatikano mintys ir Lietuviai Susirinkime**. 1982, 262 psl., $6.00, pren. $4.50.

21. Antanas Rubšys, **Šventojo Rašto kraštuose**. 1982, 430 psl., $9.00, pren. $6.75

22. Antanas Rubšys, **Raktas į Senąjį Testamentą**. I dalis: Sandora ir Mesijas. 1982, 520 psl., $10.00, pren. $7.50

23. Antanas Rubšys, **Raktas į Senąjį Testamentą**. II dalis: Pranašai ir Karaliai. 1983, 530 psl., $10.00, pren. $7.50

24. Antanas Rubšys, **Raktas į Senąjį Testamentą**. III dalis: Tiltai ar sienos. 1985, 525 psl., $10.00, pren. $7.50

Šventoji Dvasia — Bažnyčios atnaujintoji. Charizmatinis Bažnyčios atsinaujinimas ir Bažnyčios vadovų žodžiai. Paruošė prel. Vytautas Balčiūnas, 1976, 124 psl. $2.00, pren. nemokamai.

Šv. Liudvikas-Marija Grignon de Monfort, **Marijos paslaptis**, 1979, 80 psl., $2.00, pren. $1.50

Ivan Havener, O.S.B., **Imk ir skaityk.** Šv. Rašto dvasinis skaitymas. Vadovas pradedantiesiems, 1981, 56 psl., $1.00, pren. $0.75

Kryžiaus keliu. Lietuvoj parengtos mintys. 1982, 120 psl., $3.00

Kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC, **Jonas Paulius I.** 1982, 67 psl., $1.00

Psalmynas. Iš Neovulgatos naujai išverstas ir išleistas Lietuvoje 1973. Perspausdintas 1974, 262 psl. $3.50, pren. $2.50

Šv. Raštas. **Naujasis Testamentas.** Naujai išverstas iš graikų kalbos ir išleistas Lietuvoje 1972, JAV perspausdino ir išleido Kunigų Vienybė. (Mūsų platinamas). 638 psl. $5.00, pren. $3.00

Antanas Rubšys, **Raidė užmuša, dvasia gaivina.** Šv. Rašto tyrinėjimas mūsų laikais. 1984, 85 psl., $2.00, pren. $1.50.